

Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-VI

*Academic Research and
Evaluations in Social Sciences-VI*

Editör: Prof. Dr. Ali şahin

ÖZGÜR
YAYINLARI

Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-VI

Editör:

Prof. Dr. Ali şahin

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-VI

Academic Research and Evaluations in Social Sciences-VI

Editör: Prof. Dr. Ali Şahin

Language: Turkish-English

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-849-5

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub402>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Şahin, A. (ed) (2023). *Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-VI*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub402>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Önsöz

Teknolojik gelişmeler ve küresel anlamda gerçekleşen değişimler insan doğasını değiştirmektedir. Bu değişim insan hayatının tüm aşamalarına doğrudan etki etmektedir. Bu noktada insana ve insan yaşantısına yönelik olarak araştırmalar gerçekleştirmek kaçınılmaz bir hal almaktadır. Sosyal Bilimler alanında gerçekleştirilen tüm çalışmalar insanı, insan yaşantısını ve insan doğasını anlamayı amaçlamaktadır. İnsanı anlamak adına ortaya koyulan bu eserde farklı disiplinlerden farklı çalışmalar ele alınmış ve bir nebze de olsa bu amaca ulaşmak için bir basamak inşa edilmeye çalışılmıştır.

Preface

Technological developments and globalization has changed human nature. This change directly affects all stages of human life. At this point, it becomes inevitable to carry out research on people and human life. All studies carried out in the field of Social Sciences aim to understand human, human life and human nature. In this work, which was put forward in order to understand the human, different studies from different disciplines were discussed and a step was tried to be built in order to reach this goal, albeit to some extent.

İçindekiler

Önsöz	iii
Preface	iii

Bölüm 1

Embracing Diversity, Upholding Universality: A Moral Discourse on Human Rights	1
<i>Adil Çamur</i>	

Bölüm 2

Behavioral Insights to the Newsvendor Model: A Brief Survey	11
<i>Ümmühan Akbay</i>	

Bölüm 3

2018-2022 Yılları Arası 3 Büyükşehir Belediyesinin Mali Performanslarının Kamu İdareleri İçin Mali Analiz Rehberi'ne Göre Karşılaştırılması	23
<i>İbrahim Akdoğan</i>	
<i>Tülin Akdoğan</i>	

Bölüm 4

Afet Yönetim Sistemi Özerk Ülke Örneği	55
<i>Eliş Demirbaş</i>	
<i>Beyza Armağan</i>	
<i>Murat İblamur</i>	

Bölüm 5

Çevrimiçi Uzaktan Eğitimde Öğretmenlerin Teknolojik Rollerinin Belirlenmesi: Delphi Çalışması	85
<i>Mine Kaya</i>	

Bölüm 6

- Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Yapay Zeka Temelli Ulaşım Çalışmaları:
Bibliyometrik Analiz Çalışması 109
Cercis İkiel
Adem Yüksel

Bölüm 7

- Doğal Afetler ve İnsan Hakları: Doğal Afet Sürecinde Uluslararası İnsan
Hakları Hukuku Kurallarının Uygulanabilirliği Meselesi 123
Erdi Şafak

Bölüm 8

- Bir Yerel Çevre Örgütü Olarak Medyada Büyük Menderes İnisyatifi 135
İzzettin Beştaş

Bölüm 9

- Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Perspektiften Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin
Gelişimi 209
Derya Gültekin
Pınar Özcanlı Baran

Bölüm 10

- Kentleşmeden Küreselleşmeye Din 239
Yasemin Apalı
Sıla Söylemez

Bölüm 11

- Derik İlçesi Halhalı Zeytin Üretiminin Kırsal Kalkınma Açısından
Değerlendirilmesi 257
Gülbin Abatay
Zerrin Karakuzulu

Bölüm 12

Roma İmparatorluğu Ekonomisinin Değerlendirilmesi	269
<i>Yağmur Akarsu</i>	

Bölüm 13

Kamu Yönetiminde Karşılaştırma Yapılmasının Sebepleri	285
<i>Hikmet Salabaddin Gezici</i>	

Bölüm 14

Bauhaus Dokuma Atölyesinde Eğitim Alan Bazı Kadın Sanatçılar ve Onların Yenilikçi Tasarımları	309
<i>Ayşe Gamze Öngen</i>	

Bölüm 15

Peyzaj Mimarlığında E-Ticaret Uygulamaları: Mevcut Durumun Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma	341
<i>Candan Kuş Şahin</i>	
<i>Elif Uva İnal</i>	

Bölüm 16

Art Nouveau Akımının Gelişimi ve Art Nouveau'nun Resim Alanına Etkileri	363
<i>Özlem Atıcı</i>	

Bölüm 17

Sağlık İletişimine Yönelik Farkındalık Sağlamada Bir Araç Olarak Sinemanın Kullanımı: Patch Adams Örneği	377
<i>Kenan Gözlü</i>	

Bölüm 18

Evlad-ı Fatihan'ın Romanı: Taş Yerinde Ağırdir	389
<i>Salih Okumuş</i>	

Filigree and Niello Techniques in Jewellery That are Integral Parts of
Traditional Anatolian Clothing

417

İlknur Demirbağ

Embracing Diversity, Upholding Universality: A Moral Discourse on Human Rights

Adil Çamur¹

Abstract

This study touches upon the complex discourse surrounding universal human rights within the framework of cultural diversity. It explores the origins of universalism in natural law, tracing its evolution through moral development and contrasting perspectives like cultural relativism. The examination spans historical, philosophical, and legal dimensions, emphasizing shared values amidst diverse cultural traditions. The narrative underscores the delicate balance between acknowledging cultural diversity and preventing its exploitation to violate inherent rights. Ultimately, the study asserts that while cultural disparities exist, the pursuit of universality in human rights hinges on ethical navigation, recognizing the intrinsic worth of every individual irrespective of cultural boundaries.

Introduction

Are human rights truly subject to a common standard that applies universally to all of humanity? Or should we recognize and appreciate the diverse cultural differences among nations and societies, understanding that complete homogeneity, as imposed by universal principles, may not be feasible? The moral justification for universal human rights lies in the shared values across diverse societies. This study embarks on an exploration starting with the foundational principles that underpin the universality of human rights, touch upon the concepts rooted in natural law and legal precedents. Additionally, it refers to the concept of cultural relativism as a contrasting viewpoint to universalism. Ultimately, the discourse emphasizes the importance of acknowledging commonalities in cultural visions and underscores the significance of fostering cross-cultural dialogue.

---

1 Araştırma Görevlisi Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, adil.camur@deu.edu.tr.
<https://orcid.org/0000-0003-3067-6899>

This study explores the multifaceted discussion surrounding universal human rights in light of cultural diversity. It refers to historical, philosophical, and legal dimensions to elucidate the foundations, challenges, and ethical implications inherent in the pursuit of universalism in human rights.

The text commences by examining the origins of universal human rights, rooted in the philosophical tenets of natural law. It traces this concept's evolution, attributing its emergence to Stoic philosophers during the Hellenistic period. The Stoics postulated the notion of natural rights as universally applicable, transcending the confines of specific city-states and bestowing inherent rights upon all individuals.

A critical juncture in this exploration is the moral evolution of humanity, underscoring the earliest vestiges of universal human rights in prehistoric times. The emergence of written records within religious traditions serves as a cornerstone, portraying sacred texts as repositories of moral imperatives transcending cultural boundaries. These texts, revered by believers, highlight the sanctity of every individual and lay the groundwork for a rudimentary system of universal human rights. Then the interplay between cultural relativism and universalism is explained. Cultural relativism emerges as a contrasting ideology, emphasizing cultural distinctions and the subjective nature of moral norms within distinct societies. However, the study reframes this contrast not as an antithesis but as a dialectic, acknowledging the perpetual negotiation between global and local forms. It underscores the inevitability of this dialogue in an ever-evolving world, highlighting the ethical challenges and possibilities arising from this interplay.

The doctrine of legal positivism is scrutinized for its profound influence on natural law, emphasizing the role of the nation-state as the source of law and its implications on individual status within international law. Concurrently, the exploration of international human rights initiatives underscores the essentiality of concerns about individuals in other states and the pursuit of uniformity in addressing these concerns while respecting cultural nuances. Throughout this discourse, this study underscores the presence of shared values and cross-cultural universals amidst the diversity of traditions. Anthropological evidence highlights universally condemned practices like torture and killings, pointing to a shared ethical underpinning that transcends cultural boundaries. The complexities inherent in reconciling cultural diversity with the moral imperative of universal human rights are analysed. It accentuates the ethical imperative of preventing the misuse of cultural diversity to perpetrate human rights violations while respecting the embeddedness of cultures.

In conclusion, this study advocates for an ethical approach that balances the recognition of cultural diversity with the prevention of its exploitation to undermine fundamental human rights. It contends that navigating this delicate equilibrium is pivotal to ethically realizing the moral aspirations of universality in human rights.

1. Historical Foundations: Natural Law and Universal Rights

The foundation of human rights in natural law is widely attributed to Stoic philosophers. During the Hellenistic period that followed the collapse of Greek city-states, Stoics articulated the concept of natural rights as universally applicable. These rights were not exclusive to citizens of specific cities; rather, they were believed to be inherent to every human being (Cranston,1973:2). The Stoics emphasized essential principles of justice, asserting that right reason aligns with nature, a concept deemed unchangeable and eternal within the context of natural law.

The notion that certain fundamental rights should universally apply has evolved over millennia through humanity's moral development. Its earliest stages trace back to prehistoric times, with the first historical records emerging in written pieces preserved by various religious traditions. These texts, revered by believers as sacred, are considered repositories of moral commands from an often-perceived absolute moral authority. According to Talbott (2005: 4), many religions, at least initially, advocate that moral truths are discerned by unquestioningly accepting the directives of this moral authority. In religious contexts, the sanctity of every human being and their creation in the image of God confer upon men and women an inherent value and dignity. This premise, as highlighted by Shestack (2006: 36), forms the rational basis from which a rudimentary system of universal human rights can be derived.

“With the decline of feudalism, there emerged contemporary secular interpretations of natural law that marked significant advancements. These philosophies disentangled natural law from its religious moorings, laying the groundwork for the modern civil interpretation of natural law. Grotius, for instance, defined natural law as the ‘dictate of right reason,’ implying that an action is morally necessary or reprehensible based on its conformity with rational nature. According to Shestack (2000: 37), this conception provides a means to appeal from sheer power dynamics to a higher authority, serving as a safeguard for human rights.

The concept of natural rights, therefore, contributes significantly to the discourse on human rights. It furnishes the tools for safeguarding and fortifying the construction of human rights, both on a local and global scale.”

2. Contemporary Justifications for Human Rights

Within the framework of morally justifying universalism, Rawls and Waldron explore similar concepts through different approaches. Rawls endeavors to demonstrate that if individuals, behind a ‘veil of ignorance,’ acted purely rationally and in their self-interest, they would formulate principles benefiting all members, not favoring any specific group. As elucidated by Shestack (2000: 48), the choices made by individuals in this original position could serve as a blueprint for establishing universally acceptable laws, forming the foundation for a just society irrespective of time or place. Rawls’ perspective thus offers a framework for devising morally universal principles of justice applicable to all of humanity.

In contrast, Waldron presents two strategies. The first involves identifying practices, such as torture, that elicit universal horror. The second strategy focuses on practices like foot binding and infibulations (the most extreme form of female genital cutting), which, while accepted in certain cultures, are profoundly disturbing and challenge relativist neutrality, as noted by Talbott (2005: 14). While some universally abhorrent practices can aid in constructing a universal human rights framework based on Waldron’s first strategy, traditions highlighted in the second strategy pose significant obstacles to achieving such universality.

The doctrine of legal positivism has wielded the most profound influence on natural law. This doctrine staunchly repudiates efforts to identify and articulate a notion of law that surpasses the empirical realities present in existing legal systems. Essentially, it undermines the moral and philosophical underpinnings of human rights by placing paramount importance on the nation-state as the sole origin of law (Shestack, 2000: 38). Consequently, the positivist theory implies that the individual lacks standing within international law.

International human rights initiatives operate under the assumption that concerns regarding the treatment of individuals within other states are both essential and legally binding for states and non-state actors alike. The pursuit of international human rights aims to delineate the aspects that fall inherently under the jurisdiction of individual states. It’s crucial to highlight the nuances and depth of this practical discourse. For instance, the Vienna Declaration, in paragraph 5, emphasizes the universality, indivisibility, and interdependency of all human rights. It stresses that the international community should uniformly prioritize and address human rights concerns, irrespective of political, economic, or cultural systems within states. As pointed out by Buergenthal (200: 17) and Piechowiak

(1997: 5), the declaration unequivocally asserts that human rights and fundamental freedoms are inherent to all individuals and beyond question in their universality.

The exertion of these pressures prompts changes in state perceptions and improvements in human rights practices (Skink, 1993: 4). As human rights are deeply entwined with the value systems of specific societies, questions arise about the potential amalgamation of 'Western' values with African and Asian values to create a framework capable of supporting a spectrum of legal rights (Tomuschat, 2003: 60). This perspective offers a pathway toward the universal implementation of human rights.

3. Cultural Relativism: Challenges and Commonalities

Cultural relativism posits that moral norms hold relevance solely within cultures that espouse them. According to Talbott (2005: 39), cultural relativists contend that human rights norms are applicable only within cultures that traditionally embrace such rights. The essence of relativism suggests that each society formulates its moral guidelines, believing them to be optimal. Therefore, the theory emphasizes enculturation over tolerance, as noted by Renteln (1990: 13). For relativists, diverse cultures construct distinct moral systems grounded in their customs, history, geographic contexts, and worldviews. While acknowledging that different belief systems occasionally converge on certain values, relativists, as stated by Parekh (1999: 129), refuse to attribute moral significance to such consensus.

Although relativism presents the notion that differing traditions hinder the establishment of universal human rights, the subsequent examination will explore the significance of commonalities.

Anthropological evidence suggests certain values hold universal validity across cultures. Practices such as torture and killings are universally condemned, as noted by Bouandel (1997: 62). Building on this, Donnelly outlines fundamental universal rights, including the rights to life, liberty, and personal security, along with protections against slavery, arbitrary arrest, detention, exile, and inhumane treatment (Dunnu and Wheeler, 1997: 7). While acknowledging the distinct rules within each culture, Renteln (199: 137) proposes that if there exists a cross-cultural consensus denouncing arbitrary killing as indefensible, this consensus might serve as a foundational principle for establishing human rights.

Some argue that human rights are inherently Western-centric due to the West's historical tradition of championing them. However, Western societies themselves have not always upheld human rights; these rights are a relatively

recent development even in the West. Consider the right to religious freedom, a right identified relatively recently by many Western democracies. If respect for human rights can emerge despite entrenched cultural customs, then cultural differences should not serve as an excuse for disregarding or failing to establish certain fundamental human rights (Talbot, 2005: 40). The doctrine of human rights does not inherently devalue communal aspects of people's lives. Contrary to some claims, the potential conflict between self-determination and human rights does not have to result in irreconcilable opposition. Human rights thinking can acknowledge and accommodate the communal dimensions of people's lives through both collective and individual rights (Booth, Dunne and Cox, 200: 22).

Hence, human rights should not only be universal in their scope but their core values should be universally shared. Acknowledging and respecting different values within diverse cultures does not equate to rejecting universality; rather, it recognizes the plurality of culturally distinct groups and peoples (Stavenhagen, 1998: 8). While cultural relativism may pose challenges to the notion of human rights, it does not negate the truth that our world comprises a multitude of culturally distinct groups and communities.

Relativism should not wield unchecked power to infringe upon human rights. Historically, such ideologies have been regressive, perpetuating values and structures of patriarchy, class hierarchy, religious traditionalism, and ethical values that are restrictive (Booth, 1999: 40). For instance, certain societies consider violence against women, deemed a human rights violation, as a practice integral to their culture. Tragically, such human rights violations intertwine with local customs, such as punishment by stoning and female genital mutilation, actions often condoned by the local society (Merry, 2001: 37).

4. Human Rights and Cultural Dynamics: Negotiating Local and Global Realities

While some values are universally accepted, their interpretation and application vary across cultures due to differing customs and perspectives. These variations lead to inherent differences in how values are practiced within societies. For instance, the perception of what constitutes humiliation, degradation, or demeaning work varies significantly among societies and cannot be uniformly legislated. In certain cultures, an individual might prefer physical reprimand over being coldly ignored or subjected to verbal abuse (Parekh, 1995: 151).

Cultural differences can also be exploited as a tool to justify political opposition in international affairs, as seen in the United Nations' Third Committee during the finalization of the Declaration. Notably, during its adoption, both the former Soviet Union and Saudi Arabia abstained from voting. They argued that the Declaration sought to impose a Western model in a vastly different social and cultural environment (Bouandel, 1997: 18).

The contrast between the communal and individual aspects in diverse societies is evident in the concept of property ownership. Although the Universal Declaration, in Article 17, asserts 'everyone has the right to own property,' in cultures such as that of the Gojami-Amhara in Ethiopia, land ownership is communal without any provision for individual holding rights. Additionally, while Article 16 emphasizes the 'family as the fundamental unit of society,' this concept differs across societies. In some societies, such as hunting and gathering communities, the kinship group holds more significance, while in China, the clan structure supersedes the nuclear family (Pollis and Scwab, 1980: 9).

It's important to acknowledge that not all individuals hold a unique moral perception, as this isn't a true reflection of life. However, this doesn't negate the importance of persistently seeking universal values. As Renteln (1990: 139) suggests, diversity in moral systems doesn't exclude the possibility of convergence among them.

Parekh emphasizes the need for universal values to garner widespread support and democratic validation, free from ethnocentric biases. He advocates for these values to emerge from an open, unforced cross-cultural dialogue, incorporating perspectives from all cultures. Such a dialogue should incorporate diverse historical experiences and cultural sensibilities, ensuring that the values derived are genuinely universal, devoid of ethnocentric biases (Parekh, 1999: 139)."

Non-European cultures, having their distinct customs and moral perceptions, might not necessarily adhere to the individualistic notion of rights. Pogge contends that just as Western cultures frame their conception of rights within their values, other cultures should possess the freedom to define their values within their own cultural contexts (Pogge, 2005: 24). Consequently, he argues for the necessity of a single universal standard that all individuals and cultures worldwide can endorse. This standard should serve as the basis for moral adjustments concerning the global order, accommodating diverse perspectives and serving as a framework for agreements on adjustments and reforms in response to evolving circumstances or experiences (Pogge, 2005: 24).

The existence of diverse traditions across societies doesn't preclude the possibility of shared commonalities. Renteln argues that relativism can align with the presence of cross-cultural universals (Renteln, 1990:13). Instead of viewing universalism and relativism as mutually exclusive choices, it's essential to recognize the dynamic interplay between these positions. This negotiation between global and local forms is an ongoing process, inevitable in a changing world. However, the current era tends to emphasize setting and implementing global standards for humanity, overshadowing the significance of local practices and opportunities for development.

Merry highlights the quest to reconcile local conceptions of gender and family with global human rights perspectives, leading to a redefinition of local cultural practices and influencing the global human rights system (Merry, 2001:50). This dynamic negotiation has propelled changes within the global human rights system, where although rights were initially individualistic, they are now becoming more collective, while cultural concepts are experiencing increased fluidity.

Thus, legitimizing the realities of cultural embeddedness while seeking intercultural consensus—a shared ground amid divided cultural customs—is challenging (Dunne and Wheeler, 1999: 11). This pursuit necessitates acknowledging and navigating the complexities inherent in the coexistence of diverse cultural perspectives.

The existence of diverse cultures with their unique traditions poses challenges in establishing a comprehensive universal concept of Human Rights. However, Indian writer Agarwal contends that human rights cannot differ between Eastern and Western countries, nor between developed and third world nations. He asserts that human rights are impartial to color or direction, blind to distinctions of right or left, recognizing only the human (Tomuschat, 2003: 60).

While acknowledging and respecting cultural diversity, this diversity should not be exploited to perpetrate human rights violations. It's only in this context that the moral achievement of universality in human rights can be realized.

Conclusion

In the discourse on human rights, the quest for a singular standard applicable to all of humanity remains a complex and nuanced endeavor. The question persists: can a common standard truly encompass the diverse array of cultures and traditions across the globe, or do the existing cultural

disparities necessitate an understanding that universal principles might not readily align with the kind of homogeneity that universalization often brings?

Throughout this examination, the moral underpinnings of universal human rights have emerged as a response to the commonalities inherent in diverse societies. Rooted in natural law and evolving through the moral development of humanity, the concept of universality finds its genesis in the recognition of shared fundamental principles transcending cultural boundaries.

While cultural relativism serves as a contrasting ideology, it need not be viewed as antithetical to universalism. Rather, the interplay between these perspectives stands as a testament to the ongoing negotiation between global and local forms, underscoring the inevitable nature of this dialogue in an ever-evolving world.

The examination of historical, philosophical, and legal dimensions reveals both the challenges and possibilities inherent in the pursuit of universal human rights. It becomes evident that while cultures and traditions differ significantly, there are shared values and norms that hold cross-cultural validity.

The essence of universal human rights lies not in compromising cultural diversity but in preventing its misuse to violate the rights inherent to every individual. It is through this delicate balance that the moral attainment of universality in human rights finds its foundation, respecting and acknowledging cultural embeddedness while striving for an intercultural consensus.

In the words of Indian writer Agarwal, human rights remain color-blind and direction-blind, recognizing only the intrinsic value of the human being. Therefore, while navigating the complexities of cultural diversity, it becomes imperative to ensure that such diversity is not exploited to undermine the fundamental rights of individuals. Only through this conscientious approach can the moral aspirations of universality in human rights be ethically realized.

References

- Cranstom, M. (1973). *What are Human Rights?*. The Bodley Head.
- Booth, K. (1999). Three Tyrannies in T. Dunne and N. Wheeler (Eds.), *Human Rights in Global Politics*, pp. 31-71. Cambridge University Press.
- Booth, K., Dunne, T., & Cox, M. (2000). How Might We Live? Global Ethics in a New Century. *Review of International Studies*, 26(5), 1-28.
- Bouandel, K. (1997). *Human Rights and Comparative Politics*. Dartmouth Publishing Company.
- Buergethal, T. (2000). International Human Rights in a Historical Perspective in J. Symanides (Ed.), *Human Rights: Concepts and Standards*, pp. 31-69. Unesco Publishing.
- Dunne, T. and Wheeler, N. (1999). Introduction: Human Rights and Fifty Years' Crisis, in T. Dunne and N. Wheeler (Eds.), *Human Rights in Global Politics*, pp. 1-29. Cambridge University Press.
- Merry, S. (2001). Changing Rights, Changing Cultures in J. Cowan, M. Dembour and R. Wilson (Eds.), *Culture and Rights Anthropological Perspectives*, pp. 31-56. Cambridge University Press.
- Parekh, B. (1999). Non-ethnocentric Universalism, in T. Dunne and N. Wheeler (Eds.), *Human Rights in Global Politics*, pp. 128-160. Cambridge University Press.
- Piechoviak, M. (1997). The Concept of Human Rights and Their Extra-Legal Justification in R. Hanski and m. Suksi (Eds.), *An Introduction to the International Protection of Human Rights*, pp. 3-15. Institute for Human Rights Abo Academy University.
- Pogge, T. (2005). Human Rights and Human Responsibilities in A. Kuper, *Global Responsibilities*, pp. 3-57. Routledge.
- Pollis, A. and Schwab, P. (1980). Human Rights: A Western Construct with Limited Applicability in *Human Rights Cultural and Ideological Perspectives*, pp. 1-19. Praeger Publishing.
- Renteln, A. (1990). *International Human Rights, Universalism versus Relativism*. Sage Publication.
- Shestack, J. (2000). The Philosophical Foundations of Human Rights in J. Symanides (Ed.), *Human Rights: Concepts and Standards*, pp. 31-69. Unesco Publishing.
- Sikkink, K. (1993). Human Rights, Principled Issue-Networks and Sovereignty in Latin America. *International Organisation*, 47(3): 411-441.
- Stavenhagen, R. (1998). Cultural Rights: A Social Science Perspective in H. Niec (Ed.), *Cultural Rights and Wrongs*, pp. 1-21. Unesco Publishing.
- Talbott, W. (2005). *Which Rights Should be Universal*. Oxford University Press.
- Tomuschat, C. (2003). *Human Rights, between Idealism and Realism*. Oxford University Press.

Behavioral Insights to the Newsvendor Model: A Brief Survey¹

Ümmühan Akbay²

Abstract

Over the last 25 years, with various case studies and experimental studies, it is now well established that human decision-makers diverge from the theory when they are making economic decisions in operations management contexts. Owing to its simplicity and flexibility to be applicable to a wide range of business applications, the newsvendor model is the most popular inventory model used in operations management. Hence over the last 2.5 decades many researchers studied newsvendor behavior. In this chapter we present a brief review of the experimental behavioral operations studies that investigate human decision-making behavior in the newsvendor model.

1. Introduction

To paraphrase a former Turkish minister, recent years have seen a rise in the heterodox approach which represents an epistemological deviation from the neo-classical economic thought, especially with the increasing popularity of behavioral and neuro economics. In other words, scientists have started to question and test the existing theories of basic economic behavior as field experiments, case studies and laboratory experiments have shown that the theoretical expectations do not work in practice.

A derivative of experimental economics is behavioral operations management. This field focuses on human behavior in operations management scenarios and aims to test and identify factors that affect human decisions. The field has been around since mid-20th century with the multi-echelon supply chain distribution experiments, or in other words the

---

1 This literature review is produced by updating the “Literature Review” chapter of the author’s doctoral dissertation “Behavioral Experiments on Supply Chain Contracting” (2016).

2 Assistant Professor, Piri Reis University, uakbay@pirireis.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-8679-4117

beer distribution experiments to investigate the dynamics of the “bullwhip effect”. However, the field gained significant momentum and popularity only after the experimental study of Schweitzer and Cachon (2000). In this paper the authors conducted a simple newsvendor experiment in which the subjects were supposed to make consecutive ordering decisions. Their findings showed that there are systematic deviations in the order decisions from the optimal that cannot be explained by the existing theories based on risk aversion, loss aversion or prospect theory. After this paper many scientists focused their attention on conducting newsvendor experiments and unraveling the mystery of the deviations from the normative order quantity. In this chapter we aim to review these studies.

2. The Newsvendor Model

The newsvendor model is one of the fundamental models of supply chain management. This model is based on a single decision-maker determining the stock quantity of a perishable product facing a stochastic demand. Any leftovers at the end of the selling season lose their value and any unmet demand is lost. The decision-maker has only one ordering opportunity and the ordering must be done before the selling season starts and the demand is realized. So, there is a trade-off of ordering too much and having leftovers or ordering too little and losing potential profit. Along with this trade-off structure the newsvendor model is very intuitive which can be communicated to anyone without requiring an advanced degree.

The model also has a very elegant, simple solution which is very easy to calculate and use. The optimal solution to the problem is computed using the costs associated with ordering too much and too little. Specifically, if c_o is the cost of having ordered 1 unit more than the demand and, c_u is the cost of having ordered 1 unit less than the demand, and assuming the demand has cumulative distribution $F(\cdot)$, the optimal order quantity can be computed as:

$$Q^* = F^{-1}\left(\frac{c_u}{c_u + c_o}\right)$$

Additionally, many other problem contexts which has a similar trade-off structure, such as revenue management, operating room scheduling, etc., can be modeled as a newsvendor problem and the newsvendor solution can be applied to the solution of these problems. Furthermore, the model is also important as it is used in building larger, more complex supply chain management theories.

All these make the newsvendor model extremely powerful and important and that is why many researchers conducted experiments to investigate why human decisions deviated from the optimal and what factors caused this deviation.

3. Newsvendor Experiments

The start of the laboratory experiments involving a newsvendor setting can be traced back to the seminal study of Schweitzer and Cachon in 2000. The duo conducted two experimental studies with their students, resulting in the revelation of consistent deviations from optimal order quantities. These deviations were observed in both gain and loss domains, showcasing a remarkable consistency that puzzled existing behavioral theories. The authors discovered a persistent “too low too high” pattern in order decisions. That is, they observed that participants consistently ordered insufficient quantities when the purchasing cost was low or equivalently the profit margin was high, but tended to overstock when the situation is the opposite. Essentially, when the optimal amount to order was high due to a favorable profit margin, individuals ordered less than they should have. Conversely, when the optimal amount was low, individuals ordered more than necessary. This pattern resembled a pulling effect, with order decisions being drawn towards the center of the demand distribution. As a result, the phenomenon was named the “pull-to-center effect” by the authors.

The authors tried to explain the suboptimal order decisions with risk aversion. However, although successful in explaining below-optimal orders in high-profit situations, risk aversion couldn't explain the tendency to overstock in low-profit scenarios. Other well-established theories, including loss aversion, waste aversion, stock-out aversion, and underestimating opportunity costs all fell short in fully explaining this consistent pattern in the order decisions. Furthermore, although some evidence suggested the use of decision-making heuristics like mean anchoring and demand chasing, these explanations only partly addressed the observed deviations, leaving a mystery that required further investigation.

These intriguing findings inspired many other researchers to dive deeper into the newsvendor behavior trying to find the answers to the below questions:

- What are the core determinants behind these consistent divergences from optimality?
- Which factors dictated the extent and direction of these deviations?

- Can we identify and incorporate the underlying factors that led to this subpar performance into current theories?

Next, we will review the newsvendor studies in terms of their focus, subject pool and methodology.

3.1 Decision Biases

Bias refers to a tendency towards a particular perspective, possibly ignoring equally valid alternatives. Decision biases play a crucial role in the decision-making process of individuals. For instance, a fear of risk might lead someone to choose less risky outcomes, even if there are potentially better options available. These decision biases have a significant influence on how newsvendor decisions are made. Some of the commonly studied decision biases in newsvendor studies are summarized below.

Bounded Rationality

In standard economic theory, the decision-makers are assumed to be fully rational. That is, the theory assumes that when decision-makers are faced with several alternatives, they can easily compare these alternatives and select the one with the highest utility. A rational decision-maker not only is aware of what is best for her, but also is able to act upon this knowledge. Standard operations management theories subscribe to these assumptions, also.

However, in the light of recent studies, it is clear that the decision-makers are not always fully rational. At this point the term “bounded rationality” comes to stage. This term means that the decision-maker will choose the option with the highest utility not with certainty but with some probability. This is not due to the decision-maker being irrational, but rather due to cognitive limitations, limited memory, or other constraints on their decision-making processes. This is called “bounded rationality”. By using a quantal choice model, Su (2008) studies bounded rationality and through this explains the pull-to-center effect on the order decisions.

Prospect Theory

Prospect Theory explains how people behave under different conditions. For example, a person may tend to shy away from risk if they have a lot to lose but become more risk seeking if they have a small amount of wealth. This theory may explain the pull-to-center effect in newsvendor decisions. Although Schweitzer and Cachon (2000) after testing the prospect theory in their second experimental study, conclude that prospect theory fails to explain newsvendor behavior, there are several studies that claim otherwise.

Surti et al. (2020) is one of those studies demonstrating that newsvendor decisions can be explained through prospect theory.

Loss Aversion

Loss aversion is the bias of attaching greater weight to losses than gains. This bias is explored by Wang and Webster (2009) in a newsvendor setting where opportunity cost is significantly high. The study concludes that under these settings a loss-averse individual tends to stock more compared to a risk-neutral individual.

3.2 Decision Heuristics

Decision heuristics are techniques that people use to solve problems based on their past experiences using simple rule-of-thumb methods. In our context, decision heuristics refer to strategies that decision-makers utilize when making ordering decisions. The most prevalent heuristics in behavioral operations studies are anchoring and adjustments heuristics, demand chasing, and minimizing ex-post inventory error.

Anchoring and Adjustment Heuristics:

This heuristic involves the decision-maker anchoring their decisions at a reference point and making corrections towards the optimal. An example of this is the mean anchor heuristic, where the average demand is used as the initial reference point for the order quantities and then the orders are modified towards the optimal. Another example is the demand chasing heuristic, which uses the most recent order decision as anchor point and make corrections towards the most recent demand realization as if to chase the demand.

Gavirneni and Xia (2009) study anchoring behavior by offering an array of reference points to the decision-makers. Their study reveals that decision-makers choose the reference point which is closest to the optimal. Kremer et al. (2010) consider explaining newsvendor decisions through random errors and find that newsvendor decisions are strongly affected by mean anchoring, demand chasing and inventory error minimization heuristics. Lau and Bearden (2013) and Lau et al. (2014) study the mean anchor and demand chasing heuristics using data from several studies.

3.3. Learning Effect

A key question surrounding the newsvendor experiments is whether experience can improve performance. Many of the studies such as Schweitzer and Cachon (2000) and Schultz et al. (2018), Akbay (2016) test and do not

observe much of a learning effect on the ordering decisions. However, these studies are based on 30-40 decision rounds. 40 rounds of experience may not be sufficient to cultivate significant learning. As a matter of fact, the study conducted by Bolton and Katok (2008) uses 100 decision rounds and observes improvement in the order decisions over time.

3.4 The Impact of Feedback

In any context, receiving feedback after performing a task has a significant impact on future performance. As such, feedback about the ordering decisions has a significant impact on the ordering decisions. In this context, decision feedback has several aspects. One aspect is the feedback frequency which is investigated by Bolton & Katok (2008), and Lurie & Swaminathan (2009). Both studies manipulated the feedback frequency by having the order decisions to be effective for several rounds which is equivalent to the decision-makers receiving feedback about demand realizations and the performance of their order decisions less frequently. These studies reveal that frequent feedback does not necessarily improve decision performance. On the contrary, too frequent feedback can lead to worsened outcomes. However, too infrequent feedback also has negative effects on the performance. Bolton and Katok (2008) also investigate the effect of reinforced feedback by providing the decision-makers with information regarding the counterfactual payoffs associated with unchosen options. Their study reveals that this counterfactual payoff information has minimal impact on the quality of the order decisions.

3.5 Set of Decision Options

In most of the newsvendor experiments, the order quantity decision set is just restricted by the upper and lower limit of the demand distribution. That is within the demand range, the decision-makers are free to choose any integer. Questioning whether this wide array of options coupled with the bounded capabilities of the decision-makers is one of the reasons behind the suboptimal ordering decisions, Bolton and Katok (2008) manipulate the number of options available for order decisions. They restrict the decision set to a limited number of options hoping this will improve the newsvendor performance. Nevertheless, they do not observe any significant improvements. In a follow-up study Feng et al. (2011) also restricted the number of decision options but unlike Bolton and Katok, they made sure that the optimal order quantity is not an extreme point among the decision alternatives. This study shows significant performance improvements. This suggests that the result obtained by Bolton and Katok is not significant due

to the optimal order being an extreme point and the inherent extremeness-aversion in decision-makers.

3.6 Experiment Subjects

Experiment subjects are an essential part of the newsvendor experiments. Most studies use university students as subjects as conducting experiments with actual managers is usually extremely difficult and costly compared to the student body of the universities. Then arises the question of external validity of the experiments conducted with students. To address this concern, Bolton et al. (2012) conducted a study comparing the newsvendor performance of managers and students. Their study shows that when the demand distribution is provided there is no significant difference between the two subject groups indicating that students can be used as proxies for managers in newsvendor experiments. Moreover, there are experimental studies that are conducted with the general population rather than students and these studies confirm the earlier findings of studies done with students. One such study is de Vericourt et al. (2013), they conduct their experiments on MTürk.

Gender Differences

De Vericourt et al. (2013) investigate the effect of gender on newsvendor decisions and show that women make smaller order decisions owing to having higher risk-aversion. Akbay (2016) also studies gender differences in newsvendor behavior and finds female order decisions are smaller under high profit margin. The author also shows that female subjects are more prone to decision heuristics.

Cultural Differences

In newsvendor context, the number of cross-cultural studies is limited. Feng et al. (2011), Cui et al. (2013), Li et al. (2019) compare American decision-makers with Chinese decision-makers. Feng et al. (2011) find that the Chinese decisions are affected by the Doctrine of the Mean and are closer to the mean of the demand distribution implying that the Chinese decision-makers are more prone to the pull-to-center effect. Cui et al. (2013) finds somewhat similar and somewhat contradictory results. They show that the Chinese ask more questions signaling a higher error-aversion, and anchoring behavior is more prevalent in the American subjects. Li et al. (2019) find results parallel to Feng et al. (2011). They show that demand chasing, and mean anchor heuristics are more salient in Chinese decisions. However, they attribute this result to differences in cognitive abilities. Kwak (2015) compare Korean, Chinese, and American subjects and find that decision

heuristics are more prevalent in Korean subjects. Finally, Akbay (2022) compare Turkish and American subjects under buyback and revenue sharing settings. The author shows that under both settings both American and Turkish subjects make less than optimal decisions. Also, the order decisions under the revenue sharing setting are smaller than the orders under the buyback setting, implying that the framing of these settings affects order decisions. Finally, this study shows that demand chasing behavior is more salient in Turkish subjects.

3.7 Personality Traits

Experimental economics studies have established that there is a significant connection between personality traits and the economic decisions of individuals. There are several newsvendor behavior studies which investigate the connection between the newsvendor orders and personality traits. Moritz et al. (2013) study the effect of cognitive reflection and show that higher cognitive abilities translate to better newsvendor performance. Ren and Croson (2013) study overconfidence in newsvendor orders. Stohhecker and Größler (2013) show that the personality of the subject weakly affects the order performance. Akbay (2016) considers the effect of several personality traits and finds that subjects with lower self-esteem place smaller orders, and subjects with higher regret aversion place orders close to the mean of the demand distribution. However, these effects are not symmetrical under high and low profit margins. Akbay (2022) investigates the correlation between Hexaco personality traits and shows that subjects with higher emotionality score display higher demand chasing tendency.

3.8 Demand Distribution

Most of the newsvendor experiment studies consider a uniform distribution as it is the most intuitive demand distribution that can be explained easily. Benzion et al. (2008) explores the effect of demand distribution by using a normal distribution but finds no improvement in newsvendor performance.

Again, in most studies the demand realizations are fully revealed to the participants. Nevertheless, in a more realistic setting the decision-maker cannot know the excess part of the demand. That is if the demand exceeds the stock quantity, the lost demand will be censored to the decision-maker except the fact that the demand exceeded the stock quantity. Rudi and Drake (2014) consider such a scenario with censored demand and show that demand censoring leads to underordering and amplifies demand chasing behavior.

In another study involving another realistic demand scenario, Benzion et al. (2010) considers a setting where the demand distribution is unknown to the decision-maker. Although the authors show that there are differences between the subjects who know and don't know the demand distribution, knowing the demand distribution does not necessarily translate to improved newsvendor performance. Additionally, this study suggests that waste-aversion might be an important factor affecting order decisions.

3.9 Framing Effect

Framing or, the context how the problem is introduced to the decision-maker is an important factor affecting the decisions. Kremer (2008) compares the decisions made in newsvendor context and neutral context and shows that the context has crucial impact on the decisions as the decision errors in the neutral context are smaller. Schultz et al. (2018) also consider the framing effect and they manipulate the emphasis on the costs and the profits of the problem. However, the manipulation yields no significant difference.

3.10 Process Tracing

Process tracing is a method of observing the cognitive processes of individuals that take place during the making of a decision. These cognitive processes are captured through verbal protocols or technical recordings of how the decision-maker seeks specific information. For instance, in a newsvendor setting, a process tracing study can be by first telling the subject that they are supposed to make an inventory decision without giving the parameters of the problem. Then the experimenter lets the subject ask for all the information they need to make the inventory decision. These questions along with the order they are asked will give information about how the mental processes of the decision-maker works in this problem. This process tracing can also be conducted by hiding the relevant and some irrelevant information behind some buttons on the user interface of the experiment software. As the subject clicks on the buttons to uncover the information behind each button, the thought process would be recorded. Some studies use more advanced technologies of eye movement trackers and record where the subject looks on the screen. This method is a valuable tool in understanding how individuals make their decisions. There are several process tracing studies conducted in newsvendor context. These are Gavirneni and Isen (2010) and Cui et al. (2013). Their research revealed important information regarding the cognitive pathways used in newsvendor decision-making. Niranjana et al. (2023) use eye tracking to understand newsvendor decision making process.

3.11 Performance Measures

When analyzing decision-making in newsvendor scenarios, researchers typically focus on comparing the quantity ordered to the ideal amount. Yet, some studies choose to use different metrics, such as the likelihood of making the most optimal decisions or the percentage of maximum profit attained. In their influential work, Brown and Tang (2006) demonstrate that by using a specific profit target as a performance measure, it is possible to better understand instances of less-than-optimal ordering behavior.

4. Conclusion

The newsvendor model is a very commonly used model that is utilized not only in inventory management but also in many other areas. Data from the field and from laboratories show that humans do not make the optimal decision under newsvendor setting. This is true even when the subjects have formal training in newsvendor model. This suboptimal behavior leads to significant stock-outs and wasted inventory which result in severe profit losses. Thus, it is important to understand what affects the newsvendor decisions in order to remedy the situation. In this chapter, we briefly review the newsvendor experimental studies that have been conducted since 2000.

References

- Akbay, Ü. (2016). Behavioral experiments on supply chain contracting (Doctoral dissertation).
- Akbay, Ü. (2022) A Cross-National Examination of the Newsvendor Behavior. In Proceedings of the First Australian International Conference on Industrial Engineering and Operations Management, Sydney, Australia.
- Akbay, Ü. (2022). Can Hexaco-100 Personality Inventory Predict Newsvendor Behavior. In Proceedings of the First Australian International Conference on Industrial Engineering and Operations Management, Sydney, Australia.
- Benzion, U., Cohen Y., Peled R., Shavit T. (2008). Decision-making and the newsvendor problem: an experimental study, *Journal of Operations Research Society*, 59, 1281-1287.
- Benzion, U., Cohen Y., Shavit T. (2010). The newsvendor problem with unknown distribution, *Journal of the Operational Research Society*, 61, 1022-1031.
- Bolton, G. E., Katok E. (2008). Learning by Doing in the Newsvendor Problem: A Laboratory Investigation of the Role of Experience and Feedback, *Manufacturing and Service Operations Management*, 10, 519-538.
- Bolton, G. E., Ockenfels A., Thonemann U. W. (2012). Managers and Students as Newsvendors. *Management Science*, 58(12), 2225-2233.
- Brown, A. O., Tang C. S. (2006). The Impact of Alternative Performance Measures on Single-Period Inventory Policy, *Journal of Industrial and Management Optimization*, 2, 297-318.
- Cui, Y., Chen L. G., Chen J., Gavirneni S., Wang, Qi. (2013). Chinese Perspectives on Newsvendor Bias: An Exploratory Note. *Journal of Operations Management*, 31, 93-97.
- De Vericourt, F. D., Bearden, J. N., Filipowicz, A. (2013). Sex, Risk and the Newsvendor. *Journal of Operations Management*, 31, 86-92.
- Feng, T., Keller L. R., Zheng X. (2011). Decision making in the newsvendor problem: A cross-national laboratory study, *Omega*, 39, 41-50.
- Gavirneni, S., Isen A. M. (2010). Anatomy of a Newsvendor Decision: Observations from a Verbal Protocol Analysis, *Production and Operations Management*, 19, 453-462.
- Gavirneni, S., Xia Y. (2009). Anchor Selection and Group Dynamics in Newsvendor Decisions-A note, *Decision Analysis*, 6, 87-97.
- Kremer, M., Minner, S., Van Wassenhove, L. N. (2010). Do Random Errors Explain Newsvendor Behavior? *Manufacturing and Service Operations Management*, 12(4), 673-681.

- Kwak, J. K. (2015) Human Behavior in Newsvendor Decisions: A Comparative Study with Experimental Results, *Management Science and Financial Engineering*, vol. 21, no. 1, pp. 19-24.
- Lau, N., Bearden, J. N., Hasija, S. (2014). Newsvendor Pull-to-Center Reconsidered. *Decision Support Systems*, 58, 68-73.
- Lau, N., & Bearden, J. N. (2013). Newsvendor demand chasing revisited. *Management Science*, 59(5), 1245-1249.
- Li, X., Chen, L. G., Chen, J. (2019) Individual and cultural differences in newsvendor decision making, *International Journal of Operations and Production Management*, vol. 39, no. 1, pp. 164-186.
- Lurie, N. H., Swaminathan, J. M. (2009). Is timely information always better? The effect of feedback frequency on decision making, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108, 315-329.
- Moritz, B., Hill, A. V. and Donohue, K. (2013) Cognition and Individual Differences in the Newsvendor Problem: Behavior under Dual Process Theory, *Journal of Operations Management*, vol. 31, pp. 72-85.
- Ren, Y., Croson, R. (2013). Overconfidence in Newsvendor Orders: An Experimental Study. *Management Science*, 59(11), 2502-2517.
- Rudi, N., Drake, D. (2014). Observation Bias: The Impact of Demand Censoring on Newsvendor Level and Adjustment Behavior. *Management Science*, 60(5), 1334-1345.
- Schultz, K. L., Robinson, L. W., Thomas, L. J., Schultz, J., & McClain, J. O. (2018). The use of framing in inventory decisions. *Production and Operations Management*, 27(1), 49-57.
- Schweitzer, M. E., Cachon, G. P. (2000). Decision Bias in the Newsvendor Problem with a Known Demand Distribution: Experimental Evidence. *Management Science*, 46(3), 404-420.
- Strohhecker, J. and Größler, A., (2013) Do personal traits influence inventory management performance? The case of intelligence, personality, interest and knowledge”, *Int. Journal of Production Economics* vol.142, pp. 37-50.
- Su, X. (2008). Bounded Rationality in Newsvendor Models. *Manufacturing and Service Operations Management*, 10(4), 566-589.
- Surti, C., Celani, A., & Gajpal, Y. (2020). The newsvendor problem: The role of prospect theory and feedback. *European Journal of Operational Research*, 287(1), 251-261.
- Wang, C. X., Webster, S. (2009). The loss-averse newsvendor problem, *Omega*, 37, 93-105.
- Niranjan, T. T., Ghosalya, N. K., Menon, R. R., Rotaru, K., & Gavirneni, S. (2023). Unpacking the cognitive processes of the boundedly rational newsvendor. *Production and Operations Management*, 32(10), 3138-3157.

2018-2022 Yılları Arası 3 Büyükşehir Belediyesinin Mali Performanslarının Kamu İdareleri İçin Mali Analiz Rehberi'ne Göre Karşılaştırılması

İbrahim Akdoğan¹

Tülin Akdoğan²

Özet

Bu çalışmada 2018-2022 yılları arasında belediyeler tarafından faaliyet raporlarında sunulan bütçe hesapları, faaliyet hesapları ve bilanço hesapları tablolarındaki veriler kullanılarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Ankara Büyükşehir Belediyesinin karşılaştırmalı olarak mali performansları oran analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Oran analizleri, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'na yayımlanan, 'Kamu İdareleri için Mali Analiz Rehberi' içerisinde yer alan 21 bütçe/nakit esaslı gösterge çerçevesinde yapılmıştır. Elde edilen oran analizi sonuçları her üç büyükşehir belediyesinin çeşitli göstergelere göre olumlu veya olumsuz mali görünümüne sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmanın dikkat çekici bulguları 2018-2022 döneminde, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 2018 yılı bütçe gelirinin %9,44'üne karşılık gelen tutarda bütçe açığı, 2019 yılında %12,28 bütçe fazlası vermesi ve bu mali performansı ilerleyen yıllarda da korumasıdır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2018 yılı toplam yükümlülükleri, tahakkuk eden gelirlerin %136,02 97'sine tekabül etmekte olup, 2021 ve 2022 yıllarında ciddi oranda düşüş göstererek iyi performans sergilemiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesine gelindiğinde 2018 yılında tahakkuk ettirilen faaliyet gelirleri ile faaliyet giderleri ve yükümlülükleri 5 yıllık dönemde karşılama gücü 2021 yılına dek sürekli azalış

- 1 Öğr. Gör. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Kaynarca Seyfettin Selim Meslek Yüksekokulu/Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, iakdogan@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9029-8872
- 2 Öğr. Gör. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi /Rektörlük, tulinakdogan@subu.edu.tr, ORCID: 000-0002-1236-4552

eğilimi göstermesine rağmen 2022 yılında %56,53'e yükselmesi bu gösterge açısından olumlu mali görünüme sahip olduğunu göstermiştir. Ülkemizde belediyelerin mali durumlarının ortaya konulmasında oran analizine yönelik az sayıda bilimsel çalışma mevcut olup, bunların çoğunluğu eski veri setine dayanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın bilimsel literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

GİRİŞ

Performans, bir işte gösterilen nitel ya da nicel başarıdır (Akçakaya, 2017: 59). Kamu yönetiminin performansını etkileyen ve bu nedenle değişimini gerekli kılan birçok etken vardır. Bütçe açıkları mali sistemde sorunlara neden olur. Dikkate alınması gereken bir diğer husus bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelere ayak uydurmanın gerekliliğidir. Üçüncüsü kamu sektörünün performansının toplumsal talepler ışığında eşit düzeyde olmamasıdır (Yılmaz, 2002: 21). Bu nedenlerden ötürü kamu yönetiminde performans ölçümüne ihtiyaç duyulmaktadır. Performans neticesinde ulaşılan performans bilgisi ile kurumların belli bir dönem sonunda, amaçlarına ulaşma başarısı gözlenir. Performans sonuçları ile belediyeler, belirlenen amaçlara ulaşabilmek için hizmet öncelikleri doğrultusunda yeni fikirler üreterek vatandaş taleplerine odaklanırlar (Ertaş ve Atalay, 2016: 73).

Etkili bir performans ölçüm sistemi performansın hem verimlilik hem de etkililik boyutunun özünü yakalamaya yardımcı olur. Niceliksel önlemlerin yanı sıra niteliksel önlemleri de içerir. Performans ölçümleri, yönetimin karar vermenin yanı sıra kontrolü planlamasına yardımcı olur. Performans ölçümü devam eden ve gelişen bir süreç olduğu için kurumsal hedeflerle ve cari yıl planlarıyla bağlantılı olmalıdır (Ghobadian ve Ashworth, 1994: 50). Türkiye'de bu sürece katkı sağlamak üzere belediyeler tarafından hazırlanan ve kamuoyu ile paylaşılan en temel dokümanlar; stratejik plan (5 yıllık), performans programı (yıllık), faaliyet raporu (yıllık), performans esaslı bütçe (yıllık), bütçe gerçekleşme raporu (aylık), kamu iç kontrol standartlarına uyum eylem planıdır. Ayrıca Sayıştay tarafından gerçekleştirilen denetim sonuçları Kamu İdareleri Denetim Raporları (yıllık) aracılığıyla paylaşılmaktadır.

Özel sektördekinin aksine kamu sektöründe mali tablo analizi sık kullanılmamaktadır. Bunun birçok sebebi bulunmaktadır. Kamu kuruluşlarında kar ve rekabet amacının olmaması, sağlıklı sonuç alınamaması şeklinde özetlenebilir. Mali analizler ile belediyelerin finansal yapıları hakkında bilgi elde edilebilecek, mali performanslarının ve faaliyet sonuçlarının verimlilik açısından belli aralıklarla analizine katkıda bulunulacaktır. Yapılan bu analiz çalışmaları ile belediyelerin gelecekte karşılaşacakları durumlara göre daha öncesinden öngöründe bulunulmasında ve belediyelerin bütçe

tahmininde ve performanslarının ölçülmesinde gelecek dönemlere ilişkin plan ve tahminlerde oldukça faydalı bilgiler sunacaktır (Demir vd., 2022).

1. TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN MALİ YAPISI

Türkiye'de temel olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu'na tabi olan belediyeler kamu tüzel kişiliğine, idari ve mali özerkliğe (3. madde) sahip olup, performans esasına dayalı olarak kendi bütçesini hazırlayabilmekte (63. madde), idari örgütlenme esnekliğine (48. madde) ve norm kadro esaslarına uygun personel istihdam edebilme olanağına (49. madde) sahiptir (İssa, 2020: 25).

Yerel yönetimler, merkezi hükümetin hiyerarşik birimleri değil, özerk kuruluşlardır. Kamu işlerinin çoğunluğu kendi sorumluluklarında olup halkın yararına, kanunların öngördüğü sınırlar çerçevesinde düzenleme, yönetme hak ve becerisine sahip, özgür karara sahip kuruluşlardır. Ancak bu özerklik tam bağımsızlık anlamı taşımamakta olup merkezi yönetimin denetimine tabidirler (Küçük, 2018: 35-36). Belediyelerde merkezi destek (merkezi hükümetle aynı partiden olma) arttıkça belediyelerin bütçe açığı da artmaktadır. Bu durum iki biçimde yorumlanabilir: Birincisi, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki idari ve mali vesayet, yerel ve merkezi yönetimin aynı partide olduğu durumda daha esnek uygulanıyordur. İkincisi, harcama yapmak üzere borçlanma araçlarına daha kolay ulaşabilirler (Salman ve Kahveci, 2021: 111). Türkiye'de 2004-2005 yıllarında gerçekleştirilen yerel yönetim reformları ile merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki yoğun müdahalesinin önüne geçilmeye başlanmıştır (İssa, 2020: 29). Belediyelerin stratejik planlarına uygun şekilde hazırlanan bütçede, mali yıl ile sonraki iki yıl içindeki gelir ve gider tahminleri gösterilir. Bütçe, gelirlerin toplanıp giderlerin yapılmasına izin vermektedir. Bütçe dışı harcama yapılamayacağından Belediye başkanı ve diğer yetkililer, bütçe ödeneklerini verimli harcamak durumundadırlar.

Belediyelerin gelirleri, yerel öz gelirler ve merkezi yönetimden yapılan transferler şeklinde iki temel kaynağa dayanmaktadır. Türkiye'de hali hazırda faaliyet gösteren 30 Büyükşehir Belediyesinin gelir durumları aynı özelliklere sahip olsa da bazı yönlerden birtakım farklılıklar göstermektedir. Bunlardan en önemlisi genel bütçe vergi gelirlerinin büyük çoğunluğunun bu kurumlara aktarılmasıdır. Büyükşehir Belediyelerinin gelirleri diğer belediyelerin gelirlerine oranla daha fazla merkezi idareden aktarılan transferlere dayanmaktadır. Büyükşehir Belediyelerinin borçlanma gelirlerinin büyük bir kısmı ise yabancı kaynaklardan sağlanmaktadır (Demir vd., 2022: 386). Mali tablolarla bütçe emanetleri kaleminin artması bütçenin gerçekçi

hazırlanmamasından kaynaklanır. Gerçekçi tahminlerin yapılmaması nedeniyle gelirlerin giderleri karşılamaması neticesinde yapılmayan ödemeler bütçe emanetlerine kaydedilince ilerleyen yıllarda bütçeden yapılacak ödemeler birikmektedir. Dolayısıyla emanetlerden yapılacak ödemeler için borç kaynağı bulmak gerekecektir (Serbes ve Çetinkaya, 2019: 775).

Belediye gelirleri arasında harcamalara katılma payı ve denkleştirme ödeneği bulunmaktadır (İssa, 2020: 67). Uygulamada büyükşehir belediyeleri vergi gelirlerini bir türlü artıramamakta ve farklı arayışlara girerek ticari faaliyetlerinden (teşebbüs ve mülkiyet) oluşan gelirleri ile gayrimenkul satışı ve kiralanmasından (sermaye gelirleri) oluşan gelirlerini artırmak için gayret gösterdikleri görülmektedir. Bunun sonucunda yeterli öz sermayenin bir türlü oluşmaması ve merkezi idareden aktarılan transferlere olan ihtiyacın da oldukça yüksek olması bu kurumları bir nevi merkezi yönetime bağımlı hale getirmektedir. Bütün bunların yanı sıra ölçek ekonomisinden yeterince yararlanılamaması, modern yönetim tekniklerinin göz ardı edilmesi, saydamlık, hesap verebilirlik, kaynakların rasyonel kullanılamaması, planlama ve koordinasyon eksikliği ve optimum hizmet alanının belirlenememesi vb. hususlar hizmette aksamalara neden olmaktadır (Demir vd., 2022: 386).

Sayıştay 1996 yılında performans denetimi gerçekleştirme yetkisi elde etmiştir. Bu yetki 1050 sayılı Kanunla oluşturulan mali yönetim sistemi kapsamında sınırlı düzeyde olmuştur. 5018 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle performans odaklı yönelimler getirilmiş, stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları kamu idarelerinin yürütmenin politika hedeflerine katkısını planlayan ve raporlayan araçlar olarak yerini almıştır (Şahin-İpek, 2018: 651). Belediyelerin söz konusu belgeleri hazırlaması, düzenlemesi ve belirli bir süre içerisinde ilgili makamlara sunması gerekmektedir. Mevcut kanun ve yönetmelikler yapılan denetimde belirleyici faktör olup bu dokümanların hazırlanmasına ilişkin usul ve esaslar belirtilmektedir (Eroğlu, 2019: 554). 5393 sayılı Kanunda ise belediyelerin hizmetlerini mevzuata, hedeflere, performans ölçütleri ve kalite standartlarına göre analiz etmek, ölçmek, değerlendirmek ve sonuçları rapor hâlinde paylaşmaları gerektiğinden söz edilmiştir (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005).

2. YEREL SEÇİMLERİN BELEDİYELERE ETKİLERİ

Yerel seçimler, halkın yerel kamu hizmetlerini sağlayan karar alma organlarını seçtikleri süreçtir. Bu süreçte belediye yöneticilerinin belirtmiş oldukları amaçlarını yerine getirebilmeleri çok önemlidir. Belediyeler, yerel ihtiyaçların karşılanması ve vatandaşların yaşam kalitesinin artmasında önemli

bir rol oynamaktadır. Başarılı belediye yönetiminin temel amacı yerel kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak ve yerel halkın memnuniyetini sağlamaktır. Piyasa mekanizmalarındaki gibi seçim ekonomilerinde de seçmenler kamusal mal ve hizmetleri talep eder, siyasi partilerde bu talebi yerine getirmek üzere kendi aralarında rekabet ederler (Eroğlu ve Avcı, 2021: 202-203).

Türkiye’de yerel seçimler, il genel meclisi üyelerinin seçimi, belediye başkanı ve belediye meclisi üyelerinin seçimi, köy ve mahalle muhtarları ile ihtiyar meclisi ve heyeti üyelerinin seçimi olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. İl genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde, onda bir oranında baraj uygulamalı nispi temsil sistemi, belediye başkanlığı seçimlerinde ise çoğunluk sistemi kullanılmaktadır (*Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun, 1984*).

Yerel yönetimler seçim döneminde harcama kalemlerini değiştirerek seçim kazanma şanslarını artırmaya çalışmakta, transfer ve büyük yapı-tesis vb. harcamalara ağırlık verirken, genel yönetim istihdam olanaklarını kullanarak oy artışı hedefleyebilmektedir (Savaşan ve Dursun, 2006). İktidardaki hükümet yeniden seçilmek için partizan motiflerle seçim zamanlarında (Tekeli ve Akdede, 2008: 89) yerel yönetimler aracılığıyla seçmen kitlesini genişletmek, mevcut kitleyi sağlamlaştırmak ve iktidarını sürdürebilmek için yerel yönetimlere kaynak aktarımında bulunabilmektedir. Büyükşehir belediyeleri, hizmet sunduğu coğrafi alan ve nüfus ile borçluluk durumu ele alındığında, merkezi yönetimden aldığı pay, personel istihdamı ve borçlanma onayı gibi hususlarda iktidar partisinin tutumuna bağlı kalmaktadır (Çinkılıç ve Uğur, 2023: 1279-1280).

Seçim dönemlerinde yerel yönetimlerin harcama düzeylerinin ve türlerinin nasıl etkilendiğini inceleyen çalışmalar arasında yer alan, Çinkılıç ve Uğur (2023)’un çalışmasına göre harcamalar, performans esaslı bütçeleme kriterlerine göre değil, enflasyon, borçlanma, merkezi bütçeden alınan pay, seçim ekonomisi ve iktidar gücüne göre belirlenmektedir. 5018 sayılı Kanun’la getirilen stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporlarının bütçeyle ilişkileri ise zayıftır. Balcı ve Çavuşoğlu (2018)’unun çalışmasında ise Türkiye’de genel ve yerel seçimlerin her ikisi kamu harcama bileşenlerini etkiler. Genel seçim dönemlerinde cari ve transfer harcamalarında, yerel seçim dönemlerinde ise yatırım ve transfer harcamalarında artış yaşanır.

Yerel seçimlerden önceki yıl belediyelerin bütçe dengesinin bozulmasıyla birlikte oluşan bütçe açığı, siyasi parti ayrımı gözetmeksizin bütün belediyelerde çok yükselmektedir. Salman ve Kahveci (2021) tarafından yapılan çalışmada bunu doğrular niteliktedir. Bütçe dengesi ile yerel seçim

öncesi yıl arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Yerel yöneticiler seçim öncesi harcamalarını arttırmakta veya gelir toplama çabasına ara vermektedirler. Bu sayede seçimi kazanmaya çalışmaktadırlar. Buradan Türkiye'deki yerel yönetimler için politik bütçe döngüsünün işlediği, yerel yönetimleri elde tutma motivasyonunun mali performans üzerinde oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

1967 yılından beri yapılan çalışmalarda yerel yönetimlerin mali durumunu ölçmek için çok sayıda farklı gösterge kullanılmıştır. Bu farklılıklar sınırlı veri mevcudiyeti ve yerel yönetimin heterojenliği gibi nedenlerden ötürüdür (Kooij ve Groot, 2021: 241). Yerel yönetimlerde bir performans ölçümü elde etmenin en sık kullanılan yollarından biri bütçesel, ekonomik ve mali bilgilerin yani mali performansın kullanılmasıdır (Zafra-Gomez et. al. 2009: 153). Oranların mali tablo analizi aracı olarak benimsenmesinin ilk nedenleri, Amerika'nın 19. yy'ın son yarısında endüstriyel olgunluğa ulaşma çabasının son aşamasına değin izlenebilmektedir. Sanayi sektöründeki şirketlerin yönetimi (mali gücü) girişimci kapitalistlerden kuruma devredildikçe ve finans sektörü ekonomide baskın hale geldikçe, mali tablo ihtiyacı da artmıştır (Horrigan, 1968: 284).

Ağcakaya (2009), BEPER projesinde Isparta, Afyonkarahisar ve Kütahya Belediyesinin 2002-2004 yılları arasındaki mali performansının değerlendirilmesinde 20 kriterden yararlanarak mali performanslarını ölçmüştür. Mali performans göstergeleri açısından benzer tip üç belediye ortalama düzeyde mali performansa sahiptir

Özyürek ve Erdoğan (2011) tarafından Finansbank'a ait 2009–2010 yıllarının mali tabloları analiz edilmiştir. Onlara göre analiz tekniklerinin her biri tek başına yeterli değildir. Mali tablo analizi yapılırken yatay, yüzde, trend ve oran analizinin birlikte yapılması gerekir.

Kablana (2013), İstanbul Beylikdüzü Belediyesi'nin 2012 yılına ait Bilanço ve Faaliyet Sonuçları Tablosu özel sektör işletmeleri tarafından kullanılan yatay analiz, yüzde ve oran analizlerine tabi tutmuştur. Ona göre belediyelerin mali tablolarını işletmelerin mali tablolarındaki gibi yorumlamak yanlıştır. Örneğin belediyelerde muhasebe kayıtlarında yapılan hata ve hilelerin önlenmesi için ciddi yaptırımlar bulunmamasına rağmen özel sektörde hem parasal hem de cezai yaptırımlar uygulanır. Bu nedenle kamu kurum ve kuruluşlarında aynı hata ve hileler için benzer yaptırımlar uygulanmalı ve muhasebe işlemleri daha ciddi yapılmalıdır.

Göçer (2015), Pendik belediyesinin 2008-2012 yıllarına ait bilanço ve bütçe tablolarını kullanarak yatay ve dikey analizi yöntemi kullanmıştır. Mali analiz neticesinde ilgili belediyenin mali performansını belirlemiş ve gelecek durumuna yönelik öngörülerde bulunmuştur.

Özkul ve Alkan (2017) tarafından ABD’de geliştirilen Raporlama Modeli’ndeki oranlar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin 2006-2014 yıllarına ait bilanço ve mali performans tablolarına uygulanmıştır. Mali performansı; nakit ödeme gücü, bütçe ödeme gücü, uzun vadeli ödeme gücü ve hizmet düzeyi ödeme gücü açılarından ölçülmüş ve sonuçları değerlendirilmiştir. Yıllar itibariyle yapılan karşılaştırmalı mali durum analizine göre, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin 2011 yılı itibariyle iyi durumda olduğu görülmüştür.

Ersöz (2017), özel sektörde geliştirilen mali tablo analiz yöntemlerinin kamu kurumlarında kullanılabilirliğini büyükşehir belediyesi ve üniversite mali tablolarında uygulamıştır. Çalışmasında özel sektör mali tablo analiz yöntemlerinin kamu sektöründe kullanılabileceği anlaşılmış, ancak oran analizleri konusunda bazı idarelerin görev ve faaliyetleri doğrultusunda özel oranlar geliştirilmesi gerekmektedir.

Alkan (2018) tarafından, benzer ölçekteki 16 belediyenin 2016 yılındaki finansal durumunu değerlendirmek üzere Kamu İdareleri İçin Mali Analiz Rehberi’nde yer alan oran analizi yöntemi kullanılmıştır. En yüksek performans gösteren belediye Kocaeli Büyükşehir Belediyesi olmuştur.

Serbes ve Çetinkaya (2019), Türkiye’deki belediyelerin yabancı kaynaklarını bilançolar aracılığıyla analiz ettikleri çalışmalarında kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak hesaplarında yer alan tutarların toplam yabancı kaynaklar içerisindeki payında artış yaşandığı, iç ve dış borçlanma kadar diğer borç ve yükümlülüklerin de yüksek olduğu tespit edilmiştir.

İtik (2019), Borsa İstanbul’da kayıtlı turizm sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin mali tablolarının 2019 yılı verilerini “Dikey Analiz Yöntemi” ile analiz etmiştir. Çalışmada firmaların büyük çoğunluğu yüksek maliyetlere rağmen kârlı oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca firmaların dönen varlıklarının birbirine benzemediği, sabit kıymet ağırlıklı bir görünüme işaret ettiği ve firmaların dış kaynaklardan ziyade öz kaynaklarla finanse edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özen (2020) çalışmasında, oran analiz yöntemini kullanarak 2018 yılı bilanço verileri ile Muğla ve Sakarya büyükşehir belediyeleri ile 12 ilçe belediyesinin likidite ve mali yapı oranlarını hesaplamıştır. Sakarya ve Muğla illerindeki belediyelerin kısa ve uzun vadeli borç ödeme gücü ve öz kaynakları

yüksek olduğu, Muğla ilindeki belediyelerin ise düşük oranda banka kredisi kullandığı tespit edilmiştir.

Öncü (2021) çalışmasında, Türkiye'nin nüfus bakımından en büyük beş büyükşehir belediyesinin finansal etkinliklerini gri ilişkisel analiz yöntemi ile araştırmış, büyük kısmında yıl bazlı finansal etkinlik eğilimi pozitif çıkmıştır. Finansal performansa bağlı etkinlik puanlamasında en başarılı Ankara büyükşehir belediyesi bulunmuştur.

Koçdemir (2022), Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyeleri'nin 2016-2020 yıllarına ait bütçe uygulama sonuçlarını oran analiz yöntemi ile incelemiş, Kamu İdareleri için Mali Analiz Rehberi'nde yer alan 23 göstergeden 9'unu kullanmış, göstergeleri kendi içinde değerlendirmiştir. Çalışmanın en dikkat çekici bulgusu 2019-2020 yıllarında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin %-9'dan %16'ya yükselen bütçe dengesi performansıdır. Negatiften pozitif (+) bir görünüme geçiş gerçekleşmiştir.

Hendrick (2004), belediyelerin mali durumunu değerlendirmek için mali analiz endeksleri geliştirmiş ve endeksleri Chicago metropol bölgesindeki şehir merkezinden uzak (banliyö) 264 belediyeye uygulamıştır. Mali analizi belediyelerin gelir zenginliği, harcama ihtiyaçları, mali denge ve mali gevşeklik boyutlarına göre yapmıştır. Çalışmasının bulgularına göre mali yapı veya uzun vadeli ödeme gücüyle ilgili ciddi sorunlar bütçe dengesinin bozulmasına neden olmaktadır.

McDonald (2017), 1977-2012 dönemi için Fiscally Standardized Cities veri tabanından belediyelerin verisini kullanarak mali yapılarını analiz etmek için oran analizi yöntemini kullanmıştır. Borç servisi oranı ve nakit oranının bir hükümetin mali durumunu doğrudan yansıttığı, verimlilik oranı ve cari oranın ise yansıtmadığı sonucuna varılmıştı (McDonald, 2017: 13).

Iacuzzi (2021), yerel yönetimin artan mali sorumluluğu, küresel krizlerin etkisi ve tahakkuk esaslı muhasebenin ve International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) gibi ortak standartların giderek daha fazla benimsenmesini göz önüne alarak literatürü incelemiş, finansal verilerden hesaplanan finansal göstergelerin, hangi amaçla, hangi durumlarda kullanılması gerektiği konusunda net bir tablo ortaya çıkmamıştır. Yerel yönetimlerin mali durumunu değerlendirmek için hangi göstergelerin kullanılacağı konusunda herhangi bir fikir birliği olmadığını görmüştür. Akademisyenler hala çoğunlukla 1980'lerde geliştirilen finansal göstergelere atıfta bulunmaktadır.

Rahayu ve diğerleri (2023), Endonezya'nın Jambi Eyaletindeki belediyelere ait 2013-2021 yılına ait tüm mali tabloları inceleyerek

belediyenin performansını ölçmeyi amaçlamıştır. Ölçümde toplam gelirin toplam harcamalara oranı, işletme harcamalarının toplam harcamalara oranı, gelir/nüfus oranı, öz sermaye gelirlerinin gelirlere oranı, diğer genel finansmandan elde edilen gelirlerin toplam genel finansmana oranı, genel nakit/genel fon yükümlülükleri oranı kullanılmıştır. Genel olarak Jambi Eyaletindeki belediyelerin mali durumlarının iyi olduğu saptanmıştır.

4. MALİ TABLO ANALİZ TEKNİKLERİ

Türkiye’de 2017 yılında Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü tarafından kamu kurumlarının mali durumunu analiz etmek amacıyla “*Kamu İdareleri İçin Mali Analiz Rehberi*” yayınlanmış olup, rehberde yatay, dikey, trend ve oran analizleri ölçüm yöntemleri yer almaktadır (MGM, 2017).

4.1. Yatay Analiz (Karşılaştırmalı Analiz)

Yatay analiz yönteminde mali tablolarda yer alan kalemlerin yıllar içindeki gelişimi ve değişimi takip edilmektedir. Bu yöntem uygulanırken şirketlerin mali durumlarının gelişimi incelenecektir (Ersöz, 2017: 13-14).

4.2. Dikey Analiz (Yüzde Yöntemiyle Analiz)

Mali tablolarda yer alan hesapların payı yüzde olarak hesaplanıp yıllar itibariyle karşılaştırılarak mali tablolardaki hesap türlerinin tutarı belirlenir. Örneğin, bilanço analizinde bilançonun aktif/pasif toplamları %100 olarak kullanılmakta, maddi duran varlıklar, kısa vadeli borçlar, stoklar vb. hesapların toplam içindeki payı hesaplanmaktadır (Ersöz, 2017: 14).

4.3. Trend Analizi (Eğilim Yüzdeleri Yöntemiyle Analiz)

Eğilim yüzdeleri bilanço kalemlerinin belirli tarih veya zaman dilimleri arasındaki artış ve azalışların göreceli önemlerini net bir şekilde göstererek dinamik analiz yapılmasına olanak sağlar. (Aktan ve Bodur, 2006: 6).

4.4. Oran Analizi

Bir tutarın bir başka tutar ile ilişkisini ortaya koyan oran analiz yöntemi, mali tablo kullanıcılarının idarenin mali durumunu anlamalarına yardımcı olur. Mali oranlar idarelere yönelik farklı amaçlara yönelik kullanılabilir. Örneğin kısa vadeli borç ödeme gücü, uzun vadeli borç ödeme gücü, faaliyetlerin etkinliği ve verimliliği veya karlılıkla ilgili bilgiler sağlamaktadır (Ersöz, 2017: 14-15).

5. YÖNTEM

Bu çalışmada 2018-2022 yılları arasındaki Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin mali durumlarının değerlendirilmesi amacıyla Kamu İdareleri için Mali Analiz Rehberi'ndeki oran analizi yöntemi kullanılmıştır. Artık göstergelerin seçilmesinde rehberlik sunan ve sonuçların kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine izin veren bu rehber sayesinde kamu idarelerinin mali performansını ölçmek ve değerlendirmek mümkün olmuştur. Göstergelerin hesaplanabilmesi için istenen veriler Sayıştay denetiminde de kullanılan bütçe hesapları, faaliyet hesapları ve bilanço hesapları tablolarından elde edilmiştir. Analizde kullanılan bütçe gelirleri verilerinde red ve iade olarak geri ödenen tutarlar dikkate alınmıştır.

Rehberde 23 adet oran (gösterge) yer almaktadır. Bu çalışmada yapılan literatür incelemesi neticesinde sınırlı birkaç çalışmada bu göstergelerin bazıları ile belediyelere mali durum analizi yapıldığı görülmüştür. Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak bu çalışma ile rehberin oran analizi kısmında yer alan göstergelerin neredeyse tamamı (23 göstergeden 21'si) üç büyükşehir belediyesinin mali performans analizinde kullanılmıştır. Tablo 1'de rehberde yer alan göstergelere yer verilerek çıkan sonucun nasıl yorumlanması gerektiği gösterilmektedir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Mali Analiz Rehberinde Yer Alan Göstergeler ve Yorumlanması

Gösterge	Oran	Sonucun Yorumlanması
Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi / Bütçe Gelirleri	Bütçede gelir ve gider denklığı esas olduğu için sonucun 0'a eşit ya da büyük olması beklenir.
Faaliyet Dengesi	600 Faaliyet Gelirleri – 630 Faaliyet Giderleri / 600 Faaliyet Gelirleri	Faaliyet dengesinin, ilgili yılda tahakkuk ettirilen gelirlerin ne kadarına tekabül ettiğini gösterir. Yüksek olması beklenir.
Yükümlülük Göstergesi	3 Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + 4 Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / 600 Faaliyet Gelirleri	Yükümlülüklerin tamamının tahakkuk ettirilen gelirlerin ne kadarını ile yerine getirilebileceğini ölçer. Düşük olması beklenir.
Yükümlülük Dağılımı Göstergesi	3 Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / 3 Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + 4 Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	Yükümlülüklerin ne kadarının kısa ne kadarının uzun vadeli olduğunu ölçer. Düşük olması beklenir.
Vadesi Geçmiş Alacaklar Göstergesi	121 Gelirlerden Takipli Alacaklar + 222 Gelirlerden Tecilli ve Tehirli Alacaklar / 600 Faaliyet Gelirleri - 800.5.2.2.51 Merkezden Alınan Transferler	Alacakların tahsil kabiliyetini gösterir. Düşük olması beklenir.
Tahakkuk Esaslı Personel Harcaması Göstergesi	630.1 Personel Giderleri + 630.2 Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri / 600 Faaliyet Gelirleri	Göstergenin düşük olması kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde aksaklık yaşandığını gösterebilir. Fazla olması da kamu harcamalarında etkisizliğe ve hizmetlerin aksamasına yol açabilir.
Nakit Esaslı Personel Harcamaları Göstergesi	830.1 Personel Giderleri + 830.2 Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri / 800 Bütçe Gelirleri	Personele nakden ya da mahsuben yapılan ödemelerin bütçe gelirleri içerisindeki payı ile personele aktarılmak üzere tahakkuk ettirilen giderlerin ne kadarının nakde dönüştüğünü ölçer.
Personel Harcamalarının Giderler İçerisindeki Payı Göstergesi	630.1 Personel Giderleri + 630.2 Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri / 630 Faaliyet Giderleri	Personel harcamalarının giderler içerisindeki payını ölçer.

Tahakkuk Esaslı Faiz Gideri Göstergesi	630.4 Faiz Giderleri / 600 Faaliyet Gelirleri	Harcanabilir gelirden azalma yaratan faiz giderleri, devlet borçlanmasının maliyetini gösterir. Düşük olması beklenir.
Nakit Esaslı Faiz Gideri Göstergesi	830.4 Faiz Giderleri / 800 Bütçe Gelirleri	Bütçe gelirlerinin ne kadarının faiz gideri olarak ödendiğini ölçer. Düşük olması beklenir.
Borçlanma Göstergesi	30 Kısa Vadeli İç Mali Borçlar + 31 Kısa Vadeli Dış Mali Borçlar + 40 Uzun Vadeli İç Mali Borçlar + 41 Uzun Vadeli Dış Mali Borçlar / 600 Faaliyet Gelirleri	Belediyenin ilgili yılda sahip olduğu iç ve dış borçlar ve bunlara ilişkin faiz giderlerinin, faaliyet gelirlerinin ne kadarına tekabül ettiği ölçülür. Düşük olması beklenir.
Gelirlerin Yükümlülük ve Giderleri Karşılama Gücü Göstergesi	600 Faaliyet Gelirleri / 630 Faaliyet Giderleri + 3 Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + 4 Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	Tahakkuk ettirilen faaliyet gelirlerinin, yükümlülükleri ve tahakkuk ettirilen giderleri karşılama gücünü gösterir. 1'e yakın sonuç vermesi beklenir.
Bağımlılık Göstergesi	800.5.2.2.51 Merkezi İdare Vergi Gelirlerinden Alınan Paylar / 800 Bütçe Gelirleri	Belediyelerin merkezi yönetime ne kadar bağımlı olduğunu gösterir. Düşük olması beklenir.
Vergi Gelirleri Göstergesi	800.1 Vergi Gelirleri / 800 Bütçe Gelirleri	Toplanan vergi ve benzeri gelirlerin toplam gelirler içindeki payını ölçer. Yüksek olması beklenir.
Tahsilat-Tahakkuk Göstergesi³	800 Bütçe Gelirleri / 600 Faaliyet Gelirleri	Tahsil kabiliyetini ölçer. Tahakkuk etmiş gelirlerin tahsil edilebilmesi yani sonucun 1'e yakın bir değerde olması beklenir.
Vergi ve Benzeri Gelirler Tahsilat - Tahakkuk Göstergesi	800.1 Vergi Gelirleri/600.1 Vergi Gelirleri	Tahakkuk eden vergi gelirlerinin tamamının tahsil edilebilmesi yani sonucun 1'e yakın bir değerde olması beklenir.
Ödeme - Tahakkuk Göstergesi⁴	830 Bütçe Giderleri / 630 Faaliyet Giderleri	Tahakkuk eden giderlerin tamamının ödenebilmesi yani sonucun 1'e yakın bir değerde olması beklenir.

3 Göstergenin hesaplanması sırasında Mali Analiz Rehberinde 800.8 Alacaklardan Tahsilat hesabı ile 600.11 Değer ve Miktar Değişimleri Gelirleri ve 600.25 Kamu İdarelerinden Bedelsiz Olarak Alınan Mali Olmayan Varlıklardan Elde Edilen Gelirler hesaplarının göz ardı edilmesi gerektiği vurgulandığı için işlem sırasında bu hesaplar dikkate alınmamıştır.

4 Göstergenin hesaplanması sırasında Mali Analiz Rehberinde 830. 6 Sermaye Giderleri ve 830. 8 Borç Verme hesapları ile 630.11 Değer ve Miktar Değişimleri Giderleri, 630.12 Gelirlerin Ret ve İadesinden Kaynaklanan Giderler, 630.13 Amortisman Giderleri, 630.14 İlk Madde ve Malzeme Giderleri, 630.15 Karşılık Giderleri, 630.20 Silinen Alacaklardan Kaynaklanan

<i>Gelir Tahmini Göstergesi</i>	800 Bütçe Gelirleri / Bütçe Gelir Tahmini	Sonuç 1'e eşit olduğu zaman belediye o yıl hedeflediği kadar gelir elde etmiş demektir.
<i>Gider Tahmini Göstergesi</i>	830 Bütçe Giderleri / Bütçe Gider Tahmini	Sonuç 1'e eşit olduğu zaman belediye o yıl hedeflediği kadar gider yapmış demektir.
<i>Kişi Başına Düşen Gelir Göstergesi</i>	800 Bütçe Gelirleri / Nüfus	Elde edilen gelirlerin belediye sınırları içerisinde yaşayan bir vatandaş için harcanabilecek kısmını gösterir. Sonucun yüksek olması beklenir.
<i>Kişi Başına Düşen Gider Göstergesi</i>	830 Bütçe Giderleri/ Nüfus	Belediyelerin bütçe giderlerinin belediye sınırları içerisinde yaşayan bir vatandaş için harcanan kısmını gösterir. Sonucun yüksek olması beklenir.

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca yayımlanan, 'Kamu İdareleri için Mali Analiz Rehberi'nden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

6. BULGULAR

Türkiye'de seçimlerin kazanılması amacıyla harcamalar gelirleri aşabilmektedir. Bu durum bütçe yönetiminin rasyonelliğini zedelemektedir (Bektaş ve Çetinkaya, 2021: 254). Seçim rekabeti arttıkça mali disiplin azalır ve belediyelerin mali performansı gittikçe kötüleşir (Salman ve Kahveci, 2021: 107).

Grafik 1. Bütçe Dengesi

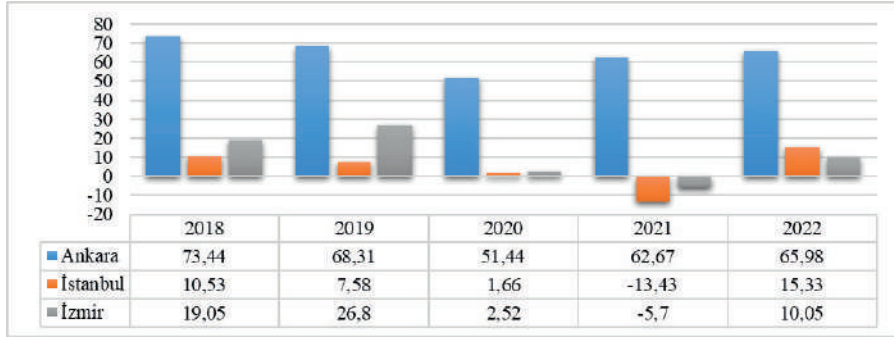

Giderler, 630.25 Kamu İdarelerine Bedelsiz Olarak Devredilen Mali Olmayan Varlıklardan Kaynaklanan Giderler, 630.30 Proje Kapsamında Yapılan Cari Giderler ve 630.99 Diğer Giderler hesaplarının göz ardı edilmesi gerektiği vurgulandığı için işlem sırasında bu hesaplar dikkate alınmamıştır.

5018 sayılı Kanun'da bütçede gelir ve gider denkleğinin sağlanması esas olduğundan bahsedilmektedir. Göstergenin 0'a eşit olması istenen bir durumdur. Bütçenin fazla vermesi de olumlu bir ekonomik durumdur. Kamu kurumu beklenenden fazla gelir elde etmiş veya tahmininden az harcama yapmış demektir (MGM, 2017: 14).

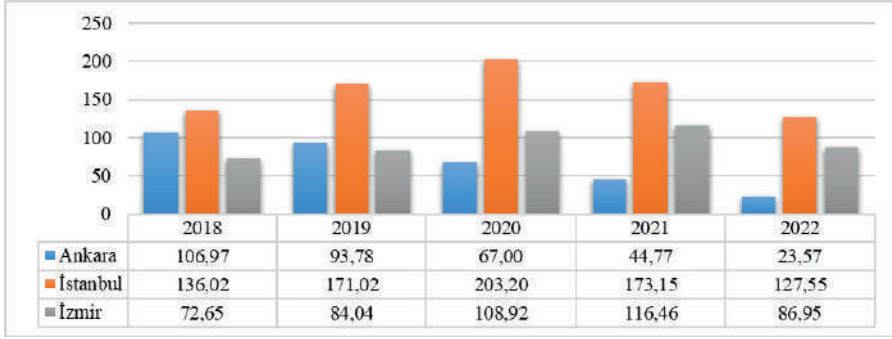
Grafik 1'e göre, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 2018 yılı bütçe gelirinin %9,44'üne karşılık gelen tutarda bütçe açığı oluştuğu görülmektedir. 2019 yılında %12,28 bütçe fazlası vermesi dikkat çekici olup bu mali performansı ilerleyen yıllarda da korumuştur. İstanbul Büyükşehir Belediyesinin sadece 2021 yılında bütçesi fazla vermiştir. Diğer yıllar harcamaları gelirlerinden daha fazla olmuştur. İzmir Büyükşehir Belediyesi ise 5 yıllık dönemin tamamında bütçe açığı vermiştir.

Grafik 2. Faaliyet Dengesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 5 yıldaki faaliyet gelirleri, ortalama %64,37 oranında olumlu faaliyet sonucu gerçekleşmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sadece 2021 yılında faaliyet gelirlerinin %13,43'ü olumsuz faaliyet sonucu ortaya çıkmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi de 2021 yılında aynı şekilde faaliyet gelirlerinin %5,7'si olumsuz faaliyet sonucu ortaya çıkmıştır. Faaliyet dengesi göstergesi açısından olumlu performans Ankara Büyükşehir Belediyesine aittir.

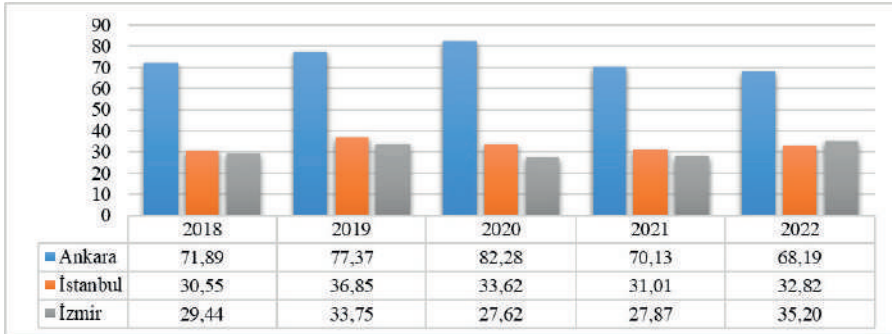
Grafik 3. Yükümlülük Göstergesi

Yerel yönetimleri birimlerinde en fazla yükümlülüğe belediyeler sahiptir. Belediyelerin yükümlülüklerinin büyük kısmını, banka kredileri, tedarikçilere yaptırdıkları işler ve satın aldıkları mal ve hizmetler karşılığında faaliyet borçları ve diğer kamu idarelerine olan borçlar oluşturmaktadır (MGM, 2016: 39).

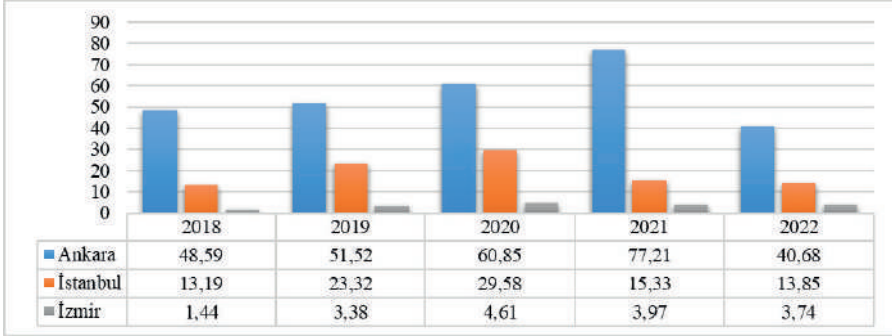
Yükümlülük göstergesinin mümkün olduğunca düşük olması beklenmektedir. 2018 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde toplam yükümlülükler, tahakkuk eden gelirlerin %106,97'sine tekabül etmektedir. 5 yıllık dönemde söz konusu oran sürekli azalış göstererek %23,57'ye gerilemiştir. Bu düşüş mali performansın son derece iyi olduğunu göstermektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde 2018 yılında toplam yükümlülükler, tahakkuk eden gelirlerin %136,02 97'sine tekabül etmekte olup, 2019 ve 2020 yıllarında oran artış göstermiştir. 2021 ve 2022 yıllarında düşüş göstererek iyi performans sergilemiştir. 2018 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde toplam yükümlülükler, tahakkuk eden gelirlerin %72,65'ine denk gelmekte olup 2021 yılına kadar sürekli artış eğilimi göstermiştir. 2022 yılında %86,95'e gerileyerek iyi performans sergilemiştir.

Grafik 4. Yükümlülük Dağılımı Göstergesi

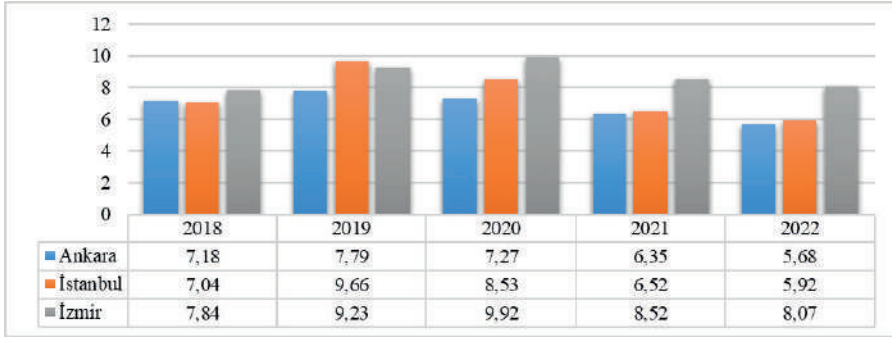

Kısa vadeli yükümlülüklerin azlığı, belediyenin yakın zamanda nakit ihtiyacı olmayacağını gösterebilir. 2018 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne ait toplam yükümlülüklerin %71,89'u kısa vadeli olması nakit planlaması açısından zor bir ekonomik durumda olduğunu göstermektedir. İyi bir mali performans için oranın düşmesi gerekmektedir. Ancak 5 yıllık dönemde ortalama %73,97 seviyesinde kalmıştır. 2018 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait toplam yükümlülüklerin %30,55'i kısa vadeli. Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne kıyasla bu gösterge açısından mali performansın daha iyi durumda olduğu söylenebilir. 2018 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde toplam yükümlülüklerin %29,44'ü kısa vadeli olup 5 yıllık dönemde ortalama 30,77 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi için yapılan değerlendirme, İzmir Büyükşehir Belediyesi içinde yapılabilir.

Grafik 5. Vadesi Geçmiş Alacaklar Göstergesi

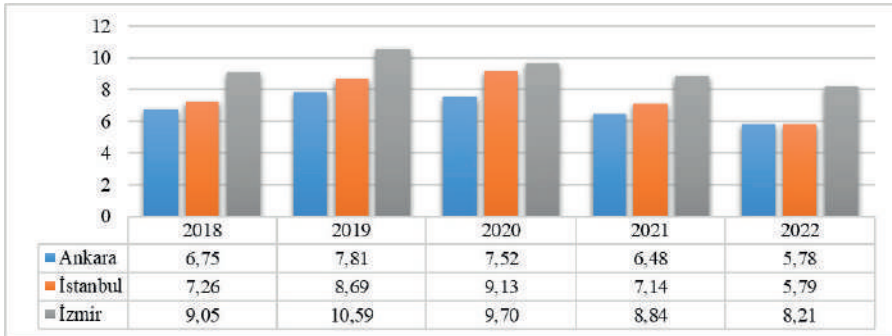

Vadesi geçmiş alacakların düşük olması olumlu bir ekonomik durumdur. Belediyenin alacaklarını tahsil etmede başarılı olduğunu gösterir. Ankara Büyükşehir Belediyesi alacaklarının faaliyet gelirlerinin 5 yıllık dönemde ortalama %55,77'sine tekabül eden kısmını tahsil edememiştir. Göstergenin sonucu oldukça yüksektir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin vadesi geçmiş alacakları faaliyet gelirlerinin 5 yıllık dönemde ortalama %19,05'i kadardır. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde ise diğer belediyelere oranla ortalama % 3,43 gösterge sonucu çıkmıştır. Düşük olması bu gösterge açısından İzmir Büyükşehir Belediyesi'ni öne çıkarmıştır.

Grafik 6. Tabakkuk Esaslı Personel Harcaması Göstergesi

Personel harcamaları, kamu çalışanları, kamu çalışanı gibi çalıştırılan veya hizmet veren kişiler ile memur, sözleşmeli personel, işçi, geçici süreli çalışanlara, bordroya dayalı olarak nakden yapılan ödemeleri içermektedir (Sağlam, 2021: 167). Belediyelerin dışarıdan firma elamanı istihdam etmeleri kamu personel harcamalarında azaltsa da hizmet satın alım giderlerini arttırmaktadır. Bu durum tasarruf ve verimlilikleri azaltır. Hizmet verimliliği ve maliyet tasarrufu için bir harcama kaleminde meydana gelen azalma başka bir harcama kalemindeki aşırı artışla elimine edilmemelidir. Personel maliyetlerindeki azalma ancak kamu personeli ile firma elemanı için yapılan ödemelerin toplamının bütçe içindeki payının azaltılmasıyla gerçekleştirilebilir (Arslan, 2013).

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 5 yıllık dönemdeki personel harcamaları, faaliyet gelirlerinin ortalama %6,85'ine, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin %7,53'üne ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin %8,72'sine tekabül etmektedir.

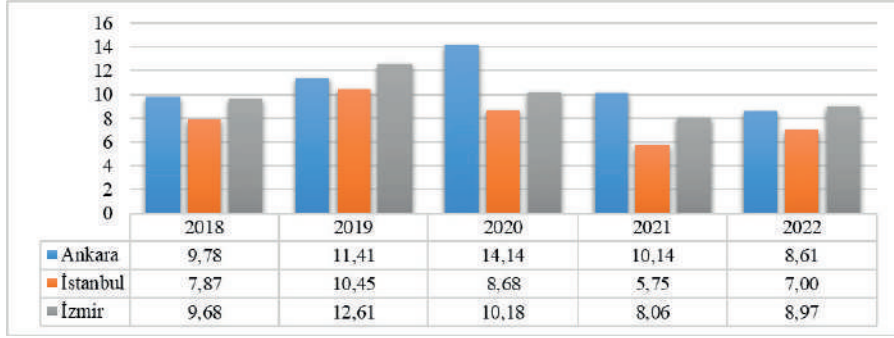
Grafik 7. Nakit Esaslı Personel Harcamaları Göstergesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde 5 yıllık dönemde elde edilen bütçe gelirlerinin ortalama %6,87'si, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde %7,60'ı

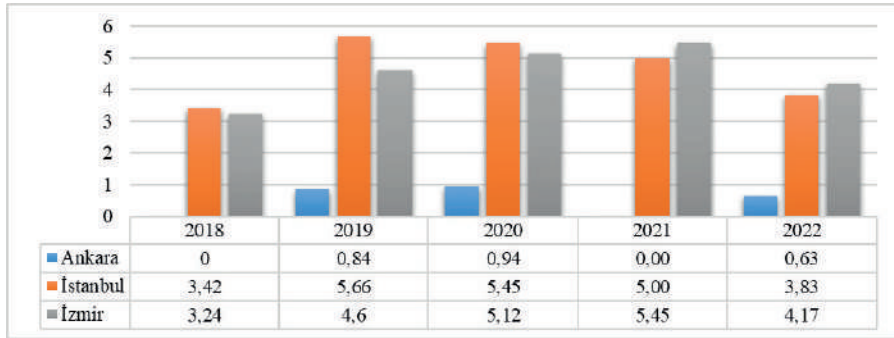
ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde %9,28'i personel harcaması olarak kullanılmıştır. Aynı göstergenin tahakkuk esaslı verilerle hesaplanan sonuçlarıyla farklılık göstermesinin nedeni tahakkuk eden faaliyet gelirleri ile tahsil edilen bütçe gelirleri arasındaki farktır.

Grafik 8. Personel Harcamalarının Giderler İçerisindeki Payı Göstergesi

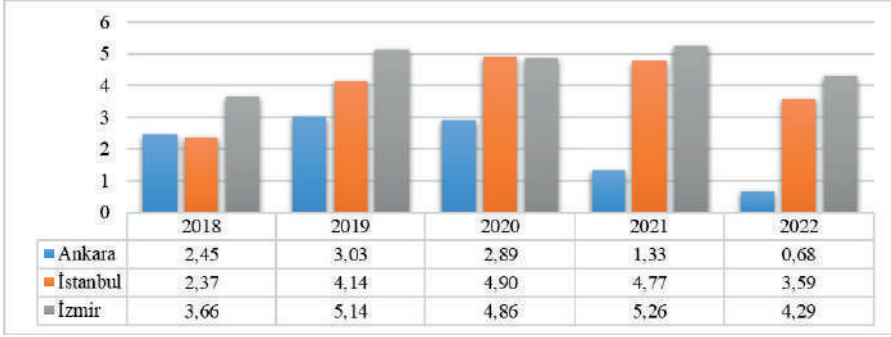
Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde 5 yıllık dönemde toplam faaliyet giderleri içerisindeki personel harcamalarının payı ortalama %10,82, İstanbul Büyükşehir Belediyesinde %7,95 ve İzmir Büyükşehir Belediyesinde %9,9'dur.

Grafik 9. Tahakkuk Esaslı Faiz Gideri Göstergesi

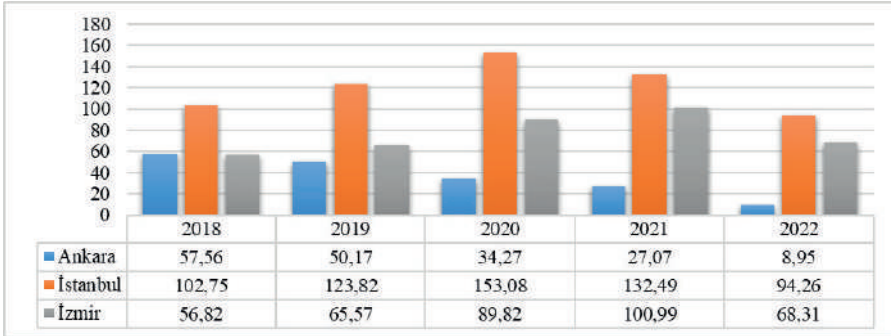
Ankara Büyükşehir Belediyesinde 5 yıllık dönemde faiz giderleri, faaliyet gelirlerinin ortalama %0,48'ine, İstanbul Büyükşehir Belediyesinde %4,67'sine ve İzmir Büyükşehir Belediyesinde %4,52'sine karşılık gelmektedir. Bu göstergeye göre Ankara Büyükşehir Belediyesinin neredeyse hiç faiz gideri bulunmamaktadır.

Grafik 10. Nakit Esaslı Faiz Gideri Göstergesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 5 yıllık dönemde bütçe gelirlerinin ortalama %2,08'i, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin %3,95'i ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin %4,64'ü faiz gideri olarak ödenmektedir. Bu gösterge bakımından olumlu mali performans gösteren belediye oranının düşük olması nedeniyle Ankara Büyükşehir Belediyesi'dir.

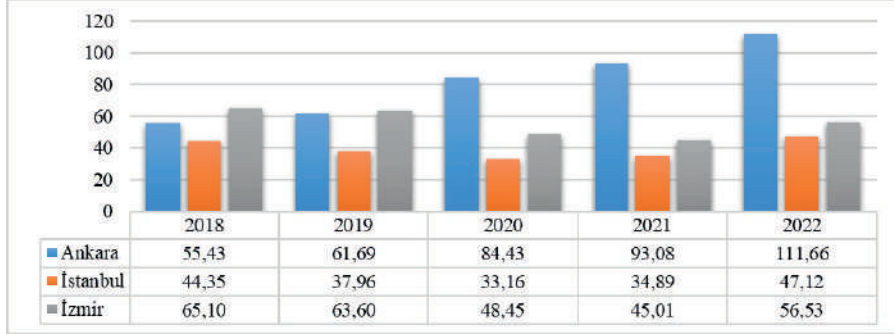
Grafik 11. Borçlanma Göstergesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2018 yılında tahakkuk ettirdikleri faaliyet gelirlerinin %57,56'sını oranında iç ve dış borç ile bunlara ilişkin faiz giderine sahiptir. Mali performans açısından bu oranın düşük olması başarı göstergesidir. Tablodan görüleceği üzere Ankara Büyükşehir Belediyesi 2022 yılına gelinceye kadar 5 yıllık dönemin sonunda oranı %8,95'e gerileterek üstün başarı göstermiştir. 2018 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin iç ve dış borçları ile bunlara ilişkin faiz giderlerinin toplamı, faaliyet gelirlerinin %102,75'ine tekabül etmektedir. Oranın %100'ün üzerinde olması olumlu olmayan bir durumdur. 2021 yılına kadar oranın sürekli artmasına rağmen 2022 yılında %94,26'ya gerilemesi bir nebze de olsa rahatlatıcı işaretidir. İzmir Büyükşehir Belediyesi ise 2018 yılında tahakkuk ettirdikleri faaliyet gelirlerinin %56,82'si oranında iç ve dış borç ile bunlara ilişkin faiz giderine

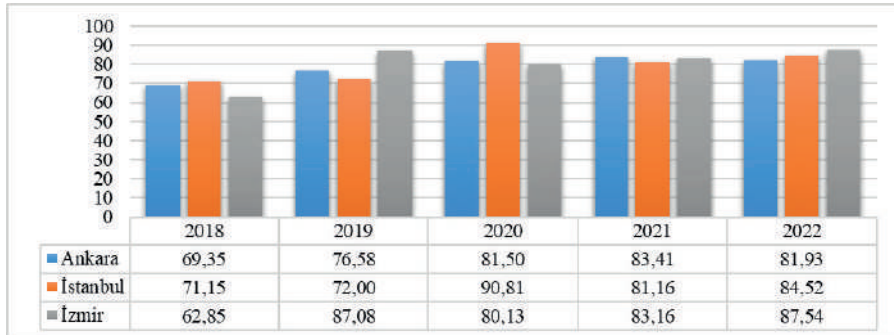
sahip olup 2021 yılına kadar sürekli artış göstererek %100,99'a yükselmiştir. 2022 yılında ise %68,31'e gerileyerek mali performans bakımından olumlu durum sergilemiştir.

Grafik 12. Gelirlerin Yükümlülük ve Giderleri Karşılama Gücü Göstergesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2018 yılında tahakkuk ettirdikleri faaliyet gelirleri ile faaliyet giderleri ve yükümlülüklerinin %55,43'ünü karşılayabilmektedir. 5 yıllık dönem incelendiğinde karşılama gücü oranı sürekli artış göstermektedir. Bu durum mali performansının iyi durumda olduğunu göstermektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2018 yılında tahakkuk ettirdikleri faaliyet gelirleri ile giderleri ve söz konusu yıla ilişkin yükümlülüklerini karşılama gücü %44,35'tir. 5 yıllık dönemde karşılama gücü oranı 2021 yılına azalmış, 2022 yılında bu gösterge bakımından %47,12 yükselerek iyi durum sergilemiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi 2018 yılında tahakkuk ettirilen faaliyet gelirleri ile faaliyet giderleri ve söz konusu yıla ilişkin yükümlülükleri %65,10 oranında karşılamaktadır. 5 yıllık dönemde karşılama gücü 2021 yılına dek sürekli azalış eğilimi göstermiş, 2022 yılında %56,53'e yükselmiştir. 2022 yılı karşılama gücünün yükselmesi mali performansında iyileşme olduğunu göstermektedir.

Grafik 13. Bağımlılık Göstergesi

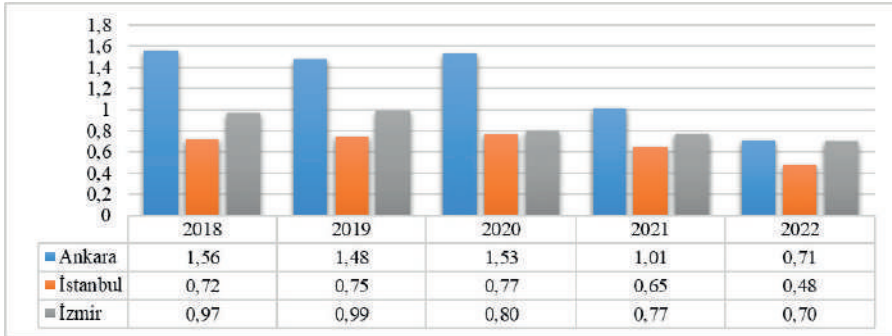

Bu gösterge belediyelerin toplam gelirleri içinde kendilerine ait öz gelirlerini gösterdiği için merkezi yönetime ne ölçüde bağımlı olduklarını göstermektedir. Sonuç ne kadar az olursa toplam gelirlerinin büyük kısmı öz gelirlerinden oluşuyor demektir. Belediyelerin öz gelirleri arttıkça mali özerklikleri artar, hizmet planlamaları daha iyi olur, ekonomik anlamda kendilerini daha rahat hissederler ve bu durum daha iyi hizmet sunulmasıyla sonuçlanır (MGM, 2017: 28). Ancak Phatudi (2010)'nun belirttiği gibi, belediyelerin kontrolü dışında gerçekleşen enflasyon ve işsizlik gibi yoksulluğun artmasına neden olan olumsuz faktörler, belediyelerin gelir artırma kabiliyetini de etkiler ve nihayetinde merkezi yönetimden mali transfer miktarının artması için devlet üzerinde baskı oluşturur (69). Merkezi desteğe sahip belediyelerin mali performansları daha kötüdür ve daha fazla bütçe açığı verirler (Salman ve Kahveci, 2021: 105).

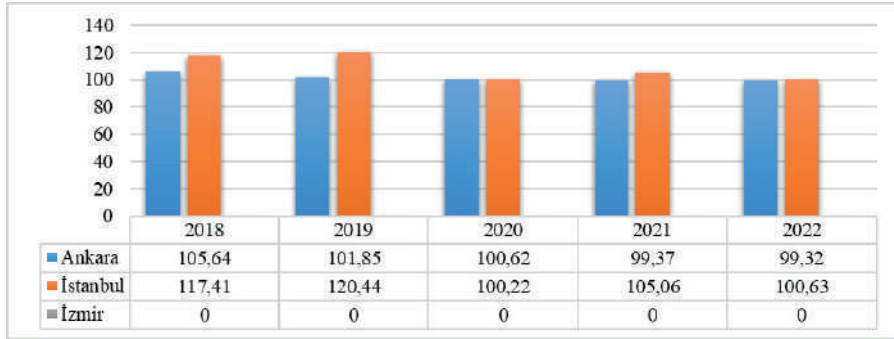
5 yıllık dönemde Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin merkezi yönetimden aldıkları transferlerin bütçe gelirleri içerisindeki payı ortalama %78,55, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin %79,92 ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin %80,15'tir. Her üç belediyenin ortalama değerleri birbirine oldukça yakındır. Üç belediyede merkezi yönetime bağımlı görünmektedir.

Sağlanan hizmetlerin veya toplanan vergilerin gerçek düzeylerini devlet yetkilileri belirlese de çevresel faktörler (seçmenlerin tercihleri veya kanunlar) onların seçeneklerini sınırlamaktadır (Hendrick, 2004: 81).

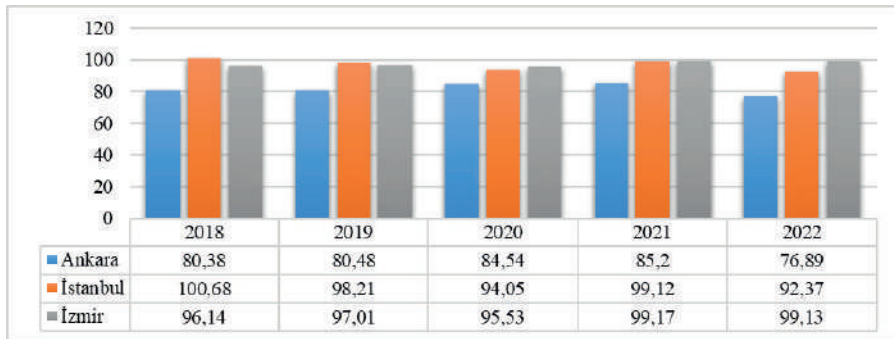
Grafik 14. Vergi Gelirleri Göstergesi

Türkiye’de belediyeler yerel nitelikteki emlak ve çevre temizlik vergisi gibi vergileri toplamaktadır. Bu gösterge toplanan vergi ve benzeri gelirlerin toplam gelirler içindeki payını ölçmektedir. 5 yıllık dönemde Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin bütçe gelirlerinin yaklaşık %1,26'sı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin %0,67'si ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin %0,85'i vergi ve benzeri gelirlerden oluşmaktadır. Bu gösterge bakımından en fazla paya sahip belediye Ankara Büyükşehir Belediyesi'dir.

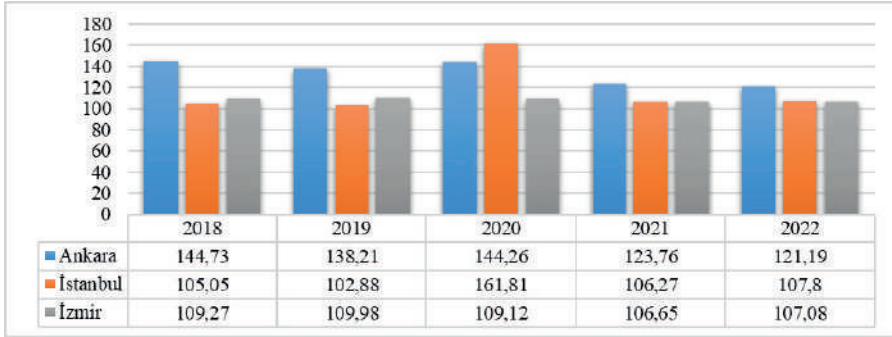
Grafik 15. Tahsilat-Tahakkuk Göstergesi

5 yıllık dönemde Ankara Büyükşehir Belediyesi (%101,36) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (%108,75) tahakkuk eden gelirlerden daha fazlasını tahsil etmiştir. Veri eksikliği nedeniyle İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde bu gösterge hesaplanamamıştır.

Grafik 16. Vergi ve Benzeri Gelirler Tahsilat – Tahakkuk Göstergesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi 5 yıllık dönemde tahakkuk ettirdikleri vergi ve benzeri gelirlerin ortalama %81,50'sini, İstanbul Büyükşehir Belediyesi %96,89'unu ve İzmir Büyükşehir Belediyesi 97,40'ını tahsil etmiştir. Bu gösterge açısından başarılı performans sergileyen belediyeler İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'dir. Tahakkuk eden vergi ve benzeri gelirlerin neredeyse tamamı tahsil edilmiştir.

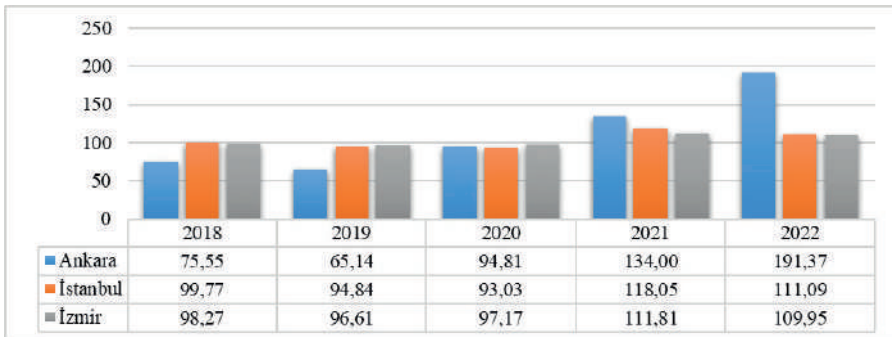
Grafik 17. Ödeme - Tahakkuk Göstergesi

Ankara Büyükşehir Belediyesi tahakkuk ettirdikleri giderlerin daha da üzerinde ödeme (ortalama %134,43) yapmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 5 yıllık dönemde tahakkuk ettirdikleri giderlerin ortalama %116,76'sını ve İzmir Büyükşehir Belediyesi %108,42'sini ödemiştir. Bu gösterge bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi başarılı mali performans göstermektedir.

Yerel yönetimlerde bütçe tahminleri ve gerçekleştirmeleri arasındaki bütçe sapmasını azaltacak önlemler almak mali performans yönetimi ile ilgilidir. Bütçe sapması düşük olan yerel yönetimlere bir sonraki yılın bütçe hazırlığında daha fazla kaynak sağlanabilir veya sapmanın oranına bağlı olarak harcama kesintisi uygulanabilir. Mali performans iyileştirmek için seçimden önceki yılda bütçe kullanımı, yeni istihdam gibi alanlarda sınırlandırılabilir. Çünkü seçim öncesinde gerçekleşen işe alım ve uzun dönemli yatırım kararları sonraki dönemde belediye bütçesini zorlayabilir (Salman ve Kahveci, 2021: 112).

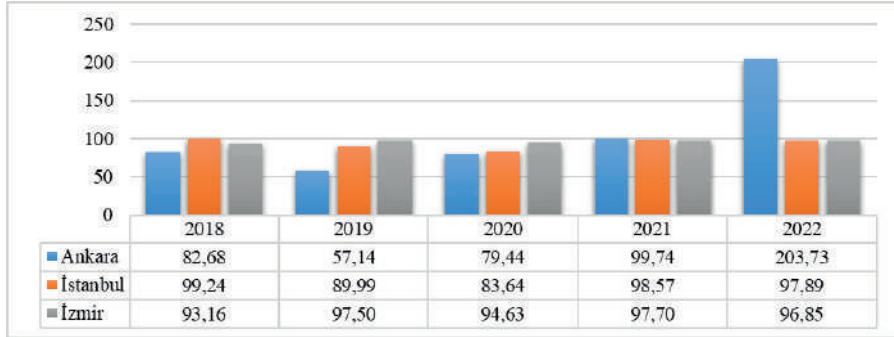
Grafik 18. Gelir Tahmini Göstergesi

Gelir tahmini göstergesinin %100'e yakın gerçekleşmesi belediyenin o yıl hedeflediği kadar bütçe geliri elde ettiğini gösterir. Ankara Büyükşehir

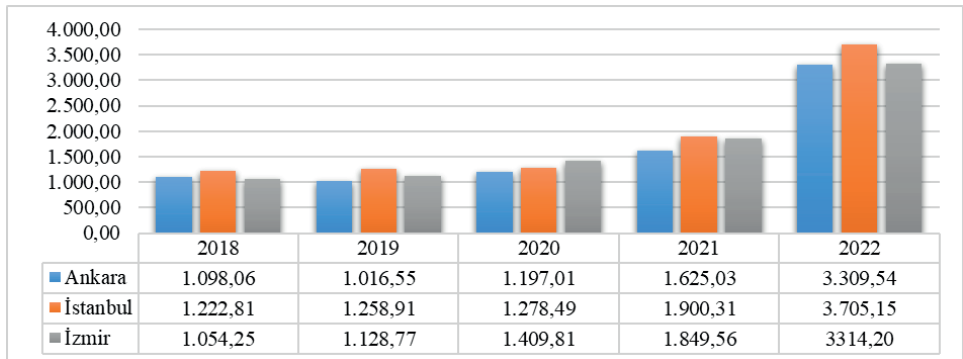
Belediyesi 2018 yılı bütçe gelir tahminininin %75,55'i oranında bütçe geliri elde etmiş olup 2019 yılı hariç ilerleyen dönemlerde sürekli artış göstererek %191,37 oranında bütçe geliri elde etmiştir. İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinde 2018-2020 yılları arası bütçe gelir tahminleri %100'e yakın değerlerde olup, son iki yılda %100'ün üzerine çıkmıştır. Bu gösterge bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi, diğer iki belediyeye oranla son iki yılda tahmin ve bütçeleme sürecinde etkin olamamıştır.

Grafik 19. Gider Tahmini Göstergesi

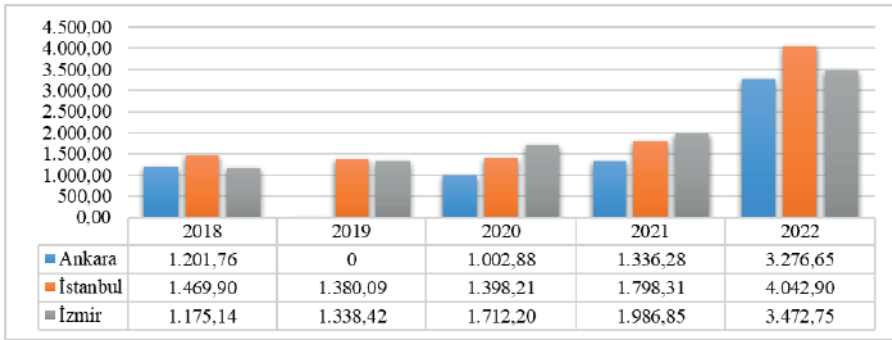
Gider tahmini göstergesinin 1'e eşit olması, belediyenin o yıl hedeflediği kadar gider yaptığını ve tahmin ve bütçeleme sürecinde etkin, kurumsal niteliklerinin ve kapasitesinin farkında olduğunu gösterir (MGM, 2017: 77). Ankara Büyükşehir Belediyesi ilk 4 yıllık dönemde tahmin ettikleri bütçe giderinin ortalama %79,75'i tutarında bütçe giderine sahiptir. 2022 yılında ise %203,73 tutarında bütçe gideri yapmıştır. Tahminin 2 katı tutarında harcama yapmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 5 yıllık dönemde ortalama %93,87'si, İzmir Büyükşehir Belediyesi %95,97'si tutarında bütçe giderine sahiptir.

Grafik 20. Kişi Başına Düşen Gelir Göstergesi (TL)

Kişi başına gelir oranı, nüfus değişimiyle ilişkili tüm kamu finansmanının mevcut gelir tabanını karşılaştırır. Ayrıca belediyede ikamet eden kişi başına borç ve giderleri karşılamak için ne kadar toplam gelir elde edildiğinin hesaplanmasını sağlar. Kişi başına daha yüksek bir gelir, belediyenin bu insanlara hizmet sağlamak için daha fazla para harcayabileceği anlamına gelir. Kişi başına gelir eğilimleri, kullanıcıların kurumun kendi topluluğuna hizmet sağlama yeteneğini tahmin etmesine veya bir neden-sonuç ilişkisi bulmasına yardımcı olabilir (Özkul ve Alkan, 2017: 169) Ankara Büyükşehir Belediyesinde 5 yıllık dönemdeki kişi başına düşen gelir oranı ortalaması yaklaşık 1.649 TL, İstanbul Büyükşehir Belediyesinde 1.873 TL ve İzmir Büyükşehir Belediyesinde 1.751 TL'dir. Yaklaşık tutarlar değerlendirildiğinde belediyelerin birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir. Gösterge açısından İstanbul Büyükşehir Belediyesi daha yüksek bir kişi başı gelir ortalaması düzeyine sahiptir.

Grafik 21. Kişi Başına Düşen Gider Göstergesi (TL)

Ankara Büyükşehir Belediyesinde 5 yıllık dönemdeki kişi başına düşen gider oranı ortalaması 1.542 TL, İstanbul Büyükşehir Belediyesinde 2.018 TL ve İzmir Büyükşehir Belediyesinde 1.937 TL'dir. Ortalamada Büyükşehir Belediyesi daha yüksek bir kişi başı gider düzeyine sahiptir.

SONUÇ

Kamu İdareleri için Mali Analiz Rehberi'nde yer alan 23 göstergeden 21'inin kullandığı bu çalışmada göstergeler kendi içinde değerlendirilmiştir. Bütçe dengesi göstergesi bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 2018 yılındaki bütçe açığı, diğer yıllarda fazlası vermesi nedeniyle mali performansı diğer belediyelere oranla iyi durumdadır. Faaliyet dengesi göstergesi bakımından olumlu faaliyet sonuçları oransal bakımından değerlendirildiğinde de en yüksek değere (ortalama %64,37) Ankara Büyükşehir Belediyesi sahiptir. Yükümlülük göstergesi bakımından Ankara

Büyükşehir Belediyesinin mali performansı diğerlerine oranla iyi durumdadır. Yükümlülük dağılımı göstergesi bakımından İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile İzmir Büyükşehir Belediyesi daha iyi değere sahiptir. Vadesi geçmiş alacaklar göstergesi bakımından İzmir Büyükşehir Belediyesi olumlu mali performansa sahiptir. Tahakkuk esaslı personel harcaması göstergesi bakımından oransal değerler yakın olsa da en düşük değere Ankara Büyükşehir Belediyesi sahiptir. Nakit esaslı personel harcamaları göstergesi bakımından oransal değerler yakın olsa da en düşük değere Ankara Büyükşehir Belediyesi sahiptir. Personel harcamalarının giderler içerisindeki payı göstergesi bakımından her üç belediye yakın değerlere sahiptir.

Tahakkuk esaslı faiz gideri göstergesi bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin neredeyse hiç faiz gideri bulunmamaktadır. Nakit esaslı faiz gideri göstergesi bakımından olumlu mali performans gösteren belediye oranının düşük olması nedeniyle Ankara Büyükşehir Belediyesi'dir. Borçlanma göstergesi bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi, iç ve dış borç ile bunlara ilişkin faiz giderini önemli oranda düşüren belediyedir. Gelirlerin yükümlülük ve giderleri karşılama gücü göstergesi bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi, 5 yıllık dönem boyunca karşılama gücü oranı sürekli artış gösteren tek belediye olduğu için mali performansının diğerlerine oranla daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. Diğer belediyelerde bu göstergede artış olmasının yanında azalışlarda görülmektedir. Bağımlılık göstergesi bakımından her üç belediyede merkezi yönetime bağımlı görünmektedir. Vergi gelirleri göstergesi bakımından en fazla paya sahip belediye Ankara Büyükşehir Belediyesi'dir. Tahsilat-tahakkuk göstergesi bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tahakkuk eden gelirlerden daha fazlasını tahsil etmiştir. Veri eksikliği nedeniyle İzmir Büyükşehir Belediyesi'nde bu gösterge hesaplanamamıştır.

Ödeme - tahakkuk göstergesi bakımından her üç belediye iyi durumda olmakla birlikte en yüksek performans Ankara Büyükşehir Belediyesine aittir. Gelir tahmini göstergesi bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi, diğer iki belediyeye oranla son iki yılda tahmin ve bütçeleme sürecinde etkin olamamıştır. Gider tahmini göstergesi bakımından Ankara Büyükşehir Belediyesi ilk 4 yıllık dönemde tahmin ettikleri bütçe giderinin ortalama %79,75'i tutarında bütçe giderine sahipken 2022 yılında tahminin 2 katı tutarında harcama yapmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi 5 yıllık dönemde yaklaşık olarak o yıl hedefledikleri kadar gider yapmışlardır. Kişi başına düşen gelir göstergesi bakımından İstanbul Büyükşehir Belediyesi öndedir.

KAYNAKÇA

- Ağcakaya, S. (2009). Yerel Yönetimlerde Performans Ölçümü ve Benzer Tıp Belediyelerde Mali Performans Uygulamaları. *Sosyoekonomi*, 9(9), 28-45.
- Akçakaya, M. (2017). Yerel Yönetimlerde Performans Yönetimi ve Karşılaşılan Sorunlar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(1), 56-83.
- Aktan, B. ve Bodur, B. (2006). Rasyolar Vasıtasıyla Finansal Durumunuzu Nasıl Analiz Edersiniz?. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 1(1), 49-67.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2018). 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/stratejik-yonetim-araclari/faaliyet-raporlari>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2019). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2019 Yılı Faaliyet Sonuçları Tablosu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2019-yili-mali-tablolar>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2019). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/stratejik-yonetim-araclari/faaliyet-raporlari>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2019). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2019 Yılı Gelirlerin Ekonomik Sınıflandırılması Tablosu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2019-yili-mali-tablolar>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2020). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2020 Yılı Gelirlerin Ekonomik Sınıflandırılması Tablosu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2019-yili-mali-tablolar>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2020). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/stratejik-yonetim-araclari/faaliyet-raporlari>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2020). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2020 Yılı Faaliyet Sonuçları Tablosu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2020-yili-mali-tablolar>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2021). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2021 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/stratejik-yonetim-araclari/faaliyet-raporlari>, Erişim: 19.08.2023.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2021). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2021 Yılı Faaliyet Sonuçları Tablosu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2021-yili-mali-tablolar>, Erişim: 19.08.2023.

damlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2021-yili-mali-tabloları, Erişim: 19.08.2023.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2021). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2021 Yılı Gelirlerin Ekonomik Sınıflandırılması Tablosu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2019-yili-mali-tabloları>, Erişim: 19.08.2023.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2022). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2022 Yılı Gelirlerin Ekonomik Sınıflandırılması Tablosu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-raporlar-tablolar/2019-yili-mali-tabloları>, Erişim: 19.08.2023.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2022). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2022 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/stratejik-yonetim-araclari/faaliyet-raporlari>, Erişim: 19.08.2023.

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2022). Ankara Büyükşehir Belediyesi 2022 Yılı Faaliyet Sonuçları Tablosu. <https://s.ankara.bel.tr/files/2023/02/21/7ba-2cabf29aaa8214e459418ed83630f.pdf>, Erişim: 19.08.2023.

Arslan, A. (2013). Belediyelerde “personel” giderleri azaldı, ama... <https://www.dunya.com/gundem/belediyelerde-personel-giderleri-azaldi-ama-haberi-228306>, Erişim: 13.09.2023.

Balcı, D. ve Çavuşoğlu, T. (2018). Seçimlerin Kamu Harcaması Kompozisyonu Üzerine Etkilerinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 51(2).

Bektaş, N. B. ve Çetinkaya, Ö. (2021). Bütçe Yönetimi Kavramı ve Türkiye’de Bütçe Yönetiminin Başarısının Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, 6(2), 233-262.

Belediye Kanunu (Kanun No. 5393). Resmî Gazete Sayısı: 25874 (13.07.2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>, Erişim: 28.08.2023.

Çinkılıç, R. ve Uğur, A. A. (2023). Yerel Yönetim Harcamalarında Performans Yönetimi: Büyükşehir Statüsünde 30 İl Yerel Yönetim Örneği. *Fiscaoeconomia*, 7(2), 1259-1290.

Demir, E., Tuna, M. ve Bostancı, S. (2022). Yerel Yönetimlerde Uygulanan Finansal Tablolar Analizine Yönelik Yaklaşımlar: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 383-409.

Eroğlu, E. ve Avcı, E. (2021). Yerel Seçimlerde Hizmet Kalitesi Ve Vergilemenin Seçmen Tercih Üzerindeki Etkisi: Çanakkale Belediyesi Örneği. *Journal of Life Economics*, 8(2), 201-217.

Eroğlu, H. T. (2019). Bitmeyen Senfoni: Belediyelerde Performans Denetimi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 546-556.

- Ersöz, M. (2017). Kamu Kurumlarında Mali Tablo Analiz Yöntemlerinin Uygulanabilirliği. *Sayıştay Dergisi*, (105), 1-40.
- Ertaş, H. ve Atalay, İ. (2016). Yerel Yönetimlerde Performans Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (12), 70-82.
- Ghobadian, A. ve Ashworth, J. (1994). Performance Measurement in Local Government—Concept and Practice. *International Journal of Operations & Production Management*, 14(5), 35-51.
- Göçer, K. (2015). Mali Tablolar Analizi: Pendik Belediyesi Örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 10(1), 139–161.
- Hendrick, R. (2004). Assessing and Measuring The Fiscal Health of Local Governments: Focus on Chicago Suburban Municipalities. *Urban Affairs Review*, 40(1), 78-114.
- Horriğan, J. O. (1968). A Short History of Financial Ratio Analysis. *The Accounting Review*, 43(2), 284-294.
- Iacuzzi, S. (2022). An Appraisal of Financial Indicators for Local Government: A Structured Literature Review. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 34(6), 69-94.
- İssa, M. M. A. (2020). Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Perspektifinden Türkiye ve Nijer’de Belediye Sistemi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 16-33.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2018). İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ibb.istanbul/icerik/faaliyet-raporlari>, Erişim: 10.08.2023.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2019). İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ibb.istanbul/icerik/faaliyet-raporlari>, Erişim: 10.08.2023.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2020). İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ibb.istanbul/icerik/faaliyet-raporlari>, Erişim: 10.08.2023.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2021). İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2021 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ibb.istanbul/icerik/faaliyet-raporlari>, Erişim: 10.08.2023.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2022). İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2022 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.ibb.istanbul/icerik/faaliyet-raporlari>, Erişim: 10.08.2023.
- İtik, Ü. M. (2021). Mali Tabloların Dikey Yüzdeler Yöntemi ile Analizi: BİST Turizm Sektöründe Bir Uygulama (2019). *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1034-1050.

- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2018). İzmir Büyükşehir Belediyesi 2018 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43>, Erişim: 15.08.2023.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2019). İzmir Büyükşehir Belediyesi 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43>, Erişim: 15.08.2023.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2020). İzmir Büyükşehir Belediyesi 2020 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43>, Erişim: 15.08.2023.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2021). İzmir Büyükşehir Belediyesi 2021 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43>, Erişim: 15.08.2023.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2022). İzmir Büyükşehir Belediyesi 2022 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43>, Erişim: 15.08.2023.
- Kablan, A. (2013). Financial Statement Analysis in Municipalities and an Application. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 2(3), 75-86.
- Koçdemir, M. (2022). Ankara, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin Bazı Bütçe Sonuçları Çerçevesinde Mali Durumlarının Analizi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 31(1), 95-126.
- Kooij, J. ve Groot, T. (2021). Towards a Comprehensive Assessment System of Local Government Fiscal Health. *Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfsconomie*, 95(7/8), 233-244.
- Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun (Kanun No: 2972). Resmi Gazete Sayısı: 18285 (18.01.1984). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2972.pdf>, Erişim: 28.08.2023.
- McDonald, B. D. (2017). Measuring the Fiscal Health of Municipalities. Working Paper WP17BM1. Cambridge: Lincoln Institute of Land Policy.
- Muhasebat Genel Müdürlüğü (MGM) (2017). Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerine İlişkin 2016 Yılı Mali Analiz Raporu. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/3/2019/02/2016-Y%C4%B1l%C4%B1-Mali-Analiz-Raporu.pdf>, Erişim: 12.07.2023.
- Muhasebat Genel Müdürlüğü (MGM) (2017). Kamu İdareleri için Mali Analiz Rehberi. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/3/2019/02/Mali-Analiz-Rehberi.pdf>, Erişim: 20.08.2023.
- Öncü, E. (2021). Büyükşehir Belediyelerinin Finansal Performanslarının Gri İlişki Analizi Yöntemiyle Karşılaştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(2), 575-593. Doi: 10.17153/oguiibf.933887

- Özen, İ. (2020). Belediyelerin Borç Ödeme Gücünün Analizi: Muğla-Sakarya Belediyeleri Örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16 (29 Ekim Özel Sayısı), 3474-3504.
- Özkuş, F. ve Alkan, B. Ş. (2017). Financial Condition Analysis in Municipalities: A Case of Turkey. *Öneri Dergisi*, 12(48), 153-174.
- Özyürek, H. ve Erdoğan, E. (2011). Finansal Kurumlarda Mali Analiz ve Bir Uygulama. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 229-238.
- Rahayu, S., Yudi, Y. ve Rahayu, R. (2023). Local Government Performance: Financial Condition Perspective. *Jurnal Perspektif Pembiayaan dan Pembangunan Daerah*, 10(6), 395-408.
- Sağlam, Ü. H. (2021). İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2021 Konsolide Bütçesi'ne Bakış. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, 30(163).
- Salman, C. ve Kahveci, M. (2021). Yerel Yönetimlerin Mali Performansında Belediye Başkanı Niteliği ve Politik Bütçe Döngüsünün Etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 54(3), 85-118.
- Savaşan, F. ve Dursun, İ. (2006). Türkiye'de Yerel Düzeyde Politik Konjonktürel Devreler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 191-208.
- Serbes, H. ve Çetinkaya, Ö. (2019). Türkiye'de Belediyelerin Mali Tablolar Temelinde Yabancı Kaynak Yapısının Analizi. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 757-800.
- Şahin-İpek, E. A. (2018). 1996-2017 Döneminde Sayıştay Performans Dene-timinin Kamu Mali Yönetim Sistemindeki Rolünün Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 650-671.
- Tekeli, R. ve Akdede, S. H. (2008). Yerel Yönetimlerde Politik Konjonktür Hareketleri: Türkiye'de Belediyeler Üzerine Bir Uygulama. *İktisat İşletme ve Finans*, 23(262), 89-111.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). İstatistiksel Tablolar. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685>, Erişim: 17.08.2023.
- Yılmaz, O. (2002). Bir Kamu Yönetimi Reformu İçin Strateji Seçenekleri. *Planlama Dergisi DPT'nin Kuruluşunun*, 42, 21-30.
- Zafra-Gómez, J. L., López-Hernández, A. M. ve Hernández-Bastida, A. (2009). Evaluating Financial Performance in Local Government: Maximizing the Benchmarking Value. *International Review of Administrative Sciences*, 75(1), 151-167.

Afet Yönetim Sistemi Özerk Ülke Örneği

Elif Demirbaş¹

Beyza Armağan²

Murat Ihlamur³

Özet

İspanya Avrupa Birliği'nde ve Batı Avrupa'da Fransa'dan sonra en büyük ikinci ülkedir. İspanya'nın yönetim şekli parlamenter demokrasiye dayalı monarşidir. İspanya hükümetinin Kurtarma, Dönüşüm ve Dayanıklılık Planı kapsamında 2026 yılının sonuna kadar gerçekleşmesi planlanan hedefler vardır. Bu planlar kapsamında kentsel hareketlilik, kıyı güvenliği, ulusal sağlık sisteminin güçlendirilmesi, adil ve kapsayıcı enerji, dayanıklı alt yapı ve ekosistemler gibi afet yönetimi açısından da önemli bileşenleri kapsamaktadır. İspanyanın afet yönetimi belli kurum ve kuruluşlarca belirlenmektedir. Afet yönetimi için belli kanunlar bulunmakta ve bu kanunlar çerçevesinde stratejiler belirlenmektedir. Afet durumlarında (Seller, Orman yangınları, depremler ve tsunamiler, volkanik, olumsuz hava olayları, tehlikeli maddelerin kullanıldığı veya depolandığı tesislerde veya süreçlerde meydana gelen kazalar, tehlikeli maddelerin karayolu ve demiryolu ile taşınması, nükleer ve radyolojik olaylar) bu kanunlara bağlı olarak adımlar atılmaktadır. İspanya'nın Sivil Koruma Sistemi, kamu güvenliği politikasının bir aracı olarak, kasıtlı ya da kendiliğinden oluşan doğa kaynaklı ya da insan kaynaklı acil durumlara ve afetlere etkin müdahaleyi hedefleyen, insanları ve mülkleri koruyan bir kamu hizmetidir. Ulusal Acil Durumları İzleme ve Koordinasyon Merkezi ise yılın her günü hizmet veren, afet ve acil durumlarda ulusal düzeyde bilgi ve uyarı oluşturan stratejik bir merkezdir. Bölgesel ve uluslararası koordinasyon merkezleri ile işbirliği içinde çalışır. Kanarya Adaları İspanyanın Atlantik okyanusunda yer alan milyonlarca yıl önce volkanik patlamalar sonucunda

- 1 Öğr. Gör. Elif DEMİRBAŞ, Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, İstanbul, Türkiye, edemirbas@biruni.edu.tr ORCID: 0000-0003-3326-4822
- 2 Öğr. Gör. Beyza ARMAĞAN, Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Eczane Hizmetleri Bölümü, İstanbul, Türkiye, barmagan@biruni.edu.tr ORCID: 0009-0001-2584-9989
- 3 Öğr. Gör. Murat IHLAMUR, Biruni Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Elektronik ve Otomasyon Bölümü, İstanbul, Türkiye, ihlamurmurat@gmail.com ORCID: 0000-0002-0458-5638

oluşmuş takımadalardır. Kanarya Adaları tarafında 2015 yılında hükümet tarafından onaylanan Kanarya Adaları Özerk Topluluğunun Sivil Korumaya İlişkin Bölgesel Planı yayınlanmıştır. Özel Planlar, her bir riske (Seller, depremler, kimyasallar, tehlikeli madde taşımacılığı, orman yangınları, volkanik, tsunamiler vb.) yönelik oluşturulmuştur.

1.İspanya Krallığı

İspanya Avrupa Birliği'nde ve Batı Avrupa'da Fransa'dan sonra en büyük ikinci ülkedir. Avrupa kıtasının güney batısında bulunan İber Yarımadası'nda yer alır. Batıda Portekiz, güneyde Birleşik Krallığa bağlı Cebelitarık ve kuzeyde Fransa ile komşudur. Başkenti Madrid'tir (1). Nüfusu 47,15 milyondur (2). Konuşulan Diller: İspanyolca (resmi dil) , Katalanca, Baskça, Galisyacadır. Katolik çoğunlukta olup diğer dini inanışlara da ev sahipliği yapmaktadır (3). Para Birimi Avro (€)dur. İspanya IMF'e göre 1.5 trilyon dolarlık Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'sı ile ekonik büyüklük açısından 195 ülke içinde dünyada 14. Sırada yer almaktadır. Üyesi Olduğu Başlıca Uluslararası Kuruluşlar; AB, BM ve bağlı kuruluşları (BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi 2015-2016), NATO, Avrupa Konseyi, OECD, AGİT, Akdeniz İçin Birlik, İber-Amerika Devletleri Örgütüdür. İspanya'nın yönetim şekli parlamenter demokrasiye dayalı monarşidir (4). 2018 yılından bu yana devlet başkanlığı Pedro *Sánchez tarafından yürütülmektedir*. İspanya Hükümeti 1939'dan 1975'e kadar Franco'nun diktatörlüğü tarafından yönetilmiştir. Franco'nun ölümünden sonra bile diktatörlük altında kalan İspanya'da 1978 yılında kabul edilen anayasa ile demokratikleşme sürecinin ilk adımları atılmıştır (5).

1978 Anayasasına Göre İspanya Merkezi Yönetim

Kral: Devletin başıdır ve ülkenin birliğinden sorumludur. İspanya Hükümetinin temsil etme görevi en yüksek olan kişidir. Krallık, mevcut kralın vefatıyla vasi ettiği kişiye geçer. Anayasaya göre kanunları onaylamak ve yaymak, parlamentoyu göreve çağırarak, başbakan önermek ve atamak, anayasayı referanduma götürmek gibi görevlere sahiptir. Silahlı kuvvetlerin başkomutanlığını yapar (6).

Kraliçe: Kralın eşidir. Hiçbir anayasal görev alamaz.

Parlamento: Kongre ve Senato'dan oluşur. Devletin yasama yetkisini kullanır, dokunulmazdır ve hükümeti denetler.

Milletvekili Meclisi: Milletvekilleri her ilden askari bir kişi olacak şekilde kalani ise nüfus yoğunluğuna göre belirlenen sayıda gizlilik ve eşitlik esasıyla en az 300 en fazla 400 vekil dört yıllığına seçilir.

Senato/ Bölgesel Temsil Meclisi: Her ilde dört yıllık süre için 4 senatör seçilir. Ada iller ve özerk topluluklar için anayasanın 69. Maddesinde belirtilen sayılar esas alınır (La Palma için 1 temsilci).

Başbakan: Hükümetin icrasından sorumludur. Atanacak olan bakanları krala sunma ve denetlemekle yükümlüdür (7).

Kabine oluşumu: Kabine oluşumunda yer alan bakanlıklar:

- İspanya Hükümeti Başkanı
- İspanya Hükümeti Birinci Başkan Yardımcısı ve Ekonomi ve Dijital Dönüşüm Bakanı
- İspanya Hükümeti İkinci Başkan Yardımcısı ve Çalışma ve Sosyal Ekonomi Bakanı
- İspanya Hükümeti Üçüncü Başkan Yardımcısı ve Ekolojik Geçiş ve Demografik Mücadele Bakanı
- Dışişleri, Avrupa Birliği ve İşbirliği Bakanı
- Adalet Bakanı
- Savunma Bakanı
- Maliye ve Kamu İşlevi Bakanı
- İçişleri Bakanı
- Ulaştırma, Hareketlilik ve Kentsel Gündem Bakanı
- Eğitim ve Mesleki Eğitim Bakanı
- Sanayi, Ticaret ve Turizm Bakanı
- Tarım, Balıkçılık ve Gıda Bakanı
- Cumhurbaşkanlığı, Parlamento İlişkileri ve Demokratik Hafıza Bakanı
- Toprak Politikası Bakanı ve Hükümet Sözcüsü
- Kültür ve Spor Bakanı
- Sağlık Bakanı
- Sosyal Haklar ve 2030 Gündemi Bakanı
- Bilim ve Yenilik Bakanı
- Eşitlik Bakanı
- Tüketici İşleri Bakanı
- Katılım, Sosyal Güvenlik ve Göç Bakanı

- Üniversiteler Bakanı (8)

İspanya Kurtarma, Dönüşüm ve Dayanıklılık Planı

İspanya hükümetinin Kurtarma, Dönüşüm ve Dayanıklılık Planı kapsamında 2026 yılının sonuna kadar gerçekleşmesi planlanan 4 temel hedef oluşturulmuştur. Bu hedefler (9):

Ekolojik geçiş: Karbon arınma teknolojileri ile yeni üretim modelinin geliştirilmesi, yenilenebilir enerji kullanımı, depolanabilir enerji gibi çevresel düzenlemeler ile kalkınmayı güçlendirmek.

Dijital geçiş: Kentsel gündem, eğitim, tarım, turizm, sanayi gibi alanlarda hümanist ve kapsayıcı dijital geçişi hızlandırmak.

Sosyal ve bölgesel uyum: Refah seviyesinin yükseltilmesi, eğitim sisteminin geliştirilmesi, istihdamın artırılmasına yönelik sosyal ve bölgesel uyumun geliştirilmesi.

Cinsiyet eşitliği: Fırsat eşitliği sağlamak ve kadın istihdam oranını yükseltmeye yönelik hedefler.

Hazırlanan bu planın İspanyol ekonomisinin büyümesini en az %2 oranında arttıracığı tahmin edilmektedir. Bu plan kapsamında kentsel hareketlilik, kıyı güvenliği, ulusal sağlık sisteminin güçlendirilmesi, adil ve kapsayıcı enerji, dayanıklı alt yapı ve ekosistemler gibi afet yönetimi açısından da önemli bileşenleri kapsamaktadır (10). İspanya Hükümetine ait stratejik plan iki temel hedef üzerine kurulmuştur (11):

1.İspanya hükümetinin gelecek yıllarda karşılaşacağı sosyal, ekonomik ve çevresel zorluklar ve fırsatlara yönelik yaklaşımı geliştirmek. Bu kapsamda 2050 yılı için 50 hedef geliştiren İspanya hükümeti uzun vadeli bir strateji ile yoksulluğu ve eşitsizliği azaltma, dengeli, adil ve sürdürülebilir bölgesel model geliştirme, refah seviyesini yükseltme, iklim değişikliğine karşı dirençli bir toplum oluşturma, eğitimin iyileştirilmesi gibi vizyonlar oluşturmuştur.

2.Çok aktörlü bir diyalog ile öncelikler, belirleme, çabaları koordine etme ve vatandaşların refah seviyesini yükseltmeye yönelik uzun vadeli bir ulusal strateji oluşturmak. Hükümet bu kapsamda 180 kamu ve özel kuruluşla çalışma grubu oluşturmuştur. Aynı zamanda 17 özerk toplulukla üst düzey toplantılar ve vatandaş çalışmaları düzenlemektedir. Düşünce kuruluşları, üniversiteler, STK'lar, vakıflar, dernekler, şehir konseyleri, şirketler, işverenler ile doğrudan diyalog halindedir.

1.1. İspanya ve Yerel Yönetimler

İspanyada 3 ana yerel yönetim birimi söz konusudur:

- İl yönetimleri
- Belediyeler
- Özerk bölge yönetimleri

Nüfus yoğunluğuna ya da geleneksel zorunluluklara bağlı metropoliten belediyeler, gönüllü belediye birlikleri, alt yönetim bölgeleri ve belediye alt yerel yönetimleri kurulabilir. İspanya’da yerellik ilkesi kapsamında yerel yönetimlere kendi kurallarını koyabilme yetkisi tanınmıştır. Belediye başkanları yerel meclisler tarafından atanır. İspanya’da hükümetin yereldeki temsilcisi olan başkanlar, meclisin başkanıdır ve yerel politikaları hazırlamak ve yürütmekten sorumludur (12). Yönetim ve idareleri, Belediye Başkanlarından ve Şehir üyelerinden oluşan Şehir Konseylerine aittir. Meclis Üyeleri şehir halkı tarafından eşitlik ilkesi çerçevesinde gizli oyla seçilir. Belediye Başkanları Meclis Üyeleri veya şehir halkı tarafından seçilir (13). İspanya’da merkezi ve yerel yönetimler arasında işbirliği sağlamak adına “Yerel Yönetimler Konseyi” kurulmuştur. Konsey devlet, özerk topluluklar ve yerel yönetimlerin temsilcilerinden oluşur. Yerel yönetimler hakkında politika tasarlama, reform araştırmaları yapma ve yerel yönetimlere yapılacak yardımların geliştirilmesi gibi konularda çalışır (14).

İl Yönetimleri: Şehirlerin bir araya gelmesiyle oluşan ve tüzel kişiliğe sahip bir yerel yönetim birimi olup İspanya genelinde 50 tane il yönetim birimi mevcuttur. İl yönetimine merkezi yönetim tarafından valiler atanır. İl yönetimleri belediyeler ve merkezi yönetim faaliyetlerini yerine getirerek merkezi yönetimle yerel yönetim arasında bir araç görevi görür. İl yönetiminin içerisinde İl Meclisi, İl Başkanı ve İl Yönetim Kurulu yer alır (15).

Belediyeler: Belediyeler vatandaşların kamu yönetimine katılımını sağlayan tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip temel birimdir. Belediyelerin bünyesinde; başkan, başkan yardımcısı, meclis ve yürütme kurulu yer alır (16). İspanya’da belediye yapıları kendi içinde değişiklik göstermekle birlikte; Özel Statülü Belediyeler, Büyükşehir Belediyeleri ve Köy Birlikleri olarak tasnif edilir (17).

Özerk bölge yönetimleri: İspanya Hükümeti tarafından özerklik konusunda net bir çerçeve çizilmemiştir. Bu hak İspanya Hükümetine zarar vermeme şartıyla 17 bölgeye tanınmıştır. Özerklik kavramı İspanya’da bazı bölgeler için kültürel, tarihsel ve dil kaynaklı farklılıklardan gerçekleşirken bazı bölgelerde düşük oranda halk desteği ile gerçekleşen politik ve idari

bir yenilik olarak gerçekleşmiştir. Anayasa’da özerk bölgelerin ayrımı net olarak belirtilmediğinden her özerk bölge aynı yetkiye sahip değildir (18). Anayasanın 143. Ve 144. Maddesine göre özerk bölge olma şartları şöyledir (19):

- Arazi alanı bir ilin alanından daha fazla olmayan ortak geleneksel, kültürel ve ekonomik yapıya sahip komşu iller,
- Ada toprakları ve tarihi bölgesel statüye sahip iller,
- Taşra teşkilatına ait olmayan bölgeler.

Özerk bölgeler kendi parlamento ve yürütme organlarına sahiptir. İspanya Krallığı’nın resmi dili Castellano (İspanyolca) olmakla birlikte özerk bölgeler ikinci bir resmi dil kabul edebilir. Aynı zamanda özerk bölgeler İspanya bayrağının yanında kendi bayraklarını da kullanabilirler. Ancak özerk bölgeler anayasaya göre federasyon oluşturamazlar. Antik çağlarda “Şanslı Adalar” olarak adlandırılan Kanarya Adaları İspanya’ya bağlı özerk bir toplumdur (20). Önce düşük düzey yetkiye sahip özerklik elde eden Kanarya Adaları’nda özel yasa ile yetki arttırımı gerçekleştirilmiştir (21).

1.2. İspanya Ve Afet Yönetim Sistemi

Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü: Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü içişleri bakanlığına bağlı olarak hizmet gösteren bir müdürlüktür. Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü’ne bağlı alt müdürlükler (22):

- a. Önleme, Planlama ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü
- b. Kaynaklar Yönetimi ve Destekler Genel Müdürlüğü.
- c. Eğitim ve Kurumsal İlişkiler Genel Müdürlüğü

Temel Sivil Koruma Kanunu: İspanya’da bu konuları düzenleyen bu kapsamdaki ilk yasal belge niteliğine sahip olan bu kanun, sivil korumayı, farklı kamu idarelerinin ve aynı zamanda vatandaşların, mevzuata uygunluk yoluyla organizasyonu, işleyişi ve yürütülmesine katıldığı bir kamu hizmeti olarak tanımlar. 1992 yılında içişleri bakanlığı bünyesinde oluşturulmuştur. Özel planlar ve bölgesel planlar olarak riskleri ikiye ayırır.

Özel Planlar: doğası gereği her biri için yeterli bir teknik-bilimsel metodoloji gerektiren belirli riskleri ele alır. Özel planların belirlenmesinde dikkate alınacak hususlar:

- a) Riskin tanımlanması ve analizi ve sonuçlarının değerlendirilmesi.
- b) Riskli bölgeler

c) Koruma önlemlerinin zamanında uygulanması için olayın gerçek zamanlı olarak değerlendirilmesi.

d) Planın operasyonel yapısının ihtisas kuruluşları ve gerekli teknik personelin dahil edilmesi dikkate alınarak oluşturulması.

e) Teknolojik risklerde sanayicilerin eylem ve sorumluluklarının belirlenmesi.

f) Risk bilgisi ve Plan bilgisi ile ilgili bilgileri farklılaştıran, nüfusa yönelik bilgilerin özellikleri.

g) Acil durumlarda eylemlerin son derece önleyici olması için uyarı sistemlerinin kurulması.

h) Hem koruma hem de nüfusa yardım için özel önlemlerin planlanması.

Özel Planların konusu: Nükleer acil durumlar, Savaş durumları, sel, depremler, kimyasallar, Tehlikeli madde taşımacılığı, Orman yangınları ve Volkanik patlamalar.

Bölge Planları: Özerk Topluluğun her bir bölgesel alanında ortaya çıkabilecek genel acil durumlara başa çıkmak için hazırlanacak ve uygun hizmet ve kaynakların organizasyonunu sağlayacak nitelikte oluşturulan planları kapsar. Devlet İdaresi, ulusal çıkarların mevcut olabileceği acil durumlarda, Devlet yetkilileri tarafından Bölgesel Planların yönlendirilmesini ve koordinasyonunu sağlamak için gerekli örgütsel prosedürleri kapsar (23). İspanya Acil Durum planları bölgelere ve risklere yönelik olarak ayrıntılı bir şekilde planlanmıştır. Acil Durum Veri Tabanı ile ilgili planlara erişmek mümkündür (24).

Sivil Savunma Sisteminin Katılımcıları

- Tüm Kamu İdareleri (Yerel, Özerk, Devlet) ile tüm kamu kurumları ve özel kuruluşlar.
- Tüm vatandaşlar: “Reşit yaştan itibaren tüm vatandaşlar, yetkili makamlarca talep edilmesi halinde, kişisel ve maddi korumada işbirliği yapma yükümlülüğüne tabi olacaktır”.

Özerk Yönetimler: Kendi yetkileri çerçevesinde Ulusal Sivil Koruma Komisyonu tarafından onaylanan toprak sınırları içerisinde Sivil Koruma Acil Durum Planlarını hazırlamakla yükümlüdürler. Özerk Toplulukların çoğu, kendi toprakları dahilinde bu faaliyetleri organize etmek, planlamak, teşvik etmek, koordine etmek ve düzenlemek için kendi özerk sivil koruma ve acil durum yönetimi yasalarını onaylamıştır.

Yerel Yönetimler: İspanyol yerel birimleri (vilayetler, adalar, belediyeler, ilçeler, vb.), ilgili bölgesel kapsamlarında meydana gelen acil durumlarla baş etmek zorundadır. Bu nedenle, her birinin kendi sivil savunma hizmetine sahip olması gerekir. Bu kapsamda en yüksek yetki belediye başkanına verilmiştir. Belediye Başkanın başkanlığında, Sivil Koruma Derneği Konsey Üyesi başkan yardımcılığında oluşturulan Yerel Sivil Koruma Konseyi; İtfaiye Daire Başkanı, Polis Daire Başkanı, Mühendis, Mimarlar, sivil muhafızlar, Kızılhaç, mahalle dernekleri, dağ grupları, sosyal güvenlik çalışanları, Sivil Koruma Gönüllüleri Derneği Başkanının katılımı ile gerçekleştirilir.

Acil Durumların Sınıflandırılması

İspanya Sivil Koruma Sistemine göre acil durumlar (25):

- **Belediye Acil Durumları:** tek bir belediye yönetiminin topraklarını kapsayan, Belediye Başkanının komutasındaki ilgili Kent Konseyi araçları kullanılarak kontrol altına alınabilen afetler.
- **Bölgesel Acil Durumlar:** Bir veya birden fazla belediye şartlarını etkileyen, İl Meclisi, Ada Meclisi veya Belediyeler Birliği ile kontrol altına alınabilen afetler.
- **Özerk Acil Durumlar:** İlgili Özerk Topluluğun Yönetim Kurulu Başkanı'nın komutası altında, aynı Özerk Topluluğun iki veya daha fazla ilini etkileyen afetler.
- **Eyalet Düzeyindeki Acil Durumlar:** Ulusal ölçekli müdahaleyi gerektiren acil durumlar.

Ulusal Güvenlik Alanları: Acil Durum ve Felaketslere Karşı Koruma Kanunu

Ulusal Sivil Koruma Stratejisi

Küresel, değişen ve birbirine bağımlı bir dünyada, insanlar ve mülkleri üzerinde doğrudan etkisi olan farklı türdeki doğal veya teknolojik tehlikelerin nedenleri ve sonuçlarını inceleyerek sivil korunmaya yönelik etkin müdahale ve koordinasyonu temel alır. İspanya, bir bütün olarak küresel düzeyde orta düzeyde riske sahip bir ülkedir. Risk yönetimi, tüm kamu idarelerinin koordinasyonunu gerektiren karmaşık nitelikte bir dizi eylemi içerir. İspanya'da bu alandaki yetkinlikler üç düzeyde incelenir: Genel Devlet Yönetimi, Özerk Topluluklar ve yerel yönetim. Ulusal düzeyde sivil korumaya yönelik bu bütünsel yaklaşım, tüm idarelerin, özel kuruluşların ve vatandaşların katkısı bütünlükten bir Ulusal Sivil Koruma Sistemini kalıcı olarak güçlendirmeyi esas alır. Birleşmiş Milletler bünyesinde İspanya, afet riskini ve bunların neden olduğu kayıpları önemli ölçüde azaltmayı amaçlayan,

2015-2030 Sendai Afet Riskini Azaltma çerçevesini kabul etmiştir. Sivil korumanın ulusal boyutu, Milli Güvenlik Kurulu tarafından 2017 yılında onaylanan Ulusal Güvenlik Stratejisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Ulusal Güvenlik Stratejisi (2017), acil durumlara ve afetlere karşı korunmayı ana alanlardan biri olarak görmektedir. Bu nedenle, Ulusal Sivil Koruma Sistemi, Ulusal Güvenlik Sistemine tam olarak entegre edilmiştir. Ulusal Sivil Koruma Stratejisi kapsamında belirlenen öncül riskler (26):

- Seller.
- Orman yangınları.
- Depremler ve tsunamiler.
- Volkanik.
- Olumsuz hava olayları.
- Tehlikeli maddelerin kullanıldığı veya depolandığı tesislerde veya süreçlerde meydana gelen kazalar.
- Tehlikeli maddelerin karayolu ve demiryolu ile taşınması.
- Nükleer ve radyolojik.

Sel ve Taşkınlr: İspanya’da ortalama yağış miktarı çok fazla değildir, ancak bazen birkaç saatte çok aşırı değerlere ulaşan yağışlar ile seller ya da taşkınlr meydana gelebilir. Sel ve taşkınlrın zararlı etkilerinden en az hasarla kurtulabilmek amacıyla arazi kullanım planlaması, arazi kullanımı ve kentsel gelişim planlarında sivil koruma planlaması arasındaki bağlantıyı glendirmek, bu alanlarda sivil koruma amacıyla en savunmasız unsurları belirleyerek, su basmış alanların Ulusal Haritacılık Sisteminin kullanımını teşvik etmek, Havza rgtlerinin Hidrolojik Uyarı Sistemlerinin glendirilmesi, özellikle sele neden olabilecek durumlarda olumsuz olaylar için ekipman ve tahmin araçları geliştirmek, özellikle sellere neden olabilecek durumlarda aşırı hava olayları için yeni tahmin araçlarının geliştirilmesini teşvik etmeye yönelik temel hedefleri vardır (26).

Orman Yangınları: İspanya’da orman yangınları periyodik olarak meydana gelmektedir. 17 Maddeden oluşan Orman Kanunu kapsamında değerlendirilir. Kanarya adaları gibi özerk toplulukları da içine alan kanun kapsamında özerk toplulukların ancak daha yüksek koruma seviyeleri oluşturmasına izin verebileceği belirtilmiştir. Ormanlar sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak görülerek İspanyol dağlarını koruma altına almayı hedefler. Hükümet, İspanya topraklarında yangın söndürme ve nleme, maddi kaynakların standardizasyonu ve orman yangını söndürme

personelinin teçhizatı, personellerin eğitim konusunda ortak kılavuz ilkelerin oluşturmak ve ayrıca özerk topluluklara devlet desteği sağlamakla yükümlüdür. Kanun orman yangınlarıyla ilgili olarak sivil toplumun bu yangınların önlenmesindeki rolünün önemini vurgular. Buna uygun olarak, herkesin yangının varlığını bildirmesi ve gerektiğinde yangınla mücadelede işbirliği yapması yükümlülüğünü belirler. Aynı şekilde, kamuoyunu bilinçlendirme ve duyarlılaştırma kampanyalarını da teşvik eder. Yangınların önlenmesi ve yangınla mücadelede farklı İdarelerin koordinasyonu ihtiyacına da özel önem verilmektedir. Kanun, ilgili savunma planlarıyla birlikte sağlanması gereken yüksek riskli yangın bölgelerinin belirlenmesini önermektedir. Aynı şekilde, yangın nedeniyle orman kullanımının değiştirilmesi yasaklanarak, yanmış arazinin eski haline getirilmesi yükümlülüğünü de tesis eder (27).

Depremler ve Tsunamiler: İspanya'da 2011 yılında meydana gelen Lorca depremi (9 kişi ölmüş, 324 kişi yaralanmış) dışında kayıplara yol açan sismik olaylar yaşanmamaktadır. Ancak riskin mevcut olduğu coğrafyaya uyarlanmış depreme dayanıklı yapı standartlarının benimsenmesi ve etkin bir şekilde uygulanması gibi önleyici tedbirler uygulamaktadır. İspanya çevresinde pek olası olmayan, ancak büyük bir potansiyel etkisi olan (örneğin 1755 Lizbon depreminde meydana gelen ve tüm dünyayı etkileyen büyük bir dalga üreten tsunami) riskine karşıda önlemler almayı hedefler. Bu kapsamda Sismik Risk Devlet Planını, Özerk Toplulukların Sismik Riskine İlişkin Özel Planlar, Binalar için depreme dayanıklılık standartları geliştirilmiştir (26).

Volkanik Patlama: İspanya anakarası jeolojik olarak eski bir volkanizmanın (Olot, Campo de Calatrava, Sierra de Gata) jeomorfolojik kanıtlarını sunsa da Kanarya Adaları Özerk Topluluğu aktif volkanik hareketlilik gözlenen tek bölgedir. Kanarya takımadaları, Atlantik boyunca yaklaşık 500 km uzanan bir zincir oluşturan yedi büyük volkanik adadan oluşur. Patlamaların tarihsel kayıtları Tenerife, La Palma, El Hierro ve Lanzarote'de mevcuttur. Fuerteventura'da önceki volkanik patlamalar da bilinmektedir, bu nedenle, La Gomera ve Gran Canaria hariç, Kanarya Adaları'nın tüm büyük adaları yakın zamanda aktif bir volkanizmaya sahiptir. Riski Güçlendiren Unsurlar (26):

- Yerli nüfusun dağınık nüfusu ve çeşitli kültürel kökenlere sahip turist nüfusunun yoğunlaşması ile karakterize edilen demografik ve sosyoekonomik faktörler.
- Son olarak, uzun süreli volkanik hareketsizlik, popülasyonda etkilenebilecek riski yeterince algılamayı zorlaştırmaktadır.
- Volkanik bir krizde kendini gösterebilen tehlikeli olayların çeşitliliği karşısında belirsizlik

- İki Kanarya eyaletindeki mevcut kaynakların taşınmasını, bağlanmasını ve seferber edilmesini engelleyen çevresel konum.

Olumsuz Meteorolojik Olaylar: Olumsuz bir meteorolojik olay (AMF), insanlara ve onların mallarına doğrudan veya dolaylı olarak zarar verebilen veya insan faaliyetlerini önemli ölçüde değiştirebilen herhangi bir atmosferik olay olarak kabul edilir. Olumsuz meteorolojik olaylar, ciddi kişisel ve ekonomik hasara neden olarak, kendilerini İspanya'da yıllık en fazla ölüme neden olan afettir. Olumsuz Meteorolojik Olayların Tahmini ve Gözetimi için Ulusal Plan: Devlet Meteoroloji Ajansı'ndan (AEMET) meteorolojik uyarı ve Aşırı Sıcaklıkların Sağlık Üzerindeki Etkilerine İlişkin Ulusal Önleyici Eylem Planı oluşturulmuştur (26).

Nükleer ve Radyolojik Risk: İspanya'da, elektrik enerjisi üretimine yönelik, biri kesin olarak durdurulmuş ve ikisi de söküme aşamasında olmak üzere, beş tesiste faaliyette olan yedi nükleer reaktör bulunmaktadır. Ayrıca nükleer santraller dışında dört nükleer tesis ve tamamı düzenlenmiş, radyoaktif veya nükleer maddeleri işledikleri, işledikleri veya depoladıkları farklı kategorilerde 1.300 radyoaktif tesis bulunmaktadır. Bu kapsamda Uluslararası düzeyde, Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü'nün (UAEA) ile işbirliği içinde olup Temel Nükleer Acil Durum Planı, Merkezi Müdahale ve Destek Düzeyinin Nükleer Acil Durum Planı, Nükleer Santraller Dışındaki Nükleer Acil Durum Planları, Radyolojik Riske Karşı Sivil Koruma Planlaması İçin Temel Kılavuz, Radyolojik Riske Karşı Sivil Koruma Devlet Planı, Otonom topluluklarda Radyolojik Riske Karşı Özel Sivil Koruma Planları oluşturulmuştur (26).

Atık ve Tehlikeli Maddeler: Atık ve Tehlikeli Maddeler Kanunu ile bir ürünün atık haline gelmesinden önce alınan önlemlere vurgu yaparak, hem tehlikeli maddelerin miktarını ve içeriğini hem de üretilen atığın insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla atıkların üretimi ve yönetiminde, önleme, yeniden kullanım için hazırlık, geri dönüşüm ve enerji kazanımı da dahil olmak üzere Avrupa Birliği standartlarına uymayı hedefleyerek iklim değişikliği ile mücadeleye katkıda bulunur (26). Zehirli ve tehlikeli atıklarla ilgili olarak, Kanarya Adaları Atık Yasası ile Kanarya Adaları Özerk Topluluğunun toprakları kapsamında üretilen veya yönetilen atıkları yönetmek, çevrenin korunmasını ve insan sağlığını garanti altına almaktır (26).

Tehlikeli Madde Depoları ve Taşınması Sırasında Meydana Gelebilecek Kazalar: İspanyada tehlikeli maddelerin depolandığı 899 kuruluş bulunmakta ve aynı zamanda tehlikeli maddelerin demiryolu ve özellikle karayoluyla büyük bir hareketinin olduğu bir ülkedir. Sivil koruma

planlaması çerçevesinde devlet düzeyinde temel bir kılavuz, bölgesel düzeyde ise özel planlar bulunmaktadır. Buna ek olarak Karayoluyla Tehlikeli Mallar İçin Güzergah Ağı (RIMP) ile dolaşıma kısıtlamalar getirilmiştir (26).

Toksikolojik Olaylar ve Afetler: Adalet bakanlığına bağlı Ulusal Toksikoloji ve Adli Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yönetilmektedir. Ülke kapsamında 24 saat vatandaşlar ve kurumlar ve sağlık kuruluşları için hizmet sunan zehir danışma merkezi bulunmaktadır. Zehirlenmeler ve toksik madde maruziyetleri durumunda ilk yardım, önleme tedbirleri, acil tedavi kapsamında geniş bir veri yapısıyla hizmet sunmaktadır (28-29).

Ulusal Sivil Koruma Sistemi (SNPC)

Sivil Koruma Sistemi, kamu güvenliği politikasının bir aracı olarak, kasıtlı ya da kendiliğinden oluşan doğa kaynaklı ya da insan kaynaklı acil durumlara ve afetlere etkin müdahaleyi hedefleyen, insanları ve mülkleri koruyan bir kamu hizmetidir. Sivil Koruma Sistemi aşamaları (30):

1. **Tahmin:** Bölgenin savunmasızlığı dikkate alınarak tehlike ve risklerin belirlenmesi ve olası tehditler hakkında bilgi edinilmesine yönelik analiz sürecini kapsar.
2. **Önleme:** Mevcut tehlike ve risklerin olumsuz etkilerinden kaçınmayı ve azaltmayı amaçlayan önlem ve eylemlerdir.
3. **Planlama:** Acil durumlara yönelik insan ve mülkün korunması için gerekli insan ve maddi kaynakların seferber edilmesini sağlayan mekanizmaların yanı sıra farklı kamu idarelerinin koordinasyon şemasını belirler.
4. **Anında yanıt/müdahale:** Afet ve acil durumlar nedeniyle zarar görmüş insanları ve malları kurtarmaya ve korumaya yönelik eylemleri kapsar. Etkilenen vatandaşların ihtiyaçlarını ve güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen kamu veya özel müdahale ve yardım hizmetleridir.
5. **Kurtarma:** Müdahale aşamasından sonra etkilenen bölgelerin normale dönmesine yönelik yürütülen faaliyetlerdir.
6. **Değerlendirme ve İnceleme:** Ulusal Sivil Koruma Konseyi tarafından hazırlanan yönergelere uygun olarak yetkili Kamu İdareleri tarafından yürütülen çalışmalardır.

Ulusal Acil Durumları İzleme ve Koordinasyon Merkezi (CENEM)

Yılın her günü hizmet veren, afet ve acil durumlarda ulusal düzeyde bilgi ve uyarı oluşturan stratejik bir merkezdir. Bölgesel ve uluslararası koordinasyon merkezleri ile işbirliği içinde çalışır. Görevleri (31):

- Sivil Koruma Ulusal Bilgi Ağı ve Ulusal Sivil Koruma Uyarı Ağı ile Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel M¼d¼rl¼đ¼'n¼n İletifim ve Acil Durum Ağı'nı y¼netmek.
- Acil durumlara ilişkin istatistikleri yayınlamak.

Avrupa Sivil Koruma Mekanizması çerçevesinde **AB kurumları** ile ve ayrıca İspanya'nın Sivil Koruma konularında işbirliği anlaşmaları veya anlaşmaları bulunan diğer ÷lkelerdeki diğer uluslararası kuruluşlar ve muadili kuruluşlarla, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) ile eřg¼d¼ml¼ çalışmak.

Vatandaşlara sağlanması gereken bilgileri kanalize etmek.

Aynı şekilde CENEM, mevzuatın öngörd¼đ¼ ve gerekli olduğu durumlarda yetkili makamların talebi üzerine Askeri Acil Durum Biriminin devreye alınması sürecini y¼netir. CENEM, nüfusu etkileyen olaylara yönelik erken uyarı yapmak ve bu amaçla kamu kurumlarının ve Özerk Toplulukların Sicil Koruma Organlarının sunduğu kaynakları kullanır.

İspanyol Meteoroloji Ajansı (AEMET)

Trafik Genel M¼d¼rl¼đ¼ (DGT)

Ulusal Coğrafi Enstit¼s¼ (IGN)

Askeri Acil Birimi (UME)

Devlet Güvenlik Kuvvetleri ve Organları

Ve diğer bilimsel ve teknik kuruluşlar

Bu Merkez, sivil savunma alanındaki ulusal alarm ağlarının, olası risk durumlarının, olay ve acil durumlarının izlenmesi ve takibi için cihazlara sahiptir. Avrupa Birliği Kopernik Programı ile acil görünt¼lere ve haritalara ulaşım sağlayabilir. **Sıcak noktalar (HotSpot) uydu algılama** ve yangın gözetleme cihazları ile olası bir yangına yönelik senaryolara ulaşarak gerekli erken uyarıyı yapabilir (31).

Ulusal Afet Bilişim Ağları

Ulusal ölçekte afetlerle ilgili dört temel bilişim ağları (32):

- Ulusal Sivil Koruma Uyarı Ağı
- Sivil Koruma Ulusal Bilgi Ağı
- Ulusal Acil Radyo Ağı
- Radyoaktivite Uyarı Ağı

Ulusal Sivil Koruma Okulu (ENPC)

Ulusal Sivil Koruma Okulu, İçişleri Bakanlığı Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü'ne entegre edilmiştir. Amacı, Ulusal Sivil Koruma Sistemi insan kaynaklarının risk yönetimi ve acil duruma müdahale etme kapasitelerinin sürdürülmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunmak için eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktır (32).

Ulusal Askeri Acil Durum Birimi

Ulusal Sivil Koruma Sisteminde, devlet düzeyinde, 2005 yılında ülkenin her yerinde meydana gelen ciddi risk, afet durumlarına müdahale etmek olan Askeri Acil Durum Birimi (UME) kalıcı olarak örgütlenmiş ortak bir güç olarak önemli bir rol oynamaktadır. Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü tarafından yardım çağrısında bulunduğu anda afetlerde görev alır. Ulusal Askeri Acil Durum Birimi yedi bölgeye konuşlanmıştır: Torrejón de Ardoz (Madrid), Morón de la Frontera (Sevilla), Bétera (Valencia), Zaragoza, San Andrés de Rabanedo (León), Gando (Las Palmas) ve Los Rodeos (Tenerife) (24).

Acil Durum, OHAL ve Sıkıyönetim

Anayasanın 116. Maddesine göre acil durum hükümet tarafından 15 günlük süre için Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan bir kararname ile ilan edilir. Kararname acil durumun hangi bölgeyi kapsayacağını açıklar. Sıkıyönetim süresi otuz günü geçemez ve tekrarında otuz gün kadar uzatılabilir. Sıkıyönetim hükümetin önerisiyle, milletvekillerinin salt çoğunluğuyla ilan edilir. Sıkıyönetimin uygulanacağı bölge, süre ve koşullar belirtilir. Acil durum, OHAL ve sıkıyönetim durumlarında anayasa ve kanunlarca tanınan kurumların sorumluluğu değişmez (33-34).

2. Kanarya Adaları

Kanarya Adaları İspanyanın Atlantik okyanusunda yer alan milyonlarca yıl önce volkanik patlamalar sonucunda oluşmuş takım adalardır. Santa Cruz de Tenerife ve Las Palmas adında iki eyaletten oluşur. Fiziksel olarak doğu grubu ve batı grubu olarak ikiye ayrılır (35):

Doğu Grubu Adaları: Gran Canaria, Fuerteventura, Lanzarote

Batı Grubu Adaları: Tenerife, La Palma, La Gomera, El Hierro

Coğrafi olarak İspanya anakarasının güneyinde, Afrika kıtasının 100km batısında yer alarak Afrika Kıtası'nın parçası olarak kabul edilir. Atlantik okyanusta yer alan 7 adadan oluşmuştur (36). Suptropikal iklim görülmektedir (37). Nüfusu, Tenerife: 972. 234, Gran Canaria: 873.368,

Lanzarote: 155.659, Fuerteventura: 122.942, La Palma: 86.267, La Gomera: 22.476, El Hierro: 11.477'dur (38).

Volkanik Okyanus Adası: La Palma

La Palma adasına ait genel bilgiler (39):

Ülke: İspanya

Volkanik Bölge: Atlantik Okyanusu

- **Birincil Volkan Türü:** Stratovolkanlar
- **Bilinen Son Patlama:** 2021
- **Enlem:** 28.57 °K
- **Boylam:** 17.82 °B
- **Zirve Yüksekliği:** 2426m / 7959ft
- **Volkan Numarası:** 383010
- **Başkent:** Santra Cruz de La Palma

La palma adası deniz altı volkanik aktiviteler sonucunda yaklaşık 125 bin yıl önce oluşmuştur (40). La Palma, Kanarya adaları arasında yükseklik bakımından ikinci, boyut bakımından ise beşinci adadır. Kuzey ve güney yönünde uzayarak La palma adasında iki büyük yanardağ bulunur. Adada erozyon oldukça aktiftir ve adada yüzlerce metre yüksekliğinde dikey dağ geçitleri/yarıkları mevcuttur. Cumbre Vieja yarık bölgesi, Kanarya adalarının volkanik olarak en aktif bölgesidir (41). Cumbre Vieja yanardağı, La Palma adasının güney kısmında yer alır ve adanın 1/3'ünü oluşturur. La palma (en genç ikinci) ve bitişinde yer alan El Hierro adası, Kanarya takımadalarının en genç adalarıdır (42). 1971 yılından son patlamasını gerçekleştiren Cumbre Vieja Yanardağı 50 yıldır sessizdi (43). Cumbre Vieja, 15.yüzyılda, 1585. 1646, 1677, 1712, 1949 ve 1971'de kaydedilen patlamalar ile tarihi süreçte Kanarya Adaları'nın en aktif yanardağı olmuştur (40).

La Palma Akıllı Ada Stratejisi

La Palma Akıllı Ada, yeni teknolojilerin kullanımına dayanan, kaynakların, hizmetlerin ve altyapıların daha verimli bir şekilde yönetilmesini sağlayacak, vatandaşlar, kurumlar ve yönetimler arasında etkileşim yaratan, sürdürülebilir bir stratejidir. Temel yaklaşımı Güvenlik ve Acil Durumlara yönelik olmasına rağmen, akıllı ada planıyla La Palma Ada'sının daha verimli, açık, kapsayıcı ve yenilikçi bir adaya dönüştürmek, kaynakların etkin yönetimini sağlamak, vatandaşların yaşam kalitesini geliştirmek ve ekonomik büyüme sağlamak

için teknoloji ve yenilikten faydalanan bir stratejidir. 3 temel hedef üzerine kurulmuştur (44):

- Zeka: Gelecekte akıllı sistemlerin altyapısını temel oluşturma ve dijital ekonomiyi desteklemek.
- Sürdürülebilirlik: Kaynakların verimli şekilde yönetimi ve çevre üzerinde insan etkisini sınırlandırmak. Doğal afetlerin neden olduğu maliyetin azaltılması.

Güvenlik: Tüm risk ve acil durumlara yönelik erken uyarı sistemleri oluşturularak ada halkını ve bölge ziyaretçilerini doğal afetlerin etkisinden koruma

2.1. Kanarya Adaları Afet Yönetim Sistemi

1992 Kraliyet Kararnamesi ile onaylanan Temel Sivil Koruma Standardının 8.2. maddesi, Özerk Toplulukların kendi toprak planlarını hazırlamalarına imkan tanır. Bu kapsamda Kanarya Adaları tarafında 2015 yılında hükümet tarafından onaylanan Kanarya Adaları Özerk Topluluğunun Sivil Korumaya İlişkin Bölgesel Planı (PLATECA)'ı yayınlanmıştır. Özel Planlar, her bir riske (Seller, depremler, kimyasallar, tehlikeli madde taşımacılığı, orman yangınları, volkanik, tsunamiler vb.) yönelik oluşturulmuştur (45).

PLATECA-Kanarya Adaları Özerk Topluluğunun Sivil Korumaya İlişkin Bölgesel Planı

Kanarya Adaları Özerk Topluluğunun Sivil Korumaya İlişkin Bölgesel Planı; ciddi risk, acil durumlar ve afetlere müdahalede can, mal ve çevrenin korunması için kamu ve özel kurumların kaynaklarını koordine etme, hiyerarşik yapıyı sağlama ve koordine etmeye yönelik örgütsel ve işlevsel çerçeveyi oluşturur. Kanarya Adaları Özerk Toplumunda acil durumlar Adalet ve Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Emniyet ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğüne yürütülür (46).

PEVOLCA-Kanarya Adaları Volkanik Acil Durum Planı

Kanarya Adaları Hükümeti Güvenlik ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir (47). PEVOLCA, Kanarya Adaları Volkanik Acil Durum Planı 30 Temmuz 2018 yılında çıkarılan KHK ile onaylanmıştır. PEVOLCA, tüm kamu idarelerinin, patlamalara yol açabilecek volkanlardan kaynaklanan acil durumlara karşı koordineli, hızlı, etkili ve verimli bir yanıt vermeyi amaçlayarak ada ve tüm belediyelerin Acil Durum Eylem Planlarına entegre edilmiştir. PEVOLCA; acil durumlara müdahale planları, yönetim organizasyon şemaları, koordinasyon, volkan aktivitelerinin izlenmesi, uyarı

kodları, sivil kuruluşlar, volkanik risk haritaları, coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımı gibi çok kapsamlı bir yapıya sahiptir. PEVOLCA volkanik olayları 3 temel seviyede ele almıştır: Seviye0-1: Yerel yönetimlerin müdahalesinin gerekli olduğu durumlar, seviye-2: özerk yönetimin müdahalesinin gerekli olduğu durumlar ve seviye3: devlet yönetiminin gerekli olduğu durumlar (48). PEVOLCA volkanik aktivelere yönelik 3 temel uyarı düzeyi geliştirmiş olup; sarı, turuncu ve kırmızı alarmlar kapsamında alınması gereken genel öneriler ve toplu ve kişisel tahliye konularında volkanik risk uyarıları geliştirmiştir. Sarı uyarı; volkanik aktivitenin başlangıç düzeyinde olduğu riskli alanlardan uzak durulmasının önerildiğı ve tahliye gerektirmeyen genel uyarıları içerir. Turuncu uyarı tehlikeli alanların tahliyesini kapsayan volkanik aktivitelerin artmış olduğu uyarı düzeyidir. Kırmızı alarm ise volkanik aktivitenin en üst düzeyde olduğu bölgenin zorunlu tahliyesini içeren talimatları içerir (49).

INVOLCAN-Instituto Volcanológico de Canarias/Kanarya Adaları Volokonoloji Enstitüsü

INVOLCAN, Kanarya Adaları'nda yaşayan vatandaşların volkanik olayların tehlikeleri hakkında bilgilendirme ve eğitim verme amacı ile kurulmuş bir organizasyondur. Bu kapsamda volkanik risklere karşı eğitilmiş bir toplum oluşturarak toplumun savunmasızlığını azaltmayı hedefler (50). INVOLCAN, son 15 yılda 20'den fazla ülkede ve/veya volkanik olarak aktif bölgelerde (Almanya, Antarktika, Küçük Antiller, Arjantin, Azorlar, Cape Verde, Kamerun, Kanarya Adaları) geliştirilen bilimsel işbirliğı projelerinde geniş deneyime sahip profesyonellerden oluşan bir ekiptir (51).

La Palma Adası Gönüllü Afet Yönetimine Katılım

La Palma Dayanışma adı altında sivil toplum kuruluşlarına ortak bir çatıda erişmek mümkündür. Gönüllü kuruluşları bir araya getiren organizasyonda sağlık, sosyal, eğitim, afet, çevre gibi çeşitli sivil toplum kuruluşlarının buluşma noktasını oluşturur. Bireyler buradan kendilerine uygun gönüllü kuruluşu tercih edip sanal olarak başvuruda bulunabilir (52). Bu kapsamda afet yönetimi ile ilgili doğrudan ada bünyesinde yer alan gönüllü kuruluş Hem insanlar hem de mülkler için Sivil Koruma gerektiren acil durumlarda gönüllülük hizmeti ile destek sağlayan La Palma Sivil Koruma'dır (53).

Cumbre Vieja Bölgesi Afet Öncesi Sismik Hareketlilik

Günümüzde meydana gelen depremlerin çoğı Pasifik Deprem Kuşaağı(%80) ve Alp-Himalaya deprem kuşaağında(%15) yoğunlaşmaktadır. La Palma adası Alp- Himalaya Deprem Kuşaağında yer almaktadır (54). 19 Eylül'de meydana gelen ve bölgedeki insanların tahliyesine yol açan olaydan önce La Palma'nın (Cumbre Vieja bölgesi) güney kesiminde 11 Eylül 2021

tarihinde itibaren 22.000'den fazla sismik aktivite kaydedildi (55). 2020 yılında yapılan Gonzalez ve arkadaşlarının yaptığı sismik veri çalışmasında Cumbre Vieja'nın altında derin magmatik hareketlilik olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda Cumbre Vieja'da yer alan sismik, jeodezik ve jeokimyasal istasyonların ve gaz örnekleme noktalarının sayısının artırılması ile uygun bir volkanik izlem oluşturulması önerilmiştir (56).

Cumbre Vieja Bölgesi Afet Öncesi Toprak Araştırmaları

Toprak gazı araştırmaları (toprak yüzeyinden 40 cm ile 1 metre derinlikte yer alan gazların analizi) son yıllarda sismik ve volkanik faaliyetleri incelemek için sıklıkla kullanılmaktadır. Tarihsel süreçte jeokimyacılar volkanik alanlarda esas olarak CO₂ gazını incelemişlerdir. Helyum, kararlı ve inert bir kimyasal olması ve suda az çözünerek neredeyse absorbe edilememesinden dolayı kullanılan ideal bir jeokimyasal indikatördür. Helyum, atmosferik değere kıyasla toprak gazlarında, özellikle kırıkların yakınında birçok araştırmacı tarafından rapor edilmiştir. Ve yine yapılan birçok araştırmada Helyum toprak gaz konsantrasyonlarının, sismik olaylardan önce veya sonra değişiklik gösterdiği göze çarpmaktadır. Faylar ve kırılma alanları helyum sızıntısı için mevcut yolları temsil eder. Nihayetinde helyum araştırmaları belirli bir alandaki aktif kırılma olayının belirlenmesine yardımcı olabilir. 2002, 2003 ve 2004 yaz dönemleride Cumbre Vieja Yanardağı (La Palma Adası)'nda yapılmış toprak helyum araştırmalarında zenginleşme saptanmıştır (56).

Cumbre Vieja Bölgesi ve Tsunami İhtimali

Okyanus adası volkanlarında yaşanacak yanal çökme olayları, tahmin edilen çökmenin büyük hacimlerde gerçekleşmesi ve yüzlerce kilometre mesafelerde yüzlerce metre yükseklikte dev tsunami üretme potansiyelleri nedeniyle önemli bir tehlike olarak algılanmaktadır (46). La Palma adasında meydana gelebilecek çökmeler tsunamilere neden olarak çevre bölgelerde deniz seviyelerinin yükselmesine sebebiyet verebilir. Bu konuda tsunami modelleme çalışmaları uygulanmış ve neticesinde de mevcut güvenlik planlarının geliştirilmesi sonucuna varılmıştır (57). 2001 yılında Ward ve Day'in yapmış olduğu çalışmada La Palma Adası'ndaki jeolojik kalıntılar incelenerek Cumbre Vieja Volkanının batı kanadında meydana gelen afet neticesinde adanın 150-500km³ genişleyebileceği (heyelan-çöküş) var sayılarak çöküşün neden olabileceği tsunami modellenmiştir. Tsunami sonucunda oluşan dalgaların Atlantik okyanusunu geçerek Amerika kıyılarına ulaşabileceği sonucuna ulaşılmıştır (58). Bu çalışmanın ardından 2018 yılında BBC tarafından Discovery kanalında La Palma adasında meydana gelen heyelan sonucunda oluşan mega tsunaminin canlandırıldığı bir belgesel yayınlandı (59). Ancak Kanarya Volkanları Derneği (Asociación Volcanes

de Canarias) ile Tsunami Derneği (Tsunami Society) böyle bir senaryonun gerçekle çok uyuşmadığı ve abartıldığına yönelik bilimsel açıklamalarda bulundur (60).

Cumbre Vieja Patlaması

17-18 Eylül: La Palma adasında kaydedilen sismik aktivite sayısında bir artış tespit edildi. PEVOLCA tahliye ve acil durum planlarını gözden geçirdi. Patlama riski olduğu dşnlen alanlarda helikopter ve drone uçuşları gerçekleştirildi.

19 Eylül 2021 14.10 UTC: Volkanik Patlama Başlangış Tarihi (61):

- 11:16'da bir M 4.2 büyüklüğünde deprem kaydedildi ve dikey deformasyon oldu.
- Yetkililer, hareket kabiliyeti kısıtlı yaklaşık 50 sakini ve refakatilerini tahliye etti. Heyelan tehlikesi olan bölgede yaşayanlar da tahliye edildi. Hastanede, mahallelerde ve tahliye merkezlerinde diğer hazırlıklar devam etti.
- 14:10'da El Paso belediyesine bağlı Cabeza de Vaca bölgesinde bir patlama başladı.
- INVOLCAN bilim adamları, patlamanın ilk aşamasında çatlaklar boyunca yedi havalandırma deliği gözlemlendi.
- PEVOLCA yürütme kurulu, Uyarı Düzeyini Turuncu'ya yükseltti, ve ardından 17:00'da patlamadan doğrudan etkilenen yüksek riskli belediyeler için uyarı seviyesi Kırmızı'ya yükseltildi.
- Herhangi bir yaralanma bildirilmeden yaklaşık 5.500 kişi tahliye edildi ve yetkililer, sakinlerin havalandırma deliklerinden en az 2 km uzakta kalmalarını tavsiye etti.
- La Palma havaalanı kısa süreliğine kapatıldı.
- Bölgedeki hayvalar tahliye edildi.
- Eğitim merkezleri kapatıldı.
- 19 Pazar günü oğleden sonra El Paso'daki (La Palma) Askeri Acil Durum Birimi harekete geçirilerek çok sayıda askeri birlik göreve başladı.
- Kanarya zerk Bölgesi adına İşpanya Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğünün (CENEM) talebi üzerine acil müdahaleyi desteklemek amacıyla Copernicus Acil Durum Yönetim Hizmeti (CEMS) 19 Eylül tarihinde Hızlı Haritalama gerçekleştirildi (62).

- COSMO SkyMed İkinci Nesil uydular tarafından çok yüksek çözünürlüklü bir SAR görüntüsü alındı. Lav akışının kapsamını ve binalar, yollar ve tesisler üzerindeki etkisini gösteren ilk harita üretildi (62).

21 Eylül 2021: Cumbre Vieja yanardağının (La Palma Adası, Kanarya Adaları) faaliyeti devam ediyor (63):

- Volkanik alarm seviyesi: Kırmızı
- Tahliye Edilen Kişi Sayısı: > 6.000
- Hasarlı Yapılar: 180
- Üç bölgede eğitime ara verildi.
- Uçuşlar devam ediyor.
- Kanarya Adaları Hükümeti kıyıda iki deniz mili uzaklıkta bir dışlama yarıçapı yayınladı ve bölgeye güvenlik nedeniyle erişim kısıtlandı.

24 Eylül 2021: Cumbre Vieja yanardağının (La Palma Adası, Kanarya Adaları) faaliyeti devam ediyor. Kanarya Adaları Volkanoloji Enstitüsü (INVOLCAN) tarafından önemli kül ve gaz emisyonlarına sahip patlamalar rapor edildi (64).

- Lav akıntısı 3800 m uzunluğunda ve kıyıda 2100 m uzaklıkta olup hızı yavaşlamıştır.
- 220 hektarlık alan etkilendi.
- 400 ev yıkıldı.
- 700 kişi tahliye edildi.
- 800 acil durum personeli sahada çalışmaktadır.
- Havacılık renk kodu: kırmızı.

28 Eylül 2021: İspanya Hükümeti tarafından La Palma acil durum bölgesi olarak ilan edildi. Bölgeye hükümet tarafından 10,5 milyon avroluk bir yardım yapıldı.

30 Eylül 2021: Cumbre Vieja yanardağının (La Palma Adası, Kanarya Adaları) lavları denize ulaştı (65):

- Güney La Palma üzerinde yoğun bir sismik aktivite rapor edildi.
- 855 ev yıkıldı, 126 kısmen hasar gördü ve toplam 476 hektarlık alan etkilendi.

- San Borond3n, Marina Alta, Marina Baja ve La Condesa (Tazacorte Belediyesi) kıyı b3lgeleri için denizcilik yasağı ve tahliye kararları devam etmekte.

04 Ekim 2021: Cumbre Vieja yanardağının (La Palma Adası, Kanarya Adaları) faaliyeti devam ediyor (65):

- 201 kişi tahliye edildi.
- 1005 bina etkilendi (800bina tamamen yok oldu.)
- 1000 acil durum personeli g3revde.
- >400 hektarlık alan etkilendi.

14 Ekim 2021: Cumbre Vieja yanardağının (La Palma Adası, Kanarya Adaları) faaliyeti devam ediyor (66):

- Lav akıntularından etkilenen toplam alan miktarı 640,27 hektara ulaştı.
- 800 kişi tahliye edildi.
- 1634 bina etkilendi (1548 bina tamamen yok oldu.)
- 674 hektarlık alan etkilendi.

28 Ekim 2021: Cumbre Vieja yanardağının (La Palma Adası, Kanarya Adaları) faaliyeti devam ediyor (67):

- Adanın batı tarafında k3k3rt dioksit (SO2) değerlerinde ve sismik hareketlilikte artış rapor edildi.

2183 bina yıkıldı.

113 bina hasar g3rd3.

911 hektarlık bir alan etkilendi.

2 Kasım 2021: Bakanlar Kurulu tarafından, La Palma adasında meydana gelen volkanik patlamaların tarım ve balıkçılık sekt3rlerine verdiği zararın giderilmesi için 18,8 milyon avroluk hibe verildi (68).

EK-1 PEVOLCA Volkanik Risk Uyarıları

Sarı Uyarı

Genel 3neriler

- Faaliyetlerinize normal şekilde devam edin ve volkanik faaliyetin evrimi ile ilgili bilgileri g3ncel tutun.
- S3ylentilere aldırmayın: Sadece resmi kaynaklardan alınan talimatlara uyulmalıdır.

- 1-1-2 telefon numarasının yalnızca acil durumlarda kullanılmak üzere olduğunu unutmayın. Bilgi için lütfen 0-1-2'yi arayınız.
- Elinizde mumlar ve pille çalışan bir radyo bulundurun. TV, radyo ve diğer medyadaki haberleri takip edin.
- Riskli Alan olarak ilan edilebilecek alanlardan uzak durun.

Acil bir durumda, Yetkililer aşağıdakilerle ilgili uygun bilgileri yayınlayacaktır:

- Okullar
- İş yerleri
- Su kullanımı ve olası kontaminasyon
- Trafik ve Kısıtlı Erişim alanları
- Herhangi bir özel koruma önlemi
- Acil durum sırasında gönüllü olarak destek ve yardım fırsatları

Risk Alanlarında Halka Öneriler

o Riskli alanların tahliyesi şu anda gerekli değildir. Ancak, tahliye yolları ve belirlenmiş buluşma noktaları hakkında yerel Belediyenizden bilgi almalısınız.

o Tahliye edildiğinde nerede olacağınız hakkında bilgi vereceğiniz bir arkadaşınızı veya akrabanızı seçin. Ailenizin geri kalanını da bilgilendirin.

o Engelli ve özel tahliyeye (ambulans) ihtiyacı olan biriyle yaşıyorsanız, lütfen yerel Belediyenizdeki Sosyal İşler Departmanına bildirin.

o Pille çalışan bir radyo, meşale, mum ve fazladan pil bulundurun ve yetkililer tarafından TV ve radyo aracılığıyla verilen talimatlara uyun.

o Düzenli olarak ihtiyacı olan aile üyeleri için yeterli ilacınız olduğundan emin olun. Ayrıca, tüm aile üyeleri ve evinizle ilgili kişisel belgeleri bir araya getirin ve bir klasörde saklayın.

o Birkaç güne yetecek kadar temel ve bozulmayan gıdanın yanı sıra şişelenmiş su bulundurduğunuzdan emin olun.

o Tüm yetişkinler evlerinde gaz, su ve elektriği nasıl kapatacaklarını bilmelidir. Tahliye durumunda bu gerekli olacaktır.

o Benzin istasyonları açık olmayabileceğinden, mümkünse aracınızın yakıt deposunun dolu olduğundan emin olun.

o çiftlik hayvanlarınız varsa, uygun talimatları almak için lütfen yerel Tarım Yayım Ajansınızı bilgilendirin veya ada idaresinin (Cabildo) bilgi numarasıyla iletişime geçin. Tahliye durumunda lütfen hayvanları serbest bırakın: bağlı bırakmayın.

o Evcil hayvanınız varsa, lütfen onları Risk Alanları dışında yaşayan akraba veya arkadaşlarınızla birlikte yerleştirin. Kalacak bir yeriniz yoksa Yetkililer onlarla ilgilenecektir. Hijyen nedeniyle tahliye durumunda kullanılan geçici konaklama yerine evcil hayvanlar alınamaz.

EK-1 PEVOLCA Volkanik Risk Uyarıları

Turuncu Uyarı

Halka neriler

Genel Tavsiye

• Yetkililer tarafından acil durum hakkında medya aracılığıyla verilen bilgilere karşı tetikte olun.

• Sakin olun, asılsız söylentiler yaymayın.

• Acil servisler tarafından yerleştirilen güvenlik kordonlarına dikkat edin ve talimatlarına uyun. Herhangi bir nedenle yanardağa veya lav akıntlarına yaklaşmayın.

• Başlangıçta yalnızca tehlikeli bölgeler tahliye edilecektir.

• Mumları ve pille çalışan bir radyoyu elinizin altında bulundurun. TV, radyo veya diğer medya araçlarından yayınlanan talimatları dinleyin.

• Acil durum hakkında bilgi almak için 012'yi arayabilirsiniz. Lütfen 112'nin sadece acil durum numarası olduğunu unutmayınız. Bilgi aramak için kullanırsanız, onu aşırı yükleyecek ve etkinliğini azaltacaksınız.

Önleyici Tahliye

Tehlikeli Alanlar Toplu Tahliyelerde Halka neriler

• Tahliye sırasında kolluk kuvvetleriyle işbirliği yapın.

• Sakin olun, asılsız söylentiler yaymayın.

• Tüm pencereleri ve dış kapıları kapatın ve tüm kepenkleri indirin. Suyu, gazı ve elektriği kapatın.

• Yaklaşık üç gün için kişisel kimlik belgelerinizi, günlük ilaçlarınızı, cep telefonunuzu ve şarj cihazınızı, pilli radyonuzu, el fenerinizi ve giysilerinizi yanınıza alın.

- Belirlenmiş buluşma noktalarına gidin.
- Telefonunuzu yalnızca kesinlikle gerekli olduğu durumlarda kullanın.
- Geçici konaklama yerine vardığınızda, kayıt alanına gidin. Yetkililerin talimatlarına uyun.

Kendi Araçlarınızla Tahliye

- Ailenizi bir arada tutun. Tahliye için sadece bir araç kullanın.
- Tahliyenin kademeli olarak yapılabilmesi için yeterli sürede bırakın.
- Önerilen rotaları izleyin. Kapalı olabileceğinden kısayolları kullanmayın.
- Güvenli bir bölgede kalacak bir yeriniz varsa, lütfen onu kullanın. Onlara haber vermek için 012'yi arayın.
- Kalacak bir yeriniz yoksa, bölgeniz için belirlenmiş Kayıt Merkezlerine gidin.

EK-1 PEVOLCA Volkanik Risk Uyarıları

Kırmızı Alarm

Zorunlu Tahliye

Halka Öneriler

Toplu Tahliye

Tahliye sırasında kolluk kuvvetleriyle işbirliği yapın.

- Sakin olun, asılsız söylentiler yaymayın.
- Tüm pencereleri ve dış kapıları kapatın ve tüm kepenkleri indirin. Suyu, gazı ve elektriği kapatın.
- Yaklaşık üç gün için kişisel kimlik belgelerinizi, günlük ilaçlarınızı, cep telefonunuzu ve şarj cihazınızı, pilli radyonuzu, el fenerinizi ve giysilerinizi yanınıza alın.

- Belirlenmiş buluşma noktalarına gidin.
- Telefonunuzu yalnızca kesinlikle gerekli olduğu durumlarda kullanın.
- Geçici konaklama yerine vardığınızda, kayıt alanına gidin. Yetkililerin talimatlarına uyun.

Potansiyel Kül Düşme Bölgeleri

Halka Öneriler

- Yetkililer tarafından verilen bilgiler konusunda dikkatli olun

- Sakin olun, asılsız söylentiler yaymayın.
- Acil servisler tarafından yerleştirilen güvenlik kordonlarına dikkat edin ve talimatlarına uyun. Herhangi bir nedenle yanardağa veya lav akıntılarına yaklaşmayın.
- Volkanik kül düşüyorsa, çatı ckme tehlikesi olmadığı sürece ckene kadar içeride kalın.
- Dışarı cıkılmaktan kaçının, ancak cıkarsanız, külü solumamak için burnunuzu ve ağzınızı bir maske ile kapatın. Gözlerinizi gözlüklerle koruyun.
- Açık alanlardan uzak durun ve açık havada fiziksel egzersiz yapmaktan kaçının.
- Kl yağıyorsa, kapıları, pencereleri ve tüm havalandırma kaynaklarını (baca delikleri, kalorifer, klima vb.) kapatın.
- Düz çatılardan ve yağmur oluklarından külü temizleyin.
- Su depolarını ve sarnıçları kapatın.
- Kln yiyeceklerle temas etmesine izin vermeyin. Meyve ve sebzeleri iyi yıkayın. Açık havada yemek yemeyin.
- Bitkileri ve calıları temizleyin ve mümkünse ağaçları sallayın.
- Elektrikli sprgeniz varsa, mobilya, kilim vb. için kullanın. Tozları sık sık, tercihen elektrikli süpürge kullanarak temizleyin.
- Birikmiş külü plastik torbalarda toplayın ve cp kutularına koyun. Kanalizasyona atmayın.
- Kesinlikle gerekli olmadıkça kl varken araç kullanmaktan kaçının. Yoğun külde ve görüşün zayıf olduğu durumlarda aracı sürmeniz gerekiyorsa, ekstra dikkatli olun ve hızınızı 40 km/s'nin altında tutun.
- Volkanik kül, solunum yollarında, gözlerde ve açık yaralarda lezyonlara ve ayrıca cilt tahrişine neden olabilen ck ince parçacıklardan oluşur. Kl düşmesi durumunda şu tedbirleri alın:
  - o Uzun kollu gömlekler ve uzun pantolonlar giyin.
  - o Koruyucu gzlk kullanın ve kontakt lens yerine gzlk takın.
  - o Toz maskesi takın veya ağzınıza nemli bir bez tutun.
  - o Araç motorlarını kapalı tutun. Araba kullanmak külü karıştırabilir, motorlar tıkanabilir ve aracınız bozulabilir.

KAYNAKLAR

- Konuralp, Emrah. “İSPANYA’DA BÖLGELİ DEVLETİN TARİHSEL GELİŞİMİ, YASAL DÜZENİ VE SİYASAL YAPILANIŞI”. Akademik İncelemeler Dergisi 14/1 2019:345-402.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “İspanya Ülke Künyesi” Erişim Tarihi: 15.11.2023, <https://www.mfa.gov.tr/ispanya-kunyesi.tr.mfa>
- Ali Köse ve Talip Küçükcan, Avrupa Birliği Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2008, 175.
- T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü, “İspanya Ülke Profili” Erişim Tarihi: 15.11.2023, <https://ticaret.gov.tr/data/5e9ff13f13b8766324dec4ef/%C4%B0spanya%20%C3%9Clike%20Profili.pdf>
- Arnwine S., 2000, “Transition from Dictatorship to Democracy in Spain: 1975-1982”.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “İspanya’nın Siyasi Görünümü” Erişim Tarihi: 15.11.2023, <https://www.mfa.gov.tr/ispanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
- İspanya Anayasası, 31 Ekim 1978, Madde 56-65.
- İspanya Hükümeti, “Kabine Oluşumu”, Erişim Tarihi: 15.11.2023, <https://www.lamoncloa.gob.es/gobierno/composiciondelgobierno/Paginas/index.aspx>
- İspanya Hükümeti, “İspanya Kurtarma, Dönüşüm ve Dayanıklılık Planı”, Erişim Tarihi: 15.11.2023, <https://planderecuperacion.gob.es/ejes-transversales>
- İspanya Hükümeti, “İspanya Kurtarma, Dönüşüm ve Dayanıklılık Planı”, Erişim Tarihi: 15.11.2023, <https://planderecuperacion.gob.es/>
- Paksoy, M. E. (2021). İspanya Hükümet Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (21), 107-124.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, “Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Yerel Yönetimler”, Erişim Tarihi: 15.11.2023, https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/10_YerelYonetimler.pdf
- İspanya Anayasası, 31 Ekim 1978, Madde 140.
- Keleş, Y., 1993. “İspanya’da Yerinden Yönetim”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:2 Sayı:4, s:11-22.
- Yetkin Şale H., 2016. “İspanya’da Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Arasındaki Mali İlişkide Hizmet ve Gelir Bölüşümü”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı:44, s:1282-1292.
- Sefa Usta ve Erdal BİLİÇ, 2017., “Merkezi Yönetim-Yerinden Yönetim İlişkileri: İspanya ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Strategic Public Management Journal, V:3, s: 121-137.
- Toksöz F., Özgür A., Uluçay Ö. Koç L., Atar G., Akalın N., 2009, “Yerel Yönetim Sistemleri Türkiye ve Fransa, İspanya, İtalya, Polonya, Çek Cumhuriyeti”, Tesev Yayınları.

- Demir B., 2014, “Demokratikleşme Sürecinde Terörizm Bağlamında Bir Karşılaştırma: İspanya ve Türkiye”, Erişim Tarihi: 15.11.2023 <https://dergi-park.org.tr/tr/download/article-file/700809>
- İspanya Anayasası, 31 Ekim 1978, Madde 143-144.
- Britannica, “Kanarya Adaları” Erişim Tarihi: 15.11.2023 <https://csb.gov.tr/hukumetlerarasi-iklim-degisikligi-paneli-ipcc-yeni-baskanini-secti.-haber-20327>
- Konuralp E, 2019, “İspanya’da Bölge Devleti Tarihsel Gelişimi, Yasal Düzeni ve Siyasal Yapılanışı”, Akademik İncelemeler Dergisi, s:345-402.
- Tunçay, F. (2016). BASK ÜLKESİ VE KATALONYA: DİL TALEPLERİNE İLİŞKİN YASAMA FAALİYETLERİ . ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi , 3 (5) , 45-56 .
- Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü, İspanya Temel Sivil Koruma Kanunu, Erişim Tarihi: 15.11.2023 https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?id=174&modo=2&nota=0&tab=2
- Acil Durum Planları Veri Tabanı, Erişim Tarihi: 18.11.2023 <http://www.proteccioncivil.es/bdplanes/index.php>
- Tuncer, Aziz . “İspanya’da Bölgesel Yönetimler ve AB Bölge Politikalarının İspanyol Bölgesel Yönetimlerinin Şekillenmesindeki Rolü”. Akademik İncelemeler Dergisi 5 / 2 (Ağustos 2014): 227-246 .
- Ulusal Güvenlik Alanları: Acil Durum ve Felaketlere Karşı Koruma Kanunu, Erişim Tarihi:18.11.2023,https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?id=405&modo=2&nota=0
- Orman Kanunu 3: Orman Kanunu, Erişim Tarihi: 18.11.2023, https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?id=270_Codigo_Forestal_3_Incendios_Forestales&modo=2
- Atık ve Tehlikeli Maddeler Kanunu, Erişim Tarihi: 18.11.2023, https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/codigo.php?id=156_Codigo_de_Residuos_y_Sustancias_Peligrosas&modo=2
- Aslan, R. , Akgür, S. A. & Emen, E. (2021). Adli Toksikolojik Analizlerde Gözardı Edilebilen Bir Aşama: Yorumlamadan Verilen Yanlış Sonuçlar . Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları , 3 (1-2) , 18-28 .
- Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü, “Ulusal Sivil Koruma Sistemi”, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.proteccioncivil.es/coordinacion/snpc>
- Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü, “Ulusal Acil Durumları İzleme ve Koordinasyon Merkezi, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.proteccioncivil.es/coordinacion/cenem>

- Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü, “Ulusal Afet Bilişim Ağları”, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.proteccioncivil.es/coordinacion/redes>
- Sivil Koruma ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü, “Ulusal Sivil Koruma Okulu”, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.proteccioncivil.es/es/formacion/enpc>
- İspanya Anayasası, 31 Ekim 1978, Madde:116.
- Britannica, Kanarya Adaları, Erişim Tarihi: 15.11.2023, <https://www.britannica.com/place/Canary-Islands>
- Duke C, Marmolejo F, Mora J, Uegama W, 2006, “Supporting the contribution of Higher Education Institutions to Regional Development Peer Review Report”
- İTKİB, “İspanya Ülke Raporu 2019” Basın Bülteni: Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2019/10/18/ispunya-2019-ii-donem-ulke-raporu-compressed-201910181427420067-3AAC6.pdf>
- Kanarya Adaları Nüfusu, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.statista.com/statistics/449366/population-of-the-canary-islands-by-island/>
- Küresel Volkanizma Programı, “La Palma” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://volcano.si.edu/volcano.cfm?vn=383010>
- Klügel A, Hansteen T, Galipp K, 2005, “Magma Storage and Underplanting Beneath Cumbre Vieja Volcano, La Palma (Canary Islands)” *Earth and Planetary Science Letters*, s: 211-226.
- Troll V, Carracedo J, 2016, “The Geology of La Palma” *The Geology of Canary Islands*.
- Dayab S, Carracedo J, Guillou H, Gravestock B, 1999, “Recent Structural Evolution of The Cumbre Vieja Volcano, La Palma, Canary Islands: Volcanic Rift Zone Reconfiguration as a Precursor to Volcano Flank Instability?” *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, s:135-167.
- Pankhurst M, Scarrow J, Barbee A, Hijkey C, 2021 “Petrology of the opening eruptive phase of the 2021 Cumbre Vieja eruption, La Palma, Canary Islands” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://assets.researchsquare.com/files/rs-963593/v1/9f174d00-262e-4f21-b0d2-6825cf131538.pdf?c=1634295351>
- La Palma Smart Island, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <http://www.lapalmasmartisland.es/>
- Kanarya Adaları Özerk Topluluğu, “Sivil Koruma Planı” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.gobiernodecanarias.org/emergencias/planes-de-emergencias/>
- Kanarya Adaları. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kanarya_Adalar%C4%B1
- Kanarya Adaları Volokonoloji Enstitüsü, “PEVOLCA” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.involcan.org/pevolca/>

- Kanarya Adaları Özerk Topluluğu'ndaki (PEVOLCA) volkanik risk nedeniyle Sivil Koruma ve Acil Durumlara Dikkat Özel Planı'nı onaylayan 30 Temmuz tarihli 112/2018 KHK. Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.gobiernodecanarias.org/cmsgobcan/export/sites/emergencias/descargas/planes/boc-a-2018-154-3785.pdf>
- Emniyet ve Acil Durumlar Genel Müdürlüğü, PEVOLCA, "Sarı Uyarı" Erişim Tarihi: 18.11.2023, https://www.gobiernodecanarias.org/cmsgobcan/export/sites/emergencias/descargas/emergencias/Semaforo_amarillo_ing.pdf
- Kanarya Adaları Volokonoloji Enstitüsü, "Kanarya Adaları Volkanik Penceresi" Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.involcan.org/publicaciones/canarias-una-ventana-volcanica-en-el-atlantico/>
- Kanarya Adaları Volokonoloji Enstitüsü, "Nerede Çalışıyoruz?" Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.involcan.org/investigacion/donde-desarrollamos-nuestros-proyectos-de-colaboracion/>
- La Palma Solidara, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://la-palma-solidara-lapalma.hub.arcgis.com/>
- Proteccion Civil de La Palma, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://proteccion-civil-lapalma.opendata.arcgis.com/>
- Uzunçubuk L, 2009, "Doğal Afetlerin Kentsel ve Bölgesel Planlamada Yeri", Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi, s:18-27.
- Copernicus Emergency Management Service, "Volcano Eruption in La Palma" Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://emergency.copernicus.eu/mapping/list-of-components/EMSR546>
- Gonzalez PA, Luengo-Oroz N, Lamolda H, Alessandro WD, Albert H, Iríbarren I, Soler V, 2019, "Unrest Signals After 46 Years of Quiescence at Cumbre Vieja, La Palma, Canary Islands" Journal of Volvanology and Geothermal Research.
- Arnaud G, Krien Y, Abadie S, Zahibo N, Dudon B, 2021, "How Would the Pottential Collapse of the Cumbre Vieja Volcana in La Palma Canary Islands Impact the Guadeloupe Islands? Insight into the Consequences of Climate Change" Interdisciplinary Geosciences Perspectives of Tsunami.
- Ward S, Day S, 2001, "Cumbre Vieja Volcano-Potential Collapse and Tsunami at La Palma, Canary Islands" Geophysical Research Letters.
- BBC, Erişim Tarihi: 15.11.2023 <https://www.youtube.com/watch?v=XoYBAsHHXsk>
- Tsunami Derneği, Erişim Tarihi: 18.11.2023, <http://www.tsunamisociety.org/>
- Global Volcanism Program, "La Palma Weekly Reports", Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://volcano.si.edu/volcano.cfm?vn=383010#>
- Copernicus Emergency Management Service, " Provides Support in the Emergency Management of the Volcaic Eruption in La Palma, Canarias, Spa-

in” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://emergency.copernicus.eu/mapping/ems/copernicus-emergency-management-service-provides-support-emergency-management-volcanic-eruption>

Emergency Responce Coordination Centre (ERCC), “ECHO Daily Map of 21 September 2021” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://erccportal.jrc.ec.europa.eu/ECHO-Products/Maps#/maps/3850>

Emergency Responce Coordination Centre (ERCC), “ECHO Daily Map of 24 September 2021” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://erccportal.jrc.ec.europa.eu/ECHO-Products/Maps#/maps/3853>

Emergency Responce Coordination Centre (ERCC), “ECHO Daily Map of 04 October 2021” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://erccportal.jrc.ec.europa.eu/ECHO-Products/Maps#/maps/3859>

Emergency Responce Coordination Centre (ERCC), “ECHO Daily Map of 14 October 2021” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://erccportal.jrc.ec.europa.eu/ECHO-Products/Maps#/maps/3867>

Emergency Responce Coordination Centre (ERCC), “ECHO Daily Map of 28 October 2021” Erişim Tarihi: 18.11.2023, <https://www.proteccioncivil.es/-/erupci%C3%B3n-volc%C3%A1nica-en-cumbre-vieja-la-palma-.-mapas-elaborados-por-el-centro-de-coordinaci%C3%B3n-y-respuesta-de-emergencias-ercc-de-la-dg-echo?redirect=%2F>

Spain La Moncloa, Cumbre Vieja Volcano, La Palma, Erişim Tarihi: 18.11.2023, https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/gobierno/councilministers/Paginas/2021/20211102_council.aspx

Çevrimiçi Uzaktan Eğitimde Öğretenerin Teknolojik Rollerinin Belirlenmesi: Delphi Çalışması

Mine Kaya¹

Özet

Dijital değişim ve dönüşüm, paradigma değişimi, 21. yüzyıl becerileri, pandemi etkisi ve yaşanan doğal afet sonucunda hem uzaktan eğitim veren öğretmenlerin hem de yüz yüze ders veren öğretmenlerin rolleri değişime uğramaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, eğitimin geleceğine yön verdiği düşünülen faktörler bağlamında öğretmenlerin teknolojik rollerinin belirlenmesidir. Nitel ve nicel iki evre içeren araştırma, keşfedici sıralı karma model olarak desenlenmiştir. İlk evrede, uzaktan eğitimde kullanılan teknolojiler bazında tarihsel gelişim sürecinde ve alanyazında yapılan çalışmalarda teknolojik öğretmen rolleri incelenmiştir. Bu başlıklarda yöntem olarak nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz yapılmıştır. Analiz (betimsel) sürecinde çözümlenen veriler, önceden alanyazında var olan temalar bağlamında yeniden kodlanmıştır. Kodlama sonucunda oluşturulan tema altında yer alan ifadeler 3 alan uzmanı, 1 Türk Dili uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. İkinci evrede ise uzman görüşüne ihtiyaç duyulan konularda geçerli ve güvenilir yanıtlara ulaşmayı sağlayan ve ardışık anket turlarından oluşan Delphi tekniği kullanılmıştır. Bu teknik bağlamında ardışık anket turları düzenlenerek nicel veri toplanmıştır. Uzmanların seçiminde amaçlı rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır. 64 uzmanın katılımıyla Delphi tekniği kapsamında ilk turda araştırmacı tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış bir form kullanılmıştır. Uzmanlardan gelen yorumlar ve sonuçlar bağlamında 2. tura devam edilmiştir. 2. turda 5'li likert ölçeği ile nicel veriler toplanmıştır. İlk tura katılan 64 uzmandan 48'i ikinci tura katılmıştır. Cevaplar istatistiksel olarak (ortalama, mod, medyan, çeyrekler arası açıklık) değerlendirilmiştir.

Araştırmada, alanyazın taraması, uzman görüşleri sonrasında ulaşılan bulgular sonucunda çevrimiçi uzaktan öğretmenlerin güncel teknolojik rolleri benimsmediği görülmüştür. Bu bağlamda, çevrimiçi uzaktan eğitim veren öğretmenler, kurumlar ve alanyazına katkı sağlandığı düşünülmektedir.

1 Öğr. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, mine.kaya@bilecik.edu.tr,
0000-0002-1125-3797

Giriş

Dijital değişim ve dönüşüm hayatımızın her alanında yer almaya başlamıştır. Özellikle gelişen teknolojilerin kullanımı eğitimin ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Son 30 yılda internet ve mobil telefonların kullanımının her alanda hızla ilerlemesiyle bilgisayar teknolojileri gelişmiş ve bu gelişmeler ışığında herkesin bilgiye ulaşma şekli ve hızı da değişmiştir.

Bütün bu değişiklikler eğitim alanını da etkilemekte ve değişime zorlamaktadır. Dijital değişim ve dönüşümle birlikte eğitimde paradigma değişimi yaşanmaktadır. Geleneksel yüz yüze öğretmeden çevrimiçi öğretme modeline geçilmiştir. Öğretme artık yerini öğrenmeye, öğrenen merkezli eğitim, öğrenen merkezli hatta bireyselleşmiş öğrenmeye bırakmıştır. Yaşanan bu değişim ve dönüşüm süreci içerisinde tüm Dünya’da meydana gelen Covid-19 pandemisinden dolayı eğitim uygulamalarında değişiklik yaşanmak zorunda kalınmıştır. Yaşanan değişim sonucunda kurumlar daha esnek öğrenme ortamlarını ve alternatifleri öğrenenlere sunarak açık ve uzaktan öğrenmeye yönelmişlerdir (Can, 2020). Dolayısıyla yüz yüze eğitim veren öğretmenler uzaktan öğrenen rolüne bürünmüş ve bu değişime bağlı olarak yeni roller üstlenmişlerdir.

Çevrimiçi eğitimdeki öğrenen rolleri, yüz yüze eğitim veren öğretmen rolleriyle birbirinden ayrılmaktadır. Çevrimiçi eğitimde uygun metotları kullanan ve değerlendiren, sadece bilginin aktarımı değil, yaratıcı ortamlar ve deneyimler kazandıran, bilgiyi filtreleyen, yol gösteren, yaşam koçluğu yapan, teknolojiyi öğrenen ve kullanan, öğrenmeyi kolaylaştıran gibi yeni roller öğretmenlere tanımlanmaktadır. Eğitim alanında teknolojilerin (BIT) etkin bir şekilde kullanılabilmesi için öğretmenlerin bazı rol ve yeterliklere sahip olması gerekmektedir (Yenilmez ve Ersoy, 2008). Bununla birlikte uzaktan eğitimde öğrenme deneyimlerinin gerçekleştirilebilmesi için teknoloji yalnızca alt yapı sağlamaktadır. Dolayısıyla burada esas görev bu araçları kullanan öğretene düşmektedir. Bu nedenle uzaktan eğitimde ders veren öğretmenin öncelikle uzaktan öğretim ortamlarına ve daha sonra sistemin içinde kullanılan eğitsel araçlara ve teknolojiye uyumlu olması beklenmektedir.

Bilişim teknolojilerinin ileriki yıllarda daha da gelişmesiyle eğitimdeki paradigma ve kullanılan teknolojilerde değişecek dolayısıyla öğretmen rolleri de değişmeye devam edecektir. Yapay zekâ, sanal laboratuvarlar, arttırılmış gerçeklik, makine öğrenmesi ve derin öğrenme, büyük veri, öğrenme analitikleri, hologram, nesnelerin internetinin kullanıldığı yeni bir öğretim anlayışı ya da yeni bir evreye geçiş yapılacağı düşünülmektedir. Bu yeni evrenin uzaktan eğitimde “Kişisel öğrenme asistanları evresi” olacağı öngörülmektedir. Uzaktan eğitimin verimliliği ve öğretmenlerin başarılı bir

uzaktan eğitim yürütmeleri için öğretmenlerin bu ortamın doğasına ayak uydurmaları, yenilikçi ve girişimci olmaları, öğrenmeye açık olmaları da oldukça önemlidir.

Bu çalışma ile yükseköğretimde öğretmenlerin değişen teknolojiler bağlamında üstlendikleri rollerin neler olduğu hakkında uzman görüşleri alınarak, güncel, çağa uygun öğretmen rollerinin belirlenmesiyle öğretmenlere, kurumlara ve uzaktan eğitim alanına katkıda bulunulmak istenmektedir.

1.Yükseköğretimin Geleceğine Yön Verdiği Düşünülen Faktörler

Yükseköğretimin geleceğini etkileyen ve dijital çağda yeniden şekillenmesinde rol alan ve hatta zorunluluk haline getiren ve öğretmenin rolünü büyük ölçüde değiştiren birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bazıları,

- Dördüncü Sanayi Devrimi (Schmidt, 2017; World Economic Forum, 2017),
- Küreselleşme,
- Herkes için eğitim,
- Paradigma değişimi ve yenilikçi pedagojik yaklaşım (Ternier, 2018),
- Öğrenme analitikleri,
- İnternet kullanımının artması nedeniyle bilgi patlaması (Reyna, Hanham ve Meier, 2018),
- Nesnelerin interneti,
- Büyük veri,
- Sosyal medyanın yaşamın bir parçası haline gelmesi,
- Hayat boyu öğrenme (Berry, 2018; Hinzen ve Schmitt, 2016),
- Yapay zekâ (Schmidt, 2017),
- Açık eğitim kaynaklarına erişim (Williams, 2018)
- 21.yüzyıl becerileri
- Dünya’da yaşanan salgınlar

Bütün bu faktörler yeni bir dünya anlayışı yaratmakta ve ortaya çıkan bilgiyi anlamlandırmak ve kullanabilmek için bireylerin teknolojik alanda uzmanlığa ihtiyacı olmaktadır. Bu nedenle yapılan bu çalışmada internet ve dijital teknolojilere uyum sağlaması gereken dijital ve çevrimiçi öğretmenlerin üstlendikleri teknolojik rollerin belirlenmeye çalışılması önem

arz etmektedir. Çünkü eğitimcilerin geleceği anlamak, topluma hizmet etmek amacıyla geleceğe bakmaları gerekir. Dünya Ekonomik Forumu'na (2017) göre, Dördüncü Sanayi Devrimi dünyayı değiştirmektedir. Fiziksel, dijital ve biyolojik dünyaları birleştiren yeni teknolojiler tüm disiplinleri, ekonomileri ve endüstrileri etkilemektedir. Bugüne kadar endüstri devrimlerinin sadece işgücü piyasasını değil, üretimi ve eğitimi de etkilediği gözlemlenmiştir. Yaşanan her dönemde görülen ortak nokta; ekonomik koşulları farklı, yetenekleri farklı bireyleri gerektirmesidir. Toplumun ihtiyacı doğrultusunda, gerekli bilgi ve becerileri geliştirebilmek, bireylerin kendi öğrenme yönetiminde yatmaktadır.

- Eğitim 1.0, Öğrenilecek olan bilgi, öğretenden öğrenene aktarılmaktadır.
- Eğitim 2.0, Topluma teknolojinin öğretildiği süreçtir. Herkes ortak nitelikler taşımaktadır.
- Eğitim 3.0, toplumun ihtiyacına çözüm bulmak için teknoloji kullanımını savunmaktadır ve özerk öğrenmeyi destekleyerek, bilginin üretilmesini amaçlamaktadır.
- Eğitim 4.0 yani içinde bulunduğumuz dönem ise dijital yeterliklere sahip, yeni çağa uyumlu bireyler olmalarını desteklemektedir. Hayat boyu öğrenme ve kendini geliştirme gerekliliği söz konusudur. Gelinek noktada eğitim 4.0, bireylerin ihtiyaçlarını belirlemek için sosyal ve ekonomik hayatı da takip etmektedir. Bu yaygın değişikliklerle başa çıkabilmek için eğitim 2030 yılına doğru öğretmenleri, öğrenenleri Dördüncü Sanayi Devrimi'nde etkin bir şekilde çalışacak şekilde eğitmeye hazırlanmalıdır. Geleceğe yönelik dijital öğretmenler için eğitim, hayat boyu öğrenme boyunca üstlenilen mesleki gelişimde yer alabilir (Chai ve Kong, 2017; Kramer ve Tamm, 2018). Dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, öğretmenlerin geleceğe hazırlanmalarını sağlamak için öğretmenlerin mesleki gelişimine yatırım yapmaktadır (Kong, Looi, Chan ve Huang, 2017) çünkü öğrenenler için kaliteli ve esnek eğitime ayak uydurabilen dijital öğretmenler gereklidir. Bu nedenle; mesleki gelişim giderek daha önemli hale gelecektir (Patterson, 2018). Dünya çapında hayat boyu öğrenmeye olan talep, bireylerin nitelikli işler elde etmek için güncel ve o alan ile ilgili eğitimi almalarının gerekli hale gelmesi önemli ölçüde artmaktadır (Kolenick, 2018; Patterson, 2018). Bu nedenle, ülkeler 21. yüzyılda başarılı olmaları için öğretmen ve öğrenenlerini eğitmekte, dijital öğrenme teknolojisini uygulamaya başlamaktadır. Dördüncü Sanayi devrimiyle birlikte değer kazanan ikiz güçler (hibrit ve uzaktan çalışma), dijitalleşme, e-öğrenmedir. Özellikle Covid-19 salgınının etkisiyle dijitalleşme 21. yüzyıl becerilerinin kazanımını gerekli kılmaktadır. 21. yüzyıl becerilerinin öğrenenlere getirebileceği eğitim fırsatlarının

farkında olarak eğitimde öğretim programlarına bu becerileri dâhil etmek gerekmektedir. Bu beceriler genel olarak; 1. Öğrenme ve yenilik, 2. Dijital okuryazarlık 3. Yaşam ve kariyer becerileri başlıkları altında yer almaktadır. Bu amaçla, öğrenenleri gelecekte ihtiyaç duyacakları becerileri kazanmaları için yardımcı olmak gerekmektedir. Bu bağlamda, öğretim programları yeniden ele alınmalı diğer bir deyişle düzenlenmeli, yaratıcılık, merak yaratmak, yenilikçilik, var olmayı bulmak için keşfetmek gibi becerileri edinmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına önem verilmelidir. UNESCO (2012)'de dile getirildiği gibi gelecek; problem çözme becerilerini, teknoloji yeterliliğini, eleştirel düşünme, yaratıcılık, girişimcilik gibi becerileri ön plana çıkarmaktadır.

Eğitim, “herkes için eğitim” hedefine doğru ilerlerken, özellikle uzak yerlerde yaşayan öğrenenler ve altyapı eksikliği nedeniyle fiziksel olarak okula gidemeyenler için öğretmenler, uzak bölgelerdeki öğrenenlere ve göçebe olanlara eğitim sağlamak için dijital teknolojiyi kullanmasını bilmesi gerekli olacaktır. (Ally ve Tsinakos, 2014; Dyer, 2016). Teknolojiyi etkin bir şekilde kullanarak, öğrenenler kendi kişisel öğrenme ortamlarını oluşturabilir, ağlarındaki diğer öğretmen ve öğrenenlerin desteğiyle kendi bilgi ve becerilerini arttırabilir. Dolayısıyla, öğrenmenin merkezinde öğretmenlerden çok öğrenenler yer alır; aktif öğrenenler olarak bilgi tabanlarını geliştirirler ve bir dünya anlayışı oluştururlar (Anagün, 2018; Guo, 2018; McWilliams, 2016). Öğrenme fırsatlarının erişilebilirliği ve esnekliği, öğrenenlerin ne zaman ve nerede öğreneceklerine karar verebilmeleri anlamına gelir. Günümüzde internet ve bilgi iletişim teknolojileri yoluyla geniş bir öğrenme alanı oluşmakta, öğrenmeyi öğrenme geliştirmekte, özellikle açık kaynaklara erişim imkânı ile öğrenenler bilgi ihtiyaçlarını tek bir öğretene güvenmek zorunda kalmak yerine dijital kaynaklardan karşılayabilmektedirler. Böylelikle kişiselleştirilmiş bir öğrenim ortamı oluşmaktadır. Öğrenenlerin öğrenmek için belirli bir zamanda belirli bir yere gitmek yerine en verimli olduklarını hissettikleri zaman ve hızda öğrenmeleri de sağlanabilmektedir. Bunun yanı sıra, yapay zekâ, öğrenme analitiği ve nesnelerin interneti sayesinde öğrenme bireyselleşmeye ve öğrenen merkezli olmaya doğru ilerleyecektir (Mitra, 2014). Bu bağlamda gelecekte öğretmenler için öngörülenler; bilgi aktarıcısı olmaktan çok öğrenme kılavuzu olacağını; öğrenme materyalleri dijital formatta olacağından, öğrenenler öğrenme materyallerine erişmek için teknolojiyi kullanacak ve öğretmenin rolü dijital kaynak sağlayıcı ve öğrenmeyi kolaylaştırıcıya dönüşecektir. Mitra'ya (2014) göre, eğitim kendi kendini organize edecek ve teknoloji eğitimin verilmesinde ve öğrenenlere destek sağlanmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda, dijital öğretmen, gelişen dijital teknolojileri kullanarak öğrenenleri sanal bir ortamda

eğitebilmelidir (Campbell ve Cameron, 2016). Örneğin; kimya ve biyoloji gibi derslerde öğretmenler, öğrenenlerin deneyleri veya vücut sistemlerini sanal olarak gözden geçirmelerini sağlamak için sanal gerçeklik teknolojisini kullanabilir (Parong ve Mayer, 2018). Bir tarih dersinde öğretmen, öğrenenlere tarihi olaylarla ilgili sanal bir deneyim veya bir tarih müzesi turu vermek için artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanabilir. Bununla birlikte öğretmen öğrenenlere fen alanlarındaki zor konuları öğretmek için giyilebilir cihazları kullanabilmelidir. Bu cihazlar, öğrenenlerin gerçek nesnelere sanal olarak deneyimlediği artırılmış gerçeklik (AR) kullanan 3 boyutlu gözlüklerdir. Mobil ve giyilebilir cihazlar nedeniyle öğrenme fırsatları daha yaygın hale geldikçe, ulaşılabilir öğrenme (Ubiquitous learning) ortamlarını, öğrenme kaynaklarını organize etmek daha faydalı olacaktır (Ally ve Tsinakos, 2018). Aynı zamanda öğretmenler, eğitici oyunları ve sosyal medyayı da öğretimde etkileşim için rahatça kullanmayı öğrenmelidir (Yam, Swati ve Jin, 2014). Sonuç olarak, bütün bu gelişmelere ayak uydurması beklenen öğretmenlerden geleceğe yönelik yeni roller üstlenmeleri beklenmektedir.

2.Uzaktan Eğitimin Tarihsel Süreci Boyunca Kullanılan Teknolojilerde Öğretmen Rolü

Uzaktan eğitim kavramı (distance education), ilk kez Wisconsin Üniversitesi'nin 1892 yılı katalogunda kullanılmış (Rumble, 1986:9) ve yine ilk kez Wisconsin Üniversitesi'nin yöneticisi William Lighty tarafından 1906 yılında yazmış olduğu bir yazıda geçmiştir (Moore, 1987: 13). Daha sonra bu kavram Almanya'da Alman eğitimci Otto Peters tarafından 1960 ve 1970 yıllarında tanıtılmıştır (Verduin ve Clark, çev. Maviş: 1994:7).

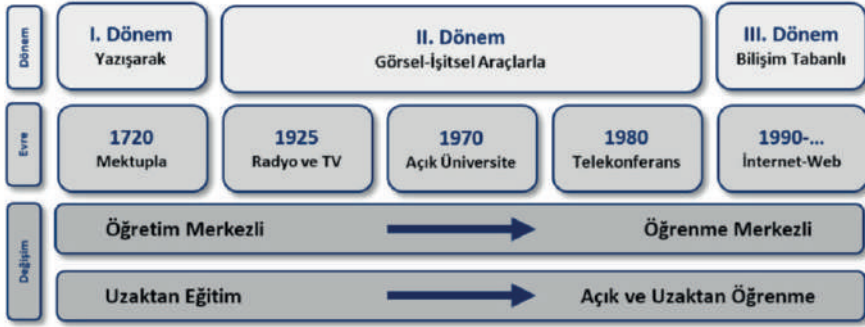
Eğitim-öğretimde kullanılan farklı kitle iletişim araçları (TV, radyo, internet gibi) sayesinde farklı kavramlar ortaya çıkmıştır. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirilen eğitim genel olarak 'uzaktan eğitim' kavramıyla ifade edilmesine rağmen bu kavramın yerine veya bu kavramı içeren birçok farklı kavram kullanılmaktadır. Bu kavramlar aşağıda liste halinde sıralanmaktadır (İşman, 2011:15):

- Açık öğrenme (Open learning)
- Uzaktan eğitim (Distance education)
- Yükseköğretim Kurumlarında uzaktan öğrenme (Distance learning in higher education)
- Sorumluluk eğitimi (Responsibility training)
- Bireysel çalışma (Self-study guide)

- Öğretim materyalleriyle çalışma (Study without leaving teaching materials)
- Öncülü iletişim (Leader communication)
- Uzaktan eğitimde iki yönlü iletişim (Two-way communication in distance education)
- Yaşam boyu eğitim (Lifelong education)
- Mektupla öğretim (Teaching by letter)
- Uzaktan öğrenme (Distance learning)
- Bireysel çalışma (Individual study)
- Evden çalışma (Home work) (Harry, John ve Keegan, 1993'ten akt. İşman, 2011: 15)

Günümüzde yukarıda sayılan kavramlar, uzaktan eğitimin kapsadığı ya da uzaktan eğitimin yerine yaygın olarak kullanılan kavramlardır. Uluslararası uzaktan eğitim alanyazınında bu kavramların sık sık kullanıldığı görülmektedir. Bütün bu farklı isimlendirmeler, uzaktan eğitimin çok geniş bir alana hitap ettiğinin göstergesidir. Uzaktan eğitim bu nedenle oldukça karmaşık birçok uygulamayı içinde barındıran bilgi ve uygulamaları içeren bir kavramdır (İşman, 2011: 16). Uzaktan eğitimde kullanılan farklı kitle iletişim araçları bağlamında farklı tanımlar yapılmıştır ve bu tanımlardan yola çıkarak uzaktan eğitimi, öğrenenlerin ve öğretenlerin farklı mekanlarda bulunduğu, öğretim sürecinin bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak gerçekleştirildiği eğitim- öğretim modelidir şeklinde tanımlayabiliriz.

Uzaktan eğitimin gelişimi tarihsel olarak 1830'lu yıllarda mektupla öğretimden başlamıştır, 1920'li yıllarda radyo, 1930'lu yıllarda televizyon ve 1990'lı yıllarda İnternet ve web gibi yeni teknolojilerin yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla hem teknolojik araç bakımından zenginleşmiş hem de daha çok öğrenene hizmet verir hale gelmiştir.

Uzaktan Eğitim Dönemleri (Tekinarslan,2020).

Günümüzde uzaktan eğitim hizmeti veren birçok kurum internet ve web teknolojileriyle çevrimiçi eğitim sunmaktadırlar. Dahası ağ teknolojilerinin etkin kullanımı ile büyük ölçekli etkileşimli katılımlı ve açık erişim sunan, geniş kitlelere hitap eden çevrimiçi kurslar (MOOC'lar) düzenleyecek kapasiteye ulaşmışlardır (Kaplan ve Haenlein, 2016).

Taylor (Taylor, 2001)) UE gelişimini aşağıdaki 5 beş aşamayla ifade etmektedir.

1. Mektupla (yazışmalı model) Eğitim: Basılı materyaller
2. Çoklu Ortam Modeli: Basılı materyaller, Görsel-İşitsel cihazlar, Bilgisayar destekli öğretim, Etkileşimli video
3. Tele Öğrenme Modeli: Sesli konferans, Video-konferans, Eğitim radyo yayını, Eğitim TV yayını
4. Esnek Öğrenme Modeli: Etkileşimli çoklu ortamlar, Çevrimiçi öğrenme, Bilgisayar ağları
5. Akıllı Esnek Öğrenme Modeli: Etkileşimli çoklu ortamlar, çevrimiçi öğrenme, uzman sistemler

Taylor'ın yukarıda açıkladığı uzaktan eğitimin gelişim sürecinde 4.nesili internet teknolojilerinin kullanıldığı esnek öğrenme modeli ve 5.nesili internet, web, mobil teknolojiler gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin tüm özelliklerini içinde barındıran akıllı esnek öğrenme modelinde yer alan çevrimiçi öğrenme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasını ifade etmektedir.

Fırat (2019) tarihsel gelişim süreci içerisinde uzaktan eğitimi, kullanılan teknolojiler bağlamında 7 evrede sınıflandırmıştır:

1. Yüzyüze yapılandırılmamış sınıflar evresi: Herkesin eğitime katılabildiği yapılandırılmamış eğitim dönemi
2. Yazışmalı öğretim evresi: Mektup, gazete gibi basılı malzemelerin öğrenene posta ile ulaştırıldığı ve kişinin evde kendi başına çalışmasına dayanan dönemdir.
3. Radyo ve televizyon evresi: Elektrikli kitle iletişim araçlarının kitlesel eğitim amaçlı kullanıldığı dönem
4. Çoklu ortam evresi: Ses ve görüntü ve en önemlisi videonun eğitim amaçlı kullanılmaya başlandığı dönemdir.
5. Bilgisayarlı telekonferans evresi: Bilgisayarların ve temel düzeyde ağların ortaya çıkması ile etkileşimli telekonferansların mümkün olduğu evredir. Dünyada açık üniversitelerin ortaya çıkmaya başladığı dönemdir.
6. İnternet evresi: Bu evrede çevrimiçi öğrenme teknolojileri ile uzaktan eğitim hiçbir dönemde olmadığı kadar zengin bir çeşitliliğe ve doygunluğa ulaşmıştır. Mobil teknolojiler ve kablosuz internet bir araya gelerek bu öğrenme ekosisteminin her zaman her yerden kesintisiz erişilebilir olmasını sağlamıştır.
7. Kişisel öğrenme asistanları evresi: Yakın gelecek için öngörülen evredir. Semantik web, yapay zekâ, makine öğrenmesi ve derin öğrenme devreye girmektedir.

İletişim teknolojilerinin kullanımı ve etkileşim durumuna göre uzaktan eğitim dağıtım modelleri tek yönlü iletişim ve çift yönlü iletişim olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır (Kurnaz,2003;İşman,1998).

2.1.Tek yönlü iletişim

2.1.1. Mektupla dağıtım modeli

En eski model ya da uygulamalardan biridir. 1728'de Boston gazetesinde “steno dersleri” ile başlamıştır.

Öğreten ve öğrenenlerin birbirini görmedikleri, fiziki olarak farklı yerlerde olmalarından dolayı eğitim materyallerinin öğrenenlere posta yolu ile gönderildiği modeldir. Ayrıca, öğretim materyalleri hakkındaki öğrenen görüşleri ve geri bildirimleri de posta hizmetleri ile alınmaktadır. Ölçme değerlendirme aşamasında sınavlar, sınav merkezlerinde yapılır ve sınav sonuç kâğıtları öğretene gönderilir. Maliyet olarak kısmen ucuz ancak

zaman olarak sıkıntılıdır. Öğrenenler ve öğretener arasında karşılıklı iletişim bulunmamaktadır.

Öğretener bu modelde proje yöneticisi rolünü üstlenmektedir. Bu role göre öğretener, öğrenimin zamanında gerçekleşmesini ve istenilen bütçede gerçekleşmesini sağlamakla görevlidir. Diğer rolü araştırmacıdır. Öğretener öğrenenlerin posta yoluyla gönderdiği soruların cevaplarını araştırır ve çözüm önerileri bulur aynı zamanda ölçme değerlendirme yapar. Öğretener son olarak, materyal hazırlayıcı rolünü üstlenir ve öğrenenlere gönderdiği her materyalden sorumludur ve materyallerin kalitesi yüksek olmalıdır.

2.1.2. Tek yönlü radyo ile dağıtım modeli

Eğitim hizmetlerinin öğrenenlere radyo vasıtası ile verildiği ve öğrenenlerin derslerini kendi imkânları ile radyodan takip edebildiği modeldir. 1925 yılından sonra radyonun eğitimde ve özellikle de uzaktan eğitimde kullanılması yaygınlaşmıştır (İşman, 2011).

Bu modelde öğrenenler öğretenerlerin sadece seslerini duyarlar. Öğretener ve öğrenenler arasında etkileşim olmadığından soru sorma, dönüt verme, düzeltme gibi etkinlikler yapılamamaktadır. Öğrenenler pasif, öğretener aktiftir dolayısıyla öğretener merkezli bir yaklaşım görülmektedir.

Buradan yola çıkarak öğretenerin üstlenmesi gereken rolleri; öğreteneri, materyal üretici, içerik tasarlayıcı, iletişim uzmanı, yönetici ve ölçme değerlendirme uzmanı olarak sıralayabiliriz. Program öncesi materyalleri hazırlamak ve öğrenenlere iletmek, etkili iletişim teknikleri ile ders anlatımı yapmak, programı yönetmek süreyi ayarlamak ve posta yoluyla yapılan sınavları hazırlamak ve değerlendirmek öğretenerin sorumluluklarıdır.

2.1.3. Tek yönlü televizyon ile dağıtım modeli

Televizyonun uzaktan eğitim dağıtım aracı olarak kullanılması 1934 yılında ABD'deki Iowa Üniversitesi tarafından televizyondan kurslar yayınlamasıyla başladı (Casey, 2008). Bu modelde öğrenenler derslerini televizyondan takip ederler. Diğer modellerden farklı olarak öğrenenler öğretenerlerin yüzünü görebilmekte, sesini duyabilmektedir. Geniş kitlelere hitap etme potansiyelinden dolayı kullanışlı bir eğitim aracı olarak görülmüştür. TV programlarının yanı sıra ders kaynakları öğrenenlere posta hizmetleri yoluyla gönderilmekte, öğrenenler ders hakkındaki olumlu ya da olumsuz her türlü düşüncelerini posta hizmetleri ile uzaktan eğitim merkezine iletebilmektedirler.

Bu modelde öğreten rollerini sıralayacak olursak iletişim uzmanı (programda etkili etkileşim becerilerini kullanmak) ölçme ve değerlendirme (posta yoluyla yapılan sınavlar), proje yöneticisi (programın süresi, tarzı, yönetimi), editör (denetim), materyal üreticisi (ders kaynaklarının hazırlanması), içerik tasarımcısı (ders sunumları ve program içeriğinin hazırlanması), öğretici (ders anlatımı, konuya hakimiyet) araştırmacıdır (kullanılan teknolojiyi ve gelecek olan soruları araştırmak).

2.1.4. Tek yönlü etkileşimli bilgisayarla dağıtım modeli

Donald Bitier'in PLATO projesi bilgisayar kullanımını ilk defa sınıfa getirmiştir. Bitier 1959'da bilgisayar destekli bir öğrenme modeli başlatan Illinois Üniversitesi profesörü oldu. Devrim niteliğindeki projesi, Syracuse bölgesinde binlerce bilgisayar terminali içeriyordu. PLATO aracılığıyla Bitier okuma ve matematikte kullanılmak üzere sınıflarda bilgisayarın pratik uygulamalarından yararlandı (Cooper ve Ramiez, 2006). Bilgisayarların eğitim dünyasına gelmesiyle birlikte hem sınıf içi hem de uzaktan eğitimde içerikler daha zengin hale gelmiştir. Tek yönlü bilgisayar ile bu modelde eğitim içerikleri öğrenenlere daha önceden hazırlanmış ve kaydedilmiş olarak taşınabilir bellekler (CD, DVD, Flash Disk.) aracılığı ile ulaştırılır. Bu modelde öğrenenler öğretenin yüzünü görür, sesini duyar ama karşılıklı iletişim kuramazlar. Bu nedenle öğreten ders aktaran öğretici rolündedir. Ek olarak; materyal hazırlama, içerik tasarlama, teknolojiyi etkin kullanma ve ölçme ve değerlendirme, ders sunumu için iletişim becerilerine sahip olma öğretilenden beklenen rol ve sorumluluklardır.

Tek Yönlü Modellerde Öğreten Rollerini

MEKTUP	Proje yürütücüsü, Ölçme -Değerlendirme, Materyal hazırlama, Araştırmacı
RADYO	Öğretici, yönetici, materyal üretici, içerik tasarlayıcı, iletişim uzmanı, ölçme değerlendirme uzmanı
TELEVİZYON	Öğretici, iletişim uzmanı, ölçme-değerlendirme, materyal üretici, içerik tasarımcı, araştırmacı, proje yöneticisi
BİLGİSAYAR	Öğretici, materyal hazırlama, içerik tasarlama, teknolojiyi etkin kullanma ölçme ve değerlendirme, iletişim uzmanı

2.2. Çift yönlü iletişim

Öğrenen ve öğretenler arasındaki iletişimin çift taraflı olarak gerçekleştirildiği bir modeldir. 3 başlık altında sınıflandırılmaktadır.

2.2.1.Çift yönlü etkileşimli radyolu konferans dağıtım modeli

1960-1990 yılları arası uzaktan eğitim yapan kurumlar tarafından yaygın olarak kullanılan bir uygulama olmuştur (İşman;2011). Fiziki olarak farklı yerlerde bulunan öğrenenler ile öğretenerin radyo konferansları (telefon) aracılığı ile bağlantı kurduğu ve ders işleyişinin bu şekilde gerçekleştirildiği modeldir. Tek yönlü modelden farkı karşılıklı iletişim vardır. Genellikle öğrenenler, öğretener ve arkadaşları ile aynı anda iletişim kurarak derse katılırlar. Bu modelde kişiler birbirlerinin yüzünü görmeyip sadece sözlü olarak iletişim kurarlar. Burada öğretener yine öğretenci rolündedir. Gelen sorulara göre dersi şekillendirebilir dolayısıyla yönetici rolündedir. Teknik becerilere sahip olmalıdır. Etkili iletişim becerilerini kullanmalıdır. İçerik hazırlamadan ve öğrenenlerin motivasyonlarını sağlamadan da sorumludur.

Özetleyecek olursak bu modelde öğretener, öğretenci, yönetici, iletişim uzmanı, teknik, içerik tasarımcısı ve sosyal görevleri üstlenmektedir.

2.2.2.Çift yönlü etkileşimli televizyonlu konferans dağıtım modeli

Derslerin telekonferans sistemi kullanılarak gerçekleştirildiği modeldir. Bu modelde canlı bilgi alışverişi yapılabilmekte, öğretener ve öğrenenler aynı anda soru sorup cevaplayabilmektedirler. Bu modeldeki öğretenerin rolleri ise, öğretenci ve öğretim tasarımcısı, yönetici, teknoloji uzmanı, proje yöneticisi, ölçme ve değerlendirme, sistem uzmanı, motivasyon sağlayıcı, sosyalleşme uzmanı, materyal üreticisidir.

2.2.3.Çift yönlü etkileşimli bilgisayarlı konferans dağıtım modeli

Çift yönlü etkileşimli bilgisayar modeli, uzaktan eğitimin bilgisayar ve internet teknolojilerinin birlikte kullanılmasıyla yürütülmektedir. Bu modelde eğitim hizmetleri fiziksel olarak farklı yerlerde olan öğrenenlerin İnternete bağlı bilgisayarlar üzerinden verilmektedir. Öğrenenler uzaktan eğitim amacı için geliştirilmiş bir Öğrenme Yönetim Sistemine (ÖYS) bağlanarak bilgisayarlarıyla çevrimiçi etkinliklere eş zamanlı ya da eş zamansız katılabilirler, ders materyallerine ulaşabilirler. Buradan yola çıkarak bu modelde çift yönlü sesli, yazılı, görüntülü iletişim olduğunu söyleyebiliriz. Öğrenenler ÖYS üzerinden düşüncelerini hem öğretener hem de öğrenen ile paylaşabilirler ya da onların görüşlerinden, bilgilerinden yararlanabilirler. Bu bağlamda çevrimiçi eğitim ve çevrimiçi öğrenme ortamlarını tanımlamak modeli anlamak için daha iyi olacaktır.

2.2.3.1. Çevrimiçi eğitim

Öğrenme ve öğretim için internet aracılığıyla çevrimiçi bir ortamda sunulan eğitsel faaliyet olarak tanımlanabilir. Fiziksel olarak ayrı olan öğrenenler çevrimiçi öğrenmeyi gerçekleştirir.

Anadolu Üniversitesi çevrimiçi öğrenmeyi; bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak öğrenin kendi kendine öğrenmesi ile gerçekleşen, zaman ve mekan sınırı olmadan bilgiye ulaşmayı sağlayan, bireylere hayat boyu öğrenme imkanı sunan bir öğrenme ortamı olarak tanımlamaktadır (Anadolu Üniversitesi İnternet Destekli Eğitim Sistemi, 2006).

Tanımlardan yola çıkarak, çevrimiçi eğitim uzaktan eğitimin gelişiminin son aşamasıdır diyebiliriz. İnternet tabanlı birçok uygulamayı temsil ederek, keşfedilmesi gereken yeni ağlar olduğunu söyleyebiliriz. Çevrimiçi eğitim “tamamen çevrimiçi”, “harmanlanmış (karma/hybrid) öğretim” olarak iki türde karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3.2. Çevrimiçi öğrenme ortamları

İçerik, öğreten ve öğrenenler ile iletişime geçme, öğrenme materyallerine erişme, öğrenme sürecinde öğrenene destek olma, kişisel olarak bilgiyi anlamlandırma ve öğrenme deneyimini artırma olarak tanımlanabilecek olan çevrimiçi öğrenmenin gerçekleştirilmesine olanak veren internet tabanlı ortamlardır (Ally, 2004).

Ally (2004), çevrimiçi öğrenmede yapılandırmacı teoriyi temel alarak bir çevrimiçi öğrenme ortamının özelliklerini ifade etmiştir. Bu ifadeler:

1. Öğrenme aktif olmalıdır. Bunun için yüksek biliş gerektiren etkinlikler hazırlanmalıdır.
2. Öğrenenler, öğretilen bilgiyi direk almak yerine kendileri bilgiyi yapılandırmalıdır. Böylece bilgiler anlamlı hale gelir ve bireyselleştirilebilir.
3. İşbirlikli öğrenmeye teşvik edilmelidir. Öğrenenleri gruplara ayırırken aynı özellikler taşımalarına dikkat edilmelidir.
4. Öğrenene öğrenme materyallerinde kontrol verilmelidir.
5. Öğrenene yeterli zaman ve fırsat tanınmalıdır.
6. Öğrenme sürecinin öğrenenler açısından anlam kazanması için konu ile ilgili materyal desteği sağlanmalıdır.
7. Öğrenme, üst düzey öğrenme ve sosyal buradılığı teşvik etmek ve kişisel anlam geliştirmeye yardımcı olmak için etkileşimli olmalıdır.

Yukarıdaki bilgiler bağlamında çevrimiçi öğrenme ortamları öğrenen merkezli yapılandırıldığı için öğretener burada öğretici rolünden danışman rolüne geçmiştir.

Bu modelde öğretenerin diğer rolleri, motivasyon sağlayıcı, site eğitmeni, içerik ve grafik tasarımcısı, sosyalleşme uzmanı, yönetici, teknoloji uzmanı, eğitim uzmanı, materyal üreticisi, araştırmacı, ölçme ve değerlendirmedir.

Çift Yönlü Modellerde Öğretener Rollerini

Etkileşimli Radyo	Öğretici, yönetici, iletişim uzmanı, teknik, içerik tasarımcısı ve sosyal
Etkileşimli Televizyon	Öğretici ve öğretim tasarımcısı, yönetici, teknoloji uzmanı, proje yöneticisi, ölçme ve değerlendirme, sistem uzmanı, motivasyon sağlayıcı, sosyalleşme uzmanı, materyal üreticisi
Etkileşimli Bilgisayar	Danışman, site eğitmeni, sosyalleşme uzmanı, öğretim tasarımcısı, eğitim uzmanı, materyal üreticisi, içerik ve grafik tasarımcısı, yönetici, teknoloji uzmanı, araştırmacı, ölçme ve değerlendirme ve motivasyon sağlayıcı

3. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanma süreci ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın genel amacı Çevrimiçi Uzaktan Eğitimde Öğretenerin Teknolojik Rollerinin uzman görüşleri ile belirlenmesidir. Araştırmaya yönelik veri toplama ve veri analizi süreçlerinde hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılmış olup, araştırma karma modelde desenlenmiştir.

Karma yöntem araştırmaları konusunda alanyazın henüz tüm araştırmacıların uzlaşısı sağladığı ortak kavramlar sunamamaktadır. En geniş anlamda “karma yöntem araştırması”, “karma model araştırması”, “karma desen araştırması”, “karma yöntemler” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada da bazen model bazen yöntem olarak kullanılmıştır. Tanımı ise; nitel ve nicel yöntemlerle veri toplama, analiz etme ve bütünleştirmeye olanak veren araştırmadır (Creswell ve Plano Clark, 2007). Bir çalışmada ya da birbirini izleyen araştırmalar içinde araştırmacının nitel ve nicel yöntemi bir arada kullanması olarak tanımlanır (Tashakkori ve Teddlie, 1998). Karma yöntemle desenlenen çalışmalarda nitel ve nicel yöntemlerin güçlü özellikleri temel alındığında çalışmaların kalitesi

artmaktadır (Creswell, 2008; Johnson ve Christensen, 2008). Davies, (2000), bir çalışmada hem nitel hem de nicel yöntemin kullanılmasının daha fazla avantaj sağladığını, konuya bütüncül bakmanın yanı sıra daha iyi eğitim politikaları oluşturmayı sağladığını belirtmektedir. Bunlara ek olarak, çalışmada yer alan araştırma sorununa farklı açılardan ele almayı sağladığını ifade etmektedir. Karma yöntem sadece nitel ve nicel yöntemlerin basit bir birleşimi değildir. Her iki yöntemin birbirini destekler şekilde kullanıldığı kapsamlı çalışmalardır (Fırat vd., 2014). Creswell'e (2008) göre karma yöntem araştırmalarında nitel ve nicel iki yöntemin birlikte kullanılmasıyla araştırma problemi daha iyi anlaşılmaktadır. 2000'li yıllardan sonra karma yöntem araştırmalarının arttığı ve araştırmacıların bu yöntemi kendine has kuralları olan bir yöntem olarak kullandıkları dikkat çekmektedir (Tashakkori ve Teddlie, 2003; Creswell, 2003). Karma yöntemin bilimsel açıdan geçerli olup olmadığı tartışılmasına rağmen, yöntemin kullanımının ve savunucularının artmasıyla bu tartışmalarda azalmıştır (Creswell, 2008; Tashakkori ve Teddlie, 1998). Creswell (2003)'e göre, karma yöntem üçüncü bir yaklaşım olarak görülmektedir. Burada nitel ve nicel yöntemin ilişkilendirilmesi söz konusudur. Johnson ve Onwuegbuzie (2004), eğer yapılacak olan çalışmada karma yöntem kullanılacaksa araştırmacının, a) araştırma aşamalarının nasıl olacağına yani aynı anda mı, sırayla mı olacağına b) nitel ya da nicel yöntemlerden birinin baskın olup olmayacağına karar vermesi gerektiğini söylemektedir. Karma yöntem kullanılan araştırmalarda veriler nitel ve nicel olarak sırayla ya da eşzamanlı olarak toplanabilmektedir. Bu aşamada zamanlama ve yöntem seçimi araştırmacının amacına bağlıdır. Araştırma tasarımı yapılırken en önemli noktanın araştırmanın yapısı bağlamında var olan tasarımlardan en uygun olanının seçilmesidir. Karma yöntem ile desenlenen araştırmalarda çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır (Creswell ve Plano-Clark, 2007; Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Leech ve Onwuegbuzie, 2009; Morse, 2003; Teddlie ve Tashakkori, 2009). Greene, Caracelli ve Graham (1989)'da geliştirmiş olduğu amaçsal sınıflamaya göre yapılan bu araştırma, "Tamamlama" ve "Geliştirme" işlevlerini yerine getirmektedir.

Bu çalışmanın ilk aşamasında öğreten rolleri uzaktan eğitimde tarihsel süreçte kullanılan teknolojiler bazında ele alınarak analiz edilmiştir. Öğretenlerin teknolojik rollerini içeren ifadeler çıkarılmış, ifadelerden kodlara ve temalara erişilmiştir. Alanyazın taraması sonucunda elde edilen ifadeler uzman görüşüne sunulmuştur. Bu aşamalar Delphi yöntemiyle oluşturulan ölçütlerin geliştirilmesi için temel verileri oluşturmuştur. Alanyazın taraması ve uzman görüşleri sonrası verilerin açıklanması ve düzenlenmesi sonrası Delphi araştırması için kullanılacak temel bilgiler elde edilmiştir. Bütün bu

süreçte karma yöntemin “Tamamlama” ve “Geliştirme” işlevlerini yerine getirilmiştir.

Tamamlama: Nitel ve nicel yöntemlerin araştırma problemi ile ilgili farklı boyutlarını incelemek için kullanılmaktadır. Bu farklı boyutlara ilişkin elde edilen sonuçlar birbirini tamamlayarak araştırma problemine ilişkin daha kapsamlı bir sonuç ortaya koyar (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Geliştirme de ise; bir yöntem diğer yöntemi geliştirme için kullanılır. Bu çalışmada olduğu gibi, nitel veriler nicel yöntemin veri toplama araçlarının ve süreçlerinin oluşturulmasını sağlar. Böylece nicel ve nitel yöntemler birbirlerini tamamlamış olur. Nitel yöntemlerden olan alanyazın taraması ve görüşme tekniğiyle elde edilen bulguların, daha sonra ağırlıklı olarak nicel yöntemlerle uygulanan Delphi tekniğini şekillendirmesi ve bunun sıralı bir zamanlamayla yapılmasıysa yöntemsel sınıflamaya girmektedir. Yapılan bu çalışmada Creswell vd. (2003)’ün karma yöntem araştırmaları için belirtmiş oldukları sınıflama esas alınmıştır. Creswell ve diğerlerine göre karma yöntemde kullanılabilecek altı temel tasarım bulunmaktadır. Bunlar:

1. Sıralı açıklayıcı tasarım
2. Sıralı keşfedici tasarım
3. Sıralı dönüşümsel tasarım
4. Eşzamanlı çeşitleme tasarımı
5. Eşzamanlı iç içe geçmiş tasarım
6. Eşzamanlı dönüşümsel tasarım

Bu araştırmada 2.sırada yer alan sıralı keşfedici karma yöntem kullanılmıştır. Keşfedici sıralı karma yöntemde önce araştırma problemine yönelik nitel veriler toplanır, analiz edilir. Daha sonra elde edilen verilere göre nicel veriler toplanır, analiz edilir ve yorumlanır.

Bu çalışmanın ilk evresinde nitel yöntem yer almaktadır. Çevrimiçi ve uzaktan eğitimde kullanılan teknolojiler ve 1991 yılından 2021 yılına kadar öğretmen rolleri üzerine yapılan çalışmalarda teknolojik roller incelenerek kapsamlı bir alanyazın taraması yapılmıştır. Daha sonra ise; öğretmen rollerinin belirlenmesi için betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz, daha önceden belirlenen temalara göre verileri yorumlamaktır. Bu nedenle yapılan bu çalışmaya uygun görülmüştür. Alanyazında yapılan çalışmalarda hali hazırda belirlenen roller belirli temalar altında bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu bağlamda araştırmacı tarafından ortak ve farklı roller kodlanmıştır. Tematik bir çerçeveye oturtulmuştur. Kod ve tema yeniden

düzenlenerek alt boyutlara ulaşılmıştır. İfadenin kökeni incelendikten sonra ortaya çıkan bulgulardan maddeler oluşturulmuştur.

Birinci evrenin ardından sıralı keşfedici karma yöntemle göre desenlenen bu araştırmada nicel veri toplama ve analizi yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci evresi Delphi çalışmasından oluşmaktadır. Delphi Tekniği, genel olarak ardışık olarak uzmanlara gönderilen anketlerin, bir önceki geri bildirim ve dönütlerinden özetlenerek türetilmiş, uzmanların taleplerini içeren (Dalkey ve Helmer, 1962; Linstone ve Turoff, 2002), diğer bir deyişle bir grup uzmanın görüşü üzerinde, kontrollü geri bildirim sağlayarak, uzlaşmaya vardığı güvenilir bir anket elde etme sürecidir (Delbecq vd., 1975).

İkinci evrede yapılacak olan Delphi çalışması için Birinci evreden elde edilen sonuçlar 4 tane alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Öncelikle birebir (internet üzerinden veya yüzyüze) daha sonra toplu olarak internet üzerinden bir araya gelinerek elde edilen ifade ve tema üzerine görüşülmüştür.

Geleneksel Delphi çalışmalarında bu aşamada açık uçlu sorular yer alabilmektedir ancak bu çalışmada alanyazında teknolojik öğreten rollerine dair bilgi birikimi olduğu için oluşturulan tema ve ifadeler üzerinden görüşme yapılmıştır. Uzmanlar eklemek, çıkartmak ya da değiştirmek istedikleri ifadeler ile ilgili görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu aşama ile Delphi çalışmasının pilot uygulaması gerçekleştirilmiştir. Aynı anlamı taşıyan ya da gereksiz görülen ifadeler elenmiştir. Uzmanlarla bir araya gelinerek yapılan görüşme sonrası 9 ifadeye ulaşılmıştır. İkinci evrede, elde edilen ifadeler 5'li likert ölçeği kullanılarak çevrimiçi bir formda hazırlanmış olup, formun alt kısmına ise uzmanların yorum yapabilmelerini sağlayacak bir bölüm açılmıştır. Birinci turdan elde edilen verilerin sonuçları hem nicel hem de nitel olarak analiz edilmiştir. Gelen yorumlar ifadeye dönüştürülmüştür. Bu aşamada 3 uzman görüşü ile oluşturulan ifadelerden çalışma kapsamına uygun olanlar anket formuna eklenmiş, nicel boyutta ise %55 görüş birliğinin altında kalan ifadeler elenmiştir. Yenilenen anket formu ile ikinci tur oluşturulmuştur. Bu turda sadece çevrimiçi formda 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Bölüm sonu yorum bölümü kaldırılmıştır. Bu turdan elde edilen veriler de nicel olarak SPSS ile analiz edilerek görüş birliği (%70) katsayısı altında kalan maddeler elenmiştir.

3.2. Katılımcıların seçimi

Türkiye'deki üniversitelerin Açıköğretim Fakülteleri, Uzaktan eğitim merkezlerinde görev yapan öğretim elemanları ile yükseköğretim

kurumlarında çevrimiçi ders verme tecrübesi olan tüm öğretim elemanları çalışma kapsamındadır.

Yapılan bu çalışmada tüm Delphi turlarına katılması hedeflenen 30 uzman görüşüne ulaşmaktı. 600 kişiye e-posta üzerinden davet gönderilmesine rağmen 20 günlük süre zarfında (hatırlatma maili atılmasına rağmen) 64 uzmana ulaşılmıştır. İkinci tura başlamadan önce hepsine katkılarından dolayı teşekkür edilmiş ve 1. Tur ile ilgili geri bildirim verilmiştir. İkinci turda 64 katılımcı ile başlanmıştır fakat 10 günlük süre zarfı sonunda 48 katılımcı ile çalışma sonlandırılmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Birinci ve ikinci turlarda ölçekli maddelere verilen cevapların istatistiksel olarak toplanması, merkezi eğilim (ortalama, medyan, mod) ve dağılım (standart sapma, çeyrekler arası aralık-IQR değeri) değerleri üzerinden hesaplanmaktadır (Hasson vd., 2000). Bu noktada genel olarak mod ve medyan büyük örneklem gruplarında tercih edilirken katılımcı sayısının azalması ile anlamlı değer vermemektedir (Hsu ve Sandford, 2007). Diğer yandan Gordon (1994), Keeney vd. (2006), medyayı tercih ederlerken, Lang (1995), fikir birliğinin sağlanabilmesi için çeyrekler arası aralığı kullanmayı önermektedir. Yapılan bu çalışmadan elde edilen veriler çözümlenirken medyan ve çeyrekler arası açıklık ölçütleri temel alınmıştır. İlk tur için ise Delphi yöntemi için en az kabul edilen %55 görüş birliği aranmıştır. İkinci turda ise öğretmen rollerinde yüksek görüş birliği arandığı için oran %70 olarak belirlenmiştir.

Uzlaşma Tanımı

Birinci Tur	medyan ≥ 5 , IQR ≤ 1 , frekans 34-50 $\geq$ %55
İkinci Tur	medyan ≥ 5 , IQR ≤ 1 , frekans 34-44 $\geq$ %70

4. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde bulgular ve bulguların yorumlarına yer verilmektedir. Birinci evre ile ikinci evre sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmaktadır.

4.1. Birinci tura katılan katılımcıların görüş ve önerileri

1. Hiçbir uzmanın bu kadar çok beceriye sahip olması olası değil
2. Teknopedagojik eğitim yeterliliklerine sahiptir.

3. Teknoloji yeterliği ile teknoloji okuryazarlığının aynı şeyi ifade ettiğini düşünüyorum. Ama vurgu eğitim teknolojilerine yapılırsa daha doğru bir ifade olabilir.
4. Teknolojiye ilişkin rolleri kurumun öğretim elemanlarına sunduğu destek hizmetleri şekillendirmektedir.
5. Teknolojiye yönelik roller, öğretim elemanlarının sahip olduğu beceriler ile doğrudan ilişkilidir. Maddeler, kullanılan içerik geliştirme araçları, kullanım düzeyleri, ne sıklıkla kullandığı verisi alınabilirse bu sonuçlarla desteklenebilir.
6. Öğreten kişi kendisine sunulan sistem içerisinde teknolojiyi kullanabilir. Bunun ötesine geçme imkânı olmayabilir. Ayrıca rol model olması teknolojiyi kendinden daha genç nesilden üstün kullanacağı anlamına gelmediğini düşünüyorum. Balık yemeyi değil tutmayı öğretmekle yükümlüdür.

Bu bağlamda 2. Turda katılımcılara yöneltilen maddeler aşağıda yer almaktadır. İlk turda 9 olan madde sayısı ikinci turda 6'ya düşmüştür.

1. Eğitim öğretim ortamlarında kullanma potansiyeli olan yeni teknolojileri (sanal gerçeklik, arttırılmış gerçeklik, yapay zeka, nesnelerin interneti, robotik ve kodlama, giyilebilir cihazlar) araştırır.
2. Dersin içeriğine uygun eğitim teknolojisi uygulamalarını (metaverse, hologram vb.) seçer.
3. Öğrenme analitikleri ve büyük veriyi öğrenme sürecinde kullanır.
4. Eğitim için gerekli teknoloji yeterliliğine sahiptir.
5. Alanı ile ilgili geliştirilen uygulamaları (multimedya yazılımlar, sunum hazırlama yazılımları, grafik tasarımı, veri tabanı, web tasarımı, programlama dili gibi) bilir.
6. Öğrenenlerin bireysel öğrenme ortamlarını oluşturmalarında yardımcı olur.

Bağlantıcı teori bağlamında dijital teknolojilerin eğitim ortamında kullanılması, gelecek teknolojilerin yapılacak olan uygulamalarda kullanılmasına imkân vermek, öğrenenlerin kişisel öğrenme ortamlarını oluşturmaları için yardımcı olmak çevrimiçi uzaktan eğitimde en çok yer alması özelliklerdendir. 21. Yüzyıl becerilerinden olan öğretmenin teknoloji yeterliliğine sahip olması ise dijital çağın ve gelecek eğitim politikalarının bir gerekliliğidir. Öğrenme analitiklerinin öğrenme sürecinde öğrenen performansını değerlendirmek açısından yine önemli olduğu bilinmektedir.

Ancak bu temada birden fazla katılımcıdan aldığımız yorum “hiçbir öğretener bu kadar çok beceriye sahip olamaz” şeklindedir. Bu bağlamda çevrimiçi uzaktan eğitimde öğretenerlerin teknoloji kullanımını hala benimseyemediği söylenebilir.

5.Sonuç ve Öneriler

Açık ve uzaktan öğrenmeye tarihsel olarak baktığımızda mektup ile başlayan, radyo, televizyon ve internet teknolojileri ile daha da zenginleşerek çok fazla sayıda öğrenene hizmet veren ve eğitim kurumları tarafından tercih edilen bir hale geldiğini görmekteyiz. Hatta geniş katılımlı çevrimiçi kurslar (MOOC’lar) düzenleyebilecek düzeyde web teknolojilerinin kullanıldığı bir seviyeye ulaşmıştır. Bütün bu süreçte teknoloji her ne kadar öğretener rolünü değiştirmiş olsa da sadece bir araçtır. Değişime yol açan öğretenerin teknolojiyi nasıl kullandığıdır.

Yapılan bu çalışmada çevrimiçi uzaktan öğrenmede teknolojiye ilişkin roller teması altında bugünün ve geleceğin öğretenerlerinin üstlenmesi gereken rollere yönelik ifadeler yer almaktaydı. Bunlardan iki tanesi” Eğitimde oyunlaştırmayı kullanır.” ve “Yeni teknolojilerin eğitim alanında kullanımını araştırır (yapay zekâ, nesnelerin interneti)” günümüzde oldukça popüler olan konular arasındadır. Daha önce yapılan çalışmalarda teknoloji boyutunda hiç yer verilmemiş ifadelerdir.

Pandemi ve deprem ile zorunlu da olsa çevrimiçi deneyimi yaşayan öğretenerler aslında acil uzaktan eğitim deneyimi yaşamışlardır. Yükseköğretimde eğitimin sürekliliğini sağlamak için işe koşulan” acil uzaktan eğitim uygulamaları” teknoloji adaptasyon sürecini hızlandırırken öğretenerlerin bir anda dersleri çevrimiçi ortamlarda yürütmeleri beklentisini ortaya çıkarmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi hiç çevrimiçi ders verme deneyimi olmayan birçok öğretener çevrimiçi ve uzaktan öğretim konusunda eğitime ihtiyaç duymuştur. Bu süreçte derslerin dijital ortamlardan yürütülmesi gerekli çevrimiçi pedagojik yeterliliği bilgisine sahip olmayan öğretenerler yüz yüze dersleri, aynen çevrimiçi ortamda kopyalamalarına neden olmuştur (Bozkurt vd., 2020) ve belki de bu durum sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine engel olmuştur. Bu bağlamda edinilmesi beklenen yeni roller öğretener tarafından kabul görmemiş olabilir.

Dijital öğretener olma noktasında mesleki gelişime ihtiyaç duyulmaktadır burada görev kurumlara düşmektedir. Kurumlar, öğretenerlerin mesleki gelişimleri için “çevrimiçi öğretener sertifika programları” açabilir.

Çevrimiçi uzaktan eğitim ve sahip olunması gereken rollere yönelik farkındalık yaratmak adına eğitimler düzenlenebilir.

Çevrimiçi uzaktan eğitimin doğası gereği ve 21. Yüzyıl becerileri kapsamında özerk öğrenenler yetiştirebilmek, eleştirel bakış açısına sahip olmak adına öğretmenler kendilerini hayat boyu öğrenen olarak görebilmeli ve kendilerini teknolojik olarak geliştirmelidirler.

Kaynakça

- Ally, M. (2004). Foundations of educational theory for online learning. Theory and practice of online learning, 2, 15-44.
- Ally, M. (2019). Competency profile of the digital and online teacher in future education. The International Review of Research in Open and Distributed Learning, 20(2). 302-318.
- Berge, Z.L. (1995). The role of the online instructor/facilitator. *Educational technology*, 35(1), 22-30.
- Bozkurt, A. (2013). Açık ve uzaktan öğrenmeye yönelik etkileşimli e-kitap değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkurt, A. (2014). Ağ toplumu ve bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 510-525.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları Ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları Ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- Casey, D.M. (2008). The historical development of distance education through technology. *TechTrends*, 52(2),45.
- Chai, C.S. ve Kong, S.C. (2017). Professional learning for 21st century education. *Journal of Computer in Education*, 4(1), 1-4.
- Çekerol, K. (2020). *Çevrimiçi eğitim: öğretmenler ve öğretimi etkileyen faktörler* (1 ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Creswell, J.W. & Plano Clark, V.L. (2007). Designing and conducting mixed methods research. *Thousand Oaks, CA: Sage*
- Dalkey N & Helmer O. (1962). An Experimental Application of the Delphi Method to the Use of Experts The RAND Corporation, Santa Monica
- Fırat, M. (2019). *Uygulamadan kurama açık ve uzaktan öğrenme*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gordon, T. J. (1994). The delphi method. *Futures Research Methodology*, 2(3), 1-30.
- Hasson, F., Keeney, S., ve McKenna, H. (2000). Research guidelines for the Delphi survey technique. *Journal of Advanced Nursing*, 32(4), 1008-1015.
- Hsu, Chia-Chien and Sandford, Brian A. (2019) “The Delphi Technique: Making Sense of Consensus,” *Practical Assessment, Research, and Evaluation*: Vol. 12, Article 10.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan Eğitim* (4.baskı). Ankara, Pegem Akademi.

- Isman, A., Altınay, Z., & Altınay, F. (2004). Roles of the students and teachers in distance education. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 5(4).
- Johnson, R.B. and Onwuegbuzie, A.J. (2004) Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come. *Educational Researcher*, 33, 14-26.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2016). Higher education and the digital revolution: About MOOCs, SPOCs, social media, and the Cookie Monster. *Business horizons*, 59(4), 441-450.
- Kavrat, B., ve Türel, Y. K. (2013). Cevrimiçi Uzaktan Eğitimde Öğretmen Rollerini ve Yeterliliklerini Belirleme Ölçeği Geliştirme. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 2(2).
- Keeney, S., Hasson, F., ve McKenna, H. (2006). Consulting the oracle: ten lessons from using the delphi technique in nursing research. *Journal of Advanced Nursing*, 53(2), 205–212.
- Keegan, D.,(1986).*Foundations of distance education*. London-Croom Helm.
- Keegan, (1993). *Theoretical principles of distance education*. London: Routledge.
- Lang, T. (1995). An overview of four futures methodologies. *Manoa Journal of Fried and Half-Fried Ideas*, 7, 1-43.
- Linstone, H.A., Turoff, M.(2002). *The Delphi Method. Techniques and applications*. Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Mitra, S. (2014). The future of schooling: Children and learning at the edge of chaos. *Prospects*, 44(4), 547-558.
- Moore, M. G. (1993). Theory of transactional distance. New York: Routledge
- Moore, M.G., ve Kearsley, G. (2011). *Distance education: A systems view of online learning*. Cengage Learning.
- Price, Robert V; And Others (1994). Producing Effective Graduate-Level Distance Education Courses for Interactive Television.
- Schmidt, V.H. (2017). Disquieting uncertainty: three glimpses into the future. *European Journal of Futures Research*, 5(6), 1-10.
- Siemens, G. (2005). Connectivism: a learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1).
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (1998). Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches (Vol. 46). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Taylor, J. C. (2001). Fifth generation distance education. *E-Journal of Instructional Science and Technology*, 4(1), 1-14.
- Tekinarslan, E., Gürer, M. D., & Akayoğlu, S. (2020). Web-Based Data Collection for Educational Research. In *Advancing Educational Research With Emerging Technology* (pp. 152-172). IGI Global.

- Yenilmez, K., & Ersoy, M. (2008). Opinions of mathematics teacher candidates towards applying 7E instructional model on computer aided instruction environments. *International Journal of Instruction*, 1(1).
- Williams, P. E. (2003). Roles and competencies for distance education programmes in higher education institutions. *The American Journal of Distance Education*, 17(1), 45-57.
- World Economic Forum. (2017, January). Realizing human potential in the fourth industrial revolution: An agenda for leaders to shape the future of education, gender and work (White paper). http://www3.weforum.org/docs/WEF_EGW_Whitepaper.pdf

Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Yapay Zeka Temelli Ulaşım Çalışmaları: Bibliyometrik Analiz Çalışması

Cercis İkiel¹

Adem Yüksel²

Özet

Artan nüfus ve araç sayısı, farklı noktalar arasında en iyi güzergahları belirleme zorluğu, araçlarda oluşan beklenmedik arızalar, toplu taşıma sistemlerinin verimsizliğinin yolcu ve hizmet kalitesi üzerindeki etkisi ve yol güvenliği gibi hayati konular, ulaşım sektörünü tehdit eden önemli sorunlardır. Sorunlarını ele aldığımız bu kritik alan doğrudan konuyla ilişkili olduğu düşünüldüğünde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS)'nin önemli rol oynadığı yapay zekâ temelli çözümlere olan ihtiyaç giderek daha belirgin hale gelmektedir. CBS ve yapay zeka temelli ulaşım çalışmaları, bu sorunların üstesinden gelmek için trafik yönetimi ve optimizasyonu, güzergah planlaması, otonom araçlar, araç bakımı ve hata tahmini, toplu taşıma optimizasyonu, trafiğe bağlı hizmetler ve yol güvenliği gibi çözümleri sunabilecek yetkinliklere ve bunları günlük yaşama kolay bir şekilde dahil edilmesini sağlayacak olan özelliklere sahip olup temel ulaşım sorunlarını hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmasıyla sürdürülebilir ulaşım sistemlerini sağlayabilir. Bu anlamda Scopus temel alınarak, 2000-2023 dönemine ait 401 makale ele alındı ve Scopus çevrimiçi aracı ve VOSviewer yazılımı kullanılarak işlendi. Çalışma sonuçları ile Coğrafya ve Coğrafi Bilgi Sistemleri çalışmaları yapan araştırmacılara yol göstermek hedeflenmiştir.

1. Giriş

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) konumsal verilere ait özellikleri tutarak bu özellikler üzerine getirdiği analizler ile kullanıcıların konuma ait bilişsel bir unsur ortaya koymasına yardımcı olur. CBS, ulaşım alanında veri analizi,

1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, ORCID: 0000-0001-5138-5308

2 Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya ABD, ORCID: 0009-0009-8972-506X

modelleme ve karar destek sistemleriyle entegre olarak kullanılarak trafik optimizasyonu, otonom araçlarda güvenliği ve etkin kullanımı, toplu taşıma verimliliğini arttırma ve yol güvenliği gibi konularda yapay zeka temelli çözümler ile çeşitli zorlukların üstesinden gelinebilir. Bu çözümler, planlama süreçlerini iyileştirme, kaynakları optimize etme ve daha sürdürülebilir toplumlar oluşturma yolunda önemli bir rol oynayabilir.

Uzmanlar, önümüzdeki on yılların dördüncü sanayi devriminin (Endüstri 4.0) habercisi olarak görüyorlar. Dördüncü sanayi devrimi, dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojisi, makine öğrenimi, robotik ve yapay zekâ tarafından güçlendirilecek ve karar verme sürecinde insan faktörünü azaltarak insanın yerini daha fazla makinenin almasına yol açacaktır. (Syam ve Sharma, 2018) Tüm bu gelişmelerle birlikte donanımların gelişmesi ve donanımlara olan erişebilirliğin artması, internet ağındaki iyileşme ve internet hızında artış ile kullanılan yazılımlar üzerinde işlevselliğin hızlı bir şekilde artmış olması nedeniyle bir çok alan CBS'den yararlanacaktır. Bu durumda CBS'nin sunduğu analitik güç konum bilincinin ve gelecekteki endüstri dönüşümlerinin temelini oluşturabilir.

Son dönemdeki makine öğrenimi veya daha genel anlamda yapay zekâ, daha spesifik olarak ise derin öğrenimde yaşanan bu çığır açıcı gelişmeler yeni bir araştırma paradigmasını mümkün kılıyor. Bu paradigma, veri odaklı bilim üzerine kurulu olup, geleneksel mekânsal analiz yöntemleriyle zor işlenebilen büyük ölçekli coğrafi verilerin analiz edilmesine, verilerin madenciliğinin yapılmasına ve görselleştirilmesine olanak tanıyor (Li, 2020). Bu paradigma değişimi, özellikle geniş çaplı coğrafi verilerin analizi için yeni olanaklar sunarak, önceki dönemlerde geleneksel yöntemlerle zor işlenen kapsamı oldukça geniş olan coğrafi verilerin analizi için geniş ölçekte yenilikler yaratmaktadır. Makine öğrenimi, özellikle yapay zekâ alanında derin öğrenme, bu büyük veri kümelerinden anlamlı içgörüler çıkarmak için gerekli araçları sağlamaktadır. Araştırmacılar ve uygulayıcılar şimdi veri odaklı bir yaklaşıma yönelebilir, karmaşık coğrafi desenlerin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayarak sonuçta ulaşım temelli de olmak üzere çeşitli bilimsel alanlarda, çevre çalışmalarından şehir planlamasına ve kaynak yönetimine kadar birçok alanda yapay zeka ile CBS'yi kullanma yeteneklerimizi artırabilir.

Mevcut gelişmeler ışığında CBS, önümüzdeki dönemde daha da önem kazanacak ve endüstri 4.0'ın etkilerini en iyi şekilde yönetmek için kritik bir rol oynayacaktır. CBS'nin analitik gücü, büyük veri setlerini işleme yeteneği ve konum tabanlı bilgileri entegre etme kabiliyeti, endüstri, ulaşım, sağlık, enerji ve daha birçok sektörde çeşitli uygulama alanları bulmaya devam edecektir.

Özellikle makine öğrenimi ve yapay zekâ ile entegre edildiğinde, CBS'nin sağladığı analitik güç daha da artacak ve karar verme süreçlerinde daha etkili ve verimli çözümler sunacaktır. Bu nedenle, CBS'nin bu dönemde stratejik bir araç olarak kullanılması ve bu teknolojilere uyumlu hale getirilmesi, şirketler ve endüstriler için rekabet avantajı sağlayacaktır. CBS'nin sunduğu konum bilinci, planlama, optimizasyon ve veri analitiği gibi özellikler, iş dünyasında daha akıllı ve sürdürülebilir çözümlerin geliştirilmesine olanak tanıyacaktır.

2. Bibliyometri

Bibliyometri, yayınlanmış bilgi (örneğin, kitaplar, dergi makaleleri, veri setleri, bloglar) ve ilgili meta verilerin (örneğin, özetler, anahtar kelimeler, alıntılar) istatistiksel olarak açıklanması veya arasındaki ilişkilerin gösterilmesi amacıyla yapılan analizler bütünüdür. (Ninkov, Frank ve Maggio, 2021)

Bibliyometrik bir çalışmanın amaçları, bir araştırma alanının performansını ve bilimini geçmişe yönelik olarak değerlendirmekle ilgili olmalıdır. Performans açısından, bibliyometrik çalışmalar genellikle araştırma sahasındaki önemli araştırma unsurlarını, yani yazarları, kurumları, ülkeleri ve dergileri analiz etmeyi amaçlar. Bilim açısından ise bibliyometrik çalışmalar, genellikle araştırma alanındaki ilgili temaların kümelerine dayanan entelektüel yapının üzerine kurulduğu araştırma unsurları arasındaki ağları ortaya çıkarmayı amaçlar. (Donthu, Kumar, Mukherjee, Pandey ve Lim, 2021)

TÜBİTAK-ULAKBİM, Türkiye'nin evrensel bilime katkısını ve uluslararası yayın sıralamasındaki konumunu belirlemek amacıyla Cahit Arf Bilgi Merkezi'nde bibliyometrik çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar aracılığıyla ülke ve bilim dalları karşılaştırmaları yapılmakta, Türkiye'nin dünya bilimine katkı oranı, yayın üreten kamu ve özel sektörün payları gibi çeşitli konularda bilgiler sunulmaktadır. (Al, Sezen ve Soydal, 2012)

3. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın amacına uygun olarak, CBS, ulaşım ve yapay zekâ kavramlarının kapsamını belirlemek ve dünya genelinde bu kavramları bir araya getiren çalışmaları incelemek için bibliyometrik analiz çalışmaları kapsamında Web of Science (WOS) ve Scopus veri tabanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Tek bir veri tabanı üzerinden ilerlenmesi tercih edildiği için, kaynak açısından daha zengin olduğu gözlemlenen Scopus veri tabanı kullanılmış ve bu veri tabanı üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar analiz edilerek incelenmiştir.

Scopus, Elsevier tarafından 2004 yılında oluşturulan bir özet ve alıntı veri tabanıdır; bilimsel belgeler ve alıntı bağlantıları sağlayan bir bibliyografik veri kaynağıdır. Scopus'un önemli bir özelliği, tüm makale türlerinin her makale için tüm yazarları, kurumsal adresleri ve bibliyografik referansları dizine almasıdır. (Kulkanjanapiban ve Silwattananusarn, 2022) Scopus ayrıca bibliyometrik analizlerin uygulanmasını kolaylaştıran birçok işlevselliğe sahiptir ve araştırmacılar tarafından yüksek kaliteli analizler elde etmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. (Rejeb, Rejeb, Appolloni, Kayikci ve Iranmanesh, 2023)

Bibliyometrik analiz için kaynak incelemesine ait veriler 30.11.2023 tarihinde Scopus veri tabanından ("Scopus", 2023) "TITLE-ABS-KEY(("geographic information systems" OR "gis") AND ("transportation" OR "transit" OR "travel") AND ("machine learning" OR "deep learning" OR "artificial intelligence")) AND (EXCLUDE (PUBYEAR, 2024)) AND (EXCLUDE (DOCTYPE, "tb") OR EXCLUDE (DOCTYPE, "sh") OR EXCLUDE (DOCTYPE, "ed") OR EXCLUDE (DOCTYPE, "cr"))" şeklinde yapılan bir detaylı sorgulama sonucunda elde edilmiştir. Yapılan tarama net olması istendiği için özellikle makale başlığı, özet ve anahtar kelimeler içerisinde geçmesi şartıyla sorgulama gerçekleştirilmiş ve 401 bulgu elde edilmiştir. Yayın başına düşen ortalama alıntı, tek yazarlı yayınlar, yazar başına düşen yayın ve makale başına düşen yazar gibi metodolojik yaklaşım gerektiren analizler Microsoft Excel masaüstü yazılımında yapılırken yayınların detayları VOSViewer yazılımı üzerinde analiz edilmiştir.

VOSviewer, bibliyometrik haritalar oluşturmak ve görüntülemek amacıyla geliştirilmiş bir programdır. Bu program, bibliyometrik araştırma topluluğuna ücretsiz olarak sunulmaktadır (bkz. www.vosviewer.com). Örneğin, VOSviewer, alıntı verilerine dayalı olarak yazar haritaları veya dergiler oluşturmak veya paylaşılan olay verilerine dayalı olarak anahtar kelime haritaları oluşturmak için kullanılabilir. Program, bibliyometrik haritanın detaylı bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bir görüntüleyici sunar. VOSviewer, haritaları farklı yönlerini vurgulayarak çeşitli şekillerde görüntüleyebilir. Haritanın detaylı bir şekilde incelenmesini kolaylaştıran yakınlaştırma, kaydırma ve arama gibi işlemlere sahiptir. VOSviewer'ın görüntüleme yeteneği, en azından çok sayıda öge içeren haritalar için özellikle kullanışlıdır. (Rusydia, 2019)

4. Bulgular ve Tartışma

CBS ve yapay zekâ temelli ulaşım temalı araştırma çalışmaları Scopus veri tabanı üzerinde tarandıktan ve analiz edildikten sonra ortaya çıkan özet veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde ilk araştırma yazısının 2000 yılında ele alındığı görülmektedir. Başlangıç dikkate alındığında aradan geçen yirmi üç yıl içerisinde toplam 401 çalışma yapıldığı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra 1287 anahtar kelime, 6159 yayın başına toplam atıf ile ortalama 15,28 alıntı olduğu, 401 araştırma içerisinde 25 araştırmanın tek yazarlı yayın olduğu görülmüştür. Ayrıca yazar başına düşen yayın sayısının 0,28 olurken makale başına düşen yazar sayısının ise 3,61 olduğu incelenmiştir.

Tablo 1: Özet Veriler

İncelenen Dönem	2000-2023
Toplam Doküman	401
Anahtar Kelime	1287
Toplam Alıntı	6159
Yayın Başına Ortalama Alıntı	15,28
Tek Yazarlı Yayınların Sayısı	25
Yazar Başına Düşen Yayın	0,28
Makale Başına Düşen Yazar	3,61

Kaynak: ("Scopus", 2023)

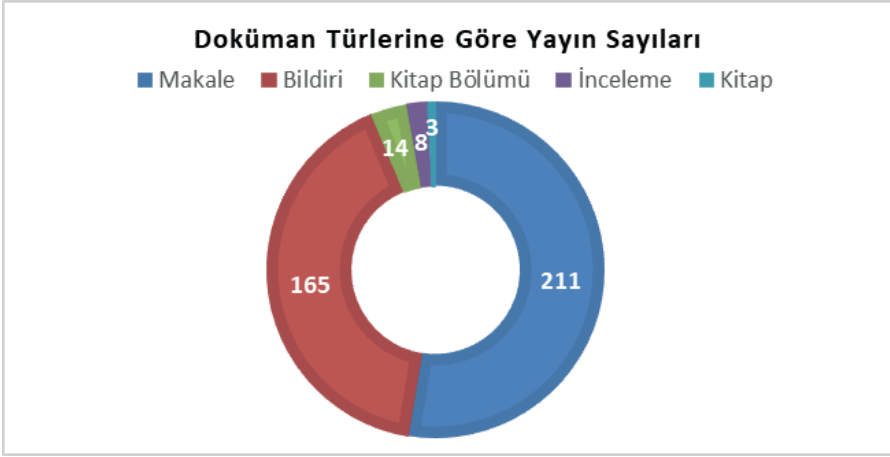
Yayınlanan 401 çalışmanın yıllık bazda yayın sayılarını gözlemlediğimiz Şekil 1’de bulunan grafiği incelediğimizde 2004-2005 yıllarında gelen dikkat çekici bir yayın sayısının 2008-2010 tarihleri arasında yeniden bir ivme kazanarak devamının geldiği, son 5 yılda ise giderek arttığı ve en fazla yayının 48 ile 2021 yılında yapıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle 2018 yılı itibarıyla son 6 yıl incelendiğinde toplam 238 yayının geçmiş 17 yıllık toplam yayın sayısına oranla %59,35’lik bir yer tuttuğu görülmektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında konuya olan ilginin son yıllarda arttığı gözlemlenmiştir.

Şekil 1: Yıllık Bazda Yayın Sayıları (*2023 Aralık ayı hariç)

Kaynak: ("Scopus", 2023)

Bibliyometrik analizde kullanılan doküman türleri incelendiğinde ağırlıklı olarak %52,62'lik oranla makalelerden ve %41,15'lik bir oranla bildirilerden oluştuğu görülmektedir. Makalelerin literatür taraması ve referans kaynağı olarak geniş bir temele dayanması düşünüldüğünde makale oranının yüksek olması, bu dokümanların daha kapsamlı ve detaylı bir analiz sunma potansiyelini artırır. Ayrıca, makalelerin genellikle yüksek etki faktörlerine sahip olması, bu doküman türünün bilimsel topluluğun dikkatini çektiğini ve öne çıkan konulara odaklandığını gösterir. Bu durum, bibliyometrik analizde ele alınan makalelere ağırlık vermenin, alanındaki önemli gelişmeleri ve trendleri daha iyi anlamak için etkili bir yol olduğunu vurgular.

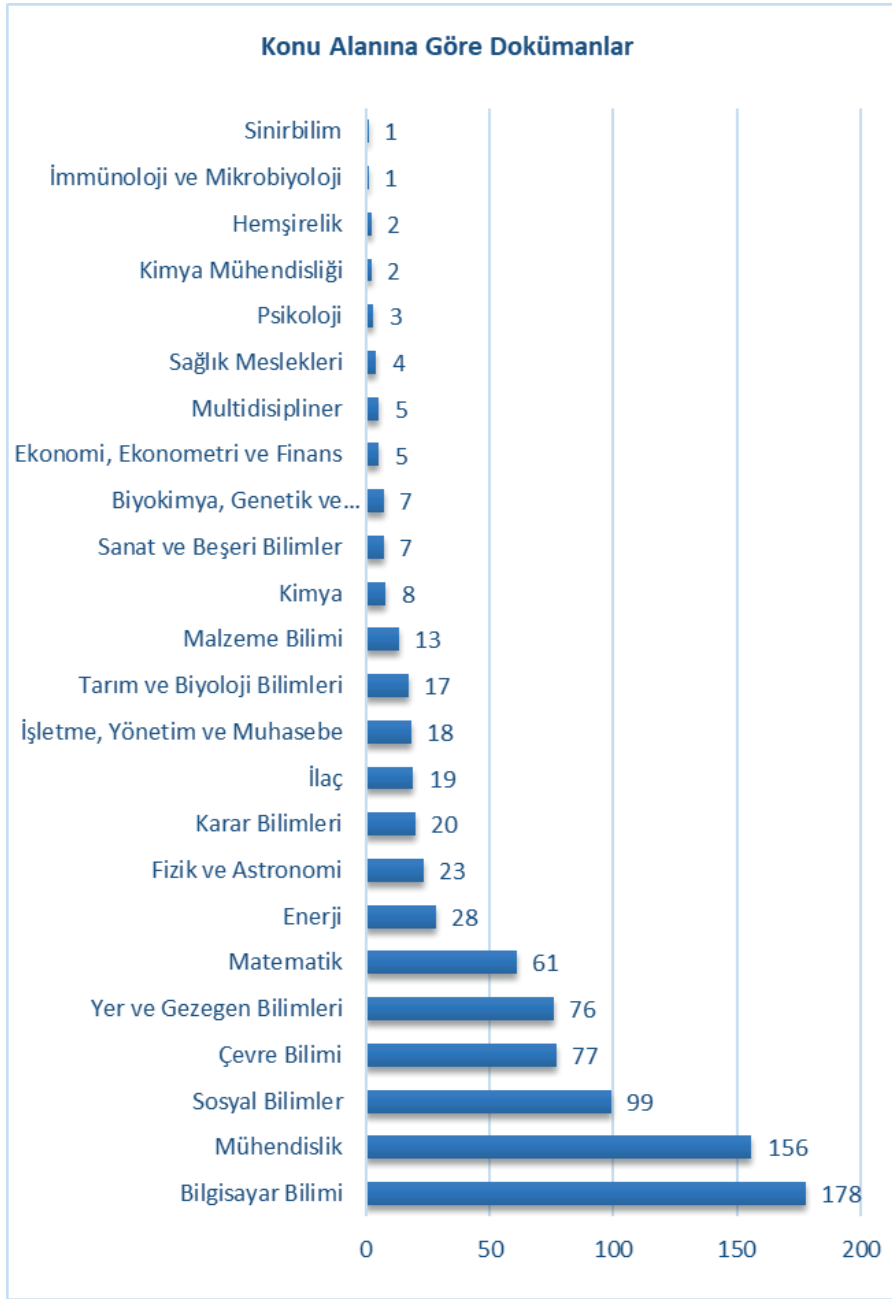

Şekil 2: Doküman Türlerine Göre Yayın Sayıları

Kaynak: ("Scopus", 2023)

Konu dağılımı incelendiğinde bilgisayar bilimi ve mühendislik alanı dışında sosyal ve çevre bilimleri ile yer ve gezegen bilimlerinin olması dikkat çekmektedir. Toplumsal ve çevresel etkiler düşünüldüğünde günümüz sorunlarından iklim değişikliği, sürdürülebilirlik ve toplumsal dinamikler gibi konular üzerinde durulduğu ve kapsamlı bilgiler sağlandığı düşünülebilir.

Yapay zekâ ve coğrafi bilgi sistemleri, çeşitli konu alanlarında yapılan çalışmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmaların geniş bir yelpazede gerçekleştirilmesinin nedeni, bu teknolojilerin disiplinler arası iş birliğini teşvik ederek farklı uzmanlıkları bir araya getirebilme yeteneğidir. Çevre bilimi, sosyal bilimler, enerji, matematik, fizik, astronomi, karar bilimleri, ilaç, işletme, yönetim, muhasebe, tarım ve biyoloji gibi farklı alanlarda yapılan çalışmalar, toplumsal, çevresel ve ekonomik etkiler yaratmayı amaçlamaktadır. Bu çeşitli konu alanlarında yapılan disiplinler arası çalışmalar, sürdürülebilirlik, çevresel koruma, toplumsal kalkınma ve veri odaklı karar alma gibi konularda inovatif çözümler sunmayı hedefler. Yapay zekâ ve coğrafi bilgi sistemleri, günümüzün karmaşık sorunlarına çoklu perspektiflerden yaklaşabilme ve kapsamlı çözümler üretebilme potansiyeli taşır.

Şekil 3: Konu Alanına Göre Dokümanlar

Kaynak: ("Scopus", 2023)

Anahtar kelime ağ analizi, metinden önemli kelimeleri çıkararak bunlar arasındaki bağlantıları belirleyen ve bunları görsel bir ağa yeniden düzenleyen bir yöntemdir. Kelimeler arasındaki eşzamanlı ilişkilere dayanarak bir ağ oluşturulmuş ve bu, kelime çifti eşzamanlılıklarının toplam frekansı (ağırlık) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. (Nho ve Park, 2023)

Tablo 2: En Fazla Tercih Edilen Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelime	Tekrar Sayısı
gis	88
machine learning	51
decision support system	31
deep learning	28
geographic information system	15

Kaynak: ("Scopus", 2023)

VOSviewer kullanılarak yapılan anahtar kelime analizlerinde ağ analizi ve yoğunluk analizi Şekil 4 ve Şekil 5'teki gibi gerçekleştirilmiştir. Ağ analizi incelendiğinde öne çıkan kelimelerin gis, machine learning, decision support system, deep learning ve geographic information system olduğu görülmüştür. En çok kullanılan gis ile arasında ilişkinin bulunduğu anahtar kelimeler incelendiğinde ise araştırma konumuz ile doğrudan ilgisi olan machine learning (makine öğrenmesi) ve deep learning (derin öğrenme) yanı sıra decision support system (karar destek sistemi) anahtar kelimesinin ön plana çıkması dikkat çekmektedir.

Karar destek sistemi, karar verme süreçlerini desteklemek amacıyla, veri, belge, bilgi ve iletişim teknolojilerini ve/veya modellerini kullanarak problemleri tanımlama ve çözme süreçlerini içeren interaktif bilgisayar sistemleridir. (Erpul, 2017) Karar destek sistemi tanımı da dikkate alındığında CBS ve yapay zekanın önemli bir karar verici mekanizmayı oluşturacağı düşünülmektedir.

5. Sonuç

İngiliz fizikçi, epidemiyolojist ve modern epidemiyolojinin kurucusu John Snow, 1854'te Londra'da ortaya çıkan kolera salgının kaynağını bulmak amacıyla bir tematik harita oluşturmuştur. Snow'un bulguları Londra ve dünyanın diğer şehirlerinde su kaynakları ve atık sistemlerinin geliştirilmesinde, buna bağlı olarak halk sağlığının iyileştirilmesinde dikkat çekici ilerleme olmasını sağlamıştır. Snow çalışmasında salgın hastalıkların kontrolünü amaçlayarak kolera sonucu gerçekleşen ölümleri noktasal olarak harita üzerinde göstermiştir. 1940'lı yılların sonlarına doğru elektronik bilgisayarın üretimi ile bilgisayar çağına başlaması, verinin depolanması ve analitik bir şekilde incelenmesini sağlamış ve bu günkü yaklaşımla CBS kavramı ilk kez 1960'lı yılların başlarında, Kanada'da Roger F. Tomlinson tarafından dile getirilmiştir. (Değerliyurt ve Çabuk, 2015; Turoğlu, 2016)

Yazılım, mekânsal bilgileri depolamak, analiz etmek ve görüntülemek için gereken işlevleri ve araçları sağlayan bir diğer önemli CBS bileşenidir. Tarihte kişisel bilgisayar devriminden sonra yazılım teknolojilerindeki gelişim etkisi ne denli büyükse günümüzde internetin getirdiği her yerde ulaşılabilirlik de yazılım sektöründe yeni bir devrime sebep olmuştur. Son yıllarda, yapay zekâ ve derin öğrenme gibi karmaşık algoritmalar CBS yazılımlarına eklenerek, kullanıcıların konuma dayalı coğrafik problemlerinin çözümünde hızlı, basit ve erişilebilir çözümler sunmayı mümkün hale getirmiştir. (Sahin, Bovkir ve Aydinoglu, 2020)

Tarihi gelişim süreciyle birlikte yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların diğer bilimlerle olan ilişkileri ele alındığında CBS ve yapay zeka tabanlı ulaşım çalışmalarının konu alanlarına göre dokümanlar da incelendiğinde diğer bilimsel alanlardaki başarılarla entegre bir şekilde çalışır hale geldiği gözlemlenmiştir. Ayrıca bu entegrasyon, coğrafi verilerin daha etkili bir şekilde analiz edilmesine, çevresel değişkenlerin anlaşılmasına ve sürdürülebilirlik çabalarının daha bilgili bir şekilde yönetilmesine katkı sağlamaktadır.

Makine öğrenmesi algoritmaları, CBS'nin yöntem, teknik ve çalışmaları ile elde edilen geniş kapsamlı coğrafi veri setlerini kullanarak anlamlı desenler çıkarabilir. Bu algoritmalar ayrıca çeşitli çevresel değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyebilir, CBS'nin sunduğu yöntem ve tekniklerle büyük coğrafi veri setlerini etkili bir şekilde analiz ederek önemli bilgiler elde edebilir. Bu özelliği sayesinde coğrafi verilerin daha etkili bir şekilde analiz edilmesine, çevresel değişkenlerin anlaşılmasına ve sürdürülebilirlik çabalarının daha bilgili bir şekilde yönetilmesine katkı sağlamaktadır. Bu ise başta ulaşım olmak üzere doğal kaynak yönetimi ve iklim değişikliği gibi konularda daha derinlemesine bir anlayış geliştirmeye olanak sağlar, bu

da sürdürülebilir kalkınma konularında önemli bilgilerin ortaya çıkmasına katkıda bulunur.

CBS ve yapay zeka tabanlı ulaşım çalışmaları dikkate alınarak yapılan bibliyometrik analiz, bu alanın hızla geliştiğini göstermenin yanı sıra farklı disiplinler arası etkileşimlerin desteklediğini, CBS ve yapay zeka beraberinde yapılan ulaşım çalışmalarının daha hızlı ve etkin bir şekilde çevresel araştırmalara olanak tanıdığı, yapay zekanın CBS'nin çevresel araştırmalardaki rolünü daha da güçlendirmekte ve analitik süreçleri optimize etmekte olduğu ve çeşitli konularda inovatif çalışmaların yapıldığını ortaya koymaktadır.

6. Kaynakça

- Al, U., Sezen, U. ve Soydal, İ. (2012). Hacettepe Üniversitesi bilimsel yayınlarının sosyal ağ analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 0-0.
- Değerliyurt, M. ve Çabuk, S. (2015). COĞRAFYAYI COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ İLE TANIMLAMAK. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 37-48. doi:10.17295/dcd.88722
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. ve Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. doi:10.1016/j.jbusres.2021.04.070
- Erpul, G. (2017). *Karar Destek Sistemleri*. sunum, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. acikders.ankara.edu.tr adresinden erişildi.
- Kulkanjanapiban, P. ve Silwattananusarn, T. (2022). Comparative analysis of Dimensions and Scopus bibliographic data sources: An approach to university research productivity. *International Journal of Electrical and Computer Engineering*, 12, 706-720. doi:10.11591/ijece.v12i1.pp706-720
- Li, W. (2020). GeoAI: Where machine learning and big data converge in GIS-science. *Journal of Spatial Information Science*, (20), 71-77.
- Nho, J.-H. ve Park, S. (2023). Research trends in the Korean Journal of Women Health Nursing from 2011 to 2021: A quantitative content analysis. *Korean Journal of Women Health Nursing*, 29(2), 128-136. doi:10.4069/kjwhn.2023.06.20.1
- Ninkov, A., Frank, J. ve Maggio, L. (2021). Bibliometrics: Methods for studying academic publishing. *Perspectives on Medical Education*, 11. doi:10.1007/s40037-021-00695-4
- Rejeb, A., Rejeb, K., Appolloni, A., Kayıkci, Y. ve Iranmanesh, M. (2023). The landscape of public procurement research: A bibliometric analysis and topic modelling based on Scopus. *Journal of Public Procurement*, 23. doi:10.1108/JOPP-06-2022-0031
- Rusydiana, A. (2019). Bibliometric Analysis of Scopus-Indexed Waqf Studies. *Ekonomi Islam Indonesia*, 1, 1-17. doi:10.58968/eii.v1i1.1
- Sahin, E., Bovkir, R. ve Aydinoglu, A. (2020). Yeni Teknolojik Gelişmelerin Coğrafi Bilgi Sistemlerine Etkisi, 163, 1-16.
- Scopus. (2023, 28 Kasım).Scopus. Veri Tabanı. 1 Aralık 2023 tarihinde www.scopus.com adresinden erişildi.
- Syam, N. ve Sharma, A. (2018). Waiting for a sales renaissance in the fourth industrial revolution: Machine learning and artificial intelligence in sales research and practice. *Industrial Marketing Management*, 69, 135-146. doi:10.1016/j.indmarman.2017.12.019
- Turoğlu, H. (2016). *Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Temel Esasları* (4. Baskı.). Çantay Kitabevi.

Doğal Afetler ve İnsan Hakları: Doğal Afet Sürecinde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Kurallarının Uygulanabilirliği Meselesi

Erdi Şafak¹

Özet

Dünyada afetler her geçen gün artmakta ve insanlar afet sürecinde haklarını kaybetmemektedirler. Küresel iklim değişikliği afetlerin hem daha yoğun hem de daha öngörülemez hale gelme olasılığını artırdıkça, uluslararası insan hakları hukuku kurallarının afetlere daha fazla ilgi göstermesinin ve insani topluluğun afet yönetimine hak temelli bir yaklaşım getirmesinin önemi her geçen gün artmaktadır.

Son yıllarda uluslararası insan hakları hukukunun afetlerin önlenmesi, müdahale edilmesi ve afetlerden kurtarılmasıyla ilgisi konusunda artan bir farkındalık oluşmuştur. 2004 Hint Okyanusu tsunamisi birçok bakımdan uluslararası toplumun felaket algısında bir dönüm noktası olmuş ve 2004 tsunamisinden önce felaketler öncelikle lojistik uzmanlığa öncelik verilen bir alan olan hızlı insani yardımın harekete geçirilmesi ihtiyacı olarak görülmekteydi. Tsunamiden sonra insan haklarının afet yönetiminin tüm aşamalarına (önleme veya risk azaltma, müdahale ve iyileştirme) dahil edilmesi gerektiğine dair fikirler giderek artmıştır.

Afet yönetimiyle ilgili uluslararası yasal belgelere bakıldığında, bunun insan haklarıyla karmaşık bir bağlantısı olduğu ve bunun kamu güvenliği ile bireysel haklar arasında bir denge kurulmasını gerektirdiği görülmektedir. Engelli Kişilerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, afetlere açıkça atıfta bulunan tek insan hakları sözleşmesi olsa da, insan hakları hukukunun afetlere uygulanabilirliği hem akademik camianın hem de hükümetlerarası kuruluşların bölgesel ve uluslararası düzeylerde daha fazla ilgisini çekmektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu, afet durumunda kişilerin korunmasına ilişkin Taslak Maddeler üzerinde çalışmakta ve “afetlerden etkilenen kişilerin insan haklarına saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğunu” teyit etmektedir. Bu çalışmada uluslararası insan hakları hukukunun, afet sürecinde uygulanması ile ilgili konular irdelenecektir.

1 Dr. Öğretim Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, erdi.safak@neu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4000-2468>

A. Uluslararası İnsan Hakları ve Afet Yönetiminde Hak Temelli Bir Yaklaşım

İnsan hakları, milliyet, cinsiyet, etnik köken, renk, din, dil veya statüye bakılmaksızın tüm insanların doğasında bulunan haklardır. Bu haklar temeldir ve uluslararası insan hakları ilkeleri kapsamında korunmaktadır. İnsan hakları normları ve insan hakları ile ilgili anlaşmalar ile sözleşmeler hem bunları onaylayan devletler arasında hem de bireysel nüfusa karşı belirli yükümlülükler dayatmakta ve yaratmaktadır.

Uluslararası insan hakları ilkelerini, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) kabul edilmesinin ardından, BM'nin gözetiminde bir dizi başka çok taraflı sözleşme ve protokol takip etmiştir. Bu çalışmaların hepsi uluslararası hukuk kapsamında insan haklarının korunmasına yöneliktir. İnsan hakları genel olarak, yaşam hakkı, kanun önünde eşitlik ve ifade özgürlüğü gibi medeni ve siyasi haklardan; çalışma, sosyal güvenlik ve eğitim hakları gibi ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan ve halkların kalkınma ve kendi kaderini tayin etme hakkı gibi kolektif haklardan oluşmaktadır (Puyana, 2014). Küresel düzeydeki gelişmelere ek olarak, bölgesel örgütler de BM araçlarının sağladığı insan haklarının korunmasını entegre etmek ve geliştirmek amacıyla kendi standartlarını benimsemişlerdir (Puyana, 2014).

Afet zamanlarında insan haklarının korunmasından açıkça söz eden insan hakları belgelerine örnek olarak olarak BM Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme tek düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin, risk durumları ve insani acil durumlar ile ilgili 11. Maddesinde engelliler için şunları sağlanmaktadır: *“Taraflı Devletler, uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olarak... silahlı çatışma durumları, insani acil durumlar ve doğal afetlerin meydana gelmesi de dahil olmak üzere risk durumlarında engelli kişilerin korunmasını ve güvenliğini sağlamak için gerekli tüm önlemleri alacaklardır. Yine ilgili Sözleşme'nin Uluslararası İşbirliği ile ilgili Madde 32-“(a), “Uluslararası kalkınma programları da dahil olmak üzere uluslararası işbirliğinin engelli kişileri kapsayıcı ve erişilebilir olmasını sağlamak” şeklinde düzenlenmiştir².*

Uluslararası insan hakları hukuku belgeleri afet sürecinde insan haklarının korunmasıyla ilgili doğrudan düzenlemelere yer vermese de söz konusu belgelerde yer alan insan hakları afet sürecinde de geçerli olacaktır. Örneğin yaşam hakkı, yiyecek, su, barınma ve sağlık hakkı gibi haklar afet sürecinde de korunması gereken haklardır (Cubic, 2017). Uluslararası Ekonomik, Sosyal

2 Convention on the Rights of Persons with Disabilities; <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR) uyarınca, bu haklar aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir ve ancak sözleşme aynı zamanda devletlere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla bu hakların aşamalı olarak gerçekleştirilmesini garanti altına alma çağrısında da bulunmaktadır³. Dolayısıyla afet yönetimine hak temelli bir yaklaşım, insan haklarının korunduğu ve gerçekleştirildiği bir mekanizma yaratmaktadır. Bu durum, hak sahibi olarak insana, haklarını görevli olarak devletlerden talep etme olanağı verecektir.

Bir devlet uluslararası bir insan hakları belgesini benimserse, söz konusu belgede yer alan haklara saygı göstermek, bunları uygulamak ve yerine getirmek konusunda hukuki ve ahlaki bir yükümlülüğe sahip olacaktır. Bu amaçla devletin, can kayıplarını, ekonomik - sosyal varlık kayıplarının önlenmesi ve insan ya da doğal güçlerden kaynaklanan diğer insan hakları ihlallerinin önlenmesi gibi yükümlülüklerinden bahsedilebilir (Jonsson, 2003).

İnsan hakları konusunda “hak sahipleri” ve “görev sahipleri” dilini kullanmanın faydası, kimin kime karşı neye hak kazandığının tespitine açıklık getirmesidir. Bu nedenle insan haklarına dayalı yaklaşım, devletin daha fazla hesap verebilirliğine ve afet mağdurlarına, hakları her ihlal edildiğinde devlete karşı dava açma yetkisi vererek onların güçlendirilmesine yol açacaktır. Bu durum ayrıca insanların, insan haklarına ilişkin bilgiye sahip olması gerektiğini potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmek için bireysel veya grup olarak harekete geçebilmeleri gerektiğini, ayrıca kendi aralarında ve görev sahipleriyle etkili bir şekilde iletişim kurabilmeleri gerektiğini belirtmektedir (Kalin, 2011).

İnsan hakları temelli yaklaşım başlangıçta kalkınma çerçevesinde kullanılmak üzere düşünülse de giderek doğal afetler bağlamında da anılmaya başlamıştır (Concannon & Lindstrom, 2011). İnsan hakları açısından bakıldığında, temel görev sahipleri olarak Devletler, doğal afetlerden etkilenen kişilere yardım sağlamak ve onların insan haklarını korumak konusunda birincil görev ve sorumluluğa sahiptir. Bir ülke, doğal afet gibi yıkıcı bir olaya her tanık olduğunda, mağdurlara en azından nüfusun hayatta kalması için ihtiyaç duyulan asgari yiyecek, su, giyecek, barınak ve sağlık bakımını sağlama yükümlülüğüne sahiptir diyebiliriz (Venturini, 2012).

Devletler afet sürecinde bazen insan haklarını ihlal edebilirler. Örneğin devletler insan hakları ile ilgili yükümlülük üstlenildiği takdirde bir afetin meydana gelmesini önleyebilecek olan afet riskinin azaltılmasına

---

3 Article 2(1) of the ICESCR calls upon all states, individually “and through international assistance and cooperation,” to guarantee the progressive realization of human rights

girişmeyerek insan haklarını ihlal edebilirler. (Rawinji, 2012) BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR'nin) afet riskinin azaltılmasına ilişkin mesajı, konu ile ilgili önemli ayrıntılara yer vermektedir. Komiserlik Ofisi, *“Tüm devletlerin, insan haklarını korumaya yönelik pozitif insan hakları yükümlülükleri vardır; Doğal afetler kendi başlarına afet değildir. Bunlar, maruz kalma, kırılma ve dayanıklılık unsurlarına ve insan (devlet dahil) eylemiyle ele alınabilecek tüm faktörlere bağlı olarak felaket haline gelirler. Bu nedenle, afete maruz kalma ve hassasiyeti azaltmak, dayanıklılığı artırmak ve etkili bir hafifletme sağlamak için makul önleyici tedbirlerin (hükümetler ve diğerleri tarafından) alınmaması bir insan hakları sorunudur”* demektedir (OHCHR).

Devletlerin ayrıca afet risklerini azaltma ve afet riski altında olan kişileri zamanında uyarı ve tahliyelerle koruma sorumluluğu vardır ve bunu yapmadıkları takdirde, ulusal ya da uluslararası eleştirilerle birlikte uluslararası sorumluluğu da gündeme gelebilecektir (Kromm & Sturgis, 2008) . Bu durum, hesap verebilirlik yaratmayı amaçlayan mekanizmaların hayata geçirilmesi halinde, devletlerin uluslararası hukuk kapsamındaki yasal yükümlülüklerini yerine getirmemelerinden dolayı sorumlu tutulma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir. Cubie ve Hesselman, uluslararası insan hakları hukukunun, insani aktörlerin afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarının tüm aşamalarındaki davranışlarına rehberlik edebileceğinden hareketle, insan hakları ihlallerini izlemeye yönelik mevcut uluslararası mekanizmaların, afetlerdeki kişilerin korunmasını güçlendirebileceğini ileri sürmektedir (Cubie & Hesselman, 2017).

Sonuç olarak, insanların aynı olaydan farklı derecelerde etkilendiği gerçeğinden hareketle doğal afetlere karşı toplumlar arasında çeşitli hassasiyetlerin olduğunu söyleyebiliriz (Cubie, 2017). Örneğin yeterli barınma alanında, önceden var olan zayıf noktaların tespit edilmesi ve bunlara çözüm sağlanması, bir felaketin meydana gelmesinden önce temel öneme sahiptir. Bu nedenle, güçlü iç prosedürlere ve mekanizmalara sahip olan devletlerin, altyapısı ve devlet aygıtı hazırlıksız olan devletlere göre afet sürecinin daha kolay üstesinden gelebileceğini söylenebilir. Her ne kadar hukuk tek başına her derde deva olmasa da yetkilendirme ve hesap verme süreçlerinin yasal çerçevelere sıkı sıkıya bağlı olduğu dikkate alındığında, hukukun afet sürecinde de önemli bir rol oynadığı öne sürülebilir (Cubie & Hesselman, 2017). Afet riski kanun yoluyla yetkilendirme süreci hem bireyler hem de bir topluluğun üyeleri olarak herkesin haklarını kullanma kapasitesinin güçlendirilmesini öngörmektedir.

B. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Afet Sürecinde Uygulanması Gereken İnsani Yardım İlkeleri

Uluslararası İnsan hakları hukuku genel olarak afetlere müdahaleye yönelik genel yasal çerçeveyi, öncelikli olarak bölge devletinin sorumluluğunda, sonrasında ise yardım sağlayan devletler için de eşit derecede olacak şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum örf ve adet kuralların yanı sıra medeni, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar alanında çok sayıda anlaşma metninde yer almıştır. İnsan hakları ile ilgili kuralları sivil savunma veya koruma alanına entegre etmek, yardım görevlilerinin insan hayatını kurtarma önceliklerini etkilememelidir. Ayrıca insan hakları ile ilgili kurallar afet çalışmalarının daha geniş toplumsal sonuçları konusunda daha bilinçli olmasını sağlamakta ve tüm dikkatin tek bir noktaya örneğin hayat kurtarmaya bağlanma riskini önlemektedir. Başka bir deyişle, insan hakları ile ilgili kuralları afet sürecine entegre etmek veya insan haklarına dayalı bir yaklaşımı benimsemek afet sürecinde önceliğin zorunlu olarak hayat kurtarmak gibi temel hedeften uzaklaşmasını gerektirmez, sadece insan haklarının insani yardım çabalarının her aşamasına dahil edilmesini gerektirir.

Uluslararası insan hakları hukuku afet sürecinde üç ana ilkeye özellikle vurgu yapmaktadır. Bunlar; “İnsanlık”, “Tarafsızlık” ve “Operasyonel Bağımsızlık” şeklindedir. Bu ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz; İnsanlık ilkesi uyarınca, insanın çektiği acılar, görüldüğü anda ele alınmalıdır (Simon & Diane, 2006). İlke ayrıca, insani eylemin amacının, dünya insanları arasında karşılıklı anlayış, dostluk, işbirliği ve kalıcı barışın yanı sıra yaşamı, sağlığı, mülkiyeti korumak ve her koşulda insana saygıyı sağlamak olduğunu belirtmektedir. Tarafsızlık ilkesi, insani yardım faaliyetlerinin yalnızca ihtiyaç temelinde gerçekleştirilmesini, en acil acil durumlara öncelik verilmesini ve milliyet, ırk, cinsiyet, dini inanç, sınıf veya siyasi görüş ayrımı yapılmamasını gerektirmektedir. Tarafsızlık ilkesi ayrıca özellikle yardım sağlayanlar için geçerli olmakla birlikte, insani yardım aktörleri düşmanlıklarda taraf tutmamalı veya siyasi, ırksal, dini veya ideolojik nitelikteki tartışmalara katılmamalıdır. Operasyonel Bağımsızlık ilkesi ise, insani eylemin uygulandığı alanlarla ilgili olarak herhangi bir aktörün sahip olabileceği siyasi, ekonomik, askeri veya diğer hedeflerden özerk olmasını gerektirir (Bugnion, 2009).

Afet sürecinde insani yardım içeren operasyonlar, afetten etkilenen kişilerin temel haklarını, afetten etkilenen devletin haklarını verme yükümlülüğünü, dış yardım arama görevi ve uluslararası toplumun insani yardım sunma hakkını hukuki pozisyonları esas alarak yürütmektedir (Tonkin, 2012). Bu hukuki pozisyonlar, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun (ILC) afet durumunda kişilerin korunmasına ilişkin taslak maddelerine aktarılmış

ve Özel Raportör Ospina tarafından dördüncü raporunda açıklanmıştır. Özel Raportör taslak maddelerin bir yandan insani yardımın mevcut yasal çerçevesini düzenlediğini, diğer yandan, “uluslararası hukukun ilerici bir gelişimini” oluşturduğu ikili bir role sahip olabileceğini göstermiştir (UN Doc A/CN.4/598, para. 25).

Yukarıda bahsedilen ilk hukuki pozisyon, afetten etkilenen bireylerin bileşen haklarıyla ilgilidir. Yardım operasyonları afetten etkilenen bireylerin korunması şeklinde tek bir ana hedef etrafında dönmektedir. Afet durumunda kişilerin korunmasına ilişkin Özel Raportör Ospina, insan onurunun korunması ve insan haklarının korunmasında ifadesini bulan bireyin korunmasını, insani yardım sürecinin nihai amacı ve ilham kaynağı olarak nitelendirmiştir. Ayrıca BM Genel Kurul’u, çeşitli vesilelerle, afetten etkilenen devletlerin “kendi bölgelerinde insani yardımın başlatılması, örgütlenmesi, koordinasyonu ve uygulanmasındaki” birincil sorumluluğunu vurgulamıştır (UN Doc A/CN.4/643).

Hukuki durumun ikinci pozisyonu, ulusal müdahale kapasitesinin etkilenen devletin insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini karşılamada yetersiz olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Durum böyle olduğunda, aynı anlaşmalar veya geleneksel yükümlülükler, ilgili tarafın gerektirdiği bir tür ikincil görevin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ulusal tepkinin yetersiz olduğu durumlarda yardım arama yeteneği, Uluslararası Hukuk Enstitüsü’nün Bruges Kararında tanınmıştır (Bruges, 2003). Söz konusu karar “*Kendi yetki alanı veya fiili kontrolü altındaki mağdurlara insani yardım sağlayamayan*” bir devletin yetkili uluslararası kuruluşlardan ve/veya üçüncü devletlerden yardım isteme yükümlülüğünü öngörmektedir. Ayrıca Özel Raportör, afetten etkilenen devletin görevinin, yardım isteme değil, arama görevi olduğuna dikkat çekmiştir. “Aramak” ve “talep” gibi farklı kelimelerin vurgulanması çok önemlidir çünkü bu durum talebin özüne ve doğasına değinmektedir (Hannah & Roser, 2020). Yardım istemek aslında bağlayıcı olmayan bir başvuru anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, yardım isteyen devlet yine de talebine yanıt olarak sunulan yardımı reddetme hakkına sahipken, talep terimi bunun yerine talepte bulunan devleti bağlar ve onu yardım tekliflerini reddetme yeteneğinden” yoksun bırakır (UN Doc A/CN.4/590, para. 65).

Ortaya çıkabilecek bir sonraki hukuki husus, etkilenen devletlerin uluslararası insani yardıma erişim rızasını keyfi olarak geri çevirmeme yükümlülüğü ile ilgilidir. Afetten etkilenen devletin uluslararası insani yardıma erişim için gerekli rızası, farklı çıkarları dengelemektedir. Bu durum ayrıca Birleşmiş Milletler Şartı’nın 2(7) maddesine aykırıdır; “*Bu Şart’ın*

hiçbir hüküm, Birleşmiş Milletler'e, esas olarak herhangi bir devletin ulusal yargı yetkisi dahilinde olan konulara müdahale etme yetkisi vermez veya Üyelerin bu tür konuları işbu Şart kapsamında çözüme kavuşturmasını gerektirmez; ancak bu ilke Bölüm VII kapsamındaki icra tedbirlerinin uygulanmasına hânel getirmez" (Charter of the United Nations).

Buna ek olarak, ilave bir güvence, devletin "söz konusu yardım ve yardımın yönlendirilmesi, kontrol edilmesi, koordinasyonu ve denetlenmesindeki birincil rolünü" sürdürmek için dış yardım almaya rıza göstermesini gerektirmektedir (Harper, 2009). Bu durumda ortaya çıkabilecek önemli bir sorun, afetten etkilenen bir devletin bu durumdan etkilenip etkilenmediğidir. Devletin, etkilenen nüfusun gerekli haklarını korumaya yönelik uluslararası yükümlülüklerini tek başına yerine getirememesi veya yerine getirememesi durumunda dış yardımı kabul etmek zorunda kalabileceği öne sürülmektedir. Yaşam hakkına saygı, aynı zamanda yabancı insani yardımı kabul etme yükümlülüğünü de içermektedir. Devletin insani yardım kabul etme sorumluluğunun mutlak olduğunu söylemek mümkün değildir. Devletlerin afetlere müdahale için rızası gerekmektedir. Rıza aslında keyfî olmayan nedenlerle reddedilebilir; örneğin devletin etkilenen bireylerin ihtiyaçlarına yeterli ve etkili bir şekilde yanıt verebilecek kaynaklara sahip olması, başka bir kaynaktan yeterli yardım kabul etmesi veya teklif edilen insani yardımın insanlık, tarafsızlık ve operasyonel bağımsızlık gereklerini karşılamaması gerekmektedir (Hannah & Roser, 2020).

Son hukuki husus, uluslararası toplumun insani yardım sunma hakkıyla ilgilidir. İnsani yardım sunma hakkı uluslararası işbirliği ilkesinin bir parçasıdır. Talep edilmeyen insani yardım, felaketten etkilenen bir devletin iç işlerine müdahale olarak görülmemelidir. Bu görüş, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından da onaylanmıştır; buna göre, "*siyasi bağlantıları veya amaçları ne olursa olsun, başka bir ülkedeki kişilere veya güçlere katı bir şekilde insani yardım sağlanması, yasa dışı müdahale olarak kabul edilemez veya başka herhangi bir şekilde uluslararası hukuka aykırıdır*". Afete müdahale etme konusunda halihazırda yeterli kapasiteye sahip bir devlete yardım teklif edildiğinde de bu durum ortaya çıkabilir.

C. Uluslararası Afet Hukuku Projesi ve İnsan Hakları İlkeleri

Uluslararası Kızılay – Kızılhaç Teşkilatları Federasyonu 2001 yılında afet sürecinde iş birliği ve koordinasyonun daha iyi sağlanabilmesi adına Uluslararası Afet Hukuku Projesi (UAHP) adında bir çalışma başlatmıştır. UAHP, uluslararası normlar üzerine çalışmalar, insani yardım aktörlerinin karşılaştığı ortak sorunlara ilişkin araştırmalar ve bölgesel istişareler konuları

çerçevesinde yürümüştür (International Disaster Response Laws Project Report 2002-2003).

UAHP Yönergeleri, bir andlaşma metni gibi yasal olarak bağlayıcı değildir ve devletlerarası ilişkileri düzenlemez. İlkeler, hükümetlere afet yönetimi ile ilgili iç hukuklarını en iyi şekilde nasıl yapılandıracaklarına dair tavsiyeler içermektedir. Yönergenin bir diğer işlevi ise doğal afet müdahalelerinde bulunan engelleri ortadan kaldırmanın bir yolu olarak ülkeler genelinde tek tip mevzuatı teşvik etmek, mal ve yardım personelinin girişine yönelik engelleri ortadan kaldırmak, afet sürecinde faaliyet gösterecek kuruluşların yasal olarak tanınmasını sağlamak ve kuruluşlar ve hükümetler arasında koordinasyonu geliştirmektir (Heath, 2011).

Uluslararası afet hukuku projesinde büyük önem taşıyan insan hakları yükümlülükleri şunları içermektedir; Yaşama hakkı, kişilerin özgürlüğü ve güvenliği hakkı, insani muamele hakkı, yiyecek ve su hakkı, sağlık ve temel ilaç hakkı. Bu haklara, ayrımcılık yapmama temel ilkesine uygun olarak, yani ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya başka herhangi bir nedenle olumsuz ayırım gözetilmeden saygı gösterilmesi gerekmektedir. Ayrımcılık yapmama aynı zamanda uluslararası afet hukuku projesinin temel ilkesidir ve afet bölgelerinde yardım kuruluşları ve yardım personelinin davranış kurallarını şekillendirmektedir (Heath, 2011).

Uluslararası afet hukuku projesinin gelişimi beklendiği kadar düzgün olmamakla beraber sürecin gelişimi devletler arasındaki siyasi ve ideolojik ayrımlardan olumsuz etkilenmiştir. Bu durum özellikle 1927'de kurulan ve daha sonra 1982'de sona erdirilen uluslararası bir örgüt olan Uluslararası Yardım Birliği'nin, afetler sırasında uluslararası yardımı koordine etme görevini yerine getirememesi nedeniyle daha önemli bir hal almıştır. Afet sırasında uluslararası insani yardımı kapsamlı bir şekilde ele alan uluslararası bir sözleşme oluşturmanın başarısızlıkları ve zorlukları nedeniyle, bu durum da çoğunlukla esnek hukuka başvurulmuştur (Heath, 2011).

İnsani kriz ve afetlere yönelik bir yapı oluşturmak için 1992 yılında BM Genel Kurulu'nda UNGA Res.46/182108 sayılı karar kabul edilmiştir. BM afet süreçlerinde 1998 yılında kurulan İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA) aracılığıyla insani yardım ve afet müdahale faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamaktadır.

Uluslararası afet hukuku projesinin ilk kısmı, afetin etkilerini hafifletmeyi amaçlayan kriz öncesi riskin azaltılmasıdır. Bu, iklim değişikliği veya afetler üzerinde önemli etkisi olan diğer çevresel değişiklikler gibi faktörlerle ilgilidir.

Buna uygun olarak, 1992 yılında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve 2015 Paris Anlaşması da dahil olmak üzere daha sonraki anlaşmalarla bazı kararlar alınmıştır. Ayrıca iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamaya yönelik adımlar ve önlemler almak amacıyla hazırlanan Cancún Anlaşmaları Çerçevesinde (UNFCCC 2010) afetlerle ilgili erken uyarı sistemlerinin kurulması ve acil durum hazırlığının artırılması amacıyla bazı adımlar atılmıştır (Hannah & Roser, 2020).

Afet yönetiminde bir sonraki adım, uluslararası afet hukuku projesinin temel konusunu temsil eden Kriz Müdahalesidir. Uluslararası Afet Hukuku Projesinin gelişimi açısından yeterli bir çerçeve bulunmamasına rağmen, uluslararası hukukun bu alanı ikili ve çok taraflı ilkeler ile anlaşmalar ağına dönüştürmüştür. Bu doğrultuda belirlenen alanlar, kendi topraklarını etkileyen afetler durumunda devletin uluslararası yükümlülüklerini, yardım sağlamada devletler arasındaki işbirliğini ve afetten etkilenen halkların ve bireysel mağdurların haklarını içermektedir. Nükleer Kazaların Erken Bildirilmesine İlişkin Sözleşme (1986); Nükleer Kaza veya Radyolojik Acil Durumlarda Yardıma İlişkin Sözleşme (1986); Endüstriyel Olayların Sınıraşan Etkilerine İlişkin Sözleşme (1992); Afet Azaltma ve Yardım Operasyonları için Telekomünikasyon Kaynaklarının Temini Hakkında Tampere Sözleşmesi (1998); Gıda Yardımı Sözleşmesi (1999); Birleşmiş Milletler ve İlgili Personelin Güvenliğine İlişkin Sözleşme (9 Aralık 1994) ve buna ilişkin İhtiyari Protokol (2005) gibi anlaşmalar, uluslararası afet müdahale çerçevesinin bazı önemli alanlarında daha tutarlı bir düzenleme oluşturmaya yönelik yenilenen girişimlerdir (Heath, 2011).

UAHP çerçevesinde afet yönetiminin son döngüsü, tazminat, yeniden inşa ve yeniden yerleşimi içeren iyileştirme aşamasıdır. Afet kontrol altına alındıkça, afetten etkilenen nüfusun hayatlarını kurtarma ve onları destekleyen altyapıyı eski haline döndürmeye yönelik faaliyetler yürütmeye başlamaktadır. Bu alandaki kural ve uygulamalar, yalnızca tazminatların, yeniden inşanın veya yeniden yerleşimin gerçekleştirilme şekli nedeniyle değil, aynı zamanda daha sonraki bir felaket üzerinde yaratabileceği etki nedeniyle de kriz yönetimi döngüsünün tamamını etkilemektedir. Acil yardımın iyileşmeye ve ardından uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmaya dönüştüğü belirgin bir nokta yoktur. İyileşme dönemi boyunca önlemeyi geliştirmek ve hazırlıklı olmayı artırmak, dolayısıyla kırılganlığı azaltmak için birçok fırsat olacaktır.

Sonuç

Devletlerin temel sorumluluğu, topraklarında yaşayan halkın yaşamlarını korumaktır. Hükümetler insanları doğal afetlerin etkilerinden koruma

konusunda isteksiz veya başarısız olduğunda bu bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir ve hükümetlerin, bu eylemlerinden sorumlu tutulması gerekmektedir. Afet riskinin azaltılması ve insanların yerinden edilmesinin önlenmesi insan hakları konularıdır. Afet sonrası yardımların tarafsız dağılımının sağlanması sadece temel bir insani prensip değil, aynı zamanda temel bir insan hakkıdır. Yine adil iyileştirme/yeniden inşa programlarının geliştirilmesi ve uygulanması da yalnızca sağlam bir kalkınma uygulaması değil, aynı zamanda bir insan hakları meselesidir.

İnsan hakları hukuku ile afetler arasındaki kesişme noktalarının uluslararası hukukçular, sivil toplum grupları ve hükümetlerin ilgisini çekmesi bu konuda atılacak adımlar için cesaret vericidir. Ancak afet yönetimine (önleme, müdahale ve iyileştirme) ilişkin ulusal yasa ve politikaların insan hakları perspektifini içermesini sağlamak için özellikle ulusal düzeyde çok daha fazlasının yapılması gerekmektedir. Ulusal organlar, ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunun afetlere yönelik politikalara ve yaklaşımlara yaptığı katkıların tartışılacağı forumlar sağlayabilir. Hukuki araştırma açısından, iyi uygulama örneklerini tespit etmek ve bu tür mevzuatın uluslararası insan hakları hukukuna atıfta bulunularak güçlendirilebileceği yollara ilişkin önerilerde bulunmak amacıyla ulusal mevzuatın insan hakları perspektifinden sistematik karşılaştırmalı bir analizi bu çabalara önemli bir katkı olacaktır. İnsan hakları ile afet süreci arasındaki bağlantıların çizilmesi konusunda bazı iyi çalışmalar yapılmış olsa da, insan hakları ile hem ani hem de yavaş başlayan felaketler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için daha çok şey yapılabilir.

Sonuç olarak uluslararası insan hakları hukukunun politika yapıcılara ve afet tehdidinden etkilenen topluluklara sunabileceği çok şey vardır. Dünyada artan nüfus ile daha da kötüleşen küresel ısınmanın, bu gezegende daha da fazla insanı etkileyen felaketlere yol açabileceği gerçeği göz önüne alındığında, insan hakları çalışanların uzmanlıklarını her düzeydeki hükümetlere, topluluklara, bölgesel ve uluslararası kuruluşlara sunmalarının zamanı gelmiştir.

Kaynakça

- Concannon B. Jr. and Lindstrom B. (2011), ‘Cheaper, Better, Longer-Lasting: A Rights-Based Approach to Disaster Response in Haiti’, *Emory International Law Review*, 1145.
- Bugnion, F. (2009). The International Conference of the Red Cross and Red Crescent: Challenges, key issues and achievements, *International Review of the Red Cross*, 91(876), 675-712. doi:10.1017/S1816383110000147.
- Charter of the United Nations, <http://www.un.org/en/charter-united-nations/>.
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities; <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Cubie D. and Hesselman M. (2015), ‘Accountability for the Human Rights Implications of Natural Disasters: A Proposal for Systematic International Oversight’ 33(1) *Netherlands Quarterly of Human Rights* 9-41.
- Rawinji, F. (2012) ‘Claiming the Human Right to Protection from Disasters: The Case for Human Rights-based Disaster Risk Reduction’ http://www.preventionweb.net/files/submissions/31225_righttendisasterprotection.pdf
- Harper E. (2009). International Law and Standards Applicable in Natural Disaster Situations, International Development Law Organization (IDLO)
- Heath J. Benton, (2011), “Disasters, Relief and Neglect: The Duty to Accept Humanitarian Assistance and the Work of the International Law Commission,” *Journal of International Law and Politics*, 43, 419-477.
- Institute of International Law, ‘Resolution on Humanitarian Assistance’, (Bruges, 2 September 2003), http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/2003_bru_03_en.PDF
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, *International Disaster Response Laws (IDRL) Project Report 2002-2003*, (Geneva, 2003).
- Jonsson U. (2003), ‘Human Rights Approach to Development Programming’, UNICEF United Nations Children’s Fund, Eastern and Southern Africa Regional Office.
- Walter K, (2012), “The Human Rights Dimension of Natural or Human-Made Disasters,” *German Yearbook of International Law*, vol. 55, 119-147.
- Chris K. and Sue S. (2008), “Hurricane Katrina and the Guiding Principles on Internal Displacement,” Institute for Southern Studies. https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2012/04/0114_ISSKatrina.pdf
- Natural Disaster Recovery Framework Second Edition. Federal Emergency Management Agency. <https://www.fema.gov/media-library/assets/documents/117794>. Accessed March 17, 2020.
- OHCHR www.preventionweb.net/english/professional/contacts/profile.php?id=1370

- Preliminary report on the protection of persons in the event of disasters by Eduardo Valencia Ospina, Special Rapporteur' (5 May 2008) UN Doc A/CN.4/598, para. 25.
- Puyana, David, Fernández Analysis of the International Debate on the Right to Peace In the context of the human rights and intergovernmental bodies of the United Nations. The | 123dok, 2014, hdl.handle.net/10803/145643.
- Hannah, R. & Roser, M. (2020), "Natural Disasters". Our World in Data. <https://ourworldindata.org/natural-disasters>.
- Simon B. and Diane P. (2006), Protect or Neglect? Toward a More Effective United Nations Approach to the Protection of Internally Displaced Persons Journal of Refugee Studies, Volume 19, Issue 1.
- Hannah T. "What are Humanitarian Principles?" OCHA on Message: Humanitarian Principles. United Nations resolution 46/182: www.un.org/documents/ga/res/46/a46r182.htm
- UNILC, 'Protection of persons in the event of disasters. Memorandum by the Secretariat' (11 December 2007) UN Doc A/CN.4/590, para. 65.
- Venturini G.(2012), International Disaster Response Law in Relation to Other Branches of International Law, Università degli Studi di Milano, Via Conservatorio 7, 2012, Milan, Italy.

Bir Yerel Çevre Örgütü Olarak Medyada Büyük Menderes İnisyatifi

İzzettin Beştaş¹

Dünya dönüyorsa hâlâ, güzel insanların hatırına dönüyor.

Ve güneş kızarıp battığı halde, güzel insanların hatırı için sapsarı doğuyor. *

Özet

İnsanoğlunun doğayla mücadelesi başlangıçta varoluşsal nedenlere dayalı, avcılık ve toplayıcılık süreciyle ilintili görece eşit bir ilişki biçiminde iken, daha sonra önce tarım devrimi ve sonrasında daha kapsamlı sanayi devrimi süreciyle doğanın yağma ve talanı neticelendi. Hızla artan nüfusun ihtiyaçları bir yana doymak bilmeyen kar hırsı klasik liberalizm anlayışından öte neoliberal politikaların kamu yararını hiçe sayan ve devlet denetimini özel sektörün çıkarları doğrultusunda zayıflatan anlayış beraberinde büyük bir yıkıma yol açmıştır. Bu ekolojik yıkıma rıza göstermeyen ve görece çevre bilincine sahip pek çok gönüllü “**bir şey yapmalı**” refleksiyle arayış içerisine girmişlerdir. Çeşitli siyasi parti, sendika ve derneklerde tanışan görüşen bazı gönüllülerin ön ayak olmasıyla dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çok sayıda çevre örgütü ve platformu ortaya çıktı. Bunlardan birisi de Büyük Menderes İnisyatifi’dir. Büyük Menderes inisiyatifi ya da kısa adıyla BMİ2018’den itibaren özelde Ege bölgesindeki, genelde tüm ülkedensuz para hırsıyla dere, akarsu, ırmak, nehir, göl, deniz, dağ, orman, yayla vd. her türlü coğrafik alanapervasızca göz dikenlere karşı, bir sivil toplum oluşumu (STK) olarak, halkı ekolojik mücadeleye katmak için her türlü siyasi-hukuki mücadeleyi sürdürmektedir.

Bu araştırmada ekolojik bilinç ve çevre duyarlılığıyla küçük bir gönüllü grubun bir araya gelerek oluşturduğu Büyük Menderes İnisyatifinin (BMİ) temiz ve yaşanılabilir bir çevre için yürüttükleri mücadele ve faaliyetin medyadaki yansımaları üzerinde duruldu...

1 Öğretim Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli/Türkiye, ibestas@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4659-4938

1.GİRİŞ

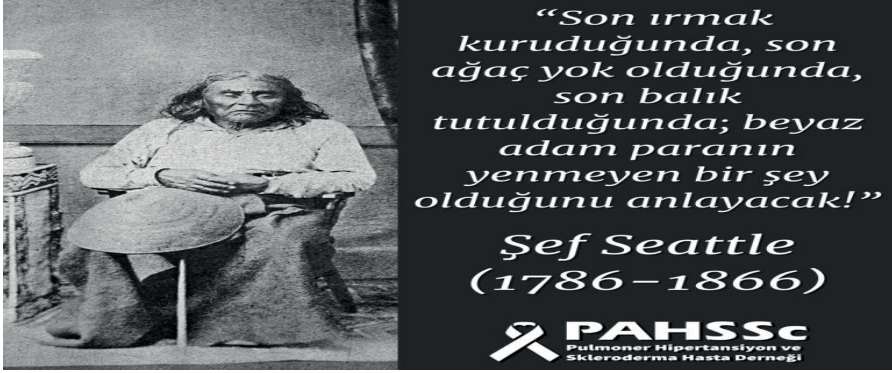
Gelişmiş ülkelerde doğası gereği gelişen sivil toplum anlayışı ve buna paralel ekolojik çevre bilinci buralarda ekolojik çevre tahribatını frenlerken ya da mücbir sebeplerle yapılan projelerin zararlarını minimize ederken, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde hiçbir usul ve kaideye uyulmadan hatta düzenlenen ÇED raporlarına rağmen, siyasi gücü arkalarına alan büyük şirketler keyfi faaliyetlerini sürdürmektedirler. Çevresel felaketler devlet aygıtı ve onu siyasi iktidarına rağmen yaşanan şeyler değildir. Sanayi tesisi kurmak için arsa tesisinden, maden ve taş ocakları açmak için tarım ve orman arazilerinin talan edilmesi, kıyılarda rant amacıyla otel, beach, tatil siteleri yapmak hep devletin bilgisi ve onayıyla yapılan işlerdendir. Bu durum, artık bir algıdan öte bir olgusal gerçekliktir. Çoğu iktidarla iş tutan çeşitli sektörlerde holding sahibi kimseler aynı sektöre hitap eden-denetleyen kamu bakanlıklarına atanmaları artık vak-i adiyeden iş oldu. Kamu yararına ve devlet usul kaidelerine aykırı böylesi tutumlar neoliberalizmin periferideki keyfi ve pervasız yeni tercihleri olsa gerek.Ez cümle özel hastane sahibini Sağlık Bakanlığına, Otel zinciri sahibini Turizm bakanlığına bilmem özel okullar sahibini Millî Eğitim Bakanlığı koltuğuna oturtmak hep aynı anlayışın tezahürüdür. Malum, neoliberalizmin ana kurallarından birisi; devletin özel şirketlerin çıkarlarına yönelik reorganizasyonuydu. Yaşadıklarımız aslında tam da budur. Buna rağmen bir Ticaret eski bakanının başında bulunduğu bakanlığa aile şirketinden Covid pandemisi döneminde fahiş fiyata dezenfektan satma gibi absürt ve etik dışı işlere yeltenmesi neoliberalizme sığar mı tartışılır!

<https://www.indyturk.com/node/350001/siyaset/kendi-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na-dezenfektan-satan-eski-bakan-pekan%C4%B1n-%C5%9Firketi-devletten-destek> Erişim tarihi:18.07.2023)

1980 Eylül darbesiyle büyük bir yıkım yaşayan Türkiye Solu yeni baskıcı konsept gereği; eski devrim ütopyasından vazgeçse de ülke doğasının yağmalanmasına yine de seyirci kalmamıştır. Türkiye özelinde genel itibariyle diğer sağ-muhafazakâr kesime göre dünyayla daha bütünleşik olan ve bilinç düzeyi de görece daha ileri düzeyde olan eski tüfek sol ağabeyler muhalif geleneklerinin motivasyonu 1980lerin darbe konseptinde ilk itirazlarını sergilemişlerdir. Rejime tehdit algısında “devrim” gibi maksimal talepler karşın oldukça hafif kalan çevreci direniş ilk anda devlet kanadında da büyük bir reaksiyona yol açmadı.

Siyasi mücadeleler gibi çevresel mücadeleler de esasında sol mücadelenin bir parçasıdır. Batıda burjuvazinin doğuşu ve yükselişiyile insan ve çevre ilişkisi kamu yararına daha geniş kitlelerce sahiplenirken, Türkiye gibi sanayi

devrimini es geçmiş ve demokrasi geleneği henüz emekleme evresindeki ülkelerde yakın zamandaki cılız liberal az sayıda insanı saymazsak tamamen sola dair bir eylemliğin parçası oldu. Devleti kutsayan ve ulu'lemre itaati bir tür vazife gören sağ muhafazakâr kesimler ne yazık ki, felaket kapılarına gelmeyinceye kadar olan bitene seyirci kaldılar. Ancak suyunu içtikleri, içinde yüzdükleri binlerce yıl akan derelerinin kurumması ve sanayi atıklarıyla içinde yaşam emaresi kalmayacak kadar kirletilmesi ya da linyit gibi çağdışı bir maden için bile, bağ-bahçe, mera ve nefes aldıkları ormanlarının yağmalanması karşısında köylüler alaylı aktivistler oldular.

(<https://www.pahssc.org.tr/haber/499/5-haziran-dunya-cevre-gunu-2021-06-05> Erişim tarihi:18.07.2023)

Çevresel yağmanın meydana getirdiği olaylar hani “izahlı olmayan işlerin mizahı olur” türden manidar sonuçlara yol açabilmektedir. Bu tür bir kara mizah örneği Büyük Menderes İnisyatifinin faaliyet alanı içerisinde olan Denizli ili Honaz ilçesi Aşağıdağdere köyünde defalarca yaşandı.

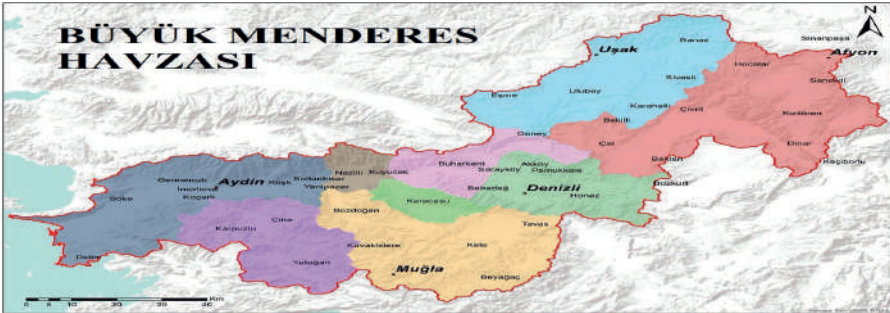
Aşağıdağdere Mahallesi Muhtarı Murat Efe, kaya parçalarının sürekli olarak mahallelerine düştüğünü kaydederek, “Dağda bulunan taş ocağı patlatma yapıyor. Dağın rakımı yüksek olduğu için patlamanın ardından yuvarlanmaya başlayan kayalar mahallemize kadar geliyor. En sonunda evimize kadar geldi. Ali Sarıtaş abimizin evine düşen kaya parçasını görüyorsunuz. Mahalle olarak hepimiz şikayetçiyiz. Jandarma olay yerine gelerek tutanaklarını tuttu. Bu ev mahallelinin değil de valinin belediye başkanının evi olsaydı acaba ne yaparlardı? Ya bu gelen kaya parçası bir vatandaşımızın canına malolsaydı ne olacaktı? İnsan hayatı bu kadar ucuz olmamalı”dedi.

(<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1233780-denizli-honazda-baslarina-tas-yagan-koyluler-isyan-etti> Erişim tarihi: 18.07.2023)

1980lerde ortaya çıkan ilk çevreci direnişler 2000lerde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de daha kurumsal, daha örgütlü bir çerçeveye oturmuştur. Bunda digital internet teknolojilerinin payı yadsınmaz.

Büyük Menderes Havzası dediğimiz Türkiye’nin yüzölçümünün yaklaşık %3,3’ünü kaplayan nehir havzası bölgesinin toplam alanı, 26.361 km²’dir (kıyı suları hariç 26.018 km²). İmar Planı’nda belirtildiği şekilde nehir havzası bölgesinde 10 alt havza bulunmaktadır. Alt Havzalar Kod Adı Yüzölçümü (km²) Kod Adı Yüzölçümü (km²) 07-1 Banaz Çayı Havzası 4.278 07-6 Nazilli Kuyucak Havzası 642 07-2 Küfi Çayı Havzası 5.435 07-7 Dandalas Havzası 726 07-3 Adıgüzel Barajı 84 07-8 Akçay Havzası 4.220 07-4 Buldan Buharkent Havzası 1.817 07-9 Çine Alt Havzası 2.902 07-5 Çürüksu Havzası 2.105. Aydın Söke Havzası 3.810. <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/NHYP%20DEN%C4%B0Z/B%C3%9CY%C3%9CK%20MENDERES%20NEH%C4%B0R%20HAVZASI%20Y%C3%96NET%C4%B0M%20PLANI.pdf> Erişim tarihi: 14.06.2023)

<https://twitter.com/MarufAras/status/1099164122011324417/photo/1> Erişim tarihi: 14.06.2023)

Afyon, Aydın, Denizli ve Muğla illerini içine alan ve ülkemizdeki 25 akarsu havzasından biri olan Büyük Menderes Havzası, bölge için önemli bir su kaynağı. Büyük Menderes Nehri Afyon'un Dinar İlçesi'nden doğar; Uşak, Denizli ve Aydın illerinden geçerek Ege Denizi'nden dökülür. Büklüm büklüm çizdiği yol üzerinde pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Büyük Menderes Havzası, taşıdığı alüvyonlarla bugün en verimli tarım arazilerine sahip. (https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/doga_koruma/doal_alanlar/buyuk_menderes_havzasi/ Erişim tarihi: 14.06.2023) Tarih boyunca Büyük Menderes nehrinin bereketli topraklarında pek çok uygarlık doğdu ve günümüze büyük tarihi miras bıraktılar. Halihazırda yaklaşık 3 milyon civarında insanın bu bölgede yaşadığı tahmin edilmektedir. Tarım ve sanayinin yanı sıra turizm bölgenin önemli gelir kaynakları arasında yer almaktadır.

(<https://twitter.com/nazanbekiroglu/status/449659478548676608> Erişim tarihi: 17.07.2023)

Böylesine stratejik bir bölgede Jeotermal santraller, usulüne göre çalışmayan fabrikaların nehre akıtılan kimyasal atıkları, maden arama bahanesiyle yağmalanan ormanlık alanlar, küçük dereler üzerine dahi yapılan HESler, yanlış sulama ve kuraklık sadece havzada yaşayan insanları değil, aynı zamanda binlerce canlı türünün yaşamını da ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Başka bir deyişle bozulan ekosistem yüzünden canlı habitat giderek yaşanmaz hale gelmektedir. Büyük Menderes nehri Uşak, Afyon, Denizli ve Aydın ilinin sanayi atıklarıyla kirletilirken, çevresindeki ormanlık ve kırsal alanlar da usulüne uygun olmayan jeotermal Enerji Santralleri ve maden arama bahanesiyle (JES) tarımsal ve ormanlık alanlar yağmalanıyor. Kamu adına kamu gücünü elinde bulunduran hükümetin tüm bu olanlara kayıtsız kalması karşısında çoğu gönüllü memleket ve doğa aşığı insanların direnişim mücadelesi takdire şayandır. Çevreye ve doğaya duyarlılık insani bir tutumun yanında anayasal bir vatandaşlık görevidir de... Örneğin 1982 Anayasasının “vatandaşlık ödevi” başlığı altındaki 56.maddesinde “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” denilerek bir anlamda vatandaşlar çevre sağlığını koruma alanında kamu hizmetine bir katılımcı kılınmışlardır. (Ün, 2020) Devlet bu anayasal görevini ihmal ettiği içindir ki, çeşitli Sivil Toplum Kuruluşları (STKler) bu boşluğu doldurma görevini üstlenmişlerdir. Neoliberal politikaların halkı çokuluslu şirketlerin insafına terk ettiği günümüzde hem dünyada hem de gelişmiş ülkelerdeki kadar olmasa da Türkiye’de hükümet dışı STK’ler giderek güçlenmektedir. Çeşitli faaliyetler içerisinde gördüğümüz STK’leri adeta var eden faktörler aktiviteleridir. Aktivitesi olmayan STK’nın taban

bulması ve doğal olarak da yasaması mümkün değildir. STK'ları yasatan aktiviteleri; halk sağlığı ve eğitimi aktiviteleri, sağlık krizlerini ortaya çıkarma, ortak sosyal problemler, çevre olayları, ekonomik değişkenler, gelişme ve ilerleme çalışmaları, kadın sorunları şeklinde gruplandırılabilir. (Talas, 2011) İdealist birtakım insanların gönüllülük esaslı dayanışma içerisinde bir şeyleri birlikte başarma amacıyla bir araya geldikleri STK'lar küreselleşen dünyamızın parlayan yıldızları gibidirler. Dijital çağın medya teknolojilerinin de sunduğu kolaylıkla toplumu yönlendirme gücünün giderek artması bu kuruluşları hükümetlerin ilgisine mazhar kılmıştır. Doğası gereği hükümet dışı örgütler olarak ortaya çıkan STK'ların etkisi arttıkça kendi tekeli otoritesine karşı tehlikeli bulan hükümetler sendikacılık tarihinde gördüğümüz "Sarı Sendikalar"ın benzerlerini maalesef maddi ve siyasi destekle alan açarak adeta Sarı STK'lar kurma cihetine gittiği artık gizlenemeyecek kadar aşıkâr hale gelmiştir. Oysa Sivil Toplum dediğimiz olgu, devlete ve onun hükümetine olan mesafeye tanımlanmaktadır. Resmileşen her şey gibi, örtük resmi STK'lar de sahiciliğini yitirmektedir. Oysa Günümüz sivil toplum tartışmalarında özerklik (otonomi) sivilliğin vazgeçilmez unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal gruplarda özerkliğin birinci koşulu, varlığını başkasının desteğine bağlı olarak görmemektir. Kendi kendini finansa edebilen, yaşamak için başkasının desteğine, onayına ihtiyaç duymayan kuruluşlar özerk olabilir. Sosyal gruplar özerk olduğu anda devlet ya da resmi otoriteyi eleştirebilir veya etkileyebilir. (Yıldız, 2007)

2. YÖNTEM

Bu çalışmayı oluşturan temel veriler; Büyük Menderes İnisyatifi Gönüllülerinden Prof. Dr. Ufuk Yağcı, Halk Sağlığı Uzmanı Prof. Dr. Mehmet Zencir, BMİ gönüllülerine verdiği eğitim ve rehberliğiyle Gazeteci Yaşar Tok, Veteriner Hekim Mustafa Çallica, Ayşe Hazer, ve İş İnsanı Ahmet Ergun'un süreçle ilgili sözlü ve yazılı paylaşımlarından yararlanıldı. Bu bağlamda kendilerine teşekkürü borç bilirim. Bunun dışında çevreci faaliyetlerle ilgili dergi park üzerinden çeşitli makaleler incelendi. BMİ'nin etkinlikleriyle ilgili yazılı, görsel ve sosyal medyadaki veriler tarandı ve alıntılandı.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÖNEMLİ ÇEVRE ÖRGÜTLERİ

Dünyadaki Başlıca Çevre Sivil Toplum Örgütleri ve Kuruluşları

Dünyadaki ünlü çevre koruma kuruluşları, yaptıkları eylemler ve engelledikleri doğa katliamlarıyla hem basında hem de toplumda kendine yer bulmayı başarır. Özellikle fosil yakıtların azaltılması, küresel ısıtma ve

kaçak avcılık gibi konulara karşı uluslararası alanda çalışan çevre örgütlerinin önemi büyüktür.

<https://www.dunyaatlası.com/dunyadaki-baslica-cevre-sivil-toplum-orgutleri-ve-kuruluslari/> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Dünyadaki Başlıca Çevre Sivil Toplum Örgütleri ve Kuruluşları

Uluslararası ve yerel çevre örgütleri; çevre sorunlarını önlemeye yönelik toplumu bildiren, kamuoyu oluşturan ve yöneticilere yol gösteren çalışmalar yapar ve destekledikleri çevre projeleri ile çevre sorunlarını önlemeye destek olur.

Başlıca uluslararası çevre örgütleri şunlardır:

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN)

Kuruluş Tarihi: 1948

Dünya çapında biyolojik çeşitliliğin korunması için çalışan çevre örgütüdür. Bununla birlikte gıda güvenliği, küresel iklim değişimi ve sürdürülebilir kalkınma konularında çalışmalar yapar. Kuruluş, yayınladığı Kırmızı Liste ile nesli tükenmekte olan türlere dikkat çeker.

Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)

Kuruluş Tarihi: 1961

Kuruluşun amacı; dünyanın doğal dengesini korumak ve insanın doğa ile uyumlu yaşamasını sağlamaktır. Kuruluş; biyoçeşitliliği korumayı, yenilenebilir kaynak kullanımını ve tasarruf sağlamayı teşvik edici çalışmalar yapar.

Greenpeace

Kuruluş Tarihi: 1971

Amacı; dünyada yaşamın devamını sağlayan ekolojik ortamı desteklemektir. Bu amaçla biyolojik çeşitliliği korumak; su, toprak ve hava kirliliğini önlemek ve barışı desteklemek için çalışmalar yapar.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP) – (UNEP)

Kuruluş Tarihi: 1972

Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının önlenmesi amacıyla uluslararası iş birliği yapmak için kurulmuştur. Uluslararası çevre sözleşmeleri ve protokoller ile çölleşme, küresel iklim değişikliği gibi çevre sorunlarının çözümüyle ilgili çalışmalar yapar.

Avrupa Çevre Ajansı (APA)

Kuruluş Tarihi: 1990

Avrupa Birliği kurumu olan Avrupa Çevre Ajansı, üye ülkelerde çevre politikaları geliştirmek, kamuoyunu çevre sorunları konusunda bilgilendirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için çalışmalar yapar.

Türkiye’de Çevreci Örgütler

Türkiye’de çevre sorunları konusunda resmî kurumlar içinde Çevre ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile belediyeler faaliyet gösterir. Bununla birlikte ülkemizde çevre koruma bilincinin sağlanmasına katkıda bulunan ve çevre sorunlarını önleyici çalışmalar yapan bazı sivil toplum kuruluşları arasında; Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV), Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD) ve Deniz Temiz Derneği (TURMEPA), BuğdayEkolojik Yaşamı Destekleme Derneği, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Çevre Koruma ve Ambalaj Atıklarını Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO) sayılabilir.

<https://www.plumemag.com/dunyadaki-en-onemli-cevre-orgutleri/>
Erişim tarihi:19.06.2023)

Ege Bölgesinde Çevreci Örgütler

Ege Bölgesi'ndeki çevreci kuruluşların büyük çoğunluğu (%89'u) 2000 yılından sonra kurulmuştur. İlk olarak Türkiye'nin geç sanayileşen bir ülke olması nedeniyle bölgedeki çevre bilinci geç oluşmuştur. İkinci olarak teknolojik gelişmeler ile sosyal medya, çevreci platform kurulmasını kolaylaştırmıştır. Son olarak bu dönemde hızlanan neoliberal politikalar çevreyi tahrip etmiş ve bu sebeple çevreci karşı koyuşlar artmıştır. (Can-Gönenç, 2022) Büyük menderes İnisyatifinin kuruluşundan sonra Büyük menderes Havzasındaki 4 kent Afyon/Dinar, Aydın, Denizli ve Uşak'taki çevreci aktivistleri havzanın bozulan ekosisteminin iyileştirilmesi ve daha da bozulmaması için büyük bir çaba içerisinde oldukları gözlenmektedir.

4. BÜYÜK MENDERES İNİSİYATİFİ (BMİ)

1940'lardan itibaren gelişen neoliberal politikalar sonucu klasik liberalizmin "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" retoriği yeni dönemde adeta "bırakınız girsinler, bırakınız yıksınlar" a dönüştü. Gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı, ekonomik büyüme ve sanayileşmedeki devasa genişleme küresel ısınma, denizler ve göllerin kirletilmesi, hava kirliliği gibi sorunlara yol açarken, gelişmekte olan toplumlarda bakir doğanın kontrolsüzce tahrip edilmesi öncelikli sorunlar arasında yer almaktadır. (Nair, 2018) Türkiye'yi de gelişmekte olan ülkeler kategorisine soktuğumuzda ne yazık ki, çevre talanının hoyratça yapıldığı ülkelerden birisi olduğuna görüyoruz. Bu sadece araştırmamızın konusu olan Büyük Menderes Havzası'nda karşılaştığımız bir durum da değildir. Aksine Anadolu'nun her yeri HES, JES, RES, maden arama, yeni konut alanları üretme, yol açma, sanayi tesisleri kurma vs. sebeplerle birtakım şahıslar ve şirketlerce tarumar edilmektedir. Böylesi bir ortamda 2018 yılında Denizli'de çevreye duyarlı, hümanist, demokrat ve yurtsever az sayıda insan, daha sonra çeşitli hukuki sorunlar nedeniyle derneğe de dönüşecek Büyük Menderes İnisyatifini oluşturmuşlardır. Yeni medya teknolojilerinin etkisiyle kısa sürede hem yerelde hem de ülke sathında

adından söz ettiren BMİ, Ege bölgesinde bu alanda faaliyet yürüten ilk STK değildir. BMİ'nin de oluşumunda katkılarını gördüğümüz amiyane tabirle bir grup eski tüfek solcu bazı şahıslar daha 1990ların başında bu yönde adımlar atmıştı. Ancak 1994'lü yıllarda başlatılan ve kısa sürede hızla büyüyen Büyük Menderes Doğa ve Çevre Platformu (BÜMEDÇEP) hareketi ne yazık ki zaman içinde sönümlenmiş, sonraki faaliyetler sınırlı ve kısa süreli çalışmalar olmuştu. Sosyolojik bir gerçeklik olarak Türkiye toplumu henüz fizyolojik ihtiyaçları aşamasından öteye geçemediği ve darbeler ve müdahaleler nedeniyle demokratik kültür yerleşmediğinden ekolojik duyarlılık mevzusu da yine bir avuç eski sol-sosyalist, liberal, demokrat insanın mücadelesine kalmaktadır. Neoliberal politikaların bir sonucu olarak, her alanda Özel Sektörün önünü açacak düzenlemeler doğamızın da yağmalanmasına kapı açtı. Neoliberalizm çağında her şey Özel Şirketlerin kazanması üzerine kurgulanınca, akarsuların, derelerin, tarımsal ve ormanlık alanların içindeki ekosistem hiçe sayılarak yok edilmesi normal hale getirildi. Yerli yabancı Özel şirketlere karşı çevre ve ekolojik sistemin korunması mücadelesi yürüten gönüllü aktivistler çoğu yerde basın açıklaması yapmakta bile zorluk çekmektedirler. Bu mücadelede yanlarında görmeyi umdukları kolluk güçleri çoğu yerde ne yazık ki, neoliberalizm politikalar gereği özel şirketlerin yanında konuşlanmaktadır.

Kazdağları nöbetçilerinin maden proje alanında yapmak istediği açıklamaya jandarmanın dışarıdan katılımı yasaklaması sebebiyle dışarıda ikinci bir basın açıklaması gerçekleştirildi.

“Karadeniz’den Akdeniz’e, Kazdağları’ndan Hasankeyf’e Munzur’dan Kirazlıyayla’ya, Salda’dan ODTÜ’ye, Murat Dağı’ndan Efemçukuru’na, Kuzey Ormanları’ndan Bergama’ya tüm yaşam savunucularıyla dayanışma içerisinde doğamızı ne olursa olsun savunacağız.”

(<https://yesilgazete.org/kazdaglarinda-basin-aciklamasina-jandarma-engeli/> Erişim tarihi:23.07.2023)

Aynı şekilde yıldır Milas’a bağlı Akbelen Ormanlarını kömür çıkarma izni alan şirketin yüzbinlerce ağacı kesmesine karşı orman nöbetine maalesef malum şirket kolluk güçlerinin de yardımıyla cebri yöntemlerle ağaç kıyımına devam etmiştir. *Muğla’daki Akbelen Ormanı’nda ağaçların kesilmesine karşı çıkan köylülere jandarma biber gazıyla müdahale etti.*

(<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/son-dakika-akbelen-ormaninda-jandarma-mudahalesi-gozaltilar-var-689845h.htm> Erişim tarihi:25.07.2023)

Devlete ve hükümete rağmen doğal alanlara müdahale imkânı yoktur. Çok dar bir alanda define arayan definciler bile çoğunlukla yakayı ele vermekte iken, on binlerce dönüm tarımsal ve yeşil ormanlık alanlar, dereler, nehirler, göller ve denizler korkunç fenalıklara maruz kalmaktadır. *Yasalarda yapılan değişiklikler ve yönetmeliklerdeki düzenlemeler şirketlerin kent ve doğal hayat üzerindeki yetkilerini giderek artırdı. CHP İzmir Milletvekili Zeynep Altıok, "AKP'nin Doğa Talanı Karnesi" başlığıyla yayımladığı çalışmada AKP döneminde Türkiye'nin Çanakkale büyüklüğünde orman alanı kaybettiğini aktardı.* (<https://www.birgun.net/haber/16-yillik-doga-talanina-tamam-216947> Erişim tarihi:25.07.2023)

Akbelen deyip geçmemek lazım. *"Herkes, her şey birbirine bağlı. Akbelen'in ormanı yok edilince, senden de gidiyor güzel kardeşim... Hepimizden gidiyor."*

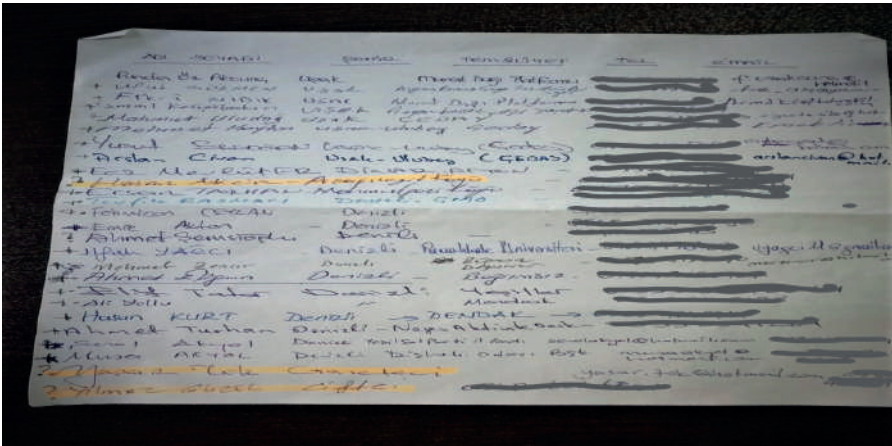
(<https://www.gazeteduvar.com.tr/akbelen-normal-degil-makale-1630060> Erişim tarihi:27.07.2023)

Özel şirketlerin devletlere sirayet ettiği ve neredeyse hükümetlerin içinden dışından yönlendiricisi olduğu günümüzde, kamu yararına mugayir doğa-çevre katliamı yılın neredeyse her günü küresel çapta maalesef devam etmektedir. Hal böyle iken tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bu arada ezcümle Aydın, Denizli, Uşak, Dinar yerellerinden gelen belirli grup ve yapıların katılımlarıyla Büyük Menderes Nehri Havzasındaki başta sanayi atıklarının yol açtığı kirlilik ve maden arama bahanesiyle tarımsal ve ormanlık alanlarının yok edilmesine karşı mücadele kararı alınmıştır.

Büyük Menderes İnisyatifi Denizli Bileşenleri Büyük Menderes Nehri başta olmak üzere Denizli ve çevresinde çevre sorunları ile mücadele eden bir sivil toplum platformudur. Platform Menderes havzasını kapsayan Afyon Denizli Aydın ve İzmir illerinde oluşturulan platformun bir parçasıdır. Denizli özelinde oluşan çevre sorunları ile ilgili yerinde farkındalık yaratmak, bu sorunlara birebir bölge halkı ile çözüm üretmek, hukuksal ve örgütsel olarak bölge halkına destek olmak ve bu konularda kamuoyu oluşturmak amacıyla kurulmuştur. Özellikle Büyük Menderesteki kirlilik başta Jeotermal Elektrik Santralleri ve diğer Sanayi ve tarımsal kirliliği önlemek amacı ile birçok toplantı ve girişimlerde bulunmuştur. Bu aktiviteler tamamen bir grup gönüllü arkadaşımızın şahsi özverileri sayesinde bu aşamaya geldi.

<https://kreosus.com/menderes> Erişim tarihi:19.06.2023)

2018 Eylül’ünde Denizli makine Mühendisleri Odası Toplantı Salonu’nda ilk kez bir araya gelen Ege Bölgesi Çevre Gönüllüleri BMI için dev bir adım atmışlardır. Her kesim ve meslekten yaklaşık 50-60 civarında insanla başlayan çalışmalar yeni katılımlarla sürmektedir.

Denizli merkezli aktivistlere kısa sürede Aydın, Dinar ve Uşak’tan da çevre bilinci insanlar dâhil olmuştur. Aydın’dan Dr. Metin Aydın, Uşak’tan Funda

Özakçura ve Afyon Dinar'dan Soner Özdemir'in oluşumdaki katkılarını zikretmeden almaz. Herhangi bir ideolojik gruba angaje olmadan yürütülen ilkesel çalışmalara farklı kesimlerden de insanlar iştirak etmiştir. Örneğin Aydın ilini temsilen Germencik Çevre Derneği ve Aydın Çevre Platform Derneği'nin yanı sıra Afyon-Dinar bölgesinden gelen aktivistler toplantılarda Dinar'ın çevresel sorunlarını dile getirmişlerdir. Menderes Nehri'ndeki canlı yaşamı tehdit eden kirliliğe karşı kamuoyunu bilgilendirmek, yetkilileri harekete geçirmek için harekete geçme kararı alınmıştır. Aktivistlerin etkin çalışması için Whatsap Grubu oluşturulmuştur. WhatsApp Grubuyla iletişim bağıını güçlendiren BMİ topluluğu ilk olarak 30 Eylül 2018'de Uşak Banaz'da Avgan Çayı gezisi gerçekleştirilmiştir. Uşak Ulubey deresinin sanayi atıklarıyla kirlenmesine karşı Uşaklı çevrecilerin kurduğu ÇEDAY'ın (Doğal Üretim Çevre ve Dayanışma Derneği) çatısı altında bir araya gelerek derenin ekolojik dengeye kavuşturulması için mücadele yürütüyor ve yetkililerden gerekli önlemlerin alınmasını talep ediyorlar. Ulubey Deresi'nde canlı yaşamın, sanayi atıkları nedeniyle sone ermek tehlikesi ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekilmiştir.

(<https://ozgurdenizli.com/ceday-ulubey-deresinde-yasam-bitmek-uzere/>
Erişim tarihi: 14.07.2023)

ÇEDAY'ın dışında Murat Dağı Platform'u da Uşak'taki çevresel sorunlara duyarlı aktivistlerle BMİ etkinliklerinde bulunmuştur. Çatı örgütlenmesini olabildiğince geniş ve demokratik olması için dernekleşmeye gitmeyen BMİ oluşumu yaşanan bürokratik sebepler ve bilhassa kolluk güçleri ve vilayetle yaşanan sorunlar yüzünden 03.03.2021 tarihinde oluşum, **Büyük Menderes çevre Ve Ekoloji Derneği** ismiyle derneğini kurmak zorunda kalmıştır. Mevcut inisiyatif yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerde derneğin yukarıda ima edilen bürokratik sebeplerle kurulduğunu ve derneğin inisiyatifin partiler üstü-çoğulcu yapısına zarar vermemesine özenle dikkat edildiği vurgulandı.

BMİ Çerçeve Yazı-1

Büyük Menderes Çevre Ve Ekoloji Derneği Tüzüğü'nden Kısa Bir Kesit

Derneğin Adı ve Merkezi Madde 1- Derneğin Adı: Büyük Menderes Çevre ve Ekoloji Derneği'dir. Derneğin merkezi Denizli'dir. Dernek kamuya yararlı ve yurt dışında da görev yapmak üzere uluslararası nitelikte kurulmuştur. Şubesi açılmayacaktır. Derneğin Amacı ve Bu Amacı Gerçekleştirmek İçin Dernekçe Sürdürülecek Çalışma Konuları ve Biçimleri İle Faaliyet Alanı Madde 2- Dernek, Anayasada tanımlanan sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı ile doğal ve kültürel değerlerin korunmasının,

hukuksal düzenlemelerin yansira, bilimsel bilgiler ışığında kamuoyunun bilgilendirilmesi, ekosistem ve çevre koruma bilincinin geliştirilmesi ve yaygınlaşması, her türlü çevresel kirlenme, doğal ve kültürel değerlerin bozulmasına yönelik faaliyetler konusunda kamuoyunun bilgilendirilmesi ve uyarılması, bu kirlenme ve bozucu faaliyetlerin önüne geçmek için, her türlü hukuksal yola başvurmak, demokratik baskı grubu işlevini görmek, bu konuda yapılan yasal düzenlemelerin ve yönetim faaliyetlerinin hukukun tanıdığı yollarla takipçisi olmak, bu konularda her türlü çalışmayı yapmaktır. Genel kurulda, devredilecek yer belirlenmemişse derneğin bulunduğu ildeki amacına en yakın ve fesih edildiği tarihte en fazla üyeye sahip derneğe devredilir. Tasfiyeye ilişkin tüm işlemler tasfiye tutanağında gösterilir ve tasfiye işlemleri, mülki idare amirliklerince haklı bir nedene dayanılarak verilen ek süreler hariç üç ay içinde tamamlanır. Derneğin para, mal ve haklarının tasfiye ve intikal işlemlerinin tamamlanmasını müteakip tasfiye kurulu tarafından durumun yedi gün içinde bir yazı ile dernek merkezinin bulunduğu yerin mülki idare amirliğine bildirilmesi ve bu yazıya tasfiye tutanağının da eklenmesi zorunludur. 10 Derneğin defter ve belgelerini tasfiye kurulu sıfatıyla son yönetim kurulu üyeleri saklamakla görevlidir. Bu görev, bir yönetim kurulu üyesine de verilebilir. Bu defter ve belgelerin saklanma süresi beş yıldır. Hüküm Eksikliği Madde 22- Bu tüzükte belirtilmemiş hususlarda Dernekler Kanunu, Türk Medeni Kanunu ve bu Kanunlara atfen çıkartılmış olan Dernekler Yönetmeliği ve ilgili diğer mevzuatın dernekler hakkındaki hükümleri uygulanır. Geçici Madde 1-İlk genel kurulda dernek organları oluşturulana kadar, derneği temsil edecek ve dernekle ilgili iş ve işlemleri yürütecek olan geçici yönetim kurulu üyeleri aşağıda belirtilmiştir. Geçici Yönetim Kurulu Üyelerinin; Adı ve Soyadı: Görev Unvanı: Bu tüzük 22 (Yirmiiki) madde ve 1 (Bir) geçici maddeden ibarettir.

Mali Sorunlar: Herhangi bir geliri olmayan inisiyatif faaliyetlerini imcece usulü dernek aidatı ve bazı bağışlarla yürütmektedir. Şu ana kadar dışarıdan herhangi AB fonundan vs. destek alınmadığı görüştüğümüz inisiyatif yetkililerince belirtildi.

BMI Çerçeve Yazı-2

Dönem Sözcüsü Ahmet Ergun'un kaleminden Faaliyet Raporu

“Büyük Menderes Yok Olmasın!”

Büyük Menderes İnisyatifi olarak birlikteliğimiz 2018 yılı Eylül ayı içerisinde başladı. Denizli ili yanı sıra nehir güzergahındaki diğer illerde çalışma yapan doğa ile ilgili gönüllü gruplarla Eylül 2018'de Büyük Menderes Nehri'ne ve havzasına sahip çıkmak için bir araya geldik. Denizli

ili, sanayi atıklarından kaynaklanan ana kirlilik kaynağı olmasına karşın, çevre ve ekolojiyi savunan faaliyetler ne yazık ki orta vadede beri kitlesel bir mücadele ortaya koyamamıştı. 1994'lü yıllarda başlatılan ve kısa sürede hızla büyüyen Büyük Menderes Doğa ve Çevre Platformu (BÜMEDÇEP) hareketi ne yazık ki zaman içinde sönmüş, sonraki faaliyetler sınırlı ve kısa süreli çalışmalar olmuştu.

Çevre gönüllüleri olarak yaptığımız çağrı üzerine Afyon-Dinar, Uşak, Denizli ve Aydın illerinden gelen ekoloji ve çevre gönüllüsü kurum ve kişiler bir araya gelerek Büyük Menderes İnisyatifi adını aldılar. Daha sonra her bileşen kendi bölgesindeki ekoloji ve çevre sorunlarına yoğunlaşmış diğer bileşenlerin çalışmalarına destek veren bir faaliyet yürüttüler.

İnsanlığın uygarlık tarihinin yol güzergahı olan Büyük Menderes Nehri ve havzası, son buzul çağdan beri çeşitli uygarlıkların doğduğu alanları kapsamaktadır. Neolitik çağ sonrası yerleşik yaşama geçen toplumların, Batı Anadolu'da saptanan en eski yerleşimi, nehir yukarı havzasında, Çal ilçe sınırlarındaki Ekşi Höyük'tür. Günümüz üretim kültürlerine ait izler, nehir boyundaki pek çok insan yerleşiminde çağlar boyunca gelişmiş ve günümüze miras kalmıştır.

İnisyatif, Büyük Menderes Nehri ve havzasının ismini almış olsa da bu daha çok sembolik bir duyarlılığı, tarihsel bir yüklenişini içermektedir. Bu nedenle, İnisyatifin görev ve sorumluluk olarak önüne koyduğu program sadece nehir havzası ile sınırlandırılmaz. Sözü geçen coğrafi alanda var olan tüm küresel çevre sorunları, yaşam alanı hakkı ihlalleri, doğa dengesine kasteden tüm ekoloji sorunları ilgi alanımıza girmektedir.

Hedef:

Diğer illeri de kapsayan Büyük Menderes İnisyatifi'nin hedefi, bölgede yaşanan çevre ihlalleri için ortak bir organizasyon ve program doğrultusunda duyarlılık yaratmaktır. İnisyatif içerisinde yer alan bileşenlerin görevi, öncelikle kendi illerinde ve daha sonra tüm bölgede -Büyük Menderes Havzası dahil olmak üzere- tüm ekolojik sorunlara müdahil olmaktır.

İnisyatif çalışmalarında öğrenme, anlama, araştırma, belgeleme, yerelde konuya duyarlı tüm yapılarla sorunu ortaklaştırma, sorunlara sahip çıkma ve çözüme iradesi öncelikle yer alır. İnisyatif bu mücadelenin çok boyutlu ve uzun soluklu bir yol olduğunu bilir. Kısa sürede yıkımların, doğa katliamlarının yok olacağı düşünülemez. Ancak halkın direngen mücadelesiyle doğa katliamlarına engel olduğu da bilinen bir gerçektir.

İnisyatifin Denizli Bileşeni olarak ciddi eğitim süreçleri yaşadık. Bundan sonra da bilimsel temellerde eksikliklerimizi seminerler ve okumalarla

gidermeye çalışıyoruz. Sahada ise Jeotermal Elektrik Santralleri (JES) ile ilgili Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) süreçlerine müdahil olduk. Sarayköy ilçesi Hasköy Beldesinde Zorlu Enerji'nin yürüttüğü sondaj çalışmalarında toplantıların şirketin istediği doğrultuda yapılmasını engelleyip ÇED sürecini geriletтік. Aralık 2018 ve Şubat 2019 ÇED toplantılarını halkın karşı koymasından neticesinde gerçekleştirilemediler. Aydın/Kızılcaköy'de devam eden JES direnişine yerinde destek olduk, basın açıklamaları yaptık.

Güncel olarak inisiyatifimiz aşağıdaki konularda imza toplama, dava açma, hukuksal zeminde hak arama ve kamuoyu oluşturma çalışmaları yürütmektedir.

- 1- Denizli Organize Sanayi Bölgesi (OSB) atıklarının arıtılmadan Büyük Menderes Nehri'ne atılması: OSB'ne ait arıtım tesislerinin her zaman çalıştırılmamasının yanı sıra kapasite eksikliği de not edilmelidir. Çürüksu'da kirlenen su, Sarayköy ve sonrasında JES'lerin akışkanlarının illegal deşarjları ile tamamen kullanılamaz hale gelmektedir.
- 2- Sarayköy'de yoğunlaşan JES ihalelerini engellemeye yönelik çalışmalar: JES'ler, Büyük Menderes Nehrine illegal olarak deşarj edilen akışkanlarıyla ve havaya salınan zehirli gazların toprağı kirletmesiyle doğa ve insan sağlığı için ciddi bir tehdittir.
- 3- Çivril bölgesinde yaşanan su ve nehir kirlilikleri, Adıgüzel Barajında ve Işıklı Gölünde yaşanan yoğun kirlenme ve kimyasal atık problemleri: Evsel ve işletme atıkları (meyve suyu ve cips fabrikaları) ön planda. Işıklı Gölü için de balık çiftlikleri kirlilikte rol oynuyor. Sandıklı'da kaplıcalara bağlı jeotermal kirlenme de söz konusu.
- 4- Çal bölgesinde Büyük Menderes Nehri kenarı ve havzasında yaşanan su kirlilikleri, özellikle Akkent beldesinde Konfrut meyve suyu fabrikasının yarattığı kimyasal kirlilikler. Yine yöredeki yerleşim alanlarının kanalizasyonlarının arıtılmadan nehre verilmesi de önemli kirlilik kaynağı.
- 5- Dinar Suçikan mevkiinde Büyük Menderes Nehrinin kaynağına (Uluköy, Karataş, Cumhuriyet, Çayüstü köyleri) bir termik santral kurulması planlanmaktadır. Bu termik santrali ciddi hava kirliliğine, B. Menderes Nehri'nin kirlenmesine, debisinin azalmasına ve suyun ısınmasına yol açacaktır.
- 6- Tavas ilçesi Avdan bölgesinde kömürlü termik santral: ÇED süreci devam ediyor, halk toplantısı yapılmış, bakanlık düzeyinde İDK aşamasında olup henüz sonuçlanmamıştır. Yöre halkının yoğun tepkisi vardır.

7- Kentsel dönüşüm, Honaz tüneli, Aydın-Antalya otoyolu, Dalaman Çayı, Seyir Tepesi, Zeytin Yaylası, Salda Gölü, yabani yaşam alanları, mermer ocakları vb. başlıklar.

Genel anlamda ekolojik mücadeleye katkı: Küresel İklim Krizi basın açıklaması, Kanal İstanbul imza kampanyası, Kazdağları direnişine destek, Salda Gölü direnişine destek, Murat Dağı'nda yapılmak istenen maden arama konusuna karşı direnişe destek, Kızılcaaköy JES direnişine destek...

Denizli yerinde odaklandığımız ve yukarıda bir bölümünü maddeler halinde belirttiğimiz konuları içeren Ekolojik Yerel Yönetim Raporu-2019 başlıklı bir rapor hazırlanmış olup web sitemizden ulaşılabilmektedir.

Gazeteci Yaşar Tok'un İnsanüstü Çabaları

BMI Faaliyetlerinin Medya Yansımalarına geçmeden son10 yılını adeta Büyük Menderes Nehri'ndeki ölümcül kirliliğe dikkat çekmeye adayın duayen gazeteci **Yaşar TOK**'un çabalarına değinmek gerektiğini düşünmekteyiz. Bakınız daha 4 Aralık 2012'deki **Ölmeye Yatan Nehir** başlıklı makalesinde ne diyor: *"...Menderes acil çözüm bekliyor. Bizim izlediğimiz bilgilendirme toplantılarında sunulan veriler, bu durumun vahamet ve aciliyetini tüm açıklığı ile ortaya koyuyor. Ama koruma ve kurtarma alanlarında yapılanların dar alanda büyük şovlara dönüştüğü günümüz pratiklerinde bu aciliyetin gerekliliği ne kadar yerine getiriliyor ya da getirilebilir bilmiyorum. Şimdilerde "kentsel Dönüşüm" gibi 400milyar dolarların uçtuğu dudak uçuklatan devasa projelerin lansmanına tanık oluyoruz. Sözü edilen rakamların yanında Menderes gibi bir projenin maliyeti ne olabilir ki? Ámá Menderes bir rant alanı değil ne yazık ki, devletin üreteceği kurtarma projesinden büyük rantlar çıkmaz. Dolayısıyla böyle bir proje için hiç kimse ya da kurum hevesle amatör bir ruh taşımaz. Yine de vurgulayalım. Menderes acil çözüm bekliyor. Hemen şimdi! Yoksa ölü nehirler kervanına katılmak için gün saymaya başlaması işten bile değil"*

(<https://www.denizlihaber.com/yazarlar/yasar-tok/olmeye-yatan-nehir-menderes/> Erişim tarihi:20.07.2023)

Yaşar Tok arşivinden 2014 baharında dönemin Dinar Belediye başkanıyla Suçikan Mevkiinde...

Yaşar Tok, 29 Eylül 2021 tarihli Evrensel Gazetesi'nde çıkan makalesinde ise **“Büyük Menderes Ölürse, Ege Ölür!”** tespitinin kesinlik ifade ediyor olmasının rahatsız ediciliğinden gocunmuyoruz. Aksine bu vurguyu daha çok yapmak ve muhtevastındaki acı gerçeği duyumsatmak gerekiyor. Yerel nehir yolu gezilerimizde sıkça duyduğumuz öyküler ve anlatılar giderek azalmaya başladı. Çok değil on yıl sonra bu anlatılardan geri kalanlar da yok olmaya yüz tutacak ve her birimizin anlatacak nehir boyunda balık tutma, yüzme öğrenme gibi çocukluk ve ergenlik hikâyemiz de kalmayacak. B. Menderes biraz da bu yüzden yok olacak. Belleklerde! En kötüsü de bu değil mi?” derken durumun vahametini bir kez daha kamuoyuna duyurma vazifesini yerine getirmiştir. (<https://www.evrensel.net/haber/443778/buyuk-menderes-olurse-ege-olur> Erişim tarihi:23.07.2023)

Yaşar Tok'la 20.07.2023 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yüz yüze görüşmede de ifade ettiği gibi, ilki 2014 yılında kamuoyunun dikkatini Büyük Menderes'teki ölüme çekmek amaçlı Pamukkale Üniversitesinden Prof.Dr. Mustafa Duran ve Dr. Öğr. Üyesi Gürçay Kıvanç Akyıldız'ın da danışmanlığında 40 bölüm süren bir yazı dizisiyle, Afyon/Dinar'daki çıkış kaynağından Söke'ye kadar yaklaşık 600 km'lik nehir yatağını kat ederek çektiği videolar ve fotoğraflar eşliğinde yayımlar. (<https://www.denizlihaber.com/ozgun/olmeye-yatan-nehir/> Erişim tarihi:21.07.2023)

Daha sonra aynı mevzuda yeni analiz ve değerlendirmelerle Dr. Öğr. Üyesi Gürçay Kıvanç Akyıldız'ın da katkılarıyla, ilki 8 Haziran 2021 tarihinde “Kuraklık Ve Kirliliğin Pençesindeki Menderes” ve sonuncusu 26 Temmuz 2021 tarihinde “Çürüksü Tarihin Hüzünlü Mirası” adıyla yayımlanmış 11 bölümlük bir yazı dizisiyle kamuoyunun dikkatine sunulmuştur.

(<https://d20haber.com/ozgun-icerik/kuraklik-ve-kirliligin-pencesindeki-buyuk-menderes/curuksu-tarihin-huzunlu-mirasi/> Erişim tarihi:21.07.2021)

Pamukkale Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Öğretim üyeleri Prof.Dr. Mustafa Duran ve Dr. Öğr. Ü. Gürçay Kıvanç Akyıldız'ın araştırmalarında hem su kalitesi hem de yaşanan kuraklığın getirdiği korkunç tablo bilimsel ölçekte ortaya konulmuştur. Araştırmada seçilen lokasyonlarda *“İlgili su kütlelerinin zirai atık sulara, kentsel kanalizasyon sistemlerine, sıcak sulara ve ağır endüstriyel (tekstil boyası,mermer, deri işleme) deşarzlara maruz kaldığı bilinmekle beraber, bu tarz etkilere maruz kalmayan havza içi lokasyonlardan da referans olarak örnekler alınmıştır. Çalışmada ayrıca mentum deformiteleri için üç farklı sınıf (Sınıf I: hafif derece deformite, Sınıf II: Orta derece deformite, Sınıf III: Ağır derece deformite) şeklinde kategorilendirme yapılmıştır.* Akyıldız-Bakır-Polat-Duran: 2018)

Ancak aradan geçen 7 senede bırakın kirliliğin azaltılması ya da önlenmesi için somut herhangi bir adım atılmasını, aradan geçen sürede açılan çoğu kaçak yeni boyahane ve yeni sanayi işletmelerinin ve artan nüfusun her türlü zararlı atığı nehir kollarına ezcümle Çürüksu'ya boca edilmeye devam etmiştir. Tok'un *“2010 Havza Eylem Planı kâğıt üzerinde kaldı ne yazık ki! Somut olarak nihai olarak bugün izlenen merkezi politikaların yereldeki yansması ile **Büyük Menderes**” ne yazık ki, elimizden kayıp gidiyor!”* saptamasına hüzünlenmemek mümkün değildir. (20.07.2023 saat.13.00'daki görüşmemizden)

Yaşar Tok

Bir Kararlı-İyimser Portre Mustafa Çallıca

BMİ'nin öncülerinden ve hâlihazırdaki dönem sözcüsü Veteriner Hekim Mustafa Çallica söyleşimizde, inançlı, kararlı, pozitif ve daha mühimi gelecekle ilgili iyimser görüşleriyle şaşırttı doğrusu. Çallica, 2018'de Denizli Büyükşehir Belediyesi'nde Cumhuriyet Halk Partisi Belediye Meclis Üyesiyken gördükleri-yaşadıkları O'nu bu Sivil Toplum Kuruluşu oluşumuna götürmüş denilebilir. Büyükşehir Yasası, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yarattığı yeni düzende Denizli Su Kanalizasyon İdaresi (DESKİ) ve Büyükşehir Belediyesi Çevre biriminin bütçe kısıtlamaları ve kirliliği önlemedeki samimiysizliği Çallica'yı çevre konusunda geleceğe dönük siyaset üstü daha geniş katılımlı bir STK oluşumu fikrine iyice yaklaştırmıştır. Görev süresinin bitiminde kendisi gibi düşünen çeşitli mesleklere mensup gönüllü aktivistlerle 2019 başlarından itibaren Büyük Menderes Havzasındaki başta kirlilik olmak üzere, tarımsal ve ormanlık alanların çeşitli sebeplerle yağmalanmasına karşı yerinde çalışmalara başlamıştır. Mustafa Çallica'nın süreçte yaşananlarla ilgili ilginç anekdot ve saptamalarından bazıları şöyledir:

Çallica, *“apolitik halkın geçim kaynakları somut bir biçimde tehlikeye girmeyinceye kadar tepki göstermediğini ancak dersinizi iyi çalışıp köyliüyü doğru bilgilendirip, anayasal hukuki dayanakları ortaya koyduğunuzda ve daha mühimi güven aşıladığımızda bizlerle yürüdüklerini gördük. Örneğin Tavas Avdan'daki Linyit madeni çıkarma projesine karşı başta Altınova muhtarı olmak üzere, Solmaz, Seki köyleri halkı hukuki sürece destek verdiler ve buradaki davalar kazanıldı. Ancak ne yazık ki, burada fiili bir yıkım sürüyor. Yargıdan dönen kamulaştırma kararları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle özel şirketin lehine fiilen kadük bırakıldı. Enteresan bir durum aynı gerekçelerle Sarayköy ilçesinde ki, buradaki malum Tekstil Fabrikasının atıkları ve Jeotermal faaliyetleriyle yaşanmaz hale gelen bir beldemiz nerdeyse her aileden 1 kişi o fabrikada çalıştığından sosyo-kültürel düzeyleri Tavas'a göre daha yüksek olmasına karşın kısa vadeli çıkarları uğruna sürece katkı sunmadılar ve buradaki davalardan sonuç alamadık. Tavaslılar varoluşsal tehlikeyi gördüklerinden mücadeleden kaçınmadılar, ancak Sarayköy'de durum tersi oldu. Temiz ve yaşanılır bir çevrede*

mutlu ve sağlıklı bir gelecek için bütünsel bir ekolojik mücadele gerekiyor. Bunun için ülkedeki, hatta dünyadaki ekoloji örgütleriyle birlikte çalışmak gerekiyor.”

BMİ Sözcüsü Mustafa Çallica'nın oluşumla ilgili “*BMİ, Büyük Menderes Havzasında toplumun asgari müştereklerde birleşmesine katkı yaptı*” sözleri geleceğe iyimser bakmamızı düşündürmektedir.

5. MEDYADA BÜYÜK MENDERES İNİSİYATİFİ

BMİ aktivistlerinin ilk toplantısından itibaren hem yerel hem ulusal medyanın ilgisini çekmiştir. İnternet çağında başta sosyal medya uygulamaları facebook, twitter, instagram, linkedin, swarm, whatsapp, snapchat, facebook messenger gibi platformlar olmak üzere digital gazetelerde BMİ'nin faaliyetleri yar aldığı görülmektedir. Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren toplam 100'ü aşkın çevreci örgüt içerisinde görece yeni olan BMİ'nin amacı; başta Büyük Menderes Nehri yatağındaki kirliliği yerinde incelemek için geziler düzenlemek, veri toplamak ve bu verileri kamuoyuyla paylaşıp kamuoyunda farkındalık yaratmak, müsebbipler hakkında suç duyurusunda bulunmak, davalar açmanın yanı sıra havzadaki tarımsal ve ormanlık alanların maden çıkarmak, JES; GES,HES,BES, konut ve yol yapımı projeleriyle yağmalanmasına etkin bir STK olma bilinciyle karşı çıkmaktır.

Bir zamanlar yüzülen, balık tutulan, verimli tarım arazilerini sulayan Büyük Menderes Nehri'nde kirlilik hat safhaya ulaştı. Kimi zaman fabrikaların kimyasal atıklarıyla siyah akan suyuyla, kimi zaman balık ölümleriyle gündeme gelen Büyük Menderes'i eski güzel günlerine götürmek için mücadele eden kurumlardan biri de Büyük Menderes İnisiyatifi. İnisiyatif yarın saat 15.00'te “Büyük Menderes Nasıl Kurtulur” paneli düzenleyecek. Panel öncesi görüştüğümüz Büyük Menderes İnisiyatifi Sözcüsü Ahmet Ergun, özellikle suyun kirletilmesine dikkat çekmek istediklerini ifade ederek, konuya ilişkin Çevre ve Şehircilik Bakanlığının gerekli önlemleri almadığını söyledi.

Büyük Menderes İnisyatifinin 2019 yılı ekim ayında TMMOB'de düzenlenen Uşak, Afyon, Denizli ve Aydın illerinden çevre gönüllülerinin katıldığı bir toplantıda kurulduğunu söyleyen Ergun, “Bu toplantıda bütün nehir havzasını ilgilendiren, kirlilik sorunları ve burada yer alan çevre sorunlarıyla ilgili bir güç birliği olması kararı verildi. Bütün havza üzerinde özellikle de Denizli yerindeki çevre sorunları, doğayla ilgili tahribatlar, toprakların zehirlenmesi, ağaçların katledilmesi, suya karışan zehirli kimyasallarla ilgili bir dizi etkinlikler gerçekleştirildi” dedi.

“Esas Konumuz Suyun Kirlenmesi”

“Büyük Menderes Nasıl Kurtulur?” konferansı ile suyun kirlenmesine dikkat çekmek istediklerini dile getiren Ergun, “Bizim ortaya koymak istediğimiz şey, nehrin kirlilikleri ve kirleticileri. Bu kirleticileri ortaya çıkartırken bizim öne çıkardığımız konu, Organize Sanayi Bölgesi’nden başlayan Nikus Çayı’ndan, Honaz’ın altından gelen temiz suyun birleşiminden sonra, suyun kirlenerek Sarayköy’e kadar gidip, Sarayköy’de de yeni kirleticileri içerisine alıp Tosunlar’da, Menderes’in kolunu kirletmesi. Esas konumuz suyun kirletilmesi, kimyasal veya organik kirlilik” dedi.

Suyun veya toprağın kirliliğinin tespiti konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığının gerekli işlemleri yapmadığını ifade eden Ergun, “Sadece arıtılmış ve temizlenmiş kısımların incelemelerini yapıyorlar. Onun dışında bizim çıplak gözle gördüğümüz ama onların görmediği kısmı hiçbir zaman denetlemeye almıyorlar. Her zaman “Biz temiz görüyoruz” deyip işin içinden sıyrılıyorlar. Denetleme, inceleme, sonuçları halkla paylaşma, yönlendirme noktasına geçilmiyor. İktidar buna izin vermiyor” diye konuştu.

Denizli’de çevre sorunları için mücadele eden Büyük Menderes İnisyatifi çeşitli etkinliklerin yanı sıra eğitimlerle çalışmalarına devam ediyor. İnisyatifi

bugüne kadar Türkiye’de enerji sorunu, jeotermal, termik santral ve Menderes’in tarihini anlatan etkinlikler yaptı.

Haber: Mükerrerem Yollu

<https://www.aynahaber.net/haberler/gundem/21400/>
(Erişim tarihi:19.07.2023)

Erişim

24 Aralık 2019 Çağrısı

Tüm doğaseverler, ekolojistler; haydi Aydın’a: havamıza, suyumuza, toprağımıza, doğamıza sahip çıkmaya!

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=191368335323123&set=pb.100033498730240.-2207520000.&type=3> Erişim tarihi: 16.06.2023)

Ekoloji Örgütleri: Yaşam Mücadelesi Verenler Tehdit Altında

by Özer Akdemir - 21 Nisan 20200

Salda Gölü'ne millet bahçesi projesine karşı açıklamaları ile tanınan Burdur Yeşilova Belediye Başkanı ve eşine yönelik silahlı saldırıya ekoloji örgütleri sert tepki gösterdi.

Özer Akdemir

Salda Gölü 'ne Millet Bahçesi projesine karşı açıklamaları ile tanınan Burdur Yeşilova Belediye Başkanı ve eşine yönelik silahlı saldırıya ekoloji örgütleri sert tepki gösterdi. İlk belirlenmelere göre bir otel ruhsatının iptali gerekçesiyle yapıldığı ileri sürülen saldırıya ekoloji örgütleri tarafından gösterilen tepkide Salda Gölü hassasiyeti öne çıkarıldı.

Doğa Düşmanları İş Başında

Yeşilova Belediye Başkanı Mümtaz Şenel ve eşi Fatma Şenel'in bu sabaha karşı evleri basılarak silahlı saldırıya uğraması ile ilgili yazılı bir açıklama yapan Ekoloji Birliği, Başkan Mümtaz Şenel'in Salda Gölü için verdiği mücadele ile tanındığının altı çizdi. "Doğa düşmanları iş başında" başlıklı açıklamada, "Türkiye'nin Maldivler'i" olarak bilinen Salda Gölü'nün TOKİ tarafından yapılmak istenen "Millet Bahçesi" adı rant alanı haline getirildiği belirtilerek, "Ayakla basılması bile sakıncalı olan Salda Gölü kumları iş makineleri ile kazınarak başka bir alana nakledilmişti. Bu olay üzerine Yeşilova Belediye Başkanı Mümtaz Şenel 'Gölün kumunu geri getireceğiz' demişti. Mümtaz Şenel'in ayrıca Kaymakamlığın isteği doğrultusunda Yeşilova'da uygun olmayan faaliyette bulunan bazı otellerin faaliyetlerini durdurduğu da biliniyor. Dün olduğu gibi bugün de çevre ve doğal yaşam alanlarımızı şirketlerin aç gözlü kar hırsına karşı savunmasız bırakan yasal düzenlemeler ve siyaset, bürokrasi, ticaret ilişkisi ile Türkiye'nin başka yerlerinde de yaşam mücadelesi verenler tehdit altındadır" denildi.

Saldırganların Cesaret Aldıkları Adres Belli

Saldırı olayının Finike’de taş ocakları ile mücadele ederken evlerinde katledilen Ali Ulvi Büyüknohutçu ve eşi AysinBüyüknohutçu ve Karadeniz sahillerini korumak için hukuk mücadelesi veren Av. Cihan Erencinayetlerinden farksız olduğunu ifade eden Ekoloji Birliği, “Saldırganların nereden cesaret aldıklarını tahmin etmek zor değildir. AKP hükümeti Mümtaz Şenel ve eşini öldürmeye azmettirenleri bütün bağlantıları ile açığa çıkartmalıdır. Son infaz yasası ile gazeteciler düşünce suçları hapis hanelerde bırakılırken katiller dışarı bırakılmış bu da bu tür saldırıları cesaretlendirmiştir” dedi.

EgeÇEP: Peşini Bırakmayacağız

EGEÇEP’de aynı konuda yaptığı açıklamada, “Saldırganların en kısa zamanda yakalanarak adalete teslim edilmesini öncelikle talep etmekteyiz. Soruşturmanın, çok yönlü sürdürülerek, bu saldırının ve saldırganların, Salda Gölünün çevresinde gerçekleştirilmek istenen imar rantı ile ilişkisi olup olmadığı ortaya çıkarılmalıdır” dedi. Saldırganlar cezalandırılıncaya kadar konunun peşini bırakmayacaklarını belirten EGEÇEP: “Salda Gölü’nün Doğal SİT yapısının bozulmamasını, burasının doğal SİT olmasının yanı sıra ayrıca bir jeolojik miras olarak da tescilini talep ediyoruz” dedi.

“Salda Gölü Ve Onun Savunucuları Yalnız Değildir”

Büyük Menderes İnisyatifi yaptığı açıklamada, Salda Gölü’nün ihale ve ÇED süreçlerinde halkın çıkarları doğrultusunda yer alan Yeşilova Belediye Başkanı Mümtaz Şenel ve eşine yapılan silahlı saldırıyı kınadıklarını ifade etti.

BMI Sözcüsü Mustafa Çallica, “Yeşilova Belediye Başkanı Mümtaz Şenel, bugüne kadar doğanın ve yaşam alanlarının korunması mücadelesine büyük emekler vermiştir. Salda Gölü’ndeki talan ve haksız işgalde kamusal çıkarların savunucusu olmuştur” hatırlatmasında bulundu. Ne şekilde ve ne yönden olursa olsun belediye başkanı ve eşine yapılmış silahlı saldırıya tepkili olduklarını belirten Çallica, “Salda Gölü ve onun savunucuları yalnız değildir. Yeşilova Belediye Başkanı şahsında Salda Gölü için ekoloji mücadelesi veren tüm doğa gönüllülerine sonuna kadar destek olmaya devam edeceğiz” sözleriyle Belediye Başkanı Şenel’in yanında olduklarını ifade etti.

(<https://ekolojibirliigi.org/ekoloji-orgutleri-yasam-mucadelesi-verenler-tehdit-altinda/> Erişim tarihi:19.07.2023)

Ege'nin Bir Hayat Damarı Daha Can Çekiyor: Büyük Menderes Nehri

by Ekoloji Birliği - 14 Haziran 2020

580 kilometre uzunluğunda

Büyük Menderes'in kaynağını Dinar'da Küfi Çayı Uşak'ta ise Banaz Çayı oluşturuyor. Işıklı, Adıgüzel ve Cindere göllerini besleyen her iki kaynak Denizli'nin Sarayköy ilçesinde birleşiyor. Honaz'dan gelen Sarıçay'ın devamı olan Çürüksü da bu bölgede nehrin sularına karışıyor. Aydın'ın ovalarından geçen nehir Söke'de Dipburun mevkiinde Ege Denizi'ne dökülüyor.

Besleyen yan kolları ile birlikte 580 kilometre uzunluğa sahip nehrin güzergâhında yaklaşık 2,5 milyon insan yaşıyor.

Kirlilik her yerde

Büyük Menderes nehrindeki kirlilik Uşak ve Dinar'da başlıyor. Uşak'ta deri organize sanayi bölgesi ve tekstil atıkları nehre karışırken Dinar'da da endüstriyel gıda tesislerinin atıkları Menderes'i kirletiyor.

Denizli'nin Çivril ve Çal ilçelerinde meyve suyu fabrikalarının yanı sıra kentsel atıklar da nehre karışıyor. Kent merkezinde evsel atıkların bir kısmı ile organize sanayi bölgesi dışında kalan tekstil tesislerine ait boyahanelerin atıkları doğrudan Menderes'i besleyen Çürüksü'ya bırakılıyor.

Sarayköy'ün kentsel ve endüstriyel atıkları, Aydın'da zeytin işleme fabrikaları ile reenjeksiyon yapmayan jeotermal enerji tesisleri atık suları Büyük Menderes nehrine bırakılıyor. Nehrin uzunluğu boyunca tarımsal atıklar da en önemli kirleticilerden biri olarak gösteriliyor.

Sucul hayat tamamen bitti

Büyük Menderes nehri üzerindeki kirlilik su içindeki hayatı da büyük ölçüde bitirdi. Adıgüzel, Cindere ve Işıklı gölleri için tehlike her geçen gün artarken buradaki sucul yaşam da kirlilikten etkilendi. Özellikle Sarayköy’de kirliliğin en üst seviyeye çıktığı nehirde Söke’ye kadar olan bölümde yaşam tamamen sona erdi. Söke’de temiz suların karışması ile kirliliği seyren nehirde yayın, sazan ve yılan balığı popülasyonlarına rastlansa da sayıları sınırlı.

Bir dönem kerevitin yaşadığı nehirde bu tür tamamen ortadan kayboldu. Zaman zaman hem nehrin kendisinde hem de yan kollarında toplu balık ölümlerine tanık olundu.

Toplu balık ölümü yaşandı, üreticiler isyan etti

Dinar’dan gelen suyun güzergahı üzerindeki Gökgöl’de geçtiğimiz yıllarda toplu balık ölümleri yaşandı. Alabalık ve somon yetiştiriciliğinin yapıldığı alanda atık suların nehre karışmasıyla milyonlarca balık öldü, sektörün ekonomisi büyük zarar gördü.

Alabalık üreticisi Yasin Özpek geçtiğimiz yıllarda kirlilik nedeniyle 5 milyon balık kaybettiğini belirterek, şöyle konuştu: “Kaynağında içilebilir nitelikte temiz ve güzel olan su Dinar’ı geçtikten sonra leş gibi akıyor. Buradaki endüstriyel tesisler zaman zaman atık sularını arıtmadan bırakıyor. Böyle durumlarda nehir tüm özelliğini kaybediyor, simsiyah bir su akıyor.”

Afyon İl Çevre Müdürlüğü bu konuda duyarsız kalıyor. Görmezden geliyor. Bu durum her zaman yaşanmıyor ama firmalar atık sularını özellikle hafta sonları nehre bırakıyor.

Çallica: Denizli atık suyunun yüzde 40’ı Menderes Nehri’ne akıyor

Büyük Menderes İnişiyatifi sözcüsü Mustafa Çallica, Sözcü'ye yaptığı açıklamada nehrin her kesiminde atığa maruz kaldığını belirterek, şu ifadeleri kullandı:

- Kanalizasyon atıkları, diğer evsel atıklar, endüstriyel ve tarımsal atıklar Büyük Menderes nehrini hiç durmaksızın kirletiyor. Belediyeler de bu konuda sorumlu.
- Denizli genelinde yüzde 95 kanalizasyon hizmeti olduğu halde arıtma tesisleri ancak yüzde 55'lik bölümünü arıtıyor. Kalan yüzde 40'lık bölüm doğrudan nehre akıyor.
- Bunun dışında arıtma tesisi bulunmayan çok sayıda tekstil işletmesi atıklarını nehre bırakıyor. Belediyelere ve özellikle bakanlığa büyük görev düşüyor.

Yaşar Tok arşivinden 2019 baharında Denizli Çürüksu'da OSB Atıksu Arıtmasından gelen kahverengi su ile, Sarıçay'dan gelen Sulama Kanalı suyunun birleş(eme)diği PINARKENT AÇIKLARI

“Büyük menderes can çekiyor”

Büyük Menderes'i oluşturan iki kolun Sarayköy'de birleşmesinden sonra kirliliğin hat safhaya çıktığını söyleyen Çallica, *“Denizli'den sonra da kirliticiler devam ediyor. Sarayköy'deki endüstriyel tesisler ve santraller de atık sularını nehre bırakıyor. Büyük Menderes nehri can çekiyor. Öldü ölecek. Tüm bunlara rağmen bu kirli su ile tarımsal sulama yapılıyor. Bu su asla tarımsal sulamada kullanılmamalı”* ifadelerini kullandı.

“Seferberlik ilan edilmeli”

Nehrin uzun vadeli bir proje ile kurtarılabileceğini söyleyen Çallica, sözlerini şöyle sürdürdü:

- Menderes kurtarılabilir. Seferberlik ilan etmek gerekiyor. Daha önce Afyon, Uşak, Denizli ve Aydın'da çevreciler duyarlılık gösterdi ama yetkililer açıkladıkları projeleri hayata geçirmedi. Kirleticilerin bir parçası da belediyeler olduğu için ilerleme olmuyor.
- Ciddi bir adım atılmaması bizleri üzüyor. Zaman zaman il çevre müdürlüklerine dilekçe ile başvuruyoruz. Kirleticiler belli. Arıtma tesisi sahibi olanların bir kısmı maliyet nedeniyle tesislerini kullanmıyor.
- Bafa Gölü'nü de Büyük Menderes'ten takviye etmeye başladılar. Siz orayı kirli su ile takviye ederseniz oradaki yaşamı da bitirirsiniz. Denize dökülene kadar her bölgede kirlilik var.

Yaşar Tok arşivinden 2014 tarihli bir Fotoğraf. Arka planda mavi gömleklili Paü Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Öğr. Üyesi Prof Dr. Mustafa Duran'la Çürüksu boyunca kaçak dökülmüş traverten ve asfalt atıkları

Sarayköy'e arıtma tesisi

Diğer yandan Denizli Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Zolan, Sarayköy'e yaptıkları arıtma tesisinin bir ay içinde tamamlanacağını ve hizmete açılacağını duyurdu. İlçenin atık sularını kontrolsüz bir şekilde Büyük Menderes nehrine bıraktığını söyleyen Zolan, şöyle konuştu:

- Büyükşehir olduktan sonra ilçe yatırımlarını hızlandırdık. Acıpayam, Tavas ve Kale'de arıtma tesislerini bitirdik. Sarayköy'de bir ay içinde tamamlanacak. Artık atık sular arıtıldıktan sonra Menderes'e verilecek.
- 2004 yılında Denizli'de bir tane bile arıtma tesisi yoktu. Tüm kanalizasyon Menderes'e gidiyordu. Her ilçemizin atık suyunun arıtılmasını istiyoruz. Çal bölgesine de arıtma tesisi yapılacak.

- 15 yıl önce bir kabulleniş, çaresizlik vardı. Artık bu durumda değiliz. Doğamız için ne gerekiyorsa yapacağız.

<https://ekolojibirliigi.org/egenin-bir-hayat-damari-daha-cancekisiyor-buyuk-menderes-nehri/> (Erişim tarihi:19.07.2023)

2 Ay İçinde 750'Den Fazla Maden Sahası İhaleye Çıkacak!

by Ekoloji Birliği - 13 Ağustos 20200

Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ağustos-Eylül aylarında ihale edilecek maden sahası listesini yayımladı. İki ay içerisinde 750'den fazla maden sahası ihaleye çıkacak.

İhale sayısındaki bu rekor artışı Büyük Menderes İnisyatifi Dönem Sözcüsü Mustafa Çallıca ve Denizli Barosu Kent ve Çevre Komisyonu üyesi Av. H. Ozan Orpak Evrensel ile görüştü.

“Yapılan İşlemler Evrensel Hukuka Uygun Değil”

Denizli Barosu Kent ve Çevre Komisyonu üyesi Av. Hasan Ozan Orpak, Türkiye’de madencilik faaliyetlerinin kanunlara uygun yapılmıyormuş gibi gösterilse dahi, madencilik faaliyeti lehine olan şekli hükümlerin içine sığdırılmaya çalışılan hukuka ve yasaya aykırı faaliyetlerin yürürlükteki birçok mevzuatla çatışmakta olduğunu belirtti. Orpak, “Yapılan işlemler evrensel hukuk kurallarına ve idealine uygun olmadığı gibi etik ahlaki ve vicdani açıdan da doğru değildir” dedi.

“Yok, Edici İnsan Faaliyeti!”

Madencilik faaliyetleri hakkında kısa değerlendirmelerde bulunan Orpak, “Ağaçların kesilmesi iklim değişikliğine neden olmakta. İklim değişikliğine bağlı olarak gıda krizinin başladığı gezegende madencilik sahaları gıda üretimini sağlayan ekosistemleri tahrip etmekte. Suyun petrolden ve altından daha değerli olacağı günlere doğru giderken su kaynaklarımızın kirletilmesine, zehirlenmesine, kurumasına ve su kaynaklarının yatak değiştirerek doğal

ekosistemlerin binlerce, on binlerce yılda oluşturduğu doğal yapıların bozulmasına neden olmaktadır. İklim değişikliğinin depremleri tetiklediği bilimsel olarak ispat edilmişken, yer altında akiferlerin ve yer üstünde su kaynaklarının yerini, yer kabuğunun yapısını değiştiren madencilik faaliyetleri; depremleri tetikleyen başka bir zararlı, yok edici insan faaliyeti olarak temayüz etmektedir” diye konuştu.

“Yaşama Dair Ne Varsa Yok Edecek”

Orpak, Madencilik için yapılacak olan ağaç kesimi, yol yapımı, oluşacak toz bulutları, pasa yığınları, cevher stokları, zenginleştirme tesisinde kullanılacak kimyasallar, kirlenen yüzey ve yeraltı suyu, atık barajı, asit maden drenajı, patlatma ve heyelanların, yaşam destek sistemlerini bozacağı, sağlıklı bir yaşama dair ne varsa yok edeceği uyarısında bulundu. Orpak son olarak bu duruma ilişkin de İdare Mahkemesine dava açacaklarını ayrıca Valiliğe de başvuru yapacaklarını belirterek yaşam alanlarını koruma da gereken mücadeleyi yürüteceklerinin altını çizdi.

“Kalkınma Bahaneleriyle Nesiller Feda Ediliyor”

Türkiye’nin her yerinde 4. grup maden arama ve işletme ihalesi yapılacağı, Denizli’de de 12 sahanın ihalesi yapılacağını belirten BMİ Dönem Sözcüsü Mustafa Çallica, “Kovid-19’dan sonra dünya güneş, hava, su toprak, sağlıklı gıda, sağlıklı yaşam gibi değerleri öne çıkarırken bizler neler yapıyoruz? Bugüne kadar, ülkemizin güvenliği, enerji ihtiyacı, cari açıkları, işsizlik, kalkınma, gelir artışı, toplumsal refahımız ve yatırımcı adı altında rantçılara verilen sözler nedeniyle temiz hava, temiz su, temiz topraklar, sağlıklı gıda ve sağlıklı yaşam alanlarımız yok edilmekte. Nesillerin geleceği feda ediliyor” dedi.

Bu ihalelerin büyük yıkımlara yol açabileceğine dikkat çeken Çallica şöyle devam etti: “Bugün içinde bulunduğumuz ekosistem büyük zarar görmesine

rağmen bu maden alanlarımızın ihalesi ile daha büyük yıkımlara yol açma tehlikesiyle karşı karşıyayız. Gözümüzün önündeki havamızı, suyumuzu, topraklarımızı koruyamazken, bu ihaleler ülkemize ne kazandıracak? Tarih boyunca medeniyetlerin yaşandığı kültürümüz, doğal zenginliklerimiz bu ülkenin kurtuluşu ve geleceği için daha değerlidir.”

“Yaşam Alanlarımızın Katledilmesi Bir An Önce Durdurulmalı”

“Bugün akıl bilim ve teknoloji ışığında yer üstü zenginliklerimizin daha değerli ve daha zengin ve daha çok korumaya muhtaç olduğunu görmekteyiz” diyen Çallıca: “Gelişmiş ülkelerin kirli teknolojileri ile yapılacak maden aramalarında ülkemizde doğal yaşam alanlarımızın katledilmesinin bir an önce durdurulmasını istiyoruz. BMİ olarak ekosistemin bozulmaması ve canlıların doğal yaşam alanlarında sağlıklı yaşayabilmeleri ve yeni pandemi, doğal afetlerle karşılaşmamak için mücadelemiz sürecektir” diye konuştu. Çallıca son olarak kamu yetkililerini, sivil toplum örgütlerini ve yurttaşları anayasal görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye davet ederek sürecin takipçisi olacaklarını söyledi.

<https://ekolojibirligi.org/2-ay-icinde-750den-fazla-maden-sahasi-ihaleye-cikacak/> Erişim tarihi:19.07.2023)

Denizli Sarayköy’de JES’ler Tarımı Tehdit Ediyor, Köylü Nefes Alamıyor

Büyük Menderes İnisyatifi (BMİ) Altınova ve çevresindeki mahallelerin muhtarlarına JES’in zararlarını anlatıyor. Köylü ise JES’lerle beraber nefes alamadığını söylüyor.

Denizli’nin Tavas ilçesine yapılması planlanan Avdan Termik Santrali projesinin geçtiğimiz günlerde iptal edildiği duyuruldu. Hemen ardından ise Altınova’da JES yapılması için ‘ÇED gerekli değildir’ kararı çıktı. Büyük Menderes İnisyatifi (BMİ) Altınova ve çevresindeki mahallelerin muhtarlarına

JES'in zararlarını anlatmak için çalışmalarını sürdürüyor. Son olarak da Sarayköy ilçesine bağlı Tekkeköy, Hasköy, Kararakıran mahallelerinde JES için açılan sondaj kuyularının çevreye verdiği zararları anlattıkları kısa bir video gösterimi hazırladılar.

Sarayköy'de Büyük Menderes İnişiyatifi üyeleri ve Denizli Barosu Kent ve Çevre Komisyonundan avukatlar JES'ler yüzünden yaşanan sorunları sıralarken, reenjekt edilmeden veya sağlıklı bir şekilde edilemeyen jeotermal akışkanın tarım alanlarına, hayvanlara ve insana verdiği zarara ilişkin Evrensel'e konuştu.

Ortak Mücadele Edilmeli

BMİ'den Ahmet Ergun, Greeneco Enerji şirketinin reenjeksiyon alanında JES'lerin zararına ilişkin, "3 bin 4 bin metre derinlikten çekilirken asit kullanılmakta asitler toprağı tamamen zehirleyecek boyutlara ulaşmakta. Jeotermalden çıkan zehirli gazların atmosfere salınmasında belli bir kütlenin 45 gün askıda kalması ve yağmurla ürünlere akması anlatılabilir. Tek tek anlatmakla belki birçok şeyi atlamış olacağız" dedi. En önemli konunun JES'lere karşı ortak bir mücadele olduğunun altını çizen Ergun şöyle devam etti; "Bu enerjinin elektrığe dönüştürülmesi esnasında çevreye vermiş olduğu tahribat, burada ürünlerimize vermiş olduğu zarar en önemli konudur. Bütün döşenmiş borular sanki bir işgal ordusunun kuleleri gibi saplanmakta. En önemli konu topraklarımızın yok oluşuna karşı jeotermal enerjinin zararlarına karşı duruş gösterilmesidir. Hepimiz ortak bir karşı duruş sergilersek el birliği ile kurtulmuş oluruz."

"Zehirli Akışkan İçtiğimiz Suya Karışıyor"

Av. Hasan Ozan Orpak da Sarayköy'de JES için sondaj kuyularının açıldığı bölgenin koruma bölgesi olan verimli tarım arazilerinin olduğu bölgede olduğunu belirtti. "Greeneco firmasının sözde her şey kontrol altında olduğu jeotermal alanındayız" diyen Orpak, "Borunun dibinde kaynayan yerleri görüyoruz. Burası normal şartlardan 10 derece daha fazla. Çünkü 200 derece üzerinde akışkan kaynamakta burada. Reenjeksiyonun tam olarak yapılmadığı yerlerde suyun nerelere gideceğı belli değil. Sülfat, demir, içerisinde birçok kanserojen madde bulunan bu zehirli akışkan bizim tarım alanlarımıza, içtiğimiz suya karışıyor" ifadelerini kullandı.

"Anayasanın 56. Maddesine Aykırı"

Bu yapılanın anayasaya aykırı olduğunu belirten Orpak, "Biz hukukçular bir ihlali konuştuğumuzda bu ihlalin ispatında bazen zorlanıyoruz. Nedir? Güvenlik kamerası kayıdır, bir tanığın görmüş olmasıdır veya çevrede bu olayı duyan birini aramaktayız. Ancak burada çok açık bir ihlal

görmekteyiz. Bu Anayasa'nın 56. maddesine açık bir ihlaldir. Burası tam yol kenarı. Çürük yumurta kokusunu hissedebiliyoruz. Ayaklarımızı bastığımız yer inanılmaz kaynamakta. Ayakkabılarımızın altından biz bu sıcaklığı hissedebiliyoruz. Anayasa 56. madde çok açıktır, çevremizle ilgili olan nokta da herkesin sağlıklı bir çevrede yaşamasına hak ve özgürlük sağlar. Biz bu hakkımızı kullanamıyoruz. Biz sadece yaşadığımız coğrafyada bu hak ihlalini görüyoruz. Buradan çıkan su reenjekte edilmeli fakat bu su tarım arazilerine içtiğimiz sulara salınıyor” diye konuştu.

Köylü Nefes Alamaz Oldu

Sarayköy ilçesi Karakıran köyünden 37 yaşındaki Çiftçi Ümit Arıcı ise hayatı boyunca çiftçilik yaptığını söyledi. Köyünden hiç ayrılmadığını ifade eden Arıcı JES'e ilişkin şunları söyledi: “Son 15 yıldır bu jeotermal gelince nefes alamaz olduk. Hayvanlarımız zarar görüyor. Ağaçlarımız kuruyor. Bir tek biz değil, hayvanlarımız da zarar görüyor. Yaşayınca görebilirsiniz. Diyeceğimiz çok da fazla bir şey yok çevremize sahip çıkacağız.”

(<https://ekolojibirligi.org/denizli-saraykoyde-jesler-tarimi-tehdit-ediyor-koylu-nefes-alamaz/> Erişim tarihi:19.07.2023)

Menderes Havzası Jeotermal Kirlilik Yükü Altında

Denizli’de yapılan “Büyük Menderes Havzasının Son On Yılı” başlıklı panelde Menderes Havzasının Jeotermal kirlilik yükü altında kaldığı belirtildi.

Büyük Menderes Havzası İnisyatifi Denizli Bileşimi'nin hazırladığı Büyük Menderes Havzasındaki kirlenmenin boyutları, kaynakları ve bu kirliliğin tarım başta olmak üzere çevreye ve yaşama verdiği zararların anlatıldığı “Büyük Menderes Havzasının Son On Yılı” Başlıklı sunum, Pamukkale Üniversitesi Biyoloji Bölümü’nden Prof. Dr. Mustafa Duran tarafından Denizli Barosunda gerçekleştirildi.

Sunumun ilk bölümünde Büyük Menderes nehrinin doğduğu yer olan Afyon – Dinar Suçukan mevkiinden itibaren kirlenmeye başladığı, farklı şehirlerden katılan ve nehri besleyen kolların da kendi illerinde sanayi, tarım ve insani kirlilik taşıyarak havzadaki kirlenmenin boyutlarını daha da büyüttüğüne dikkat çekildi. Ayrıca “Su yönetiminin ve korunmasının” tek elde toplanmasının da önemi vurgulandı.

Panelde, tekstil, deri, tarım ve jeotermal kaynaklı kirlenmenin nehirdeki yaşamı bitme noktasına getirdiği, bazı işletmelerin önlem almak yerine caydırıcılığı olmayan cezaları ödemeyi tercih ettiği vurgulandı.

(<https://www.egedebirgun.com/menderes-havzasi-jeotermal-kirlilik-yuku-altinda/20710/> Erişim tarihi:19.07.2023)

4 Şehir Bir Araya Geldi, Büyük Menderes Nehri İçin Oturma Eylemi Başlattı

Çevreciler adına basın açıklamasını yapan Büyük Menderes İnisyatifi Sözcüsü Ahmet Ergun, şunları söyledi;

- Büyük Menderes kuruyor sessiz kalmayalım. Büyük Menderes’in Batı Anadolu’nun en uzun, 584 kilometrelik yolculuğu Afyonkarahisar’ın Dinar ilçesinden başlar.
- Büyük Menderes Nehri yıllardır evsel atık sular, sanayi kuruluşlarında oluşan endüstriyel atık sular, zeytin kara suyu ve maden atıklarıyla beraber kirletilmektedir. Bu kirliliğe bağlı olarak bu nehir Türkiye’nin en kirli 3’üncü nehri durumundadır.
- Su kalitesi tarımsal sulamada kullanılmaması gereken 4’üncü sınıf su haline gelmiştir. Nehir adeta atık alıcı ve atık taşıyıcı ortam olarak taşıyıcılığını sürdürmektedir. Büyük Menderes Nehri kirlenme dışında ayrıca büyük bir sorunla karşı karşıyadır.
- İklim değişikliği ve buna benzer yaşanan kuraklık yüzünden çölleşme süreci hız kazanmıştır. Neredeyse her çay ve derenin üzerine gölet ve baraj kurulması, ormanların azalması, maden sahalarının artması, karbondioksit salınımına sebep olan jeotermal santrallerinin aşırı miktarda yapımı ve hiçbir kurala uymayan çalışmaları havzada ekolojik yıkımı hızlandırmıştır.
- Artık yeter, acilen harekete geçilmeli etkin yasal düzenlemeler yapılmalıdır. TBMM’de bir komisyon oluşturulmasını ve Büyük Menderes Nehri’nin kurtarılması için acil eylem planıyla, yasal düzenlemenin yapılmasını talep ediyoruz.

(<https://ekolojibirliigi.org/4-sehir-bir-araya-geldi-buyuk-menderes-nehri-icin-oturma-eylemi-baslatti/> Erişim tarihi:19.07.2023)

İklim Adaleti Küresel Eylem Günü İçin Eylemde Buluşan Çevrecilerden 'JES'ler Kapatılsın' Çağrısı

by Ekoloji Birliği - 7 Kasım 20210

Aydın'da, bir araya gelen çevre dernekleri, İklim Adaleti İçin Küresel Eylem Günü kapsamında, ellerinde dövizler ve çalan davul eşliğinde yürüdükleri bir jeotermal tesis önünde eylem yaptı. Çevreciler, eylemde "Aydın'da JES istemiyoruz" dedi.

Aydın'da, bir araya gelen çevre dernekleri, Dünya genelinde zamandaş bir şekilde 6 Kasım günü gerçekleştirilen İklim Adaleti İçin Küresel Eylem Günü kapsamında, ellerinde dövizler ve çalan davul eşliğinde yürüdükleri bir jeotermal tesis önünde eylem yaptı. Çevreciler, eylemde "Aydın'da JES istemiyoruz" dedi.

Aydın'da 'Büyük Menderes İnisyatifi Aydın Bileşenleri' adı altında bir araya gelen çevre dernekleri, İklim Adaleti İçin Küresel Eylem Günü kapsamında Aydın-İzmir karayolu kenarında toplandı. Yaklaşık 70 kişilik çevreci grup, "JES'ler kapatılsın", "Aydın'da JES'leri istemiyoruz" sloganları atıp, "Zaman daralıyor, iklimi değil sistemi değiştir, eko kırım suçtur, havamızı suyumuzu zehirleyen jeotermal santrallere hayır", "Endüstriyel tarıma son verilsin" ve "Fosil yakıtlara hayır" yazılı dövizler açtı. Grup, çalan davul eşliğinde kara yolunun kenarındaki bir jeotermal enerji santralının önüne yürüdü.

Jeslerle Kuşatılan Aydın'ın Altı Boşaldı

Santralin önünde çevreciler adına açıklama yapan Metin Aydın, şunları söyledi:

- Aydın'da cehennemi yaşıyoruz. Sözde gök kubbenin altındaki en güzel topraklar. Dağlarından yağ, ovaların bal akan memleket ama bugün geldiğimiz sonuç itibarıyla Büyük Menderes Nehri'nden sular akıyor. Ovaları pis kokuyor, her taraf ölü durumda.
- Bizler Aydın'da yaşamak istiyoruz. Çocuklarımıza temiz bir Aydın bırakmak istiyoruz. Aydın, Türkiye'de küresel iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek iller arasında yer almaktadır. Bunun en tipik örneği ise 2021 yılında Büyük Menderes Nehri'nin kurumması, havzada sıcaklıkların 50 dereceye ulaşmasıdır.
- Küresel iklim değişikliğinin en önemli sebebi karbondioksit gazlarıdır. Aydın'daki mevcut JES'lerin sayıları 40'a yakındır. Bu sayı termik santrallerden 2 kat, dünyadaki JES'lerden 12 kat daha fazla karbondioksit salımı yapmaktadır.

Yer Altı Ve Yer Üstü Suları Kirlendi

Aydın'daki Büyük Menderes Havzası'ndaki jeotermal santrallerin aynı zamanda termik ve nükleer santral etkisi gösterdiğine dikkati çeken Aydın, şu ifadeleri kullandı:

- Vahşi JES uygulamaları sonucu Aydın'da yer altı ve yer üstü suları kirlendi ve azaldı. Akışkanların reenjekte edilmemesi sonucu Aydın'ın altı boşaldı. Deprem fay hatları kırıldı. Topraklar ise parsel parsel çatladı ve toprakta göçükler oluşmaya başladı.

- Aydın'da her an büyük ölçekli deprem oldu olacak noktasına geldi. Hiçbir resmi yetkili ve belediye başkanı yine konuşmadı. Hepsi sustu ve susmaya devam ediyorlar. Aydın halkı korku ve endişe içinde yaşarken, yetkililer her zaman olduğu gibi 3 maymunu oynuyor.

Artık yeter söz Aydın halkınındır” diyen Aydın, kentte JES istemediklerini söyledi. Basın açıklamasının ardından çevreciler dağıldı.

Aydın'ın altı boşaldı. Deprem fay hatları kırıldı. Topraklar ise parsel parsel çatladı ve toprakta göçükler oluşmaya başl

(<https://ekolojibirliigi.org/iklim-adaleti-icin-kuresel-eylem-gunu-icin-eylemde-bulusan-cevrecilerden-jesler-kapatilsin-cagrisi/> Erişim tarihi:19.07.2023)

Ayvalık Karaayıt Çağrısı

14 Aralık 2021

Ayvalık Karaayıt'ta ağır metallerle dolu zehirli atıklar Madra Barajı'na karıştı. Üstelik bu durum bir yıl içinde ikinci kez meydana geldi, ancak Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum'dan hala ses yok!

#CevapVerMuratKurum

@csbgovtr

<https://www.facebook.com/100033498730240/videos/1035898137259344/> Erişim tarihi: 16.06.2023)

Sanatçı Tolga Çandar'ın Videolu İmza Kampanyası Çağrısı

23 Aralık 2021

Büyük Menderes Nehri kirlilik ve kuraklık nedeniyle çölleşmekte, canlı yaşamı yok olmaktadır.

Büyük Menderes yok olursa, havzada yaşam yok olur...

Nehrin yok olmasına sessiz kalma, bir imza da sen ver!

Teşekkürler Tolga Çandar 🙏

<https://www.facebook.com/100033498730240/videos/586783459073709/> Erişim tarihi: 16.06.2023)

Aydın Topçam Maden Protestosu

19 Aralık 2021

“Madenciyi değil Topçam’ı koru!”...

“Madenci Şirket, Topçam’ı terk et!”

<https://www.facebook.com/100033498730240/videos/288654873217070/> Erişim tarihi:16.06.2023)

Sanatçı Ferhat Göçer’in Videolu İmza Kampanyası Çağrısı:

2 Ocak 2022

<https://www.facebook.com/100033498730240/videos/6675434745863180/>

Büyük Menderes yok olursa, havzada yaşam yok olur...

Nehrin yok olmasına sessiz kalma, bir imza da sen ver!

Teşekkürler Ferhat Göçer **Ferhat Göçer** 🙏

<https://www.facebook.com/100033498730240/videos/478124083871164/> (Erişim Tarihi:16.06.2023)

6 Şubat 2022 Tavas Avdan’da Kömür’ e Hayır Mitingi

Avdan Köylülerine destek mitinginde İnisiyatif yetkilileri Dünya’da Gıda Krizinin olduğu bir dönemde bir tarım ve hayvancılık alanının bazılarının çıkarları için kömür madenine kurban edilmek istendiğini, oysa Avdan’ın yerüstü kaynaklarının yeraltı kaynağından daha zengin ve değerli olduğunu dile getirdiler.<https://www.facebook.com/100033498730240/videos/478124083871164/> (Erişim Tarihi:16.06.2023)

5 Haziran 2022 tarihli Dünya Çevre Günü Etkinliği Basın Açıklaması

<https://www.facebook.com/buyukmenderesinisiyatif/videos/1461841024258378> Erişim tarihi: 16.06.2023)

24 Eylül 2022/ Basın Açıklaması

“Artan sıcaklık, pek çok maddi manevi zarara yol açan fırtınalar, buzullarda meydana gelen kırılmalar ve yükselen deniz seviyesi, biyoçeşitliliği ve yaşamı tehlikeye atıyor. Şartlara uyum sağlayamayan bir sürü canlı türü önümüzdeki yıllarda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya. Ormanların ve su habitatlarının talan edilmesi hepimiz için büyük bir tehdit oluşturuyor. Pandemi, yangınlar, sel, kuraklık, sınai besicilik ve balıkçılık gibi ülkemizde ve dünyada gündem olmuş felaketler iklim adaletsizliğiyle birlikte iklim krizinin daha da derinleştiğinin somut örnekleridir. İklim krizi, iklim mültecilerinin ortaya çıkmasına, kriz altında kalan ülkelerde üretim araçlarının azlığı sebebiyle iş gücünün değersizleşmesine ve potansiyel savaşa yol açıyor. Bu krizin getirdiği ağır sonuçlar yüzünden insanlar yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalmaya başladı. Gün geçtikçe derinleşen iklim krizi ile birlikte yeni normalimiz haline gelen aşırı hava olayları, afetler sadece çevreyi değil, ekonomiyi, sosyal yaşamı, kültürü ve siyaseti de etkiliyor. Bu da bize gösteriyor ki iklim krizisadece bir çevre meselesi değildir. İklim kriziyle birlikte hali hazırda sistemde var olan eşitsizlikler ve adaletsizlikler de derinleşiyor. İklim adaletsizliği ile birlikte sosyal adaletsizlik de ortaya çıkıyor. Buyüzden de bizler sömürü karşıtı, türcü olmayan eşitlikçi bir perspektiften tüm canlılar için haksavunuculuğu yaparak ‘iklim adaleti, sosyal adalettir’ diyoruz. Bu dönemde şirketler tarafından özellikle zeytinlik alanların ranta açılmasıyla birlikte doğa talanı ve sömürüsü daha da arttı. Şırnak’ta güvenlik gerekçesiyle 7 ayda bölgedeki ormanlık alanın yüzde 7’si yok edildi. Dersim’de altın ve krom madenleri uğruna onlarca hektarlık alan tahrip edildi. Hakkari’de,

Avdan'da, Akbelen'de kurulmak istenen maden ocakları yüzünden bölgedeki sulama ve içme suları zehirlenme tehdidi altında. Elbistan'da kurulan termik santrallerin külü ve dumanı şimdilerde bile hastalık yaratmaya başlamış durumda. Halk sağlığını, işçi sağlığını hiçe sayarak zehirli çöplük Sao Paulo gemisinin Aliğa'ya girişine izin verenler halkın ve doğanın değil sermaye sınıfının çıkarlarını kollayanlardır. Eurostat 2021 atık ihracatı verilerine göre Türkiye, 14,7 milyon tonla AB'den fazla atık ithal eden ülke oldu. AB'den tüm atık ithalatının yaklaşık yarısı Türkiye'ye yapıldı.

Sesimizi Duyurmak İçin Mücadeleye Devam Edeceğiz.

Türkiye'de onlarca imara açılmak istenen ormanlık alan var. Bu alanların yerine villalar, alışveriş merkezleri, eğlenceye yönelik birimlerle daha onlarca yapılarak zenginlerin ve "ayrıcalıklıların" ihtiyaçları karşılanmak isteniyor. Ormanların imara açılması demek hepimizin yaşam alanlarının yok edilmesi demektir. Türkiye'de havamızı kirleterek bizleri zehirleyen onlarca kömürlü termik santral, radyoaktif gazların yaydığı zehrisolumamıza sebep olan nükleer santral ve Türkiye'nin her yerini işgal etmiş olan ve doğayı yok eden yüzlerce hidroelektrik santralleri var. Tüm bu santrallerin yapılıyor oluşu ve buna izin verilmesidemek, temiz hava hakkımızın elimizden alınıp havanın satılması milyonlarca insanın sağlığıyla oynamak demektir. Türkiye'de, Kanal İstanbul yani talan projesi gibi dev projeler ile onlarca yaşam alanı büyük bir tehlike içerisinde. Bu projelerin inadına yapılmak istenmesi demek yuvasından edilen binlerce canlı demektir.

Ve bu yapılanlar bizlere sadece inat ve rant uğruna halkını, doğasını, toprağını ve diğer canlıları yoksayan bir sistemin var olduğunu gösteriyor. Yapılan bu talan projelerinin daha nice'si var. Peki bizlere, toprağımıza, hayvanlara, tüm canlılara zararı olan bu projelere ne sebeple izin veriliyor? Susmuyoruz, göz yumuyoruz! Bugün dünyanın her yerinde doğa dostları sokakta, her yerde. 11. sokağa çıkış kararlılığını sürdürme iradesi bizlerde ve devam edecek! Tekrar söylüyoruz, tüm bu olanlar için bizler hükümetlerden ve karar alıcılardan boş vaatler istemiyoruz. Doğa talanı bitene kadar bu projelere karşı durmaya, doğa ve yaşam için mücadele etmeye devam edeceğiz. Bu sistemi ekolojik kolektif bir bilinçle emek ve mücadele ederek yıkacağız. Yaşasın Ekoloji Mücadelemiz!"

KONSER
**“BİZ BÜYÜDÜK ve KİRLENDİ
MENDERES ..”**

Sözümüzle, Sözümlerle
DOĞA HAKLARI İÇİN
Birlikte Söylüyoruz

15 Mayıs 2019 Çarşamba Saat: 20:30
Yer: Denizli Baro Hizmet Binası Konser Salonu
(Aaliye Binası Yanı Adana St. M. Sultan Mehmet Cd. No:3/A M. Efendi/DENİZLİ)

 0555 040 48 14

Bu gönüllü aktivistlerden gazeteci Yaşar Tok'un deyimıyla “Batı Anadolu'nun Can Suyu Büyük Menderes” BMİ'nin oluşumuna ilham kaynağı olmuş diyebiliriz. Bilhassa burada oluşan korkunç kirlilik ve yanlış sulamanın getirdiği kuraklığa karşı tedbirler ve çözümler araştırılması noktasında BMİ yola koyulmuştur. Kuraklık tanrısal bir kader değil. 20. yüzyılda gelişen teknolojik imkanlarla ölçsüz ve sorumsuz insan müdahalesinin yol açtığı bir küresel bozulma.”

Fotoğraf: Yaşar Tok

(<https://ozgurdenizli.com/bati-anadolunun-can-suyu-buyuk-menderes-yasar-tok/> Erişim tarihi:19.07.2023)

Denizli Tarım Platformu Başkanı Hatipoğlu: “Büyük Menderes Zehir Taşıyor”

Denizli içinde kalan bölgede, büyük ölçüde kentsel ve kırsal yerleşimlerin bir araya gelmesi, tarımda yoğun pestisit kullanımı ve ticari/sanayi kuruluşların

atıklarının büyük menderese bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle nehrin kirlenmesini önlemek ve su kalitesini korumak için evsel kaynaklardan ve endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan atık suların nehre deşarj edilmeden önce işlenmesi ve arıtılması, tarımda kullanılan gübre ve pestisitlerin kontrol altına alınması gerekmektedir” değerlendirmesinde bulundu.

Başkan Hatipoğlu, değerlendirmesinde ‘nehirin ağır metal yüklü durumuna gelmesiyle, açık fosseptik ve zehir kanalına dönüştüğünü vurgulayarak, “Nehir suyundan yararlanarak tarım yapılan topraklar hızla ölüyor, üretim dışı kalıyor. Ağır metaller ile yüklü duruma gelen topraklarda üretilen ürünleri tüketerek sağlığımızda tehdit altına girmektedir. Bu nedenle Büyük menderesin kirlenmesine, su kirlenmesi olarak bakamayız. Sağlığı içine alan, bir habitat sorunu olarak alarak çözümler üretilmelidir” çağırısı yaptı.

(<https://www.pamukkalehaber.com/denizli-tarim-platformu-baskani-hatipoglu-buyuk-menderes-zehir-tasiyor> Erişim tarihi: 19.07.2023)

26 Nis 2019

Büyük Menderes Yok Olmasın Su Kirliliğiyle ilgili Çivril’deki Toplantı

<https://www.youtube.com/watch?v=sESKCeJWib4> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes Nehrinin Yok Olmaması Adına Başlatılan İmza Kampanyası İçin Çal Aşağı Seyit Bölgesinde Hazırlanan Uyarıcı Video

<https://www.youtube.com/watch?v=dxOVQ4jfbx0> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes Nehri Yok Olmasın

Büyük Menderes Havzasında Kirliliğin Boyutları

https://www.youtube.com/watch?v=k_jLGzXcUik Erişim tarihi: 19.06.2023)

JESler ve çevresel Etkileri.

Sarayköy ovasından Tavas ovasına, “ Pervasızca uzanan kirlenmenin” hazin bir öyküsüdür.

<https://www.youtube.com/watch?v=SRNtBmsBIBw> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes İnisiyatifi- Çürüksu

<https://www.youtube.com/watch?v=3iIYajFr8hY> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Avdan, Tavas- Büyük Menderes İnisyatifi

Termik Santralin yapımının vereceği zararlara dikkat çekmek ve Santralin kurulmasına karşı dayanışma!

https://www.youtube.com/watch?v=yNupC_iET7E erişim tarihi: 19.06.2023)

Tavas Ovası Jeotermal Sondajlarla İlgili Basın Toplantısı

<https://www.youtube.com/watch?v=nxK0h1hgmmo> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Dr. Ferhat Göçer, Dr. Ercan Kesal, Sanatçılar Tolga Sağ, Belkis Akkale ve çağrısı

Büyük Menderes Nehri Yok Olmasın

<https://www.youtube.com/watch?v=ANmYJMr1hKg> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Prof.Dr. Ufuk Yağcı'nın moderatörlüğünde Prof Dr. Bülent Şık ve Prof. Dr. Mehmet Zencir'in katıldığı **Büyük Menderes odağında susuzluk, kirlilik ve gıda güvenliği** konulu youtube etkinliği

<https://www.youtube.com/watch?v=ICDQekqqFII> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes Havzası İnisyatifinin oluşturduğu Aydın, Afyonkarahisar, Uşak ve Denizli çevre derneklerince 'Nehir Kirlenmesin ve Kurumasın' adı altında 8 ay önce başlatılan kampanyada toplanan 30 bin imza, TBMM'ye sunuldu. Menderes Havzası'nda kuraklığın Afyonkarahisar, Uşak, Denizli ve Aydın illerinde ve bitişik diğer illerce kirlenmesi nedeniyle dört kentin çevre derneklerinden oluşan 'Büyük Menderes Havzası İnisyatifi'

<https://ekolojibirliigi.org/etiket/buyuk-menderes-inisiyatifi/> Erişim tarihi: 19.06.2023)

05 HAZİRAN DÜNYA ÇEVRE GÜNÜ HONAZ/DENİZLİ Kapitalizmin yol açtığı iklim krizi nedeniyle oluşan aşırı yağışlar, yöredeki tüm ürünlere zarar verdi. Honaz'daki üreticiler de bu durumdan olumsuz etkilendi. İKLİMİ DEĞİL SİSTEMİ DEĞİŞTİR!

<https://twitter.com/BmiBuyuk/status/1665842039865393152/photo/1> Erişim tarihi: 19.06.2023)

<https://twitter.com/BmiBuyuk?s=20>

Büyük Menderes İnisyatifi bileşenleri, Denizli'de konferansta buluştu

Büyük Menderes İnisyatifi bileşenleri, Denizli'de, susuzluk ve kirliliğin tartışıldığı konferansta bir araya geldi.

Fotoğraf: Hilmi Mıynat/Evrensel

Büyük Menderes İnisyatifi bileşenleri, Denizli'deki konferansta bir araya geldi.

Bölge toplantısında havzadaki son durum ile Denizli, Aydın, Uşak ve Afyon Dinar ilçesindeki gelişmeler değerlendirildi.

Merkezfendi Kültür Merkezi salonunda yapılan konferans öncesi basın açıklaması düzenleyen İnisyatif, imza kampanyasında 100 bin imzaya ulaştıklarını ve TBMM'yi bu konuda adım atmaya davet edeceklerini duyurdu.

Basın açıklamasını okuyan Azime Satır Bilgiç, “Maden ocaklarına, HES'lere, jeotermal enerji santrallerine, otopanlara yangından mal kaçırırmasına ruhsat ve lisansların verilmesi sonucunda tarımın, gıda güvenliğinin ve canlı yaşamının hiçe sayılması kaçınılmaz olmaktadır. Enerji şirketleri yoluyla sermayedarlara rant sağlayan bu talan edici kararlar, tüm doğayı ve canlı yaşamını felce uğratmaktadır” ifadelerini kullandı.

Susuzluk Ve Kirliliğin Temel Nedeni Tartışıldı

Büyük Menderes İnisyatifi, Denizli Barosu, TMMOB Denizli İKK, Denizli Tabip Odası ve Ziraat Odası'nın ortaklaşa organize ettiği konferansta, Büyük Menderes Odağında susuzluk ve kirliliğin temel nedenleri tartışıldı.

<https://www.evrensel.net/haber/452821/buyuk-menderes-inisiatifi-bilesenleri-denizlide-konferansta-bulustu> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes İnisyatifi: Doğa isyanda, farkında mısınız?

Büyük Menderes İnisyatifi, Dünya Çevre Günü sebebiyle açıklama yaparak, kirliliğe dikkat çekti. Açıklamada “Mavi gezegen, doğaya yapılan bu kadar saldırıyı artık kaldıramıyor” denildi.

BİRGÜN EGE

Büyük Menderes İnisiyatifi (BMİ), 5 Haziran Dünya Çevre Günü'nde Merkezefendi Kültür Merkezi önünde açıklama yaptı. Açıklamada, yaşanan kirliliğe dikkat çekilerek “Doğa İsyanda, farkında mısınız” denildi.

BMİ Sözcüsü Mustafa Çallıca, kapitalizmin ve neden olduğu iklim krizinin, tüm canlı yaşamını tehdit ettiğini ve artık yerkürenin, Türkiye'nin ve Denizli'nin alarm verdiğini belirtti. Çallıca, “Bugünlerin yaşanmaması için 9 yıl önce, ülkenin dört bir yanında, on binlerce insan, Gezi Parkı Direnişi'ni gerçekleştirdi. Ancak devleti yönetenler, karar vericiler, kararı uygulayanlar; sözde gelir artışı için, refah için, istihdam için, dışa bağımlılıktan kurtulmak için, güvenlik için, devletin bekası için bu yok oluşa ya sessiz kaldılar ya da görmezden geldiler. Bugün pandemi unutulmaya başlanırken geldiğimiz nokta, dünyada ve ülkemizde suda kriz, gıdada kriz, sağlıkta kriz, enerjide kriz, kısaca, yaşam için gerekli olan her şeyde kriz” diye konuştu.

Çallıca, “Sıfır atık diye yola çıkılan Dünya Çevre Günü'nde geldiğimiz nokta, susuzluk, kuraklık, yoksulluk ve neredeyse sıfır varlık oldu” dedi ve ekledi: “Bizler ekosisteme hükmeden değil ekosistemin bir parçası olarak uyumlu yaşamak zorunda olanlarız. Mavi gezegen, doğaya yapılan bu kadar saldırıyı artık kaldıramıyor. Doğa isyanda, farkında mısınız? Gıda krizleri daha da çoğalmadan, su savaşları çıkmadan, iklim göçleri başlamadan, bütün yaşam alanlarını korumaktan öte kurtarmak zorundayız. Bugün buradan doğaya ve canlı yaşamına duyarlı olan tüm herkesi görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye, doğa ve yaşam savunucuları olarak ekoloji mücadelesine katılmaya davet ediyoruz.”

<https://www.birgun.net/haber/buyuk-menderes-inisiyatifi-doga-isyanda-farkinda-misiniz-390650> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes İnisyatifi'nden imza kampanyası

Büyük Menderes İnisyatifi, Menderes Nehri ve havzası hakkında bilgilendirme masası kurdu. Menderes'in kültürüyle özdeşleşen yarışmanın gelecek nesillere bırakılabilmesi için nehrin korunması gerektiğine dikkat çekildi.

Büyük Menderes İnisyatifi, Sudan Koyun Geçirme Yarışması'nda, Menderes Nehri ve havzası hakkında bilgilendirme masası kurdu. Menderes'in kültürüyle özdeşleşen yarışmanın gelecek nesillere bırakılabilmesi için nehrin korunması gerektiğine dikkat çekildi.

Sudan Koyun Geçirme Yarışması, Büyük Menderes Nehri'nde düzenlendi. Kuraklık nedeniyle su çekildiği için, etkinlik alanına tankerlerle su verildi. Büyük Menderes İnisyatifi, etkinlik alanına kurulan bilgilendirme masalarında stant açtı. Burada, Menderes Nehri ve kuraklıkla ilgili bilgilendirme yapıldı. Büyük Menderes Nehri'nin korunması için imza kampanyası başlatıldı.

Büyük Menderes İnisyatifi Sözcüsü Mustafa Çallica; Koyun Atlatma Festivali'nin, Menderes nehriyle bütünleşmiş, kadim bir gelenek olduğuna dikkat çekerek, son yıllardaki kuraklığın etkisiyle nehrin susuz kalmasının büyük bir acı olduğunu söyledi.

Çallica, koyunların adeta nehrin akan zamanlarını ararcasına isteksiz olduğunu gördüklerini söyleyerek, bunun bile kuraklık konusunda duyarlılık gösterilmesi için yeterli olduğunu söyledi.

Büyük Menderes İnisyatifi olarak, bir kampanya yürüttüklerini belirten Mustafa Çallica; kampanyada gördükleri ilginin bugün de devam ettiğini ve vatandaşların kuraklık konusunda acil çözüm beklediğini söyledi.

Fosil yakıtlardan uzak durulması, salma suyla sulamaya son verilerek çiftçilere damlama sulama yapımları için destek verilmesi, fabrikaların atıklarını Menderes'e arıtmadan bırakmalarının önüne geçilerek bunu yapan işletmelere en ağır şekilde cezaların uygulanması ve Paris İklim Anlaşması'nın imzalanması gibi tedbirlerin bir an önce hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulayan Çallica; aksi halde gelecek nesillere karanlık bir miras bırakılması gibi tehlikelerin çok yakın olduğunu dile getirdi.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/buyuk-menderes-inisiyatifinden-imza-kampanyasi-1864697> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Ayhan Çimendağ

Denizli'de Büyük Menderes İnişiyatifi'nin, Menderes Nehri ve havzadaki toprakların korunması için başlattığı imza kampanyası sona erdi. Yaklaşık 100 bin imzanın toplandığı kampanyada inisiyatif Sözcüsü Mustafa Çallica, "Pandemi koşulları doğal yaşamın, doğanın dengelerinin ne kadar önemli olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Doğayı ve doğada var olan tüm canlıları/ekosistemi korumak bir zorunluluk halini almıştır" dedi.

100 bin imzaya ulaşılan kampanya sonrası inisiyatif, bugün bir basın açıklaması yaparak Menderes Nehri'nin sorunlarını ve kampanya detaylarını açıkladı.

"Doğal Yaşam Alanlarını Korumak Artık Daha Elzem"

İnişiyatif Sözcüsü Mustafa Çallica, şu açıklamayı yaptı:

"Ülkemiz, pandemi koşullarında hastalıkla boğuşmaya devam etmekte, ekonomik kriz ise giderek büyümektedir. Bu durum doğal yaşam alanlarının savunulması, ekosistemin gördüğü zararlara karşı konulması gerekliliğini daha da elzem hale getirmektedir. Pandemi koşulları doğal yaşamın, doğanın dengelerinin ne kadar önemli olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Doğayı ve doğada var olan tüm canlıları/ekosistemi korumak bir zorunluluk halini almıştır. Büyük Menderes havzasındaki ekolojik yıkımlara ve doğa katliamlarına dikkat çekmek üzere yola çıkan biz çevre gönüllüleri bugün de ağacın, suyun, toprağın, doğal yaşamın sesi olmaya devam etmekteyiz."

“Jeotermal Santralleri, Havzadaki Ekolojik Yıkımı Hızlandırmıştır”

Sözcü Çallica ekolojik tahribatla ilgili olarak da şöyle konuştu:

“Toprakların yanlış projelerle kentleşmeye, yapılaşmaya, sanayileşmeye, otoban yapılarına açılması tarımı felce uğratmış, sulak alanların azalması, kirlenmesi sonucunu doğurmuştur. Çayların ve derelerin üzerlerine gölet ve barajların kurulması, ormanların azalması, maden sahalarının korkunç bir şekilde yaygınlaştırılması, karbondioksit salınımı başta olmak üzere daha birçok kirliliğe neden olan jeotermal santralleri, havzadaki ekolojik yıkımı hızlandırmıştır.”

Kampanya 2021 Temmuz’da Başlamıştı

Büyük Menderes Nehri için yapılan kampanyayla ilgili bilgi veren Çallica şunları ekledi:

“Büyük Menderes Nehrinde ve havzasında oluşan bu tahribatı gündem yapabilmek, kamuoyunun dikkatini ve desteğini çekebilmek, yıkımın zararını yaşayan yerlerin ve kişilerin haklı sesini duyurabilmek için 2021 yılı temmuz ayında bölge çapında bir imza kampanyası başlatmıştık. Bu kampanya kapsamında havzada yer alan Aydın, Denizli, Uşak, Afyon/Dinar illerinde bir dizi etkinlikler planlamıştık. Bu etkinlikleri, havzada çevre mücadelesi veren diğer bileşenlerle birlikte ele aldık ve basın toplantıları, kirlilikle ilgili suç duyuruları, konserler, imza stantlarının açılması gibi etkinlikleri gerçekleştirdik. Ocak ayı sonunda kampanyamızı sona erdirip devamında bölgedeki illerin ortak heyetiyle konuyu TBMM’ne iletmeyi planlamıştık.

Ünlü Sanatçılar Kampanyaya Videolarıyla Destek Verdi

Büyük Menderes havzasında yürüttüğümüz imza kampanyası ve diğer etkinlikler sırasında bize desteklerini bildiren sanatçı dostlarımız oldu. Yaşamakta olan tüm kirlilik ve susuzluk sorununda duyarlı davranışlarıyla örnek tavrı sergileyen sanatçı dostlarımız; Belkıs Akkale, Ercan Kesal, Tolga

Sağ, Necati ve Saykolar, Cengiz Bozkurt, Bülent Emrah Parlar, Tolga Çandar, Ömür Gedik ve Ferhat Göçer'e içten teşekkür ve saygılarımızı iletiyoruz.”

Basın açıklamasının sonundan Büyük Menderes İnisyatifi olarak Aydın, Afyon/Dinar, Denizli, Uşak bileşenleriyle birlikte “Havamıza, suyumuza, toprağımıza ve tüm canlı yaşamına sahip çıkma mücadelesini sonuna kadar sürdüreceğiz” denildi.

(https://ankahaber.net/haber/detay/buyuk_menderes_inisiyatifi_ekosistemi_korumak_bir_zorunluluk_70115 Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes için 4 ilde toplanan 30 bin imza Meclis'e sunuldu

Büyük Menderes Havzası İnisyatifi'nin oluşturduğu Aydın, Afyonkarahisar, Uşak ve Denizli çevre derneklerince ‘Nehir Kirlenmesin ve Kurumasın’ adı altında 8 ay önce başlatılan kampanyada toplanan 30 bin imza, TBMM'ye sunuldu. Ayrıca 4 ilin milletvekillerine TBMM'de Büyük Menderes'teki kirliliğinin önüne geçilmesi için sunum yapıldı.

13.04.2022- 14:48 | Son Güncellenme: 13.04.2022- 14:48 | Burhan CEYHAN/ AYDIN, (DHA)

Menderes Havzası'nda kuraklığın Afyonkarahisar, Uşak, Denizli ve Aydın illerinde ve bitişik diğer illerce kirlenmesi nedeniyle 4 kentin çevre derneklerinden oluşan ‘Büyük Menderes Havzası İnisyatifi’ 8 ay önce ‘Büyük Menderes Nehri Kirlenmesin ve Kurumasın’ sloganıyla imza kampanyası başlattı. İlgi gören kampanyada, 30 bin imza toplandı. ‘Büyük Menderes Havzası İnisyatifi’ bileşenleri ve çevre illerden katılan milletvekilleri, toplanan imzalar ve oluşturulan ‘Yok Olmanın Eşiğinde Büyük Menderes Nehri Raporu’ dün TBMM Başkan Vekili Haydar Akar’a teslim edildi. TBMM’de, 4 ilin milletvekillerinin çağrılı olduğu oturumda Dr. Metin Aydın

tarafından ‘Büyük Menderes Nehri Kirlenmesin ve Kurumasın’ konulu sunum gerçekleştirildi.

‘Yasal Düzenleme Yapılmalı’

‘Büyük Menderes Havzası İnisiyatifi’ bileşenleri adına toplantının ardından açıklama yapan Germencik Çevre ve Doğa Derneği Basın Sözcüsü Metin Aydın, “Su meta olmaktan çıkarılmalı, temel hak olduğu kabul edilmelidir. Endüstriyel ve kentsel atık suların, jeotermal akışkanların, zirai ilaçların, maden atıklarının, zeytin karasuyunun yaşam alanlarında yarattığı kirlenmeye karşı doğal su kaynakları, havzalar, sulak alanları, nehir ve dereler korunmalı, bunların kendini yenilemesi sağlanmalıdır. İçinde yaşadığımız çevredeki doğal kaynaklara erişimin en doğal temel hak olduğu yasalarca kabul edilmelidir. Herhangi bir ayrımcılık yapmadan güvenli, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı yasalarla güvence altına alınmalıdır. Yaşam alanlarının gasp edilmesi yasalarla engellenmelidir. ‘Gıda egemenliği’ çerçevesinde tarım arazilerinin maden ve enerji şirketlerinden temizlenerek amacına uygun kullanılması, yörenin yapısına uygun tercihlerin belirlenmesi ve desteklenmesi ekolojik sürdürülebilir yöntemlerle yeterli gıdayı üretme mekanizması hayata geçirilmelidir. Oluşan tüm gelir kayıplarının, zarar ve ziyanın giderilebilmesine imkân verilmesi doğrultusunda TBMM’de bir komisyon oluşturularak, ‘Büyük Menderes Nehri’nin Kurtarılması Acil Eylem Planı’ adıyla yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Tüm bu başlıkların dikkate alındığı, insanı ve doğayı amaç edinen, suyun en temel hak olduğunu kabul eden kamucu ‘Su Yasası’ acilen çıkarılmalıdır” diye konuştu.

(<https://www.dha.com.tr/gundem/buyuk-menderes-icin-4-ilde-toplanan-30-bin-imza-meclise-sunuldu-2053896> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes inisiyatifi TBMM’de

Dr. Metin Aydın

Türkiye tarımsal üretiminin yüzde 15’ni karşılayan Büyük Menderes Havzasının ana sulama kaynağı Büyük Menderes Nehridir. Bugün B. Menderes Nehri endüstriyel-kentsel atıksuları/atıkları, jeotermal

akışkanları, maden atıksuları/atıkları, zirai ilaçlar, zeytin karasuyu kirleticilerine bağlı olarak Türkiye'nin en kirli 3'cü nehri haline gelmiş, su kirliliği tarımsal sulama yapılmaması gereken seviye olan 4'cü su kirliliğine ulaşmıştır. B. Menderes Havzası, B. Menderes Nehir kirliliği dışında nehir kuruması tehlikesi ile de karşı karşıyadır. B. Menderes Nehir ve kuruması havzada artarak devam eden ekolojik, ekonomik ve sağlık problemleri yaratmakta, havzanın tüm boyutları ile sürdürülebilirliği üzerinde ciddi tehlike yaratmaktadır. B.Menderes Nehir kirliliğini gündeme getirme, sorunun sebeplerini araştırma, kamuoyunu bilgilendirme ve sürece katma, çözümün bir parçası olma, siyasi erki çözüme zorlama konularında faaliyet göstermek için Afyon, Aydın, Denizli ve Uşak illerindeki çevre dernekleri Büyük Menderes İnişiyatifi adı altında bir araya geldiler. 8 ay önce bu bileşenler dört ilde “Büyük Menderes Nehri Kirlenmesin, Acil Eylem Planı İstiyoruz” talepli ve TBMM'ne ulaştırılmak üzere imza kampanyası başlattılar. Bu süre zarfında 30 bin kişinin imzalı dilekçelerini ve 3,5 milyon havza yaşayanın gönül desteğini alan, Büyük Menderes Kirliliği konusunda Rapor hazırlayan İnişiyatif bileşenleri 12 Nisan 2022 tarihinde TBMM'ne gittiler.

(<https://www.sesgazetesi.com.tr/makale/9957849/metin-aydin/buyuk-menderes-inisiatifi-tbmmde> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Kuruma tehlikesi altındaki Büyük Menderes Nehri için ekoloji mücadelesi – Büyük Menderes İnişiyatifi Sözcüsü Mustafa Çallica: “Dünyanın terk ettiği “vahşi sulamayı” bırakmalıyız”

26 Temmuz 2021 Pazartesi

Aytuğ Özçolak

Batı Anadolu'nun en büyük nehri Büyük Menderes, ülkenin en kirli üçüncü nehri ve kuruma tehlikesiyle karşı karşıya. Afyon, Uşak, Denizli ve Aydın şehirlerindeki çevre örgütlerinin bir araya gelerek oluşturduğu Büyük Menderes İnişiyatifi, nehri ve havzasını yaşanılır hale getirmeyi amaçlıyor. İnişiyatifin sözcüsü Mustafa Çallica ile nehrin son durumunu ve yapılması gerekenleri konuştuk.

Sorunun en önemli sebeplerinden birisinin yanlış sulama yöntemi olduğunu vurgulayan Çallıca, “*Hızla kıtlık sınıfına giden bir havzada yaşıyoruz. Öncelikle vahşi sulama dediğimiz, dünyanın terk ettiği sulama biçimini bırakıp damlama şeklinde sulamaya geçmemiz gerekiyor. Vahşi sulama, toprağın en verimli kısımlarını erozyona uğrattıyor, aynı zamanda toprağı çoraklaştırıyor*” deÇallıca, Büyük Menderes İnisyatifi’nin temel çözüm önerilerini ise şöyle sıraladı:

“Büyük Menderes İnisyatifi olarak çözüm önerilerimizden biri: Kurumayı ve kıtlığı durdurma adına damlama sulama sistemini kullanan çiftçilere su ücretsiz olmalı. Böylece hem tarımsal üretimde en yüksek kalitenin korunduğu hem de suyun en verimli kullanıldığı bir ortam yaratabiliriz. Bunun haricinde sadece Büyük Menderes havzasında değil Türkiye’deki tüm havzalarda ürün-su ihtiyacı analizi yapılmalı, atık su yönetimi revize edilmeli.”

Büyük Menderes İnisyatifi’nin yürüttüğü ekoloji mücadelesine herkesin destek vermesi gerektiğini söyleyen Çallıca, “*Bilgilendirme toplantılarımız, sergilerimiz, farklı çalışmalarımız olacak. Önümüzdeki süreçte toplumun farkındalığını ve desteğini artırmak için çabalayacağız. Tüm siyasi partilerden ve sivil toplum kuruluşlarından bu eylem planına destek bekliyoruz*” diye konuştu.

(<https://medyascope.tv/2021/07/26/kuruma-tehlikesi-altindaki-buyuk-menderes-nehri-icin-ekoloji-mucadelesi-buyuk-menderes-inisyatifi-sozcusu-mustafa-callica-dunyanin-terk-ettigi-vahsi-sulamayi-birakmaliz/> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Tavaslılar birlikte seslendi: Buradan gitmeyeceğiz

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 13 Ocak'ta Denizli Tavas'a bağlı Avdan mahallesine açık kömür ocağı işletmesi kurulması için acele kamulaştırma kararı imzalamasına köylüler tepki gösterdi.

05 Şubat Cumartesi 2022 Saat: 15:04Güncellenme: 07 Şubat Pazartesi 2022 Saat: 16:51

Tavaslılar bir araya gelerek acele kamulaştırma kararına tepki gösterdi.

Mükerrem Yollu

DENİZLİ- Denizli'nin Tavas ilçesinde kömür ocağı işletmesi için acele kamulaştırma kararı 13 Ocak'ta verildi. Yayımlanan karara göre, kömür ocağı işletmesi için linyit çıkarılmak üzere, 3 milyon 764 bin metrekarelik bir alan acele kamulaştırıldı. Yaklaşık 600 futbol sahası büyüklüğünde olan alanda kömür ocağı işletmesi kurulursa üç mahallenin taşınmak zorunda kalacağı, 10 mahallenin ise ekolojik olarak olumsuz etkileneceği tahmin ediliyor.

Karar Danıştay'a Gidecek

Bölge halkı yapılmak istenen kömür ocağı işletmesine karşı çıkıyor. Tepkilerini dile getirmek için Avdan mahallesinde bir araya gelen köylüler, önümüzdeki hafta acele kamulaştırma kararını Danıştay'a taşıyacaklarını söyledi.

Bir köylü zeytin ağaçlarından yağ elde ettiğini belirterek ağaçları torunları için diktiklerini söyledi. Köylü konuşmasında, "Babalarımızdan kalan neredeyse 100 dekar tarlamız var. Biz asla gitmeyeceğiz. 200 fidanımız var bu sene 200 tane daha dikeceğiz. Hepimiz kendi yağımızı yiyoruz dört senedir. Dört sene evvel kömür ocağı vardı. Bizim tarlaya bir kilometre uzaklığı yoktu. Ama zeytinimiz olmuyordu tozundan dolayı. O gitti, dört senedir yağımızı yiyoruz. 100 ağacımız var. Buradan yağ yiyoruz. Bunun nasıl olmayacak tozu? Benim torunlarım var, onlar gelecek. Ağaç toplamaya

geliyor, zeytin toplamaya geliyor. Biz kendimiz için değil, torunlarımız için daha da dikeceğiz” şeklinde konuştu.

‘Hemen Sonuçlanacak Bir Dava Değil’

Büyük Menderes İnisyatifi de alanda köylülere destek vererek yapılacak kömür ocağının çevresel olumsuzluklarına değindi. Bölge halkının avukatlarından Avdanlı Ozan Orpak, “Bizim amacımız yürütmeyi durdurma. Yani yapılacak olan işlemleri durdurma. Peki, olmadı ne yapacağız? Ben açıkçası kendi toprağıma sokmam. Çünkü devam eden bir dava olacak. Bu uzun bir dava. Hemen sonuçlanacak bir dava değil. Buraya bilirkişiler gelecek. Biz buraya mahkemelerle keşfe gelineceğiz. Gelen kişiler tarafsız ve bağımsız bilirkişiler olacak. O zaman da derdimizi anlatacağız. Biz bu işi gündemde tutmazsak, unutulursak, bizi de unuturlar. Derdimiz unutulmamalı. Derdimiz bir olmak ne siyasetmiş ne Ahmetmiş ne Mehmetmiş. Derdimiz evimiz, başka hiçbir şey değil” dedi.

‘Kamulaştırma Yapmak Hiçbir Akla Sığmıyor’

Büyük Menderes İnisyatifi sözcülerinden Ahmet Ergun, alandan çıkarılmak istenen kömürün kalitesizliğine değinerek bunun için kamulaştırma yapılmasına tepki gösterdi. Ergun, “Burada kömür ocağı yaklaşık yaklaşık 10 yıldır var. Bu kömür ocağının kilo, kalori hesabı yapılmış, yani bu topraklarda aşığıdan çıkması beklenen kömürün kilo kalorisinin, yetersiz olduğu daha önceden biliniyor. Böyleyken, kilo kalorisinin bir termik santralde veya bir termik santralin tribünlerinde yakılmasıyla alakalı bir güç vermeyeceği bilinirken, orada 10 dönümlük arazide kömür aranmakta. Bunu bırakıp 3 milyon 700 bin metrekare bir alana kamulaştırma yapmak hiçbir akla sığmıyor. Bu akla sığmayan şeyi, köylünün önce kendisine kabul ettirmesi lazım” diye konuştu.

‘Tavas Başarır, Yeter Ki Bir Olun’

Büyük Menderes İnisyatifi sözcülerinden Mustafa Çallica halka mücadele çağrısı yaparak Tavas’ta geçen yıl gerçekleşen termik santral mücadelesini örnek gösterdi. Mustafa Çallica, Seki, Altınova ve Solmaz mahallelerinin başardığını Avdan mahallesinin de başarabileceğini söyledi. Çallica açıklamasında, “Tavas Ovası, Denizli’nin en büyük ovası. Tavas Ovası, tarımsal geliri ve hayvancılık gelirinde Denizli’nin en önde gelen ovası. Burada yapılacak olan, muhtarın tek başına değil, bütün Tavas’ın muhtarlarının, ziraat odası başkanlarının bir olması. Muhtarlara tam destek vereceksiniz. Bu kararı alanlar, oturup aldığı kararı değiştirecek. Devletin hâlâ vicdan sahibi, hâkimi, savcısı, bilim insanları var. Doğru raporlar yazıyorlar, doğru kararlar alıyorlar. Korkmayın. Altınova başardı, Seki başardı Solmaz

başardı. Tavas başarmaya hazır. Tavas başarır. Yeter ki bir olun, muhtarlara ve ziraat odasına sahip çıkın” ifadelerini kullandı.

Erdoğan’ın imzaladığı ‘Tavas’ta acele kamulaştırma’ kararı yargıya gidiyor YEREL HABER

Çevreciler Büyük Menderes için su yarası talep ediyor

Büyük Menderes Nehri’ndeki kirliliğin önüne geçebilmek amacıyla çevre örgütleri kampanya başlattı. Çevrecilere göre kirliliğin bertarafı için su yarası çıkarılması gerekiyor.

02 Ağustos Pazartesi 2021 Saat: 14:22Güncellenme: 03 Ağustos Salı 2021 Saat: 13:10

<https://www.gazeteduvar.com.tr/etiket/buyuk-menderes-inisiyatifi>
Erişim tarihi: 19.06.2023)

Çevreciler Ulubey’de Büyük Menderes Nehri için bir araya geldi

Osman Çaklı

DUVAR- Büyük Menderes’in kollarını oluşturan Ulubey, Avgan ve Banaz çaylarının kirliliği üzerine Büyük Menderes İniyatifi’nin bileşeni olan ÇEDAY, dün Ulubey’de büyük bir etkinliğe ev sahipliği yaptı. Gün boyu süren etkinliğe, Büyük Menderes’e komşu olan, İzmir, Denizli, Aydın ve Uşak çevre örgütleri katıldı. Yapılan incelemeler sonucunda çevre örgütleri Büyük Menderes’i yaşatmak için bir kampanya başlatacaklarını duyurdu.

Çiftçiler Kirli Suyu Arar Durumda

Yıllardır kirli akan Büyük Menderes Nehri için havza koruma eylem planları hazırlandı. Kirliliğin tespiti yapıldı. Fabrikaların, santrallerin, evsel atıkların suyu hangi oranda kirlettiği dahi ortaya kondu. Ancak Büyük Menderes Nehri kirlilikten kurtulamadı. Son dönemde yaşanan felaketlere

ek olarak bir süredir kuraklık uyarıları yapılıyor, önümüzdeki dönemin de kurak geçeceği bildiriliyor. Nitekim Büyük Menderes Nehri ya kurudu ya da kuruma tehlikesi ile karşı karşıya. Aydın'da kitlesel balık ölümleri yaşanırken, Uşak'tan, Denizli'den akan kirli sular, Büyük Menderes'i baskılamaya devam ediyor. Çiftçiler, tarım için atık suyu dahi arar hale geldiklerini söylüyor. Artık kirliliğin önlenmesi yanında Büyük Menderes'in yaşatılması için de kampanya başlatan çevre örgütleri, Uşak'ta bir araya geldi. Dünyanın en büyük ikinci kanyonu olarak gösterilen Ulubey kanyonları Türkiye'nin en kirli sularından birini taşımasına rağmen turizm tanıtım belgeselerinde yerini aldı. Çevre örgütleri de Banaz Çayı ile Ulubey Deresi'nin birbirine karıştığı yerlerde gün boyu inceleme yaptı. Kaynağı Murat Dağı olan suların çıkış noktasında kirlilik gözlenmezken, sanayi bölgelerinden sonra gözle görülür şekilde kirlendiğine dikkat çekildi.

Büyük Menderes Temiz Aksın Diye Kampanya

Büyük Menderes İnisyatifi sözcüsü Ahmet Ergün, Büyük Menderes'in kirliliğine dikkat çekmek için buluştuklarını söyledi. Buluşmaların periyodik olarak devam edeceğini belirten Ergün, Uşak'taki kanyonları gezerek, Banaz Çayı ile Ulubey Deresi'nin birleştiği noktada suyun nasıl kirlendiğini gördüklerini ifade etti. Büyük Menderes Nehri'nin kirliliği ile ilgili konuşmalar yapan EGEÇEP, Germencik Çevre ve Doğa Derneği ve ÇEDAY gibi yapılar; bugüne kadar kirlilikle ilgili mücadele ettiklerini bugünden itibaren Menderes'in varlığı için de mücadele edeceklerini bildirdi. Kuraklık, kirlilik derken havzada yakıcı sorunların baş göstermeye başladığından bahseden Ergün, ağustos ayıyla birlikte çeşitli şehirlerde buluşmalar gerçekleştirerek sorunu gündeme taşımaya çalışacaklarını dile getirdi. Yapılacak bir imza kampanyasının 100 bin imzaya ulaşmasıyla çevre örgütleri, Ankara'ya yürüyüş gerçekleştirecek ve ekim ayında ilgili bakanlıklarla görüşme talep edecek.

'Su Yasası Çıkarılsın'

Büyük Menderes'in Kirliliğiyle mücadele eden çevre örgütlerinin en büyük talebi ve çözüm önerisi ise su yasasının çıkarılması. Gerek evsel gerek maden ve organize sanayi bölgelerinin atık sorunuyla başa çıkabilecek uygulamanın tam teşekküllü su yasası olduğu savunuluyor. Endüstriyel kirliliğe neden olan sorumluların ağır şekilde cezalandırılması da talep ediliyor. Ancak bunun kısa sürede hayata geçirilmesinin elzem olduğundan söz eden Ergün, inisiyatif olarak hedeflerinin, yasanın bir an evvel çıkarılması için mücadele etmek olduğunu söyledi.

Büyük Menderes için kilometrelerce pedal çevirdiler

Büyük Menderes İnisyatifi gönüllüleri başlattıkları bisiklet yolculuğunu Aydın Buharkent'te tamamladı. Gönüllülerden Erkan Atilla Aydın Buharkent'te yaptığı açıklamada yanlıştan dönülmesini istedi.

30 Temmuz Cuma 2021 Saat: 15:55Güncellenme: 31 Temmuz Cumartesi 2021 Saat: 13:12

Büyük Menderes İnisyatifi adına Erkan Atilla Buharkent'te bulunan jeotermal tesisi önünde açıklama yaptı

Ayhan Çimendağ

DENİZLİ- Birçok kente kolu olan Büyük Menderes Nehri'nin kirletilmesine karşı çevreciler, çalışmalarını sürdürüyor. Daha önce imza kampanyası başlatan Büyük Menderes İnisyatifi, “İki teker Büyük Menderes için döner” sloganıyla Afyonkarahisar'dan başlattığı bisiklet turunu Aydın'da sonlandırdı.

Dinar, Uşak, Çivril, Çal, Güney, Sarayköy, Buharkent rotasını kullanan Büyük Menderes İnisyatifi gönüllüleri Buharkent'teki jeotermal tesis önünde açıklama yaparak nehrin kurtarılması için harekete geçilmesini istedi.

Büyük Menderes İnisyatifi Afyonkarahisar'dan Başlattığı Bisiklet Turunu Aydın'da Sonlandırdı

‘ZARARLI SU BÜYÜK MENDERES NEHRİ'NE AKITILYOR’

Gönüllüler adına konuşan Erkan Atilla, jeotermal tesisin zararlarını anlatarak, jeotermal tesisin köylülerin üretim alanlarına zarar verdiğini de söyledi. İncir üretimi yapan çiftçilerin rekolte düşüşü yaşadığını belirten Atilla, bazı noktalarda da ağaçların kurduğunu, kaçak akıntılar olduğunu, hatta zararlı suyun Büyük Menderes nehrine akıtıldığını vurguladı. Güneş görme süresi yüksek olan bir bölgede jeotermal tesise gerek olmadığını aynı enerjinin güneş panelleriyle de sağlanacağını belirten Atilla, jeotermal suyun içinde bulunan zararlı gazlar ve minerallerin insan hayatını tehlikeye

attığımız belirtti. 4 gün süren tur boyunca geçtiğimiz günlerde başlatılan imza kampanyasına da destek çalışması yapıldı.

(<https://www.gazeteduvar.com.tr/buyuk-menderes-icin-kilometrelerce-pedal-cevirdiler-haber-1530076> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes Nehri için kentler tek ses oldu: Artık yeter

Büyük Menderes Nehri için TBMM’de komisyon oluşturulmasını talep eden Büyük Menderes İnisyatifi, geniş kapsamlı imza kampanyası başlattı. Farklı illerde eş zamanlı basın açıklaması düzenlendi.

13 Temmuz Salı 2021 Saat: 14:26 Güncellenme: **14 Temmuz Çarşamba 2021 Saat: 02:59**

(<https://www.gazeteduvar.com.tr/buyuk-menderes-nehri-icin-kentler-tek-ses-oldu-artik-yeter-haber-1528431> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes İnisyatifi: ‘Büyük Menderes Ölürsa, Ege Ölü!’

22 Mart 2022

22 Mart Dünya Su Günü dolayısı ile Büyük Menderes nehrinde yaşanan su kirliliğine dikkat çekmek ve suyun biz canlılar için önemini vurgulamak için Büyük Menderes İnisyatifi, meslek odaları, baro temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları ile bir araya geldi.

K2 HABER | Birleşmiş Milletler tarafından 1993 yılında ilan edilen Dünya Su Günü’nde EMARCEB Başkanı Edremit Belediye Başkanı Selman Hasan Arslan, Uzunköprü Belediye Başkanı Özlem Becan, Bozkurt Belediye Başkanı Birsan Çelik, Babadağ Belediye Başkanı Ali Atlı, Şeniz Doğan, Honaz Belediye Başkanı Yüksel Kepenek ve Serinhisar Belediye Başkanı Hüseyin Gemi Büyük Menderes’in çığlığına ses oldu.

Yapılan basın açıklamasında ülkemizde suların etkili ve verimli bir şekilde kullanılmadığı, su kaynaklarını korumada idarenin yetersiz kaldığı, su stresi yaşayan bir ülke olan ülkemizde önümüzdeki süreçte çok daha ciddi sorunların yaşanmaması için karar alıcı ve uygulayıcıların bir an önce gerekli koruyucu ve önleyici tedbirleri almaya ve uygulamaya davet edildi.

Polen Ekoloji Kolektifi: ‘Emperyalist Şirketler Dünya’nın Suyuna El Koydu’

‘Büyük Menderes İnisiyatifi:’ Büyük Menderes Ölürsa, Ege Ölüür’

Basın açıklamasının öne çıkan kısımları şu şekilde:

Gelişmekte olan ülkelerde hastalıkların yüzde 80’inden fazlası yetersiz ve sağlıklı içme suyundan kaynaklanmaktadır. Hastalıkları önlemek ve kontrol altına almak için güvenli suya erişimin ne kadar önemli olduğu covid-19 pandemisinde bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde gittikçe artan su stresi nedeniyle; dünya nüfusunun yarısının 2025 yılında su stresi altındaki bölgelerde yaşıyor olacak tahmin edilmektedir.

Bugün belediyeler kaynağından aldığı suyun yüzde 40’ını halen musluklarımızdan akıtamıyor; ülkemiz musluklarından su içilen ülkeden, yoğun olarak ambalajlı su tüketen ülke durumuna geldi. Bugün dünyada ambalajlı su tüketen ülkeler arasında 7. sıradayız. Sağlıklı ve güvenilir içme suyuna erişimde, nüfusumuzun yüzde 97’sinin içme-kullanma suyunu, iyileştirilmiş su kaynaklarından sağladığı görülmektedir. Ancak bunun içinde belediyelerin payı yüzde 60 iken, hak olduğu halde meta olarak satılan ambalajlı suyun sahip olduğu yüzde 28 pay çok düşündürücüdür. Toplumun temel içme-kullanma suyunun kaynağının şebeke suyu olması gerekirken, ambalajlı suların bu kadar fazla kullanılıyor olması ilginçtir. Belediyelerin temel görevlerini yerine getirmesi noktasında ihmalleri ve sorumlulukları mutlaka sorgulanmalıdır.

‘Büyük Menderes Can Çekişiyor’

Bugün içinde bulunduğumuz Büyük Menderes Havzamız, Büyük Menderes ve kolları on bin yıldır can verdiği medeniyetlere, kültürlere, topraklara artık can veremez hale geldi. Büyük Menderes nehri yüzde 65 tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Türkiye tarımsal üretiminin yüzde 15’i bu havzada yapılmaktadır ve 3 milyonu aşan nüfus yaşamaktadır. Havzamız Türkiye su ortalamasının altında su varlığına sahiptir. Türkiye’nin en kirli 3. nehri ve tarım sulama özelliğini kaybeden 4. derece kirli suyudur. Büyük Menderes bugün can çekişiyor. Büyük Menderes ölürsa Ege ölüür. Karsaldan göçler başlar.

Belediyelerden Saros Gönüllüleri’nin Mücadelesine Destek

‘Su, Halk Adına Kamulaştırılmalı’

Sağlıklı gıdamızın güvencesi ve ulaşılabilir olmasının yolu, sağlıklı su varlığımızı korumaktan geçer. Yarın geç olmadan, su savaşları yaşanmadan, suya bağlı göçler oluşmadan, gıda krizleri büyümeden; yeraltı ve yer üstü su varlıklarımızı korumak zorundayız. Suyun adil paylaşımı için ekosistemin korunması için, kullanımında verimlilik için, temel hak ve kamusal değer olan suyun halk adına kamulaştırılması, yönetilmesi ve bedelsiz olarak sağlanması için; insanın-doğanın-suyun sömürülmediği bir Dünya için, karar alıcıları ve karar uygulayıcıları görev ve sorumluluğa davet ediyoruz.

(<https://k2haber.com.tr/buyuk-menderes-inisiatifi-buyuk-menderes-olurse-ege-olur/> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes İnisyatifi, 'Büyük Menderes Yok Olması' temalı fotoğraf sergisi ile B. Menderes Nehri kirliliğine ilişkin duyarlılığı artırmaya çalışıyor.

Geçtiğimiz günlerde Turan Bahadır Sergi Salonu'nda fotoğraf sergisinin açılışını yapan ve büyük ilgi toplayan Büyük Menderes İnisyatifi bu defa da Jeotermal Enerji Santralleri'nin (JES) tehdidi altında olan Sarayköy'ün Hasköy Mahallesinde fotoğraf sergisi gerçekleştirecek.

Sergi, 03 Mayıs Cuma günü Hasköy Mahallesinde doğa severler ile buluşmaya hazırlanıyor.

Sergide yer alan tarihi fotoğraflarla B.Menderes Nehri havzasındaki doğal ve kültürel güzellikler ile nehrin uygarlıklara yaşam vermesine dikkat çekilmişti. Bununla birlikte nehirde son yıllarda artan kirlilik de güncel fotoğraflarla çarpıcı bir şekilde izleyicilere aktarılıyor.

Sergi, açılış saati olan 11:00'den itibaren Sarayköy'ün Hasköy mahallesinde görülebilir.

(<https://ozgurdenizli.com/tag/buyuk-menderes-inisiatifi/Erişim tarihi: 19.06.2023>)

Denizli İdare Mahkemesi, Tavas İlçesinde yapılmak istenen jeotermal enerji santrali ile ilgili verilen 'ÇED gerekli değildir' raporunun iptaline karar verdi.

Denizli'nin Tavas ilçesinde yapılmak istenen jeotermal enerji santraline karşı açılan davada, Denizli Bölge İdare Mahkemesi, valilik tarafından verilen 'jeotermal arama izinlerinin ve ÇED gerekli değildir' raporunun iptaline karar verdi.

Mahkeme heyeti iptal kararında Anayasa'nın 56. Maddesi'nde yer alan "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi

geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir” hükmüne atıfta bulundu.

MAHKEME BÖLGE HALKININ MÜCADELESİNİ HAKLI BULDU

Aynı ilçede bulunan ve kıymetli tarım arazilerine sahip ovada daha önce de termik santral kurmak istendiğini hatırlatan bölge halkı avukatları Hasan Ozan Orpak ve Onat Ötnü santrallere karşı uzun zamandır mücadele ettiklerini anlattı:

Onat Ötnü ve Hasan Ozan Orpak

“Verimli tarım arazilerine kurulmak istenen termik santrale karşı halk, STKlar, hukukçular bir araya geldi ve Avdan Platformu’nu kurarak projenin iptalini sağladı. Bu iptalin hemen ardından da bölgesinin pek çok farklı noktasında jeotermal arama yapılarak, santraller kurulmak istendi. Bu kez 24 muhtar, vatandaşlar, STKlar ve hukukçular olarak Tavas Ovası Jeotermal Platformu’nu kurarak mücadele ettik. Kuyuların açılması ile ilgili verilen ‘ÇED gerekli değildir’ kararını kabul etmemiz mümkün değildi. Durumu vatandaşlar ile birlikte yargıya taşıdık ve Denizli Bölge İdare Mahkemesi bizi haklı buldu.”

‘Tarım Arazilerine Yüzlerce Kuyu Açılacaktı’

Bölgede yapılmak istenen Jeotermal enerji santrali nedeniyle tarım arazilerinin ve su kaynaklarının yok olacağını belirten avukatlar, “Açtığımız iki davada bölgeye yüzlerce kuyu açılmasına ve doğanın talanına karşı

durmak istedik. Mahkeme de 'Tavas Ovası'na JES yapılmasına izin vermedi" diye konuştu.

Alınan kararın tebliğ edilmesinin ardından karşı tarafın 15 gün içerisinde Danıştay'a itiraz hakkı bulunuyor.

(<https://ozgurdenizli.com/tavasta-yapilmak-istenen-jeslere-yargi-engeli/> Erişim tarihi:19.06.2023)

Kaynak: DUVAR

Büyük Menderes İnisyatifi'nden İklim Grevi Açıklaması

Denizli'de Büyük Menderes İnisyatifi 23 Eylül İklim Grevi dolayısıyla basın açıklaması gerçekleştirdi. Basın açıklamasını grup adına okuyan Elif Kavili sorunları dile getirerek ekoloji mücadelesini sürdüreceklerini belirtti.

Tüm dünyada eş zamanlı olarak sokaklara inerek iklim sorununu gündeme taşıyan doğa aktivistleri Denizli'de de sokağa indi. Denizli ve çevre illerde ekoloji mücadelesi veren Büyük Menderes İnisyatifi Denizli'nin kampüs bölgesinde açıklama yaparak sorunları dile getirdi. Gençlerin yoğun olarak bulunduğu bölgeyi özellikle seçen grup, gençlere bir dünya borçlu olduklarının da mesajını verdi.

Grup adına basın açıklamasını Pamukkale Üniversitesi öğrencisi Elif Kavili okudu. Kavili açıklamasında şu ifadelere yer verdi;

"Artan sıcaklık, pek çok maddi manevi zarara yol açan fırtınalar, buzullarda meydana gelen kırılmalar ve yükselen deniz seviyesi, biyoçeşitliliği ve yaşamı tehlikeye atıyor. Şartlara uyum sağlayamayan bir sürü canlı türü önümüzdeki yıllarda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya. Ormanların ve su habitatlarının talan edilmesi hepimiz için büyük bir tehdit oluşturuyor. Pandemi, yangınlar, sel, kuraklık, sanai besicilik ve balıkçılık gibi ülkemizde ve dünyada gündem olmuş felaketler iklim adaletsizliğiyle birlikte iklim krizinin daha da derinleştiğinin somut örnekleridir.

İklim krizi iklim mültecilerinin ortaya çıkmasına, kriz altında kalan ülkelerde üretim araçlarının azlığı sebebiyle iş gücünün değersizleşmesine ve potansiyel savaflara yol açıyor. Bu krizin getirdiği ağır sonuçlar yüzünden insanlar yaşadıkları yerden göç etmek zorunda kalmaya başladı. Gün geçtikçe derinleşen iklim krizi ile birlikte yeni normalimiz haline gelen aşırı hava olayları, afetler sadece çevreyi değil, ekonomiyi, sosyal yaşamı, kültürü ve siyaseti de etkiliyor.

Bu dönemde şirketler tarafından özellikle zeytinlik alanların ranta açılmasıyla da birlikte doğa talanı ve sömürüsü daha da arttı. Şırnak'ta güvenlik gerekçesiyle 7 ayda bölgedeki ormanlık alanın yüzde 7'si yok edildi. Dersim'de altın ve krom

madenleri uğruna onlarca hektarlık alan tabrip edildi. Hakkari’de, Avdan’da, Akbelen’de kurulmak istenen maden ocakları yüzünden bölgedeki sulama ve içme suları zehirlenme tehdidi altında. Elbistan’da kurulan termik santrallerin külü ve dumanı şimdilerde bile hastalık yaratmaya başlamış durumda. Halk sağlığını, işçi sağlığını hiçe sayarak zehirli çöplük Sao Paulo gemisinin Aliğa’ya girişine izin verenler halkın ve doğanın değil sermaye sınıfının çıkarlarını kollayanlardır. Eurostat 2021 atık ihracatı verilerine göre Türkiye, 14,7 milyon tonla AB’den en fazla atık ithal eden ülke oldu. AB’den tüm atık ithalatının yaklaşık yarısı Türkiye’ye yapıldı.

(<https://www.aynahaber.net/haberler/buyuk-menderes-inisiyatifinden-iklim-grevi-aciklamasi/40941/> Erişim tarihi: 19.06.2023)

Büyük Menderes İnişiyatifi, iklim krizine karşı mücadeleye çağırıldı

Büyük Menderes İnişiyatifi tarafından, Dünya Çevre Günü’nde Denizli’nin Honaz ilçesinde kiraz üreticileriyle yapılan açıklamada; ranta ve talana karşı mücadele çağrısı yapıldı.

Fotoğraf: Büyük Menderes İnişiyatifi

Büyük Menderes İnişiyatifi, Dünya Çevre Günü’nde Denizli’nin Honaz ilçesinde kiraz üreticileriyle görüşerek basın açıklaması yaptı. Ege’de tarıma ve doğaya verilen zararlara dikkat çekilen açıklamada, ranta ve talana karşı mücadele çağrısı yapıldı.

Basın açıklamasını okuyan Pelin Ay Yapışkan tüketim kültürünü merkeze koyan anlayışın, neden olduğu krizlerden yeni fırsatlar yaratmaya çalıştığını belirterek, “Yıllardır HES’ler, JES’ler, GES’ler, RES’ler ve BES’lerle tarım alanlarını, ormanları, dereleri, nehirleri talan eden şimdi de ‘yenilenebilir enerji’ ile yeni yıkımların önünü açmaya çalışan bir yönetim altında yaşıyoruz” ifadelerini kullandı.

“Sorumlusu Kapitalizm, Krizin Yükünü Çeken Emekçiler”

İklim krizinin sorumlularına dikkat çeken Pelin Ay Yapışkan, “Yaşadığımız krizlerin sorumluları emperyalist, kapitalist güçler ve onların işbirlikçileri olduğu halde dünyanın her yerinde iklim krizinin yükünü en fazla taşıyanlar, yoksullar, emekçiler” dedi. Yapışkan mücadele çağrısını şu sözlerle ifade etti; “İklim adaleti için, doğa için, yaşam için eylemdeyiz. Dünya Çevre Gününde; Honaz’dan, Denizli’den Türkiye’den dünyaya insanlığı mücadelemize çağırıyoruz.” (Denizli/EVRENSEL)

(<https://www.evrensel.net/haber/491710/buyuk-menderes-inisiyatifi-iklim-krizine-karsi-mucadeleye-cagirdi> Erişim tarihi:14.07.2023)

Büyük Menderes İnisyatifinden Dolunun Vurduğu Honaz'da “İklim Krizi” Açıklaması

05 HAZİRAN DÜNYA ÇEVRE GÜNÜ BASIN AÇIKLAMASI- HONAZ/DENİZLİ

Kapitalizmin yol açtığı iklim krizi nedeniyle oluşan aşırı yağışlar, yöredeki tüm ürünlere zarar verdi. Honaz'daki kiraz, üzüm vb. ürünlerin üreticileri bu durumdan olumsuz etkilendi. Bu yıl 05 Haziran Dünya Çevre Günü basın açıklamamızı Honaz'daki üreticilerle birlikte aşırı yağışlardan zarar gören bir kiraz bahçesinde gerçekleştirdik.

İklimi Değil Sistemi Değiştir!

Doğayı Hor Gören, Geleceği Zor Görür!

Suyumuza, Toprağımıza, Doğamıza Sahip Çıkıyoruz!

(<https://www.facebook.com/photo/?fbid=635321241972209&set=ecnf.100064830152343> Erişim tarihi:19.07.2023)

Denizli/Tavas-Avdan'da Linyit Kömürü Çıkarma İşletmesinin Kamulaştırma Davası Sonucuna Aykırı Tutumuna Karşı Basın Açıklaması

Bilindiği gibi Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 16 Ocak 2022 tarihinde Tavas'ın Avdan Mahallesi'nin bir kısım toprakları için acele kamulaştırma kararı alınmıştı. Avdan köylüsü ortak bir taleple bu kamulaştırmaya karşı Danıştay'a dava açmıştı. Ancak Danıştay davayı ayrı ayrı parseller adına tek tek açılması yönünde bir zorlaştırıcı karar alarak geri göndermişti. Sonrasında

40'ı aşkın davacıyla toplam 100'ü aşkın parsel üzerinden Danıştay'a kamulaştırmanın iptali davası açılmıştı. Bu yönde süren dava 2022'nin Nisan ayında başlatılmıştı ve o günden beri de toprakların kömür şirketi tarafından kazılarak kömür arama ve kömürün taşınması, niteliksiz linyit kömürünün taşınması işlemi devam etmekteydi ve halen de devam ediyor.

2,5 ay kadar önce açılan tek tek açılan davaların üzerinden değerlendirme yapıp 33 tane davalı parsel ile ilgili Danıştay tarafından talepler yerinde görülerek yürütmenin durdurulması kararı verilmiştir. Şimdi de bu karardan sonra 5 Temmuz günü Danıştay açık görüşme yaparak savcının son mütalaasını dinledi. Danıştay savcısı mütalaasında kamulaştırma işlemine son verilmesi yönünde görüş bildirdi. Bu arada kömür şirketi, aynı davada, kazılan alanın tarım dışı kullanılabileceği ile ilgili gerçeği yansıtmayan belgeler sundu.

Danıştay önümüzdeki günler içerisinde köylülerin itirazları doğrultusunda ve savcılığın görüşlerine bakarak bir karara gidecek.

Büyük Menderes İnisyatifi (BMİ) olarak eko kırımın durdurulması için mücadelemizi sürdüreceğiz. Bu mücadelede toprakları elinden alınan, havası ve suyu kirletilmek istenilen Avdan köylüsünün yanındayız ve destek olmaya devam edeceğiz.

Kömürcü şirket, Avdan'ı terk et!

#Avdan#Tavas#BMİ#BüyükMenderesİnisyatifi#Kömür

(<https://www.facebook.com/buyukmenderesinisyatifi/> Erişim tarihi:19.07.2023)

Denizli'de Çevrecilerden Akbelen Eylemi

Denizli'de Büyük Menderes İnisyatifi üyeleri Candoğan Parkı önünde toplanarak Akbelen'deki orman katliamını protesto etti. Grup adına açıklamayı okuyan Ayşe Hazer, "Anayasa'ya göre ormanları koruması gereken devlet, kendi eliyle ormanları yok ediyor. Enerji ve maden şirketleri ormanlarda, yaşam alanlarımızda kol geziyor. Akbelen ormanını vermeyeceğiz" diye konuştu.

(<https://denizliyeniolay.com/guncel/68494-denizlide-cevrecilerden-akbelen-eylemi> Erişim Tarihi:29.07.2023)

(<https://d20haber.com/gundem/buyuk-menderes-inisiyatifinden-avdan-ve-akbelen-aciklamasi/> Erişim tarihi:29.07.2023)

SONUÇ

Su merkezli diğer birçok uyarlık gibi Büyük Menderes Nehri de Hierapolis, Laodikya, Afrodisias, Tripolis, Efes, Miletos, Sard ve daha nice arkeolojinin şaheseri kentlere hayat vererek Lidya, Frigya, İyonya, Yunan, Roma-Bizans, Osmanlı süreçlerinden günümüze gelinceye değin tarih boyunca son 50 yıldaki kadar hiç zulüm görmedi. Bilinçsizce ve pervasızca yapılan sulamalar ve daha fazla kazanma uğruna her türlü kimyasal, hayvansal ve tarımsal atığın atılması; nehirdaki canlı habitatı yok olma noktasına getirdi. Çevresindeki tarımsal ve ormanlık alanlar da HES, JES, RES, BES santralleri, maden çıkarma ve konut ve iş yerleri açma saikiyle plansız yerleşime açılması insan ve diğer canlı yaşamı tehdit eder hale getirmiştir. Neoliberal politikaların uç örneklerinden birisi olan Türkiye’de devlete rağmen, devletin dışında maddi-manevi büyük güçlüklerle tamamen gönüllülük temelli faaliyet yürütmek oldukça zordur. Evinizin içine kadar giren, çevrenizdeki tarım alanlarınızı, meralarınızı ve oksijen kaynağınız ormanlarınızı yağmalayan doymak bilmeyen özel şirket sahiplerine karşı mücadele ederken yanınızda olmasını umduğunuz kamu kurumları ve kolluk güçleri tersine özel şirketlerden yana bir tutum içerisinde olabilmektedirler. Karadeniz Fırtına Vadisi’nden, Kazdağları’na, Milas Akbelen Ormanları’ndan, Tokat Günçalı’ya ülkenin dört bir yanında özel şirketlerin mali çıkarları gereği çeşitli projelerle idarenin izni ve bilgisiyyle doğa katliamı yaşanmaktadır. Hal böyle iken BMİ ve diğer çevre çevreyle ilgili faaliyet yürüten STK'lere destek sunmak elzemdir. Zira onlar ekolojik sistemin koruyucu neferleri olarak erdemli bir iş yürütmektedirler. Yurttaşlar olarak başta siyasi iktidarlar olmak üzere tüm siyasi partiler üzerinde çevrenin korunması ve geliştirilmesi için çağdaş projeler yapılması ve yeterli kaynak ayrılması için sivil siyasetin tüm araçlarıyla baskı kurmak gerekmektedir. Bu bağlamda çevresel hassasiyetimizi çağın en etkin araçlarından digital medya

teknolojilerini etkin kullanarak göstermek mecburiyeti hâsıl olmaktadır. BMİ bileşenlerinin havzadaki 4 kentte geçen 5 yılda hem ulusal, hem de yerel medyanın bir nebze ilgisini çektiği gözlenmektedir. Ulusal medyada ankahaber.com, Gazete Duvar, Cumhuriyet, Birgün, Evrensel, Ekoloji Birliği, Habertürk, Medyascope, İndytürk, K2haber, Pashssc.org vs. bölgesel yerel medyada Aynahaber.net, denizlihaber.com, d20haber.com, egedebirgün.com, kreosus.com, ozgürdenizli.com, pamukkalehaber.com, sesgazetesi.com gibi sürekli günlük medya kuruluşlarının yanı sıra twitter,facebook, instagram, facebook, youtube, linkedin vs. sosyal medya uygulamalarında da BMİ'nin faaliyetlerine yer verildiği görülmektedir. Sanat ve siyaset dünyasının önemli simalarının sosyal medyada imza kampanyasına destek vermeleri rasyonel bir piar olduğu gözlenmektedir. Ez cümle Ferhat Göçer, Tolga Çandar, Ercan Kesal vd. simaların çağrısı Büyük Menderes'in çığılığına ses olmuştur.

BMİ'nin oluşum tarihi olan 2018'den 2023 Yaz ortasına kadarki faaliyetleri medya taraması ve oluşuma katkısı olan yönetim kademesindeki kişilerle yüz yüze görüşülerek derlendi. Bu çalışmanın aynı zamanda bu önemli Çevre Örgütüne bir arşiv hizmeti sunmasını da um BMİ'nin basın ve medyaya yansıyan faaliyetlerinden Büyük Menderes Havzasında şu temel sorunlar gözlenmiştir:

Başta Denizli'deki Çürüksu ve Kufi çayları olmak üzere Banaz ve Dinar'daki kaynaklardan itibaren Büyük Menderes önce tarımsal ve hayvansal atıklarla, daha sonra bilhassa Uşak deri sanayi fabrikalarının ve Denizli'deki tekstil, mermer, biyogaz tesislerinin atık ve kimyevi boyalarıyla korkunç bir kirliliğe maruz bırakılırken, Sarayköy'den Söke ve İzmir'e kadar Denizli-İzmir yolunun her iki tarafına kurulu JESlerce adeta son darbe indirilmektedir. Reenjeksiyon yapılmadan toprağa dökülen milyonlarca metreküp ametal, karbondioksit yüklü zehirli sular hem tarımsal hayatı hem de Aydın gibi illerde kanser vakalarının artmasında önemli bir sebep olarak ileri sürülmektedir. Bölgenin geçim kaynağı incir ve zeytinin hem üretim rekoltesinde hem de besin kalitesinde endişe verici sonuçlar ortaya çıkmıştır. Hani **“dağlarından yağ, ovalarından bal akan Aydın'ın”** bu vafını kaybetmesi sürpriz olmayacak kadar acil bir tehlikeli süreç söz konusu.

BMİ'nin Baro, TMMOB, TTB, Memur-İşçi Sendikaları, çeşitli dernekler, başta Pamukkale Üniversitesi olmak üzere bölgedeki diğer illerin üniversiteleri ve siyasi partilerle istişare etmesi çözüm odaklı güçlü bir muhalefetin oluşmasında etkili olması beklenmektedir.

BMİ'nin üzerinde durduğu bir diğer konu klasik vahşi sulamanın yarattığı kuraklık. Bu yüzden çözüm önerileri arasında damlama sisteminin güncel

teknolojilere göre yenilenip, çiftçilere devlet desteğiyle sunulması, ürün-su analizi yapılarak uygun su tüketiminin sağlanması. Hepsinden önemlisi de bir an önce TBMM’ce bir “Su Yasası”nın çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır.

Kalorisi düşük linyit kömürü ve diğer madenler traverten, mermer, mucur vs. kişisel çıkar ve kişileri zenginleştirmeye dönük toplumsal çıkarı hiçe sayan faaliyetlere son verilmelidir. Bu sebeple başta Tavas Ovası olmak üzere bölgedeki diğer tarımsal ve hayvansal mera ve ormanlık alanlarla birlikte bir zengin tarihsel mirası sonucu bir açık hava müzesi görünümündeki antik kent ve sit alanlarındaki maden arama ve mesken-işyeri yapma faaliyetlerine son verilmelidir.

Ülkenin dört bir tarafında doğa ne yazık ki, para hırsıyla özel şirketlerce özensizce tahrip edilmeye devam ediliyor. Bu tahribat define avcılığı gibi öyle kaçak-göçek gizli kapaklı da yapılmıyor. Tam tersine yerli ve yabancı firmalar hükümetin bilgisi dâhilinde iş güvenliği ve ÇED raporlarına aykırı hareket edebilmektedirler. BMİ gibi STK’ler güçlü bir toplumsal desteğe sahip olduklarında siyasi erk tarafından muhatap kabul edilip ve talepleri yerine getirilebilir. Bunun için ciddi halkla ilişkiler stratejilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu yerine getiren STK’ler uzun ömürlü olabilmektedirler. BMİ’nin iç demokratik, şeffaf çalışma işleyişi her kesimden yeni katılımlara imkân tanımaktadır. Bu durum Denizli başta olmak üzere diğer illerde de çevre bilinci yüksek bir sivil toplumun gelişmesine yardım sunacaktır.

KAYNAKÇA

- (<https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/NHYP%20DEN%C4%B0Z/B%C3%9CY%C3%9CK%20MENDERES%20NEH%C4%B0R%20HAVZASI%20Y%C3%96NET%C4%B0M%20PLANI.pdf> Erişim tarihi:14.06.2023)
- (<https://www.indyrturk.com/node/350001/siyaset/kendi-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na-dezenfektan-satan-eski-bakan-pekan-%C4%B1n-%C5%9Firketi-devletten-destek> Erişim tarihi:18.07.2023)
- (<https://www.pahssc.org.tr/haber/499/5-haziran-dunya-cevre-gunu-2021-06-05> Erişim tarihi:18.07.2023)
- (<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1233780-denizli-honazda-baslari-na-tas-yagan-koyluler-isyan-etti> Erişim tarihi:18.07.2023)
- (<https://yesilgazete.org/kazdaglarinda-basin-aciklamasina-jandarma-engeli/> Erişim tarihi:23.07.2023)
- (<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/son-dakika-akbelen-ormaninda-jandarma-mudahalesi-gozaltilar-var-689845h.htm> Erişim tarihi:25.07.2023)
- (<https://www.gazeteduvar.com.tr/akbelen-normal-degil-makale-1630060> Erişim tarihi:27.07.2023)
- (<https://www.denizlihaber.com/yazarlar/yasar-tok/olmeye-yatan-nehir-menderes/> Erişim tarihi:20.07.2023)
- (<https://www.denizlihaber.com/ozgun/olmeye-yatan-nehir/> Erişim tarihi:21.07.2023)
- (<https://www.evrensel.net/haber/443778/buyuk-menderes-olurse-ege-olur> Erişim tarihi:23.07.2023)
- (<https://d20haber.com/ozgun-icerik/kuraklik-ve-kirliligin-pencesindeki-buyuk-menderes/curuksu-tarihin-huzunlu-mirasi/> Erişim tarihi:21.07.2021)
- Akyıldız, G.K-Bakır, R.-Polat, S. Ve Duran, M., Büyük Menderes Nehri'nde Çevresel Baskı İndikatörü Olarak Chironomid Larvalarında Meydana Gelen Mentum (Diş/Ağız) Deformasyonları/Mentum Deformities of Chironomid Larvae as, an indicator of Environmental Stress in Büyük Menderes River, Turkey. *Toxicology*, 11(4):515-522 (<https://doi.org/10.1134/S1995082918040028> Erişim tarihi:24.07.2023)
- (<https://www.aynahaber.net/haberler/gundem/21400/> Erişim tarihi:19.07.2023)
- (<https://ekolojibirligi.org/ekoloji-orgutleri-yasam-mucadelesi-verenler-tehdit-altinda/> Erişim tarihi:19.07.2023)
- (<https://ekolojibirligi.org/egenin-bir-hayat-damari-daha-can-cekisiyor-buyuk-menderes-nehri/> (Erişim tarihi:19.07.2023)

<https://ekolojibirliigi.org/2-ay-icinde-750den-fazla-maden-sahasi-ihaleye-cikacak/> Erişim tarihi:19.07.2023)

(<https://ekolojibirliigi.org/denizli-saraykoyde-jesler-tarimi-tehdit-ediyor-koylu- nefes-alamiyor/> Erişim tarihi:19.07.2023)

(<https://ekolojibirliigi.org/iklim-adaleti-icin-kuresel-eylem-gunu-icin-eylemde-bulusan-cevrecilerden-jesler-kapatilsin-cagrisi/> Erişim tarihi:19.07.2023)

(<https://www.egedebirgun.com/menderes-havzasi-jeotermal-kirlilik-yuku-altinda/20710/> Erişim tarihi:19.07.2023)

(<https://ekolojibirliigi.org/4-sehir-bir-araya-geldi-buyuk-menderes-nehri-icin-oturma-eylemi-baslatti/> Erişim tarihi:19.07.2023)

(<https://twitter.com/MarufAras/status/1099164122011324417/photo/1> Erişim tarihi: 14.06.2023)

(https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/doga_koruma/doal_alanlar/buyuk_menderes_havzasi/ Erişim tarihi: 14.06.2023)

Ün, L., Kamu Hizmetinin Görülmesinde Vatandaş Katılımını Özendirici Bir Yöntem Ödüllendirme, *Premiune- Journal of SocialSciences (PEJOSS)*, 4(9), 335-345

Talas, M., Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye Perspektifi, *Tübar-XXIX-/2011-Bahar/*(<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16970/177312> Erişim tarihi: 15.06.2023)

Yıldız, Ö., Sivil Toplum Örgütleri, ‘Özerklik’: Kavramsal Bir Açılım,*Gaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,6(1):53-58 (2007)

Can, Ö. Ve Gönenç, D., Ege Bölgesi’ndeki Çevreci Sivil Toplum Kuruluşları: Örgütsel Özellikler Ve İlişkiler, *Yönetim Bilimleri Dergisi /Journal of AdministrativeSciences Cilt/Volume 20, Sayı/No: 44, ss.pp.:329-356 DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.907175*Erişim tarihi:17.07.2023)

Nair,G., İlkel Toplumlardan Günümüze İnsan-Doğa İlişkileri Bağlamında Çevre Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2017, Cilt: 1 Sayı: 2, 77 - 89, 15.11.2018

(<https://www.dunyaatlası.com/dunyadaki-baslica-cevre-sivil-toplum-orgutleri-ve-kuruluslari/> Erişim tarihi: 19.06.2023)

(<https://www.plumemag.com/dunyadaki-en-onemli-cevre-orgutleri/> Erişim tarihi:19.06.2023)

(<https://ozgurdenizli.com/ceday-ulubey-deresinde-yasam-bitmek-uzere/> Erişim tarihi:14.07.2023)

(<https://www.evrensel.net/haber/491710/buyuk-menderes-inisyatifi-iklim-krizine-karsi-mucadeleye-cagirdi> Erişim tarihi:14.07.2023)

- (<https://www.birgun.net/haber/16-yillik-doga-talanina-tamam-216947> Erişim tarihi:25.07.2023)
- (<https://kreosus.com/menderes> Erişim tarihi:19.06.2023)
- (<https://ozgurdenizli.com/bati-anadolunun-can-suyu-buyuk-menderes-yasar-tok/> Erişim tarihi:19.07.2023)
- (<https://www.pamukkalehaber.com/denizli-tarim-platformu-baskani-hatipoglu-buyuk-menderes-zehir-tasiyor> Erişim tarihi:19.07.2023)
- (<https://www.youtube.com/watch?v=sESKCeJWib4> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.youtube.com/watch?v=dxOVQ4jfbx0> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (https://www.youtube.com/watch?v=k_jLGzXcUik Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.youtube.com/watch?v=SRNtBmsBIBw> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.youtube.com/watch?v=3iIYajFr8hY> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (https://www.youtube.com/watch?v=yNupC_iET7E erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.youtube.com/watch?v=nxK0h1hgmmo> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.youtube.com/watch?v=ANmYJMr1hKg> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.youtube.com/watch?v=ICDQekqqFII> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://ekolojibirliigi.org/etiket/buyuk-menderes-inisiatifi/> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://twitter.com/BmiBuyuk/status/1665842039865393152/photo/1> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://twitter.com/BmiBuyuk?s=20> Erişim tarihi: 27.07.2023)
- (<https://www.evrensel.net/haber/452821/buyuk-menderes-inisiatifi-bilesenleri-denizlide-konferansta-bulustu> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.birgun.net/haber/buyuk-menderes-inisiatifi-doga-isyanda-farkinda-misiniz-390650> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/buyuk-menderes-inisiatifinden-imza-kampanyasi-1864697> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (https://ankahaber.net/haber/detay/buyuk_menderes_inisiatifi_ekosistemi_korumak_bir_zorunluluk_70115 Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.dha.com.tr/gundem/buyuk-menderes-icin-4-ilde-toplanan-30-bin-imza-meclise-sunuldu-2053896> Erişim tarihi: 19.06.2023)

- (<https://www.sesgazetesi.com.tr/makale/9957849/metin-aydin/buyuk-menderes-inisiyatifi-tbmmde> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://medyascope.tv/2021/07/26/kuruma-tehlikesi-altindaki-buyuk-menderes-nehri-icin-ekoloji-mucadelesi-buyuk-menderes-inisiyatifi-sozcusu-mustafa-callica-dunyanin-terk-ettigi-vahsi-sulamayi-birakmaliz/> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.gazeteduvar.com.tr/etiket/buyuk-menderes-inisiyatifi> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.gazeteduvar.com.tr/buyuk-menderes-icin-kilometrelerce-pedal-cevirdiler-haber-1530076> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.gazeteduvar.com.tr/buyuk-menderes-nehri-icin-kentler-tek-ses-oldu-artik-yeter-haber-1528431> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://k2haber.com.tr/buyuk-menderes-inisiyatifi-buyuk-menderes-olurse-ge-olur/> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://ozgurdenizli.com/tag/buyuk-menderes-inisiyatifi/> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://ozgurdenizli.com/tavasta-yapilmak-istenen-jeslere-yargi-engeli/> Erişim tarihi:19.06.2023)
- (<https://www.aynahaber.net/haberler/buyuk-menderes-inisiyatifinden-iklim-grevi-aciklamasi/40941/> Erişim tarihi: 19.06.2023)
- (<https://www.evrensel.net/haber/491710/buyuk-menderes-inisiyatifi-iklim-krizine-karsi-mucadeleye-cagirdi> Erişim tarihi:14.07.2023)
- (<https://www.facebook.com/photo/?fbid=635321241972209&set=ecnf.100064830152343> Erişim tarihi:19.07.2023)
- (<https://www.facebook.com/buyukmenderesinisiyatifi/> Erişim tarihi:19.07.2023)
- (<https://denizliyeniolay.com/guncel/68494-denizlide-cevrecilerden-akbelen-eylemi> Erişim Tarihi:29.07.2023)
- (<https://d20haber.com/gundem/buyuk-menderes-inisiyatifinden-avdan-ve-akbelen-aciklamasi/> Erişim tarihi:29.07.2023)

Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Perspektiften Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Gelişimi¹

Derya Gültekin²

Pınar Özcanlı Baran³

Özet

Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, toplumun genel refahı ve sosyo-ekonomik sürdürülebilirliği için kritik bir öneme sahiptir. Bu makalede, TÜİK, Sağlık Bakanlığı ve OECD’den derlenen verilerle Türkiye’de 2005-2021 döneminde sağlık hizmetlerinin gelişimi ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde betimsel olarak incelenmiştir. Ülkemizde sağlık hizmetleri kapasitesi sağlık personeli, kurum ve yatak sayıları açısından önemli bir gelişim göstermiştir. Sağlık personeli başına düşen kişi sayısı tüm kategorilerde azalmıştır. Ancak hekim başına kişi sayısı azalırken hekim başına hasta müracaat sayısı artmıştır. Özel hastane sayısının hızlı yükselişi sağlık sektöründe özel kesimin payını arttırmıştır. Özel hastaneler toplam yatak, yoğun bakım yatağı ve tıbbi cihaz kapasitesi içinde önemli bir paya ulaşmıştır. Özel sağlık sektöründeki büyümeye karşın, kamunun toplam sağlık harcamalarındaki payı özel harcamalardan çok daha yüksek olup, sağlık sistemi esasen kamu ağırlıklı olmaya devam etmektedir. Sağlık hizmetleri alanında, özellikle doğu bölgeleri aleyhine olan bölgesel eşitsizlikler ise halen giderilememiştir. Ülkenin batı bölgelerine kıyasla doğu bölgeleri sağlık hizmeti kullanımı açısından geride kalmakta, sağlık personeli ve hastane sayısı daha az olup hasta yoğunluğu ise artmaktadır. Türkiye, OECD ülkeleri içinde sağlık sektörü göstergelerinde zayıf bir performans sergilemektedir. 100.000 kişiye düşen hekim, hemşire ve ebe sayısında son sırada, 1.000 kişiye düşen yatak sayısında alt gruba yakın aralıktadır. OECD içinde cari sağlık harcamalarının milli gelire oranı açısından

- 1 Bu makale, 120K602 no.lu TUBİTAK “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden COVID-19 Salgını ve Bakım Hizmetleri Krizi: Bakım Hizmetlerine Kamu Yatırımlarının İstihdam Etkisi” projesi kapsamında üretilmiştir.
- 2 Doç. Dr. Derya Gültekin, İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Mühendisliği Bölümü, dkaraka@itu.edu.tr, ORCID 0000-0003-1391-2431
- 3 Doktora öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ozcanli@itu.edu.tr, ORCID 0000-0002-7324-4204

da son sırada olup, kişi başı sağlık harcamasında alt bantta yer almaktadır. Türk sağlık sistemindeki altyapının ve personelin COVID-19 salgını sonrası olası yeni salgın ve bölgesel sıcak savaş riskleri karşısında güçlendirilmeye devam edilmesi, sağlık teknolojileri alanında yerli ve milli üretimle ülkenin kendi kendine yeterliliğinin artırılması yerinde olacaktır. Türkiye’de kamusal sağlık yatırımlarının, yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak ve bölgesel hizmet açıklarını da giderecek şekilde artırılması ile dezavantajlı grupların sağlık hizmetlerine erişimi artırılarak, yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin olumsuz etkileri azaltılabilir.

1. Giriş

COVID-19 salgını dünya genelinde tüm sosyal bakım hizmetlerinde arz açığını arttırarak krize yol açmıştır. Ancak sağlık bakım hizmetleri salgının etkisiyle artan hasta ve vefat sayıları sebebiyle özel bir önem kazanmıştır. Öte yandan sağlık hizmetleri toplumsal hayatın idamesinde yeri enformel kanallarla doldurulamaz bir bakım alanı olarak da farklılaşmaktadır. Başol ve Işıl (2015)’in de belirttiği gibi, sağlık hizmetlerinin ikamesi olan bir mal ya da hizmet grubu mevcut değildir. Dolayısıyla, COVID-19 salgını döneminde hükümet politikalarının merkezine öncelikle sağlık sisteminin idaresi oturmuştur.

Toplumun sağlık düzeyinin yükselmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir (Albayrak ve Öztürk, 2021). Dünya Sağlık Örgütü (WHO, n.d.) sağlığı; sadece sakatlık ya da hastalığın olmaması değil; bir bütün olarak fiziksel, zihinsel ve sosyal refah hali olarak tanımlamaktadır. Sağlık hizmetleri bireylerin yaşam süresinin ve kalitesinin arttırılmasına ve böylece sağlıklı nesillerin inşasına imkân vermektedir. Sağlık hizmetlerine erişimin artması gelir eşitsizliği ve yoksulluğun menfi etkilerinin azaltılarak sosyal adaletin tesis edilmesi açısından da önemlidir. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinde ülkemizin daha ileri bir seviyeye ulaşması, vatandaşların refah, mutluluk ve verimliliğinde sıçramaya imkân verecektir. Türkiye’de nüfusun yaşlanma eğilimi dolayısıyla sağlık harcamalarında ve hastane yatak doluluk oranlarında artış olacağı öngörülmektedir (Kalanlar, 2018). Bu durum büyüyen ihtiyacın karşılanması için gerekli yatırımların ve buna mukabil yetişmiş sağlık personeli arzının sürdürülmesi gereğine işaret etmektedir.

Bu makalede Türkiye’de sağlık hizmetlerinin gelişimi ve bugün ulaştığı seviyenin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, sağlık hizmetleri alanına ilişkin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Sağlık Bakanlığı ve OECD’den derlenen 2005-2021 dönemine ilişkin verilerin betimsel analizi yapılmıştır. Bu kapsamda, ilk olarak sağlık hizmeti altyapısı, sağlık hizmeti kullanımı ve sağlık harcamaları açısından ülkede sağlanan gelişme ve mevcut

durum değerlendirilmiştir. Ardından sağlık hizmetlerinde bölgesel eşitliğe ilişkin durum incelenmiş ve son olarak da Türkiye ile OECD ülkeleri arasında karşılaştırma yapılmıştır.

2. Sağlık Hizmetlerinin Türkiye Geneline Değerlendirilmesi

2.1. Sağlık Hizmetleri Altyapısının Gelişimi

Bu bölümde sağlık personeli, sağlık kurumları, hasta müracaat, yatak ve cihaz sayıları açısından ülkemizde sağlık altyapısının ve hizmetlerinin gelişimi incelenecektir.

Türkiye’de 31 Mayıs 2006 tarihli ve 5510 Sayılı Kanun ile sağlık hizmetlerinde basamak sistemine geçilmiştir (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2006). Buna göre Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmeti Sunucularını; Birinci Birinci, İkinci ve Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetleri olarak gruplandırmıştır. Bu sistemde hastanın acil durumlar dışında ilk olarak birinci basamağa başvurması eğer buradaki imkânlarla tedavi edilemiyorsa bir üst basamağa gitmesi hedeflenmiş, böylece sağlık harcamalarındaki artışı, zaman ve emek kaybını önlemek amaçlanmıştır (Öztürk ve Uçan, 2017).⁴

Mevcut basamak sistemi içerisinde öncelikle sağlık sistemi için önemli bir performans göstergesi olan sağlık personeli sayısının gelişimine bakılabilir. Sağlık Bakanlığı istatistiklerinde sağlık personeli verisi takip eden kategorilere göre yayınlanmaktadır: hekim (uzman ve pratisyen), diş hekimi, hemşire, diğer sağlık personeli, ebe, eczacı, diğer personel ve hizmet alımı. Türkiye’de sağlık personeli istihdamının gelişimi Tablo 1’den izlenebilir. 2021 yılında toplam sağlık personelinin (1.251.922) dağılımı şu şekildedir: %15 hekim, %3 diş hekimi, %19 hemşire, %5 ebe, %3 eczacı, %18 diğer sağlık personeli, %38 diğer personel ve hizmet alımı. 2005-2021 döneminde tüm kategorilerde sağlık personeli sayısının arttığı görülmektedir. Artış oranı hekimlerde %82; hemşirelerde %197 ve ebelerde %33’tür. Diğer personel ve hizmet alımına ait veri kaynağı değiştiği için, 2011 yılı öncesi dönemde bu kategorinin

4 *Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri:* yataksız sağlık kuruluşlarında ve koruyucu hizmetlerle bir arada verilmekte olup, (Öztürk ve Uçan, 2017) hastaların evde ve ayakta tedavilerini kapsamaktadır. Birinci basamakta kapsanan sağlık kuruluşları şunlardır: Sağlık ocağı, aile hekimliği birimi, aile sağlığı merkezi, toplum sağlığı merkezi, sağlık evi, ÇEKÜS birimi, Verem savaşı dispanseri, Kanser erken teşhis, tarama ve eğitim merkezi, 112 acil yardım istasyonu, halk sağlığı laboratuvarları. *İkinci Basamak Sağlık Hizmetleri:* Ayakta ve/veya yatarak teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin verildiği şu sağlık tesislerini kapsamaktadır: Genel (Eğitim ve araştırma hastanesi olmayan) hastane, Dal hastanesi, Entegre ilçe hastanesi, Ağız ve diş sağlığı hastanesi, Ağız ve diş sağlığı merkezi, Tıp merkezi. *Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetleri:* Üçüncü basamak sağlık tesisleri, ilgili mevzuatında tanımlanan, ileri teknik ve özel tedavi gerektiren hastalıklar için yüksek teknoloji içeren ve/veya eğitim ve araştırma hizmetlerinin verilebileceği alt yapıya sahip olan Eğitim ve araştırma hastaneleri, Dal eğitim ve araştırma hastaneleri ile Üniversite hastanelerini içermektedir (Kamu Sağlık Tesisleri Ruhsatlandırma Yönetmeliği, 2019).

tanımına uygun sağlıklı verilere ulaşamamıştır. Bu nedenle toplam sağlık personeli sayısındaki değişim 2011-2021 dönemi için değerlendirildiğinde, %73 oranında bir artış kaydedilmektedir. Özellikle birçok personel çeşidini kapsayan bir kategori olarak “diğer sağlık personelinin” sayısı dönem boyunca %85 artmıştır. Sağlık personeli istihdamında özellikle COVID-19 salgını şartlarında 2020-21 dönemindeki sıçrama dikkat çekmektedir. 2021 yılı itibarıyla, sağlık hizmetlerinde çalışan toplam personelin %58’i Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelerde, %28’i özel sektörde ve %14’ü üniversite hastanelerinde çalışmaktadır (Tablo 2).

Tablo 1. Kategorilerine göre sağlık personeli sayısı, 2005-2021

Yıllar	Hekim	Diş hekim	Hemşire	Diğer sağlık personeli (1)	Ebe	Eczacı	Diğer personel ve hizmet alımı (2)	Toplam sağlık personeli sayısı
2005	100.853	18.149	78.182	62.035	43.541	22.756	-	325.516
2006	104.475	18.332	82.626	67.514	44.483	23.140	-	340.570
2007	108.402	19.278	94.661	79.441	47.175	23.977	-	372.934
2008	113.151	19.959	99.910	89.540	47.673	24.778	-	395.011
2009	118.641	20.589	105.176	93.550	49.357	25.201	-	412.514
2010	123.447	21.432	114.772	99.302	50.343	26.506	-	435.802
2011	126.029	21.099	124.982	110.862	51.905	26.089	260.693	721.659
2012	129.772	21.404	134.906	122.663	53.466	26.571	273.616	762.398
2013	133.775	22.295	139.544	131.652	53.427	27.012	290.363	798.068
2014	135.616	22.996	142.432	138.878	52.838	27.199	303.110	823.069
2015	141.259	24.834	152.803	145.943	53.086	27.530	311.337	856.792
2016	144.827	26.674	152.952	144.609	52.456	27.864	321.952	871.334
2017	149.997	27.889	166.142	155.417	53.741	28.512	339.241	920.939
2018	153.128	30.615	190.499	177.409	56.351	32.032	376.367	1.016.401
2019	160.810	32.925	198.103	182.456	55.972	33.841	369.660	1.033.767
2020	171.259	34.830	227.292	206.103	59.040	35.364	408.581	1.142.469
2021	183.569	39.851	232.442	219.630	57.908	37.211	481.311	1.251.922

Notlar: Devlet memuru ve serbest çalışan tüm sağlık personeli kapsamaktadır.

(1) “Diğer Sağlık Personeli” grubuna, aşağıdaki branşlarda çalışanlar dahil edilmiştir: Ameliyat Teknisyeni, Anestezi Teknisyeni, Biyolog, Çevre Sağlığı Teknisyeni, Çocuk Gelişimcisi, Diş Protez Teknisyeni, Diş Teknisyeni, Diyetisyen, Fizik Tedavi Teknisyeni, Fizikoterapist, Fizyoterapist, İlk ve Acil Yardım Teknisyeni, İlk ve Acil Yardım Teknikeri, Kalp Akciğer Pompa Çalışma Teknisyeni, Laboratuvar Teknikeri, Laboratuvar Teknisyeni, Odyolog, Odyometri Teknikeri, Odyometri Teknisyeni, Ortopedi Teknisyeni, Patolojik Anatomi Teknisyeni, Perfüzyonik Pompa Teknisyeni, Protez Teknisyeni, Psikolog, Röntgen Teknisyeni, Sağlık Fizikçisi, Sağlık Savaş Memuru, Sağlık Teknikeri, Sağlık Teknisyeni, Sitopatoloji, Sosyal Çalışmacı, Tıbbi Sekreter, Tıbbi Teknolog, Toplum Sağlığı Teknisyeni.

(2) Diğer personel ve hizmet alımına ait veri kaynağı değiştiğinden, 2011 yılı öncesi için tanıma uygun sağlıklı verilere ulaşamamıştır.

(3) 2018 yılında “Toplam Diş Hekimi” sayısına asistan diş hekimini, “Eczacı” sayısına serbest eczanelerde çalışan ikinci eczacı ve yardımcı eczacı dahil edilmiştir.

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2021)

Tablo 2. Sağlık personeli sayısının sektörlere ve unvanlara göre dağılımı, 2021

	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam
Uzman hekim	45.672	16.228	31.617	93.517
Pratisyen hekim	47.216	807	5.012	53.035
Asistan Hekim	14.360	22.657	-	37.017
Toplam Hekim	107.248	39.692	36.629	183.569
Toplam dış hekimi	11.635	5.038	23.178	39.851
Eczacı	4.033	728	32.450	37.211
Hemşire	155.588	37.021	39.833	232.442
Ebe	54.178	925	2.805	57.908
Diğer sağlık personeli	142.712	21.617	55.301	219.630
Diğer personel ve hizmet alımı	252.626	73.338	155.347	481.311
Toplam personel	728.020	178.359	345.543	1.251.922

Not: Sağlık Personeli Takip Sisteminden (SPTS) temin edilen personel verilerine Sağlık Bakanlığı Merkez Teşkilatında çalışan personel dahil edilmemiştir. 2.012 yan dal asistan hekim, "Asistan Hekim" verisine dahil edilmiştir. Dış hekimi sayısına 2.298 asistan dış hekimi dahil edilmiştir Eczacı sayısına "Sahip Eczacı, Mesul Müdür Eczacı, İkinci Eczacı, Yardımcı Eczacı" sayıları dahil edilmiştir.

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2021)

Sağlık personeli başına düşen kişi sayısı 2005-2021 döneminde tüm kategorilerde genel olarak azalma eğilimi göstermiştir (Tablo 3). Bu durum sağlık hizmetlerinin kalitesinde bir iyileşmeye işaret etmektedir. 2005 yılında hekim başına 683 kişi düşerken bu sayı 2021 yılında 461 kişidir. Ancak hekim başına kişi sayısı azalırken hekim başına hasta müracaat sayısı artmıştır: 2009 yılında 4.447 hasta müracaat ederken, bu rakam 2018 yılında 5.110 olmuştur. 2021 yılında hekimlere yapılan toplam müracaatların %36'sı aile hekimliğinin de dâhil olduğu birinci basamaktaki kurumlara, %64'ü ikinci ve üçüncü basamaktaki sağlık kurumlarına yapılmıştır (TÜİK, 2021). Kişi başı hekime müracaat sayısı da aynı yılda birinci basamakta 2,9; ikinci ve üçüncü basamak toplamı için 5,1 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4).

Tablo 3. Sağlık personeli başına düşen kişi sayısı, 2005-2021

	Hekim	Diş Hekimi	Hemşire	Diğer sağlık personeli	Ebe	Eczacı
2005	683	3.794	881	1.110	1.582	3.026
2006	667	3.804	844	1.033	1.568	3.013
2007	651	3.661	746	889	1.496	2.944
2008	632	3.583	716	799	1.500	2.886
2009	612	3.524	690	776	1.470	2.879
2010	597	3.440	642	742	1.464	2.781
2011	593	3.542	598	674	1.440	2.864
2012	583	3.533	561	617	1.414	2.846
2013	573	3.439	549	582	1.435	2.838
2014	573	3.379	545	559	1.470	2.857
2015	557	3.171	515	540	1.483	2.860
2016	551	2.992	522	552	1.522	2.864
2017	539	2.898	486	520	1.504	2.834
2018	536	2.679	430	462	1.455	2.560
2019	517	2.526	420	456	1.486	2.457
2020	488	2.401	368	406	1.416	2.364
2021	461	2.125	364	386	1.462	2.276

(1) “Diğer Sağlık Personeli” grubuna, aşağıdaki branşlarda çalışanlar dâhil edilmiştir: Ameliyat Teknisyeni, Anestezi Teknisyeni, Biyolog, Çevre Sağlığı Teknisyeni, Çocuk Gelişimcisi, Diş Protez Teknisyeni, Diş Teknisyeni, Diyetisyen, Fizik Tedavi Teknisyeni, Fizikoterapist, Fizyoterapist, İlk ve Acil Yardım Teknisyeni, İlk ve Acil Yardım Teknikeri, Kalp Akciğer Pompa Çalışma Teknisyeni, Laboratuvar Teknikeri, Laboratuvar Teknisyeni, Odyolog, Odyometri Teknikeri, Odyometri Teknisyeni, Ortopedi Teknisyeni, Patolojik Anatomi Teknisyeni, Perfüzyonik Pompa Teknisyeni, Protez Teknisyeni, Psikolog, Röntgen Teknisyeni, Sağlık Fizikçisi, Sağlık Savaş Memuru, Sağlık Teknikeri, Sağlık Teknisyeni, Sitopatoloji, Sosyal Çalışmacı, Tıbbi Sekreter, Tıbbi Teknolog, Toplum Sağlığı Teknisyeni.

(2) 2018 yılında “Toplam Diş Hekimi” sayısına asistan diş hekimi, “Eczacı” sayısına serbest eczanelerde çalışan ikinci eczacı ve yardımcı eczacı dâhil edilmiştir.

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri (2021)

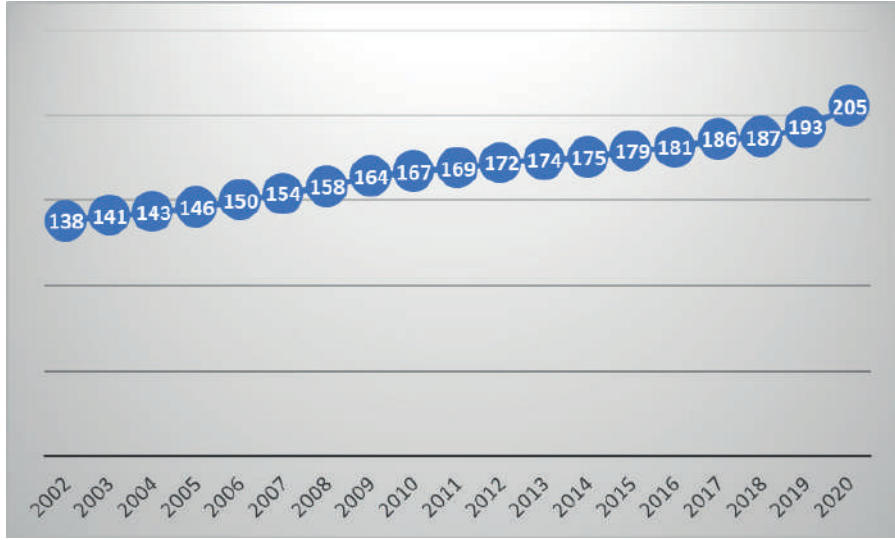
Tablo 4. Kurum türlerine göre hekime müracaat sayısı, 2021

	Toplam Müracaat Sayısı	Kişi Başı Müracaat Sayısı
Aile Hekimliği	239.053.780	2,8
Verem Savaş Dispanseri	788.679	0,08
ÇEKÜS	123.859	0,08
TSM'ler Tarafından Yapılan Diğer Muayeneler	1.826.891	0,08
Özel Poliklinikler	598.356	0,08
E2-E3 Entegre İlçe Devlet Hastaneleri	3.133.755	0,08
Birinci Basamak Toplamı	245.525.320	2,9
Özel Tıp Merkezleri	15.672.466	0,2
Hastaneler	414.454.404	4,9
Sağlık Bakanlığı	305.040.174	3,6
Üniversite	40.102.992	0,5
Özel	69.311.238	0,8
İkinci ve Üçüncü Basamak Toplamı	430.126.870	5,1
Genel Toplam	675.652.190	8,0

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2021)

Hekim sayısındaki yükselişe paralel olarak, kamu ve özel kesim dâhil olmak üzere 100.000 kişiye düşen hekim sayısı 2002-2020 döneminde 138'den 205'e yükselmiştir (Şekil 1). 11. Kalkınma Plânında 2023 yılı için 100.000 kişiye 230 hekimin düşmesi hedeflenmiştir (SBB, 2019:149).

Şekil 1. 100.000 kişiye düşen hekim sayısı, 2002-2020

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2020)

Sağlık personeli sayısının yanı sıra, sağlık kurumlarının kapasitesi de bu alandaki altyapıyı değerlendirmede önemlidir. Sağlık kurumları, yataklı (hastaneler) ve yataksız sağlık kurumları⁵ olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu kurumların bir kısmı Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastaneler,⁶ bir kısmı üniversite hastaneleri, bir kısmı da özel hastanelerdir. Yataklı ve yataksız sağlık kurumlarının sayısı 2005-2020 döneminde sürekli artış göstermiştir: artış oranı hastanelerde %28, yataksız sağlık kurumlarında ise %338’dir (Tablo 5). 2010 yılında yataksız sağlık kurumlarının sayısındaki sıçrama dikkat çekicidir. Ayrıca, Sağlık Bakanlığı istatistiklerinde daha önce “Diğer” grubunda içerilen Millî Savunma Bakanlığı (MSB) ve belediyeler bünyesinde yer alan hastaneler, 2016 yılı itibariyle Sağlık Bakanlığı’na bağlanarak bu kategori altında gösterilmeye başlanmıştır.

Özel hastane sayısının 2000’li yıllardaki hızlı yükselişi sağlık sektöründe özel kesimin payını arttırmıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın temel ilkelerinden⁷ biri olarak kabul edilen “Hizmette rekabet” ilkesine göre; sağlık

5 Yataksız sağlık kurumları şunlardır: Sağlık Ocağı, Aile Hekimliği Birimi, Sağlık Evi, Verem Savaş Dispanseri, Çocuk, Ergen, Kadın ve Üreme Sağlığı (ÇEKÜS) Birimi (AÇSAP Merkezi), Kanseri Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezi, Özel Poliklinik, Özel Tıp Merkezleri.

6 2003 yılında uygulamaya koyulan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile başta Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) hastaneleri olmak üzere diğer kamu kurumlarının hastaneleri Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir (Öztürk ve Uçan, 2017).

7 Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın ilkeleri ve getirdiği düzenlemeler için bkz. Başol ve Işıl (2015).

hizmeti sunumunun devletin tekelinden çıkarılıp, standartların belirlenmesi yoluyla farklı hizmet sunucularının bu alanda birbirleriyle rekabet içerisinde olmalarının sağlanması amaçlanmıştır (Başol ve Işıl, 2015). Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) 2007 yılında yayınladığı Sağlık Uygulama Tebliği ve 2008 yılında uygulamaya geçirilen Genel Sağlık Sigortası ile de tüm SGK kapsamındaki hastalara anlaşmalı özel sağlık kurumlarında sağlık hizmeti alma seçeneği sunulmuştur (Başol ve Işıl, 2015). Tablo 5'te görüleceği üzere; 2005 yılında özel hastanelerin toplam hastane sayısı içindeki oranı %24 iken, 2020 yılında %37'ye ulaşmıştır (Tablo 5). 2015 yılı verilerine göre, 562 özel hastanenin %13'ü büyük hastane zinciri şeklinde faaliyet göstermekte olup, bu tarz örgütlenen hastaneler diğer özel hastanelere kıyasla 2 kattan daha fazla bir ortalama yatak kapasitesi ile hizmet sunmaktadır. En büyük 5 özel hastane zinciri, toplam özel yatak sayısının %28'ine sahiptir (TOBB, 2017).

Tablo 5. Yataklı ve yataksız sağlık kurumlarının sayısı, 2005-2020

Yıllar	Genel Toplam	Yataklı sağlık kurumları					Yataksız sağlık kurumu ⁽²⁾
		Toplam	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Diğer ⁽¹⁾	
2005	8.772	1.196	793	53	293	57	7.576
2006	8.891	1.203	767	56	331	49	7.688
2007	11.839	1.317	848	56	365	48	10.522
2008	13.818	1.350	847	57	400	46	12.468
2009	15.205	1.389	834	59	450	46	13.816
2010	26.993	1.439	843	62	489	45	25.554
2011	27.997	1.453	840	65	503	45	26.544
2012	29.960	1.483	832	65	541	45	28.477
2013	30.116	1.517	854	69	550	44	28.599
2014	30.176	1.528	866	69	556	37	28.648
2015	30.449	1.533	865	70	562	36	28.916
2016	32.980	1.510	876	69	565	-	31.470
2017	33.587	1.518	879	68	571	-	32.069
2018	34.559	1.534	889	68	577	-	33.025
2019	34.672	1.538	895	68	575	-	33.134
2020	34.730	1.534	900	68	566	-	33.196

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri (2020) ve T.C. Sağlık Bakanlığı (2020)

Ancak hastane sayılarındaki değişim kadar, hastanelerin yatak kapasiteleri de önemlidir. Toplam yatak sayısında 2005-2021 döneminde %41’lik artış olmasına rağmen (164.471’den 231.913’e), nüfustaki artış karşısında 1.000 kişiye düşen yatak sayısı 2002-2018 döneminde ancak 2,48’den 2,83’e yükselebilmiştir (TÜİK, 2020). Özellikle Kamu-özel ortaklığı modeli ile 2017 yılından itibaren faaliyete sokulan ve yüksek hasta kapasiteleriyle birçok ikinci basamak sağlık kurumundan daha büyük olan Şehir Hastaneleri bu bağlamda önem taşımaktadır. Halihazırda 22 şehir hastanesi faaliyette bulunmaktadır.

Kamu ve özel dâhil olmak üzere hastanelerin türlerine göre yatak sayılarının gelişimi Tablo 6’da verilmektedir. Toplam yatak sayısında 2005-2021 döneminde azalış görülen tek yıl 2011’dir. Bu durumun sebebi Millî Savunma Bakanlığı ve belediyelerin bünyesindeki hastanelerin yatak sayısının bu yılda azalmış olmasıdır. Dönem içinde özel kurumlardaki yatak sayısı 13.876’dan 53.805’e çıkmıştır. Öyle ki özel hastanelerin toplam yatak kapasitesi içindeki payı %8’den %21’e yükselmiştir. Yatak sayısındaki artış üniversitelere bağlı sağlık kurumlarında %48; Sağlık Bakanlığı’na bağlı kurumlarda ise %43’tür. 2021 yılında toplam yatakların %62’si Sağlık Bakanlığı’na bağlı kurumlarda, %21’i özel kurumlarda ve %17’si üniversite kurumlarında yer almaktadır. Ancak hastane yatağı kullanım oranları açısından üniversite hastaneleri ilk sırada olup, ardından Bakanlığa bağlı hastaneler gelmektedir. Özel hastaneler yatak doluluğunda en düşük orana sahiptir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Bununla birlikte yatak doluluk oranlarının üniversite hastanelerinde son yıllarda azalarak Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelerdeki doluluk oranlarının seviyesine yaklaştığı, özel hastanelerdeki doluluk oranının ise artış eğilimini sürdürerek 2018’de %62’ye ulaştığı dikkat çekmektedir. Yatak doluluğunda ve yatarak tedavi gören hasta sayısında en yüksek oranda büyüme gösteren özel hastanelerdir (TOBB, 2017).

Tablo 6. Kamu ve özel hastanelerin yatak sayıları, 2005-2021

Yıllar	Toplam	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Diğer ⁽¹⁾
2005	170.972	110.109	29.014	13.876	17.973
2006	174.342	110.819	31.193	14.639	17.691
2007	178.000	112.037	30.978	17.397	17.588
2008	183.183	114.428	29.912	20.938	17.905
2009	188.638	115.443	30.112	25.178	17.905
2010	200.239	120.180	35.001	28.063	16.995
2011	194.504	121.297	34.802	31.648	6.757
2012	200.072	122.322	35.150	35.767	6.833
2013	202.031	121.269	36.056	37.983	6.723
2014	206.836	123.690	36.670	40.509	5.967
2015	209.648	122.331	38.361	43.645	5.311
2016	217.771	132.921	37.707	47.143	-
2017	225.863	135.339	41.324	49.200	-
2018	231.913	139.651	42.066	50.196	-
2019	237.504	143.412	42.925	51.167	-
2020	251.182	156.965	41.987	52.230	-
2021	254.497	157.714	42.978	53.805	-

Not: (1) 2002-2015 yılları arasında; Sağlık Bakanlığı, üniversite ve özel sektör dışında kalan Millî Savunma Bakanlığı ve belediyelere ait hastaneler "Diğer" olarak tanımlanmıştır. 2016 yılında MSB'ye bağlı hastaneler Sağlık Bakanlığına devredilmiş olup, 2016-2018 yılları arasında Sağlık Bakanlığı rakamlarına dahil edilmiştir. 2016-2018 yılları arasında "Diğer" grubu altında Belediyelere ait hastaneler kapsanmış olup "Özel" sektöre dahil edilmiştir.

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri (2021)

Yoğun bakım yatak sayıları da yıllar itibariyle hem kamu hem de özel kesim hastanelerinde yükselmiştir (Sağlık İstatistikleri, 2021). 2021 yılında toplam yoğun bakım yatak sayısının %62'si Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde, %17'si üniversite hastanelerinde, %21'i özel hastanelerde (Tablo 7). Özel hastane kesimi, Türk sağlık sisteminde yoğun bakım yatak sayısı açısından da önemli bir paya ulaşmış vaziyettedir.

Tablo 7. Kamu ve özel sektör hastanelerinde türlerine göre yoğun bakım yatak sayıları, 2021

	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam
Erişkin	18.545	4.746	10.032	33.323
Çocuk	1.286	661	188	2.135
Yenidoğan	4.433	1.588	7.274	13.295
Toplam	26.264	6.995	17.494	48.753

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2021)

Özel hastane sektöründeki gelişim çeşitli türlerdeki tıbbi cihaz sayıları açısından da gözlemlenmektedir (Tablo 8). Tablo 5’te yataklı sağlık kurumlarının sayısı 2020 yılı için şu şekilde belirtilmişti: Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastaneler 900, Üniversite hastaneleri 68 ve özel hastaneler 566. Cihaz sayılarının dağılımı hastane sayılarının dağılımından farklılaşmaktadır. 2021 yılı itibarıyla ultrason ve BT ve Ultrason cihazlarının sayısı Sağlık Bakanlığı hastaneleri ve özel hastanelerde yakın değerlerdedir. MR ve mamografi cihazları ise özel sektörde Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelere göre daha fazladır. Öte yandan üniversite hastanelerinin sayısı çok daha az iken, cihaz sayıları nispeten yüksektir.

Tablo 8. Kamu ve özel hastanelerde türlerine göre cihaz sayıları, 2021

	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam
MR	375	111	474	960
BT	583	146	542	1.271
Ultrason	2.810	1.036	2.430	6.276
Doppler Ultrason	4.350	667	1.811	6.828
EKO	1.720	337	793	2.850
Mamografi	396	78	490	964

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2021)

Görüldüğü üzere ülkemizde sağlık hizmetleri kapasitesi sağlık personeli, yataklı ve yataksız sağlık kurumları ve yatak sayıları açısından 2000’li yıllardan günümüze önemli bir gelişim göstermiştir.

2.2 Sağlık Harcamaları

Toplam ve kişi başı sağlık harcamalarının dünyada ve Türkiye’de gözlemlenen artış eğiliminin birçok nedeni bulunmaktadır. Sağlık sektörünün emek yoğun bir sektör olması fakat aynı zamanda yüksek sermaye gerektiren ileri teknolojinin kullanılması, kronik hastalıkların ortalama ömrün uzamasıyla birlikte çoğalması ve gelirdeki artışla birlikte sağlık hizmetleri talebinin artması bu nedenler arasında sayılmaktadır (Öztürk ve Uçan, 2017).

2003 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın uygulamaya girmesi ile birlikte kamu sağlık yatırımları artmış ve Genel Sağlık Sigortası ile yurttaşların sağlık hizmetlerinden sigorta kapsamında yararlanması mümkün olmuştur.⁸ İlâveten, özel sağlık kurumları giderek daha fazla sektöre girmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, 2002-2021 döneminde sağlık harcamalarındaki artış eğilimi devam etmiştir (Tablo 9). Kamu sağlık harcamaları bu dönemde 21 kat artarken (13 milyar TL’den 280 milyar TL’ye), özel harcamalar 14 kat artmıştır (5,5 milyar TL’den 73,7 milyar TL’ye). Sağlık harcamalarının COVID-19 salgını sürecinde daha da hızlı arttığı dikkat çekmektedir. Salgın hastalıkların getirdiği tehditler karşısında mevcut sağlık kapasitesinin güçlendirilmesi tüm ülkeler için ulusal savunma sanayileri kadar stratejik öneme hâiz olmuştur.

Tablo 9’a göre 2002-2021 döneminde artış gösteren toplam sağlık harcamaları, 2008-2009 küresel krizinin olumsuz etkileri altında durağanlaşmış, 2010 yılından itibaren ise tekrar yükselişe geçmiştir. Buna karşın toplam sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı bu yıldan itibaren azalma eğilimini sürdürmüştür. Bu azalışın, Başol ve Işıl (2015)’in saptamasına paralel şekilde, esasen özel sağlık harcamalarından kaynaklandığı görülmektedir. 2007 sonrası dönemde özel sağlık harcamalarının GSYH’ye oranının yarı yarıya düştüğü (%32’den 2021’de %21’e) kamu sağlık harcamalarının oranının ise nispeten daha istikrarlı seyrettiği görülmektedir (2021’de %79) (TÜİK Sağlık İstatistikleri, 2021). Diğer yandan, toplam sağlık harcamalarının GSYH’ye oranının azalmasında, ülke ekonomisinin büyümesi (GSYH artışı) da etkili olmuştur. 2021 yılında toplam sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı %4,9 olarak gerçekleşmiştir.

8 Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı sosyal güvenlikle ilgili tek bir kurum olan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştirilmiştir (5502 Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu). SGK’nin oluşturulmasının ardından 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” ile toplumun tamamının dahil edildiği Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulamaya koyulmuştur.

Tablo 9. Toplam sağlık harcamaları (milyon TL) ve GSYH’ye oranı (%), 2002-2021

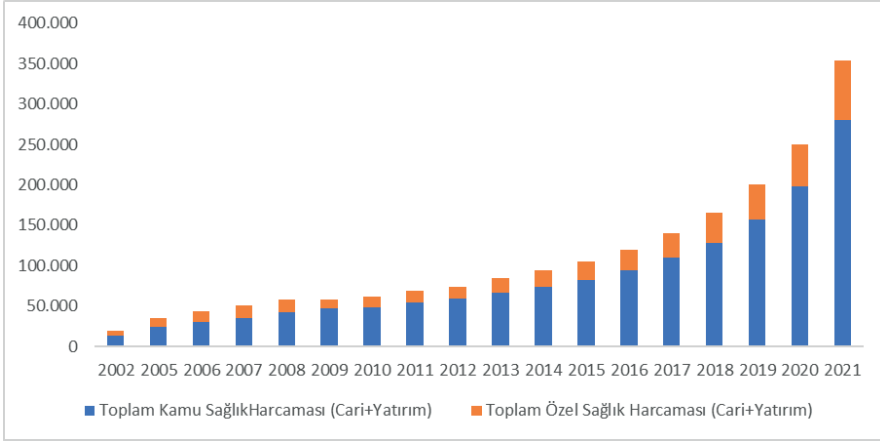
	Toplam sağlık harcaması (Milyon TL)	Toplam sağlık harcamasının GSYH’ye oranı(%)
2002	18.774	5,2
2003	24.279	5,2
2004	30.021	5,2
2005	35.359	5,2
2006	44.069	5,6
2007	50.904	5,8
2008	57.740	5,8
2009	57.911	5,8
2010	61.678	5,3
2011	68.607	4,9
2012	74.189	4,7
2013	84.390	4,7
2014	94.750	4,6
2015	104.568	4,5
2016	119.756	4,6
2017	140.647	4,5
2018	165.234	4,4
2019	201.031	4,7
2020	249.932	5,0
2021	353.941	4,9

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri (2021)

Kamunun cari sağlık ve yatırım harcamaları dâhil olmak üzere toplam sağlık harcamalarındaki payı, özel harcamaların payından çok daha yüksektir (Şekil 2). 2002-2021 döneminde kamunun toplam sağlık harcamaları içindeki payı %71’den %79’a çıkmış, özel sektörün payı ise %29’dan %21’e düşmüştür. Özel sağlık harcamaları, hanehalklarının harcamaları ile diğer sağlık harcamalarından oluşmaktadır.⁹ Özel sektörün sağlık harcamaları genel bir artış eğiliminde olmakla birlikte, 2008 küresel finansal krizini takiben daralmış ve kriz önceki seviyesine tekrar ancak 2013 yılında ulaşabilmiştir. Kamunun cari ve yatırım sağlık harcamaları ekonomik kriz gibi olağanüstü

9 TÜİK Sağlık Harcamaları İstatistiklerinde “Diğer” sağlık harcamaları; özel sigorta şirketleri, hanehalklarına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve diğer işletmelerin yaptığı sağlık harcamalarını kapsamaktadır.

dönemlerde bile devam ettirilebildiğinden, bir ülkede kamusal sağlık sisteminin ağırlıklı olması sosyal sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Nitekim COVID-19 salgını sürecinde, kamunun yıllardır sürdürdüğü sağlık yatırımları ülkemizde bir sağlık krizi çıkmadan salgının yönetilebilmesine imkân vermiş durumdadır.

Şekil 2. Kamu ve özel sağlık harcamalarının gelişimi (Milyon TL), 2002-2021

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2022)

Yukarıda ele alınan tüm göstergeler açısından değerlendirildiğinde, özel sektörün sağlık sektöründeki payı artmış olmakla birlikte, ülkemizde sağlık sistemi esasen kamu ağırlıklı olmaya devam etmektedir.

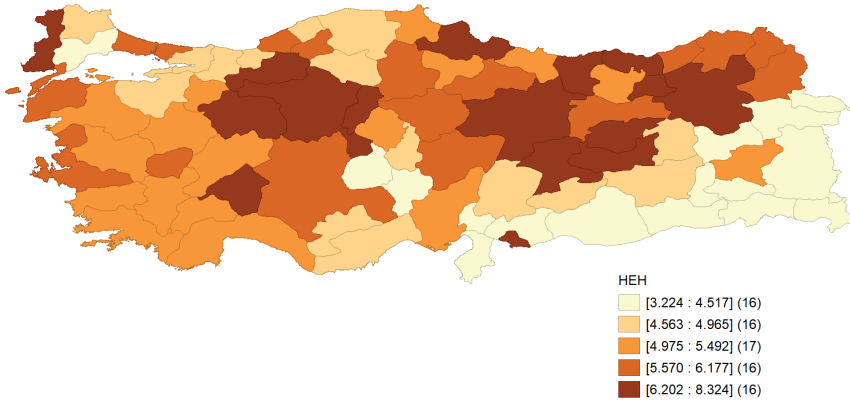
3. Sağlık Hizmetlerinin Bölgesel Düzeyde Değerlendirilmesi

Sağlık hizmetlerinin ülke genelindeki gelişiminin ardından, bu bölümde bölgesel eşitliğe ilişkin durum incelenecektir.

İlk olarak toplam sağlık personeli açısından (TÜİK, 2020), ilk sıradaki bölge İstanbul'dur; ikinci sırada Ege Bölgesi yer almaktadır. Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz sıralamada en sondadır. Sağlık personeli sayısının bölgesel sıralaması; toplam nüfus sıralamasıyla aynıdır. Sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi Doğu Marmara Bölgesi'nden daha fazla nüfusa sahip olmasına rağmen, daha az sayıda sağlık personeline sahiptir. Toplam hekim sayısı bakımından ilk sırada olan İstanbul bölgesi; Kuzeydoğu Anadolu'dan yaklaşık 10 kat daha fazla sayıda hekime sahiptir; İstanbul bölgesinin nüfusu ise Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin nüfusunun 7 katıdır.

Bölgesel nüfus farklılığını dikkate alabilmek için, 2020 yılında 1.000 kişi başına düşen toplam hekim, ebe ve hemşire (HEH) sayısı incelenmiştir (Harita 1). Bu sayının en yüksek olduğu iller sırasıyla Isparta, Edirne, Ankara ve Erzurum’dur. 1000 kişi başına düşen toplam hekim, ebe ve hemşire sayısının en düşük olduğu iller ise Hakkâri, Mardin, Muş, Şanlıurfa, Ağrı ve Şırnak’tır. Bölgesel dengesizlik 100.000 kişiye düşen hekim sayısı açısından Üstün ve Gültekin-Karakaş (2021) tarafından da 2010-2019 dönemi için reyit edilmiştir. 1.000 kişi başına düşen HEH sıralamasında en son sıradaki bölge Güneydoğu Anadolu olup, bu bölgenin hemen üstünde Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Marmara yer almaktadır. Kalabalık nüfusuyla İstanbul’da 1.000 kişi başına düşen HEH sayısı yalnızca 5.6’dır, İstanbul iller arasında 31. sırada yer almaktadır.

Harita 1. 1.000 kişi başına düşen toplam hekim, ebe, hemşire (HEH) sayısının bölgesel dağılımını (Düzey 3), 2020

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri (2020)

Tablo 10, 12 bölge için 100.000 kişiye düşen uzman hekim, pratisyen hekim, diş hekimi, eczacı ile toplam hemşire ve ebe sayılarını göstermektedir. Diş hekimi açısından İstanbul ve Batı Anadolu Türkiye ortalamasının (64) çok üstünde değerlere sahipken, eczacı sayısında Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz öne çıkmaktadır. Diş hekimi ve eczacı sayılarının en düşük olduğu bölgeler ise Güneydoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu’dur.

Tablo 10. Ünvan bazında 100.000 kişiye düşen sağlık personel sayısının bölgesel dağılımı (Düzey 1), 2021

İBBS-1	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Hemşire ve Ebe
İstanbul	148	58	267	64	47	307
Batı Marmara	95	65	189	40	43	357
Ege	119	60	225	48	48	352
Doğu Marmara	99	57	191	46	40	328
Batı Anadolu	156	54	316	64	51	407
Akdeniz	101	62	195	46	48	328
Orta Anadolu	88	70	189	39	44	379
Batı Karadeniz	89	73	187	40	42	389
Doğu Karadeniz	96	79	204	39	44	404
Kuzeydoğu Anadolu	79	77	182	30	31	376
Ortadoğu Anadolu	80	73	177	32	32	370
Güneydoğu Anadolu	68	65	148	27	35	284
Türkiye	110	63	217	47	44	343

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2021)

Görüldüğü üzere sağlık personeli sayısına ilişkin göstergeler açısından, Batı Anadolu ilk sıralarda gelmek üzere genel olarak batı bölgeleri daha ileri bir düzeyde olup, doğu bölgeleri son sıralarda kalmaktadır (Tablo 10). Benzer bir bölgesel eşitsizlik aşağıda işaret edileceği gibi hastane sayıları için de geçerlidir.

Sağlık personeli sayısına ilişkin göstergelerin ardından hastane ve yatak sayıları açısından bölgesel dağılımın incelenmesi önem taşımaktadır. İlk olarak hastane sayısı ele alındığında (Tablo 11); 2021 yılı için kamu ve özel kesim dâhil olmak üzere toplam hastane sayısının 12 bölge bazında dağılımına göre İstanbul bölgesi 234 hastane ile ilk sıradadır. İstanbul'u Ege ve Akdeniz bölgeleri takip etmektedir. Toplam hastane sayısının en düşük olduğu bölge Kuzeydoğu Anadolu'dur. Türkiye'de 2021 yılı itibarıyla 571 adet özel hastane mevcuttur. İstanbul bölgesinde özel hastane sayısı 164 iken, Kuzeydoğu Anadolu'da 4, Doğu Karadeniz'de 12'dir. Sağlık sektöründeki özel yatırımların kâr saiki ile yapıldığı göz önüne alındığında, bazı bölgelerin özel hastane yatırımı için cazip görülmemesinin sebebi açıklık kazanmaktadır.

2021 yılı verilerine göre 12 bölge bazında 124 hastane ile en fazla sayıda Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastane bulunan Ege Bölgesi'ni, 97 hastane ile Batı

Karadeniz izlemektedir. İlginç bir durum olarak, en yüksek nüfusa sahip İstanbul Bölgesi’nde Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastane sayısı 54’tür. Diğer bölgelerde özel hastane sayısı azken ve Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastane sayısı yüksekken, İstanbul Bölgesi’nde özel hastanelerin sayısı Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastanelerin üç katından fazladır.

Tablo 11. Sektörlere Göre Hastane Sayısının Bölgesel (Düzyey 1) Dağılımı, 2021

İBBS-1	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Toplam
Kuzeydoğu Anadolu	50	2	4	56
Ortadoğu Anadolu	61	3	17	81
Güneydoğu Anadolu	83	3	48	134
İstanbul	54	16	164	234
Batı Marmara	55	4	21	80
Ege	124	7	72	203
Doğu Marmara	81	4	54	139
Batı Anadolu	71	13	51	135
Akdeniz	84	8	88	180
Orta Anadolu	78	4	22	104
Batı Karadeniz	97	3	18	118
Doğu Karadeniz	70	1	12	83

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri (2021)

12 bölge bazında değerlendirildiğinde, en fazla üniversite hastanesi İstanbul Bölgesi’ndedir (16 adet). İkinci sırada 13 hastane ile Batı Anadolu, üçüncü sırada ise 8 hastane ile Akdeniz bölgeleri vardır. Üniversite hastanelerinin illere dağılımına göre, 38 ilde üniversite hastanesi bulunmaktadır. İstanbul’dan sonra en çok üniversite hastanesi Ankara’dadır (10 adet). Bu sayı Konya ve İzmir illerinde 3; Antalya ve Adana illerinde ise 2 hastanedir. Diğer 32 ilde ise 1’er adet üniversite hastanesi bulunmaktadır.

Hastane sayısının ardından yatak sayılarının bölgesel dağılımı incelenmiştir. Tablo 12’de 2021 yılı için 1. Düzey bölgelerde yatak sayıları yer almaktadır. İstanbul Bölgesi toplam yatak sayısında ilk sırada yer alırken; Ege ve Akdeniz bölgeleri İstanbul’u takip etmektedir. En düşük yatak sayısına sahip bölge Kuzeydoğu Anadolu’dur. 100.000 kişi başına düşen yatak sayısına bakıldığında Güneydoğu Anadolu ve ardından Doğu Marmara bölgelerinin en düşük seviyelerde; Batı Anadolu, Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz bölgelerinin de Türkiye ortalamasının çok üstünde olduğu

görülmektedir. İstanbul'da bu sayının ortalamasının altında kalması yüksek nüfus etkisiyledir.

Tablo 12. Toplam yatak sayısının bölgesel dağılımı (Düzey 1), 2021

İBBS-1	Toplam	Sağlık Bakanlığı	Üniversite	Özel	Yüz bin kişi başına düşen toplam yatak sayısı
Kuzeydoğu Anadolu	6.888	4.902	1.693	293	316
Ortadoğu Anadolu	12.581	8.079	3.071	1.431	319
Güneydoğu Anadolu	22.278	13.805	2.871	5.602	242
İstanbul	46.960	25.715	5.434	15.811	296
Batı Marmara	11.336	7.338	2.224	1.774	306
Ege	31.645	19.299	6.078	6.268	293
Doğu Marmara	22.962	15.201	3.029	4.732	274
Batı Anadolu	28.606	17.507	6.607	4.492	345
Akdeniz	32.107	18.202	5.781	8.124	295
Orta Anadolu	13.806	8.806	3.066	1.934	336
Batı Karadeniz	16.015	11.611	2.293	2.111	343
Doğu Karadeniz	9.313	7.249	831	1.233	346
Türkiye	254.497	157.714	42.978	53.805	301

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri (2021)

Sağlık altyapısına ilişkin yukarıda yapılan incelemelerden sonra, 2022 yılı için bazı sağlık hizmeti kullanım göstergelerinin bölgelerdeki durumu ele alınmıştır (Tablo 13). “Kişi başı hekime müracaat” sayısında Türkiye ortalaması 10 iken, Ege, Batı Marmara, Akdeniz, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Doğu Marmara bölgelerinde ortalamadan daha yüksek müracaat sayıları gözlenmektedir. İkinci bir gösterge olarak “yatak doluluk oranı” incelenmiştir. Yatak doluluk oranı hastanelerin performansını değerlendirmek açısından önem arz etmektedir. Yatak doluluk oranının yüksek olmasından dolayı hastaların tedaviye ulaşamadığı; düşük olduğunda ise faaliyet etkinliğinin tam sağlanamadığı sonucuna varılır (Yücel, 2019). Yatak doluluk oranında Türkiye ortalaması 58’dir. Akdeniz, Doğu Marmara, Ege, Batı Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri bu ortalamanın üstünde doluluk oranlarına sahiptir. Bir yatağın yılda kaç hasta tarafından kullanıldığını gösteren “yatak devir hızı”nda ise Türkiye ortalaması 51’dir. 100.000 kişiye 195 hekimin düştüğü Akdeniz Bölgesi’nde yüksek yatak devir hızına rağmen yatak doluluk oranının da yüksek olması bölgede

sağlık altyapısının güçlendirilmesi gerektiği şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim, 30.523 yatak kapasitesi olan Akdeniz Bölgesi’nde bu yoğunluğu azaltmaya hizmet edecek şekilde Adana ve Mersin Şehir Hastanelerinin devreye girmesiyle yatak kapasitesi 2.844 adet artmıştır.

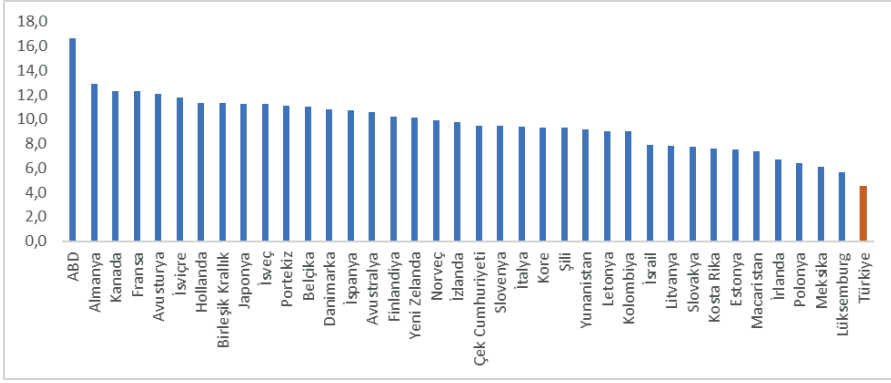
Tablo 13. Sağlık hizmeti kullanım göstergelerinin bölgesel dağılımı (Düzey 1), 2022

İBBS-1	Kişi başı hekime müracaat	Yatak doluluk Oranı (%)	Yatak devir hızı
İstanbul	9,2	56,8	46,9
Batı Marmara	10,9	55,4	51,1
Ege	10,6	58,9	50,8
Doğu Marmara	10,1	64,1	55,2
Batı Anadolu	10,3	53,8	40,6
Akdeniz	10,5	62,3	57,3
Orta Anadolu	10,7	54,7	48,8
Batı Karadeniz	11	58,8	47,3
Doğu Karadeniz	10,9	56	54,8
Kuzeydoğu Anadolu	8,8	54,5	45,5
Ortadoğu Anadolu	8,9	56,5	51
Güneydoğu Anadolu	9	59,7	61,8
Türkiye	10	58	51

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2022)

4. Sağlık Hizmetlerinde Türkiye ve OECD Karşılaştırması

OECD ülkelerinde cari sağlık harcamalarının GSYH’ye oranı incelendiğinde, Türkiye %4,6’lık pay ile son sıradadır; bu oran, OECD ortalamasının (%9,7) oldukça altındadır (Şekil 3). OECD ülkelerinde sağlık harcamalarına en fazla pay ayıran ülke olan ABD aynı zamanda en gelişmiş ekonomiye sahiptir. Bu durum, Öztürk ve Uçan (2017)’nin dinamik en küçük kareler yöntemi ile tespit ettiği gibi, sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki bağı işaret etmektedir.

Şekil 3. OECD ülkelerinde cari sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı (%), 2021

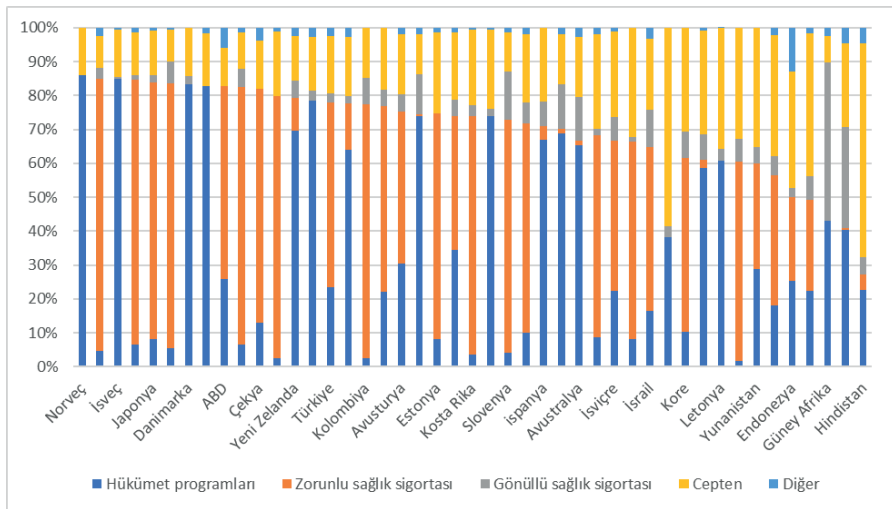
Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri

Finansman türüne göre sağlık harcamalarının dağılımı, bir ülkedeki sağlık sistemi modeline ışık tutar. Bir diğer ifade ile, hükümet/zorunlu ve gönüllü/cepten harcamaların payları, ülkelerde kamusal ve özel sağlık finansman modellerinin taşıdığı ağırlığa göre değişebilir. Hükümet/zorunlu harcamalar, devletin yaptığı sağlık ödemeleri ile sosyal sağlık sigortası ve zorunlu özel sigorta planları kapsamındaki ödemelere karşılık gelir. Gönüllü/cepten harcamalar ise gönüllü özel sağlık sigortaları ile bireylerin cepten yaptıkları harcamaları kapsamaktadır. Gönüllü/cepten harcamaların sağlık harcamalarında büyük bir paya sahip olması sağlık hizmetlerinin finansmanın daha çok bireylere yüklediğini gösterir. OECD ülkelerinde hükümet/zorunlu sağlık harcamaları ile gönüllü/cepten yapılan sağlık harcamalarının payları Şekil 4'de yer almaktadır.¹⁰ Türkiye'de 2019 yılı itibariyle toplam

10 Songur (2016), ülkeleri sağlık sistemlerinde ağırlıklı olarak kullanılan finansman yöntemine göre sınıflandırırken farklı finansman modelleri tespit etmektedir. İlk olarak, hastalık riski için kişilere herhangi bir finansal korumanın mevcut olmadığı durumu ifade eden cepten harcamalar, bireylerin sağlık hizmetleri kullanımı için yaptığı doğrudan ödeme, kullanıcı katkısı ve resmi olmayan ödemeleri kapsamaktadır. Özel sağlık sigortası ise, kişinin kendi isteği ile özel sigorta kuruluşlarından yararlandığı sigorta türü olup, yoksulları dışlayıcı bir özelliğe sahiptir. Bunun dışında hükümet/zorunlu harcamalara karşılık gelmek üzere; ülkede yaşayan tüm bireyler, tamamıyla parasız sağlık hizmetinden yararlanabilir ve yapılan tüm sağlık harcamaları genel bütçeden (toplanan vergilerden) finanse edilebilir. Buna ilaveten, zorunlu sağlık sigortası (Bismarck Modeli) genellikle herkesin katılımını zorunlu kılan sosyal primlere dayalı bir sistemdir. Bu model, Türkiye'deki Sosyal Güvenlik Kurumu gibi düzenleyici bir kurumun altında özerk yönetim ve denetime izin veren ve işveren ve işçi katkılarını öngören bir modeldir (Songur, 2016).

Türkiye'de sağlık sistemi karma bir finansman yapısına sahiptir. Bir taraftan Sosyal Sağlık Sigortasına dayanan Bismarck Modeli uygulanırken diğer taraftan ulusal sağlık hizmetinin vergilerle finanse edildiği Beveridge Modeli (Kamu Yardımı) uygulanmakta ve aynı zamanda sistemin finansmanında özel harcamalar da yer almaktadır. Türkiye'de sağlık hizmetlerinin finansmanında bu karma yapı içinde en temel kurum Sosyal Güvenlik Kurumu'dur (Öztürk

sağlık harcamaları içinde zorunlu sağlık harcamalarının payı %54; hükümet programlarınca karşılanan %23; cepten harcanan %17 ve gönüllü sağlık sigortasınca karşılanan ise %3’tür. Türkiye’de OECD38 ortalamasına kıyasla hükümet programlarının ve cepten harcamaların payı daha düşükken, zorunlu sağlık sigortası payı daha yüksektir. Norveç, İsveç, Danimarka ve İzlanda’da ise hükümet programlarının sağlık harcamalarındaki payı %80’i aşmaktadır. Türkiye, hükümet ve zorunlu sağlık sigortası harcamalarının toplam sağlık harcamalarındaki payı (%78) açısından diğer gelişmiş ülkelerin gerisinde, 15’inci sırada yer almaktadır. Buna mukabil, gönüllü sağlık sigortası, cepten harcanan ve diğer harcamaların toplam sağlık harcamalarındaki payı (%22) Türkiye’de OECD38 grubundan daha düşüktür (Şekil 4).

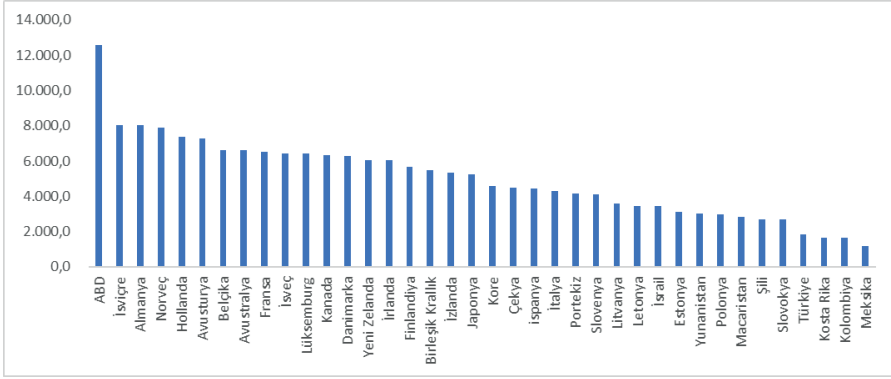
Şekil 4. OECD ülkelerinde finansman türüne göre sağlık harcamalarının dağılımı, 2019

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri (2021)

Türkiye’de toplam ve kişi başı sağlık harcamaları artmakla birlikte, 2022 yılında 1.828 ABD Doları olan kişi başı sağlık harcaması, 5.000 ABD Doları olan OECD ortalamasının neredeyse üçte biri kadardır. Türkiye, kişi başı sağlık harcamasında OECD içinde alt bantta yer alıp, Türkiye’nin gerisinde sırasıyla Kosta Rika, Kolombiya ve Meksika bulunmaktadır. ABD, 12.553 Dolar ile en yüksek kişi başı sağlık harcaması olan ülkedir (Şekil 5). Ancak, yüksek kişi başı sağlık harcamaları, tüm sağlık göstergelerinde de bir ülkenin

ve Uçan, 2017). Yine bu yapı içerisinde, sağlık hizmetlerinin finansmanının kamusal mal ve hizmetlerdeki gibi vergilerle değil mümkün olduğu ölçüde sigorta primleri ve katkı payları üzerinden karşılanması hedeflenmiştir (Başol ve Işıl, 2015).

iyi olduğu anlamına gelmemektedir. Sayılı (2017), ABD'nin en yüksek kişi başı sağlık harcamasına rağmen sağlıklı yaşam yılı beklentisinde OECD ortalamasının altında kaldığını tespit etmiştir. Bununla birlikte ABD hariç tutulduğunda sağlık harcamalarıyla sağlıklı yaşam yılı beklentisi arasındaki pozitif korelasyon teyit edilmiştir. Benzer şekilde, OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre kümelendiği bir çalışmada (Songur, 2016) tespit edildiği üzere, ABD en önemli sağlık göstergelerinden ikisi olan anne ölüm oranı ve bebek ölüm hızı bakımından, kişi başı sağlık harcaması daha düşük birçok OECD ülkesinin gerisindedir.

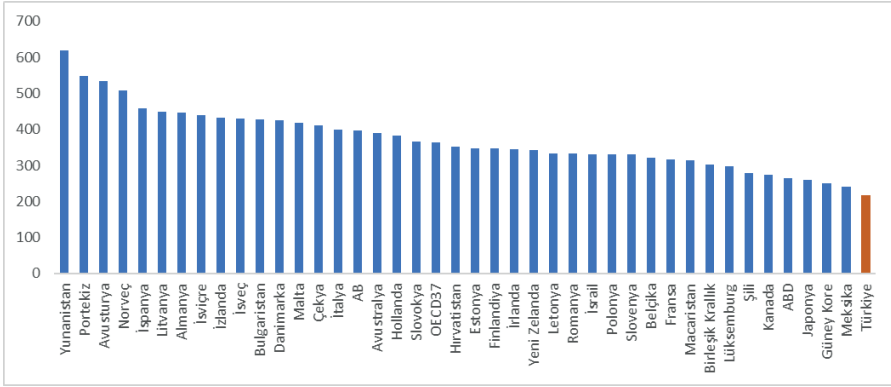

Şekil 5. OECD ülkelerinde kişi başı sağlık harcaması (ABD Doları, SAGP), 2022

Kaynak: OECD Health at Glance (2022)

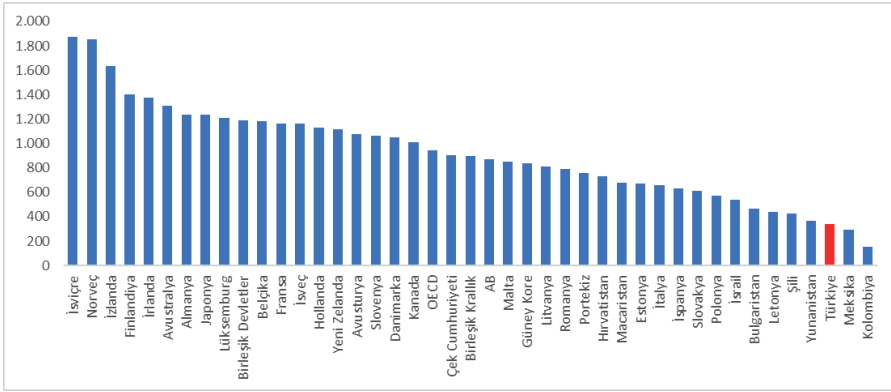
Nüfusa oranla hekim sayısı verisi sağlıkta hizmet kalitesine dair bir gösterge sunmaktadır. Türkiye'de hekim sayısı 2002 yılında 91.949 iken 2021 yılında 183.569'a çıkmıştır. Ancak 100.000 kişiye düşen hekim sayısı OECD ve OECD dışı ülkeler için incelendiğinde; hekim sayısındaki artışa rağmen Türkiye'nin 217 hekim ile sonuncu sırada yer aldığı dikkat çekmektedir (Şekil 6). OECD37 ortalaması 365 hekimdir ve Türkiye bu değer in epey altındadır. Benzer durum 100.000 kişiye düşen hemşire ve ebe sayıları için de söz konusudur: Türkiye, OECD ortalamasının yaklaşık üçte birine tekabül eden 343 hemşire ve ebe sayısı ile son sıralarda yer almaktadır (Şekil 7).

Şekil 6. 100.000 kişiye düşen bekim sayısı ülkeler arası karşılaştırması, 2020

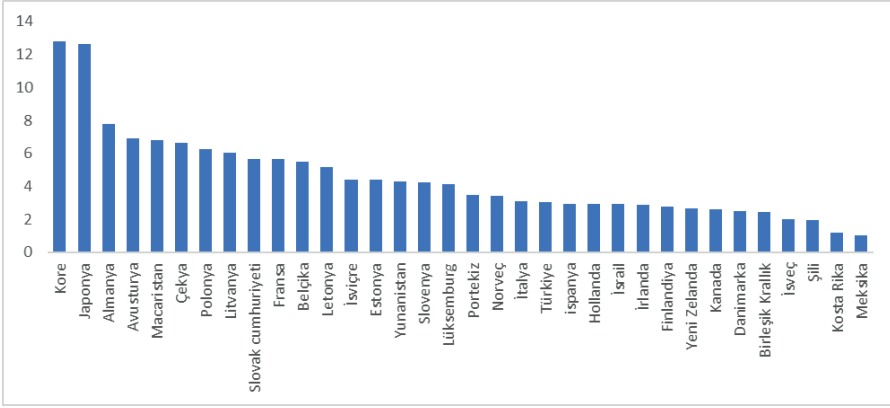
Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2020)

Şekil 7. 100.000 Kişiye düşen hemşire ve ebe Sayısı ülkeler arası karşılaştırması, 2020

Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı (2020)

2.1 no.lu bölümde belirtildiği üzere, 2000’li yıllardan günümüze ülkemizde 1.000 kişiye düşen yatak sayısında artış sağlanmıştır. Ancak, OECD karşılaştırması bu alanda ilerleme sağlanması gerektiğine işaret etmektedir. OECD içinde 1.000 kişiye düşen yaklaşık 13 yatak sayısı ile Japonya ve Kore’nin ilk sıralarda geldiği, birçok ülkede bu rakamın 4-7 bandında değiştiği, Türkiye’nin (3,02) ise alt gruba yakın aralıkta yer aldığı görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Seçili OECD ülkelerinde 1.000 kişiye düşen yatak sayısı, 2021

Kaynak: OECD Sağlık İstatistikleri (2021)

5. Sonuç

Türkiye’de sağlık hizmetleri kamu ağırlıklı olup, özel sektörün payı ise artmaya devam etmektedir. Ülkemiz sağlık hizmetleri kapasitesi ve çeşitli sağlık göstergeleri açısından 2000’li yıllardan günümüze önemli bir mesafe kat etmiştir. Anne ölüm oranı ve bebek ölüm hızında sağlanan düşüşler bu duruma birer örnektir (Üstün ve Gültekin-Karakaş, 2021). Songür (2016)’da belirtildiği üzere, bu sonuçta hastaların kamu hastanelerinin yanında özel hastanelerden devlet katkısı ile sağlık hizmeti alabilmelerinin sağlanması, hiçbir sosyal güvencesi olmayanların sağlık harcamalarının genel sağlık sigortası aracılığıyla devlet tarafından karşılanması ve birinci basamak sağlık hizmetlerinin koruyucu sağlık ve ana-çocuk sağlığı hizmetleri ve aile hekimliği uygulaması ile güçlendirilmesi etkili olmuştur. Hastaların ücretsiz ve herhangi bir evrak talep edilmeksizin ilk basamak sağlık hizmetlerinden faydalanmaları da olumlu adımlardandır (Başol ve Işıl, 2015).

Ülkemiz çeşitli sağlık hizmeti göstergeleri açısından OECD içinde alt sıralarda yer almaktadır. Bu durum Sayılı (2017) ve Üstün ve Gültekin-Karakaş (2021) tarafından da tespit edilmiştir. Türkiye, OECD içinde cari sağlık harcamalarının GSYH’deki payı en düşük ülke konumundadır. Ayrıca, ülkemizde sağlık personeli sayısındaki artışa karşın, özellikle belirli branşlarda yetişmiş eleman sıkıntısı olduğu sektör paydaşları tarafından dile getirilmektedir. Örneğin, sağlık hizmeti alan kişi sayısı, hastane yatak ve doluluk oranlarındaki artış karşısında, hemşire sayısının OECD ortalamalarının gerisinde kaldığı belirtilmektedir (Kalanlar, 2018). Nitekim bu çalışmada 100.000 kişiye düşen hekim, hemşire ve ebe sayısı bakımından

da Türkiye’nin son sırada olduğu tespit edilmiştir. Sayılı vd. (2017), Türkiye de tıp fakültesi ve öğrenci sayılarının artması ile hekim sayısının OECD ortalamasına hızla yaklaşacağını tahmin etmekle beraber, fakültelerin eğitim kalitesinin ve mezuniyet sonrası eğitimin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmasını önermektedir. Gelecek projeksiyonları yapılırken hangi branşlarda hekim ihtiyacı olduğunun tespit edilerek, bu branşlarda bir açık yaşanmaması temin edilmeye çalışılmalıdır. Genel olarak da bütçeden sağlığa daha büyük bir pay ayrılmalı ve bu yapılırken hem uzman doktor, hemşire ve ebe başta olmak üzere sağlık profesyonellerinin sayısı arttırılmalı hem de daha dengeli bir bölgesel dağılım sağlanmalıdır.

Sağlık hizmetleri alanında, özellikle doğu bölgeleri aleyhine olan bölgesel eşitsizlikler halen giderilememiştir. Ülkenin doğu bölgeleri sağlık hizmeti kullanımı açısından geride kalmakta, buralarda personel ve hastane sayısı daha az iken, hasta yoğunluğu artmaktadır. Şantaş ve Şantaş (2018)’e göre, DPT tarafından 2003 yılında yapılan ve 2011 yılında tekrarlanan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması” araştırmasında (Devlet Planlama Teşkilatı, 2003; Kalkınma Bakanlığı, 2013), 2. sırada Batı Anadolu Bölgesi’nin son sırada ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin yer alması, sağlık göstergelerinin eğitim, işsizlik, meslek vb. değişkenlerden etkilendiğine işaret etmektedir. Üstün ve Gültekin-Karakaş (2021) de, 2010-2019 dönemi için adölesan (10-19 yaş) doğumların toplam doğumlar içindeki oranı, bebek ölüm hızı, anne ölüm oranı ve 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı göstergelerinde Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin Türkiye ortalamasının altında performans gösterdiğini bulmuştur. Yazarlar, kişi başı gelir düzeyi düşük bölgelerin, sağlık göstergelerinde de daha düşük bir performans sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan İstanbul sağlık altyapısında nicelik olarak önde olmakla birlikte, yoğun bölge nüfusu göz önüne alındığında mevcut altyapının yeterli olmadığı görülmekte, bu nedenle İstanbul nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek şekilde ek sağlık altyapısının hayata geçirilmesi gerekmektedir (Şantaş ve Şantaş, 2018). Sağlık hizmetlerine ilişkin bir diğer önemli konu özel sektörün azami kârlılık saiki ile hareket ediyor olmasının sonucu olarak, sağlık sektöründeki yatırımlarını belirli bölgelerde yoğunlaştırmasıdır (Kalanlar, 2018). Özel sağlık hizmet sunucuları, sağlık turizmi gibi niş piyasalara yönelebilmekte ve orta yüksek/yüksek gelir dilimlerindeki nüfusu hedefleyebilmektedir. Bu tür durumlar karşısında devlet bütçesinden sağlık harcamalarına daha büyük bir pay ayrılması kamu sağlığının korunmasının bir gereği olmaktadır. Nitekim sağlık hizmetleri talebinin, nüfusun yaşlanması ve buna bağlı olarak hastalık yükünün kronik hastalıklara kayması nedeniyle yükselmesi beklenmektedir (TOBB, 2017).

Bu sebeple, sağlık hizmetlerinin yaşlı nüfusun özel sağlık ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirilmesi önemlidir. Sağlık sistemi üzerindeki yükün COVID-19 salgınında olduğu gibi muhtemel yeni salgınlar sırasında da ağırlaşabileceği özellikle dikkate alınmalıdır. Üstelik salgınlar sırasında sağlık personelleri de hastalanmakta ve vefat edebilmektedir. Mevcut sağlık personeli kapasitesinde olduğu gibi, hastane-yatak kapasiteleri de salgın süresince dönem dönem hasta yükünü taşımakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla kamusal sağlık yatırımlarının bölgesel hizmet açıklarını da giderecek şekilde artırılması sosyal devlet ilkesinin gereğidir. Böylece, ekonomik olarak dezavantajlı grupların sağlık hizmetlerine erişimi artırılarak, yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin olumsuz etkileri de azaltılabilir.

Türk sağlık sistemindeki altyapının COVID-19 salgını süresince güçlendirilmiş ve krizin yönetilebilmiş olması önemlidir. Ancak, sistemin olası yeni salgın ve bölgesel sıcak savaş riskleri karşısında güçlendirilmeye devam edilmesi, ihtiyaç duyulan branşlarda daha fazla insan gücü yetiştirilmesi, sağlık teknolojileri alanında yerli ve milli üretimle ülkenin kendi kendine yeterliliğinin artırılması ve bölgesel eşitliğin kuvvetlendirilmesi yerinde olacaktır.

Kaynaklar

- Albayrak, S., & Öztürk, İ. (2021). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye üzerine araştırma. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(2), 233-257.
- Başol E. ve Işık A. (2015) “Türkiye’de Sağlık Politikalarında Güncel Gelişmeler: Sağlıkta Dönüşüm Programından Günümüze Bazı Değerlendirme ve Öneriler”, *IAAOJ Social Science*, 2(2), s.1-26.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2003). Kalkınma Bakanlığı, 2013 Sosyoekonomik Gelişme İndeksleri Çalışmaları
- Kalanlar, B. (2018). Türkiye’nin Yüzüncü Yılında Sağlık Sektörü, Mevcut Durum ve Öngörüler. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21,495-510.
- Kalkınma Bakanlığı, 2013. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011), 87s. Ankara.
- Kamu Sağlık Tesisleri Ruhsatlandırma Yönetmeliği (2019). Resmî Gazete (20.09.2019 tarih ve 30894 sayılı) Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/09/20190920-2.htm>
- OECD Sağlık İstatistikleri (2021). <https://stats.oecd.org/>
- OECD Health at Glance (2022). <https://www.oecd.org/health/health-at-a-glance-europe/>
- Öztürk, S. ve Uçan, O. (2017), “Türkiye’de Sağlık Harcamalarında Artış Nedenleri: Sağlık Harcamalarında Artış – Büyüme İlişkisi” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Y.2017, C.22, S.1, s.139-152.
- Sayılı, U., Sayman, Ö. A., VEHİD, S., Köksal, S. S., & Erginöz, E. (2017). Türkiye ve OECD ülkelerinin sağlık göstergeleri ve sağlık harcamalarının karşılaştırılması. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 1-12.
- SBB (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı) (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023), Ankara. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf
- Songur, C. (2016). Sağlık göstergelerine göre ekonomik kalkınma ve işbirliği örgütü ülkelerinin kümeleme analizi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), 197-224.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006). Kanun No 5510, Resmi Gazete (16/6/2006 tarih ve 26200 sayılı) Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5510.pdf>
- Şantaş, F ve Şantaş, G. (2018). “Türkiye’nin, Bölgelerin ve İllerin Sağlık Değişkenleri Açısından Mevcut Durumu ve Sıralanması” *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2419-2432.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Sağlık İstatistikleri Yıllığı (<https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/36134,siy2018trpdf.pdf?0>)

- T.C. Sağlık Bakanlığı (2019). Sağlık İstatistikleri Yıllığı Haber Bülteni, <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/39024,haber-bulteni-2019pdf.pdf?0>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). Sağlık İstatistikleri Yıllığı <https://www.saglik.gov.tr/Eklenti/43399/0/siy2020-tur-26052022pdf.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2021). Sağlık İstatistikleri Yıllığı Haber Bülteni <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/44131/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2021-haber-bultenipdf.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2022). Sağlık İstatistikleri Yıllığı Haber Bülteni <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/46511,haber-bulteni-2022-v7pdf.pdf?0>
- TOBB (2017). Türkiye Sağlık Sektörüne Genel Bakış, <https://www.tobb.org.tr/saglik/20171229-tss-genel-bakis-tr.pdf>
- TÜİK (2020). Sağlık İstatistikleri http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095
- TÜİK (2021). Sağlık İstatistikleri (http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095)
- Üstün, Ç. ve Gültekin-Karakaş, D. (2021). Türkiye'nin sağlık göstergelerinin bölgesel ve uluslararası karşılaştırma perspektifinden değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi Özel Sayısı), 107-132.
- WHO (Dünya Sağlık Örgütü) (n.d). Constitution, <https://www.who.int/about/accountability/governance/constitution> (erişim tarihi: 18.10.2023)
- Yücel, E. (2019). Kamu Hastanelerinde Yatak Doluluk Oranını Etkileyen Faktörler. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 5(1), 1-11.

Kentleşmeden Küreselleşmeye Din 8

Yasemin Apalı¹

Sıla Söylemez²

Özet

Küreselleşme kuramı, yaygın kullanımı ile globalleşme olarak ifade edilmektedir. Ekonomik, sosyal, siyasal anlamıyla farklı toplumların birbirleri ile mesafe fark etmeksizin etkileşim içinde olması bağlamında büyümesinde bilgi çağı oldukça etkili olmuştur. 20. yüzyıl ile birlikte hayatımıza giren küreselleşme kavramı, etkisini en fazla kentlerde göstermiştir. Kentler; sosyal, kültürel, ekonomik ve dini çeşitliliğin bir arada bulunduğu mekânlardır. Küreselleşmenin en çok kentlerde görülmesinin nedeni farklı kültürlerin, sosyal yaşamların, dini grupların en fazla olduğu alanlar olmasıdır. Çalışmanın asıl amacı, küreselleşmenin kentler üzerindeki etkilerini incelemekle beraber, din olgusunu da nasıl etkilediğini anlamlandırmaktır. Ayrıca kentleşmeye bağlı olarak, dini hayatı şekillendiren unsurların teorik bağlamda analiz edilmesi de çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

1.Giriş

Küreselleşme süreci, artan iletişim ağları ile birlikte ekonomik ve sosyal yaşamları etkileyen bir kavramdır. Genel bir tanımlama ile küreselleşme, belirli bir mekânda meydana gelmiş olan olayların, uzak bir mekândaki bireylerce tekrardan biçimlendirilip değerlendirmesi ve aralarında mesafe bulunan toplumların, toplumsal olarak birbirine bağlanması olarak ifade edilebilmektedir. Daha net bir şekilde ifade edecek olduğumuzda, bilgi, meta, insan ve sermayelerin ekonomik ve politik olarak aşmasını, mekânsal yayılımı ifade etmektedir. Küreselleşme, mekânı aşması ile birlikte nitekim insanların fikirleri, kültürleri ve değerleri dünyaya yayılmakta, filmlerle ve sosyal medya ile beraber dünyanın her bir noktasına ulaşabilmektedir.

1 Doç.Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, yapali@mehmetakif.edu.tr, 0000-0001-8440-0789.

2 Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, silasoylemmez@gmail.com, 0009-0001-9880-6234.

Şüphesiz ki küreselleşme etkisini en çok kentlerde göstermektedir. Çünkü kentler, farklı değerlerin, kültürlerin homojen bir biçimde bulunduğu alanlardır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra Neoliberal politikaların da etkisi ile küreselleşme, dünyadaki etkisini net bir şekilde göstermiştir.

Uluslararası ilişkilerin henüz kurulabildiği teknolojik gelişmeler, çok uluslu şirketlerin zenginleşmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece küreselleşmenin olumlu eleştirilerinden “zenginliğin daha da artması” mümkün olmuş fakat zenginlikle doğru orantılı olarak yoksulluk da artmıştır. Kentler, küreselleşmenin ve zenginleşmenin mekânı olmuş ve üretimin merkezi olan kentler aynı zamanda sermayedarların oyun parkı alanına dönüşerek tüketimin merkezi haline gelmiştir.

Küreselleşme olgusunu genel itibari ile ekonomik süreçlerle değerlendirmekteyiz. Fakat küreselleşme dönüştürdüğü kentlerde sadece ekonomik etkiler yaratmamaktadır. Kentlerdeki bu dönüşüm; sosyal siyasal, kültürel, ekonomik ve dini yapıları da etkilemiştir. Kentleşme süreci ve küreselleşmenin toplumdaki bir etkisi olarak dini yaşayış biçimleri değişmiş ve dönüşmüştür. Bu süreç içerisinde, kopan ve değişen aile bağları için din birleştirici bir görev üstlenmiş ve modernliğe karşı durduğu suçlamalarını üstüne çekmiştir. Oysa küreselleşme etkisini artırdıkça, din olgusu da kendini geliştirmeye ve sesini dünyaya duyurmaya avantajlı hale gelmiştir. Çevremizde de gördüğümüz gibi eski alışkanlıklar ve dini yaşayış biçimleri amacından sapmayarak kendini modernliğe daha uygun yaşayış biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, kentleşmeyle beraber dini yaşayış biçimlerindeki değişimleri değerlendirmek ve küreselleşmenin din ve dinin yoğun bir yaşayış mekânı olarak kentler üzerindeki etkisini açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden, doküman analizi tekniği kullanımı ile literatürde yer alan kent, din, küreselleşme kavramlarından hareketle, derinlemesine tartışma amacıyla hazırlanmıştır.

2. Kavramsal Açından Kent Olgusu

Kent kavramı genellikle “ilerleme”, “uygarlık”, “özgürlük” gibi kavramlarla kullanılan bir kavramdır (Bal, 2020: 9). Kenti tanımlamada insanın özgürleşmesine vurgu yapılırken diğer yandan da kentleşmenin anomi, suç, yoksulluk, kötü şartlar ve ahlaki çöküntü yanından da bahsedilir (Boockin, 2017:17-18).

Kent olgusunun farklı bakış açılarıyla ele alınması neticesinde çok çeşitli tanımlara rastlanmaktadır. Bunlardan Mübeccel Kıray, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı alanları kent olarak tanımlamıştır. Kıray, kenti tanımlarken,

tarımsal olmayan üretimin yanında tarımın da yer alabileceğini belirtmiştir (Kıray, 1972: 1).

“Nüfusun büyük bir kısmı sanayi, ticaret, hizmet, yönetim gibi işlerle uğraşır ve tarımsal etkinlikler yoktur” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde bir şehir tanımı yapılmıştır. Kentin tanımlanması konusu tarihsel süreç içerisinde kentlerin farklılaşmasına bağlı olarak değişme göstermiştir. Kentin oluşumu, yapısı ve biçimi konusunda müstakil bir esere sahip olan Weber, sadece kendi dönemine ait Avrupa’daki kentlerin sosyolojik açıdan analizini yapmamıştır. O, aynı zamanda başta Antik kentler olmak üzere, Amerika ve Avrupa’daki şehirlerin oluşumunu hem tarihsel açıdan hem sosyo-kültürel açıdan hem de sosyo-ekonomik açıdan ele almıştır. Bu bağlamda Weber’in kent tanımını yaparken ticaretin olduğu, bir kaleye ve pazar yerine sahip, kendi oluşum özelliklerine göre de belirli bir hukuksal sisteminin olmasına işaret etmektedir (Weber, 2018: 73-92). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Weber daha çok orta çağda Batı şehirleri ile Doğu şehirleri arasındaki farklara işaret ediyor gibi görünmektedir.

O’na göre bu iki şehir tipi birbirinden ayıran temel özellikler şu şekildedir (Sunar, 2020: 241): Kendi silahlı güçlerine sahip olması, özerk olan şehrin herhangi bir otoriteye bağlı olmaması, şehrin kendine ait hukukunun olması ve uygulanması, özerk pazar haklarına ve iktisadi siyasete sahip olması, kendi vergi isteminin ve vatandaşlık sisteminin olması. Weber tüm bu şekilde özerkliğe sahip olan şehirlerin topluluksal bir karakter kazanmış olması gerektiğini de özellikle belirtmektedir.

Kentleri, toplumsal değişim süreçlerinin içinde yaşandığı mekânlar şeklinde tanımlayan (Turut ve Özgür, 2018: 4) Karl Marx; asıl itibarıyla kentleri “sınıf çatışması” bakımından analiz etmiştir. O’na göre kentlerin oluşmasında büyük paya sahip olan işçi sınıfının yani proleteryanın, ekonomik ve siyasal bağlamda örgütlenip kendini gerçekleştirmesi neticesinde burjuvazi ile mücadele edebildiği ortamlar olarak tanımlamaktadır (Gül&Ergun, 2016: 73). Fakat O’nun bu analizi feodaliteden kapitalizme doğru evrilme sürecine, yani kapitalist üretim şeklinin gelişmesi ve sonuçlarına göre yapılmış bir analizi ifade etmektedir.

Farklı tanımlamaları bünyesinde barındıran kent kavramı; sanayi, ticaret, hizmet sektörlerinin bulunduğu; tarımsal üretimler de dâhil olmak üzere her türlü pazarın bulunduğu ekonomik alanlardır. Mesleki rollerin arttığı ve farklılaştığı, farklı sosyal grupların bir arada olduğu sivil toplum örgütlerinin arttığı, merkezi ve yerel yönetimleri barındıran çeşitli kurumların olduğu *heterojen* bir toplumdur (Bal, 2020: 32). Genel olarak bakıldığında, kentte ihtiyaç duyulan çeşitli hizmetler ile gerek mekânsal anlamda gerek de

toplumsal anlamda onları ilgilendiren bir sistemin, kentin merkezinde yani odağında yer alması durumudur.

Küreselleşme, 1980' lerle önem kazanan bir olgudur. Marshall, küreselleşmeyi; dünyayı bir bütün olarak kavrayan bir bilincin şekillenmesi şeklinde tanımlamıştır. Ona göre, küresel çaplı bir kültürel sistem oluşmuştur. Bunlar; *küresel tüketim ve tüketimcilik kalıbunun oluşumu, kozmopolit yaşam biçimlerinin yaygınlaşması, Olimpiyat Oyunları; futbolda dünya kupası, ulus devlet anlayışının gerilemesi, dünyaya yayılan hastalıklar (AIDS), Birleşmiş Milletler gibi siyasal bir sistemin kurulması, dünya dinleri arasındaki karmaşık etkileşimler* (Marshall, 2020: 449). Bu anlamıyla Marshall'ın tanımı, dünyanın bir bütün olarak sistemleşmesi şeklinde anlamlandırılabilir.

3. Kentleşme Süreci

Kentleşme süreci, tarımda makineleşme ile birlikte kırdaki bir işsizlik meydana getirmiş; mülksüz köylülerin köyden göç etmesine sebebiyet vermiştir. Kentteki iş gücü arzı, eğitim, sağlık, kültür gibi kurumların ve daha iyi bir yaşam arzusunun, kentin çekici güçleri olduğunu söyleyebiliriz (Tümtaş, 2020: 36). Kente göç etmek fiziksel anlamda sadece bir mekân değişikliğinden ibaret değildir; aynı zamanda kente ait yaşam tarzının ve ilişkiler ağının benimsenip içselleştirilmesi ile ilgili süreci de içine almaktadır.

Ferdinand Tönnies "*gemeinschaft*" ve "*gesellschaft*" kavramlarını gelenek ve modernite bağlamında ele alarak aslında köy ve kent hayatı olarak betimleme yapmıştır. Nasıl ki kentlerin tarihsel ve yapısal gelişimleri değişmekte ise, kentleşme süreci de farklılıklar içermektedir. Bu bağlamda Batı'daki kentleşme sanayileşme ile bağlantılı bir biçimde gelişme göstermekte iken, Doğu'daki ülkelerdeki kentlerin gelişimi sanayileşme sürecine bağlı değildir (Çelik, 2016:299). Gelişmekte olan doğudaki kentler yoğun göç alması nedeniyle, barındıramayacağı kadar nüfus akınıyla karşılaşmaktadır. Bu durum ise gecekondulaşma ve çarpık kentleşme gibi fiziki ve sosyo-kültürel sorunları da beraberinde getirmektedir. Kente göç edenler ise sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yetersizlikler nedeniyle kent hayatına adapte olmada pek çok problemlerle ve dezavantajlarla karşılaşmaktadırlar.

Kente göç eden bireyler ilk olarak barınma sorununu çözmek isterler ve bunun için kentin çeperlerine gecekondu yapımına yönelirler. Çünkü gecekondu yapımındaki asıl amaç, göçen kimselerin satın alma gücü yetersiz olduğundan, ucuza konut sahibi olabilmesidir (Kıray, 1998: 92). Kentleşme sürecinin en büyük problemlerinden birisi olan gecekondu, bireylerin gelirleri ile denk bir yerleşim yeri bulamamasından kaynaklanmaktadır.

Genellikle bir akraba veya komşu ilişkisi ile kente göçenler, sonrasında gecekonduların oluşturarak kentin çeperlerindeki boş araziye kente dâhil etmiş olurlar. Kıray, gecekonduların bir *tampon mekanizma* olduğunu söyler. Kıray' a göre kente göç etmiş bireyler, gecekonduların alanlarında kentle bütünleşme süreçlerini yaşarlarken; gecekondular bu süreçte tampon mekanizma görevi görmektedir (Kıray, 1998: 148-151). Toplumsal değişim sürecinde, tampon mekanizmayı Kıray, aile içinde çocuk ve baba faktörünün çatışmalarında da kullanmıştır. Kıray' a göre toplumsal değişim sürecinde, aile içindeki çatışmaları önleyen; ailenin tampon mekanizması anne rolüdür (Kıray, 1999: 96). Kentleşmenin belirleyicileri olarak şunları sayabiliriz (Bal, 2020: 108):

- Aile üretiminin yerini pazar yerinin almış olması
- Tarımdaki modernleşme
- Nüfusun büyük çoğunluğunun kentsel alanlarda yaşıyor olması
- Hizmet ve sanayi sektörünün temel ekonomik faaliyet alanı haline gelmesi
- Aile içindeki rollerin ve kadının konumunun değişmesi
- Kırsal özelliklerin değişim göstermesi
- Bir hukuk sisteminin gelişmesi ve kentle alakalı kararlarda kentlilerin de söz sahibi olması

Toplumsal değişimin insan davranışlarında, yaşam biçimlerinde ve değerlerinde değişiklik göstermesi, kentleşmenin başlıca tanımı olabilmektedir. Keleş kentleşmeyi, sanayi ve ekonomik gelişme ile kent sayısının artması ve kent sayısının büyümesi, toplum yapısında iş bölümü, uzmanlaşma ve örgütlenmenin artması, toplum yapısında kentlere yönelik yeni davranış biçimleri oluşması olarak tanımlamaktadır (Keleş, 1995: 1). Dolayısı ile kentleşme sadece nüfusun kentlerde birikmesi olarak değil, kentlerde yaşayan insanların kentlere özgü davranışsal değişimlerde bulunması ile de ele alınmalıdır (Kayan ve Mardinli, 2020: 269). Bu nedenle kente göç neticesinde yeniden toplumsallaşma sürecinin başlaması yanında, kent ile kültürel ve ekonomik açıdan kendini herhangi bir unsurla bütünleşmiş hissetmeyenler “bir yere, bir gruba ait olma” gibi ilişki ağlarına yönelebilmektedir (Çelik, 2002: 25). Sanayi devrimi ile birlikte toplumun yapısında meydana gelen değişim, artan bireyselleşme, uzmanlaşma, gelenekselliğin yerini modernleşmeye bırakması, zihniyetlerdeki farklılaşma şehirlerdeki geleneksel yapının değişmesine ve gelişmesine neden olmuştur.

3.1. Küreselleşme ve Kent

Ortak bir tanımı bulunmayan küreselleşme; ekonomik bütünlük, ulusal sermayenin ve ekonominin dünya pazarına dâhil olması olarak tanımlanmaktadır (Kıvılcım, 2013: 221). Küreselleşme kavramı; ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal önemlerin, dünyanın geneline yayılması olarak da adlandırılabilir (Köse, 2003:5). Küreselleşme etkisini en fazla kentlerde göstermektedir. Çünkü kentler, hizmet ve tüketim sektörlerinin merkezi konumundadır. Küreselleşme ile birlikte, kendi yurtlarından güç kazanan kentler değil; kentlerden güç kazanan yurtlar ön plana çıkmaktadır (Pustu, 2006: 146). Küreselleşmenin bir diğer ayağı olarak kapitalizmi ele almak yanlış olmaz. Zira ekonomi politikalarında yaşanan dönüşüm ve neoliberal politikaların etkisi, kentlerin üretim mekânından tüketim mekânına dönüşümü, sosyal ayrışmaların belirginleşmesi, küreselleşme ve kapitalizm iş birliğini ortaya koymaktadır (Ergun & Tümtaş, 2016: 145- 146). Küreselleşmenin kentlere olan etkisi her kent için aynı değildir. Bazı kentlerin küreselleşme ile birlikte önemleri artarken bazıları da önemini kaybetmektedirler. Küresel kapitalizmin işleyişi bakımından önemini yitirmeyen kentler arasında önemli olanlar küresel kent olarak adlandırılmaktadır (Ergun, Gül, Sallan Gül, 2013: 48). Küresel kentleri diğer kentler içerisinde farklı şekilde konumlanmasının asıl nedeni bilginin işlenmesi, kontrolü ve dağıtılmasındadır. Küresel kentlerin oluşmasında neoliberal ekonominin oldukça büyük etkisinin olduğu noktasında görüş birliği mevcuttur.

Küresel kentlerin çok çeşitli özellikleri olmasına rağmen, en genel anlamda küresel kentlerin özelliklerini Yaylı şu şekilde değerlendirmektedir (Yaylı, 2012: 343):

- Hizmet sektörü ve enformel sektör yoğunluktadır
- Üretimin değil tüketicinin merkezidirler ve tüketim kültürü yaygındır
- Sosyal ayrışma yoğunluklu olarak hissedilir
- Tek tipleşmiş kentler olarak görülürler
- Enformel ve hizmet sektörlerinin istihdam açlığı, iç ve dış göçleri artırmaktadır. Sürekli bir nüfus hareketi mevcuttur
- Gökdelenler, rezidanslar, çok katlı binalar kente hâkimdir
- Güvenlikli ve lüks siteler mevcuttur
- Gelir dağılımındaki eşitsizlik, yapılara da yansımıştır (gecekondu-güvenlikli site)

- Kolektif tüketimleri aksatmamak adına yapılan çok katlı yollar, kavşaklar bulunur
- Yüksek teknoloji alanları göze çarpar
- Kamu hizmet ve kuruluşlarına, özel sektörde rastlanılmaktadır.

Küresel kentlerin bir diğer özelliği de küresel ekonomi içerisinde yönetici kent konumunda olmasıdır. Ayrıca hizmet sektörü için başkent durumundadırlar, sanayi ve yenilik bölgelerini içlerinde barındırırlar ve üretilen malların alınıp-satılabildiği bir pazar alanları gibi bir takım gelişmişlik düzeyini gösteren özelliklere de sahip olması şeklinde nitelendirilebilir (Giddens, 2016: 137).

Küresel kentlerin özellikle zamansal açıdan sanayi devriminden sonra mekânsal anlamda da Avrupa'da ortaya çıkışı; başta şehir merkezlerine göçün artmasının yanı sıra yeni iş kolları ve mesleklerin ortaya çıkmasını, kitle iletişim ve haberleşme araçlarının gelişip yaygınlaşmasını, toplumda yatay ve dikey hareketliliğin artmasını, kentlerin yapısı ve merkezinin değişmesi, ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerin farklılaşmasını derinden etkilediğini belirtmek gerekir (Karaman, 2000: 23).

Sanayileşmenin ortaya çıkması, hızlı bir kentleşmenin olmasına neden olmuş ve buna ilaveten küresel kentler de yeni yerleşim merkezleri ve yeni yaşam tarzının oluşmasıyla sonuçlanmıştır.

3.2. Kentleşme Sürecinde Din ve Toplum İlişkisi

Din, insanlık tarihi başlayan ve toplumun var olmasında önemli bir yere sahip olan toplumsal bir olgudur. Farklı disiplinler tarafından pek çok tarifinin olmasına karşın, onun üzerinde ittifak edilen bir tanımının yapılamaması oldukça önemlidir. Sosyolojik açıdan yapılan tanımların pek çoğu onun toplumdaki fonksiyonuna işaret etmektedir. Bu nedenle din ile toplum birbirini etkileyen iki kavramdır. Toplumsal örgütlenme ve davranışlar dinin etkisine açıktır (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2018:44). Tarihsel süreç içerisinde din ve toplum toplumsal değişmeye bağlı olarak farklılaşma özelliği göstermiştir. Bu iki toplumsal olgunun değişmesi karşılıklıdır. Toplumun değişmesine bağlı olarak din değişmiş ve bu durum onun toplumsal yapı içindeki konumunun da değişmesi ile neticelenmiştir.

Din toplum içinde bir anlam ifade etmekle birlikte aynı zamanda belirli bir istikrar da sağlamaktadır. Dinin birleştirici gücü anomiye ve yabancılaşmaya karşı bir direnme gücü kazandırmaktadır (Berger, 1993: 138). Dinin özellikle geleneksel toplumlarda birleştirici ve bütünleştirici etkisinin oldukça fazla hissedilmesi, onun toplumsal yaşam içerisinde nasıl

bir etkiye sahip olduğunun en önemli göstergesidir. Emile Durkheim için toplumsal düzenin sağlanması açısından yeri oldukça önemlidir.

Din aynı zamanda yerleşim birimleri üzerinde de etki etmektedir. İnsanların ortak bir kültür ile oluşturdukları yerleşim birimleri, dinin de etkisi ile kutsal mekânlar (Mekke, Medine, Kudüs) haline gelebilmektedir (Wach, 1987: 19). Her ne kadar endüstrileşme ve modernleşme ile birlikte toplumsal yaşam içerisinde dini yaşamın yerini alan plüralizm olsa da, dine karşı bir isteksizlik hali vuku bulsa da ya da geleneksel dindarlıkta değişimler meydana gelse de, bu yerleşim yerleri kutsallıklarından hiçbir şekilde kaybetmemiştir.

Dinler toplumu etkilediği kadar, başlangıçta içinde doğduğu toplumsal yapının da etkisi altında kalmaktadır. Henüz farklılaşmamış toplumlarda inanç ve ibadetlerin, toplumsal yapının izlerini taşıdığı açıkça gözlenmiştir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2018: 46). Söylenbilir ki dinler, *belirli toplumsal şartlarda ortaya çıkar ve belirli toplumsal zümreler tarafından yaşatılır* (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2018: 46). Toplumda egemen olan sınıflar, dinlerin beraberindeki zihniyeti de etkilerler. Sınıflar, inançların şekillenmesinde önemli rol oynarlar (Wach, 1987: 33-35). Dünyadaki tüm toplumsal tabakalaşma sistemleri içerisinde dini yaşamının da farklılaştığı bilinen bir gerçekliktir.

Kentleşme sürecinde dini hayatın etkilerine bakıldığında ise pek çok değişim göze çarpmaktadır. Genel anlamda kentlilik; uzmanlaşma, iş bölümü, toplumsal ilişkilerin gelişmesi, akrabalık bağlarının zayıflaması, toplumsal çatışmalar ve sekülerleşme ile ifade edilmektedir (Marshall, 2020: 400). Bu durum sanayileşme ve birlikte anılan modernleşme olgusunun bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü modern dönemlerle kentlerde başlayan ve oradan kırsal bölgelere yayılan yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkmış ve bu durum toplumda yaşanan geleneksel dindarlığı etkilemiştir (Karaman, 2000: 30). Bu durum açıkça kentleşme ile birlikte dini tutum ve geleneklerde gözle görülür düzeyde bir zayıflamanın olduğunu göstermektedir.

Modern kent yaşamında ortaya çıkan ilişkiler bütününde, kentli insanı ait olduğu sınıfa göre davranmaya iter. Bu noktada din, toplumun farklı kesimlerince ortak noktada bağ kurma göreviyle ön plana çıkmaktadır (Zijderveld, 1985: 213). Din toplumsal davranışların belirlenmesinde de ön plandadır (Berger, 1993: 58). Bu anlamıyla din, toplumsal yaşamı şekillendiren, kişilerin üzerinde bir nevi kontrol mekanizması işlevi gören bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda modern kent, ortaya çıkan farklı hayat tarzlarının, dinsel sembelleri azalttığını da ifade etmekte ve dinin kurumsal yapısı, bireylerin kişiselliğine indirgemıştır (Berger, 1993: 162- 163). Modern kent yaşamında dinin yaşayışı *sekülerleşme*

başlığı altında ele alınmaktadır. Sekülerleşme ile akıl ve sorgulama ön plana çıkmış, kentleşme bireyci bir yaklaşım benimsetmiş, dini sembollerin önemi azalmış ve teknoloji dini geri plana atmıştır (Marshall, 2020: 645-646). Modern kent dünyasında din, toplumsal ilerlemelerden çabuk etkilenen bir hal almıştır (Berger, 1993: 109). Bu durumu, dini pratiklerin ifade edilmiş şekliyle ele aldığımızda, namaz kılma eyleminin cami dışındaki alanlarda yapılmaya başlanması; kurban kesme eyleminin kentin olası yerleriyle sınırlandırılması gibi değişimler göze çarpmaktadır. Geleneksel toplumların sosyal yaşantısında din önemli ve en üst tabakada bulunurken; modern sanayi toplumlarında ortaya çıkan bireycilik anlayışı dini kendi kabuğuna çekmiştir. Din, modern sanayi toplumlarında, bireyin vicdan ve kişisel tercihi haline gelmiştir (Günay, 2020: 399). Kentleşme ve din ilişkisi gözlemlendiğinde, kentte geleneksel değerlerin devamı, küçük esnaflar ve muhafazakâr esnaflar etrafında birleşmekte olup; yeni dini yaşayış biçimleri daha küreselleşmiş sermaye grupları etrafında birleşmiştir. Bu anlamıyla söylenebilir ki kentleşme sürecinde, geleneksel dini yaşayış biçimlerini de içinde barındıran, yeni kentsel değerlerden de bir şeyleri sentezleyen yeni bir dini yaşayış biçimi, kent ortamında kendini gösterir (Çelik, 2013:67-68). Geleneksel toplumlarda dini yaşayış biçimlerinde topluma katılmayanlar son derece azken, modern toplumda ilgi ya az ya da hiç yoktur (Günay, 2020: 399). Kentleşme ile kentteki artan uzmanlaşma ve iş bölümü, günlük yaşamın yoğun olması, aile içi rollerin değişip dönüşmesi, eğitim ve kitle iletişim araçlarının etkisi de dini yaşayışı etkilemekte ve bireyler gündelik yaşamlarında dine vakit ayırmakta zorlanmaktadır (Günay, 1986: 46).

Türkiye’de özellikle sanayileşme ile başlayan kentleşme olgusunun toplumsal hayata yansımaları da önemli bir boyuttadır. Dinsel yaşayıştaki düşüş ise özellikle sanayi bölgelerinde daha fazla gözlemlenmektedir. Dini yaşayıştaki kır ve kent ayrımının yapılması, sanayileşmenin etkisinden dolayıdır. Sanayileşmenin, geleneksel din üzerinde olumsuz etki bıraktığını da söylemek mümkündür (Günay, 2020:399). Sanayileşme sürecinde, değişime en fazla maruz kalan kesim ise göçmenler olmaktadır. Aile bağlarının etkisinin azalmaya başladığı kentleşme sürecinde birey, kentte uyum gösterebilmek adına dayanışma ağlarına başvurur. Bu dayanışma ağları da genel olarak dini gruplar olmaktadır (Tatar, 1997: 83-86, akt. Çelik, 2013: 35-36). Kentleşme sürecinde *kurumsallaşmanın* geç olması ya da yetmemesi istihdam, barınma, eğitim gibi alanlarda ortaya çıkan dayanışma ağları, bireyin öfke ile sapmasını engelleyici görevini üstlenmektedir. Kent hayatına katılmada sorun yaşayan göçmenler için bu dayanışma ağları, sosyalleşmek adına başvurdukları önemli ağlardır. Göç ve kentleşme sürecinde bu dayanışma ağları birer *tampon mekanizma* görevi üstlenmekte ve bir *alt kültür* oluşumuna zemin

hazırlamaktadır. Akraba, cemaat ilişkilerinin yarattığı bu sosyal çevre, göçün sarsıcı etkisini hafifletmekte başarılı bir etkidir (Çelik, 2013: 37-38).

Kentleşmenin dini yaşayış pratiklerine etkisini şu şekilde sıralayabiliriz (Çelik, 2013:44):

- Fal ve büyü gibi inançların, bireylerin sosyo-ekonomik durumuna göre çeşitlenmesi
- Alt sınıfa ait hoca kavramının üst sınıflarda medyum kavramına evrildiği
- Ramazan ayının kurumları da etkilemesi, örnek olarak çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve bayram tatillerinin oluşması
- Kurban kesme eyleminin belirli gruplara devredildiği
- Dini bilgiyi öğrenmede kurumsallaşma
- Kitle iletişim araçları ile dinsel bilgiyi yaymada kolaylık

Kent ortamı insanı bireyselliğe doğru itse bile, dinin bireyselleşmesi ve kurumsallaşmasının yayımları devam etmektedir (Çelik, 2013: 45). Ayrıca söylenebilir ki; büyü, hipnoz gibi dini pratikler, modernleşme ile birlikte kapitalizmin bir aracı haline gelmiş ve yeni meslekler türetmiştir. Örneğin; büyücülerin bir miktar para karşılığı büyü yapması gibi.

3.3. Küreselleşme Sürecinde Dinin Konumu

Toplumsal yaşamı bir bütün olarak değerlendirmek, onu oluşturan sosyal, kültürel, ekonomik, dini, siyasi vb. unsurları göz ardı etmeden analiz etmek, toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümü tahlil etmede oldukça önemlidir. Toplumun yapısını oluşturan unsurların herhangi birisinde meydana gelen değişme, diğerlerini de etkilemektedir. Din olgusu da toplumun en önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle insanların daha genel bir ifade ile insanlığın yaşamındaki yeri oldukça önemlidir. Din, toplumsal yaşam içerisinde toplumsal değişmeye bağlı olarak kendini revize etmektedir aşlında toplumlar dini, kendi sosyo-kültürel şartlarına göre anlamakta, algılamakta ve uygulamaktadırlar (Akdoğan, 2004: 97). Bu nedenle değişen toplumsal şartların etkilediği kentin geleneksellikten uzaklaşan yapısı içinde dini yaşayış, yorum ve hareketler yeni bir form kazanmıştır.

Küreselleşme ile birbirine daha yakın olan dünya kentleri, dini hareketlerin çoğalmasına, şekillenmesine ve yeni dini hareketler oluşmasına olanak sağlamıştır. Dinde yeni geleneklerin oluşmasındaki en büyük etken şüphesiz ki küreselleşme olmuştur. Küreselleşme ile birlikte dindeki geleneksel davranışlar modernliğe ve gelişime açık bir hal almaya başlamıştır.

Sosyal yaşantının ve kültürün modernleşmesi bu bağlamda din üzerinde etki göstermiştir. Küreselleşmenin en önemli unsuru olan kitle iletişim araçlarının yoğun kullanımı, sanayileşmenin yarattığı göç olgusu, dinin çoğalmasına olanak sağlamıştır. Ekonomideki liberal politikalar ve dinsel simgelerin etkilenim oranının yüksek olması dindeki özgürlükçü düşüncenin kaynağını oluşturmaktadır (Bodur, 2018: 214). Küreselleşmenin din üzerindeki etkisini anlamlandıracak en iyi yol kültürel küreselleşmeden bahsetmek olacaktır. Kültürel küreselleşmeyi, modernlik olarak da algılayabiliriz. Modernleşmenin bir yönü de bireyselleşmeyle bağlantılıdır. Bu bağlamda bireyselleşme ile dini yaşayış biçimleri dönüşmeye başlamış, geleneksel dini hareketlerden bireysel dini yaşayışa geçilmeye başlanmıştır (Berger, 2017: 606). Geleneksel dayanışma ve aidiyet duygusunun zayıfladığı modern dönemde, kentlerin hızlı bir şekilde değişmeye ve dönüşmeye başlaması, aynı zamanda “kent dindarlığı” şeklinde yeni bir dindarlık tipolojisinin oluşmasına da neden olmuştur.

Din, insanlara ilk geldiği şekliyle hemen hemen uygulanmamaktadır. Yaşanmış toplumsal olaylar, din üzerinde bir etki ve sembolik iz bırakmış ve her yaşanmış olay ile birlikte din de değişime uğramıştır. Bu değişime kaynaklık eden en önemli olay ise küreselleşme olmuştur. Küreselleşme, yenilikçi ve modern yaklaşımı ile dinin yönünü değiştirmiş, din ise küreselleşmeye direnen ve değerlerini korumaya çalışan durumda kalmıştır (Aykut, 2019: 12). Küreselleşmenin getirdiği yenilikler karşısında din de değişim ve dönüşüm ile karşılık verme ihtiyacına girmiştir. Gerek bireysel gerekse de sosyal anlamda yeniden yorumlanan din, yeni kavramsallaştırmalar içerisine girmiştir. Yeniden kavramsallaştırılan dinin, geleneksel yaşayış biçimi, kutsala yüklenen anlam da değişmiştir. Fakat bu noktada dinin tam anlamıyla anlamından uzaklaştığını, seküler bir hal aldığını söylemek doğru olmaz. Nitekim kitle iletişim araçlarının hâkim olduğu küresel dünyada din, iletmek istediği mesajı evrensel bir biçimde kitle iletişim araçları ile de iletebilmektedir (Aykut, 2019: 12-13). Bu noktada küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu düşüldüğünde, dinin küreselleşmeyi desteklemesi beklenmektedir. Çünkü hemen hemen her din farklı algılanmaya müsait durumdadır (Usta, 2003: 181). Küreselleşme, dini düşüncenin yayılımına olumlu etki bırakmaktadır. Böylece yeni dini kimliklere de ifade alanı açmaktadır (Yeşilyurt, 2003: 139). Kentin bireysel ve seküler bir kültürü bünyesinde barındırması, dinin küreselleşen kentler içinde varlığını aynı formda devam ettirmesi bağlamında önemlidir. Küreselleşmenin imkânı ile evrensel bir hale de gelebilen din, teknolojinin yaydığı bilgiler ile de daha doğru bir anlayışın gelişmesine de katkıda bulunabilmektedir (Kılıç, 2003: 18-19-20). Modernitenin imkânlarından sonuna kadar faydalanılması

anlamında dinin farklı boyutlarıyla küresel kentlerde kendini göstermesi, insanların bu yeni yaşamı anlama ve anlamlandırma bağlamında önemlidir.

Kültürel küreselleşmenin ise din üzerindeki etkisi, dini daha bireysel boyuta çekmektedir. Böylece din geleneksel değerlerinden uzaklaşmaktadır. Kültürel küreselleşme metalaşma ile birlikte değerlerin de tüketilmesi noktasında ön plana çıkmaktadır. Bu noktada önemli olan geleneksel değerlerin ortadan yok edilmesi değil, değerlerin tüketimle bütünleştirilerek var olan değerlerini kaybetmesi yönündedir. Buna örnek olarak günümüz küresel dünyasında şarkıcılar, oyuncuları, sporcular ve benzeri popüler unsurlar bireylerde, dinsel değerlerden daha fazla ön plana çıkmaktadır (Çapçioğlu, 2008: 171). Bu noktada yine özellikle göçmenlere değinmekte fayda vardır. Küreselleşmenin yarattığı istihdama göç eden göçmenler, oluşmuş kültürel farklılıktan daha az etkilenmek ve uyum sağlamak için din ile ilişki kurmakta ve dini sorgulamaktadır. Bu durumda din iki durumun odağı noktasına gelmektedir. İlki, küreselleşme karşısında din, toplumu moral vermek açısından yeniden şekillendirmeyi amaçlar; ikincisi ile kendi mesajını iletmek üzere küreselleşmenin kitle iletişim araçlarını kullanan din, eski geleneklerini bir noktada geride bırakmada küreselleşmenin meşru zeminini oluşturmaktadır (Castells, 2004: 125). Bunu yaparken de başvurduğu ana dayanak, sosyal değişimin de en önemli unsuru olan bilginin artışıdır (Türkdoğan, 2014: 67). Bilgi artışı, toplumsal birimlerin oluşmasında ve kültürel birtakım yeniliklerin yayılmasında oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Yukarıdaki tartışmalardan din ile küreselleşme ilişkisinin olumlu ya da olumsuz olduğunu saptamak zordur. Nitekim küreselleşme ve din tek taraflı olmayarak birbirlerini etkilemişlerdir. Fakat söylenebilir ki küreselleşmenin aracı olan kitle iletişim araçları, dinin evrenselliğini duyurmasında büyük fayda sağlamıştır. Nitekim din, teknolojiyi kullanmış olmasaydı şu an, etkisinin azalmasının boyutunu konuşuyor olurduk.

Dijital haber sitelerinin açılmaya başlamasıyla çeşitli dini sitelerin de internette var olduğunu görüyoruz. Dini sohbetlerin gerçekleştiği bu sitelere ek olarak, televizyonlarda sadece Ramazan Bayramı ile kısıtlı kalmaksızın dini programlar varlığını sürdürmektedir. Yine sosyal medya araçları ile canlı yayın açan din insanları, yüksek oranda katılımcıya erişebilmektedir. Ek olarak ibadethanelerin de internet üzerinde sanal sürümlerinin açılmış olması, teknolojik seyahate imkân tanımakta ve bir çeşit sanal turizm yapmaktadır.

Dinin teknolojiyle birlikte gelişme çabasına karşın değerler konusunda küreselleşmenin önüne geçemediğini de söylemek yanlış olmamaktadır. Eski dini geleneklerin yerini daha modern alışkanlıklar yer almış ve yeni ilişki modellerini etkilemede din eksik kalmıştır. Geleneksel davranışlardan camiye

gitmek, bayramlaşmak yerini toplu mesaj atmak ve sosyal çevre ile bir kafede toplanmak almıştır. Dini bilgileri öğrenme alanı olarak ise Kuran Kursları yine kendisini çeşitli uygulamalar ve teknolojiye teslim etmiştir.

Bir diğer eleştiri noktası olarak din ve tüketim arasındaki ilişki de kapitalizmin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Nitekim dinlerce yasaklanan belli başlı yiyecek ve içeceklerin, üstlerinde açıklayıcı bilgilere yer vererek, toplumun gönül rahatlığıyla tüketmesine olanak sağlamıştır. Örnek vermek gerekirse, market raflarında yer alan çeşitli bisküvilerin üzerinde “helal ürün” baskısı bulunmakla beraber; temel besin kaynağı olan tavuk ve etlerin ambalajlarına da “helal ürün” etiketi yer verilmektedir. Kapitalizmin din motiflerine yönelik tüketim araçları da son zamanlarda sıklıkla karşılaşılmaya başlanmıştır. Yine örnek vermek gerekirse, cep telefonlarına yüklenen ezan saatleri uygulaması, zikirmatik, ahşap kutularda hediyelik kutsal kitaplar ve hediyelik olarak paketlenen dini hediyeler, kapitalizmin küreselleşme ile dine uyguladıkları bir tarife olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç

Din, geçmişten bu yana değerleriyle yaşama yön veren toplumsal bir olgudur. Toplumsallaşmada önemli bir yeri olan din, kentleşme süreci ile birtakım değişimler geçirmiş ve küreselleşme ile de değerini kaybetmeye yüz tutmuştur. Sanayileşme ile birlikte kırdan kente göç akımı meydana gelmiş ve farklı kültürler kentlerde toplanmaya başlamıştır. Kentin kültürüne yabancı olan kır göçmenleri ise kentteki bu yabancı ortama uyum sağlamak adına genellikle kendi hemşehri ve akrabalarıyla bir bütünlük içerisine girmiştir. Kentteki yabancılaşma duygusunu aza indirmek için ise din, sığınılacak güvenli bir liman konumundadır. Kentleşmenin düzenli bir süreçte ilerlediğini söylemek doğru bir söylem olmaz çünkü kentleşme, son derece kontrolsüz ve karmaşık bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu noktada birey, aile içindeki rollerin değişimine, aile bireylerinin konumunun yeniden şekillenmesine yine yabancılaşma ile bakmaktadır. Kentleşme sürecinde yine de geleneksel dini değerlerin yine göçmenlerde korunduğunu görülmektedir. Kırdaki cemaat ortamı kentte cemiyet ortamına dönüşmekte ise de göçmenler için durum kırdaki cemaatleşmeden kentteki cemaatleşmeye doğru evrilmiştir.

1980'lerle birlikte uygulanan neoliberal politikalar ve sonrasında görülen küreselleşme ise dinsel değerlerin öneminin nispeten azalmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bu noktada ekonomik, kültüre, sosyal ve siyasal olarak tüm dünyanın tekleşmesi olarak ifade edilen küreselleşme, bireyin değer algısında tamamen değişime neden olmuştur. Özellikle kitle iletişim araçları ve yaygınlaşan internet kullanımını geleneksel değerlerin yerini almıştır. Bu

noktada din, kendi varlığının devamı için küreselleşme ile birlikte hareket etmek durumunda kalmış ve aslında vermek istediği mesajı, kitle iletişim araçlarını kullanarak tüm dünyaya duyurma imkânına sahip olmuştur. Bu bağlamda küreselleşmenin din üzerinde hem olumlu hem de olumsuz bir etkisi olduğu söylenebileceği gibi; dinin de küreselleşme üzerinde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Bireyselleşmenin arttığı noktada din, insanlara sığınacak liman olmaya devam etmiş ve küresel dünya ile bir uyum yakalamalarına yardımcı olmuştur.

Sesini daha büyük kitlelere ulaştırabilme imkânına rağmen, dindeki değer algısı her geçen gün daha da düşmektedir. Eski geleneklerin yerini teknoloji almış ve dini mekânları ziyaret geleneğini, sanal ziyaretlere devretmiştir. Bu noktada zaten dini değerlerin yerini daha popüler olarak futbol, sinema, müzik gibi uygulamaların aldığı da unutmamak gerekmektedir. Dindeki değer algısının düşmeye başlamasında en büyük etken olarak modernliğin getirisi olan bireyselleşme göze çarpmaktadır. Bu noktada modernlikle beraber gelen bireyselleşme ve yine modernlikle beraber gelen yabancılaşma, toplumda aynı zamanda bir değere tutunma ihtiyacı da doğurmaktadır. Dini değerler yerini küresel araçlara bırakmaya başladıysa da bir noktada modernliğe uyum sağlamaya devam da ettiği için tamamen yok olduğunu ya da tamamen yok olacağını söylemek doğru olmaz. Sonuç yerine söylenebilecek; küreselleşme ile birlikte din de küreselleşmeye başlamış ve modernliğe uyum sağlayarak kendi değerini gelecek nesillere aktarmayı amaçlamıştır. Modern dünyanın getirisi olan bireyselleşme ve yabancılaşmanın etkisi bu noktada toplumun inanç değerini bir arada tutmasına yol gösteren din ile etkisini azaltmaya çalışacaktır.

Kaynakça

- AKDOĞAN, A. (2004). Sosyal Değişme ve Din, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- AKYÜZ, N. ÇAPCIOĞLU. İ. (2018). Din ve Toplum İlişkileri. Ed.: Niyazi Akyüz& İhsan Çapcıoğlu, Din Sosyolojisi El Kitabı içinde (43-48), 5. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları.
- AYKUT, G. (2019). “Küreselleşme Sürecinde Değişen Din Algısı Üzerine Bir İnceleme: İstanbul Nişantaşı ve Sultanbeyli Örnekleri”, (Master’s Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- BAL, H. (2002). *Kent Sosyolojisi*. Bursa, Sentez Yayınevi.
- BERGER, P. L. (2017). “Dinler ve Küreselleşme”. (Çev.: Hatice Gül), *Bilim Name: Düşünce Platformu*, 2017(34), 603-613.
- BERGER, P.L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (Çev.: A. Coşkun), İstanbul, İnsan Yayınları
- BOOCKIN, M. (2017). *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, 2. Baskı, (Çev. B. Özyalçın). İstanbul, Sümer Yayınları.
- ERGUN, C., GÜL, H., SALLAN GÜL, S. (2013). “Neoliberal Küreselleşme ve Küresel Kent”, Güneş M. DERİCİOĞULLARI ERGUN A. ERGUN C. (der). Kent Üzerine Özgür Yazılar içinde (31-39), İstanbul, Bağlam Yayınları.
- CASTELLS, M. (2004). *Ağda Küreselleşme, Kimlik ve Toplum-Calhoun, Lyon ve Tourain’e Cevap: Küresel Kısıtma Karşısında İnsan*, (Çev.: Ş. Yalçın), İstanbul, Ufuk Kitap.
- ÇAPÇIOĞLU, İ. (2008). “Küreselleşme, Kültür ve Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 153-183.
- ÇELİK, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ÇELİK, C. (2013). *Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına: Dindarlığın Değişen Kentsel Görünümleri*. (Ed.: Demirci, M.), İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- ÇELİK, C. (2016). “Göç, Kentleşme ve Din”, *Din Sosyolojisi* El Kitabı içinde (297-306), Ed.: Niyazi Akyüz&İhsan Çapcıoğlu, 4. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları.
- GIDDENS, A. (2016). *Sosyoloji*, (Haz.: Senem Tüfekçioğlu, Prof. Dr. Ayşe Nilüfer Durakbaşa, Dr. Funda Karapehlivan Şenel), 7. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- GÜL, H.& ERGUN, C. (2016). *Kente Dair*, Ed.: Mim S. Tümtaş, A. Dericioğulları Ergun, C. Ergun, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- GÜNAY, Ü. (1986). “Modern Sanayi Toplumlarında Din”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(3), 41-88.
- GÜNAY, Ü. (2020). *Din Sosyolojisi*. 16. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları.

- KARAMAN, R. (2000). *Sanayileşmenin Dine Etkisi (Mersin Örneği)*, Konya, Akın Ofset.
- KAYAN, A. & MARDİNLİ, İ. (2020). “Kentleşme-Sosyal Değişme ve Ekonomik Gelişme İlişkisinin Değerlendirilmesi”. *GÜ İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 4(4), 256-271.
- KELEŞ, R. (1995). “Kentleşme ve Türkçe”. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 6.
- KELEŞ, R. (2021). *Kentleşme Politikası*. Ankara, İmge Kitabevi.
- KILIÇ, R. (2003). “Küreselleşmenin Değer Boyutu Üzerine”, *Dini Araştırmalar*, 6(17).
- KIRAY, M. B. (1998). *Kentleşme Yazuları*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- KIRAY, M. B. (1972). *Örgütlemeyen Kent: İzmir*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- KIRAY, M.B. (1999). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Ankara, Bağlam Yayınları.
- KIVILCIM, F. (2013). “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- KÖSE, H. Ö. (2003). “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, (49), 3-46.
- MARSHALL, G. (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev.: O. Akınhay ve D. Kömürücü, 4. Baki, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- PUSTU, Y. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Kent ‘Antik Site’ den Dünya Kentine”, *Sayıştay Dergisi*, (60), 129-151.
- SUNAR, L. (2020). *Marx ve Weber’ de Doğu Toplumlari*, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- TURUT, H. & ÖZGÜR, E. M. (2018). “Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(1), 1-19.
- TÜMTAŞ, M. S. (2020). *Nöbetleşe Dışlanma: Göç ve Sosyal Dışlanma Döngüsü*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- TÜMTAŞ, S.& ERGUN, C. (2016). “Küreselleşme ve Kentlere Etkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 135-150.
- TÜRKDOĞAN, O. (2014). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*, Konya, Çizgi Kitabevi.
- USTA, N. (2003). “Küreselleşme ve Din”, *Dini araştırmalar*, 6(17), 179-183.
- WACH, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev.: B. İnandı), Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- WEBER, M. (2018). *Şehir: Modern Şehrin Oluşumu*, Çev.: Musa Ceylan, 12. Baskı, İstanbul, Yarın Yayınları.

- YAYLI, H. (2012). “Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: “İstanbul Örneği”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 331-356.
- YEŞİLYURT, T, (2003). “Globalleşen Dünyada Dinin Anlamı”, *Bir Kelam Problemi Olarak Din Dünya İlişkisi İçinde*, Çorum, Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ZIJDERVELD, A. C. (1985). *Soyut Toplum* (Çev.: C. Cerit), İstanbul, Pınar Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://sozluk.gov.tr/> (12. 06.2023)

Derik İlçesi Halhalı Zeytin Üretiminin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi

Gülbin Abatay¹

Zerrin Karakuzulu²

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin Halhalı Zeytin çeşidinin orijini olan Derik ilçe merkezinde yürütülmüştür. Çalışmada, bölgenin önemli geçim kaynağı olan Halhalı Zeytin çeşidinin kırsal kalkınma bağlamında değerlendirilmesi ve yerleşmenin mekânsal gelişiminden olumsuz etkilenen zeytin alanlarının korunmasına yönelik planlamaların hazırlanması amaç edinilmiştir. Öncelikle araştırma sahasında bu çeşidin üretilebilmesini destekleyen coğrafi şartlar ele alınmıştır. Yüzey şekilleri, iklim, hidrografik özellikler ve toprak özellikleri açısından konu irdelenmiştir. Derik ilçe merkezinde zeytin tarımını destekleyen en önemli topografik ünite ilçe merkezini kuzeyden çevreleyen dağlık alandır. Çünkü Eosen yaşı bu kalker alanlar, ilçe merkezini kuzeyden gelen rüzgârlara karşı korumaktadır. Çalışma sahasının iklimi Akdeniz iklim özelliklerine benzer nitelikler taşımaktadır, dolayısıyla iklim koşulları açısından destekleyicidir. Hidrografik açıdan Zeytinpınar Deresi ve Gap Deresi sulama amaçlı değerlendirilmektedir. Sahada Kireçsiz Kahverengi orman topraklarının ve Kahverengi orman topraklarının yaygın olması da pedolojik açıdan zeytin üretimini desteklemektedir. Daha sonra Arg GIS 10.5 yazılımı kullanılarak zeytin üretim alanları belirlenmiştir.

Son aşamada, kırsal kalkınma bağlamında zeytinin ilçeye ekonomik katkısının artırılmasına ve yeni üretim alanlarının belirlenebilmesine, sürdürülebilirlik açısından da korunmasına yönelik planlama önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın yerel yöneticilere ve planlamacılara, tarım alanlarının korunması hususunda altlık veri oluşturması ümit edilmektedir. Halhalı Zeytin çeşidinin orijini olan Derik Coğrafi ünitesindeki üretim alanlarının, CBS kullanılarak tespiti, kırsal kalkınma bağlamında değerlendirilmesi, hem zeytin alanlarının korunması konusunda farkındalığı arttıracak hem de literatüre katkı sağlayacaktır.

1 Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, gulbin.abatay1@ogr.sakarya.edu.tr, 0009-0007-6039-0417.

2 Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Sakarya, zkarakuzulu@sakarya.edu.tr, 0000-0002-3642-6922.

Giriş

Kırsal alanlarda yaşayan insanların genelinin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Hayatlarını idame ettirebilmek için insanlar toprağı işler ve mahsul elde ederler. Bu sirkülasyona devam etmelerinin temel iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki ticari anlamda para kazanmakken diğeri ise günlük besin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Kırsal alanlarda topraktan elde edilen mahsuller geleneksel ürün niteliğı taşımaktadır. Geleneksel ürünlerin üretimi esnasında ekipman yetersizliğı, pazarlama alanın bölgesel olarak kalması gibi faktörler, akabinde birçok zorluğı ortaya çıkartmaktadır. İşte bu noktada Kırsal kalkınma olgusu, bu gibi problemlerin ortadan kalkmasında önemli rol oynamaktadır. Çünkü kırsal kalkınma dediğimiz kavram *kırsal alanda yaşayan ve geçimini ağırlıklı olarak tarım sektöründen sağlayan toplum kesimlerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve gönenç düzeylerinin yükseltilmesi, kırsal alanlar ile diğere bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının azaltılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimin sanayi ile bütünleştirilmesi, işsizliğin azaltılması, göçün önlenmesi amaçlarını taşımaktadır* (Özkan, 2007:). Bu bağlamda Kırsal Kalkınma sadece tarımsal bir gelişmenin öncelliğini yapmıyorken, bölgedeki insanların sosyal yaşamlarını, ekonomik büyümelerini sağlayarak gelişmiş toplumlar statüsüne ulaşması noktasında bütünlük bir süreci kapsamaktadır. Geleneksel ürün üretim noktasında kırsal alanları çok yönlü etkilediğı söylenebilir. Aşağıda yer alan *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanan ve 2011 yılında tamamlanan Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013, 9. Kalkınma Planı ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi kapsamında, AB Katılım Öncesi Mali Yardımlarına (IPARD) eşleştirme amacı ile hazırlanmıştır. Kırsal kalkınma planı tedbir faaliyetleri dört ana stratejik amaç altında toplanmıştır.*

1. *Ekonominin geliştirilmesi iş olanaklarının artırılması,*
  - Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi önceliğı altında; agro-turizm, kültür köyü, konaklama işletmeciliğı, ilçe turizm paketinin hazırlanması vb faaliyetler,
2. *İnsan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi,*
3. *Kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması,*
4. *Kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesi,*
  - Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi kapsamında; eko-turizm ve uygulama planlarının hazırlanması faaliyetleri (Pekizoğlu, 2012).

Dünya da ve Türkiye’de Kırsal kalkınma türleri incelendiği zaman çoğunlukla sürdürülebilir tarım ile kırsal turizmin birbiriyle entegre olarak alana fayda sağlanması hedeflenmektedir. Geçimini tarım sektörü ile devam ettiren insanlar toprağı işlerken bunun sürdürülebilirliğini bir taraftan sağlarken diğer taraftan da getirisinin fazla olması için alanın doğal ve beşeri turistik alanlarını kırsal turizm ile bütünleştirmektedir. Nitekim kırsal turizm ile sürdürülebilir tarım bütünleştiği zaman alanın kırsal kalkınma boyutunda sosyal, ekonomik, politik ve siyasi bağlamda da kalkınmasına öncülük sağlamaktadır. Yani *Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramı doğal üretim kaynaklarının “korunarak geliştirilmesini” ve böylece verimli kılınmasını, kalkınma ile doğal kaynak dengesinin gözetilmesini, kalkınma süreçlerinde doğal ve çevresel değerlerin korunmasını, kalkınmanın ve doğal kaynakların yararının gelecek kuşaklara aktarılmasını ve istikrarlı gelir ve yaşam güvencesinin oluşturulması ile hem kent hem de kırsal toplumları için temel bir gelişmenin sağlanmasını tanımlamaktadır* ((Anonim 2000, 3) Pekizoğlu, 2012).

Sürdürülebilir kalkınma ve kırsal turizmin Dünyada ve ülkemiz de örnekleri bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışma sahasına bakıldığı zaman, Derik gibi küçük yerleşim yerlerinde insanların temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık üzerine inşa edilmiştir. Bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması, insanların hayatlarını devam ettirmesine fayda sağlamaktadır. Bu noktada, Derik gibi tarihi ve doğal turistik kaynaklara sahip olan bir sahada, mevcut tarımsal potansiyelin, turizm ile bütünleştirilmesi, kırsal kalkınma açısından oldukça faydalı olacaktır. Kırsal Kalkınmanın asıl amacı bir bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişimini sağlamak iken Derik bu amaca hizmet edebilecek bir kırsal alan özelliği taşımaktadır.

Amaç

Derik ilçe merkezinde Halhalı Zeytini üretimi yapılmaktadır. Aynı zamanda Derik sosyal ve ekonomik açıdan gelişmişliğini tamamlamayan bir saha özelliği taşımaktadır. Tarım alanlarının geniş araziye sahip olması ve turizm kaynaklarının da oldukça fazla olmasından ötürü kırsal kalkınma çalışmalarının yapılması için uygun bir saha örneğidir. Bu bağlamda Derik’in çalışma alanı olarak seçilmesinin temel amacı, Halhalı zeytin üretiminin sürdürülebilirliğini sağlamak ve kırsal turizm ile entegrasyonunu sağlayıp sahanın çok yönlü gelişimini desteklemek için yapılabilecekleri belirleyip öneri olarak geliştirmektir. Bu sayede sahada yaşayan insanların yaşam koşullarının iyileşmesi, ekonomik refah seviyelerinin yükselmesi ve en önemlisi göçün azalıp, işsizlik probleminin ortadan kalkması söz konusu olabilecektir. Çalışmanın amacı Derik’in Halhalı zeytini özelinde sahip olduğu potansiyeli

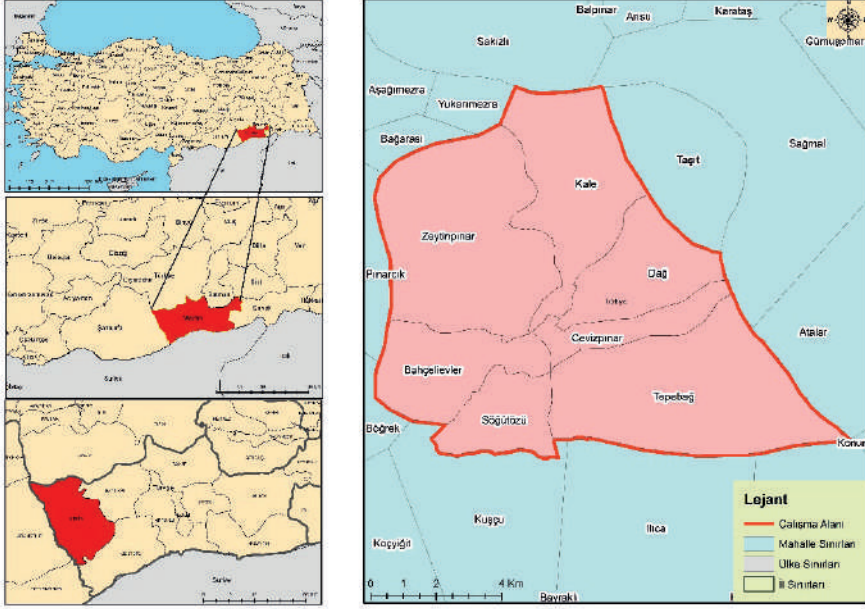
belirlemek ve bu potansiyel ölçüğünde Derik'in kırsal kalkınmasına ve zeytin alanlarının korunmasına katkı sağlayabilecek çözüm önerileri sunmaktır.

Yöntem ve Materyal

Çalışmanın amacına uygun olarak zeytin alanlarının yıllar içindeki alan bazı değişimlerini ortaya koyabilmek için Corin'den 1990 ve 2018 yıllarına ait veriler Arg GIS 10.5 yazılımıyla haritaya dönüştürülüp Arazi Kullanım Haritası oluşturularak durum tespiti yapılmıştır. Çalışma sahasına ait mevcut zeytin alanları ve zeytin tahsis alanlarının tespiti için Google Earth Pro programında çizilen saha verileri Kmzl verisi olarak Arc GIS 10.5 programında arazi kullanımı verileri düzenlenip kullanıma hazır hale getirilerek tek bir veri havuzunda toplanmış olup, harita formatına dönüştürülmüştür.

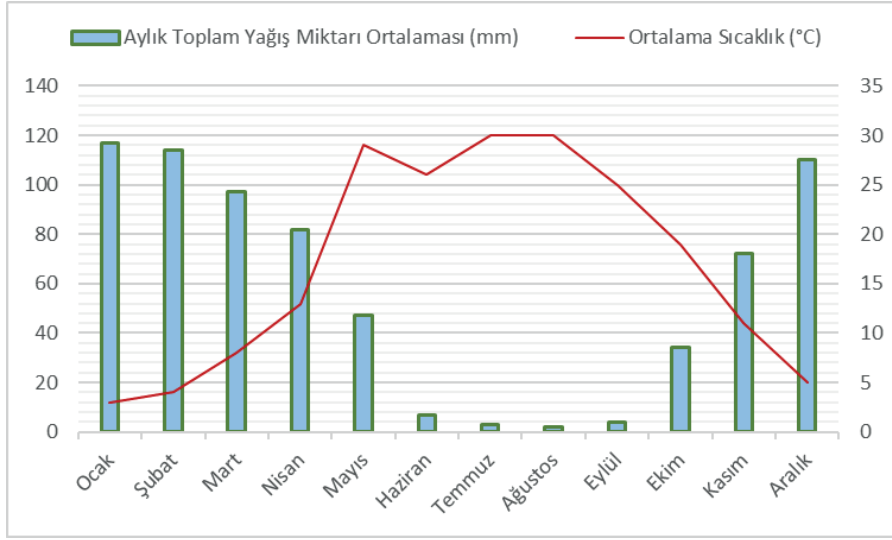
1. Çalışma Sahasının Lokasyonu Ve Zeytin Üretimini Destekleyen Coğrafi Şartlar

Çalışma sahasını oluşturan Derik ilçesi Mardin ilinin kuzeybatısında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Alt Bölümünün başladığı noktada yer almaktadır. Derik İlçesini; Batı ve Güneybatıdan Şanlıurfa ilinin Viranşehir ve Ceylanpınar ilçeleri, Kuzeyden Diyarbakır'ın Çınar ilçesi, Güney ve Doğudan ise Kızıltepe ve Mazıdağı ilçeleri çevrelemektedir (Şekil 1). İlk belediye teşkilatı 1874'de kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilanına kadar Diyarbakır'a bağlı iken 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Mardin il sınırlarına dâhil edilmiştir. Mardin ilinin 10 ilçesinden biridir. 2021 TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre nüfusu 62.203 olarak belirlenmiştir. İlçe merkezinin nüfusu da TÜİK 2022 verilerine göre 22,671'dur (TÜİK, 2023).

Şekil 1. Derik Lokasyon Haritası.

Çalışma sahasının iklimi Akdeniz iklim özelliklerine benzer nitelikler taşımaktadır. Yazlar sıcak ve kurak kışlar ılık ve yağışlı geçmektedir (Çizelge 2). Yazın çalışma sahasının Basra AB merkezinin etkisi altına girmesiyle birlikte sıcaklıkta önemli artış, yağış miktarında ise önemli düşüş yaşanmaktadır. Bu etkenlerden ötürü yazın su seviyesinde ciddi anlamda düşüş yaşanmaktadır. Derik'in yeryüzü şekillerinin farklı morfolojik ünitelerden oluşması, yükselti faktörüne bağlı olarak yağış miktarının kısa mesafelerde değişkenlik göstermesine sebep olmaktadır. Yükseltinin artış gösterdiği yerlerde yağış miktarının arttığı, yükseltinin azaldığı yerlerde yağış miktarının azaldığı gözlenmektedir (MGM, 2022).

Çizelge 2. 1941-2021 Yılları Arası Ortalama Sıcaklık Ve Yağış Miktarı Grafiği (MGM, 2022).

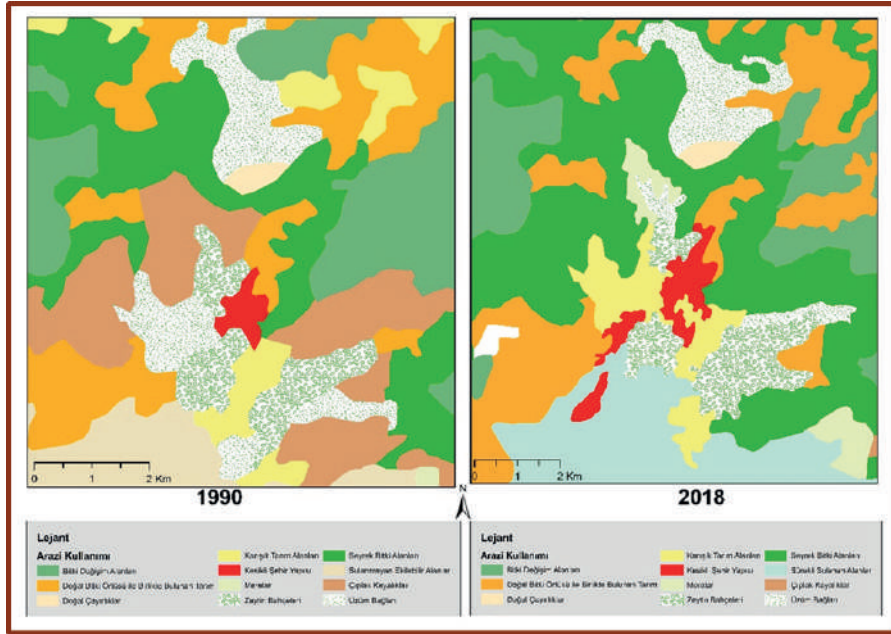
Zeytin alanları Derik ilçe merkezinde Zeytinpınar vadisi ve Gab vadilerinde yetişmektedir. Yükselti çok kısa mesafelerde değişkenlik göstermekle birlikte en düşük 400 m, en yüksek 1200 m arasında değişmektedir (Şekil 2). Derik ilçe merkezinde zeytin tarımını destekleyen en önemli topografik ünite, ilçe merkezini kuzeyden çevreleyen dağlık alandır. Çünkü Eosen yaşlı bu kalker alanlar, ilçe merkezini kuzeyden gelen rüzgârlara karşı korumaktadır. Bu durum sahanın bir mikroklima alanı olmasına sebep olmuştur (Erdoğan, 2018). Zeytinlerin yetiştiği toprak tipi; Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları ve Kahverengi Orman Toprakları olmak üzere iki grupta yer almaktadır. Zeytin normal şartlarda Akdeniz İklim bölgesi ürünü olmasına rağmen Derik'te yetişmesinde yukarıda bahsi geçen 3 ana etken söz konusudur.

Soğuğa karşı aşırı duyarlı değildir. (Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, 2006-ss.20). Mardin ilinde yapılan çalışmalar sonucunda, alınan meyve örneklerinin yağ analiz sonuçlarına göre; Toplam yağ oranı ortalama %25 ile Derik Halhalı çeşidinde bulunmuştur. En yüksek Oleik asit değeri % 69,4 olarak tespit edilmiştir (Ay, 2018-ss.67).

- 1990-2018 yılları arasındaki Arazi Kullanım Haritası incelendiğinde zeytin alanlarının yerleşmeye açılmış olduğu görülmektedir. Buda Derik'in zeytin bahçelerinin tehdit altında olduğunu göstermektedir (Şekil 3).

Şekil 3. 1990 ve 2018 Yılları Arazi Kullanım Haritası.

Şekil 4. Google Earth Uydu Görüntüsü, 2004-2022.

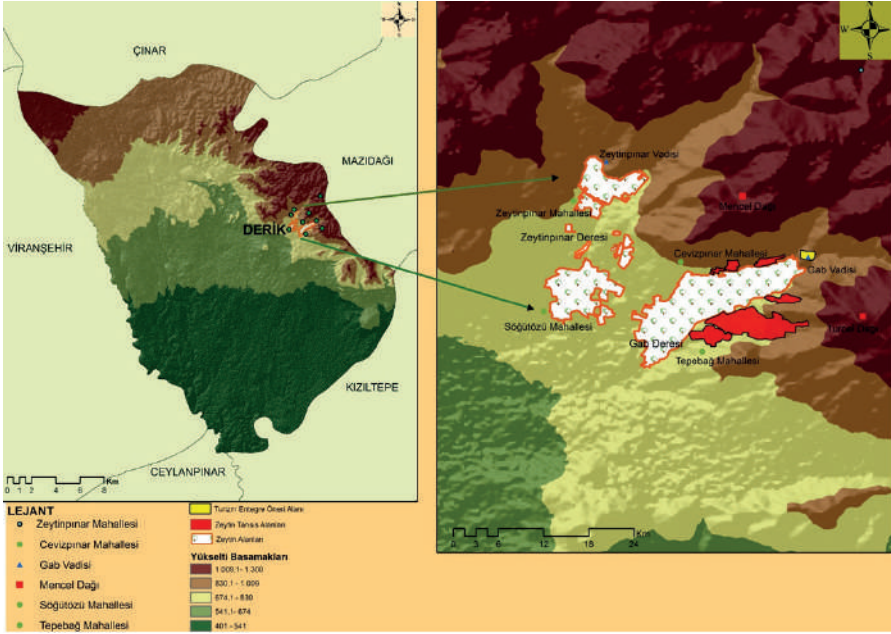
- Son yıllarda Küresel İklim değişikliği sonucu ortaya çıkan su yetersizliği Derik'te zeytin yetişen alanların azalmasında etkili olmaktadır (Şekil 4).
- Zeytin Akdeniz İklim indikatörü olmasına rağmen ilçenin kuzey kesimini oluşturan Eosen yaşlı kalker silsilesi zeytinliklerin kuzeyden gelen soğuk rüzgâra karşı korumaktadır.
- Zeytin, ışığı seven bir bitki türü olması münasebetiyle, soğuk olan bölgelerde, güney yamaçlarda zeytin yetiştiriciliği yapılmaktadır ve Derik bunun güzel bir örneği konumundadır.
- Sulama imkânının az olması tarım alanları ve zeytin alanları için biyolojik tehdit halini almıştır.

Derik ilçe merkezinde hali hazırda Halhali zeytin üretimi imkanlar dâhilinde sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bulgular kapsamında değindiğimiz, avantaj ve dezavantaj yaratan özellikler göz önünde bulundurularak, eldeki bu önemli argümanın kırsal kalkınmayı sağlamak amacıyla en rasyonel şekilde değerlendirilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak, günümüzde, küreselleşen dünya dinamikleri göz önüne alındığında artık salt tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin tek başına yeterli olmadığı gözlenmektedir. Bu nedenle sahaya özgü tarım ürünlerinin, tarım ürünlerinin işlenmesinde kullanılan geleneksel üretim yöntemlerinin, sahanın doğal ve beşeri turistik kaynaklarının birlikte değerlendirilerek, kırsal turizm ile de entegre edilmesi, kırsal kalkınmaya ivme kazandıracaktır.

1.1.1. Sonuç ve Öneriler

- Sonuç olarak Derik'te kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi ve sürdürülebilir olması için Halhalı Zeytini son derece önemlidir. Mevcut zeytin alanları korunmalı, yerleşim alanları tarafından amaç dışı kullanımına müsaade edilmemelidir.
- Derik Ovası Sulama Projesi kapsamında zeytin alanlarının sulanabilmesine yönelik ek bir proje geliştirilebilir. Zeytin için pilot uygulama alanları oluşturulmalı, kaliteyi koruyarak verimi artırmak için çalışmalar yapılmalıdır. Zeytin alanlarının artmasını sağlamak amacıyla çiftçiler eğitilmeli ve teşvikler sağlanmalıdır.
- Zeytinpınar, Bahçelievler, Cevizpınar mahallesi ve Kale mahallesinde zeytin alanlarının yerleşmeler tarafından amaç dışı işgal edildiği tespit edilmiştir. Buradaki mevcut alanların korunması önemlidir. Tarıma elverişsiz dağ yamaçları yerleşim için kullanılabilir.

- Zeytinpınar mahallesi, Kale mahallesi Cevizpınar mahallesi, Tepebağ mahallesi ve Bahçelievler mahallesinin bir kısmı korunmaya alınmalıdır ve kesinlikle imar izni verilmemelidir. Buradaki mevcut tarihi doku da muhakkak korunmalıdır. Gerekirse restore edilecek meskenler belirlenmeli ve turizm için görsel peyzaj açısından çekici hale getirilmelidir.
- Diğer zeytin çeşitlerinden ziyade coğrafi işaret alabilmesi için saf Halhalı zeytini değerlendirmeli ve öne çıkarılmalıdır. Kademeli olarak diğer zeytin türleri azaltılabilir.
- Bu tarihi değere ve biyolojik çeşitliliğe gereken önem verilmeli, yetiştirme alanları ve ekosistemi korunmalı, genetik, rezerv amaçlı olarak tohum bankalarımızda korunma altına alınmalı ve biyo kaçakçılıkla yurtdışına yasal olmayan yollardan çıkarılmasına izin verilmemelidir (Özçelik, 2016).
- Soğuk sıkım üretim yöntemi mutlaka korunmalıdır. Turizm ile entegre edilebilecek, geleneksel üretim yöntemlerinin deneyimlenebileceği yöre mimarisi ile uyumlu küçük atölyeler açılmalıdır. Bu atölyelerde kadın iş gücü istihdam edilmelidir. Bu süreç tamamlanıncaya kadar mevcut tesiste üretim yapılabilir ancak, Halhalı zeytini dışında başka yerden zeytin alınmamalıdır. Atölyeler için tabiat parkı içerisinde de yanda gösterilen haritada belirtilmiş olan alan önerilebilir. Burada sabunun, zeytinin geleneksel üretim yöntemleri uygulamalı olarak turistlere gösterilebilir (Şekil 5).

Şekil 5. Çalışma Sahası Turizm Entegre Alanı Öneri Alanı Haritası.

- Geleneksel yöntem ile üretilen zeytin ve zeytinyağı özel logo ve özel şişe tasarımı ile pazara sunulmalıdır. Ulusal basında ses getirecek reklam ve tanıtımlar yapılmalıdır. Yerel yönetimler ürünün pazarlanabilmesi için yöresel ürün satış merkezi oluşturmalıdırlar ve bu merkezden satış yapılabilmesi için merkez adına sosyal medya hesapları oluşturmalıdırlar.
- Yöre de çok az kişinin geleneksel yöntemler ile yaptığı doğal sabun üretimi kültürel miras olarak aktarılmalıdır. Bunun için Halk Eğitim kursları bünyesinde eğitimler verilmelidir. Üretilen sabunlar açılacak yöresel ürünler merkezin de satışa sunulabilir.
- Sabun üretim aşamaları turizm destinasyonları arasına dâhil edilerek, Ürgüp'e gelen turistlerin toprak kap yapımını deneyimledikleri gibi Derik'e gelen turistlerin de uygulamalı sabun üretim aşamalarına katılım sağlanabilir.
- Doğal ve geleneksel üretim tarzı korunmalıdır.
- Son cümle olarak zeytin üretimi artırılmalı, geleneksel üretim yöntemleri korunmalı, tarım turizm ile entegre hale getirilmelidir. Derik'in kırsal kalkınması için bu üç nokta önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ay, M.; Derik İlçesinde (Mardin) Yetiştirilen Yerel Zeytin Çeşitlerinin Bazı Morfolojik, Fenolojik, Pomolojik ve Kimyasal Özelliklerinin Belirlenmesi, Harran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2018, Şanlıurfa.
- Doran, İ.; Koca, Y.K.; Pekkolay, B.; Mungan, M. Derik Yöresi Zeytinliklerinin Beslenme Durumunun Tespiti. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 2008, 21 (1), 131-138.
- Efe, R.; Soykan, A.; Cürebal, İ.; Sönmez, S. Dünyada, Türkiye’de, Edremit körfezi Çevresinde Zeytin ve Zeytinyağı. Edremit Belediyesi Kültür Yayınları 2013, No: 7.
- Erdinç, E.; Derik (Mardin) İlçesinin Güneyindeki Volkanik Sahanın Jeomorfolojisi. T.C Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)2018, Şanlıurfa.
- T.C. Çevre Şehircilik Ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. <https://www.mgm.gov.tr/>. (26.09.2023).
- Özçelik, H.; Derik Zeytini Ve Zeytinlikleri. SDÜ Bilim Dergisi 2016, (E-Dergi), Sayı: 11 (2): Ss. 133-135.
- Özkan, E.; Türkiye de Kırsal Kalkınma ve Politikaları ve Kırsal Turizm. T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimi) Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi 2007, Ankara.
- Pekizoğlu, F.; Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 2012, 14 (22): 83-92.
- TÜİK., biruni.tuik.gov.tr/medas/.(18.12.2023).
- Zeytin Yetiştiriciliği.;T.C. Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Zeytincilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü 2006. İzmir.

Roma İmparatorluğu Ekonomisinin Değerlendirilmesi

Yağmur Akarsu¹

Özet

Roma İmparatorluğu, istisnai büyüklüğü ve süresi sayesinde, tarımsal bir dünya imparatorluğu bağlamında ekonomik kalkınmayı incelemek için en iyi fırsatlardan birini sunmaktadır. Aynı zamanda Roma ekonomisi, organik yakıtlara dayanması ve tarım ile hane içi üretimin hakim olması bakımından tipik bir modern öncesi ekonomiydi. Gelişimsel açıdan, Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'nun Helenistik ekonomilerinin genişlemesinin devamı ve doruk noktası olarak görülebilir. Sonuç olarak, ticaret ve taşımacılık en başından beri Roma ekonomisinin merkezindeydi ve Roma'nın daha sonraki genişlemesi, erken dönemlerden itibaren, yalnızca siyasi gücün yayılmasıyla değil, aynı zamanda kısmen hükümet politikası tarafından oluşturulan ve kısmen de piyasa etkileşimi yoluyla ortaya çıkan sıkı bir ekonomik bağlantı ağının ortaya çıkmasıyla da karakterize edildi. Para birimi ve takas sistemi, Roma ticaretinin ve taşımacılığının gelişmesinin ve genişlemesinin ayrılmaz bir parçasıydı. Tarım, Roma ekonomisinin temelini oluşturuyordu ve muhtemelen nüfusun %80'inden fazlasını meşgul ediyordu. Temel ürünler arasında geleneksel Akdeniz üçlüsü olan zeytin, üzüm ve tahıllar yer alıyordu. Tarımsal uygulamalara ilişkin kanıtlar son derece az olsa da, genellikle tarım yöntemlerinde göreceli bir teknolojik istikrar olduğu varsayılır. Ancak Akdeniz tarım yöntemleri ve bitki türleri Avrupa da dahil olmak üzere geniş bir alana yayılmış ve özellikle kolonilerin etrafındaki kırsal alanların organizasyonunda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Gerileme belirtileri ilk olarak ikinci yüzyılın sonlarına doğru görünür hale gelir. Büyük ölçekli imparatorluk madenleri ve taş ocakları ikinci yüzyılın son çeyreğinde terk edilir ve bunu sikkelerdeki ince metalin güçlü bir şekilde değer kaybetmesi izler. Büyük ölçekli işleme ve üretim tesislerine yapılan yatırımlar ciddi ölçüde azalır, birkaç yeni inşaat yapılır ve bazıları kullanım dışı kalır ya da daha küçük ölçekte devam eder. Sonuç olarak, Roma İmparatorluğu tarih boyunca birçok ekonomik gelişme ve kriz dönemleri atlattır. Fakat Roma İmparatorluğu'nun iktisadi sistemi, ticareti, tarımı ve sanayi alanlarındaki başarısı birçok modern kavramın temellerinin atıldığı bir dönem olarak tarihe geçti.

1 Öğr. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, yagmurakarsu@comu.edu.tr, ORCID:0000-0002-4415-0997

1. Giriş

Roma ekonomisi, Roma'nın siyasi gücünün M.Ö. üçüncü yüzyıl ile M.S. birinci yüzyıl arasında Akdeniz ve Avrupa'da coğrafi olarak genişlemesiyle ortaya çıkan ve çağımızın ilk yüzyılları boyunca geç antik dönemde kademeli olarak gerilemesine kadar devam eden ekonomik sistemdir. Peter Temin (2001), Roma İmparatorluğunu birbirlerine bağlı muazzam bir yapı sistemi olarak tanımlamıştır.

Roma İmparatorluğu, istisnai büyüklüğü ve süresi sayesinde, tarımsal bir dünya imparatorluğu bağlamında ekonomik kalkınmayı incelemek için en iyi fırsatlardan birini sunmaktadır. Dahası, Roma döneminin tüm Akdeniz havzasının tek bir siyasi alan içinde yer aldığı tek dönem olması, Roma ekonomisinin kendine has özelliklerinin imparatorluğun birleşmesine ne kadar borçlu olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Aynı zamanda Roma ekonomisi, organik yakıtlara dayanması ve tarım ile hane içi üretimin hakim olması bakımından tipik bir modern öncesi ekonomiydi. Gelişimsel açıdan, Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'nun Helenistik ekonomilerinin genişlemesinin devamı ve doruk noktası olarak görülebilir ve bu da Erken Demir Çağı'nda başlayan siyasi ve ekonomik toparlanmanın olgun aşamasını temsil eder. Roma dönemi, kentleşme, parasallaşma, pazar alışverişi, vergilendirme ve menkul köleliği gibi Yakın Doğu, Helen ve Helenistik özelliklerin Avrasya'nın batı çeperlerine yayılmasına tanıklık etmiştir.

Antik Roma, M.Ö. 625'ten M.S. 476'ya kadar süren bir imparatorluktu. Tarımcıydı ve fethettiği topraklardaki köleleştirilmiş nüfusu ücretsiz işgücü olarak kullanıyordu. Tarımsal refah, Çin gibi uzak doğudaki topraklardan toprak, işçi ve ürün talebi yarattı. Tarımsal üretim genişledikçe sanayi ve imalat sektörleri ortaya çıktı. Bu sektörler küçük ölçekliydi ve tarıma göre ikincil planda kalıyordu. Antik Roma ekonomisi büyüdükçe toprakları genişledi, nüfus göç etti ve şehir merkezleri gelişti. Zengin tüccarlar kara ve deniz üzerinden ticaret yolları geliştirdi. Roma, büyük bir şehir haline geldi ve geniş bir yol ağı inşa edildi. Yollar öncelikle hızlı askeri seferberlik içindi ancak ticaret için de gerekliydi.

Sonuç olarak, ticaret ve taşımacılık en başından beri Roma ekonomisinin merkezindeydi ve Roma'nın daha sonraki genişlemesi, erken dönemlerden itibaren, yalnızca siyasi gücün yayılmasıyla değil, aynı zamanda kısmen hükümet politikası tarafından oluşturulan ve kısmen de piyasa etkileşimi yoluyla ortaya çıkan sıkı bir ekonomik bağlantı ağının ortaya çıkmasıyla da karakterize edildi. Siyaset ve ekonomi birbiriyle yakından ilişkiliydi. Ekonomik entegrasyon birçok durumda siyasi entegrasyondan önce geldi ve/veya onu teşvik etti, bu da ekonomik entegrasyonu daha da geliştirdi.

Durumun böyle olmadığı yerlerde, Romalıların bazen genişlemek için madencilik yapılabilecek metal cevherlerinin varlığı gibi açık ekonomik nedenlere sahip oldukları görülmektedir.

Bu çalışma, Roma İmparatorluğunun ekonomisinin kurulması, gelişmesi/genişlemesi ve gerileme süreçlerini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla yerli ve yabancı literatür taranarak tablo, grafik ve şekiller ile bu dönem ekonomisi anlatılmıştır.

2. Roma İmparatorluğunun Genişlemesi

Roma ekonomisinin tarihsel gelişimi, M.Ö. ilk binyılda Akdeniz’de yaşanan gelişmelerle yakından ilişkili olmuş ve önemli ölçüde bu gelişmeler tarafından koşullandırılmıştır. Bunlar arasında ilk olarak, M.Ö. sekizinci yüzyılın başlarından itibaren Batı Akdeniz’in Yunanlılar ve Fenikeliler tarafından kolonileştirilmesi ve ardından Etrüskler, İtalyanlar ve Yunanlılar arasındaki temasların artması, Orta İtalya ve Tiren Denizi’nin ekonomik manzarasını dönüştürmüş ve Latium ile Doğu Akdeniz arasında uzun mesafeli ticaret yolları yaratmıştır.

İkinci olarak, M.Ö. birinci binyılın ikinci yarısında Ege ve Doğu Akdeniz ticaretinin yoğunlaşması ve İskender’den sonra Doğu’nun ve Mısır’ın Helenleşmesi, Romalıların kolayca yararlanabileceği yoğun bir ticaret ağı yaratmıştır. Benzer bir ağ Kartacılıların Kuzey Afrika ve İspanya’ya yayılmasıyla da oluşturulmuştu ancak bu başlangıçta Romalılar için daha az erişilebilirdi. Bu gelişmeler, M.Ö. son yüzyıllardan itibaren Roma liderliğinde gerçekleşen Akdeniz’in çok daha geniş kapsamlı ekonomik entegrasyonu için temel gereklilikler arasındaydı. Ancak Roma ekonomisi, Akdenizi şimdiye kadar görülmemiş ölçüde ekonomik olarak bütünleştirmenin yanı sıra, Yunan ve Helenistik ekonomilerin yaptığı gibi aksine, Avrupa kıtasını Akdeniz ticaret ve değişim ağlarına entegre etti ve Avrupa ve İskandinavya, Yakın Doğu ve özellikle de çöl, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu üzerinden Mısır ile ticaret bağlantısı geliştiren Hindistan dahil olmak üzere Roma dünyasının siyasi sınırlarının ötesindeki bölgelerle yoğun ticaret ve değişimin gelişmesine tanık olmuştur. Roma İmparatorluğu’nun Avrupa ve Akdeniz ticaret yollarını entegre etmesi durumunun ilerleyen zamanda ortaya çıkacak Avrupa Birliği ve Akdeniz için Birlik gibi oluşumlarda etkili olduğunu söylemek mümkündür (Duman, G. ve Doğanyılmaz Duman, D., 2021; Duman, G., 2019). Ayrıca Çin’le de muhtemelen hem İpek Yolu üzerinden karadan hem de Hindistan üzerinden deniz yoluyla dolaylı ticaret bağlantıları vardı. Ticaretin yoğunluğu, M.Ö. 200-M.S. 200 döneminde meydana gelen ve önceki ve sonraki dönemlere kıyasla çok daha fazla olan gemi enkazlarının sayısından anlaşılmaktadır (Parker, 1992)

Para birimi ve takas sistemi, Roma ticaretinin ve taşımacılığının gelişmesinin ve genişlemesinin ayrılmaz bir parçasıydı. Kapalı bir ekonomiden serbest bir ekonomiye doğru gittikçe paranın önemi de artmaktadır. Romalıların ilk para birimi “as” dır.

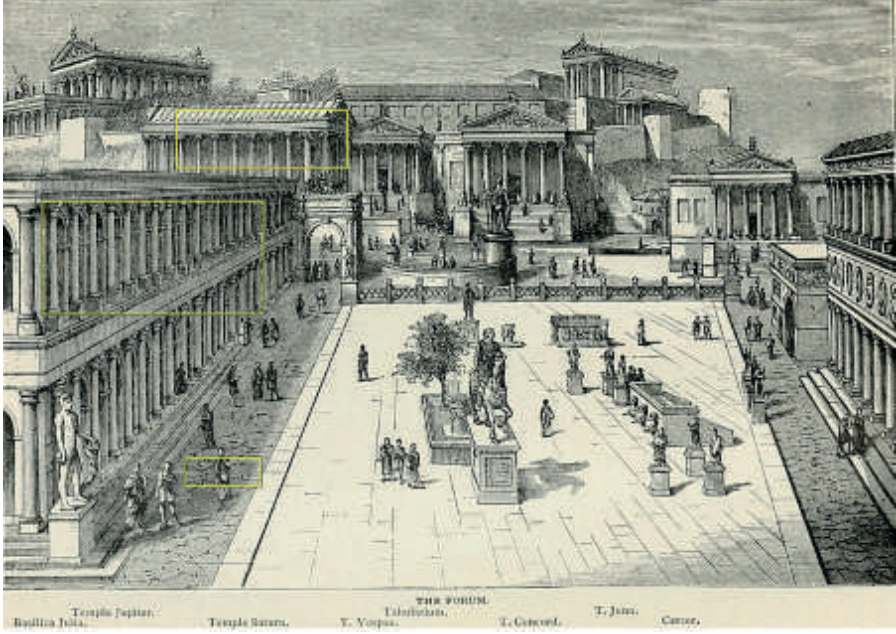
Tablo 1: Roma İmparatorluğu'nda Ticareti Yapılan Başlıca Mallar

Ticaret Kategorisi	Ticareti Yapılan Emtialar
Gıda maddeleri	zeytin, tuz, tahıllar
Hazır gıdalar	balık sosu, şarap, bira
Hayvansal ürünler	deri, post
Üreticiler için girdiler	ağşap, cam, metaller, tekstil
İnşaat malzemeleri	cam, mermer, yün, gümüş, bakır, kalay

Kaynak: <https://study.com/academy/lesson/ancient-roman-economy-trade-imports.html>

Tablo 1’de Roma İmparatorluğunun yapmış olduğu başlıca ticaret mallarına yer verilmiştir. Roma endüstrileri üretimlerini yabancı pazarlardan ithal edilen mallarla dengelenmiştir. Yün ve kumaş gibi tekstil ürünleri İtalya’da üretilirken, keten gibi lüks ürünler Mısır’dan gelmekteydi. Ünlü İpek Yolları’na ek olarak çeşitli ticaret yolları da mevcuttur. Muson yağmurlarıyla beslenen Hint Okyanusu ağı Asya ve Akdeniz’i birbirine bağlıyor ve Romalılara Çin ve Hindistan’dan ipek ve Baltık bölgesinden kürk sağlamaktaydı. Doğu İmparatorluğu, Mısır ve Suriye’den gelen mor boya, papirüs ve cam gibi lüks mallarıyla tanınıyordu. M.S. ikinci yüzyılda Galya (bugünkü Fransa) ve Almanya’daki üretimin çoğunluğunu devralana kadar, merkezi İtalya bir süre cam ürünleri üretip kuzeye ihraç etmiştir. Kiremit, mermer ve tuğla gibi yapı malzemeleri İtalya’da üretiliyordu (<https://openstax.org/books/world-history-volume-1/pages/7-3-the-roman-economy-trade-taxes-and-conquest>).

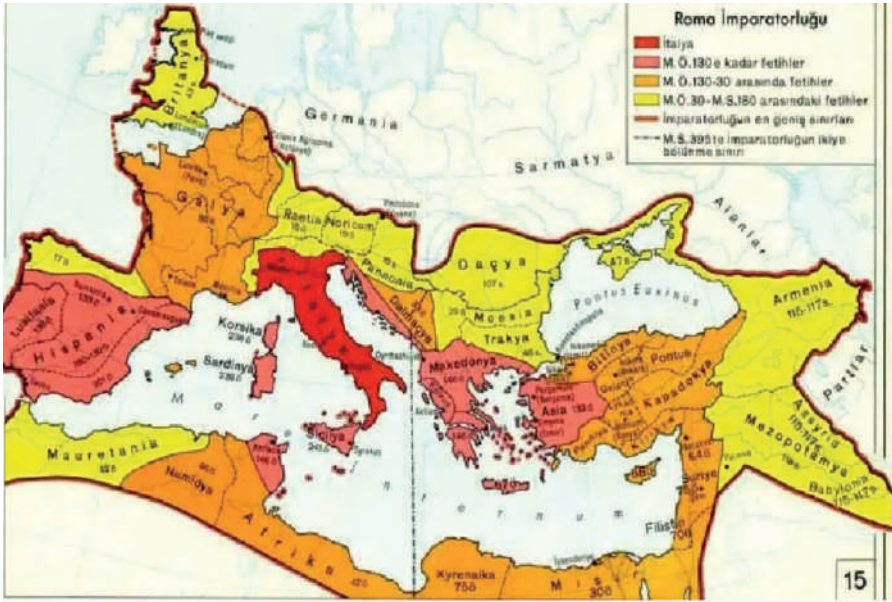
Resim 1: Roma İmparatorluğu Zamanında İnşa Edilen Dünyanın İlk Pazarı

Kaynak: <https://study.com/academy/lesson/ancient-roman-economy-trade-imports.html>

Resim 1’de Roma İmparatorluğu zamanında inşa edilen dünyadaki ilk Pazar gösterilmiştir. Yerli, lüks ve yabancı malların alınıp satılabildiği pazarlar antik Roma’da gelişmiştir. M.S. 107 civarında Roma’da inşa edilen Trajan Pazarı, dünyanın ilk alışveriş merkezi olarak bilinmektedir. İmparator Trajan döneminde inşa edilen bu pazarda kapalı bir pazar, bir alışveriş merkezi ve apartmanlar bulunmaktadır.

Şekil 1: Roma İmparatorluğu Sınırları

Kaynak: <https://www.scribd.com/presentation/492096834/Roma-Tarihi-Ve-Ekonomisi>

Tarım, Roma ekonomisinin temelini oluşturuyordu ve muhtemelen nüfusun %80'inden fazlasını meşgul ediyordu. Temel ürünler arasında geleneksel Akdeniz üçlüsü olan zeytin, üzüm ve tahıllar yer alıyordu. Tarımsal uygulamalara ilişkin kanıtlar son derece az olsa da, genellikle tarım yöntemlerinde göreceli bir teknolojik istikrar olduğu varsayılmaktadır. Ancak, Akdeniz tarım yöntemleri ve bitki türleri Avrupa da dahil olmak üzere geniş bir alana yayılmış ve özellikle kolonilerin etrafındaki kırsal alanların organizasyonunda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Merkezileşme sonucunda kırsal alanın rasyonel bir şekilde düzenlenmesi, arazinin erişilebilirliğini artırarak, tarımın organizasyonunu ve planlamasını kolaylaştırarak genel maliyetleri düşürmüştür.

Büyük ölçekli ve imparatorluk çapında talep gören hammaddeler arasında çok çeşitli metaller (altın, gümüş, kalay, kurşun, bakır, demir, çinko), taş ve mermerler, ahşap, kil, yün ve keten bulunmaktadır. Bu malzemelerin bulunabilirliği farklıdır. Yün, demir, kil ve ahşap gibi bazıları yaygın olarak bulunurken, diğerleri, özellikle de sikke metalleri ve mermerler yalnızca belirli bölgelerde veya yerlerde bulunuyordu. Sikke metalleri, yüksek kaliteli mermerler ve renkli taşlar söz konusu olduğunda, devletin maden çıkarma işine doğrudan dahil olduğu görülmektedir. Büyük madenler ve taş ocakları

genellikle devlete aitti ve devlet tarafından işletiliyordu. Sikke basımı yoluyla para kazanma, ekonomik gelişmenin bir göstergesi ya da az gelişmiş bölgelerde artan madencilik faaliyetinin bir işlevi olabilir.

Roma fethi, üretim ve ticaret için elverişli ön koşullar yaratmıştır. İmparatorluk riski azaltarak, bilgi akışını kolaylaştırarak ve değişim araçlarını standartlaştırarak işlem maliyetlerini düşürmüş, aynı zamanda birincil üretimin (tarım ve madencilikte) genişlemesini kolaylaştırarak kentleşmeyi, imalatı ve pazar için üretimi teşvik etmiştir. Farklı bölgelerin mübadele için mal üretmedeki karşılaştırmalı üstünlüklerinden faydalanmalarını sağlamıştır (Bang, 2007, 2008).

Roma ekonomisinin birden fazla ve büyük ölçüde birbirine bağlı nedenlerle genişlediği rahatlıkla söylenebilir. Cumhuriyet İtalya'sında imparatorluk, sermaye girişleri, köle ithalatıyla dengelenen doğal büyüme üzerindeki kontroller ve ticari mübadele, seçkinlerin zenginleşmesi ve varlıkların halka şiddetli bir şekilde yeniden dağıtılması için yeni fırsatlar yaratmıştır. Uzun vadede, imparatorluğun halklar için de çeşitli faydalar sağladığı görülebilir. Barış işlem maliyetlerini azaltmıştır. Tüm Akdeniz'i bir 'iç deniz' haline getirmiş, doğal bağışların emeğe oranını iyileştirmiş, haraç entegrasyonu kaynakları harekete geçirmiş, portföy kapitalizmini mümkün kılmış, bilgi transferleri üretkenliği artırmış ve daha önce yeterince sömürülmemiş madenler sadece parasallaşmayı desteklemekle kalmayıp aynı zamanda imparatorluğun ötesinden ithalatı mümkün kılan külçe üretmiştir. Tüm bu gelişmeler, üretim ve verimlilik artışını sürdüren optimum bir iklimle ve en azından bir süreliğine, devlet gücünü veya ticari bağlantıyı zayıflatabilecek salgın hastalıkların yokluğuyla aynı zamana denk gelmiştir (Allen, 2009).

Roma ekonomisi, imparatorluk devletinin gücüyle birlikte yükselip alçalmıştır. Yüksek doğurganlık oranlarını gerekli kılan ve dolayısıyla kadınların iş gücüne katılımını kısıtlayan, beşeri sermayeye yatırımı caydıran ve yetimlere vesayet uygulanması yoluyla varlık yönetimini bozan düşük genel ve sağlığa göre ayarlanmış yaşam beklentisi seviyelerini içermektedir. Çekirdek veya geniş aileler, ilk evlilik yaşı ve endogami seviyeleri gibi farklı evlilik ve ikamet modelleri ekonomik davranışı koşullandırdığı ölçüde aile ve hane yapıları da önem arz etmiştir. (Saller, 2007, Shaw, 2001-2008, Scheidel, 2007).

Roma şehirleri tüketime yönelik ticaretin merkezleriydi ve ticari tesisler kentsel peyzajda oldukça görünür bir rol oynuyordu. Sokaklar, özellikle de şehir merkezlerinin içinde ve çevresinde, dükkânlarla kaplı olma eğilimindeydi. Bunların cadde üzerinde geniş açıklıkları vardı ve bu da perakendeciler ile yoldan geçenler arasındaki etkileşimi teşvik ediyordu. Bu, dükkanların çok

daha az yaygın olduğu ve daha az geniş açıklıklara sahip olduğu Yunan ve Helenistik dünyadan büyük bir gelişmedir. Burada ticaret daha çok agora ve özel evlere odaklanmıştır.

Roma İmparatorluğu geniş ve kalabalık bir devletti. Ancak, Roma İmparatorluğu sadece büyük ve kalabalık değildi, aynı zamanda oldukça kentleşmiş bir toplumdur. Başkent Roma'nın nüfusu yaklaşık 1 milyon nüfusa sahiptir. Kentleşme ve nüfusun büyüklüğü ise ekonomik kalkınmanın göstergesi idi. Roma İmparatorluğunun büyümesi ile birlikte daha büyük bir ekonomik sistem ortaya çıkmıştır. Roma'da tarım da oldukça gelişmişti.

Roma İmparatorluğu başında bulunan bir kral, yönetimi elinde bulunduran askeri zümre ve pleplerden meydana gelmekteydi. Roma, krallık döneminde iki hakim sınıfı mevcuttur. Patriciuslar ve plebler. İlk romanın gerçek nüfusu olarak sayılan askeri zümre sınıfıdır. Diğeri ise küçük toprak sahiplerini ve çiftçilerden oluşan küçük bir zümredir. Bütün haklara sahip olan patriciuslar çoğunlukla büyük arazi sahipleriydi. İlk zamanlarda sınırlı haklara sahip olan plebler ise zamanla patriciuslar gibi siyasi, ekonomik ve sosyal haklardan faydalanmaya hak kazanmışlardır. Romanın ekonomisini ayakta tutan kölelerdir. Peculium kurumu ise kölelerin hak sahibi olmaması yani hukuken kişi sayılmamaları fakat ekonomik anlamda çalışmalarına imkan tanıyan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Roma İmparatorluğu ilk başta İtalya'nın bazı şehirlerini bünyesine katmış daha sonra siyasi olarak en büyük rakiplerinden biri olan Kartaca'yı da yenmesi ile birlikte sınırlarını genişletmiştir. Roma'da nüfusun büyük çoğunluğu tarım ve ticaretle ilgileniyordu. İlerleyen dönemlerde özellikle Pön savaşları ve Anibal seferleri ile birlikte ekonomik ve sosyal anlamda değişiklikler olmuştur. Özellikle sefere katılan köylüler sahip oldukları toprakları terk etmişler ve tarım yapmayı bırakmışlardır. Terk edilen toprakları da zenginler kendi arazilerine dahil etmişlerdir. Roma'da işgücünün büyük bir bölümü ise kölelerden sağlanıyordu.

İtalya'nın modern çağda olduğu gibi antik çağda da zenginliği gıda üreten topraklarında yatmaktaydı. Altın, yarımadada hiç yoktu ve çok az gümüş vardı. Demir ve bakır sadece bir bölgede çıkarılıyordu. Etruria'nın dar şeridi, birçok Romalıyı sanayiye çekemeyecek kadar sınırlıydı. Etruria'nın deniz ticareti, verimli topraklara daha az sahip olan ve hayatta kalabilmek için ticaret yapmak zorunda olan insanlar tarafından geliştirildi ve ellerinde tutuldu. Bu nedenle tarım gelişmiştir. Toprağı işleyenler evcil hayvanlardan ve tarım ürünlerinden faydalanmaktaydı (Frank, 2004: 6).

Şekil 2: Roma İmparatorluğu Ticaret Yolları

Kaynak: <https://openstax.org/books/world-history-volume-1/pages/7-3-the-roman-economy-trade-taxes-and-conquest>

Deniz yolları malların imparatorluk içinde dolaşımını kolaylaştırıyordu. Romalılar güçlü bir yol ağı kurmuş olsalar da, deniz yoluyla nakliye çok daha ucuzdu. Bu nedenle, bir limana erişim ticaret için çok önemliydi. İtalya’da, Roma şehrinin Ostia’daki limanı kayda değer bir örnek olmak üzere, birkaç iyi liman vardı. İtalya’nın kendisi Akdeniz’de dolaşan malların üreticisiydi. Üretimin çoğu küçük ölçekte gerçekleşiyordu. Dükkanlar ve atölyeler genellikle evlerin yanında yer alıyordu. Daha yüksek değerli mallar uzak bölgelere ulaşıyordu ve İtalya batı ticaret yollarına hakimdi (<https://openstax.org/books/world-history-volume-1/pages/7-3-the-roman-economy-trade-taxes-and-conquest>).

İlk Romalılar hayvan yetiştiriciliği yapıyorlardı hatta Romalıların ilk dört kralının da çiftçi olduğu bilinmektedir (Tahiroğlu, 2011). IV. yy başlarında Roma’nın iktisadi bir gücü yoktu. Çünkü kralların düşüşü ile birlikte ekonomik kriz meydana gelmiş ve o dönemde İtalya ile Sicilya ekonomik anlamda güçlü durumdaydı. Roma, uluslararası ticaretten çok şarap, zeytinyağı gibi ürünleri ithal etme durumundaydı (Gaudemet, 1967: 259).

Roma’da iktisadi hayata tarımın yön vereceğini düşünen belirli bir gruba karşılık (Cato Censorius, Varro vb.) orta seviyedeki sınıfı çöküntüden kurtarma eğiliminde olan başka bireyler (Grachus) de mevcuttu. Tarımın yanı sıra ekonomiye rahatlatıcak aynı zamanda meyvecilik, ormancılık ve hayvancılık da yapılabilirdi.

Roma, katıldığı savaşlar neticesinde ekonomisini kuvvetlendirmiştir. Fethettiği topraklar sayesinde yeni iş imkanları oluşmuş ve yatırımlar artmıştır. Ucuz köle emeği ve alınan vergilerden dolayı romanın serveti artmıştır. Fetihler sayesinde Romanın gelirinin artmasıyla birlikte Roma uzak ülkelerle de ticaret yapacak hale gelmiştir. Fethedilen ülkelerin toprakları Roma'da geniş kamu arazileri oluşturmuştur. Aslında bütün pazarlar Roma'nın sınırları içerisindeydi. Fakat roma bununla yetinmeyip yeni fetihlerle sınırlarını genişletip daha fazla toprak sahibi olmak istiyordu. Fetihler sayesinde Roma daha fazla toprak ve köle sağlamıştır. Vergilerini ve kira gelirlerini artırmanın yanı sıra fetihlerden kazandığı ganimetler sayesinde de hazinenin bütçesini artırmıştır. Roma İmparatorluğu'ndaki vergi toplamak için karmaşık bir sistem kullanıyordu. Vergiler toprak sahipleri, işletmeciler ve zengin sınıf üzerine yoğunlaşmıştır ve vergi gelirleri ile devlet harcamaları finanse edilmekteydi (Heaton, 2005: 48).

Birçok bölge özellikle de iç bölgeler öz tüketime yönelik üretim sayesinde ayakta kalmıştır. Gemiler hacimli malları Akdeniz ve nehirler boyunca taşıyabiliyordu. Çünkü bu malları karadan taşımak zor ve pahalıydı. Roma yolları öncelikli olarak malların taşınması için değildi ve her yere gitmiyorlardı. Sonuç olarak iç bölgeler pazara daha az bağlıydı (Temin, 2001).

Roma İmparatorluğu tarih boyunca ekonomik gelişmesini devam ettiren bir medeniyettir. Roma ekonomisinin önemli ölçüde tarıma dayanması, verimli topraklara sahip olması, sulama sistemlerinin gelişmesi ticaretin gelişmesi için çok önemlidir. Bu durum aynı zamanda Roma'nın nüfusu için gerekli olan gıda üretimini de sağlıyordu. Aynı zamanda bu medeniyette madencilik ve metal sisteminin de gelişmesi ile para basımı, silah yapımı ve inşaat sektörü gibi birçok alanda altın, gümüş, bakır, demir gibi madenler kullanılmıştır. Gerek imparatorluğun içerisinde gerekse sınırların ötesinde zengin bir mal ticareti yapılmaktaydı. Tabii ki Roma İmparatorluğu'nun büyük ölçüde köle emeği ile desteklenmekteydi. Bu durum Roma ekonomisinin büyümesine katkı sağlamıştır. Bir yandan ekonomi genişlerken diğer yandan sosyal ve ekonomik anlamda eşitsizlikler de doğmaya başlamıştır.

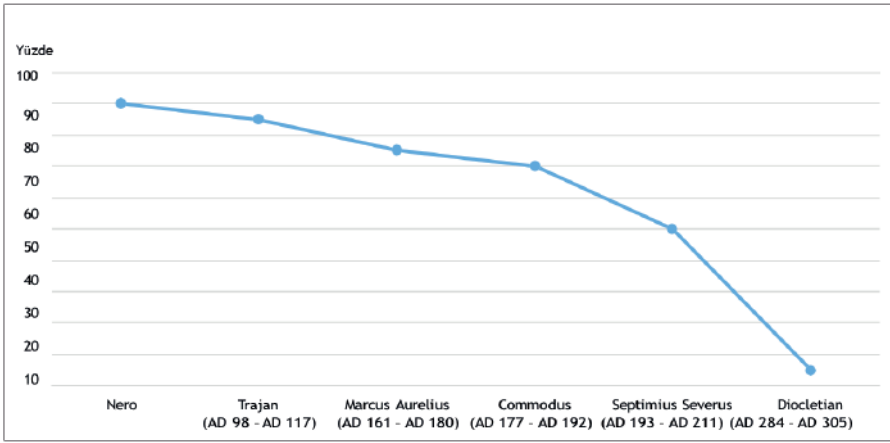
3. Roma İmparatorluğunun Gerilemesi

Roma İmparatorluğu, antik dünyadaki pek çok devlet gibi, en azından kısmen, ekonomisi büyük ölçüde köleci çalışma ilişkilerine dayanan yağmacı bir sistemdi.

Gerileme belirtileri ilk olarak ikinci yüzyılın sonlarına doğru görünür hale gelir. Büyük ölçekli imparatorluk madenleri ve taş ocakları ikinci yüzyılın son çeyreğinde terk edilir ve bunu sikkelerdeki ince metalin güçlü bir şekilde değer

kaybetmesi izler. Büyük ölçekli işleme ve üretim tesislerine yapılan yatırımlar ciddi ölçüde azalır, birkaç yeni inşaat yapılır ve bazıları kullanım dışı kalır ya da daha küçük ölçekte devam eder. Yol ağında da bakım güçlükleri olduğu görülmektedir. Limanlardaki alüvyon sorunları, bazı kayda değer istisnalar dışında, daha önce olduğundan daha az titizlikle ele alınmaktadır. Bu durum uzun mesafeli ticaretin azaldığına işaret etmektedir ve bu dönemdeki gemi enkazlarındaki azalma da bunu yansıtıyor olabilir.

Avrupa, Roma'nın ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelince Asya ve Mısır, Roma'nın yeni ticaret ortakları olmuştur. Yüksek katma değerli mallar (çanak çömlek, yün gibi karadan taşınırken, düşük katma değerli mallar (kereste ve tahıl gibi) ise denizden Roma'ya getirilmekteydi. Roma, savaş ganimetleri sayesinde önemli bir altın stoku biriktirmiştir. Bu durum zamanla paranın değerini düşürerek fiyatların yükselmesine neden olmuştur. (Günay, 2015: 52).

Grafik 1: İmparatorlara göre Roma Denarius'ın Değer Yüzdesi

Kaynak: Boatwright, Mary T., Gargola, Daniel J. and Talbert, Richard J. A. 2006.

İmparatorların para arzını ve dolayısıyla kendi harcama güçlerini genişletmek için gümüş ve altın sikkelerin bakır ve diğer ucuz metallerle değerini düşürmüştür.

Neron ve diğer imparatorlar daha fazla sikke talebini karşılamak için para biriminin değerini düşürmüşlerdir. Para biriminin değerinin düşürülmesi, bir madeni paranın kendi gerçek değeri yerine, artık bir zamanlar içerdiği gümüş veya altının tek temsilcisi olduğu anlamına geliyordu. M.S. 14 yılında (İmparator Augustus'un ölüm yılı) Roma altın ve gümüş arzı 1.700.000.000

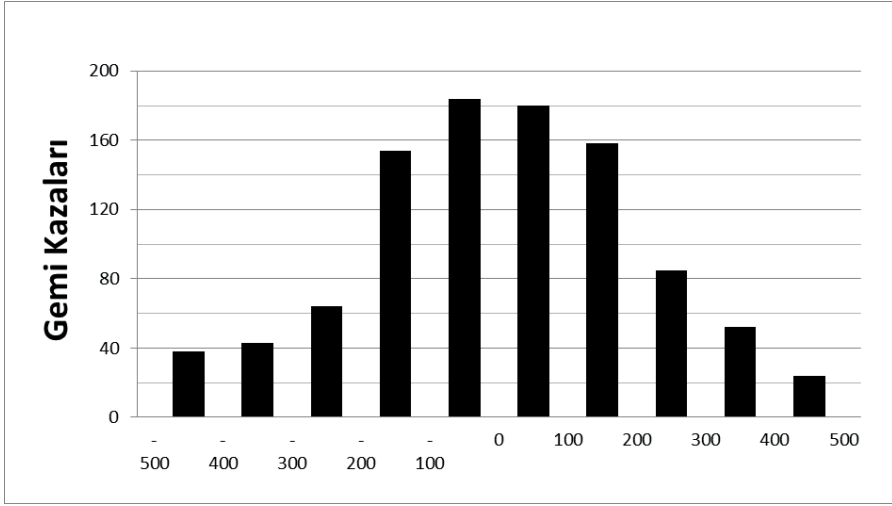

dolardı. 800 yılına gelindiğinde bu miktar 165.000 dolara düşmüştü. Sorunun bir kısmı, hükümetin altın ve gümüşün bireyler için eritilmesine izin vermemesiydi. Claudius II Gothicus (268-270 arası İmparator) zamanında, som gümüş olduğu varsayılan bir denarius içindeki gümüş miktarı sadece yüzde 0,02'ydi. Bu durum, enflasyonu nasıl tanımladığınıza bağlı olarak, ciddi bir enflasyona yol açtı. Özellikle beş iyi imparator döneminin sonunu işaret eden Commodus gibi lüks imparatorlar imparatorluk kasasını tüketti. Öldürüldüğünde İmparatorluğun neredeyse hiç parası kalmamıştı (<https://www.thoughtco.com/economic-reasons-for-fall-of-rome-118357>).

Ekonomik çalkantılara yol açan dış nedenler arasında, 20 yıl boyunca süren ve nüfusta önemli bir azalmaya neden olan yıkıcı Antoninler Vebası da dahil olmak üzere, ikinci ve üçüncü yüzyılların sonlarında imparatorluğu vuran çeşitli salgın hastalıklar yer almaktadır. Dahası, üçüncü yüzyıl yoğun bir sınırdaki savaşlar ve Roma dışı Avrupa'dan gelen birkaç büyük istila da nüfusun azalmasına yol açmıştır. Bazı akademisyenler de erken dönem imparatorluk ekonomisinin iklim değişikliği nedeniyle sıkıntıya girdiğini öne sürmüştür. Roma'da sosyal gerginlikler ile birlikte işsizlik oranlarının artması, savaşların vermiş olduğu ağır maliyetler, fethedilen ülkelerden gelen mallarla yerli ürünlerin baş edememesi ve devletin ekonomik hayata müdahale etmemesi gibi sorunlardan dolayı hayat şartları o dönemlerde oldukça zorlaşmıştır (Engin,1962: 31).

Roma İmparatorluğu vergi yoluyla ya da toprak gibi yeni zenginlik kaynakları bularak para kazanıyordu. Ancak, ikinci iyi İmparator Trajan zamanında (96-180), yüksek imparatorluk döneminde en uç sınırlarına ulaşmıştı, bu nedenle toprak edinme artık bir seçenek değildi. Roma, toprak kaybettikçe gelir tabanını da kaybetmiştir.

Gerilemeye katkıda bulunan iç faktörler arasında siyasi huzursuzluk ve üçüncü yüzyılın ortalarında yaşanan uzun siyasi kriz sayılabilir. Ayrıca, yatırımların azalması tüketici ekonomilerinin durma noktasına gelmesine yol açmış olabilirken, artan ekonomik eşitsizlik giderek daha fazla servetin elit kesimin elinde toplanmasına neden olmuş ve bunun da nüfusun geri kalanının alım gücünü etkilediği düşünülmüştür. Bazıları erken dönem imparatorluk ekonomik refahının sürdürülebilir olmadığını, dolayısıyla üçüncü yüzyılda gerçekleşen sürecin bir kısmının doğal bir düzeltme olacağını savunmuştur. Ancak nedenleri sonuçlardan ayırmak bazı zamanlar zordur ve gerçekte yukarıda bahsedilen faktörlerin birçoğu gerileme ve dönüşüme katkıda bulunmuş olabilir. Bu konudaki tartışma henüz baskın bir teori üretmemiştir.

Grafik 2: Yüz Yıllık Dönemler İçin Toplanan Verilere Göre M.Ö. 5 - M.S. 5 Yüzyıllarındaki Gemi Kazaları Sayıları

Kaynak: Paolilli, 2008.

Parker (1992) tarafından sunulan, antik çağlarda Akdeniz’de meydana gelen gemi enkazlarıyla ilgili verileri incelerken, Hopkins (1980) aslında bunların M.Ö. son iki yüzyılda ve M.S. ilk iki yüzyılda en yüksek yoğunluğa ulaştığını, ancak son dönemde önceki iki yüzyıla göre biraz daha az sayıda olduğunu belirtmektedir. Grafik 2’de gösterildiği gibi, gemi enkazları, Hıristiyanlık çağının başlangıcına yakın bir zamanda zirveye ulaşan normal bir eğri profilini takip ediyor gibi görünmektedir ve bu nedenle bu olgu, İmparatorluğun ilk yıllarından beri yavaş yavaş devam eden deniz trafiğindeki bir azalmaya işaret ediyor gibi görünmektedir. Ancak Hopkins, İsa’nın doğumundan önceki iki yüzyılda Orta Dünya’daki ticaretin imparatorluk dönemindekinden daha yoğun olduğu sonucuna varmaz ve önceki dönemde daha fazla sayıda gemi enkazı olmasını Pompeus döneminde kesintiye uğrayan korsanlığa bağlar.

Ticaretin yoğunluğu, M.Ö. 200 - M.S. 200 döneminde meydana gelen ve önceki ve sonraki dönemlerden çok daha fazla sayıda olan gemi enkazlarının sayısından anlaşılmaktadır (Parker, 1992).

Roma İmparatorluğu yolsuzlukla, iç savaşlarla, salgın hastalıklarla ve barbar saldırılarıyla karşı karşıya kaldıkça imparatorluğu savunmak ve vatandaşlara kanun ve düzeni sağlamak daha maliyetli hale gelmiştir. Roma İmparatorları, madeni paraların itibari değerini sabit tutarken, madeni paralarının değerini bakır gibi daha ucuz metallerle düşürerek bu yükümlülüklerin ödenmesine

yardımcı olmak için para arzını genişletmeyi seçtiler. Tasfiye para arzını ve dolayısıyla hükümetin harcama gücünü artırmıştır. Roma İmparatorları ekstra parayı askerlerine büyük ikramiyeler ödeyerek ordularını mutlu etmek için kullanmışlardır. Ancak para arzındaki bu artış, mal ve hizmet fiyatlarının veya enflasyonun artmasına neden olmuştur. Paranın değerini düşürmek Roma İmparatorluğu'nun ekonomik sorunlarının çözümünde etkili bir yöntem olmamıştır (Frank, 2004).

4. Sonuç

Roma ekonomisi tarihi görünür çelişkiler açısından zengindir. Fetih seferlerinde ve iç savaşlarda ortaya çıkan şiddet, inkar edilemez bir şekilde büyük acılara ve yerinden edilmeye neden olan bir kötülük olmuştur. Aynı zamanda kaynakları harekete geçirmiş ve demografik büyümeyi kısıtlayarak gerçek gelirleri korumuştur. Kölelik, eşitsizliği besleyen ama aynı zamanda rasyonelleşmeyi ve üretkenlik artışını teşvik eden bir başka kötülük olmuş, aynı anda hem üretimi artırıp hem de tüketimi çarpıtabilir ve hem topluma fayda sağlayıp hem de zarar verebilirdi. Roma İmparatorluğu'nun başarısızlığı genellikle bir kriz dönemi olarak görülmüştür. Ancak bu aynı zamanda İmparatorluğun merkezinde eşi benzeri görülmemiş bir ekonomik gelişmeyle aynı zamana denk gelmiştir ve yönetici sınıf bu sürecin ana faydalanıcıları olsa da, zenginler de iç savaşın getirdiği zorunluluklar nedeniyle halktan insanlara yapılan zorlayıcı yeniden dağıtıma katkıda bulunmuşlardır. Buna karşılık, imparatorluk monarşisinin ilk çeyrek milenyumundaki uzun süreli barış genellikle bir refah dönemi olarak kabul edilmiştir. Ancak istikrar aynı zamanda elitlerin varlık biriktirmesine izin vererek eşitsizliğin artmasını kolaylaştırmış ve demografik genişlemeyi teşvik ederek reel gelirleri düşürmüştür. Salgın hastalıklar, güvene dayalı ticari ağları bozarak ekonomik faaliyetlere müdahale etmiş ama aynı zamanda nüfus baskısını da hafifletmiştir.

Roma İmparatorluğu, o zamanın ekonomisinin hakim tarımsal yapıları göz önüne alındığında, kıt fazlalıklarıyla, kendisini sadece bu fazlalığı almakla sınırlayan bir yok devlet değildi ancak bu yapıyı yeniden kuran ve dönüştüren, sadece birkaç yüzyıl için de olsa verimi büyük ölçüde artıran bir devlettir.

Roma İmparatorluğu, tarih boyunca birçok ekonomik gelişme ve kriz dönemleri atlattır. Fakat, Roma İmparatorluğu'nun iktisadi sistemi, ticareti, tarımı ve sanayi alanlarındaki başarısı birçok modern kavramın temellerinin atıldığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Allen, R. C. (2009) *The British Industrial Revolution in Global Perspective*. Cambridge.
- Bang, P. F. (2007) "Trade and empire - in search of organizing principles for the Roman economy," *Past and Present* 195: 3-54.
- Bang, P. F. (2008) *The Roman Bazaar: Haraçlı Bir İmparatorlukta Ticaret ve Pazarlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Cambridge.
- Boatwright, Mary T., Gargola, Daniel J. and Talbert, Richard J. A. *A Brief History of the Romans*. New York: Oxford, 2006.
- Engin, F. (1962), *İktisat*, İstanbul.
- Duman, G., & Doğanyılmaz Duman, D. (2021), Bölgesel Kimlik İnşasında Devletlerarası Örgütlerin Rolü Akdeniz Havzası Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 83–101.
- Duman, G. (2019), Akdeniz için Birlik Örgütü'nün Rasyonel Dizayn Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi, içinde *Siyaset ve İktisat: Aktörler, Kurumlar, Tartışmalar*, (Editörler; Didem D. D., Özkan B.), Bursa: Dora Yayıncılık.
- Frank, T. (2004), *An Economic History of Rome Second Edition Revised*, Batoche Books Kitchener
- Flohr, M. (2014), *Economoy Roman*, *Encyclopedia of Global Archaeology*, 2338-2346)
- Gaudemet, J. (1967), *Institutions de l'Antiquité*. Paris.
- Günay, E. (2015). "Antik Çağ Ekonomileri ve Gelenek ile Çok Tanrılı Dinlerin Etkisinde Oluşan Antik Çağdaki İktisadi Düşüncelerin Özellikleri", *International Journal of Academic Value Studies*, 1 (1). 46-64.
- Hopkins, K. (1980), "Taxes and Trade in the Roman Empire (200 B.C.-A.D. 400)", *The Journal of Roman Studies*, 101-125.
- Parker, A. J. (1992), *Ancient Shipwrecks of the Mediterranean & the Roman Provinces*, Oxford, British Archaeological Reports.
- Paolilli, A., L. (2008), *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 33,4 (126), Focus: Stochastic Demographic Dynamics and Economic Growth / Stochastische Bevölkerungsdynamik und Wirtschaftswachstum. 274-288.
- Saller, R. P. (2007) "Household and gender," Scheidel, Morris ve Saller (eds.) (2007) içinde: 87- 112.
- Scheidel, W. (2007a) "Demography," Scheidel, Morris ve Saller (eds.) (2007) içinde: 38-86.
- Shaw, B. D. (2001) "Challenging Braudel: a new vision of the Mediterranean," *Journal of Roman Archaeology* 14: 419-53.

- Shaw, B. D. (2008) “After Rome: transformations of the early Mediterranean world,” *New Left Review* 51: 89-114.
- Tahiroğlu, B. (1981), Roma Devleti'nin İktisadi Krizleri, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 45(1-4), 677-706.
- Temin, P. 'A Market Economy in the Early Roman Empire', *Jl Roman Studies*, xci(2001), 181
- <https://openstax.org/books/world-history-volume-1/pages/7-3-the-roman-economy-trade-taxes-and-conquest> Erişim Tarihi: 10.10.2023
- <https://www.scribd.com/presentation/492096834/Roma-Tarihi-Ve-Ekonomisi-Slayt-Notu-PDF-Indir> Erişim tarihi: 10.10.2023
- <https://study.com/academy/lesson/ancient-roman-economy-trade-imports.html> (Erişim tarihi: 17.10.2023)
- <https://www.thoughtco.com/economic-reasons-for-fall-of-rome-118357> (Erişim tarihi: 17.10.2023).
- <https://openstax.org/books/world-history-volume-1/pages/7-3-the-roman-economy-trade-taxes-and-conquest> (Erişim tarihi 17.10.2023):

Kamu Yönetiminde Karşılaştırma Yapılmasının Sebepleri

Hikmet Salahaddin Gezici¹

Özet

Karşılaştırma insanoglunun hemen hemen her aktivitesi sırasında başvurduğu bir olgudur. Zira insanlar bir hususta karar verebilmek için karşılaştırma yapmaya sık sık başvururlar. Diğer taraftan karşılaştırma antik çağdan beri var olagelen yöntem olarak bir bilimsel yaklaşım olarak da değerlendirmek mümkündür. Yönetim birimlerinin de karşılaştırmalardan istifade ederek karar verme ve yönetim süreçlerini işlettikleri bilinmektedir. Kamu yönetimleri de karşılaştırma yapmaya büyük önem vermektedirler. Bir yandan günlük iş süreçlerinde karşılaştırmalar yapılırken diğer taraftan uzun vadeli kamu politikaları oluşturulurken de tecrübe edilmiş pratikler değerlendirilmektedir. Özellikle politika transferi konusu bu bağlamda çok önemli görülmektedir. Karşılaştırma yapılmasının nedenleri tüm bu süreçlerle doğrudan ilişkili olması nedeniyle oldukça mühim görülmektedir. Bu çalışmada kamu yönetimi çerçevesinde neden karşılaştırma yapılmaya ihtiyaç duyulduğu sorusuna cevap aranacaktır.

1. Giriş

Yönetim görevini üstlenerek karar verme sorumluluğunu taşıyan yöneticilerin en önemli görevlerinden biri karşılaşılan problemleri çözebilmek veya verimliliği ve etkinliği artırıcı yeni uygulamaları hayata geçirebilmek için yönettiği örgütün benzerlerinde bu konularda izlenen yollar gözden geçirilmeli ve bulunan çözümler veya yenilikler kendi örgüt yapısına ve kültürüne uygun formatta tasarlanarak yürürlüğe koymaktır. Tecrübe edilmiş uygulamalardan yararlanmak örgütlere önemli avantajlar sağlayacaktır. Genelde tüm yönetsel birimlerin özelde ise kamu yönetimlerinin karşılaştırma yapması ve bu karşılaştırmalar sonucunda politika transfer etmesi birçok

1 Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hsgzici@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1573-2864

farklı nedene dayanabilir. Karşılaştırma yapılmasının nedeni karşılaştırmada kullanılacak yöntemden, bu süreçte yer alacak aktörlere ve ulaşılan sonuca kadar süreç içerisindeki her aşamayı derinden etkilemektedir.

'Karşılaştırmalı ya da yok ol' belki de karşılaştırmalı kamu yönetimi (C.P.A.) araştırmasının mantığını oluşturmak için çok güçlü bir slogandır. Bununla birlikte, karşılaştırma uzun zamandan beri genel olarak sosyal bilimlerde ve özel olarak kamu yönetiminde 'bilimsel yöntemin özü' olarak kabul edilmektedir. Nitekim birtakım düşünürler göre bir yönetim biliminin inşası, ulusal sınırları aşan öneriler oluşturmadaki başarıya bağlıdır. Kavramların ve genellemelerin tüm toplumlar için doğru olan ile zaman ve mekanın belirli bir noktasında tek bir toplum için doğru olan arasındaki düzeydeki bu gelişim, ülkeler arası ve zamanlar arası benzerlikler ve farklılıkların sistematik araştırmaları sonucunda anlamlı bir bilgi elde etmek mümkündür. Sistematik karşılaştırma, yalnızca farklı ortamların organizasyonel yapı ve davranış üzerindeki etkilerini değerlendirmeye değil, aynı zamanda organizasyonel yapı ve davranışın toplumla ilgili farklı sonuçların üretilmesinde neden önemli olabileceğini analiz etmeye de olanak tanımaktadır (Brans 2012: 511).

Kamu yönetimi sisteminin ne konumda olduğunu belirlemek, eksiklikleri ve pozitif yönleri ortaya çıkarabilmek için benzer sisteme sahip kamu yönetimlerle karşılaştırma yoluna gidilmektedir. Kamu yönetimlerinde karşılaştırma ile, ortaya çıkan sorunlara hızlı, etkili ve düşük maliyetlerle çözüm üretilmesi, karşılaştırmalı kamu yönetimine başvurulmasının en önemli nedenlerinden biridir. Her ne nedenle yapılsa yapılsın karşılaştırmaların başarılı olabilmesi için siyasi, ekonomik ve bürokratik fizibilite yapılması olmazsa olmazdır. Karşılaştırmaların yapıldığı ve politika transferinin gerçekleştirildiği yönetim yapısının, karşılaştırmayı gerçekleştiren kamu yönetiminin egemen ideolojisiyle uyumlu olması başarılı olunabilmesi için önemli bir faktördür (Turgeon vd. 2008: 1).

Kamu yönetiminde karşılaştırma yapmanın nedenleri ve bu nedenlerden karşılaştırmaların başarılı olma şansını yükseltenleri ele alarak karşılaştırmaların hangi nedenlerle yapıldığında kamu yönetiminin daha verimli ve etkin çalışabileceğine değinilecektir. Bu çerçevede ilk önce karşılaştırmalı kamu yönetimine ilişkin kavramlar ele alınacak ardından hangi nedenlerle karşılaştırma yapıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

Karşılaştırma tüm insanlığın en temel faaliyetlerinden biridir. Karşılaştırma, hayatımızda yapmayı tercih ettiğimiz hemen hemen her

seçimin kalbinde yer alır. Öğle yemeği için ne yiyeceğimiz, bir seçimde hangi adaya oy vereceğimiz, hangi arabayı satın alacağımız yada kariyerimizi nasıl şekillendireceğimiz gibi günlük hayatımızın içinde birçok alternatif arasından seçim yapmamız gereken durumlarla karşı karşıya iken en verimli kararı verebilmek için en optimal çözüm karşılaştırmadır. Karşılaştırma, bilinçli ya da bilinçsiz olarak neredeyse hergün rutin olarak yaptığımız bir faaliyettir. Karşılaştırmanın insan hayatında olduğu gibi, konusu en temelde insan olan sosyal bilimlerde de araştırmaların merkezinde yer alması sürpriz değildir (McCormick 2009: 1). Sosyal bilimlerde karşılaştırmanın kullanıldığı gibi tüm bilimsel alanlarda da kullanılmaktadır. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki karşılaştırmalı analiz mutlaka gizemli ve karmaşık birşey değildir (Roberts 1986: 4).

Sosyal bilimlerin bir parçası olan kamu yönetiminin de karşılaştırmayı etkin olarak kullanması kaçınılmazdır. Açıkçası yürüttüğü faaliyetler itibariyle çok büyük insan kitlelerini etkileyen bir bilim dalı olarak, alternatifleri bilmek ve içlerinden en etkin ve verimli tercihi yapmak kamu yönetiminin en temel görevlerinden birisidir.

Kamu yönetimi medeniyet kadar eskidir. İki yan yana var olmuş, birbirlerinin gelişmesine veya gerilemesine katkıda bulunmuşlardır. Şehir devletleri ve imparatorluklar tarafından uygulanan büyük çaplı bayındırlık işleri projelerinin neredeyse tamamı doğası gereği gelişimsel olduğundan, kamu yönetimi en eski zamanlardan beri yoğun bir şekilde “kalkınmayı” içermiştir. Ayrıca, hükümet ve kamu yönetimi kavramları birkaç bin yıldır tartışma konusu olmuştur ve karşılaştırmalı çalışmalar modern kamu yönetiminin ilk temellerini şekillendirmiştir. Filozoflar ve yönetim uzmanları, devletlerin doğası hakkında yazılar kaleme almışlar ve yöneticilere kamu işlerinin düzgün ve verimli bir şekilde yürütülmesi konusunda tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bunları yaparken bilinçli ya da bilinçsiz olarak devamlı kıyaslamalara başvurmuşlardır. Bununla birlikte, karşılaştırmalı ve kalkınma yönetiminin sistematik olarak incelenmesi yeni bir olgudur. Kamu yönetiminin bu ikiz alanları, hükümet, ekonomi, politika, politika ve yönetim alanlarında karşılaştırmalı çalışmaların başlangıcından bu yana birçok iniş ve çıkış yaşadı. Bunlar elbette öncelikle Batı gelenekleridir ve gelişmekte olan ülkelere ihraç edilmektedir. Siyaset ve idareye ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar esas olarak yirminci yüzyılın akademik gelişimidir; ancak “diğer” uluslar veya siyaset ve idareye ilişkin çalışmalar Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılın başlarında yürütülmüştür. Ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra karşılaştırmalı çalışmalar çoğaldı. Bunlardan karşılaştırmalı siyaset ve ekonomi alanları öne çıkmıştır (Farazmand 2001: 9).

Karşılaştırmalı kamu yönetiminin kullanılması çok daha öncelere dayanmakla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde çok önem kazanmış ve büyük entelektüel etki bırakmıştır (Jresiat 2006: xxvii). Karşılaştırmalı kamu yönetimi literatürü incelendiğinde, Eski Yunan'dan beri ülkelerin diğer ülke uygulamalarını inceleyerek olumlu ve olumsuz dersler çıkarttığı ve bu çıkarımların uygulamalara yansıtıldığı görülmektedir (Kutlu 2012: 20). Karşılaştırmalı yaklaşım devlet yönetimlerinin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bilindiği kadarıyla bu alanda ilk bilimsel çalışmalar ülkeler arası ulusal kökenleri ile birlikte bilgi ve bakış açıları farklılıklarını karşılaştırma üzerine yapılmıştır. Örneğin, Amerikan kamu yönetimi sisteminin oluşmasına Woodrow Wilson ve Frank Goodnow gibi öncülük edenler, karşılaştırma yoluyla Avrupa kamu yönetiminden derin bir şekilde etkilenmişlerdir. Bunun nedenlerini ayırt etmek kolaydır. Bu nedenleri oluşturan en az üç gelişme vardır. Bunlardan ilki koloni tecrübesidir. Bu tecrübe, güney yarımküredeki birçok ülkenin çoğu bürokratik yapılarını eski sömürgecilerine göre inşa etmiş olmaları, karşılaştırma yaklaşımını benimsediklerini göstermektedir. İkincisi, dünya çapında bilgi akışının hızlanması ile akademisyenlerin farklı ülkelerin idari sistemlerini karşılaştırmada yaşadıkları kolaylıktır. Üçüncüsü ise, yaşam kalitesini artırmak için başarısı kanıtlanmış kurumsal ve yönetim modellerinin benimsenmesi ile gelişimini teşvik etmek için çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen kasıtlı girişimler de dahil olmak üzere insan gelişiminin ortaya çıkardığı domino etkisidir. Aslında, tesadüfen II. Dünya savaşı sonrası küresel sosyal yardım amacıyla ortaya çıkan birçok uluslararası kuruluş kamu yönetiminde sürekli karşılaştırmalı analizin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Otenya ve Lind 2006: xxi). Kamu yönetiminde karşılaştırma yapılarak çeşitli politikalar üretme noktasında uluslararası kuruluşlar giderek artan bir role sahiptir. IMF, AB, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler farklı ülkeler arasında benzer politikaların yayılmasını savunmakta, desteklemekte hatta zorlamaktadır. Bu durumun en büyük gerekçelerinden biri sanayileşmiş ya da sanayileşme yolunda çaba sarf eden hiçbir ülke ekonomisini dolayısıyla kamu yönetimini küresel ekonomik ve yönetsel baskıdan yalıtamaz oluşudur. Günümüz itibarıyla kamu politikaları bağımsız ulusal sistem içerisinde üretilmesine rağmen dünya sisteminden kopuk bir şekilde meydana gelme ihtimali pek yoktur (Dolowitz ve Marsh 2000: 6-7).

Kamu yönetiminde karşılaştırmalı geleneksel anlayışla yürütülmesi, Batı Avrupa ülkelerindeki yönetsel işlev ve yapıyı tanımlayarak, sisteme ilişkin ayrıntılara vakıf olmak üzere kuruluydu. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında bu durum değişikliğe uğramıştır. Uluslararası kuruluşlar ve gelişmiş ülkelerin, savaştan zarar görmüş ülkeler ile ekonomik olarak geri

kalmış ülkelere teknik yardım programları uygulamaları, teknik yardım uygulanan devletlerin yönetim sistemlerini incelemeyi gerekli kılmıştır. Bu teknik yardım programı devam ettiği sürece, bu incelemeler süreklilik arz etmiştir. Geleneksel yaklaşıma göre daha geniş perspektifte bir bakış açısı sunan bu yeni durum çağdaş karşılaştırmalı kamu yönetimi olarak isimlendirilmektedir (Bozkurt vd. 2008: 144). Genel kabul gören görüşe göre, II. Dünya savaşı kamu yönetimi literatürü için eski ile yeni arasında bir çizgi niteliğindedir. Literatürde yeni olarak isimlendirilen kamu yönetimi yaklaşımı ise yeni kamu yönetimi anlayışdır. Karşılaştırmalı kamu yönetimi yaklaşımı da yeni kamu yönetimi anlayışına paralel olarak değişmiştir. Karşılaştırmalı kamu yönetiminde vurgu genel incelemelerden daha çok durumsal ve içeriksel yaklaşıma kaymıştır. İkinci dünya savaşı sonrasında, başta ABD'li araştırmacılar olmak üzere tüm dünyada karşılaştırmalı kamu yönetimi alanının dikkatle üzerine eğilmesi ve bu alt bilim dalına bakış açısının değişmesinde bazı faktörler etkili olmuştur. Bu faktörleri şöyle sıralamak mümkündür (Eneanya 2013):

- Yeni bilimsel, teorik ve teknolojik gelişmeler karşılaştırmalı kamu yönetimi ile ilgilenenlere ilham vermiş ve bu alana bakış açısının değişmesinde etkili olmuştur.
- Savaş sonrasında ülkelerin hızla sosyo-ekonomik gelişim sağlayabilmek için gösterdikleri çabalar kamu yönetiminde yeni problemleri de beraberinde getirmiştir.
- Uluslararası örgütlerin yeni kalkınmakta olan ülkelere yönelik geliştirdiği yardım stratejileri, modern personel, bütçe ve plan gibi alanlarda teknik destekler sağlamak şeklindeydi. Ne zaman ki bu ülkeler sorumluluklarını yerine getirmede zafiyete düşüncü, akademisyenler bu durumu incelemeye başlamışlardır. Sonuç olarak araştırmacılar her ülkeye uygun tek bir kalıptan söz etmenin mümkün olmadığı kanaatine varmışlardır. Dolayısıyla, yoğunlukla Amerikan modellerinden esinlenen bu kalkınma stratejilerinin, uygulanan ülkenin idari ve kurum kültürüne uygun olarak biçimlendirilmesi gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.
- Karşılaştırmalı sosyoloji, antropoloji, siyaset ve diğer alanlarda yaşanan yeni entelektüel gelişmeler, kamu yönetimi bilim adamlarını ve öğrencilerini kendi alanlarında, kültürler arası, uluslararası ve zamanlar arası çalışmalar yürüterek yeni teoriler geliştirmeye itmiştir.
- Sosyal bilimlerin davranışçı akımın etkisi altında kalması kamu yönetimi araştırmacılarının geleneksel yaklaşımdan uzaklaşarak

insan davranışlarını örgütlerin odak noktasına alan bir anlayışı benimsemesine yol açmıştır.

- Kamu yönetiminin bir bilim dalı olarak araştırmacılardan yoğun ilgi görmesi de karşılaştırmalı kamu yönetimi alanının gelişmesini tetiklemiştir.

ABD’li siyaset bilimci Robert Dahl’in 1947’de yazdığı bir makalede (The Science of Public Administration: Three Problems), kamu yönetimi biliminden bahsedilebilmesi için karşılaştırmalı incelemeler yapılması gerektiğine ilk kez dikkat çekmiştir (Bozkurt vd. 2008: 144). Ünlü bir siyaset bilimcisi olan James Coleman “karşılaştırma yapmadan bilimsel olamazsınız” diyerek, karşılaştırmanın genelde tüm yönetim birimleri için özelde ise kamu yönetimi için ne denli önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Ülkelerin kamu yönetimi sistemleri benzersiz değildir, dolayısıyla diğer ülkelerle karşılaştırılmasında herhangi bir engel söz konusu değildir (Rathod 2007: 31). Fred Riggs ise “Tüm siyaset biliminin veya diğer herhangi bir bilimsel anlayışın kamu yönetimini anlayabilmesi için karşılaştırmalı olması gerekir” diyerek, kamu yönetimi sürecinde oluşan teori ve pratiklerin neden-sonuç ilişkilerini anlamak ve geleceğe dair tahminlerde bulunabilmek için hükümetin tüm sistemlerinin karşılaştırmalı analizine ihtiyaç duyulduğunu dile getirmektedir (Otenya ve Lind 2006: xxii).

Ülkelerin yerel ve ulusal yönetim sistemlerini diğer ülkelerle karşılaştırmalı olarak incelenerek genellemelere gidilmesinin yanı sıra bu incelemelerden elde edilen bilgilerin sistematik olarak işlenerek hedeflere ulaşmaya hizmet edecek uygulamaların hayata geçirilmesini amaçlayan yönetim bilim dalına karşılaştırmalı kamu yönetimi denmektedir (Bozkurt vd. 2008: 143). Karşılaştırmalı kamu yönetimi, idari süreç, yönetsel yapı ve kurumların karşılaştırmalı analizi üzerinde çalışan kamu yönetiminin bir dalıdır (Otenya ve Lind 2006: xxi). Karşılaştırmalı kamu yönetimi geniş kamu yönetimi disiplininin bir alt alanıdır. Bu savın doğru olduğunu kanıtlayan bir gösterge olarak, karşılaştırmalı kamu yönetimi gibi siyaset biliminin de “karşılaştırmalı siyaset” adında bir alt alanı mevcuttur. Karşılaştırmalı kamu yönetimi alanının kamu yönetimi bilim dalının bir alt dalı olmasına rağmen bu alanda bibliyografya, konferanslar, geniş bir yelpazede ele alınmış yeni dersler, derinlemesine inceleme yapan bilimsel makaleler ve kitaplar şeklinde bu ilgi alanında yeterli kanıt sunacak çalışmalar mevcut değildir (Rathod 2007: 8).

En genel anlamıyla karşılaştırmalı kamu yönetimi, aynı toplumsal yapıya ve siyasal rejime sahip farklı ülkelerin kamu yönetimi sistemlerini inceleyen akademik çalışma alanıdır. Farklı ülkelerin kamu yönetimleri bir bütün

olarak, yahut bir parçası, örneğin bütçe yapısı gibi incelenebilir. Bu tarzda çalışırken bir ülke incelemeye tabi tutulabileceği gibi birkaç ülkeyi birden sistematik olarak incelenebilir. Bu tür çalışmalar, alanda geleneksel yaklaşımla yürütülmektedir. Modern yaklaşımda ise geleneksel yaklaşımın tam tersine, araştırmalar idareyi normatif değil deneysel (ilkesel değil olgusal); statik değil dinamik (durumsal değil tarihsel); ekoloji dışı değil ekolojik (bağlamdan kopuk değil bağlam içinde) anlayışı çerçevesinde karşılaştırma çalışmalarını yürütmektedir. Modern yaklaşımın kuramsal temeli kalkınma yönetimi modeline dayanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Uluslararası örgütlerinde önemli rol oynadığı süreçte kamu yönetiminde karşılaştırmalar modern yaklaşım temelinde yürütülmüştür (Güler 2009: 15-17).

Karşılaştırma yapmanın birtakım zorlukları da mevcuttur. Bu zorlukların aşılması durumunda karşılaştırmada başarılı olabilmek çok daha mümkün hale dönüşecektir. Söz konusu zorluklar şöyle sıralanabilir (Hague ve Harrop 2007: 83):

- Tanımı gereği karşılaştırmalı araştırma, birden fazla siyasi sistem hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir.
- ‘Aynı’ olgu farklı ülkelerde değişik anlamlara gelebilir ve benzer ile benzerin karşılaştırılmasında zorluklar oluşturabilir.
- Küreselleşme, ülkelerin birbirinden bağımsız olarak kabul edilemeyeceği anlamına gelir, dolayısıyla teorileri test etmek için mevcut vakaların sayısı kısıtlıdır.
- Çalışma için seçilen ülkeler, bulguların önemini sınırlayan temsili olmayan bir örnek olabilir.
- Herhangi bir ülke çifti pek çok açıdan farklılık gösterecektir; bu, araştırmacının, etkilerini test etmek istediği faktörler dışındaki tüm faktörleri sabit tutma hayalini asla gerçekleştiremeyeceği anlamına gelmektedir.

Karşılaştırmalı kamu yönetiminin sunduğu fırsatlar ve bu fırsatlara ulaşmada ortaya çıkan zorlukların değerlendirilmesi karşılaştırmalı kamu yönetimi konusunu ve alt başlıklarını anlamak için büyük önem taşımaktadır. Karşılaştırmalı kamu yönetiminin bir bölümünü oluşturan politika transferi konusu, kamu yönetiminin bir alt çalışma alanı olan karşılaştırmalı kamu yönetiminin baskın konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatür ve ilgili kişilerin söylemleri incelendiğinde ülkelerarası karşılaştırma yapılsın mı sorusu yerine kamu politikaları transferi yapılsın mı ya da transfer yapılırken nelere dikkat edilmelidir soruları ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla politika transferi, reform transferi, kamu politikası transferi konular irdelenirken

asında özünde karşılaştırmalı kamu yönetimi incelenmektedir. Çünkü transferin gerçekleştirilebilmesi için karşılaştırmanın yapılması kaçınılmazdır. Kısacası kamu yönetimleri arasında karşılaştırma yapılırken, ülkelerin kamu politikaları incelenmekte ve karşılaştırmayı gerçekleştiren kamu yönetiminin problemlerine çözüm olacak veya yeni bir çığır açacak politikalar üretilmeye çalışılmaktadır (Kutlu 2012: 18-19). Bir başka düşünceye göre politika transferi karşılaştırmalı kamu yönetiminin bir bölümü olarak değerlendirilmemekle birlikte politika transferi modelini genellikle karşılaştırmalı kamu yönetimi çalışmalarında etkin bir şekilde kullanıldığı ileri sürülmektedir (Lenz 2006).

Karşılaştırmalı kamu yönetiminin bir bölümü olan politika transferine ilişkin literatür yakın tarihte, bir hükümetin eylem ve politikalarını diğer hükümetlerden ve yönetim birimlerinden öğrenmesi süreci üzerine vücut bulmuştur. Politika transferi konusunda yürütülen çalışmalar, bu sürecin nasıl işlediği, politika geliştirme süreci olarak politika transferini anlatmak ve örneklemek, bütün bir politika alanının gelişimini incelemek gibi hususları içermektedir. Literatürde politika transferine karşılık gelen başka kavramlarda mevcuttur ve bu isimlendirmeler tartışmalıdır. Bunlar, ders çıkarma-lesson drawing, politika yakınsaması- policy convergence, politika yayılması- policy diffusion olarak sıralanabilir (Dolowitz 1998: 2). “Ders çıkarma” ve “politika transferi” kavramları özellikle İngiltere’de olmak üzere tüm dünyada kamu politikasını giderek daha etkili bir anlama yolu haline gelmiştir (James ve Lodge 2003: 179). Başka bir açıdan bakıldığında ise, kamu politikası siyasi sistemin ve kamu yönetiminin kendisine yönelen taleplere ve sorulara cevap niteliğindeki, yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği, her şey şeklinde tanımlanırsa (Newton ve Deth 2014: 316), karşılaştırmalı kamu yönetimi de politika transferi de temelde bir kamu politikası olduğu ileri sürülebilir.

Karşılaştırmalı çalışmalarla ülkelerarası tecrübelerin paylaşımının sağlanması, ulus devletlerde kamu yönetiminin, özel sektörün ve üçüncü sektörün üzerinde giderek daha fazla etki bırakmaktadır. Kamu yönetiminde karşılaştırma ile dinamik bilgi elde edilmekte ve bu bilgiler politika transferi gerçekleştirilmesini sağlayarak, çeşitli idari reformları doğurmaktadır. Bu reformlar yeni idari düzenlemelerin yanı sıra çeşitli yapısal dönüşümleri de hayata geçirmektedir (Stone 2000: 136). Dolayısıyla kamu yönetiminde karşılaştırma yapılması ile idari reformlar arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi ortaya koyması açısından 1980 sonrası yaşanan reform dalgasının ortaya çıkardığı yeni kamu yönetimi yaklaşımının İngilizce konuşan ülkeler olarak adlandırılan İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın reformlarından hareketle oluşması ve tüm dünyaya yayılması son dönemin en çarpıcı örneklerindedir (Kutlu 2004: 3). Yeni kamu yönetimi terimi çok geniş bir yelpazede gerçekleşen ve şaşırtıcı sayıda farklı ülkeyi etkisi altına

alan reformları anlatmak için kullanılmaktadır. Bu durum aynı zamanda paradigmatik bir değişimi ifade etmektedir (Pollit ve Bouckaert 2011: 6; Kettl 2000: 27). Reform uygulamalarının harmanlanmasıyla ortaya çıkan bu yeni yaklaşımın genlerinde özel sektör uygulamaları yer almaktadır. Bu yaklaşımın birlikte kamu yönetimi uygulamalarına özel sektör pratikleri yol gösterici olmuştur. Aslında bu noktada da kamu yönetiminin özel sektör uygulamalarını karşılaştırmalı bir analize tabi tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Özel sektör yönetimlerinin kamu yönetiminde karşılaştırma ile aynı muhtevaya sahip bir uygulaması mevcuttur. Bu uygulama 1980'li yıllarda ABD'de uygulanmaya başlamış ve karşılıklı bilgi ve deneyimlerden yararlanmayı amaçlamaktadır. Benchmarking (kıyaslama) ismi verilen bu çalışma tıpkı kamu yönetimlerinin birbirini incelemesi gibi karşılıklı olarak işletmelerin birbirlerini yakın takibe almasını içermektedir. Benchmarking'in mantığı kısaca "iş en iyi yapan şirketi bul, uygulamalarını kendi şirketine uygula" şeklinde açıklanabilir (Bedük 2005: 103). Özel sektörde uygulanan karşılaştırma faaliyetleri ile kamu yönetiminde uygulananlar arasında amaçlar noktasında paralellik görülmesine rağmen süreçleri ve sonuçları çoğu yerde ayrılmaktadır. Özel sektör kuruluşlarının daha esnek yapıda olması ve kar eksikliğini hareket etmesi, uygulamalara çabuk adapte olunmasını sağlarken kamu yönetiminin geniş kurumsal yapısı, yüksek personel sayısı, yasal çerçevede hareket etme zorunluluğu, kamu yararı odaklı çalışma mecburiyeti gibi nedenlerden dolayı örnek uygulamalara uyum sağlamada güçlük çekmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca üretilen kamu politikalarının toplumu etkilemesi ve ülkedeki en güçlü ve meşru düzenleyici olması ihtiyatlı davranmasını, dolayısıyla sürecin uzamasına neden olur. Karşılaştırmada rol alacak aktörlerden, süreçte etkili olan ögelere kadar birçok noktada farklılaşan özel sektör ile kamu sektörünün farklı yöntemlere başvurmasını kaçınılmaz kılar.

Bilginin hızlı bir şekilde dolaşımında olduğu günümüzde, her ülkede mevcut politika belirleyicileri dünyanın her yerinde bir hususa ilişkin çözümleri ve uygulamaları yakından takip edebilmektedir. Bu durum kamu politikalarının şekillenmesinde başka ülkelerin tecrübelerinden dersler çıkararak günlük yaşama ve uzun vadeli stratejilere yönelik kararlar alınabilmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede, özellikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin uygulamalarından kamu politikası üretme noktasında karşılaştırmalı kamu yönetimi için dikkat çekici örnekler olarak görülmektedir. Karşılaştırmalı kamu yönetiminin somut bir örneği olarak Türkiye'nin özelleştirme çalışmaları gösterilebilir. Diğer taraftan, 2006

yılında Türkiye’de kurulan kalkınma ajansları da bir politika transferi örneği olarak ifade edilmektedir (Yay 2016: 57).

Kamu yönetiminde karşılaştırma yapılmasının kaçınılmaz bir hal aldığı günümüzde, ülkelerin kendi kültür, kurumsal ve kamu yönetimi yapılarına uygun uygulamaları üretmeleri, kamu yönetiminin başarıya ulaşabilmesi için bir zorunluluktur. Karşılaştırma ile başka kamu yönetimlerinde saptanan iyi uygulamalar yerel dinamikler göz önünde bulundurularak politika transferi gerçekleştirilmeli ve bu transfer yerel koşullara uyarlanmış özgün bir kamu politikası olarak uygulamaya konulmalıdır. Diğer taraftan karşılaştırmalar sadece karşılaştırmının amaçlandığı alanda değil, karşılaştırma konusunu etkileyen tüm alanlarda gerçekleştirilmelidir. Böylelikle karşılaştırılan kamu yönetiminin bir parçası alınırken DNA yapısının alıcı kamu yönetimi sistemine uygun olup olmadığı da denetlenmektedir.

3. Kamu Yönetiminde Karşılaştırma Yapma Nedenleri

Karşılaştırma yapmanın temelinde yatan sebep, karşılaştırma yapılan konu hakkında alternatifleri belirleme ve bu alternatifler arasında kıyaslama yolu ile optimal alternatifi seçerek maksimum fayda sağlamaktır. Esasen kamu yönetiminde karşılaştırmının da temelinde yatan fikir budur. Temelde alternatifleri saptamak ve tercih yapmak olmakla birlikte karşılaştırma sürecini işletmek için birçok farklı nedenimiz mevcut olabilir. Bu karşılaştırmayı gerçekleştirecek kişilerin amaçlarına göre değişebilir. Kamu yönetiminde neden karşılaştırma yapılır sorusuna şu cevaplar verilebilir (McCormick 2009: 2-3):

- Karşılaştırma kamu yönetimi sistemlerini tanımlamada yardımcı olur. Karşılaştırmalı çalışmanın temel amacı kamu yönetimi çerçevesinde yer alan kurum, süreç ve faaliyetlerin temel niteliklerinin ortaya çıkarılmasıdır. İlk yıllarında, karşılaştırmalı kamu yönetimi tanımlamadan öteye gitmemiş, ancak son dönem araştırmacılar ile birlikte izah konusu olmaya başlamıştır. Fakat kayda değer izah siyaset ve yönetim hakkındaki gerçeklikleri birbirleriyle bağdaştırılmadığı sürece imkansızdır. Karşılaştırma bu durumda hangi gerçeklerin en çok ve en az önemli olduğuna karar vermede yol gösterici olmaktadır.
- Karşılaştırma bir çerçeve oluşturma imkanı vermektedir. Birleşik devletlerin kamu yönetimi üzerine çalışmak sistemin nasıl çalıştığı ve kamu yönetimi ile kamu yönetiminden etkilenen kesim arasındaki ilişkilerin nasıl yürüdüğü hakkında bilgi vermektedir, fakat bulguların diğer kamu yönetimi sistemleriyle karşılaştırılmaması durumunda sistemin anlaşılmasında son tabaka eksik kalacaktır. Örneğin, ABD

kamu yönetimi sisteminin esnek bir görünüm sergilediği söylenebilir, fakat diğer ülkelerin kamu yönetimi sistemlerindeki esneklik dereceleri ile kıyaslanmadığı durumda ABD'ye özgü durumdaki farklılıkları analiz etmek ve yönetsel yansımalarını anlayabilmek mümkün gözükmemektedir. Veya Türk kamu yönetiminin merkez-yerel yönetim ilişkisinde merkez ağırlıklı bir modeli tercih ettiği ileri sürebilir. Ancak diğer kamu yönetimleri ile karşılaştırılmadığında Türkiye'ye özgü durumları fark etmek ve bu nitelikleri analiz ederek anlayabilmek hatta iyileştirebilmek mümkün olmayacaktır.

- Karşılaştırma referans noktası vermektedir. Egzotik, alışılmamış ve yabancı konular çalışabilir. Fakat bu çalışma sırasında daha sıradan olan bazı şeylere referans verilmesi durumunda, bu karşılaştırma çok anlam ifade etmeyebilir. İngiltere, Rusya, Çin gibi ülkelerin hükümet siteleri incelenebilir, fakat bunlar bazı detay konularda ABD'den farklılık gösterebilmektedir. Eğer ABD'de ki hükümet kuruluşlarına referans verilirse, bu bağlamda, yasama, yürütme ve yargı organlarının nasıl işlediği karşılaştırmaya dahil edilirse, tablo daha iyi anlaşılabilir. Tıpkı bir çocuğun yaşına göre uzun mu kısa mı olduğunu belirleyebilmek için bir boy referans aralığına ihtiyaç duyulması gibi incelenen kamu yönetiminin özelliklerini ortaya koyabilmek için bir referans noktası belirlemeli ve onla kıyaslama yapılmalıdır. Parlamenter sistemin en iyi ve en köklü uygulamasının İngiltere'de olduğu ileri sürülmektedir. Bu durumda Almanya'nın parlamenter rejimde ne konumda olduğunu İngiltere'ye bakarak ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.
- Karşılaştırma kamu yönetimi hakkında genel kanunların belirlenmesini sağlar. Farklı türleri mukayese edip çalışmaksızın hayvan davranışlarını analiz eden bir hayvan bilimcisinin kredibilitesi ile, farklı toplumlardaki hükümet değerleri ve yapılarının incelemeksizin kamu yönetimi hakkında teori ve kanun ortaya koyan bir kamu yönetimi bilimcisinin kredisi eşdeğerdedir. Karşılaştırma hipotez geliştirme ve test etme, trendleri izah etme ve kamu yönetiminin temel prensiplerini vurgulama ve kamu yönetiminde yaşanan değişimleri anlama, izah etme ve öngörmeye yardım eder.
- Karşılaştırma kendimizi anlamaya yardım eder. Dogan ve Pelassy'e göre kendisini bilmek başkalarını bilmek ile kazanılabilir. Diğer toplumların kendilerini yönetme biçimlerini analiz etmekle, kendi hükümet sisteminizin karakter, orijin, güçlü yanları ve zayıf yönleri daha iyi anlaşılacaktır. Mukayese gücün nasıl dağıtıldığı ve sınırlandırıldığı kavranmasına, dünyadaki konumunun daha

geniş bir perspektiften değerlendirilmesine, farklı türde sorunlara nasıl tepkiler verildiğinin anlaşılmasına ve daha önceden karşılaşılan problemlerin tanımlanmasına yardım eder.

- Karşılaştırma diğerlerini anlamaya yardım eder. Çok farklı değerleri ve öncelikleri olan devlet ve toplumlardan oluşan global bir dünyada yaşanmaktadır. Birçok ülke bunu unutmakta ve dünyayı dar bir perspektiften gören bir anlayışa sahip olmakla suçlanmaktadır. Diğer ülkelerin kendilerini yönetme biçimleri çalışılarak, problemleri, algıları ve öncelikleri ortaya çıkarılabilir, bu yolla dünyada diğerleri için daha dengeli bir bakış açısı inşa edilebilir. Önyargılardan ve etnik merkezizetçilikten kaçınılabilir ve insan toplumunun çeşitlilik arz eden kompleks yapısına saygı ile yaklaşılabilir.
- Karşılaştırma seçenekleri genişletir. Diğer kamu yönetimi sistemlerini çalışmak benzer problemlere diğer hükümetlerin nasıl yaklaştığını göstererek, problemleri tanımlama ve çözümleme konusunda yardımcı olabilir. Kendi meseleleri dahilinde çözüm üretirken yeni fikirler geliştirme ve diğerleri tarafından yapılan hataları tekrar etmeme fırsatı verir. Diğer ülkeler eğitim sistemlerini nasıl idare ediyor ve refahı nasıl dağıtıyor. Hava ve su kirliliğini kontrol etmek için diğer ülkeler tarafından hangi metodlar uygulanıyor. Merkez-yerel ilişkileri ne konumdalar, kamu yönetimi çerçevesinde personel yönetimi nasıl uygulanıyor, bürokratik yapı nasıl şekillenmiş, ast-üst ilişkileri nasıl kurgulanmış gibi kamu yönetiminin kapsadığı birçok hususa yönelik sorular sorularak gerekli incelemeler yapıldığında elde edilen veriler karşılaştırma yapanlara birçok fırsat sunacaktır.
- Mukayese kafa karıştırıcı global sistemin daha iyi anlaşılmasına yardım eder. Bir ülke içerisinde yönetsel değişimi incelemek yeterli veriler verse dahi, dünya genelinde kamu yönetimine dair gelişmeleri incelemek daha kompleks katmanlar ortaya çıkaracak ve birbirleriyle ilişkileri daima süregelen çoklu hedefler üzerinde çalışmalar yapmaya zorlayacaktır. Karşılaştırma uluslararası sistemde meydana gelen değişimleri, değişimin sebep ve etkilerini daha iyi anlamak ve hayata olan etkilerini analiz etmek suretiyle küresel sistemin daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir.

Kamu yönetiminde karşılaştırma yapılmasının nedeni, kısaca kamu yönetimine bakış açısının genişletmesi olarak açıklanabilir. Bu bakış açısını geliştirmeyi ise karşılaştırma vasıtasıyla kamu yönetimleri arasında gelişmiş bir sınıflandırma yapmak, bu sınıflandırmayla birlikte kamu yönetimlerini tanımlayabilme, daha iyi açıklayabilme ve potansiyelini tahmin edebilme

imkanıyla sağlamaktadır. Kamu yönetiminde karşılaştırma yapmanın nedenleri şu dört faydayı elde etmeye bağlanabilir (Hague ve Harrop 2007: 81-82):

- Başka yönetim sistemleri öğrenilerek, kamu yönetimi disiplini de bakış açısının genişlemesi sağlanır ve kendi sistemi hakkında ipuçları verir.
- Karşılaştırma yönetsel süreçlerin sınıflandırılmasını mümkün kılar.
- Karşılaştırma idari/siyasi hipotezlerin test edilmesine imkan verir.
- Karşılaştırma tahminde bulunma ve kontrol etme potansiyeli sunar.

Kamu yönetiminde karşılaştırma yapmanın birçok nedeni ifade edilebilir. Bunların içerisinde en çok dikkat çekenleri şunlardır (Kenneth ve Deth 2014: 1):

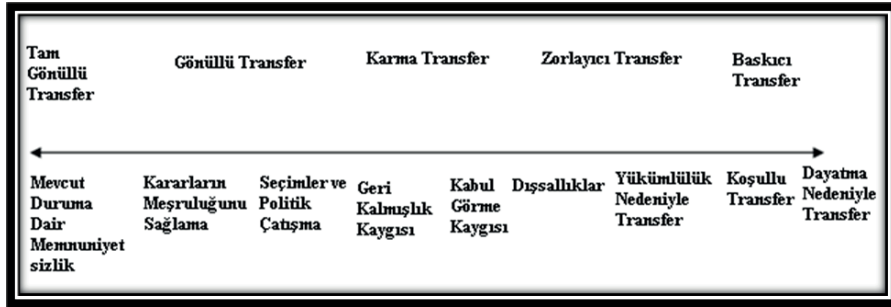
- Kamu yönetiminin kendisini tanıyabilmesi ve tanımlayabilmesi için diğer ülke kamu yönetimleri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Aksi durumda kendi durumunu anlayabilmesi mümkün değildir.
- Diğer ülke kamu yönetimlerini anlayabilmek için bu ülkelerin arka planlar, kurumları ve tarihleri hakkında geniş bir bilgiye sahip olunması elzemdir.
- Karşılaştırmalı yönetime başvurulmaksızın yönetim ve siyaset hakkında geçerli genellemelere ulaşmak söz konusu olamaz.

Globalleşen günümüz dünyasında ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık ilkesi çerçevesinde, kamu yönetimlerinin birbirleriyle yakın ilişki içerisine girmesi gerektiği fikrinin kabul görmesi ve devletlerarasında daha fazla işbirliği ve ortak girişimi gerektiren terör, finansla suçlar, insan kaçakçılığı, açlık tehdidi, küresel suçlar, insanın kopyalanması, olası bilişim (yapay zeka, nesnelerin interneti, blokzincir teknolojisi vb.) sıkıntıları gibi sorunların ortaya çıkması son yıllarda kamu yönetimlerinde karşılaştırma yaparak politika transferi gerçekleştirilmesini tetiklemiştir (Sobacı 2011: 194).

Yukarıda sayılan nedenler kamu yönetiminde karşılaştırma yapmanın genel nedenlerini oluştururken, karşılaştırmanın nedenlerini zorunda kalmakla isteğe bağlılık arasında değişen bir düzlem üzerinde gösteren değerlendirmelerde mevcuttur. Neden karşılaştırma yapılacağı hususu politika transfer işleminin normatif yönünü oluşturmaktadır. Zira yazın incelendiğinde bu nedenlerin politika transferinin sebepleri olarak ele alındığı görülmektedir. Kamu yönetiminde karşılaştırma yapmak bir zorunluluktan kaynaklanabilir mi sorusu ile isteğe bağlı kamu yönetiminde karşılaştırmanın

içeriği nedir soruları bu sebepler düzleminin iki ucunu anlamak için kritiktir ve sorulması elzemdir. Bu iki uç arasında “karma” olarak nitelendirilen nedenler silsilesi de karşılaştırma ve sonucunda politika transferi yapma nedenleri olarak gösterilmektedir (Kutlu 2012: 28-29).

Şekil 1: Politika Transferi Nedenleri

Kaynak: Mehmet Zahid Sobacı (2009), İdari Reform ve Politika Transferi Yeni Kamu İşletmeciliğinin Yayılışı, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 71; Önder Kutlu (2012), Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi-Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 28-34.

Politika transferlerini yapılış nedenleri çerçevesinde sadece gönüllü ve zorlayıcı transfer olarak ayırım yapmak, nedenleri tespit etme noktasında süreci basitleştirmek olur. Politika transferinin nedenlerini tam olarak anlayabilmek için şekilde tam gönüllü transfere denk gelen ders çıkarma ile şekilde dayatma nedeniyle transferle örtüşen politika veya kurumsal düzenlemeyi doğrudan empoze etmeyi içeren bir düzlem üzerinde göstermek daha doğrudur. Böylesine bir düzlemle politika transferinin nedenlerini resmetmek bu husus hakkında daha sistematik düşünme imkanı vermektedir. Böylelikle araştırmacılara politika transferlerine ilişkin ampirik araştırma yürütürken tanımlanmış kategoriler vererek, çalışmalarına yardımcı olunmaktadır. Diğer taraftan politika transferlerinin birçoğu sadece isteklilik veya zorunluluk sebebiyle yapılmaz, bir taraf ağır basmakla birlikte transfer içerisinde ikisinin de varlığından söz etmek mümkündür. Bundan dolayı böylesine bir düzlemle politika transferinin nedenini tespit etmek daha isabetli olacaktır (Dolowitz ve Marsh 2000: 13-14). Şekilde de görüldüğü üzere tam gönüllü transferden baskıcı transfere doğru kayıldıkça isteklilik oranı azalmaktadır.

Politika üretkenleri gönüllü politika transferine yönelten en temel neden mevcut duruma dair memnuniyetsizliktir. Memnuniyetsizliğin oluştuğuna dair ipuçlarını alan yöneticiler bu memnuniyetsizliği gidermeye yönelik çözümler ararlar. Ki bu durum özellikle demokratik rejimlerde oy kaybının

önlenmesine dair atılan en realist adımlardan biridir. Dolayısıyla bu nedenle transferin çokça tercih edilmesi olasıdır. Bu çerçevede politikacıların bilineni bilinmeyene tercih ederek politika transferine yönelmesi mantıklı olacaktır. Bu bağlamda politika transferini çekici hale getiren saikler, daha önce bir yerde etkinliği ve etkililiği ispatlanmış uygulama ve politikaların tercih edilmesine, uygulamanın daha önce etkili olduğunun kanıtlanmasına ya da hayalcilikle gündeme alınmadığının gösterilmesine imkan vermesidir (Haktankaçmaz 2010: 37).

Gönüllü transferin bir diğer aşaması olan kararların meşruluğunu sağlama nedeninde ise, kamu yönetiminde karşılaştırma yapılarak sonucunda politika transferinin gerçekleştirilmesini destekleyenler yahutta eleştirenlerin, kendi fikirlerini kabul ettirme ve/veya alınan kararlara veya benimsenen politikalara meşruluk sağlayarak bu yolla politik baskıları yatıştırmak amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, rakiplerinden farklı olmak adına diğer ülkelerle karşılaştırmalar yaparak politika transferi gerçekleştirebilirler. Politik çatışma ortamının doğurduğu sonuçlarla benzer şekilde muhatap olmuş ve çözüm üretmiş ülkelerden politika transfer etmek bu sorunlarla baş edebilmek adına gönüllü olarak başvurulmuş bir yoldur (Sobacı 2009: 73).

Dönemsel olaylar sebebiyle kamu yönetiminde karşılaştırma yapılarak politika transferinin gerçekleştirilmesi durumu da gönüllü transfer nedenlerinden biridir. Özellikle seçim dönemleri ve parti kongrelerinden sonraki dönem kamu yönetimlerinde yabancı ülke uygulamalarından yararlanmayla sıkça karşılaşılan dönemlerdir. (Kutlu 2012: 29-30). Ülkelerin kendi sistemlerini öncelikli rakiplerinden geri kalmış olarak algılamaları politika transferi nedenlerini simgeleyen düzlemin ortasına denk gelen bir nedendir. Dolayısıyla karma transfer içerisinde değerlendirilmektedir. Geri kalmışlık kaygısıyla kamu yönetiminde karşılaştırma yapılmaya gidilmesinde öncelikle rakiplere bakılması, bu nedenle politika transferini tam anlamıyla rasyonellikten ve gönüllülüğten uzaklaştırmaktadır (Sobacı 2009: 73).

Politika transferini, politika transferi düzleminin merkezine yerleştiren neden ise ülke sisteminin politika transferini gerçekleştirdiğinde uluslararası arenada daha tanınmış ve kabul edilebilir olacağına duyulan inançtır. Burada politika transferini doğuran sebep, yaşanan soruna dair transfer edilen politikanın uluslararası topluluk tarafından en iyi uygulama veya çözüm yolu olarak sunulmasıdır (Sobacı 2009: 73-74). Uluslararası kamuoyunda ortaya çıkan bir konsensüs ülkeleri bu fikir birliğine uygun politikaları kabullenmeye ve transfer etmeye teşvik edici bir güç olabilmektedir (Kutlu 2012: 31).

Karma transferin bir başka nedeni de dışsallıklardır. Bir ülkenin yürüttüğü kamu politikası bir başka ülke için dışsallık oluşturacak bir özelliğe sahipse,

dışsallığa muhatap olan ülke yeni politikalar üretme arayışında olacaktır. Dışsallık nedeniyle en çok karşılaşılan karşılaştırma, çevre sorunları konusunda olmasının yanı sıra çalışma ekonomisi alanında da görülmektedir. Avrupa ülkelerinin, gelişmiş ülkeler safına dahil olmaya çok yakalaşan ve hızla büyüyen Uzak-doğu Asya ekonomilerinin sahip olduğu çalışma ilişkilerinin doğurduğu avantajları ekarte etmek için daha esnek bir çalışma ekonomisi kurma çabaları ve bu çerçevede karşılaştırmaya gitmeleri bu nedenle politika transfer etmeye iyi bir örnek oluşturmaktadır. Üretim faaliyetinin en temel gereksinimlerinden biri olan emeğin ucuz olduğu Çin bu yönüyle ekonomik büyümeyi ciddi şekilde tetiklemektedir. Tüm dünyanın böylesine ucuz iş gücüne karşı politika geliştirmek zorunda kalışı dışsallık olarak nitelendirilebilir. Karşılaştırma yapan ülkeler Çin'in konumunu, şartlarını ve niteliklerini iyi inceleyerek bu durumla baş etmeli ve bu yönüyle rekabette bir adım önde olan Çin'e karşı alternatif politikalar geliştirilmelidir (Kutlu 2012: 31-32)

Karma transfere verilebilecek en önemli örneklerden biri Avrupa Birliği ve üyeleri arasındaki ilişkidir. Ulus devletlerin tek tek ve isteyerek üye olmasını gönüllük olarak nitelerken, AB politikalarına uyma noktasında zorunlu olmaları üyelerin politika transferini zorunlu olarak yapmaları sonucunu doğuruyor (Jones ve Newburn 2007: 28). Dolayısıyla böylesine bir duruma karma transfer olarak bakmak yanlış olmayacaktır.

Türkiye'de 2002 yılında gerçekleştirilen seçim sonrası göreve gelen hükümet kamu yönetiminde büyük bir dönüşüm başlatmıştır. Bu dönüşümü başlatırken, yaşanacak değişimi anlatmak ve bu değişime direnç gösterebilecek çevreleri ikna edebilmek amacıyla "Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim" adında bir kitap çıkardı. Bu kitap incelendiğinde kamu yönetiminde değişmeyi zorlayan faktörler olarak karşımıza neredeyse tüm ülkelerin kamu yönetimlerine yön veren yeni kamu yönetimi yaklaşımının teorisi ve bu teorinin örnek seçilen ülkelerde (ABD, Yeni Zelanda, Avustralya, Danimarka, Fransa, Almanya, İngiltere, Portekiz, Güney Kore) uygulamaları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirilmiş tüm bu donelerden çeşitli dersler çıkarılmıştır. Yine kitapta uluslararası arenada yaşanan gelişmelerin kamu yönetimini nasıl etkilediği resmedilerek Türkiye'nin kamu yönetimi için bir şablon hazırlanmıştır (Dinçer ve Yılmaz 2003). Karma transferin neredeyse tüm nedenlerini içerisinde barındıran bu çalışma Türk kamu yönetiminin kılavuzu olmuştur.

Ülkeler kendi arzuları dışında değişim yapmaya ve bu çerçevede politika transferi gerçekleştirmeye zorlanmışlarsa zorunlu karşılaştırmadan söz edilebilir (Kutlu 2012: 32). Kamu yönetiminde karşılaştırma yapılmasına

dair zorlamalarda, zorlayan aktörler olarak genelde karşımıza uluslararası yardım kuruluşları ve çok uluslu şirketler çıkmaktadır. Ülkeler uluslararası rejimlere, uluslar-üstü veya uluslararası kuruluşlara üye olduklarında çeşitli yükümlülükler altına girerler ve bu yükümlülüklerden dolayı politika transferi gerçekleştirebilirler. AB'ne üye olduktan sonra, üye devletlerin bu yükümlülükten doğan politika transferlerini gerçekleştirmeleri kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu tip politika transferlerine yükümlülük nedeniyle politika transferi ismi verilmektedir (Sobacı 2009: 74).

Koşullu transferde ise, çok uluslu şirketlerin ve uluslararası yardım kuruluşlarının, devletleri devam eden ilişkilerin yürütülmesine ve yardımların bir koşulu olarak, rızalarına rağmen belirli politikayı benimsemeye zorlamaları olarak açıklanabilir. Çok uluslu şirketler bir ülkeye yatırım yapmak için öne sürdükleri şartlara ve uluslararası yardım kuruluşları da yapacakları yardım karşılığında çeşitli koşulları öne sürmekte, bu koşulların bir gereği olarak politika transferleri gerçekleşmektedir. Zorlayıcı transferin son ve en keskin noktası dayatma nedeniyle transferdir. Bu transfer nedeni, bir devletin diğerini bir politika, program ya da tercih belirlemeye direkt olarak zorlamasını içermektedir. Bu nedenle politika transferine günümüzde ülkeler arasında pek rastlanır bir durum değildir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika'nın Japon Anayasası'nın taslağını hazırlaması direkt zorlamaya örnek olarak verilebilir (Sobacı 2009: 76; Kutlu ve Özdemiray 2016: 85-86).

Küresel düzeyde, güçlü ülkelerin ve Dünya Bankası, IMF, OECD gibi uluslararası kuruluşların kendi politikalarını diğer ülkelere, özellikle de üçüncü dünya ülkelerine empoze etmeye çalıştıkları bilinen bir gerçektir (Benson ve Jordan 2011: 370; Dimitrakopoulos ve Passas 2012; Taşpınar 2021). Bu konuda Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB)'nin üçüncü dünya ülkelerine ucuz kredi vermenin ön şartı olarak yaptıkları stand-by antlaşmaları aracılığıyla, bu ülkelerin ekonomik ve yönetsel politikalarında sorunlu değişiklik yaptırılması önemli bir örnektir (Keser 2012: 30).

4. Kamu Yönetiminde Karşılaştırmanın Başarı Şansını Yükselten Nedenler

Karşılaştırmanın nedenleri, kamu yönetimlerinin 'ne aradığını' ve 'nereye' bakacağını biçimlendirmektedir. Karşılaştırmaların nedenleri, verilen bir kararı veya uygulanan bir politikayı gerekçelendirmekten, bir politika sorunu veya başarısızlığını gidermek için bir modelden veya düşünceden yararlanmaya kadar uzanabilmektedir (Sobacı 2009: 71). Karşılaştırma aracılığıyla devletler tüm sistem içerisindeki ve karşılaştırdığı devletler arasındaki yerini belirler.

Kamu yönetiminde karşılaştırma yapmanın nedenlerine bakıldığında, ülkelerin genel itibariyle isteklilikle zorunluluk arasında kalan karma olarak nitelendirilebilecek bölgede yer aldıkları görülmektedir. Karşılaştırmalar tek bir nedenle de yapılmayabilir veya karşılaştırma bir nedenden hareketle yapılsa da birkaç nedeni içerebilir. Örneğin, geri kalmışlık kaygısıyla yapılan bir karşılaştırma sonucunda gerçekleştirilen politika transferi, o ülkenin uluslararası arenada kabul görme kaygısına da çare olabilir.

Kamu yönetiminde karşılaştırmaların ülkeden ülkeye farklılaştığı ve bir karşılaştırmının başarılı olabilmesi için o ülkeye özgü şartlarla örtüşmesi gerektiği göz ardı edilmeksizin düşünülmelidir. Bir karşılaştırma nedeninin daha fazla başarılı olup olmayacağı aslında karşılaştırmayı yapan ülkeye bağlıdır. Şöyle ki, anne baba veya öğretmen baskısı olmadan ders çalışmayan bir öğrenciyi düşünelim, bu öğrencinin ders çalışmasını sağlamak için dışarıdan bir baskı zorunludur. Ancak bu durumun tam tersini düşündüğümüzde ise öğrencinin ders çalışmasına zorlamak gerekmeyecek, öğrenci gayet muntazam bir şekilde dersine çalışacaktır. Kamu yönetimleri de bu iki öğrenci modelinden pek de farklı değildir. Tabi ki devletler böylesine bir yapıda değildir, ancak tamamen kendi isteğiyle politika transferi yapan kamu yönetimlerinden bahsetmekte pek mümkün değildir. Bu noktada özellikle uluslararası örgütler önemli rol oynamaktadırlar. Özellikle gelişmiş ülkelerin dışında kalan ülkeleri yönlendirmeleri bu çerçeveden bakıldığında kaçınılmazdır. Ayrıca tüm kamu yönetimlerinin karşılaştırmayı uygun bir şekilde yapabilecek yeterli uzmanı olduğunu söylemekte güç. Bu çerçevede uluslararası örgütleri herkesin tecrübesinin ve uluslararası bilgi hazinesinin biriktirildiği yer olarak görülmesi durumunda, uluslararası örgütler zorlayıcı transferin aktörleri olmaktan çıkarak, gönüllü transferin kılavuzları olurlar. Kısacası kamu yönetiminde karşılaştırmayı daha başarılı kılabilecek rüştü ispatlanmış tek bir nedenden bahsetmek mümkün değildir. Kamu yönetiminde karşılaştırmayı başarıya götürecektir neden veya nedenler her ülkeye göre değişir, başarılı olmuş bir neden genel itibariyle o ülkeye özgüdür. Diğer taraftan direk zorlama/ dayatma nedenleri asla başvurulmaması gereken karşılaştırma nedenleridir. Her ülkenin bağımsız olarak politikalarına karar verme hakkı olmalı, bir devlet diğer devleti bir politikayı uygulamaya zorlamamalıdır.

Ülkelere özgü durumlar göz ardı edilerek genel bir bakış açısıyla kamu yönetiminde karşılaştırma yapma nedenleri ele alındığında, kamu yönetimini daha fazla başarıya götürebilecek nedenler şöyle sıralanabilir:

- Zorlayıcı karşılaştırmalar yerine gönüllü olarak gerçekleştirilen karşılaştırmalar politika transferinin başarısını yükseltecektir.

Zorlayıcılık ile gönüllülük arasında kalan düzlemde yapılacak karşılaştırmalar gönüllülüğe ne kadar yakın olursa başarı şansı o kadar yükselecektir.

- Kimi zaman devrimsel nitelikte politika transferi gerekli ve başarılı olsa da sürekli karşılaştırmalar yoluyla yavaş yavaş evrimsel bir şekilde politika transferi yapmak başarıyı artıracaktır. Kısa vadede ortaya çıkan karşılaştırma nedenlerine binaen gerçekleştirilen transferler yerine uzun vadeli karşılaştırmalar başarıya daha fazla yakınlaştıracaktır. Ayrıca böylesine bir bakış açısı bu süreçte hataları azaltarak karşılaştırmanın optimum verimlilikte yapılmasına imkân verecektir.
- Dinamik bir kamu yönetiminin talep edildiği günümüzde ‘öğrenen kamu yönetimler’ anlayışı çerçevesinde devamlı karşılaştırmalar gerçekleştirmek başarının yakalanmasını kolaylaştıracaktır. Karşılaştırmanın nedeni gönüllülüğe en yakın noktada tutularak, sürekli karşılaştırarak sürekli dersler çıkarılacak ve ihtiyaç duyulan ya da çığır açan uygulamalar transfer edilecektir.
- Karşılaştırmalar yapılırken bu süreçte yer alan tüm aktörlerin sürece katılması ve gerçekleştirilecek politika transferinin nedenleri üzerinde konsensüs sağlanmış olması durumunda başarı yükselecektir.
- Kriz zamanları karşılaştırma yapmak için önemli bir fırsattır, hem yapılacak tüm transferlere hızlıca uyum sağlanabilir hem de köklü değişikliklere imkan tanır.
- Dönemsel olaylar politika transferinin daha başarılı olabilmesi için önemli imkanlar sağlar. Kamu yönetiminin doğası gereği ortaya çıkan dönemsel fırsatlar (yeni iktidar oluş, parti kongreleri sonrası, pozitif göstergeler vb.) karşılaştırma yaparak gerçekleştirilecek politika transferinde başarıya açılan kapılar olarak değerlendirilmelidir.
- Politika transferi gerçekleştirilirken her ne neden ileri sürülecek olursa olsun, bu nedenlere tüm aktörlerin inanması sağlanmalıdır. Buda ancak iyi bir iletişimle başarılabilir.

Karşılaştırmalı kamu yönetiminin başarılı olması noktasında kritik konulardan birisi de, kamu yönetimlerinin küreselleşme ile uyumlu hareket etmesi hususudur. Küreselleşme sürecini iyi anlamış bir karşılaştırmalı kamu yönetimi araştırmacısı ve uygulayıcısı gerçekleştirdiği karşılaştırma sonucunda başarıya ulaşması daha mümkün görünmektedir. Nitekim küreselleşme karşılaştırmalı bir bakış açısını da adeta zorunlu kılmaktadır (Ayhan vd. 2022: 6-8; Jresiat 2005: 234-236).

5. Sonuç

Tüm bireylerin günlük yaşamında sıkça başvurduğu bir karar verme aracı olarak karşılaştırma, insan hayatında önemli rol oynar. Gündelik hayatta alternatifler arasından optimum faydayı doğuracak olanı seçmek için kullanıldığı gibi yaşama dair kritik kararlar alınırken de sıklıkla karşılaştırmadan istifade edilmektedir. Tıpkı bir bireyin optimum kararı verebilmek adına kullandığı gibi sosyal bilimlerde bu yönetime sık sık başvurmaktadır. Büyük kitlelerin hayatında derin etkileri olan kamu yönetiminin de bu yönetime başvurarak en uygun ve verimli politikayı belirlemek adına diğer kamu yönetimleriyle karşılaştırma yoluna giderek o kamu yönetimlerin tecrübelerinden faydalanması doğaldır ve genellikle karşılaşılan bir durumdur.

Kamu yönetiminde karşılaştırmanın kullanılması çok daha öncelere dayanmakla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde çok önem kazanmış ve kamu yönetimleri üzerinde büyük entelektüel etki bırakmıştır. Kamu yönetiminde karşılaştırma, bir kamu yönetiminin diğer kamu yönetimlerini incelemesini ve ihtiyaç duyulduğu noktada karşılaştırılan kamu yönetiminden politika, program veya kurumsal yapıya ilişkin transfer gerçekleştirilmesini içermektedir. Kamu yönetiminde karşılaştırma yapıldıktan sonra gerekli olan şeyi almaya yazında politika transferi, ders çıkarma, politika yakınsaması, politka yayılması gibi isimler verilmektedir. Yazın incelendiğinde politika transferi kavramını ortaya atanlar, bu kavramın diğer tüm kavramları kapsayan bir çatı kavram olduğunu söyledikleri görülmektedir.

Kamu yönetiminde karşılaştırma yapılırken süreç, aktörlere, zamanına vb. birçok unsura karar verilirken belki de en kritik rol, bu karşılaştırmanın neden yapıldığı sorusuna verilen cevaptır. Karşılaştırmanın nedenleri kamu yönetiminin ne aradığını, niye aradığını ve nereye bakacağını belirlemektedir. Karşılaştırmanın saikleri bir karara veya bir faaliyete gerekçe üretmekten, bir politikanın doğurduğu problemleri çözmek için düşünce veya modelden istifade etmeye kadar uzanabilir. Kamu yönetiminde karşılaştırmanın bir sonucu olarak politika transferi nedenleri şeklinde ele alınan politika transferi nedenleri düzlemi incelendiğinde gönüllükle-zorunluluk uçları arasında değişen bir nedenler silsilesi ile karşılaşılmaktadır. Kamu yönetimlerinin genel itibariyle karşılaştırma uygulamalarına bakıldığında iki uç arasında yer alan ve her ikisinden de belli miktarda bulunduran karma transfer nedenlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Kamu yönetiminde karşılaştırmanın başarıya ulaşma şansını yükselten nedenler ülkeye özgün şartlara bağlı olarak değişebilmektedir. Her ülkeyi başarıya ulaştıracak tılsımlı bir nedenden bahsetmek mümkün değildir.

Ancak direk zorlama/dayatma yoluyla transfer çok büyük bir ihtimalle ülkeleri başarısızlığa götürecektir. Genel itibariyle kamu yönetimlerinde karşılaştırmayı başarıya ulaştıracak neden veya nedenlerin, gönüllü transfere yakın olması gerekmektedir. Başarıya götürebilecek nedenlerden birkaçını; kriz durumu, dönemsel olaylar, kamu yönetimlerinin “öğrenen kamu yönetimi” haline gelmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ayhan Emrah, Nyadera Israel Nyaburi, Önder Murat (2022). “Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi ve Geleceği, (Editör: Şahin Karabulut), *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Konularında Bilimsel Değerlendirmeler*, Bursa: Ekin Yayınevi, s.s. 1-12.
- Bedük Aykut (2005). “Benchmarking” (Editör: Aykut Bedük), *Modern Yönetim Teknikleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Benson David, Jordan Andrew (2011). “What Have We Learned from Policy Transfer Research? Dolowitz and Marsh Revisited”, *Political Studies Review*, Vol.9 s.s. 366-378.
- Bozkurt Ömer, Ergun Turgay, Sezen Seriyeye (2008). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No: 342.
- Barans Marleen (2012). “Comparative Public Administration: From General Theory to General Frameworks”, (Editors: B. Guy Peters, Jon Pierre), *The SAGE Handbook of Public Administration*, London: SAGE Publications Ltd, s.s. 511-531.
- Dimitrakopoulos Dionyssi G., Passas Argyris G. (2012). “International Organizations and Domestic Administrative Reform”, (Editors: B. Guy Peters, Jon Pierre), *The SAGE Handbook of Public Administration*, London: SAGE Publications Ltd, s.s. 532-544.
- Dinçer Ömer, Yılmaz Cevdet (2003), *Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim: Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 1*, Ankara: T.C. Başbakanlık.
- Dolowitz David (1998). *Learning From America: Policy Transfer and The Development of The British Workfare*, Brighton: Sussex Academic Press.
- Dolowitz David, Marsh David (2000) “Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making”, *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, Cilt 13, Sayı 1, s.s. 5-23.
- Eneanya Augustine Nduka, *Comparative Public Administration*, National Open University Of Nigeria School Of Management Sciences Course Code:- BHM783, s.9-10 http://www.nou.edu.ng/noun/NOUN_OCL/pdf/SMS/BHM%20783%20COMPARATIVE%20PUBLIC%20ADMINISTRATION.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2013).
- Farazmand Ali (2001). “Comparative and Development Public Administration: Past, Present, and Future” (Editor: Ali Farazmand), *Handbook of Comparative and Development Public Administration*, New York: Marcel Dekker, Inc.
- Güler Birgül Ayman (2009). “Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Nedir?” (Yayına Hazırlayan: Koray Karasu), *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Hague Rod, Harrop Martin (2007). *Comparative Government and Politics*, New York: Palgrave Macmillan.
- Haktankaçmaz İlker (2010). "Reform Transferinde Uluslararası Örgütlerin Rolü", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 6, Sayı 22, s.s. 23-54.
- James Oliver, Lodge Martin (2003). "The Limitations of 'Policy Transfer' and 'Lesson Drawing' for Public Policy Research" , *Political Studies Review*, Vol.1, s.s. 179-193.
- Jresiat Jamil E. (2005). "Comparative Public Administration Is Back In, Prudently", *Public Administration Review*, Vol:65, No:2, s.s. 231-242
- Jresiat Jamil E. (2006). "Preface", (Editors: Eric E. Otenya and Nancy S. Lind). *Comparative Public Administration: The Essential Readings*. Oxford: ELSEVIER JAI Press.
- Jones Trevor, Newburn Tim (2007). *Policy Transfer and Criminal Justice*, Berkshire: Open University Press.
- Keser Ahmet (2012). "Politika Transferi ve Türk Kamu Yönetiminde Etik", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 4, s.s. 25-50.
- Kettl Donald F. (2000). Public Administration at the Milennium: The State of the Field. *Journal of Public Administration Research and Theory*, Volume: 10, Number:1, s. 7-34.
- Kutlu Önder (2004). *Kamu Reformu Ve Yönetimin Yeniden Düzenlenmesi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kutlu Önder (2012). *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi-Teorik Çerçeve ve Ülke Uygulamaları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kutlu Önder, Özdemiray Sema Müge (2016). "Politika Transferine Karar Verme Süreci", *Sayıştay Dergisi*, Sayı:101; s.s. 79-95.
- Lenz Tobias (2006). "Governance through Policy Transfer in the External Relations of the European Union– The Case of Mercosur –", Paper prepared for the 1st Student Conference on the European Union entitled "The Challenge for Europe: Governance, Economics and Multiculturalism", University of Pittsburgh, March 25, 2006.
- McCormick John (2009). *Comparative Politics in Transition* (Six Edition), Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Newton Kenneth, Deth Jan W. van (2014). *Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri*, (Çev. Ersin Saraçoğlu), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Otenya Eric E., Lind Nancy S. (2006). "Introduction", (Editors: Eric E. Otenya and Nancy S. Lind). *Comparative Public Administration: The Essential Readings*. Oxford: ELSEVIER JAI Press.
- Pollit Cristopher, Bouckaert Geert (2011). *Public Management Reform A Comparative Analysis-New Public Management, Governanace and the Neo- Weberian States* (Third Edition), New York: Oxford University Press.

- Rathod P. B. (2007). *Comperative Public Administration*. Jaipur/India: ABD Publishers.
- Roberts Geoffrey K. (1986). *An Introduction to Comparative Politics* (Firs Edition), London: Edward Arnold Publishers.
- Sobacı Mehmet Zahid (2009). *İdari Reform ve Politika Transferi Yeni Kamu İşletmeciliğinin Yayılışı*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sobacı Mehmet Zahid (2011). “Politika Transferi Bağlamında Kamu Yönetiminde Neo-Liberal Reformların Yayılması: Açık Toplum Enstitüsünün Rolü”, *Sosyoekonomi*, Sayı 2, s.s. 191-210.
- Stone Diane (2000). “Learning Lessons, Policy Transfer and the International Diffusion of Policy Ideas”, Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation 9th February 2000 , <http://poli.haifa.ac.il/~levi/res/stone-2000.pdf> (Erişim Tarihi: 12.07.2013).
- Taşpınar Yasin (2021). “Kamu Politikası Transferi ve Uluslararası Örgütler”, *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, s.s. 66-87.
- Turgeon Jean, Gagnon France, Michaud Mélanie and Tremblay Stéphane (2008). *Policy Transfer and Health Impact Assesment*. This document was produced and funded by the Concerted Actions program – Concepts and Methods for the analysis of governmental actions # 2005-SP-95622
- Yay Emine (2016). “Bir Kamu Politikası Olarak Politika Transferi ve Türkiye Örneği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:2, s.s. 48-63.

Bauhaus Dokuma Atölyesinde Eğitim Alan Bazı Kadın Sanatçılar ve Onların Yenilikçi Tasarımları

Ayşe Gamze Öngen¹

Özet

Sanayi Devrimiyle gelişen teknoloji fabrikalarda makine üretiminin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Böylelikle seri olarak üretilen ürünlerde el emeği ve insan gücünün azalması sonucunda, sanatsal ve estetik değerlerden uzak birbirine benzer ürünler ortaya çıkmıştır. Dönemin sanatçıları tarafından makineleşmenin getirdiği bu olumsuz duruma tepki olarak gelişen Arts and Crafts hareketiyle sanat ile zanaatın bir arada olması sağlanmıştır. Arts and Crafts hareketinin öncülerinden William Morris, endüstriyel üretime karşı olmasıyla sanatçılar ile zanaatkarlar arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması düşüncesiyle gelişen Arts and Crafts hareketi, modernizmi ve Bauhaus'un oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1919 yılında Mimar Walter Gropius tarafından Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunu kurulmuştur. Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunda atölye sistemi içerisinde mesleki açıdan önemli olan sanatçılar, dönemin ihtiyaçlarını karşılayan nitelikli ve modern tasarım ürünleri üretmeye yönelik uygulamalı dersler verilerek, öğrencilerin farklı disiplinlerle bir arada çalışabildikleri sanat veya tasarım alanında uzmanlaşmalarını sağlanmışlardır. Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu'nda farklı disiplinlerde çalışmalar yapan diğer bir atölye de dokuma atölyesidir. Bu atölye 20. Yüzyılın tekstil tasarım tarihinin en önemli oluşumlarından biri olarak gösterilmektedir. Modern dokuma sanatı ve desen anlayışında çığır açan endüstriyel üretime uygun yeni malzemelerin ve tekniklerin denendiği bu atölye, modern dönemin algılarında değişikliklere yol açmıştır.

Bauhaus kadın tasarımcılar, 20. yüzyılın başlarında yaşanan tüm zorluklarla mücadele etmiş olmaları onların atölyede devrimci nitelikte çalışmalar yapmalarına engel olamamıştır. Bauhaus kadın tasarımcıları ile ilgili günümüzde sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır. Bu çalışmada, günümüz tekstil sektörünün gelişimine öncülük yapmış ve kadın tasarımcılara halen esin kaynağı olmaya devam eden Bauhaus kadın tasarımcılarının, yenilikçi dokuma tasarımlarının, gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır.

1 Doç.Dr. gamzeongen@gmail.com. ORCID:0000-0002-2639-7777

Giriş

19. Yüzyıl'da, İngiltere'de ortaya çıkan Arts and Crafts akımı, dekoratif sanatlar ve tasarım alanında Avrupa'da önemli bir etki yaratmıştır. Bu akım, 1887 yılında İngiltere'de kurulan "Arts & Crafts Exhibition Society"den ismini aldığı, sanat, zanaat, endüstriyel üretimle ilgili tartışmaların ve sergilerin yapıldığı bir dernektir. Arts and Crafts akımı, teknolojinin gelişimiyle üretimde insan emeği yerine makinelerin yer almasına karşı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle, makinelerin çoğalması üretime hız kazandırmıştır. Ancak, seri üretim sonucunda yetersiz kalitede ve estetik değerlerden uzak ürünler üretilmeye başlanmıştır. Sanayileşmenin getirdiği bu olumsuzluklara bir tepki olarak Arts & Crafts akımıyla, sağlam ve estetik değeri yüksek olan el işçiliği savunulmuştur. El yapımı ürünlerin üretim maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle bu ürünlere sadece yüksek gelir grubundaki insanlar ulaşabilmekteydi. Bu akımın en bilinen isimlerinden John Ruskin ve William Morris, sanatçılar ve zanaatkarlar arasındaki ayrımın ortadan kaldırılmasını savunmuş, sanat ve el sanatlarının üretiminin toplumlar üzerindeki önemine dikkat çekmek istemişlerdir. Sanayileşmeyle ürünlerin çok sayıda üretilmiş olması yerine bu ürünlerin geleneksel teknik ve materyallerle üretilmiş olması, biçim, işlev ilişkisinin doğru kurulması gerektiği savunmuşlardır. Bu görüşler doğrultusunda Arts and Crafts akımı modernizmin ve Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunun şekillenmesinde etkili olmuştur. 1919 yılında Mimar Walter Gropius tarafından Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu Kurulmuştur. Bu okulda ön kurs adı altında, ilk yıllarda bir eğitim programına yer verilerek, Temel Tasarımın bilinçli olarak ilk adımları atılmıştır. Dönemin sanatçılarından Moholy Nady, Paul Klee, Wassily Kandinsky, Linoel Faininger, Josef Albers ve Georg Muche bu kursta akademisyen olarak ders vermişlerdir.

Bauhaus Okulu 1919-1925 yıllarında Weimar, 1925-1932 yıllarında Dessau, 1932-1933 yıllarında Berlin olarak üç şehirde faaliyet göstermiş ve bu okullara, üç farklı mimar başkanlık yapmıştır. Bunlar; 1919-1928 yılına kadar Walter Gropius, 1928-1930 yılına kadar Hannes Meyer ve 1930- 1933 yılına kadar Mies Van der Rohe'dur. Bu okullarda, dönemin en seçkin birçok mimarı ve sanatçısı, 20. yüzyıl mimari tasarımı ve yeni sanat akımlarının yaratılmasına verdikleri çağdaş eğitim sistemiyle önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunun eğitim içeriği ile sanatsal üretimleri, önce Avrupa'da sonra tüm dünyada devrim yaratmıştır. Sanat, tasarım ve mimaride yaratmak istedikleri yeniliklerin, seri üretimle uyum sağlayabileceği tasarımlar yapılarak, üretim ve tasarım ile ilgili tüm algıları

kökünden değiştirmişlerdir. Bu nedenle, Bauhaus ekolü, sanatsal ve teknik üretim alanları arasındaki birliği yeniden kurmaya çalışan bir anlayışın önemli bir parçası olmuştur. Bauhaus Sanat Okulu, interdisipliner anlayışın benimsendiği, zanaat ile tasarımın sentezlendiği bir yapı ortaya koymuştur.

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu'nun eğitim içeriği ele alındığında, okulun sahip olduğu atölye sistemiyle, öğrenciler sanat veya tasarım alanında uzmanlaşmışlardır. Bu okulda mesleki açıdan önemli bir yere sahip olan dönemin sanatçı, tasarımcı ve mimarlarının öncülüğünde yürütülen atölye dersleri, temel tasarım ve çeşitli kuramsal derslerle desteklenmekteydi. Ayrıca okulda farklı sanat veya tasarım alanları ile ilgili atölyelerin olduğu ve bu atölyelerde eğitim alacak öğrencilere öncelikle atölyelerde yer alan malzeme, araç ve gereçler kapsamlı tanıtılmaktaydı. Atölyelerde daha sonra öğrencilere dönemin ihtiyaçlarını karşılayan nitelikli ve modern tasarım ürünleri üretmeye yönelik uygulamalı eğitim verilmiştir. Modern sanat eğitiminde önemli bir yeri olan Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu'nda farklı disiplinlere ait ahşap, duvar tasarımı, fotoğraf, gravür, metal, mimarlık, sahne tasarımı, seramik, tipografi ve grafik gibi atölyelerin varlığından söz edilebilir (Gropius, 2002, s. 53-105). Ayrıca bu atölyelerden biri de dokuma atölyesidir. Bu atölye 20. Yüzyılın tekstil tasarım tarihinin en önemli oluşumlarından biri olarak gösterilmektedir. Modern dokuma sanatı ve desen anlayışında çığır açan ürünlerin çıkarıldığı bu atölyede pek çok deneysel çalışma yapılmıştır. Endüstriyel üretime uygun yeni malzemelerin ve tekniklerin kolektif bir atölye bilinci ile kullanılması, modern dönemin algılarında değişikliklere yol açmıştır.

20. yüzyılın başlarında kadınlar ilgilendikleri sanat alanlarıyla ilgili eğitim alarak kendini geliştirmek istemişler ancak sanat camiasında kadınların bu isteği çok kabul görmemiştir. Bauhaus dokuma atölyesinde, sanatla ilgilenen ve bu alanda yer edinmekte zorlanan kadın öğrencilerin yeteneklerini hayata geçirdikleri bir çalışma alanı olmuş ve bu atölyede devrimci nitelikte çalışmalar yapmışlardır. Ancak bu kadın sanatçıların bilinirliği ve yenilikçi tasarımları ile ilgili bilgiler sadece sanat ve tasarım kitaplarının sayfalarında yazılı kalmıştır.

Bauhaus dokuma atölyesinde eğitim alan kadın tasarımcılardan bazıları Gunta Stölzl, Benita Koch-Otte, Lena Meyer-Bergner, Anni Albers, Gertrud Arndt Margaretha Reichardt, Otti Berger² ürettikleri yenilikçi dokuma kumaş tasarım örnekleriyle ve başarılarıyla günümüz tekstil sektörünün gelişimine önemli katkıları olmuştur. Bauhaus'un bu önemli kadın tasarımcıları,

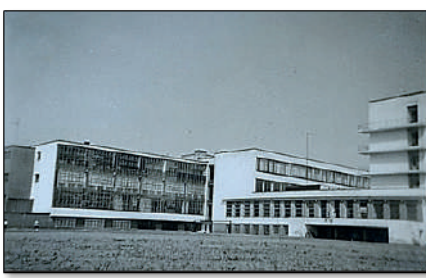
2 https://artsandculture.google.com/story/the-bauhaus-women's-class-stiftung-bauhaus-dessau/swXxDJ_rSG37KQ?hl=en, Erişim Tarihi: 12.11.2023

dönemin tüm zorluklarına rağmen vermiş oldukları mücadele ve elde ettikleri başarılar günümüz tasarımcı kimliğinin oluşumunda da pay sahibidirler. Bu çalışmanın tekstil alanıyla ilgilenen kişilere ve literatüre özgün bir katkı sağlaması hedeflenmiştir.

1. BAUHAUS SANAT VE TASARIM OKULU

Orta çağın dinsel ve siyasal düşünce biçiminin yerini yeniçağın akılcı düşünce biçiminin almasıyla insanlar neden-sonuç ilişkisi doğrultusunda düşüncelerini sunmaya başlamışlardır. 19. Yüzyıla gelindiğinde artık askeriye, aile, milli eğitim gibi birçok yapıyı insan, bilimsel ve teknolojik çağa göre düzenlemeye başlamıştır. Bu yeni oluşumla sanat ve sanatçı, saray ve din kurumlarına bağlı kalmadan, ilk kez kendi kişisel görüşlerini bu dönemde özgürce yansıtabilmişlerdir. Bu dönemde çizim ve teorik bilgiler okullarda öğretilmeye başlanmış, usta- çırak ilişkisinde bilgi ve sanat aktarımı gerçekleşmiştir. Böylece kişisel sanat ile bilimsel buluşların ortaya çıktığı, akımlar devri başlamıştır. 19. yüzyılda başlayan bu akımın genel adı, Academie de beaux-art'dır. Artık, beaux-art sistemiyle eğitim veren okullarda çizim ve teorik bilgiler alınmaktaydı. Modern mimarlık akımı bu dönemde ortaya çıkmış, güçlenerek gelişim göstermiştir. Yine bu dönemde Arts and Crafts akımı, modernizm' in ve Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunun şekillenmesine neden olmuştur.

*Resim 1: Walter Gropius Tarafından
Tasarlanan Bauhaus Binası, 20.Yüzyıl*

*Resim 2: Bauhaus Tasarım Okulu
Eğitmenleri, 20.Yüzyıl*

1919 yılında Mimar Walter Gropius tarafından Devlet Bauhaus Okulu (Das Staatliche Bauhaus), Weimar'daki Güzel Sanatlar Yüksekokulu ile Uygulamalı Sanatlar Okulu'nun birleştirilmesiyle kurulmuştur (S. Bulat, M. Bulat, B. Aydın,2014, S.108-109) (Bkz. Resim.1). Bu okulda ön kurs adı altında, Temel Tasarım eğitimini, dönemin sanatçıları Moholy Nady, Paul Klee, Wassily Kandinsky, Linoel Faininger, Josef Albers ve Georg Muche tarafından verilmiştir (Bkz.Resim 2).

20. yüzyılda Bauhaus Okulu üç şehirde faaliyet göstermiştir (1919-1925 Weimar, 1925-1932 Dessau, 1932-1933 Berlin). Ayrıca bu okullara üç farklı mimar 1919'tan 1928 yılına kadar Walter Gropius, 1928'den 1930 yılına kadar Hannes Meyer ve 1930'dan 1933 yılına kadar Mies Van der Rohe başkanlık etmiştir. Bauhaus Okulu'nun, bir üretim merkezi olması ve her şeyin konuşulup tartışıldığı bir yer haline gelmesi hedeflenmiştir. Bauhaus, mimaride olduğu kadar endüstriyel tasarım ve şehir planlama konularında da yenilikler getirmiş, yeni bir mimari akımın yaratılmasıyla da diğer sanat dallarını etkilemiştir.

Savaş sonrası yeni bir mimari stilin ortaya çıkması sonucunda artık fonksiyonel, estetik, ucuz ve kalıcı ürünlere gereksinim ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Bauhaus'un kuruluşundaki hedefi, mimarlık ve zanaat okulu ile güzel sanatlar akademisinin bir arada eğitim vermesi ve dönemin ihtiyacı olan yenilikçi ürünler tasarlanarak üretilmesi olmuştur. Bauhaus'un temelindeki, sanatsal ve uygulamalı öğretimde, her öğrencinin seçtiği çalışma atölyesine katılıp, bitirmesi daha sonra da zorunlu hazırlık kursunu tamamlaması istenmiştir. Böylelikle öğrenci temel sanat bilgisiyle, tasarım ve uygulamalı zanaatı bir arada kullanma yeteneğini kazanmıştır. Bu okullarda öğrencilerin, öğretmenlerinin stiline taklit etmeleri yerine, kendi stillerini oluşturmaları için teşvik edilmiştir. Walter Gropius'un "Akıl bir şemsiye gibidir. O açıldığında işlevini en iyi şekilde yerine getirir" sözü de bu anlayışı desteklemektedir. Bauhaus'taki ilk öğretmenlerin sanatçılar olması, modern resimle ilgili sonsuz sayıda fikir üretilmesine neden olmuştur. Atölyelerde eğitim alan öğrenciler Wassily Kandinsky, Paul Klee ve diğer Bauhaus sanatçılarıyla, resmin geleneksel kavramlarından uzaklaşarak, soyutlamaya ve sanatsal tasarımın teorilerini, yasalarını analiz etmeye yönelmişlerdir. Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu, Nazi rejiminin emriyle II. Dünya Savaşı'nda kapatılır. Buradaki öğretmenlerinin çoğu Amerika'ya giderek, Bauhaus'ta edinilen bilgi, eğitim metotlarını yani Bauhaus ekolünü tüm dünyaya yaymışlardır. Bunlardan Walter Gropius, Harvard mimarlık okulunda, Mies Van der Rohe, Illinois İleri Teknoloji Enstitüsü'nde öğretmenliğe devam etmişlerdir. Mies Van der Rohe'un bu okulda düzenlediği eğitim programının tüm dünya okulları tarafından kopyalandığı bilinmektedir. Böylece, Bauhaus'un deneyimli öğretmenleri, bu yeni sistemle birlikte, mevcut deneyimlerini de yeni bir eğitim-öğretim metodu içinde ortaya koymaktadırlar. İşte bu metot basic design'dır. Daha sonra bu metodun nasıl, nerede ve kimler tarafından geliştirildiği hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu'nun atölyeleri, öğrenciler için, usta çırak ilişkisi içerisinde sanat ve zanaatı buluşturan, yenilikçi tasarımların farklı teknik, malzeme ve makinalarla üretilbildiği bir çalışma alanı olmuştur.

Okulun bu eğitim sistemiyle tasarımcı yetiştiren atölyelerden biri de dokuma atölyesidir.

2. BAUHAUS DOKUMA ATÖLYESİ

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu bünyesindeki dokuma atölyesi (Bkz. Resim.3), 14 yıl boyunca sanat ve tasarım eğitim faaliyetlerini ve üretimlerini aksatmadan devam eden tek atölye olma özelliğine sahiptir (Weltge, 1993, s. 16). Kadın öğrenci sayısının fazla olduğu bu atölyede eğitim alan öğrenciler, Saksonya Grandüklüğü Uygulamalı Sanatlar Okulu'ndan kalma tezgâh ve teçhizatları kullanmışlardır. Bu atölyede, armürlü ve jakarlı olarak iki tip dokuma tezgâhi yer almıştır (Gür Üstüner,2018, s. 240).

Resim. 3: Bauhaus Dokuma Atölyesinden bir fotoğraf

Bauhaus dokuma atölyesinde öğrenciler Paul Klee gibi dönemin önemli sanatçılarından renk teorisi ve desen bilgisi üzerine aldıkları eğitimlerle okulunun tasarım algısına uygun olarak, soyut desenli tekstiller üretilmişlerdir.

Öğrenciler dokuma atölyesinde, dokumanın teknik yönleriyle birlikte, selofan, fiberglas ve metal gibi farklı malzemeler kullanarak deneysel çalışmalar sonucunda üretilen birçok dokuma çeşitliliği onlara ticari açıdan büyük bir başarı kazandırmıştır. Bu ticari başarıyla, okulun ihtiyaç duyduğu maddi fon karşılanmıştır. Ayrıca sanatsal olarak üretilen dokuma kumaşların bir kısmı duvar panoları olarak kullanılmış ve mimari duvar resimleriyle birlikte okul dekorunun önemli parçaları arasında yer almıştır. Dokuma atölyesinde eğitim

alan öğrenciler ağırlıklı olarak kadınlardan oluşmuştur. Bunun temel sebebi, sanat dünyasında çok kabul görmeyen kadınların diğer alanlarda çalışmak ile ilgili olanaklarının kısıtlı olmasından kaynaklanmaktaydı³. Ancak Bauhaus kurulurken Walter Gropius yalnızca sanatta devrim yapmak istemiyordu. Buna kadınlara olan tavır ve yaklaşımları da dahil etmişti. Kuruluş manifestosuna “Yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun saygın her kişi”nin okula kabul edileceğini eklemiştir. Bu söz dönemin koşullarında değerlendirildiğinde avangard bir söylemdi. Ancak dokuma atölyesi için bu açılım, yalnızca teoride kalmıştır. Aslında Gropius okul kurulurken az sayıda kadın, sayıca fazla erkek öğrencinin olacağını öngörmüş olmasına rağmen okula çok sayıda kadın öğrenci başvurmuştur. Ancak kadın öğrenci fikrine okulun diğer eğitimcileri Gropius kadar yenilikçi yaklaşmamışlardır. Kadınların yapıları gereği bazı becerilere sahip olmadığı inancındaydılar. Örneğin Johannes Itten kadınların yalnızca iki boyutlu düşünemediğini varsayıyor, Paul Klee ise dehanın maskülen bir özellik olduğunu düşünüyordu⁴. Tüm bu tartışmalar sürerken ‘kadınlar tarafından, kadınlar için’ bir atölye açılmıştır. Başlangıçta dikiş, nakış, makrome gibi uygulamaların yapıldığı bu sınıf, kadınların dokuma tezgahlarını keşfetmesiyle atölye şefi olan öğretmen Helene Börner Bauhaus’a kadınlardan oluşan bir dokuma sınıfı kurmuştur. Gropius için gelinen bu nokta okuldaki ‘kadın sorununun’ bir çözümüydü. Bauhaus’a giden kadınlar, mevcut öğretmenlerin tüm direncine karşın temel eğitimden geçtikten sonra dokuma atölyesinde eğitimlerine devam etmişlerdir. Okulun ahşap, metal, cam gibi diğer atölyeleri yalnızca erkeklere açıktı. Bu sebepten okula başvuran bazı kadınlar istemeseler de dokuma atölyesinde eğitim olarak devam etmek zorunda kalmışlardır.

Bauhaus dokuma atölyesi erkek eğitimcileri dokuma konusunda bilgi sahibi olsalar dahi dokuma atölyesinde ders vermek istemiyorlardı. Dokumanın kadınsı unsurlarıyla anılmayı rahatsız edici buluyorlardı. Bu nedenle, atölyedeki öğrenciler dokuma tezgahlarının kullanımını deneme yanılma yöntemleriyle kendileri çözmek zorunda kalmışlardır. Deneysel süreçleri atlatıp, çözümdedikten sonra da yeni gelen diğer öğrencilere dokuma hakkında tüm bilgi ve tecrübelerini paylaşarak bilgi alışverişinde bulunmuşlardır.

Bauhaus okulu 1926 yılında Deshaun binasına taşındıktan sonra dokuma sanatlarına ağırlık verilmiştir. Atölyede öğrenciler, sanatsal nitelikli bireysel parçalar üretmeye devam ederken bir yandan da endüstriye uygun çağdaş

3 https://www.metmuseum.org/toah/hd/bauh/hd_bauh.htm, Erişim Tarihi: 18.12.2023

4 https://artsandculture.google.com/story/the-bauhaus-women's-class-stiftung-bauhaus-dessau/swXxDJ_rSG37KQ?hl=en, Erişim Tarihi: 11.11.2023

kumaş tasarlanmaya başlamışlardır. Yeni dokumalar, geometrik desen tasarımlarından ve çok katmanlı bir dokuma yapısından oluşmaktaydı. Jakarlı dokuma tezgahlarında yeni dokular elde edilmiş, endüstri, Bauhaus dokumacılığının farkına varmıştır. Polytextil isminde bir şirket Bauhaus'un dokuma atölyesi ile bir sözleşme imzalamış, atölyenin tasarımları, Polytextil tarafından üretilip "bauhaus-dessau" etiketiyle satışa sunulmuştur. Okuldaki mobilya atölyesiyle ortak çalışmaya başlayan dokuma atölyesi, mobilya tasarımlarına önemli katkılarda bulunarak, dokuma tasarımlarında görsel algıyı etkileyen renk, form vb. gibi öğelerle tasarımların üç boyutlu görünmesini sağlamışlardır.

Dokuma atölyesinde eğitim gören tasarımcı kimliklerini elde eden kadın öğrenciler Bauhaus okulu ile Polytextil şirketi arasındaki işbirliği sayesinde, hem iş sahibi olmuşlar hem de seri üretim hakkında bilgi ve tecrübelerini geliştirerek⁵ günümüz tekstil endüstrisine önemli katkılar sağlamışlardır.

3. BAUHAUS DOKUMA ATÖLYESİNİN BAZI KADIN SANATÇILARI VE ONLARIN YENİLİKÇİ TASARIMLARI

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunun en başarılı atölyelerinden biri olan dokuma atölyesinin sanatçıları, çoğunlukla kadınlardan oluşmaktaydı. Böylelikle bu atölyede özgün desen tasarımlarıyla üretilmiş halı, kumaş, hasır gibi yeni tekstil yüzeyleri dokunmuştur. Dokuma atölyesinde geleneksel dokuma teknikleri ile endüstriyel dokuma tekniklerini deneyimleyerek yenilikçi tasarımlar geliştirmişlerdir. Bu atölyenin öğrencileri farklı sanatçılardan aldıkları eğitimlerini, ürettikleri tasarımlarına yansıttıkları görülmektedir. Özellikle ürettikleri tasarımlarda sanatçı Paul Klee' den aldıkları renk teorisi bilgilerinin etkileri hissedilmektedir. İki boyutlu geometrik kompozisyonlarını, sayısal değerlerle ifade ederek dokuyan kadın öğrenciler, endüstriyel dokuma teknikleri ile birlikte tasarım öğesinin bir arada kullanıldığı nitelikli soyut çalışmalar yapmışlardır. Dokuma atölyesinde yetişen birçok kadın öğrenci, zaman içerisinde kazandıkları alan sınavıyla bu atölyede usta olarak ders vermişlerdir. Bu ustalardan bazıları; Gunta Stölzl, Otti Berger, Anni Albers sayabiliriz. 1921 den 1927 yılları arasında atölye eğitmeni olan Georg Muche'nin atölyenin başında olduğu ve büyük miktarlarda dokuma yapmak amacıyla atölyeyi geleneksel bir atölyeden gelişmiş endüstriyel dokuma tekniklerinin yapılabildiği bir işletme haline getirdiği görülmüştür. Bu durum Bauhaus kumaşları olarak bilinen ve talep gören bir ekol oluşmasına, bu atölyeden sipariş verilerek üretilmesini

5 <https://www.slideshare.net/bintphotobooks/bauhaus-26257462>, Erişim Tarihi: 9.11.2023

sağlamıştır ⁶.Dokuma atölyesinin kadın öğrencileri; Gunta Stölzl, Benita Koch-Otte, Lena Meyer-Bergner, Anni Albers, Gertrud Arndt Margaretha Reichardt, Otti Berger, vb. gibi diğer birçok öğrenci bu atölyede eğitim görmüşlerdir. Bu kadın tasarımcılar, dönemin tüm zorlukları ile mücadele etmelerine rağmen öğrenme istekleri, azimleri, çalışkanlıkları ve yetenekleri doğrultusunda ortaya çıkardıkları zamansız dokuma tasarımları ne yazık ki sadece bu alanla ilgili kişiler tarafından bilinmektedir. Ürettikleri yenilikçi dokuma kumaş tasarımlarıyla, günümüz tekstilin sektörünün gelişimine öncülük yapmış olan bu kadın tasarımcıların başarılarının gün yüzüne çıkarılması amaçlanmıştır.

3.1. Gunta Stölzl

Dokuma tasarımcısı Gunta Stölzl 5 Mart 1897 yılında Almanya'nın Münih kentinde doğmuştur. Bauhaus dokuma atölyesinin önemli isimlerinden biri olan Stölzl, dokuma tasarımındaki önemli çalışmaları ve yenilikçi dokuma teknikleriyle bu sanata önemli katkılar sağlamıştır.

Gunta Stölzl, 1914 yılında Münih Kraliyet Uygulamalı Sanatlar Okulu'na (Königliche Kunstgewerbeschule) girmiş ve burada dekoratif cam, resim, seramik, sanat tarihi okumuştur (Müller, 2009,s.42). 1919 yılında Almanya'nın Weimar kentindeki Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunun disiplinlerarası çalışma olanağı sağlaması onun bu okula başvurmasını neden olmuştur. Bauhaus dokuma atölyesinin ilk kadın öğrencilerinden olan Gunta Stölzl daha sonra dokuma atölyesinde eğitimci olarak görev yapmıştır.

Dokumacılık bir sanattan çok kadın işi olarak görülmesi nedeniyle Bauhaus okul yönetimi, dokuma atölyesiyle çok ilgilenmemiştir. Stölzl ve atölyedeki diğer kadın dokuma sanatçıları büyük çaba harcayarak bu sanata öğrenerek geliştirmişlerdir. 1924 yılında Johannes Itten'in yönlendirmeleri sonucunda Stölzl, Krefeld kentinde tekstil boyamacılığı üzerine kurslara katılarak endüstriyel tekstil üretimi üzerine bilgi edinmiştir⁷. Tasarımcı, dokuma atölyesindeki çalışmalarına yansıttığı bu teknik deneyimlerini çok daha ileriye taşımış ve atölyedeki diğer kadın öğrencilere boyama tekniklerini anlatarak, deneysel çalışmalar yaptırmıştır. Stölzl'ün almış olduğu tüm bu eğitimler doğrultusunda 1927-1928 yıllarında tasarladığı goblen tekniği ile ürettiği duvar halı kompozisyonunda kullandığı geometrik formların, renk kontrastları ve ara tonlarla oluşturduğu ön arka ilişkisinin meydana getirdiği boyut, izleyicinin görsel algısında kuvvetli bir etki yaratmaktadır (Bkz.

6 Gürcüm, B. H. ve Kartal, S. (2017),Bauhaus ile Tasarıma Dönüşen Zanaat. idil, 6 (34), s.1786

7 <https://nazmiyalantiquerugs.com/blog/gunta-stolzl/>, Erişim Tarihi: 15.11.2023

Resim. 4). Stölz, ayrıca ürettiği tasarımlarla dönemin modern mekânın geniş yüzeylerini bazen renklendirmek bazen de mekânın akustığı açısından yarar sağlaması adına yenilikçi birçok çalışma yapmıştır.

Gunta Stölz öğrenciliği ve eğitimciliği sırasında okulun farklı bölümlerindeki sanatçılar ile birlikte çalışarak birçok eser üretmiştir. Bu disiplinlerarası çalışmalardan biri de Afrika Kürsüsü'dür (Afrika Sandalyesi). Bauhaus'un erken dışavurumcu evresinden kalma bu eser, Bauhaus'ta ahşap atölyesinde eğitim almış olan Marcel Breuer ile Gunta Stölz'ün ortak çalışmasıdır. 1921 yılında yapılan bu ortak projeye yıllar sonra Breuer tarafından "Afrika Kürsüsü" adı verilmiştir(Bkz.Resim.5).

*Resim 4: Gunta Stölz, Duvar Kilim Tasarımı
150 x 110 cm (Pamuk, İpek, Keten) Goblen, 1927
Yılı, Bauhaus Arşivi Berlin.*

*Resim.5: Gunta Stölz ve Marcel
Breuer'in "Afrika Sandalyesi".
African Chair,*

Stölz, sandalyede uyguladığı tasarımda Paul Klee ve Wassily Kandinsky'nin öğretileri hissedilmektedir. Sanatçı, sandalye yapısının içine yerleştirilmiş çözümlü ipleri üzerinde renkli bir dokuma üretmiştir. Meşe ağacından yapılmış

beş ayaklı bu sandalyenin üretiminde el işçiliği ön plandadır. Sandalyenin sırt dayanağının dikmeleri üzerinde nokta şeklinde delikler açılmıştır. Gunta Stölzl sandalyenin sırt dayanağındaki kumaşı dokumak için bu delikler, uygulama sırasında bir çerçeve görevi üstlenmiştir. Sanatçı sandalyenin dikmeleri arasına çözümlü iplikleri gerdikten sonra Gobel tekniğini kullanarak renkli ipliklerle soyut desenler dokumuştur. Sandalyenin sırtlık ve koltuk minderini oluşturan dokumada görülen formlar, geleneksel sanat eserlerini çağrıştırmaktadır⁸.

Almanya’da Nazi partisinin hızla güç kazanmasıyla Stölzl, değerlerinden ödün vermek istemediği için 1931 yılında atölyedeki görevden alınmış ve bir yıl sonra da Bauhaus Naziler tarafından kapatılmıştır.

Gunta Stölzl Bauhaus’tan ayrıldıktan sonra İsviçre sanatçılar derneği “Schweizerischer Werkbund” resmi dergilerinde Stölzl tanıtılmış ve bu onun Bauhaus sonrası kariyerinde ilerlemesine önemli katkılar sağlamıştır. Stölzl Zürih’e taşınarak S&H Stoffe (İngilizce S&H Fabrics) adında özel bir işletme açmıştır. Goblen dokuma ve iç tasarım tekstilleri üretmek üzere burada 1967 yılına kadar tasarımlar yapmıştır. Londra’daki Victoria ve Albert Müzesi sanatçının bazı dokuma eserlerini 1967 yılında satın almıştır. Gunta Stölzl eserleri, New York’taki Museum of Modern Art dahil birçok müzede sergilenmektedir . 1983 yılında vefat eden Stölzl arkasında inanılmaz bir dokuma kumaş koleksiyonu ile ürettiği yenilikçi özgün tasarımlarını bizlere miras olarak bırakmıştır⁹.

3.2. Benita Koch-Otte

Benita Koch-Otte (kızlık soyadı Benita Otte) 23 Mayıs 1892 yılında Stuttgart’ta doğmuştur. Otte’nin Babası kimyagerdir. Okul hayatını tamamladıktan sonra 1911 yılında Düsseldorf’ta resim öğretmeni olarak eğitime başlamış ve ardından Frankfurt’ta jimnastik öğretmenliği, Berlin’de el sanatları öğretmenliği eğitimlerini alarak mezun olmuştur. 1920 yılında, Weimar Bauhaus’a kaydolarak eğitime başlamıştır (Bkz.Resim 6). Kadınlardan oluşan dokuma atölyesinde arkadaş olduğu Gunta Stölzl ile birlikte eğitim almıştır. Sanatçı 1921 yılında Paul Klee kurslarına katılarak sanatından çok etkilenmiştir. Paul Klee’nin form ve renk kavramları üzerine verdiği eğitim Otte’nin 1924 tarihli eserine ilham kaynağı olmuştur (Bkz. Resim 8). Eserin kompozisyonundaki ritim ile renk dengesi, Klee’nin

8 African ChairMarcel Breuer and Gunta Stölzl, 1921, <https://bauhauskooperation.com/knowledge/the-bauhaus/works/joinery/african-chair>, Erişim Tarihi: 05,09,2023.

9 <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/a-weaving-master-in-bauhaus-gunta-stolz.pdf>, Erişim Tarihi: 09,10,2023

eserlerini çağrıştırmaktadır. Koch-Otte'nin tasarımlarında özellikle renk öğesinin, önemli bir rolü vardır. 1922 yılında sınıf arkadaşı Stölzl ile birlikte tekstil boyama dersleri almış ayrıca 1924 yılında Johannes Itten'in yönlendirmeleri sonucunda Krefeld kentinde tekstil boyamacılığı üzerine kurslara katılarak endüstriyel tekstil üretimi üzerine eğitim almıştır¹⁰.

Benita Koch-Otte , tekstil tasarımlarının yanı sıra başka disiplinlerle çalışarak yaratıcı işler üretmiştir. Örneğin, 1923 yılında büyük Bauhaus sergisi için işlevsel bir mutfağın geliştirilmesine yardımcı olmuştur (Bkz. Resim 7). Ancak kendi alanı olan dokuma çalışmaları her zaman önemli olmuş, kendi yaklaşımlarıyla dokuma atölyesinin tekstil üretiminde önemli değişikliklere yol açmıştır. Weimar'daki Bauhaus dağıldıktan sonra Benita Otte 1925 yılında Halle an der Saale'deki Burg Giebichenstein Uygulamalı Sanatlar Okulu'nun dokuma bölümünün başına geçmiştir.

Resim 6: Benita Koch-Otte Atölye Çalışması

Resim.7:Haus am Horn Mutfağı, 1923 Yılı.

Benita Koch-Otte'nin eşi Heinrich Koch, Mart 1934 yılında bir kazada öldükten sonra tasarımcı, Almanya'ya dönerek, Bielefeld'deki Bodewickelhsche Anstalten Bethel'deki dokuma fabrikasının yönetir. 1957 yılında emekli olduktan sonra öğretmenlik yapmaya devam eden Benita Koch-Otte, 26 Nisan 1976 yılında 83 yaşında vefat etmiştir. Sanatçının üretmiş olduğu tasarımları ve vermiş olduğu eğitim sayesinde okul uzun süre varlığını sürdürmüştür¹¹. Berlin'deki Bauhaus Arşivi, 1976 yılında onun çalışmalarının büyük bir retrospektifini düzenlemiştir. Bu, Bauhaus okulundan bir kadın sanatçıya adanan ilk kişisel sergilerden biridir.

Tekstil alanında, şu anda Weimar'daki Bauhaus müzesinde saklanan, yıkanabilir bir çocuk halısı tasarladı. Oyuncakları çağrıştıran geometrik formlara dayanan ve onun karakteristik uyum anlayışını yansıtan bu halı, o

10 <https://nazmiyalantiquerugs.com/blog/gunta-stolzl/>, Erişim Tarihi: 11,11,2023

11 <https://blog.interface.com/de/035-bauhaus-benita-koch-otte/>, Erişim Tarihi: 08,11,2023

dönemin Bauhaus'un başyapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir (Bkz Resim 9).

Resim 8: Benita Koch-Otte Halı Tasarımı 1924 Yılı.

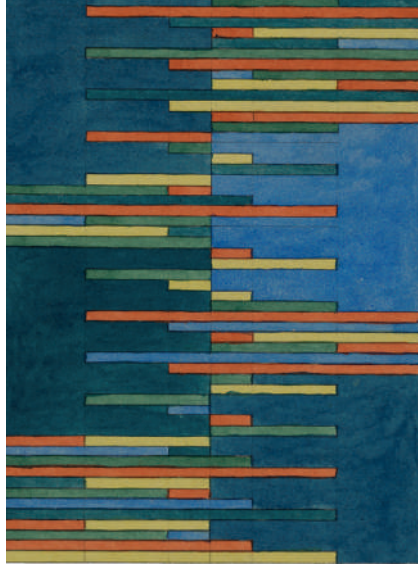

Resim 9: Benita Koch-Otte, çocuk odası halısı, 1923.

3.3.Lena Bergner, (Lena Meyer-Bergner),

Lena Bergner, 1906 yılında Almanya'nın Coburg kentinde Slav ve Alman kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Bergner Coburg'daki Professional School of Applied Arts da (Mesleki Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda) eğitim görmüş ve 1926 ile 1929 yılları arasında Dessau'daki Bauhaus'ta okumuştur. 1929 yılından itibaren Gunta Stölzl yönetimindeki dokuma atölyesinde çalışmıştır.19 yaşında Bauhaus dokuma atölyesinde eğitim görmeye başlayan sanatçı burada Josef Albers, Wassily Kandinsky ve Joost Schmidt gibi dönemin önemli sanatçılardan eğitim almıştır. 1928 yılından, Mart 1929 yılına kadar Sorau'daki boyama okuluna devam etmiş ve ardından Bauhaus Dessau'da boyama bölümünün başına geçmiştir. Bergner, Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu dokuma atölyesinden mezun olan Stölzl, Anni Albers , Otti Berger ve Benita Koch-Otte gibi önemli tasarımcılar arasında yer almaktadır. Bergner, Paul Klee'nin eğitimini verdiği renk teorisi derslerinden önemli ölçüde etkilenmiş ve bu etkileşim sanatçının tasarımlarına yansımıştır (Bkz.Resim 10). 6 Ekim 1930 yılında Bauhaus'tan mezun olduktan sonra, Doğu Prusya'nın Königsberg

kentinde tekstil fabrikasının müdürü olmuştur. 1931-1936 yılları arasında Moskova’da, Sovyetler Birliği’nin mobilya kumaşları ve perdelerinin tasarlandığı mobilya kumaşı üreticisinde çalışmıştır.

Resim.10: Lena Bergner. Goblen Tasarımı, 1928. Kağıt Üzerine Suluboya.

1937 yılında, Dessau’daki Bauhaus’un müdürlüğünü yapmış olan mimar Hannes Meyer ile evlenmiştir²². 1939 yılında kocası Hannes Meyer ve kızı Lilo ile birlikte Meksika’ya göç ederek ülkenin başkentine yerleşmiş olan sanatçının Meksika kimlik kartında mesleğinin öğretmen ve sanatçı olduğu belirtilmektedir. 1939 yılında kocasıyla birlikte on yıl boyunca çalıştığı Meksika’daki Devlet Tekstil Enstitüsü’nden tekstil alanında profesörlük ünvanı almıştır. Burada el dokuma sanatını öğretmek ve bu dokuma sanatının gelişimi ile ilgilenerek orada yaşayan Otomí halkı için bir dokuma okulunun eğitim programları tasarlamıştır. Ancak bu proje hayata geçirilememiştir. Bergner 1949 yılında İsviçre’ye dönerek tekstil tasarımcısı olarak çalışmalarına devam etmiştir. 1954 yılında eşinin vefatından sonra onun mirasına sahip çıkarak eserlerinin yayımlanmasını sağlamıştır¹².

12 M., M., F., Barba, M., S., Mondragón, V., Z., Rivera, Article Lena Bergner from The Bauhaus To Mexico (Lena Bergner Bauhaus’tan Meksika’ya)
<https://www.bauhaus-imaginista.org/articles/2485/Lena-Bergner-From-The-Bauhaus-To-Mexico>, Erişim Tarihi: 09.10.2023

3.4. Anni Albers (Annelise Elsa Frieda Fleischmann)

Asıl adı Annelise Elsa Frieda Fleischmann olan sanatçı, 1899 yılında Berlin’de doğmuştur. Albers’in annesi yayınevi sahibi bir ailenin kızı, babası ise mobilya ustasıdır. Entelektüel bir aileden gelen Albers görsel sanatlara duyduğu ilgi dolay, dönemin koşulları her ne kadar zor olsa da onu sanat eğitimi almaya yönlendirmiştir. 1919 yılında Hamburg Uygulamalı Sanatlar Okulu’na (Kunstgewerbeschule Hamburg) girmeye hak kazanmış ancak sadece bu okulda iki ay gibi kısa bir süre eğitim görmüştür. 1922 yılında hayatının dönüm noktası olacak Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu’nda eğitim almaya başlamıştır (Reif, 1984, s. 8).

Anni Albers Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu’na öğrenci olarak geldiğinde Paul Klee ile birlikte çalışmayı hayal etmiş ancak dokuma atölyesine yönlendirilmiştir. Bunun üzerine dokuma atölyesinde eğitimlerine başlayan Anni Albers daha önce aldığı resim eğitimini dokuma sanatı ile birleştirerek avangard tasarımlar üretmiştir. Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu’nun diğer atölyelerinde verilen eğitimin aksine, dokuma atölyesinde kadın öğrencilerden Gunta Stölzl ve Benita Otte gibi öğrenciler dokuma sanatı ile ilgili teknik bilgileri kendi kendilerine öğrendikten sonra sınıf arkadaşlarıyla paylaşmışlardır. Bu eğitimleri alan kadın öğrencilerinden biri olan Albers, böylelikle dokuma tezgahların çalışma ve hazırlanma aşamaları, dokuma teknikleri ve örgü tiplerini kendileri deneyimlemek zorunda kalmışlardır. Böylelikle Albers de içinde bulunduğu kadınlar sınıfı kısa sürede dokuma atölyesine dönüşmüştür. Anni Albers, Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu’nun Weimar’daki dokuma atölyesi’nde öncelikle Georg Muche, Johannes Itten, Paul Klee gibi isimlerden eğitim almıştır. Dokuma atölyesi’nde eğitim veren akademisyenlerin dokuma teknikleri konusu yerine, resim konusuna hakim olması Albers’i resim anlayışı ile bütünleşen dokuma tasarımları yapmaya yönlendirilmiştir. Ancak tasarımcı, zamanla Gunta Stölzl’den öğrendiği bilgi ve tekniklerle endüstriyel üretime uygun dokumalar tasarlamıştır. Anni Albers, Gunta Stölzl ile dokuma yapısının inceliklerini öğrenmekle birlikte geometrik desenleri barındıran, atkı iplikleri kadar çözgü ipliklerinin de önem taşıdığı çok katlı modern dokuma kumaşlar üretmeye başlamıştır. Özellikle okulun Dessau’ya taşınmasıyla birlikte teknik anlamda kendini daha da özgür hisseden Anni Albers, ışığı yansıtan, ses emilimini kolaylaştıran, kırışmayı önleyen ve bükülme eğilimi fazla olan günümüz için bile, yenilikçi sayılabilecek birçok dokuma kumaşı geliştirmiştir. Bununla birlikte Albers, dönemin tekstil endüstrisi için çok yeni olan at kılı, jüt, kâğıt, keten, metalik, sefon ve viskon gibi karışımlara sahip malzemeleri, dokuma kumaş tasarımlarında kullanarak, endüstriyel dokuma kumaşlara yenilikçi bir yaklaşım kazandırmayı başarmıştır.

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu'nda tanıştığı ressam Josef Albers ile evlenen Anni Albers, dokuma atölyesi'nde akademisyen olarak çalışan Gunta Stözl'ün istifa etmesiyle dokuma atölyesi'nin başına geçerek bu atölyeyi yönetmiştir. 1933 yılında Almanya'daki siyasi karışıklıklar nedeniyle okulun kapanmasıyla birlikte mimar Philip Johnson'ın davetiyle Albers ve eşi Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek zorunda kalmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ettikten sonra Black Mountain Koleji'nde (Black Mountain College) akademisyen olarak çalışmaya başlayan Anni Albers, dokuma tasarımlarında deneysel malzemeleri kullanmayı ilke edinerek, sahip olduğu bilgi ve deneyimlerini, yenilikçi ve özgün bir anlayış ışığında öğrencileriyle paylaşmaya devam etmiştir (Bkz. Resim 11.).

Resim 11.; Anni Albers ve bir öğrenci, Black Mountain College, yak. 1944 Yılı

Sanatçı birçok ülkede tekstil tasarımcısı ve akademisyen kimliği ile kişisel sergiler açmış ve tekstil tasarımı ile ilgili “On Designing, 1959” ve “On Weaving, 1965” iki farklı kitap çıkarmıştır. Kuzey ve Güney Amerika'daki birçok bölgeye seyahat eden Anni Albers, Güney Amerika Dokumacılığı üzerine de uzmanlaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleştikten sonra endüstriyel dokuma kumaş tasarımları konusundaki çalışmalarını sürdürerek, Rosenthal ve Knoll gibi dönemin önemli kumaş firmaları için endüstriyel dokuma kumaşları tasarlamıştır.

*Resim.12: Anni Albers Tasarımı, 1924
Yılı, Pamuk ve İpek (168,3 x 100,3 cm)*

*Resim 13: Anni Albers Tasarımı, 1925
Yılı, İpek, Pamuk ve Asetat (127 x
96,5cm)*

1994 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Connecticut kentinde vefat eden Anni Albers, 20. yüzyılın en önemli tekstil tasarımcılarından birisidir. Anni Albers'in eşi Josef Albers tarafından 1971 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuş olan Josef ve Anni Albers Vakfı, günümüzde hala yaptıkları çalışmalarla bu isimleri yaşatmaktadır (Bkz. Resim 12,13,14,15).

Resim.14:Anni Albers, 1969; Kağıt Üzerinde serigrafisi, 24 x 22cm.

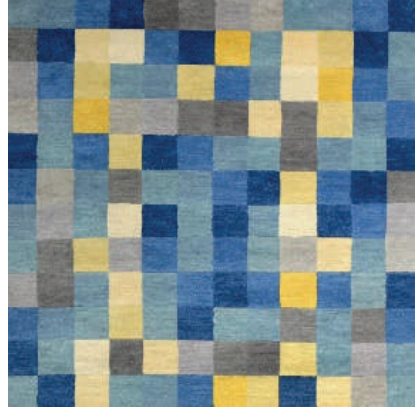
Resim 15:Anni Albers'in 1949 yılı Modern Sanat Müzesi'deki (MoMa) Kişisel Sergisi

3.5. Gertrud Arndt,

1892-1976 yılları arasında yaşamış olan Gertrud Arndt'nin (kızlık soyadı Hantschk), asi bir yapıda gençlik dönemi sürmüştür. Onun modern bir kadın olarak hayatta ne yapmak istediğine dair net bir fikri olmuştur. Toplumun kendisine yüklediği geleneksel rolü reddederek mimar olmayı istemiştir. 1919 yılında Erfurt'lu mimar Karl Meinhardt'ın yanında eğitim almaya başlamasıyla iç tasarım konusunda zengin bir bilgi birikimi edinmiştir. Aynı zamanda Erfurt Müzesi'nde Paul Klee'nin (1879-1940) ve Vassily Kandinsky'nin (1866-1944) eserleri ilgisini çekmesi üzerine müzenin küratörü, Arndt'a Weimar'daki Bauhaus'a katılmasını önermiş ve ona bir burs verilmesini sağlamıştır. 1923 yılında Bauhaus okuluna başladığında mimarlık konusundaki bilgisinin yetersiz olduğunu fark ederek okulun hazırlık kursuna katılmıştır. Ancak Adolf Meyer'in eğitimini verdiği bu kursun çizim derslerinde tek kadın olarak kendini yabancı hissetmiş olması nedeniyle, ilgi duymamasına rağmen, dokuma atölyesine katılmış ve kısa sürede başarılı olmuştur. Sanatçı,dokuma atölyesinin, Benita Koch-Otte ile birlikte en iyi halı tasarımcılarından biri olarak bilinmektedir.

Sanatçının halı tasarımlarında, okulda eğitim aldığı Paul Klee'nin renk ve geometrik desenlerinden etkilendiği görülür. 1923-1924 yılları arasında sanatçıya ait saf yünden elde dokunarak üretilen Bauhaus No. 1 halının

sadece prototipi üretilmiş olup, Bauhaus No. 2 halı ise Bauhaus'un kurucusu olan Walter Gropius'un odasını süsleyen ikonik bir halı örneğidir (Bkz. Resim16.). Sanatçının beğeni toplayan bu halı tasarımının uygulaması elle düğümlenerek oluşturulmuştur. Özel olarak düzenlenmiş kareden oluşan halının tasarımında, koyu ve açık değerlerdeki sarı, gri ve mavi rengin farklı tonları kullanılmıştır.1927 yılında Alfred Arndt'la evlenen tasarımcı, eğitimini tamamladıktan sonra fotoğrafçılık sanatıyla ilgilenmeye başlamıştır. İlk fotoğraf sergisi kadınlığı sorgulayan "Mask Portraits" isimli kırk üç maskeli oto portre çalışmasından oluşmaktadır(Bkz. Resim.17)¹³.

*Resim16: Arndt. Halısının Kare Desende
%100 Saf Yün El Dokuması Boyutlar: 120
x 200 cm*

13 <https://awarewomenartists.com/en/artiste/gertrud-arndt/> Archives of Women Artists, Research and Exhibitions AWARE, 2014, (Kadın Sanatçılar, Araştırma ve Sergiler Arşivi, 2014) Erişim Tarihi: 23.11.2023

3.6. Margaretha Reichardt,

Margaretha Reichardt veya Grete Reichardt olarak da bilinen Alman sanatçı 6 Mart 1907 yılında Erfurt'ta doğdu. 1921 yılında Margaretha Reichardt'a, 14 yaşındayken Uygulamalı Sanatlar Okulu Erfurt Kunstgewerbeschule'de eğitime başlamış ve nitelikli bir zanaatkar olarak 1925 yılında okuldan mezun olmuştur. 1923 yılında ziyaret ettiği ilk Bauhaus sergisinden etkilenen sanatçı 1925 yılında Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulunda eğitim almaya başlamıştır. Sanatçı okulun dokuma atölyesinden mezun olan önemli kadın tasarımcıları arasında yer alır.

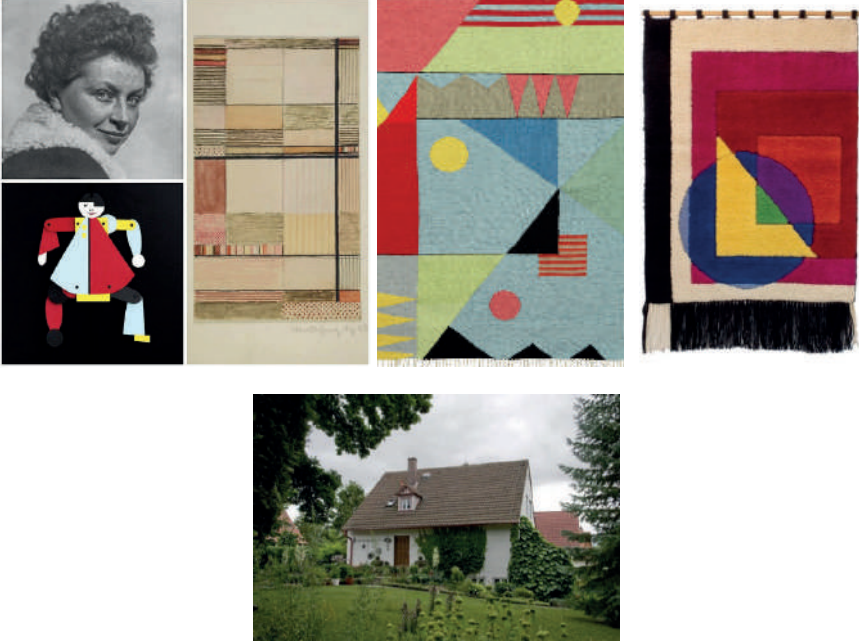
1929 ile 1930 yılları arasında kış döneminde Doğu Prusya'nın Königsberg kentinde gezici öğretmen olarak çalışmıştır. 1930'dan 1931 yılına kadar ise Reichardt, Bauhaus dokuma atölyesinde ustalık yapmıştır. 1932 yılında Hollanda Lahey'de bir dokuma atölyesine yönetici olmuştur. Daha sonraki yıllarda Nazi yönetimi altında olan ve daha sonra komünist Doğu Almanya'nın bir parçası olan Erfurt'ta kendi dokuma atölyesini işletmiştir.

Resm 18.: Marcel Breuer with Margaretha Reichardt, Model B5 Chair; 1926/1927.

1927 yılında Reichardt eğitimi sırasında, Marcel Breuer'in çelik boru sandalyeleri için yenilikçi tekstil yüzeyleri tasarlayarak geliştirmiştir (Bkz. Resim.18) 19. yüzyılın ortalarında Almanya'da geliştirilen bu malzemeye İngilizce'de "demir iplik" anlamına gelen Eisengarn denilmektedir¹⁴. Eisengarn çok güçlü, dayanıklı, mumlu bir pamuklu malzemedir. Bu iplikten üretilen kumaş parlak ve yırtılmaya karşı oldukça dayanıklıdır . Ayrıca 1930 yıllarında sanatçı birçok döşemelik kumaş da geliştirmiştir. Bauhaus dokuma atölyesinde bulunduğu süre boyunca ses geçirmez ve ışığı yansıtan özelliklere sahip kumaş türlerinin geliştirilmesine de yardımcı olmuştur. Margaretha, Bauhaus'taki ilk yılı olan 1926 yılında Josef Albers ve László Moholy-Nagy tarafından yürütülen hazırlık kursunda iki ahşap oyuncak tasarlamış, bunlar daha sonra İsviçre'deki Naef oyuncak şirketi tarafından ticari olarak üretilmiştir. *İngilizce'de "Peg bebekleri" olarak bilinen Steckpuppen* (veya küçültülmüş *Steckpüppchen*), ahşap tabanları üzerinde hareket ettirilebilen, metal pimler üzerinde parlak boyalı üç ahşap figürden oluşan bir settir (Bkz.Resim19). Reichardt, 1931 yılında Bauhaus'tan ayrılarak Hollanda'da grafik tasarımcı Piet Zwart'ın yanında bir yıl çalışır. Der Haag'da sanatçı kendi idaresinde bir dokuma atölyesi kurmuştur. Sanatçı 1933 yılında ise Erfurt'a döner ve bir yıl sonra Grete Reichardt el dokuma fabrikasını kurar.

14 The B5 Chair", <https://www.cooperhewitt.org/2013/06/29/the-b5-chair/>, Erişim tarihi: 12.11.2023.

Resim.19:Soldan Sağa Doğru- Grete Reichardt Portresi ve Ahşap Çocuk Oyuncağı (Küçük Peg Bebek) 1926 Yılı,Halı Desen Tasarımı 1927 Yılı, Çocuk Odası için Tasarladığı Halı1929 Yılı, Goblen Doküma (153 x 96,5 cm) 1940 Yılı., Margaretha Reichardt'm (1907-1984) Yaşadığı ve Çalıştığı Ev, orijinal haliyle korunmuştur.

1936 yılından itibaren Kültür Odası üyesi olan Margaretha Reichardt, 1936 yılında Leipzig Grassi Müzesi'nde "El Sanatları" sergisi gibi birçok sergiye açmıştır. 1939 yılında endüstriyel tekstillere yönelik tasarımlarıyla Milano Trienalı'nda Altın Madalya ödülü almıştır. 1951 yılında Goblen halılarıyla Altın Onur Diploması'na layık görülmüştür. Leipzig'deki 1964 yılı İlkbahar ve Sonbahar Sergisinde "İyi Form Ödülü'ne" layık görülmüştür. 1953 yılında Hamburg'daki Devlet Sanat Okulu'ndan ders veren sanatçı 1969 yılında 'tekstil alanında güzel başarılar imza atan' katılımı nedeniyle Kültür Bakanlığı, Zanaatkarlar Odası ve Alman Güzel Sanatlar Derneği'nden Onur Belgesi almıştır(Bkz.Resim 19).¹⁵

3.7.Otti Berger

Otti Berger, 1898 yılında Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Hırvatistan'ın Zmajevac kasabasında dünyaya gelmiştir. Hırvat tasarımcı Otti Berger bazı belgelerde, doğum yerinden dolayı Macar sanatçısı olarak kabul edilmektedir

15 <https://bauhauskooperation.com/wissen/das-bauhaus/koepfe/biografien/biografie-detail/person-1010>, Erişim Tarihi: 12.12.2013

(Mlikota, 2009, s. 271). Berger Viyana'daki Kız Koleji'nde eğitimine başlamış, 1922-1926 yılları arasında da Zagreb'deki Kraliyet Sanat ve El Sanatları Akademisi'nde devam etmiştir. 1927 yılında Dessau'daki Bauhaus dokuma atölyesinde eğitimine başlayan sanatçı atölyede (Bkz.Resm.20) bir yandan Gunta Stözl'den eğitim alırken diğer yandan da okulun önemli akademisyenleri Lászlo Moholy-Nagy, Paul Klee ve Wassily Wassilyevich Kandinsky' den renk, malzeme, form gibi yaratıcılığının geliştirilmesinde yardımcı olan farklı eğitimler almıştır.

20.yüzyılın ilk yarısındaki siyasi karışıklıklar nedeniyle Berger, Bauhaus'taki tekstil atölyesi yöneticiliğinden alınarak yerine tasarımcı Lilly Reich getirilmiştir. Atölyede yönetici yardımcısı olarak görevine bir süre devam etmiş ve bu sürede genç Bauhaus öğrencilerine atölyede uyguladığı yeni çalışma planıyla yol göstermiştir. Berger, Bauhaus dokuma atölyesinde ilk kez kendi tekstil ürünleri için patent almak isteyen tasarımcıdır. Tasarımcının o dönemde ürettiği döşemelik kumaş koleksiyonları dikkat çekmiştir. 1936 yılında Otti Berger, Döşemelik Çift Katlı Kumaş adını verdiği "Möbelstoff-Doppelgewebe" dokuma kumaş koleksiyonu için bir patent başvurusunda bulunmuştur. Sanatçı dokuma atölyesinde, endüstrinin ihtiyaçlarına yönelik, eğitimi sırasında edindiği deneyimleri ve bilgi birikiminden faydalanarak yeni ürünler geliştirmiştir. 1932 yılında Bauhaus'tan ayrılarak Berlin'de Charlottenburg'da kendi tekstil atölyesini (Otti Berger Atelier für Textilien) açmıştır (Smith, 2008, s. 54-73).

Resim 20: Otti Berger, Bauhaus Dessau'daki Dokuma Atölyesinde, 1930-32 yılı

Berger, Bauhaus'taki eğitimi sırasında birçok seri üretime yönelik tekstil yüzey çalışmaları yapmıştır. Anni Albers ve Gunta Stozl gibi Berger de

tekstilin kadını bir zanaat olduğu anlayışına daima karşı çıkarak ortaya koyduğu endüstriyel dokuma kumaş tasarımları ile çağının ilerisinde yenilikçi bir tasarımcı olduğunu kanıtlamıştır¹⁶.

Sanatçı kendi atölyesini açarak burada endüstriyel anlamda metraj dokuma kumaş tasarımları yapmıştır. Ancak Almanya’da yaşanan siyasi gelişmelerden dolayı 1936 yılında atölyesini kapatmak zorunda kalmıştır. Berger, nişanlısı Ludwig Hilberseimer ve diğer Bauhaus profesörleriyle çalışmak üzere Amerika Birleşik Devletleri’ne gitmek için birkaç kez başvuruda bulunmuştur, kabul edilmeyince Londra’ya gitmiştir. İngilizceyi çok iyi konuşmaması ve sağlık nedeniyle sosyal çevresi olmadığı için Londra’da düzenli bir iş bulamamıştır¹⁷. Annesinin sağlık durumunun kötü olması üzerine, ailesine yardım etmek için 1938 yılında Zmajevac’a döner ve Nisan 1944 yılında ailesiyle birlikte Auschwitz toplama kampına gönderilerek Otti Berger burada hayatını kaybeder (Mlikota, 2009, s. 278).

Sanatçı Bauhaus dokuma atölyesindeki eğitimi sırasında birçok farklı malzeme ile çalışma fırsatı bulmuş ve endüstriye uygun denemeler yapmıştır (Schmitz, 1999: 373) Bu yenilikçi çalışmalarını anlatan 1930 yıllarına ait olduğu düşünülen Weberei und Raumgestaltung (Dokuma ve Mekân Tasarımı) ve Stoffe und neues Bauen (Kumaş ve Yeni Mimari) başlıklı yayınlanmamış iki yazısında Berger’in çeşitli perde türlerinin işlevi ile ilgili yaptığı araştırmaları anlatan bilgiler yer almaktadır. Berger yazısında ;“*Güneş perdesi, odayı karartmadan güneş ışınlarını dağıtmalıdır. Genel olarak nispeten renksiz olacaktır, ancak özellikle mekândaki renkli yansımaların etkisi isteniyorsa renkli de olabileceğinden*” ayrıca “*Karartma perdesi, odayı dış dünyadan tamamen izole etmelidir. Bu, malzemenin kalınlığının yanı sıra, uygun şekilde seçilen renklerle sağlanır. Bir bölme perdesi hem ses yalıtımlı hem de iki taraflı olmalıdır, çünkü her iki tarafı da görünen iki boşluk arasında asılmalıdır*” şeklinde ifadelerle yer vermiştir. Ayrıca 1931 yılında Bauhaus’ta ders verirken geliştirdiği öğretim yöntemlerini anlatan bir kitap olan Bindungslehre (Bağlanma Kuramı) dokuma taslaklarının yanına yerleştirilmiş küçük örnekler, belirli malzemelerin farklı renkler ve yapılarla nasıl etkileşime girdiğini göstermektedir (Smith, 2006: 16,22). Bu örnek kitap, stabilize edilmiş sentetik boyaların ve mercerize pamuğun kullanımını sergileyen, çeşitli desenlerde, renklerde ve dokuma örneklerinden oluşan yirmi iki parça kumaşı içermektedir (Bkz.Resim 21)¹⁸.

16 Weibel, Leitner, Bajkay &David, 2005, s.76).

17 provenance research case 4 The Legacy of Otti Berger at the Bauhaus-Archiv / Museum für Gestaltung Corinna Alexandra Rader, September 2022, s.no:2

18 <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/488834>, Erişim Tarihi: 23.11.2023

Resim 21: Otti Berger, Örnek Kitap, (1930 yılı)

Sanatçı Berlin’de açtığı dokuma atölyesinde inanılmaz derecede üretken çalışmalar yapmıştır(Bkz.Resim 22). Hollanda’daki tekstil şirketi De Ploeg ve Zürih’teki iç tasarım şirketi Wohnbedarf AG dahil olmak üzere çeşitli firmalara iç mekan tekstilleri tasarlamıştır. Berger, tasarımları için patent almayı başarmanın yanı sıra, tekstil ürünlerini de kendi adıyla markalaştırarak ve en önemlisi dokuma tasarımcıların statüsünü yükselten çalışmalar yapmıştır.

Resim 22: Otti Berger , Doğal Malzeme (kenevir pamuk yün gibi) ve Yapay Malzeme (selofan gibi) kullanarak, Dini ve Bezayağı tekniğiyle ürettiği döşeme kumaş denemeleri 1927-1933 Yılları

Resim 23: Otti Berger halı, Bauhaus, 1928-1929. The National Museum

Berger tasarladığı ürünlerin prototiplerini çizmeden doğrudan dokuma tezgâhında dokuyarak üretmiştir. Bu onun yaratıcı, sanatsal ruhunun gücünü ve geçmişte eğitimini gördüğü dokuma atölyesindeki tecrübesinden kaynaklanmaktadır. Otti Berger'den, arkadaşı Ise Gropius'a çalıştığı bir dokuma hakkında yazdığı bir mektupta; “Ne hazırlık çizimleri yaptım ne de bir desen takip ettim. Bu sayede kısıtlanmıyorum ve ayrıca çizimlerle çalışmak bana göre değil... Sadece ne istediğimi biliyorum ve bazen ben dikte ediyorum, bazen de halı...”¹⁹ (Bkz.Resim 23).

SONUÇ

Sanayi Devrimi ile birlikte teknoloji hızla gelişim göstermiştir. Teknolojik gelişimler makine üretiminin yaygınlaşmasına ve fabrikalarda seri üretim kapasitelerinin artmasına neden olmuştur. Ancak bu süreçte seri üretilen ürünlerde birbirine olan benzerlikler ve sanatsal, estetik değerlerden yoksun olmaları dönemin sanatçıları tarafından tepkilere yol açarak Arts and Crafts hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu hareketle sanat ile zanaatın bir arada olması sağlanmış böylelikle endüstriyel üretimin yarattığı olumsuzluklar karşısında yeniden zanaatçı ruhunun canlandırılması istenmiştir. Arts and Crafts hareketinin öncülerinden William Morris endüstriyel üretime karşı olmasıyla, sanatçılar ile zanaatkarlar arasındaki ayrımın ortadan kalkması gerektiğini savunmuştur. Bu görüş çerçevesinde Arts and Crafts hareketi modernizmin ve Bauhaus'un hazırlayıcısı olmuştur. Böylelikle modernizm her şeyde olduğu gibi sanatsal üretimde de bireysel yorumunu ortaya koyan, modern sanatçı tipinin oluşmasında ve Bauhaus okulundaki sanat eğitimini kökten etkileyen prensiplerin şekillenmesinde etken olmuştur. 1919 yılında Almanya'da kurulan Bauhaus okulundaki eğitim ve öğretim anlayışıyla, uygulamalı sanatlar ile güzel sanatlar alanının karşılıklı etkileşim içerisinde olması sağlanmış. Böylelikle dönemin önemli sanatçılardan eğitim alarak endüstrinin gelişmesine katkıda bulunacak tasarımcılar yetiştirilmiştir. Sanayinin ihtiyacı olan uzmanların, teknisyenlerin ve sanatkârların her bakımdan mükemmel yetişmesi sağlanmıştır. Bauhaus da uygulanan eğitim-öğretim modelinin atölye sistemiyle desteklenmesi ve bu atölyelerin birer araştırma laboratuvarları gibi kullanılmasıyla yeni buluşların hayata geçirilmesi sağlanmıştır. Böylelikle Bauhaus'ta ilk defa endüstrinin gereksinimlerini karşılama amacıyla tekstil, cam, seramik atölyeleri kurulmuş ve bu atölyelerde tasarımların prototipleri hazırlanarak fabrikalarda seri olarak üretilmesine başlanmıştır. Böylelikle ilk kez sanatçılar tarafından hayata geçirilen bu tasarımlar, herkes tarafından kullanılma

19 The National Museum <https://www.nasjonalmuseet.no/en/visit/locations/the-national-museum/>, Erişim Tarihi: 13.11.2023

fırsatı bulunmuştur. Günümüz endüstrisinin gereksinimleri olan modüllerin üretimlerindeki öncü araştırmalarının temeli de böylelikle Bauhaus atölye eğitim sisteminde atılmıştır.

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu, uluslararası rekabete karşı Alman endüstrisini öne çıkarmak, bir stil yaratmak amacıyla el sanatlarının incelik, form ve güzelliğini endüstriyel ürünlere yansıtmak istemiştir. Bu nedenle Bauhaus atölyelerinde eğitim alan öğrencilerin farklı teknikleri eş zamanlı olarak kullanmalarını ve zengin bir anlatım tarzı geliştirmeleri sağlanmıştır. Bauhaus ilkelerine göre zanaatın öğretilebilir olmasıyla atölyelerde eğitimlerin öğretmen-öğrenci yerine, usta-çırak ilişkisi üzerine gerçekleştirilmiş olmasıyla, toplumun gereksinimlerine karşılık verebilecek yeni bir sanatçı tipi ortaya çıkmıştır. Bauhaus prensiplerinin günümüzün sosyal değişimine ve kültürel canlanmaya büyük bir katkı sağlayan tasarım çalışmalarının temeli, temel sanat eğitiminin esası, bu Bauhaus anlayışı bünyesinde yer alan birçok atölyede gelişmiştir. Bu önemli atölyelerden biri de Bauhaus dokuma atölyesi olmuştur.

Bauhaus kurulurken Walter Gropius “Yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun saygın her kişi’nin okula kabul edileceğini” söyler. Okulun diğer eğitimcileri kadın sanatçı fikrine Gropius kadar olumlu yaklaşmaması nedeniyle okula başvuran kadın öğrenciler sadece dokuma alanında eğitim alabilmişlerdir. Bauhaus’un öncü, çağdaş ve reformist yapıda olmasına rağmen kadın-erkek eşitliğini bu dönemde zor kabul ettiği görülür. Geçmişte, estetiği fonksiyonellik ile buluşturan bu sanat akımının öncü kadın sanatçıları, günümüzde tanınmamakta, maalesef sadece konuyla ilgilenenler bu kadın tasarımcıları tanımaktadır. Ancak dokuma atölyesinde eğitim almak isteyen kadın öğrencilerin kadın tasarımcı kimlikleri için verdikleri cesur mücadeleleri ve yenilikçi atılımları onların başarıya ulaşmalarını sağlamıştır. Ayrıca bu kadın tasarımcılar dönemin önemli sanatçıları Lászlo Moholy-Nagy, Paul Klee ve Wassily Wassilyevich Kandinsky”den aldıkları renk, malzeme, form gibi farklı eğitimlerle de zamansız tasarımlar üretmişlerdir.

Kadın tasarımcılar düşüncelerini uygularken birçok farklı malzeme ve örgü tekniği kullanmışlardır. Bu deneysel arayışlar sonucunda, endüstriye uygun selofan, fiberglas ve metal gibi malzemelerle çalışmaları dokuma çeşitliliğini arttırmıştır. Ayrıca, üretilen tasarımların üç boyutlu görünmesini sağlayan renk, form gibi tasarım prensipleriyle Jakarlı dokuma tezgahlarında yeni dokularla, ticari açıdan büyük bir başarı elde etmişlerdir. Bu kadın tasarımcıların, yenilikçi dokuma tasarımlarını kendi adına tescil ettirmeleri ve üretmeleri günümüzün kadın tasarımcı kimliğine katkı sağlamıştır.

Bauhaus kadın tasarımcılarının birçoğu okuldaki farklı atölyelerinde sanatçılarla ortak endüstriye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bu sanatçıların yaratma güdülerini eğitim ile birleşerek disiplinlerarası yenilikçi çalışmaların önünü açmıştır. Bauhaus'un tasarımcı kadınlarının ürettikleri zamansız dokuma tasarımları sayesinde günümüzde artık dokuma bir sanat dalı olarak algılanmaktadır.

Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu bünyesinde yer alan dokuma atölyesinin eğitim sistemi model olarak alan günümüzde birçok güzel sanatlar fakültesinin dokuma eğitimi veren bölümlerinde uygulandığı görülmektedir. Örneğin Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Bauhaus eğitim sistemini model olarak aldığı bilinmektedir. Bu bölümlerde uygulamalı atölye ders içeriklerinde Bauhaus ekolünün etkisi görülmektedir.

Bauhaus dokuma atölyesinin kadın tasarımcıları, dönemin tüm zorlukları ile mücadele ederek ürettikleri zamansız tasarımlarıyla, günümüz dokuma sanatının ve tekstil endüstrisinin gelişimine olumlu katkılar sağlayarak genç sanatçılara esin kaynağı olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Gropius, W. (2002).** Modern Mimarlığın Öncüleri: Walter Gropius ve Bauhaus (N. Togay, Çev.). İstanbul: Boyut Kitapları. s. 53-105).
- Gür Ustüner, S. (2018).** Tekstilde Sanat ve Tasarımın Endüstri İle Buluşması: Bauhaus Doküman Atölyesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 5(19),s. 235.
- Gürcüm, B. H. ve Kartal, S. (2017),**Bauhaus ile Tasarıma Dönüşen Zanaat. idil, 6 (34), s.1786
- Reif, R. (1984).** Anni Albers, 94, Textile Artist and The Widow Of Josef Albers. The New York Times, s. 8.
- Mlikota, A. (2009).** Otti Berger–Hrvatska Umjetnica iz Tekstilne Radionice Bauhauasa. Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 33(2009), s.271
- Müller, U. (2009).** Bauhaus Women: Art, handicraft, design. Paris: Flammarion.
- Serap BULAT, Mustafa BULAT, Barış AYDIN ,** Bauhaus Tasarım Okulu, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2014 18 (1): 105-120, S.no;108-109
- Schmitz, N.M.(1999).** The Preliminary Course Under Laszlo Moholy Nagy Sensory Competence. Fiedler J. Feierabend P. Bauhaus, s.368, Könnemann VmbH.
- Smith, T. (2008).** Anonymous Textiles, Patented Domains: The invention (and death) of an author. Art Journal, 2(67), s. 54. doi:<https://doi.org/10.1080/00043249.2008.10791304>
- Smith,t.(2006),** Limits of The Tactile and Optical: Bauhause Fabric İn The Frame Of Photography.Grey Room, 25(4),s. 16., Doi.org//10.1162/grey.2006.1.25.4
- Weltge, S. W. (1993).** Bauhaus Textiles: Women Artist and The Weaving Workshop. London: Thames And Hudson.s. 16.
- Weber, N. E., Jacob, M. J. & Field, R. S. (1985).** The Woven and Graphic Art Of Anni Albers. Washington D.C.: Smithsonian Institution Press.
- İnternet Kaynakları**
- https://artsandculture.google.com/story/the-bauhaus-women's-class-stiftung-bauhaus-dessau/swXxDJ_rSG37KQ?hl=en,18.12.2023
- https://www.metmuseum.org/toah/hd/bauh/hd_bauh.htm, 18.12.2023 (Müller, 2009,s.42).
- https://artsandculture.google.com/story/the-bauhaus-women's-class-stiftung-bauhaus-dessau/swXxDJ_rSG37KQ?hl=en, 11.11.2023
- <https://www.slideshare.net/bintphotobooks/bauhaus-26257462>, 9.11.2023
- <https://nazmialantiquerugs.com/blog/gunta-stolz/>, 15.11.2023

Gonnard, C. (2019, 3 Mart). Anni Albers: Artiste textile, designer et the ori-
cienne de l'art allemande. Aware. Erişim adresi: <https://awarewomenartists.com/artiste/anni--albers/>

African Chair Marcel Breuer and Gunta Stölzl, 1921, <https://bauhauskooperation.com/knowledge/the-bauhaus/works/joinery/african-chair,05,09,2023>.

<https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/a-weaving-master-in-bauhaus-gunta-stolz.pdf,09,10,2023>

<https://nazmiyalantiquerugs.com/blog/gunta-stolzl/,11,11,2023>

<https://blog.interface.com/de/035-bauhaus-benita-koch-otte/,08,11,2023>

M., M., F., Barba, M., S., Mondragón, V., Z., Rivera, Article Lena Bergner from
The Bauhaus To Mexico (Lena Bergner Bauhaus'tan Meksika'ya)

<https://www.bauhaus-imaginista.org/articles/2485/Lena-Bergner-From-The-Bauhaus-To-Mexico,09.10.2023>

<https://awarewomenartists.com/en/artiste/gertrud-arndt/> Archives of Women
Artists, Research and Exhibitions AWARE, 2014, (Kadın Sanatçılar,
Araştırma ve Sergiler Arşivi, 2014)

The B5 Chair”, <https://www.cooperhewitt.org/2013/06/29/the-b5-chair/>, Erişim tarihi: 12.11.2023.

<https://bauhauskooperation.com/wissen/das-bauhaus/koepfe/biografien/biografie-detail/person-1010,12.12.2013>

provenance research case 4 The Legacy of Ottilie Berger at the Bauhaus-Archiv
/ Museum für Gestaltung Corinna Alexandra Rader, September 2022,
s.no:2

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/488834,23.11.2023>

Resim Kaynakları

Resim 1- Kaynak: <https://www.bauhaus-dessau.de/en/architecture/bauhaus-building.html>
Kaynak: <https://www.bauhaus-dessau.de/en/architecture/bauhaus-building.html>

Resim 2 -Kaynak: <https://twitter.com/vicenteguallart/status/1112838762025902081/photo/1>

Resim. 3- Kaynak: https://ghdi.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=4303,11.11.2023

Resim 4- Kaynak: <https://www.guntastolzl.org/Works/Bauhaus-Dessau-1925-1931/Wall-Hangings-and-Carpet/i-4h4SxCp,05,09,2023>.

Resim.5- Kaynak: <https://germanyinusa.com/2019/03/07/women-of-the-bauhaus-gunta-stolzl-1897-1983/,05,09,2023>.

Resim 6-Kaynak: <https://olastudio.co.uk/ourjournal/women-of-bauhaus-benita-koch-otte>

- Resim.7-Kaynak:** <https://nazmiyalantiquerugs.com/blog/gunta-stolzl/>, 11,11,2023
- Resim 8- Kaynak:**<https://awarewomenartists.com/en/artiste/benita-koch-otte/>,08,11,2023
- Resim 9- Kaynak:**<http://ringoatelier.blogspot.com/2010/12/bauhaus-for-kids-benita-koch-otte.html>, 08,11,2023
- Resim.10- Kaynak:** Harvard College Başkanı ve Üyeleri/Harvard Sanat Müzeleri/Busch-Reisinger Müzesi Lena Bergner. <https://www.bauhaus-imaginista.org/articles/2485/lena-bergner-from-the-bauhaus-to-mexico>, 08.12.20
- Resim 11- Kaynak:**https://www.albersfoundation.org/art/highlights/wallhanging_1994-12-1, 27.11.2023
- Resim.12-Kaynak:** Duvar Askısı (albersfoundation.org) <https://www.parismusees.paris.fr/en/exposition/anni-et-josef-albers>
- Resim 13-Kaynak:** Duvar Askısı (albersfoundation.org) <https://www.parismusees.paris.fr/en/exposition/anni-et-josef-albers>
- Resim.14- Kaynak:** <https://nmwa.org/art/collection/albers-untitled/> National Museum Of Women In The Arts,02.12.2023
- Resim15-Kaynak:**<https://scholarcommons.sc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6649&context=etd>, 05.12.2023
- Resim16-Kaynak:**<https://www.arkitektuel.com/bauhaus-kadinlari/>
- Resim 17-Kaynak:**<https://www.arkitektuel.com/bauhaus-kadinlari/>
- Resm 18- Kaynak:** <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/>
- Resim.19- Kaynak:**<https://www.erfurt-tourismus.de/en/all-about-erfurt/culture/museums/magaretha-reichardt>-<https://www.iblemagazine.com/post/bauhaus-bald-heads-and-the-role-of-women>, 12.10,2023
- <https://www.iblemagazine.com/post/bauhaus-bald-heads-and-the-role-of-women>
- Resim 20-Kaynak:** <https://bauhauskooperation.com/wissen/das-bauhaus/koepfe/biografien/biografie-detail/person-1010>, 12.12.2013
- Resim 21- Kaynak:** <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/488834>, 23.11.2023
- Resim 22-Kaynak:**<https://www.artic.edu/artworks/103042/sample-furnishing-fabric>, 13.11.2023
- Resim 23-.Kaynak:**<https://www.nasjonalmuseet.no/en/visit/locations/the-national-museum/>, 13.11.2023

Peyzaj Mimarlığında E-Ticaret Uygulamaları: Mevcut Durumun Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma

Candan Kuş Şahin¹

Elif Uva İnal²

Özet

Ticaret, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için önemli bir araçtır. Teknolojinin gelişmesi ve internet kullanımının artması ile birlikte toplumları etkileyen değişim kavramları olmuştur. Bu kavramlardan birisi de ticaret kavramıdır. Zamanla geleneksel ticaret yerini elektronik ticarete bırakmıştır. İnsanlar, ihtiyaçlarını zaman ve mekân fark etmeksizin hızlı ve kolay bir şekilde karşılamaktadır. Böylece online alışveriş faaliyetlerinde global ölçekte artış söz konusu olmuştur.

Bu çalışma, peyzaj mimarlığı sektöründe e-ticaret üzerine kullanıcıların tercihleri ve taleplerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, ülke genelinde faaliyetlerini sürdüren peyzaj mimarlığı şirketlerinden e-ticaret uygulamaları üzerine çalışmalarını yürüten 25 işletme, çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Çalışmada, e-ticaret uygulamalarında en fazla tercih edilen ürünler ile uygulamada yaşanan sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda; kolay, hızlı tedarik, fiyat ve dayanıklı ürünler olması e-ticarete satılan ürünlerin avantajını oluştururken; kargodan oluşan sorunlar ve canlı materyallerden kaynaklanan problemlerin dezavantajları oluşturduğu görülmektedir. Birçok işletmenin e-ticaret uygulamalarında reklama başvurdukları, iade konusunda herhangi bir sorun yaşamadıkları ve fiyat uygunluğu ile daha kolay ve fiyat uygunluğu nedeniyle e-ticareti tercih ettikleri tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, e-ticaret uygulamalarının daha sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için, peyzaj mimarlığının her alanı ile ilgili öneriler sunulmuştur.

1 Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, candansahin@sdu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-0413-2380

2 Yüksek Lisans Öğr, Süleyman Demirel Üniversitesi, elifuva96@gmail.com,
ORCID ID:0000-0001-9141-306X

1. Giriş

İnternet bağımlılığının en önemli sebebi, günlük yaşamda yapılan bütün etkinliklerin sanal ortama taşınmasıdır. Günlük hayatta kalem tutarak yapılan bütün işlemlerin, klavye kullanılarak internet ortamında yapıyor olması, bağımlılığın başlıca sebeplerindendir. Bireylerin ikili kurmuş olduğu iletişim dahi internetin sunmuş olduğu fırsatlar, hızlı ve pratik olmasından dolayı internet ortamında gerçekleştirilmektedir (Demir, 2019).

1995 yılından itibaren internet kullanımının artması, ticari faaliyetlerde kapsamlı değişikliklere yol açmıştır. İnternet, rekabetçi iş dünyasında işletmelerin büyümesi ve hayatta kalması için önemli bir araç haline gelmiştir. Aynı zamanda internet, geniş bir potansiyele sahip olan elektronik ticaret işletmelerinin iş ortakları ve müşteriler ile iş birliği yapmasına zemin hazırlamaktadır. E-ticaretin önemi her geçen gün artmakta, yeni birçok uygulama ve çalışma alanı açmaktadır (Al-Somali, 2011; Kalalı, 2021).

E-ticaret; satıcı ve alıcının fiziksel bir bağlantıya gerek duymadan, arada engel olmaksızın web tabanlı uygulanan bütün ticari etkinlikleri kapsamaktadır. Başka bir deyişle; bilgilerin, ürünlerin ve hizmetlerin satılıp-alınması işlemlerini bilgisayar ağı üzerinden sunulup pazarlanması ve tüm bunların bir bilgisayar ağı üzerinden gerçekleştirilmesidir (Şimşek, 2020).

E-ticaret faaliyetleri, dolaylı ve dolaysız şeklinde incelenebilmektedir. Dolaylı elektronik ticaret, malların internet ortamında sipariş edilmesi ve posta hizmeti, ticari kuryeler ile fiziki teslimatın gerçekleşmesi olarak tanımlanırken; dolaysız e-ticaret ise eğlence ve kültürel içerikli ürünler, görsel ve işitsel eserler, bilgisayar programları ve çeşitli konularda bilgi sunan hizmetler, hukuksal ve farklı konularda danışmanlık hizmetleri vb sipariş, ödeme ve teslimatının online gerçekleştirilmesidir (Camgöz, 2004; Yazıcı, 2002; Albayrak, 2008).

Elektronik ticaret sitelerindeki mağazalardan yemek, market alışverişi, bankacılık, kitap, elektronik eşya, giyim, ev eşyası ve daha birçok ürüne ulaşmak ve bunları satın alma işlemi gerçekleşmektedir. Geleneksel ticarete sadece bulunduğu bölgedeki tüketicilere hizmet veren firmalar, elektronik ticaret aracılığıyla Dünya üzerinde satış fırsatı yakalamaktadır. Firma ve şirketler böylelikle pazar kapasitelerini oldukça artırmaktadır. Bu durum, müşteri kapasitelerini artırdığı gibi rakip firma sayısını da artırmasını sağlamaktadır (Yalçın, 2021).

Çalışma kapsamında, peyzaj mimarlığı alanında e-ticaret uygulamalarında yeterli literatür bilgilerine rastlanılmamıştır. Bu amaçla, literatürdeki eksikliğin giderilmesi amacıyla e-ticaret ile ilgili yapılmış daha önceki bilgiler

ve ülkemizdeki önemli peyzaj mimarlığı şirketleri ile yapılan çalışmalar bir araya getirilerek, e-ticaretin peyzaj mimarlığı açısından önemi ortaya konulmuştur.

2. Elektronik Ticaretin Kapsamı ve Türleri

2.1. Elektronik Ticaretin Kapsamı

Elektronik ticaretin kapsamında, elektronik ortamda offline veya online olarak iletişim sağlanmaktadır. Hizmetlerin ve ürünlerin ağlar üzerinde karşılıklı güven ile iletişime geçilmesi, ürünlerin imal edilmesiyle müşterilere ulaştırılması, tüketicilere sunulan ürün ve hizmetler hakkında reklam ve tanıtımların olması, müşterilerin bankalar aracılığıyla hizmet ve ürün sipariş işlemlerinin gerçekleştirilmesi gibi tüm işlemler elektronik ticaret kapsamındadır (Korkmaz, 2004; Demir, 2019).

Günümüzde alışverişin ulaşabileceği son nokta, elektronik ticaretin kâr amacı güdüp gütmemesine bağlı olmaksızın, tüm kuruluşları kapsamasıdır. Bunlar şu şekilde sıralanabilmektedir:

- ✓ Somut ya da soyut bir malın alışı ve satışı,
- ✓ Reklam faaliyetinin kullanılması,
- ✓ Bu işlemlerin elektronik banka üzerinden de gerçekleştirilmesi ve
- ✓ Sattığı veya aldığı üründe meydana gelebilecek her türlü soruna ya da sorunlara çözüm bulması,
- ✓ İhale usulü de işlemlerin yapılabilmesi,
- ✓ Ürünlerin şekil fark etmeksizin dolaylı olmadan alıcıya ulaştırılması,
- ✓ Malın daha estetik görünümü için uygun ortamın sağlanmasıdır (Şimşek, 2020).

2.2. Elektronik Ticaret Türleri

Elektronik ortamda yapılan işlemlerde taraflar; firma-firma, firma-müşteri, birey-kamu, firma-kamu, tüketici-tüketici ve kamu-kamu olarak belirtilmektedir.

- **Firma-müşteri (B2C)**; elektronik ortamdaki mağazalar ile firmaların geniş bir ürün yelpazesini tüketiciye ulaştırmasıdır.
- **Firma-firma (B2B)**; firmaların sanal ortamda tedarikçiye sipariş vermesidir. E-ticaret cirosunun en önemli kısmını oluşturmaktadır.

- **Firma-kamu (B2G)**; ihalelere teklif verme gibi elektronik ortama taşınmasına olanak verir.
- **Birey-kamu (C2G)**; e-devlete ile ilgili olarak trafik, ehliyet, sosyal güvenlik, taşınır ve taşınmaz vergi ödemeleri gibi kamusal hizmetlerin internet ortamında yapılmasıdır.
- **Kamu-kamu (G2G)**; kamu kurumları arasında ortak çalışma, proje, bilgi alışverişi vb sanal ortamda yapılmasıdır.
- **Tüketici-tüketici (C2C)**; mezat gibi açık arttırma ve ikinci el satış uygulamalarında tüketicilerin, sanal ortamda aracılık yapan web siteleri üzerinden alışveriş yapmasıdır (Anonim, 2005; Albayrak, 2008).

Elektronik ticaret türleri çizelge şeklinde Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Elektronik ticaret türleri (Mammatı, 2019)

	İşletme	Tüketici	Hükümet
İşletme	B2B	B2C	B2G
Tüketici	C2B	C2C	C2G
Hükümet	G2B	G2B	G2G

3. Elektronik Ticaretin Boyutları

Elektronik ticaretin boyutları; ekonomik, toplumsal, etik, vergisel ve hukuksal boyut başlıkları altında detaylı olarak incelenebilmektedir.

Ekonomik boyut: Son yıllarda bilgi ve iletişim araçlarında olan gelişmeler, elektronik ticaretin dünya genelinde payı küçük olsa da yine de hızlı bir şekilde büyümektedir. İnternet, büyük ve küçük işletmeler arasında ve işletmeden tüketiciye olan ilişkilerde önemli bir araçtır. Geçmiş yıllarda sadece büyük işletmeler arasında özel olarak ağlar kullanılarak yapılan e-ticaret, küçük işletmelerin altyapı yetersizliği nedeniyle bu yolu kullanmalarına engel olmuştur. İnternet sayesinde bu engeller ortadan kalkarak e-ticaret hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır (Yazıcı, 2002).

Toplumsal boyut: Bilimsel ve teknolojik gelişim; toplumsal, siyasal ve ekonomik anlamda çok ölçütlü değişimleri başlatmıştır. Bu değişimler 2000’lerde kalıplaşmış toplumsal ve geleneksel yapıların değişmesine ve sarsılmasına yol açmıştır. Mekân ve zaman farklılıklarının etkileri ortadan kalkarak; eğitim, ticaret, çalışma biçimleri çok farklı boyutlarda değişmektedir. Yaşadığımız bilgi çağında; hız, kesintisiz hizmet iş yapma şekillerini beraberinde getirerek ekonomide köklü değişiklikleri ve yenilikleri

beraberinde getirmektedir. Bu yeniliklerin en önemli gücü çağımızda çok kullandığımız internettir (Büyükköroğlu, 2011).

Etik boyut: Yasalar, insanların yaşamlarını güvenli ortamda devam etmelerini ve bir arada yaşamalarını sağlamaya çalışmaktadır. Etik ise bir arada yaşayan insanların eylemlerini, davranışlarını düzenleyerek birbirlerine karşı sorumluluklarını ve görevlerini belirlemeyi; böylece toplumun bilinçli ve sağlıklı üyeler olmasını amaçlamaktadır. Genel etiğin değişmemesi, aksine siyaset etiğinde görüldüğü üzere ticaret etiğinde de meslek etikleri zamanla değişebilir ama hiçbir zaman ortadan kalkmayacaktır. Eski uygarlıklarda alışverişlerde ahlaki kurallar uygulanmazdı. Kişileri dürüst olan toplumları aldatmak ticari bir yöntem olarak algılanmıştır. Bunun sonunda pazarlık etme kavramı geliştirilmiştir. Pazarlık esnasında en üst ve en alt seviyenin ortasını bulan kârlı alışveriş yapmış olmaktadır. Bu durum günümüze kadar sürmüştür (Bozkurt, 2002).

Vergisel boyut: E-ticaretin vergilendirilmesi, kurumlar ve gelir vergilerine bağlı kalınması, e-ticaret yapılacak ülkenin vergi türleri açısından devletin yetkisinin oluşmasında temsilci konusunda çözüm üretilmelidir. Bu gibi sorunlar çözülmeyen (stopaj uygulaması, vergi alınması gibi), e-ticaret yapılacak ülkede vergilendirme yetkisi üzerinden uluslararası vergi uyumsuzlukları söz konusu olacaktır. Bunun için elektronik ticareti kapsayan vergi türü yapılabilir. Böylelikle sunulacak alternatif yollar ile firma oluşumunda yeni vergi türünün uygulanacağı ve dar mükelleflerin Türkiye’de e-ticaret uygulamalarında iş yeri açmaktan kaçınmadan kurumlar ve gelir vergisine de uyumu kolaylaşacaktır. Bu gibi alternatiflerin kullanılmasında, elektronik ticaret yapan mükelleflere yasal düzenlemeler ile gelir ve kurumlar vergisi haricinde yeni vergi türüyle yükümlülükler getirilebilir (Erdem, 2017).

Hukuksal boyut: Elektronik ticaret, geleneksel ticaret ile birçok yönüyle benzese de birbirinden ayrıldığı durumlarda söz konusudur. Bundan dolayı geleneksel ticaretin kanunları ile elektronik ticareti düzenlemek pek mümkün değildir. Online ortamda yapılan işlemlerin artmasıyla, olabilecek hak kayıplarını engellemek için bazı düzenlemeler online ticareti sistemsel olarak düzenleme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Avrupa Birliği’ne üye olan ülkelerin e-ticaret mevzuatlarının birbiriyle uyumlu olması ve ortak bir paydada kurallarının özümsemesi amacıyla, Avrupa Birliği Parlamentosu ve Konseyi tarafından, Avrupa Birliği (AB) 2000/31 satılı Elektronik Ticaret Yönergesi’yle bu konuda düzenlemeler yapılmıştır. Böylece ticaret yapan satıcılar, müşteriler ve kargocular vb. elektronik ticarete hizmet alanlar ve verenlere hukuki anlamda güvence sağlanmıştır (Karabulut, 2019).

4. Peyzaj Mimarlığı- E-Ticaret Uygulamalarının İrdelenmesi

Ülkemizde peyzaj mimarlığı alanında faaliyet gösteren ve e-ticaret uygulamaları da gerçekleştiren işletmelerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda yapılan çalışma kapsamında, söz konusu işletmelerin e-ticaret faaliyetinin belirlenmesi amacıyla; bitki yetiştiriciliği-üretimi, sera malzemeleri satışı, çim tohumu satışı, mantar üretimi, kentsel donatı üretimi, çevreleme ve döşeme elemanları üretimi, toprak satışı, çocuk oyun donatıları üretimi ve uygulamaları vb konularda çalışma yürüten 25 işletme seçilmiştir. İşletmelerde e-ticaret ile ilgilenen yetkililerle Ocak 2022- Nisan 2023 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada toplam 17 adet sorudan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. Formdaki sorulardan 9 tanesi açık uçlu olup işletmelerin e-ticaret konusundaki yaşadıkları sorunları vb ortaya koymayı amaçlamaktadır. Diğer 8 adet soru ise işletmeler hakkında genel bilgi edinilmesine yöneliktir.

4.1. İşletmeler ile İlgili Genel Bilgiler

Çalışma kapsamında ilk olarak işletmelerle ilgili genel bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Tablo 2’de, araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerin özellikleri kısaca verilmiştir.

Tablo 2: Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelere ilişkin bilgiler

İşletme Kodu	İşletmenin Yer Aldığı İl/İlçe	İşletmenin Kuruluş Yılı
Ada1	Adana	2008
Afy1	Afyonkarahisar	2020
Afy2	Afyonkarahisar	2015
Ank1	Ankara	1982
Ant1	Antalya/ Aksu	2016
Ant2	Antalya/ Aksu	2021
Ant3	Antalya/Aksu	2008
Ant4	Antalya/Alanya	2006
Ant5	Antalya/Korkuteli	2002
Ant6	Antalya/Manavgat	2016
Ant7	Antalya/Muratpaşa	2020
Ant8	Antalya/Muratpaşa	2020
Bur1	Bursa /Osmangazi	2017
Den1	Denizli/Pamukkale	2010
Hat1	Hatay	2010
İst1	İstanbul	2019
İst2	İstanbul/Beykoz	1998
İst3	İstanbul/Hadımköy	1995
İst4	İstanbul/Silivri	2002
İzm1	İzmir	2018
İzm2	İzmir/Bayındır	2001
Man1	Manisa	2020
Mer1	Mersin	2014
Mer2	Mersin	2016
Yal1	Yalova	2015

Tablo 2 incelendiğinde; araştırmaya katılan işletmelerin çoğunluğunun (8 adet) Antalya ilinde (il merkezi ve ilçelerinde) faaliyetlerini sürdürdükleri ve çoğunluğunu (22 adet) 2000 yılı sonrası faaliyete başladıkları görülmektedir. Tablo 3'te ise, e-ticaret faaliyeti yürüten ve çalışma için seçilen peyzaj mimarlığı firmalarında çalışan personellerin meslekleri verilmiştir.

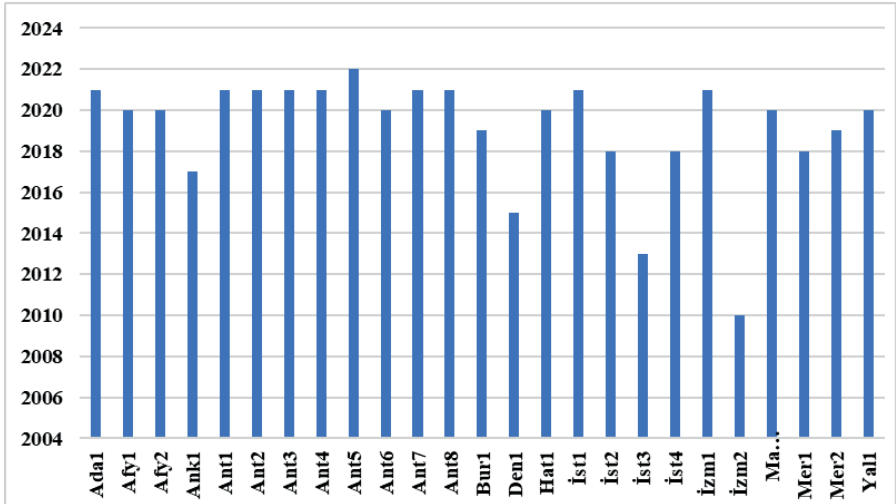
Tablo 3: İşletmede çalışan personellerin meslekleri ve işletmelerin faaliyet alanları

İşletme Kodu	İşletmenin Yer Aldığı İl	İşletmede Çalışan Personellerin Meslekleri	İşletme Faaliyet Alanı
Ada1	Adana	Ziraat teknikeri	Kent donatıları Bitki yetiştirme materyalleri
Afy1	Afyonkarahisar	Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik
Afy2	Afyonkarahisar	Peyzaj mimarı Peyzaj teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik
Ank1	Ankara	İnşaat mühendisi	Kent donatıları
Ant1	Antalya	Ziraat mühendisi Dış ticaret	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Sera malzemeleri
Ant2	Antalya	Ziraat mühendisi Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik
Ant3	Antalya	Güzel sanatlar	Saksı-Duvar Döşeme elemanları
Ant4	Antalya	Ziraat mühendisi Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik
Ant5	Antalya	Ziraat mühendisi	Mantar üretimi
Ant6	Antalya	Peyzaj mimarı Ziraat mühendisi Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik
Ant7	Antalya	Peyzaj mimarı Peyzaj teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik
Ant8	Antalya	Peyzaj mimarı	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Kent donatıları
Bur1	Bursa	Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Meyve fidanı üretim Toptan/perakende satış
Den1	Denizli	Peyzaj mimarı Ziraat mühendisi Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Çim tohumu
Hat1	Hatay	Peyzaj mimarı Peyzaj teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik Çim tohumu Toprak karışımı
İst1	İstanbul	Peyzaj mimarı	Bitki üretim ve yetiştiricilik
İst2	İstanbul	Peyzaj mimarı Peyzaj teknikeri Ziraat mühendisi Ziraat teknikeri İnşaat mühendisi	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Kent donatıları
İst3	İstanbul	Peyzaj mimarı İnşaat mühendisi	Çocuk oyun donatıları
İst4	İstanbul	Peyzaj mimarı Ziraat mühendisi Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Kent donatıları
İzm1	İzmir	Peyzaj mimarı	Bitki üretim ve yetiştiricilik

İzm2	İzmir	Peyzaj mimarı Peyzaj teknikeri Endüstri mühendisi Mimar	Bitki üretim ve yetiştiricilik, İthalat-İhracat
Man1	Manisa	Ziraat teknikeri Ziraat mühendisi	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Bitki yetiştirme materyalleri Yosun
Mer1	Mersin	Peyzaj mimarı Ziraat mühendisi	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Çim tohumu
Mer2	Mersin	Peyzaj mimarı Ziraat teknikeri	Bitki üretim ve yetiştiricilik, Çim tohumu
Yal1	Yalova	Peyzaj teknikeri Ziraat mühendisi	Bitki üretim ve yetiştiricilik

Tablo 3 incelendiğinde; işletmelerde 14 peyzaj mimarı, 11 ziraat mühendisi, 11 ziraat teknikeri, 6 peyzaj teknikerinin istihdam edildiği görülmektedir. Bazı işletmeler bünyelerinde bu dört meslek disiplininden personeli bulundurdukları tespit edilmiştir. Ayrıca, işletmelerin çoğunluğunun (20 adet) bitki üretim ve yetiştiriciliği konularında çalışmalarını sürdürdükleri görülmektedir. Bitki üretim-yetiştiriciliğin yanı sıra çim tohumu, toprak, gübre, bahçe alet ve makineleri konularında da faaliyetlerini sürdürmektedirler.

İşletmelerin e-ticaret faaliyetlerine başlama tarihleri ise Şekil 1'de yer almaktadır. Şekil 1'de işletmelerin çoğunluğunun (24 adet) 2015 yılı ve sonrasında e-ticaret faaliyetlerine başladıkları görülmektedir.

Şekil 1: İşletmelerin e-ticaret sektörüne başlama tarihi

Tablo 4'te, e-ticaret kapsamında en fazla tercih edilen ürünler yer almaktadır.

Tablo 4: E-Ticaret uygulamasında en fazla tercih edilen ürünler

İşletme Kodu	E-Ticaret Uygulamasında En Fazla Tercih Edilen Ürünler		
Ada1	*Tohum	*Tarım alet ve makinesi	
Afy1	*Meyve fidanı	*Sebze fidesi	*Süs bitkileri
Afy2	*Meyve fidanı	*Süs bitkileri	*İç mekân bitkileri
Ank1	*Süs bitkileri	*Yer döşemeleri	
Ant1	*Tohum	*Tarım alet ve makinesi	
Ant2	*Sebze fidesi	*Tarım alet ve makinesi	
Ant3	*Heykel	*Dekoratif saksılar	
Ant4	*Sebze fidesi	*Çim tohumu	*Çit malzemeleri
Ant5	*Mantar Kompostu		
Ant6	*Gübre	*Çim tohumu	*İç mekân bitkileri
Ant7	*Çim tohumu	*İç mekân bitkileri	
Ant8	*Süs bitkileri		
Bur1	*Tohum	*Meyve fidanı	*Süs bitkileri
Den1	*Tohum	*Gübre	*Sebze fidesi
	*Süs bitkileri	*Tarım alet ve makinesi	*Çim tohumu
Hat1	*Tohum	*Meyve fidanı	*Sebze fidesi
İst1	*Meyve fidanı	*Tarım alet ve makineleri	*Süs bitkileri
İst2	*Süs bitkileri	*Çocuk oyun donatıları	*Kentsel donatılar
İst3	*Süs bitkileri	*Çocuk oyun donatıları	
İst4	*Tohum	*İç mekân bitkileri	*Süs bitkileri
İzm1	*Tohum	*Süs bitkileri	*Kaktüs
İzm2	*Tohum	*Süs bitkileri	*İç mekân bitkileri
Man1	*Süs bitkileri	*Çim tohumu	*İç mekân bitkileri
Mer1	*Meyve fidanı	*Süs bitkileri	*Çim tohumu
Mer2	*Tohum	*Süs bitkileri	*Çim tohumu
Yal1	*Tohum	*Süs bitkileri	*İç mekân bitkileri

Tablo 4 incelendiğinde e-ticarete en fazla; süs bitkileri (16 adet), tohum (10 adet), çim tohumu (7 adet), iç mekân bitkileri (7 adet), meyve fidanı (6 adet), sebze fidesi (6 adet) ve tarım alet ve makinelerinin (5 adet) satışlarının yapıldığı tespit edilmiştir.

4.2. Peyzaj Mimarlığı İşletme Yetkilerinin E-Ticaret Üzerine Görüşleri

Peyzaj mimarlığı sektöründe e-ticaret uygulayan işletme yetkilileriyle yapılan görüşmelerde yöneltilen sorular ve bu sorulara verilen cevaplar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine sorulan **“Satacağımız ürünleri hangi kriterlere göre belirliyorsunuz?”** sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Stoklayabileceğimiz bahçe elemanlarını seçiyoruz (Ada1)”, “soğuk iklimde yaşadığımız için buradaki müşterilere de hitap edeceğimiz ürünleri belirliyoruz (Afy1)”, “alım satım yaparken en fazla hangi üründe kar edersek, o ürünleri tedarik edip satıyoruz (Afy2)”, “aileden gelen sistemle ürettiğimiz döşeme malzemelerini satıyoruz (Ank1)”, “kendi üretimimiz olan ürünlere öncelik veriyoruz. Kendimizin üretimi olmayan ürünlerde ise rekabet gücü az, satışı fazla olan ürünleri bulmaya çalışıyoruz. Diğer taraftan sezonluk ürünlere de yönelmekteyiz (Ant1), “taleplere göre belirliyoruz (Ant2)”, “müşteri tercihlerini göz önüne alarak yeni tasarımlar deniyoruz (Ant3)”, “sektörel ihtiyaca göre (Ant4)”, “taleplere göre (Ant5)”, “kargo aşamasında sorun yaşamayacağımız ürünleri tercih ediyoruz (Ant6)”, “kendi tasarımlarımız ve müşteri isteği (Ant7)”, “kâr marjına ve satılabilirliğine göre belirliyoruz (Ant8)”, “kargo maliyetleri çok fazla olmayacak boyuttaki ürünleri tercih etmeye çalışıyoruz (Bur1)”, “fiyat performansına göre belirliyoruz (Den1)”, “elimizdeki ürünleri aynı zamanda e-ticaret platformlarına yüklüyoruz (Hat1)”, “piyasada bulduğumuz ürünler ile belirliyoruz (İst1)”, “genellikle ithal gelen ürünler tercihimiz. Çünkü kalite oranları daha fazla, aynı zamanda taklitleri çok daha az (İst2)”, “taleplere göre (İst3)”, “talebe ve kargolamaya uygun olan ürünleri tercih ediyoruz (İst4)”, “yetiştiricilik konusunda profesyonel olduğumuz ürünleri satıyoruz (İzm1)”, “deneme yanılma (İzm2)”, “piyasada bulduğumuz ürünleri sitelerden araştırarak karar veriyoruz (Man1)”, “bazı dönemlerde araştırma yaparak sattığımız listeleri güncelliyoruz (Mer1)”, “biz genelde çim ve yer örtücü işi yapmaktayız (Mer2)”, “elimizdeki ürünlerin e-ticaret kanallarında satış hacmine bakarak belirliyoruz (Yal1)”. Verilen cevaplar incelendiğinde; işletmelerin çoğunluğunun, müşterilerden gelen taleplere göre satacakları ürünleri belirledikleri tespit edilmiştir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine **“Müşteri talepleri nelerdir? Bunlara karşı ürettiğiniz çözümler nelerdir?”** sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Müşterilerin bahçede kullanacağı ürünleri ucuz mal ederek satmaya çalışıyoruz (Ada1)”, “Yöremize uygun fidanlar (Afy1)”, “Deneyerek bu konuda

karar veriyoruz satar dediğimiz ürünlerden geri dönüş alamazken çok basit ürünlerden çok fazla satış yapabiliyoruz (Afy2)”, “Maliyetlerin yükselişi ile müşteriler yerli ürünlere yöneldi (Ank1)”, “Müşterilerin en önemli talepleri ucuz ürün, kaliteli ürün ve hızlı kargo. Ucuz ve kaliteli ürün segmenti ve üretimini bizim yaptıklarımızda karşılayabiliyoruz. Hızlı kargo aşamasında ise ürünleri aynı gün çıkış yaparak ve en hızlı kargo firmasıyla müşterilere ulaştırarak talebi karşılıyoruz (Ant1)”, “E ticaret sitemizde talep kutusu var müşteriler bulamadıkları ürünleri oradan yazıp bizi bilgilendiriyor veya sorabiliyor (Ant2)”, “Genellikle hızlı kargolama istiyorlar ancak bu bizim firmamız açısından gerçekleşmiyor. Hem üretim için bekliyorlar. Hem de büyük kargo firmalarının bizlere yaşattığı zararlardan dolayı daha küçük taşıma firmaları ile çalışıyoruz (Ant3)”, “Kaliteli ürün, uygun fiyat, güvenilir paketleme (Ant4)”, “Medikal amaçlı mantar şimdilik bu üretimi yapamıyoruz (Ant5)”, “Fide gönderimi yapmak istiyoruz ancak kargoda çok fazla hasar görüyor. Çözüm olarak maaliyeti fazlasıyla artıran koliler yaptırıyoruz ancak tam çözüm elde etmiş sayılmayız (Ant6)”, “Yaptığımız işe rağbet (Ant7)”, “Hizmet, güven bizde elimizden geldiği şekilde işimizi titizlikle yapıyoruz (Ant8)”, “E-ticaret tarafında paketleme iyi yapıldığı ve iyi ürün gönderildiği sürece çok fazla sorun çıkmıyor. 2000 siparişte 50 tane sorunlu sipariş çıkmakta. Bunların 25’i kargocuların paketi düzgün taşımamasından kaynaklanmakta. Kalan kısım için bize ulaşan müşterilerimize, ücret iadesi ya da yeni ürün gönderimi sağlıyoruz (Bur1)”, “Lojistik ve paketleme sorunları ve bunlara karşı yapılan iyileştirmeler (Den1)”, “Günümüzdeki piyasada artık çoğu orta bütçeli firma küçülüyor o yüzden çok fazla cesaretli davranamıyoruz ürün seçimlerinde. Elimizdeki ürünlerle çeviriyoruz (Hat1)”, “Talepler mevsimsel olarak değişiyor genelde. Mevsimsel değişen bitkilere uyum sağlıyoruz (İst1)”, “Biraz daha üst sınıf müşterilere hitap etmeye çalışıyoruz. Sektörde çok fazla rakip var biz daha benzeri az ürünler peşindeyiz (İst2)”, “Görsel ve mimari açıdan tasarımlar ve ürünler (İst3)”, “Birincisi verimlilik ikincisi uygun paketleme (İst4)”, “Maliyetlerin yükselişi ile müşteriler yerli ürünlere yöneldi (İzm1)”, “Çiçekli bitki isteği (İzm2)”, “En çok satan kategorilerine bakarak müşteri taleplerine daha hızlı ulaşıyoruz (Man1)”, “Bütün müşterilerin taleplerine yanıt bulabilmemiz mümkün değil. Stok yaptığımız düzgün ürünleri satmaya çalışıyoruz (Mer1)”, “Çim alan her zaman tercih edilen bir uygulamadır. En iyi karşılımları yapmaya çalışıyoruz (Mer2)”, “İnternette aranan ürünlere bakarak yeni satacağımız ürünleri belirliyoruz (Yal1)”, ifadeleri dile getirilmiştir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine “**Satışını yaptığımız ürünlerin avantajları nelerdir?**” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Küçük ürünleri kargolamak kolay, az maliyetli oluyor (Ada1)”, “Dayanıklı bitkiler (Afy1), Görsel hitap (Afy2)”, “Uzun ömürlülük (Ank1)”, “En büyük avantajımız, üretime dayalı ürünler satmamızdır. Ülkemizde üretim devam

ettikçe ürünlerimiz avantajlı konumunu koruyacağımı düşünüyoruz (Ant1)”, “Kolay ve hızlı tedarik (Ant2)”, “Kendi tasarımlarımız olması, benzerlerinin olmaması (Ant3)”, “Sebze kategorisinde olan ürünlerimizin organik oluşu (Ant4)”, “Satığımız ürünlerin üretim bandından çıktığı anda kargolanması (Ant5)”, “Ürünlerimizi kendimiz üretiyoruz. Ekstra toprak ve gübre satışımız bulunmakta. Müşteriler tek bir mağazadan bütün ihtiyaç duydukları malzemeleri buluyor (Ant6)”, “Talepler (Ant8)”, “Bu e-ticaret söz konusu ise sadece ürün olarak değerlendirilemeyecek bir konu. Para mal satarken değil, alırken kazanılır. Uygun fiyatlı ürünler alıp, uygun fiyata satarak, siirümden kazanıyoruz. E-ticaret yani internet üzerinden satışın en büyük kuralı ucuz satan kazanır. Diğerlerinden 1 kuruş ucuz olsun, sizin malınız satılır. Özetle ucuz satmak ilk avantaj. Ucuz satarken diğer firmaların ürünlerinden daha büyük fidan ve bitkiler satarsanız ikinci avantajı elde edersiniz. Üçüncü konu ise, özel üretim koli içerisinde gönderim yapmamız. Bu sayede sadece 2000 de 50 gibi sorunlu siparişimiz oluyor. Sonrasında ürünlere verilen puan, mağaza puanı ve yorumlar devreye giriyor. Bunlarda istenildiği gibiyse o üründen istediğiniz kadar stok yapın. Elinizde patlamaz (Bur1)”, “Fiyat avantajı (Den1)”, “Topraklı ağaçlar satıyoruz genelde, giden ürünler üzerinde meyvesi ile müşteriye gidiyor çoğu zaman bu da hizmeti alan kişinin mutlu olmasına sebep oluyor (Hat1)”, “Çok büyük avantajlar yok (İst1)”, “Avantajlarımız çok yok aslında ancak çağa ayak uydurmamız gerekiyor (İst2)”, “Yerli ürünler satıyor olmamız maliyet açısından daha uygun (İst3)”, “Hibrit ürünler üretiyoruz, bölgeye göre ürün seçenekleri sunuyoruz (İst4)”, “Çok fazla avantajımız yok (İzm1)”, “Para kazandıran 4 mevsim yeşil kalan uzun ömürlü bitkiler (İzm2)”, “Canlı materyal olduğu için müşteri gördüğünde pozitif hissediyor (Man1)”, “Canlı materyal olduğu için çok fazla avantajı olduğunu düşünmüyorum (Mer1)”, “Paketli ürünler gönderiyoruz. Müşterinin istediği yöreye uygun karışımları gönderiyoruz (Mer2)”, “Müşterilerin kendi talep ettiği ürünler olmasından dolayı geri dönüşler olumlu oluyor ve yeni müşteriler ulaşmamız hızlanıyor (Yal1)”, ifadeleriyle dile getirmişlerdir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine “Satışını yaptığımız ürünlerin dezavantajları nelerdir? Yaşadığımız dezavantajlar var ise çözüm önerilerini nasıl geliştiriyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Küçük ürünler olduğu için kargoları kaybolmaları mümkün (Ada1)”, “Canlı ve çiçekli oldukları dönemlerde deforme olması en önemlisi (Afy1)”, “Herhangi dezavantajı yok (Afy2)”, “Ağır malzeme olduğu için toplu sevkiyatlar konusunda nakliye bulmak zor oluyor (Ank1)”, “Satışını yaptığımız ürünlerin sürekliliğinin düşük olması bizim dezavantajımızdır. Örneğin bitki yetiştiriciliğinde ön plana çıkan, bitkiye isim vermek amacıyla kullanılan plastik parmak etiketi bir müşteri üzerindeki yazıyı silip tekrar yazarak uzun süre kullanabilir. Biz bu gibi

durumlara çözüm önerisi olarak ürünlere çeşitlilik katarak ilerlemeye çalışıyoruz. Örneğin parmak etiketi farklı renklerde üreterek müşterilere farklı seçenekler sunmaya çalışıyoruz (Ant1)”, “Kırılmalarından oluşan maliyetler (Ant3)”, “Ürünler organik olduğu için yetiştiricilik maliyetli ve satıştan sonra yaşanan uzun mesafeli gönderimlerde bitkinin kuruması (Ant4)”, “Ürünün uygun sıcaklıkta taşınmaması (Ant5)”, “Müşteriler bizlerden destek istemedikleri zamanlarda sorun yaşanabiliyor. Ancak farklı durumlar ortaya çıktığı zamanlarda bizlere ulaştıklarında yardımcı olup sorunları çözümlendiriyoruz (Ant6)”, “Yok (Ant7)”, “Bitkilerin, kış aylarında dona maruz kalmasından dolayı kışın kargo gönderimini kapatıyoruz (Ant8)”, “Ucuz satmaya çalıştığımız için en büyük sorun kargo ve ambalaj maliyetlerinin ürünün fiyatını aşması. Yani elektronik ürün satan bir firma 1 desi pakete 5000 t’lik ürün koyabiliyorken, biz 12 desilik pakete 1 adet 100 t’lik fidan sığdırabiliyoruz. En büyük dezavantaj bu. Çözümlerimiz setler halinde toplu satış yapmak oluyor (Bur1)”, “Dezavantajları bulunmamaktadır (Den1)”, “Sıcak havalarda teslimatlar uzarsa güden ürün kuruyabiliyor. Tekrar iade gelene kadar bitkiler ölüyor bu da kâr marjımızı düşüren bir unsur (Hat1)”, “Kırılıp ölen bitkiler olduğu için paketlemeye özen gösteriyoruz (İst1)”, “İthal olduğu için değişen kurlardan dolayı fiyatların pahalı olması (İst2)”, “Yerli ürünlerin verimlerinin az olması (İst3)”, “Canlı ürünler olduğu için işi bilen kişilere ya da bunu karşı tarafa anlatmakta zorluk çekiyoruz (İst4)”, “Canlı materyalleri taşımak zor oluyor (İzm1)”, “İlaçlama sulama bakım maliyetlerinin fazla olması (İzm2)”, “Kargo süreçleri bizi zorluyor (Man1)”, “Kargoda yaşanan sorunlar her sektörde dezavantaj ama bizde daha fazla dezavantaj olarak ortaya çıkıyor (Mer1)”, “Dezavantaj bizim açımızdan yok ancak doğru uygulama olmazsa müşterilerin sorunları bize yansıyor (Mer2)”, “Canlı ürün olduğu için kargoda ezilme, kırılma gibi durumlar oluyor. Daha sağlam kutular üreterek bu durumu aza indirmeye çalışıyoruz (Yal1)”, ifadeleri dile getirilmiştir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine **“Satış yaptığımız platformlarda ürünlerinizi tanıtmak için reklam veriyor musunuz? Reklam bütçenizi hangi parametrelere göre belirliyorsunuz?”** sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Evet, genelde sosyal medya reklamı veriyoruz 2000 lira bütçe veriyoruz çünkü maliyetler çok yüksek (Ada1)”, “Evet veriyoruz, bütçe çok değişken (Afy1)”, “Büyük sitelerde öne çıkabilmek için reklamlar veriyoruz (Afy2)”, “Reklam vermiyoruz, yıllardır bu işi yapıyoruz, piyasada bize kolay ulaşıyorlar (Ank1)”, “Evet, reklam seçeneğini kullanıyoruz. Reklam oluşturma aşamasında platformlar bize talimini bir veri sunmaktadır. Bu veriyi en düşük bütçeden başlatarak ürünlerimizi istediğimiz konuma getirene kadar arttırıyoruz. Daha sonra reklamları izleme aşamasına geçiyoruz. Ulaştığımız konumda bir değişiklik fark ettiğimizde bütçemizi aşağı ya da yukarı yönlü değiştiriyoruz (Ant1)”, “Uzman arkadaşlar

belirliyor (Ant2)”, “Evet veriyoruz, tıklanma ve dönemsel olarak bütçe değişkenlik gösteriyor. (Ant3)”, “Çok bütçe ayıramıyoruz verdiğimiz reklamlar sosyal medya reklamları oluyor (Ant4)”, “Hayır (Ant5)”, “Evet, büyük bütçe ayırıyoruz. Reklamlar daha fazla müşteriye ulaşmamızı sağlıyor. (Ant6)”, “Evet (Ant7)”, “Vermiyoruz (Ant8), “Bitki ve fidanların hızlı satıldığı bahar aylarında reklam veriyoruz. Bütçe belirlerken tamamen o anki nakit vb. durumlara göre karar vermekteyiz (Bur1)”, “Reklam kampanyalarına katılım sağlamaktayız. Ürün kar marjları ve dönemsel ürünler reklam bütçemizi belirlemede rol almaktadır (Den1)”, “Reklamlar veriyoruz bütçeleri kampanya döneminde vb değişiyor ama minimum 7000-10000 lira arası değişiyor diyebilirim (Hat1)”, “Evet, reklam veriyoruz satışımız hızlanıyor (İst1)”, “Reklamlarımız var, bunu aylık cirolara göre belirliyoruz (İst2)”, “Yıllık kar oranımıza göre reklam bütçemizi ayarlıyoruz (İst3)”, “Evet birçok sosyal medya platformunda ve kendi sitemizde reklam veriyoruz, yıllık online satış kâr marjından belli oranda reklama ayırıyoruz (İst4)”, “Evet reklam veriyoruz, minimum 5000₺ bütçemiz reklama gidiyor (İzm1)”, “Ciromuzun %20sini reklama ayırıyoruz (İzm2)”, “Reklam bütçesi, tıklanmalara göre değişiyor. Satışların hızlı olması için reklam veriyoruz (Man1)”, “Reklam bütçesi ayırmaya çalışıyoruz, her ay 3000 lira bütçe ayırıyoruz, bu satışa göre güncelleniyor (Mer1)”, “Google üzerinden reklam veriyoruz, aylık 5000 üzeri reklam maliyetimiz var (Mer2)”, “Evet, küçük bütçelerde reklamlar veriyoruz (Yal1)”, ifadeleri dile getirilmiştir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine “İade süreçlerinde müşterilerle sorunlar yaşıyor musunuz? İade sebepleriniz genellikle nelerdir?” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Bazı müşterilerle sorunlar yaşıyoruz, bize ulaşanlar ile çözüm buluyoruz (Ada1)”, “Herkesi memnun etmek pek mümkün değil, canlı ürün satıyoruz sonuçta (Afy1)”, “Büyük sitelerde satış sağladığımız için müşterilerle şu ana kadar birebir sorun yaşamadık (Afy2)”, “Herkes ihtiyacı olduğu kadar döşeme malzemesi aldığı için iade olmuyor (Ank1)”, “E-ticaret sektörünün bir gerçeği iadedir. Müşteriler ürünlere dokunamadığı ve hissedemediği için biz satıcılar müşterilere ilk olarak ürünün fotoğrafını satmaktayız. Bu sektöre başladığımız günlerde müşterilerin iade sebepleri ürünün fotoğraftaki ile tam uyuşmamasıydı. Zamanla fotoğraflarımızı ve açıklama kısımları düzelttiğimizde iadelerimizin azaldığını gördük (Ant1)”, “İade kolay kolay olmuyor (Ant2)”, “Kırık ulaştığında genellikle bunu yaşıyoruz. Geri alarak ek bir maliyet çıkarmıyoruz onun yerine müşteri kaybetmemek adına yeni ürün gönderiyoruz (Ant3)”, “Çit olarak gönderdiğimiz yapay malzemeler dışında iade almıyoruz (Ant4)”, “İade, sattığımız ürünlere olmuyor (Ant5)”, “İade kabul etmemekteyiz. Canlı ürünler tamamen ölü geldikleri için böyle bir önlem almış bulunmaktayız. Eğer bizimle alakalı ise müşteri mağduriyetlerini karşılıyoruz (Ant6)”, “Hayır yaşamadık

(Ant7)”, “Bitkinin don tutması, kargonun sağlıklı teslimatı, iadede sorun yaşamıyoruz (Ant8)”, “İade sürecinde çok sorun yaşamıyoruz. Bize ulaşan müşterilerimize; ürünü kargoya vermemesini, kendilerine hediye ettiğimizi, iban no paylaşırlar ise hemen ücret iadesi sağlayacağımızı söylüyoruz. En hızlı ve etkili çözüm bu oluyor. Çok nadir para istemiyorum yeni ürün gönderin diyen oluyor. Onlara da yeni bitki gönderimi sağlıyoruz (Bur1)”, “%100 müşteri memnuniyet odaklı yaklaşımlarımızla sorunu en aza indirgemekteyiz (Den1)”, “Sorun yaşamıyoruz (Hat1)”, “Hayır, sorun yaşamıyoruz (İst1)”, “Sorun yaşatan müşteriler mutlaka var. Müşterinin aldığı ürüne göre çözüm üretmeye çalışıyoruz (İst2)”, “İadelerimiz her sektörde olduğu gibi bizde de oluyor (İst3)”, “İade koşullarını sağlayan fotoğraflanmış ürünlerde sorun yaşamıyoruz, minimum iade online satışta tek kuralımız (İst4)”, “Muhakkak memnun olmayan müşterilerimiz oluyor bitki boyutu küçük geldiği için (İzm1)”, “Kargo hataları (İzm2)”, “Uzun süre kargoda bekleyen ürünler özellikle yaz aylarında bize zarar olarak dönüyor (Man1)”, “Elimizden geldiğince müşteri taleplerine olumlu cevaplar vermeye çalışıyoruz (Mer1)”, “İade gibi bir durum yaşamıyoruz (Mer2)”, “Sorun yaşamıyoruz (Yal1)”, ifadeleri dile getirilmiştir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine “**Sizce müşterilerin peyzaj ürünlerinin alışverişini e-ticaret platformlarından tercih etme sebepleri nelerdir?**” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Kolay ve çok fazla ürüne ve satıcıya aynı anda ulaşmaları (Ada1)”, “Artık herkes alışkanlık yaptığı için bu alışverişi seçiyorlar (Afy1)”, “Ev konforunda alışveriş herkesin daha çok hoşuna gidiyor, ulaşım daha hızlı ve kolay olduğu için tercih sebebi (Afy2)”, “Kolay olmasından dolayı ve oldukça hızlı erişim sağlanıyor (Ank1)”, “Peyzaj ürünleri satışı yapan firmalar genellikle şebre uzak alanlarda yer almaktadır. Bunun sebebi ise firmalar geniş alanlarda bu işi sürdürürler. Satın alma yapacak müşterilerin ulaşımı zor olmaktadır. Bu yüzden aynı ürünü internetten almak daha ekonomik bir seçenektir (Ant1)”, “E ticaret artık hayatımızın bir parçası (Ant2)”, “İlk olarak daha çok ürünü tek ekrandan görerek kendine uygun olanları seçiyorlar. İkinci olarak fiyatlar daha uygun olabiliyor (Ant4)”, “Kolay ulaşım (Ant5)”, “Rekabet ortamı olduğu için uygun fiyatlandırma olması (Ant6)”, “Teknoloji (Ant8)”, “En büyük sebep, ürünlerin ayağına gelmesi. İkinci sebep ise koşulsuz şartsız iade haklarının olması (Bur1)”, “İhtiyaçları olan ürüne evlerinden çıkmadan sahip olmaları (Den1)”, “Soğuk iklimlerde portakal fidanı bulmak zor mesela, bu gibi durumlardan dolayı tercih ediyorlar (Hat1)”, “Alan kişiler evlerinden çıkmak istemiyor, genelde böyle daha kolay alışveriş yapıyorlar (İst1)”, “Herkes artık evine bir şeylerin ulaşması rahatlığına geldi. Örnek veriyorum herhangi bir gıdasını bile evine getirebiliyorken bizim pazarladığımız ürünleri istemeleri çok daha normal. Kullanım alanlarında çekilmiş fotoğraflar daha cazip hale getiriyor (İst2)”,

“Pandemi ile birlikte artan doğal yaşam alanları (İst3)”, “Ürün çeşitliliği kaliteli ürünü uzakta bile olsa alabilme imkânı (İst4)”, “Kısa sürede çok ürüne ulaşıyor (İzm1)”, “Alışkanlık ve fiyat karşılaştırması yapabilmesi (İzm2)”, “Buldukları çevrede ürünlere ulaşamıyorlar bu yüzden tercih sebebi (Man1)”, “Kolay ve hızlı (Mer1)”, “Farklı yörelerin ürünlerine ulaşmak kolay oluyor. Çalışanlar için alternatif alışveriş yöntemi (Mer2)”, “Daha kolay ve hızlı alışveriş imkanından dolayı (Yal1)”, ifadeleri dile getirilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde; daha çok zaman tasarrufu, uygun fiyat ve mağazaya gitmeden evden ya da işyerinden alışveriş kolaylığı gibi avantajlarından dolayı müşterilerin e-ticareti tercih ettikleri görülmektedir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine “**Satacağımız ürünleri nereden temin ediyorsunuz?**” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Toptancılardan alıyoruz (Ada1)”, “Tanıdığımız fidanlıklardan (Afy1)”, “Çeşitli peyzaj firmalarından temin ediyoruz (Afy2)”, “Kendimiz üretiyoruz (Ank1)”, “İç ve dış piyasa (Ant1)”, “Üreticiler ve ana distribütör (Ant2)”, “Kendimiz üretiyoruz (Ant3)”, “Kendi üretimlerimiz (Ant4)”, “Kendi imalatımız (Ant5)”, “Genellikle kendi sera ve arazimizde ürettiğimiz ürünlerin satışını yapmaktayız (Ant6)”, “Kendimiz üretip uyguluyoruz (Ant7)”, “Şu anlık Antalya toptancılarından temin ediyoruz (Ant8)”, “Kendimiz üretiyoruz (Bur1)”, “Üretici/tedarikçi (Den1)”, “Bazılarını üretiyoruz bazılarını çevre fidanlıklardan toptan alıyoruz (Hat1)”, “Bazıları üretim bazıları ise bağlantı kurduğumuz firmalardan (İst1)”, “Yurtdışından temin ediyoruz (İst2)”, “Kendi ürettiklerimizi satmaya çalışıyoruz tabi bazen bildiğimiz firmalardan da tedarik ediyoruz (İst3)”, “Bazı özel bitki türlerini yurtdışından getirip kendi tesisimizde çoğaltıyoruz, birçoğunu kendimiz üretiyoruz (İst4)”, “Sektördeki meslektaşlarımızdan (İzm1)”, “İthalat ve üretim (İzm2)”, “Genellikle bize yakın olan fidanlıklardan temin ediyoruz (Man1)”, “Toptan satan üreticilerden alıyoruz (Mer1)”, “Yurtdışı firmalarında ithal geliyor (Mer2)”, “Bazılarını üretiyoruz. Bazılarını toptan olarak satın alıyoruz (Yal1)”, ifadeleri dile getirilmiştir. Verilen cevaplar irdelendiğinde; işletmelerin çoğunluğunun sattıkları ürünleri kendilerinin ürettikleri tespit edilmiştir.

İşletme yetkilisi/e-ticaret yetkilisine “**E-ticaret sektörü ilgili gözlemlerinizi ve önerilerinizi var mıdır? Varsa nelerdir?**” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki şekildedir:

“Stok yapılan ürünlerde hızlı satışlar olabiliyor, bu yüzden iyi bir ticaret kapısı (Afy1)”, “Kargo ücretlerinin ve hasarlarının fazla olması (Afy2)”, “Hızlı bir sektör. Biz genelde aracı site olmadan kendi web sitemiz üzerinden bu işi yapıyoruz, bunların da giderleri var. Firmaya hepsi ek maliyet olarak dönüyor. Bunların daha ucuz olduğu sistemler oluşmalıdır (Ank1)”, “E-ticaret platformları ücretsiz kargo

bareminin altında kalan fiyatlarda, satıcılardan ekstra kargo ücreti almaktadır. Önerimiz bunun kaldırılmasıdır (Ant1)”, “Daha çok gelişmesi gereken yönü var, biz bu dönem içerisinde en iyisi olmaya çalışıyoruz (Ant3)”, “E ticaret gelişmekte olan bir alan, bu sektörde en önemli şey güven ortamını kurabilmek. Ortaya çıkan bütün açıklar zaman içerisinde gelişecektir (Ant4)”, “Daha çok, taşıma alanında gelişmesi lazım (Ant5)”, “Daha korunaklı kargo sistemlerinin olması bizim için önemli. Vergi muafiyetlerinin olması, sektörel olarak daha fazla atılım sağlayacaktır (Ant6)”, “Satılabilir bir ürün, doğru fiyat ve doğru platform ile her şey mümkün (Ant8)”, “Fiziki marketlerin yerini mal depolarına bırakacağı ve bu noktadan drone kameralar (uçangöz) ile teslimatların yapılacağı dönemlere doğru hızla gidiyoruz. Bunu görmek için, İstanbul’u yeniden fethetmeye gerek yok. Gidişat bu yöndedir. Gerekli iyileştirme ve geliştirmelerin bunlar göz önünde bulundurularak yapılması gerekir. Bunun haricinde geçerliliğini hiç kaybetmeyecek tek ve %99 işleyen kural 1 kurş ucuz sat, senin malın satılsın. Bunu kaliteden çalmadan başaran kazanır (Bur1)”, “Günbegün artan e-ticaret hacmi, e-ticaret platformlarının branslaşmasına doğru evrilmekte, bu konuda yatırımlar yapılmalıdır (Den1)”, “E-ticaret sektörü her geçen gün gelişiyor. Yeni kargo firmaları oluşuyor haliyle. Canlı bitkileri gönderebileceğimiz bir bölüm oluşursa, güden bitkiler farklı ürünlerin altında kalarak ezilmez. Entegrasyon ücretleri fazla geliyor, daha ucuz yöntemler geliştirilmelidir (Hat1)”, “Gelişen sektörde bazı sorunlar giderilirken bazı sorunlar ortaya çıkıyor. Ama genel manada konumumuza yakın müşterilerden çok daha fazlasına ulaşabilmek güzel bir yönü. Her geçen gün daha çok insana ulaşp, bu durumdan para kazanıyor olmak, daha çok ilerlememiz ve gelişmemiz gerektiğini gösteriyor. (İst2)”, “Güvenilirlik ve kaliteli ürünler olduğu sürece güzel bir iş bölümü (İst3)”, “Ülkemizde daha çok yaygınlaşmasını özellikle peyzaj ve ziraî açıdan istiyoruz (İst4)”, “Şu an için yeni önerilerimiz yok, yapılan yeniliklere yetismeye çalışıyoruz (İzm1)”, “Dikey büyümelerin daha fazla olması, belli standartlarda olan ürünlerin aynı platformda satılması ve bu yelpazeyi çok açmaması önemli bir başlık (İzm2)”, “Gün geçtikçe gelişiyor. Komisyon oranları gibi bu işin giderleri çok fazla. Bazı sitelerde arayüzler satıcılar için zor olduğu için ürün yüklemek vakit alıyor, ürün yüklemek zor oluyor. Güncellemekte aynı şekilde elimizdeki stok gittiğinde tekrar ilan girmek yerine güncellemek istiyoruz ancak bu da aksıyor, müşteri yanlış ürün gönderildi diyerek düşük değerlendirmeli yorumlar yapıyor, bu da bizi etkiliyor (Man1)”, “Ödemeler için daha güvenli yöntemler olursa, global olarak daha büyük işler yapabiliriz (Mer2)”, “Gün geçtikçe kapasitesi artan bir ticaret sektörü, bu yüzden bizim meslek gurubumuzda da satışlar her geçen gün artıyor (Yal1)” ifadeleri dile getirilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de e-ticaret hacmi her geçen yıl, bir önceki yıla kıyasla artmaktadır. Kişi başına düşen internet erişimi olan tabletler ve mobil telefonlar, internet

bağlantı türü ve sayısı, sunucu sayısı, işletmelerde yer alan internet erişimine imkan sağlayan sistemler gibi nicel varlıkların kullanım oranlarındaki artış, e-ticareti pozitif yönde etkilemektedir. Bu çalışma ile, Türkiye'deki e-ticaret konusundaki gelişmeler incelenmiş, e-ticaretin peyzaj mimarlığı meslek disiplini kapsamındaki uygulamalarının değerlendirilebilmesi için ülke genelinde, bu alanda faaliyet gösteren seçilmiş işletmelerle görüşmeler yapılarak elde edilen verilerden değerlendirmeler yapılmıştır.

Genel olarak, çalışmaya dahil olan işletmelerin çoğunluğu, müşterilerden gelen taleplere göre satacakları ürünleri belirlediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca müşterilerin lojistik ve paketleme konularında talepleri olduğu ve bu konulara karşı çözüm üretilmesi beklentilerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Katılımcılar; satışlarını yaptıkları ürünlerin avantajlarını fiyat olarak tespit ederken, dezavantajlarını da özellikle canlı materyali deformasyonu olarak belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra tanıtım için reklam vermekten kaçınmadıklarını, ürünlerin iadeleriyle ilgili herhangi bir sorun yaşanmadığını ifade etmişlerdir. Ev konforunda, kısa sürede, çok sayıda ürüne ulaşılabilir olması, müşterilerin peyzaj ürünlerinin alışverişini e-ticaret platformlarını tercih etmelerinin sebebi olarak açıklamışlardır. Katılımcı işletmeler, satacakları ürünlerin çoğunluğunu kendileri üretmekte olduklarını dile getirmişlerdir.

Seçilen işletmelerin çoğunluğunun geleneksel yöntemleri benimsedikleri görülmektedir. Bu kapsamda ticari üretim, satış, pazarlama ve tedarik algılarında değişikliklerin oluşma süreci, zor olan bir platformdur. Özellikle küçük işletmelerde, firma sahibinin aynı zamanda üretim, satış, planlama, satın alma vb., özellik gerektiren görevleri yerine getiriyor olması, bu konularda meydana gelen gelişmelerin takibini yapamaması ile sonuçlanabilmektedir. Ancak tez çalışması kapsamında görüşülen bazı işletmelerin, bilişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanıyor olması ve geleceğe yönelik düşünceleri, e-ticaret uygulamalarının yaygınlaşması açısından olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda e-ticaret uygulamaları gerçekleştiren peyzaj mimarlığı işletmeleri için aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- ✓ E-ticaret uygulamasına dahil olan işletmeler, bireylerin kaygılarının azaltılması için kendilerini yapılandırmalıdır.
- ✓ E-ticaret faaliyetlerini yürüten işletmeler, daha fazla ürüne ulaşma imkânı vermesi için varsa eksikliklerini gidermelidir.

- ✓ İşletmeler, müşterilerin kaygılarının giderilmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmalı, site güvenliğinde güncel teknolojik yöntemleri kullanmalıdır.
- ✓ İşletmeler, müşterilerin ürün ve teslimatına ilişkin kaygılarına yönelik olarak satın aldıkları ürünleri hızlı bir şekilde ulaştırmak ve ürünlerin kullanım kolaylığı ile ilgili teknolojik yöntemler belirlemelidir.
- ✓ İşletmelere, daha aktif elektronik ticaret yapabilmeleri için özel devlet teşviklerinin ve desteklerinin verilmesi gerekmektedir.
- ✓ Bilgi güvenliği hususunda işletmelerin ve çalışanlarının daha bilinçli hale getirilip çekincelerinin giderilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Kolay ödeme seçenekleri varlığı çok önemlidir.
- ✓ Sipariş kargo takip sistemi iyi olmalıdır.
- ✓ Satış sonrası firma ile iletişim kolay olmalıdır.
- ✓ Güvenilir bir e-tarımsal ticaret (özel bitki üretim ve yetiştiriciliği faaliyetlerini yürüten işletmeler için) ortamında alışveriş yapmanın sonuçları kabullenmeli, bu anlamda bütün hukuki ve yapısal reformlar gözden geçirmelidir.
- ✓ Peyzaj mimarlığı sektörüne elektronik ticaret, başvuru yöntemlerinden birisi olup; geleneksel alışverişin yanında, sanal ortamdaki alışverişin ileride artacağına ilişkin göstergeler de bulunmaktadır.

Güvenilir ve altyapısı sağlam bir tarımsal e-ticaret sisteminin kurulabilmesi için, tüm paydaşları kapsayan, sosyoekonomik ve aynı zamanda kültürel yapısına göre biçimlendirilmiş planlanma çalışmalarına başlanmalıdır. Hem yerel ve bölgesel hem de yurtiçi ve yurtdışı pazar talepleri doğrultusunda, tarımsal e-ticaret politikaları oluşturulmalıdır. Ayrıca tarımsal ürünlerdeki standardizasyon ve kalite ölçüt standartlarının belirlenmesi de oldukça önemlidir. Tarımsal e-ticaretin sürdürülebilir olması için devlet, üniversite, özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında koordinasyon sağlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmalıdır.

E-ticaret, işletmelerin satış artırma faaliyetlerinde oldukça etkili olmaktadır. Aynı zamanda tarımsal ürün seçeneklerinin artmasını, ürünlerin kalitesinin yükselmesini ve daha hızlı bir şekilde ödenerek teslim alınmasını sağlamaktadır. E-ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla, daha fazla yaygınlaşması mümkün hale gelecektir. Tüketici eğilimlerini belirleyecek daha geniş araştırmalar, konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olunmasını sağlayıp, gerekli stratejilerin belirlenmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Albayrak, M. (2008). Gıda Pazarlamasında E-Ticaretin Uygulanma Şekilleri ve Olası Gelişmeleri. VIII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Bursa, 25-27.
- Al-Somali, S. A. (2011). Electronic Commerce Adoption: A Study Of Business-to-Business Practices In Saudi Arabia. (Yayımlanmış doktora tezi), AstonUniversity/Social Sciences Institute, Birmingham, England.
- Bozkurt, N. (2002). Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 153-179.
- Büyükköroğlu, A. M. (2011). E-Ticaret Yoluyla Gıda Maddeleri Satın Almaya Yönelik Tokat İl Merkezinde Yaşayan Tüketicilerin Tutumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 56s., Tokat.
- Demir, İ. (2019). Tarımsal E-Ticaret: Adana İli Örneği. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 93s, Adana.
- Erdem, T. (2017). Yeni Dünya Düzeni, Elektronik Ticaret ve Vergi. Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis, (143), 13-41.
- İlter, B. (2020). Türkiye’de E-Ticareti Belirleyen Faktörler. Yaşar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 75s., İzmir.
- Kalalı, G. (2021). Türkiye’de E-Ticaret ve İşletmelerin Uluslararası Rekabetçiliğini Geliştirmek İçin Kullandıkları İhracat Odaklı E-Ticaret Uygulamaları. Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, 142s., Kayseri.
- Karabulut, C. (2019). Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası E-Ticaretin Gelişimi. İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 114s, İstanbul.
- Kuyulu, N. (2021). Kobi’lerin İşletmeden İşletmeye (B2b) E-Ticareti Benimsemesinde Etkili Olan Faktörler: Toprağa Dayalı Ürünler Sektöründe Bir Uygulama. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 160s., Kütahya.
- Mamandı, X. (2019). Elektronik Ticaretin Uygulamaları ve E-Ticaretin Muhasebeleştirilmesi: Türkiye ve Çin Karşılaştırılması. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 79s., Konya.
- Şimşek, G. (2020). Türkiye’deki Çeşitli Meslek Gruplarının E-Ticaret Kullanımına Yönelik Bir Dağılım Analizi (Bitlis İlindeki Meslek Grupları Üzerinde Araştırma). Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 64s, Van.
- Ülger, H.T. (2018). E-Ticarette Tüketici Davranışlarının Satın Alma Tutumlarına Etkisinin Cinsiyet Bazında İncelenmesi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 131s., Niğde.

- Yalçın, E. (2021). Tüketicilerin Satın Alma Alışkanlıklarının Dikey ve Yatay Satış Yapan E-Ticaret Siteleri Üzerinden İncelenmesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 76s. Kahramanmaraş.
- Yazıcı, A. (2002). Elektronik Ticaret'in Ekonomik Boyutu. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1/2), 85-103.

Art Nouveau Akımının Gelişimi ve Art Nouveau'nun Resim Alanına Etkileri

Özlem Atıcı¹

Özet

Art Nouveau akımının gelişimi, 19. yüzyıl sonlarında endüstriyel devrim ve sanayileşmenin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu akım, sade tasarıma bir tepki olarak doğadan ilham alarak organik formlar, zarif çizgiler ve detaylı süslemeler içeren yeni bir estetik oluşturmuştur. Doğadan alınan formların stilize edilmesi, bitki motiflerinin kullanılması ve soyutlanarak özgün tasarımların oluşturulması, Art Nouveau'nun öne çıkan özelliklerindedir. Sanatçılar, önceki akımlardan ayrılmak için doğanın çeşitliliğine ve doğal formların yaratıcılığına vurgu yapmışlardır. Art Nouveau'nun resim alanına etkileri, özellikle desen ve çizgi tekniklerinde görülmüştür. Sanatçılar, ince, zarif ve ritmik çizgilerle çalışarak organik büyüme ve doğal formları ifade etmişlerdir. Japon baskı resimlerinden etkilenen sanatçılar, akışkan formlar, kıvrık hatlar ve bitkisel motiflerle dolu eserler ortaya koymuşlardır. Art Nouveau'nun resim alanındaki etkilerinden biri de sembolizmle birleşmesidir. Sanatçılar, doğayı kopyalamak yerine mistik ve dinsel konuları betimleyerek, eserlerine sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Sonuç olarak, Art Nouveau akımı, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle doğanın güzelliklerinden ilham alarak yeni bir estetik oluşturmuş ve resim alanında çeşitli teknik ve temaların gelişimine katkıda bulunmuştur.

Art Nouveau Sanatın Tanımı ve Konusu

Art Nouveau sanat akımı, 1890-1910 yılları arasında Avrupa'da ortaya çıkmış ve kısa sürede geniş bir etki alanı bulmuştur. Bu dönemde, şehirlerde ve ülkelerde farklı sanat dallarında, özellikle mücevher, resim, grafik, mobilya ve mimari yapılar gibi alanlarda kendine özgü özellikleriyle yaygın bir şekilde görülmüştür. Art Nouveau, sanatçıların duygularını özgürce ifade edebildikleri, geleneksel sınırları aşarak orijinal eserler ortaya koydukları

1 Öğr. Gör., Ayvacık Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-2028-2637
ozlem.atici@comu.edu.tr

önemli bir yüzyıl aralığını temsil eder. Bu akım, estetik açıdan zarif ve doğal formları benimseyerek, sanat dünyasına yenilikçi bir perspektif getirmiş ve birçok sanat dalında iz bırakmıştır.

Sanayi Devrimi'nin getirdiği monoton, makineleşmiş işlere bir tepki olarak gelişen Art Nouveau akımı, özellikle “kadın” kavramı ve “yumuşak çizgiler” temalarını benimseyerek kendini ifade etmiştir (İşçiler, 2022). Bu sanat akımının geniş bir alana yayılmasında, dönemin önemli dergileri, afişleri, resimleri ve sergileri gibi medya araçlarının etkisi büyük olmuştur. Eserlerde göze çarpan en belirgin özelliklerden biri, floral desenlerin yaygın olarak kullanılmasıdır. Floral desenler, Art Nouveau sanatının her dalında önemli bir rol oynamıştır. Vazo, mobilya, süs objeleri, grafik tasarım, mücevher ve takı tasarımı gibi birçok alanda bu desenlerle süslenmiş eserlere rastlanmaktadır. Dönemin önde gelen ressamı da eserlerinde sıkça bu desenleri kullanmışlardır. Limon ağaçları, üzüm, kabak, papatyalar, buğday başakları gibi doğal motifler, Art Nouveau sanatçılarının tercih ettiği bitkisel formlar arasında yer almıştır. Sanatçılar, bu bitkisel formları stilize ederek, zaman zaman iç içe geçişleri kullanarak izleyicinin gözünü yormadan farklı kompozisyonlar oluşturmayı başarmışlardır. Bugün bile Art Nouveau'nun etkisi devam etmekte olup, birçok sanatçı eserlerinde bu dönemden ilham almaktadır. Gürsoy (2011)'a göre, bu sanat akımı, doğanın zarafetini ve estetiğini ön plana çıkararak döneminin belirgin özelliklerini yansıtmıştır.

Art Nouveau akımının merkezi Paris'tir ve adını sanat taciri Siegfried Bing'in 1895'te Paris'te açtığı ve “L'Art Nouveau” adını verdiği galeriden almıştır. 1900 yılında düzenlenen Paris Uluslararası Sergisi, Art Nouveau sanatının gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Devlet salonlarına kabul edilmeyen sanatçılar, bu tür eserlerin alım-satımıyla ilgilenmeye başladıkça akım güçlenmiş ve anti-akademik bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde, Avrupa'nın önemli kentleriyle birlikte New York da modern çizgilerine ulaşarak şekillenmiştir (Türe, 2011). Art Nouveau döneminde artan ticari aktiviteler, sanat dergileri ve iletişim alanındaki ilerlemeler, bu sanat akımının hızla yayılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, baskı sektörünün gelişmesi, farklı ülkelerdeki sanatçılar arasında güçlü iletişim kurulmasına ve birbirlerinden ilham almalarına olanak tanımıştır. Bu faktörler, Art Nouveau'nun uluslararası bir etkileşim ve yayılma sergilemesine olanak tanımış, sanat dünyasında yeni bir dönemi başlatmıştır.

Art Nouveau akımında genel olarak “sanat için sanat” görüşü hâkimdir. Bu akımın sanatçıları, estetik güzellik uğruna çalışmış, “sanat için sanat” anlayışını benimsemiş ve modern sanatın doğuşuna öncülük etmişlerdir. Art Nouveau sanatçıları, sisli ve loş atmosferi, parlak gün ışığına tercih

etmişlerdir. Özellikle Paris gece hayatından sahneler, dansçılar ve hayat kadınları gibi unsurlardan ilham alarak üretilen grafik çalışmalar ve mimari eserler, bu tercihi açıkça yansıtmaktadır. Art Nouveau'nun gelişimi iki ayrı evrede gerçekleşmiştir. İlk evre, çiçek motifleri ve kıvrımlı hatlarla öne çıkan, özellikle İngiltere, Belçika ve Fransa'da görülen yılların biçimlenmesidir. Daha sonra, çizgilerin düzleştiği ve geometrik biçimlenmeye yönelen bir sonraki aşama, özellikle İskoçya ve onun etkisiyle Avusturya'da gelişmiştir (Ayaydın, 2015). Art Nouveau'nun bu evreleri, akımın çeşitlenmesini ve farklı sanat anlayışlarını içermesini sağlamıştır. Çiçekli, kıvrımlı hatlardan geometrik biçimlere doğru olan bu evrim, sanatın özgünlüğünü ve çeşitliliğini vurgularken, akımın zaman içindeki evrimini de göstermektedir.

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle, 19. yüzyıl boyunca toplum, uzun bir süre baskı ve zorluklar altında kalmıştır. Bu dönemde köyden kente göçler artmış ve kentlerdeki nüfus hızla artmıştır. Sanayileşme süreciyle birlikte, toplumun kültürel yapısında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Modernleşme arzusu, yeni dönemin etkisiyle tüm şehirleri ve tasarımları şekillendirmiştir. Bu dönemde yapılan yeni işlerde, tinsel ve duygusal yaklaşımlar ön plana çıkmıştır (Şaman ve Duru, 2015). Sanayi Devrimi'nin getirdiği değişimler, sadece ekonomik bir dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve duygusal bir evrimi de beraberinde getirmiştir. Kentleşme ve endüstrileşme süreci, geleneksel yaşam biçimlerini etkilemiş, insanların yaşam tarzlarında ve algılarında derin değişikliklere neden olmuştur. Bu dönem, sanatın doğmasında ve evriminde önemli bir anahtar rol oynamış, sanatçıları toplumun duygusal ve zihinsel deneyimleriyle ilgilenmeye yönlendirmiştir. Bu bağlamda, sanayi döneminin etkisi altında doğan Art Nouveau akımı, duygusal ve estetik açıdan özgür bir ifade arayışını yansıtmıştır.

20. yüzyılın başlarında hüküm süren Art Nouveau akımı, Orta Çağ Cermen, Kelt ve İskandinav sanat çizgilerinden ilham alarak, 18. yüzyıl Avrupa'sında egemen olan Barok ve Rokoko tarzlarıyla birleşerek, sanat ortamına yeni bir bakış açısı getirmiştir (Şaman ve Duru, 2015). Ancak, bu akımın yansıması, natüralist tarzın sanatçılarından oldukça farklı bir perspektife sahiptir. Yeni stil, doğa temsillerinin yanı sıra soyut kompozisyonları ve geometrik yorumları da içermiştir. Bu sanat akımının en belirgin etkilerinden biri, Japon sanatının saf ve sade anlatım tarzıdır. Japon estamplarındaki asimetrik kıvrımlı desen anlayışı ve geniş satırlı parlak renkler, dönemin sanatçılarına büyük ölçüde ilham kaynağı olmuştur (Türe, 2011). Art Nouveau sanatçıları, Japon sanatının zarafeti ve basitliğinden etkilenerek, kendi eserlerinde bu öğeleri kullanarak benzersiz ve özgün eserler ortaya koymuşlardır. Bu akım, farklı kültürlerden beslenen ve çeşitli sanat anlayışlarını bir araya getiren bir sentez oluşturmuştur.

Art Nouveau, köklerini çok çeşitli kaynaklar, akımlar ve eski uygarlıklardan almıştır. Ortaya çıkan eserlerdeki en belirgin süslemeler, doğadan ilham alarak doğal formları bozmadan yeniden yorumlanan çizgilerdir. Art Nouveau eserlerine bakıldığında, birçok yapıtın metamorfoza uğramış olduğu görülmektedir. Bu eserlerde mistik düşler, fantastik figürler ve bazen de ilginç ve ürkütücü temalar göze çarpar. Sanatçılar, kompozisyon oluştururken doğadaki önemli kadrajları birleştirerek, anlatmak istedikleri konuları ifade etmişlerdir. Art Nouveau'nun eserlerinde gözlemlenen bu birleştirme, sanatçıların doğanın organik ve akışkan yapısından ilham almalarının bir yansımasıdır. Bu akımın eserlerinde, Bergsonculuk (sezgicilik) ön plandadır; yaratıcı süreçteki sezgi, düşler ve duygu durumlarına vurgu yapılır. Art Nouveau, etkilendiği akımlardan biri olan Art & Crafts ve Sembolizm ile de ilişkilidir. Her iki akım da doğayı taklit etmek yerine doğadan ilham alarak özgün eserler üretmeyi amaçlar. Bu nedenle, Art Nouveau'nun bu akımlardan etkilendiği ve bu akımları da etkilediği söylenebilir. Bu akımlar arasındaki etkileşim, sanat dünyasında çeşitli ve yenilikçi eserlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

Art & Crafts hareketi, 19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de ortaya çıkmış ve Art Nouveau'nun önemli kaynaklarından biri olmuştur. Ayrıca, Avrupa ve Uzak Doğu arasındaki ticaretin artmasının ardından sanatçılar, Japon sanatını keşfetmişler ve bu da Art Nouveau'nun esin kaynaklarından biri olmuştur (Fırat, 2019). Bu dönemde bölgede hüküm süren Budizm anlayışı, Art Nouveau sanatıyla iç içe geçmiştir. Budizm anlayışının etkisiyle, Art Nouveau sanatı daha naif, yumuşak ve soft bir bakış açısı benimsemiştir. Bu anlayış, hayata dair keskin ve önyargılı düşünceleri reddetmiş, daha yapıcı, geniş bir perspektife sahip olmayı hedeflemiştir. Öfkelenen yerine sakin kalmayı, olabilecekleri gözlemlemeyi ve acele etmemeyi vurgulamıştır. Bu Japon tutumu, sanatla bütünleştikten sonra, özellikle resim sanatında ve daha sonra ahşap işlemeciliğinde ifade edilmiştir. Japon sanatının bu tutumu, Art Nouveau eserlerindeki üslupları etkilemiş ve sanatçıların eserlerine sakinlik, naiflik ve yapıcı bir bakış açısı katmıştır. Bu etkileşim, sanat dünyasında yeni ve yenilikçi eserlerin doğmasına katkı sağlamıştır.

Kılınçarslan (2010), Japon sanatındaki Art Nouveau perspektifini şu şekilde tanımlar: Japonya'da durağan portre ahşap işçiliği konusunda uzmanlaşmış Ando Hiroshige'nin eserleri, başlangıçta Japonya'da sadece bir çift sandalet ya da çorap parasına satılırken, günlük yaşamın bir parçası olarak algılanmıştır. Ancak, Japonya'nın Batı dünyasıyla etkileşime geçmesi ve ticaretin hızlanmasıyla birlikte bu eserler Avrupa'ya ulaşmış ve Avrupalı sanatçılar tarafından yüksek sanat eseri olarak değerlendirilmiştir. Bu eserler, özellikle Edgar Degas, Claude Manet ve Vincent Van Gogh gibi birçok

sanatçı için ilham kaynağı olmuş ve büyük ilgi çekmiştir. Japon sanatının özgün perspektifi, Avrupalı sanatçılar arasında yeni bir anlayışın doğmasına yol açarak, Art Nouveau akımının gelişimine önemli bir etki yapmıştır. Japon sanatının doğallığı, soyut anlatımı ve durağan portreleri, Avrupalı sanatçılara farklı bir estetik deneyimi sunarak, sanat dünyasında yeni bir bakış açısı oluşturmuştur.

Japon baskı sanatından kaynaklanan etkilenmeler ve resim anlayışı, dönemin sanat ortamında yeni fikirlerin doğmasına katkı sağlamıştır. Bu etkileşim, sanatçılar arasında fikir alışverişini teşvik etmiş ve bu yeni perspektif, tüm sanat alanlarında yaygınlaşarak o dönemin ressamalarının çalışmalarını derinden etkilemiştir. Japon oymacılık ve baskı sanatı, Art Nouveau aracılığıyla Avrupa'da yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle etkinlik tanıtımları için yapılan posterlerde, Japon sanatından esinlenen bu perspektifte, arka tema genellikle flu ve belirsiz bırakılarak, öne çıkartılmak istenen mesaj keskin ve belirgin renklerle ifade edilmiştir. Portreler daha canlı ve ifade dolu hale getirilmiş, detaylar daha yalın ve göze çarpan öğeler olarak vurgulanmıştır. Zamanla, posterlerdeki üslup, keskin ve sert hatlardan uzaklaşarak daha naif ve sıcak bir atmosfer kazanmıştır. Bu teknik, tanıtım yapılan şeyin akılda daha fazla kalmasını sağlamış ve sanatçıların mesajlarını daha etkili bir şekilde iletmelerine olanak tanımıştır. Aynı zamanda, Japon sanatından esinlenen bu anlayış, zihinsel yapıda var olması gereken katı düşüncelerin yumuşamasını ve evrene keskin sınırlamalarla bakılmaması gerektiğini vurgulayan doğru felsefesini simgelemiştir. Sanat, bu perspektifle, duygusallığı, doğallığı ve sınırları aşan bir özgürlüğü temsil etmiştir.

1860'larda Paris'e ulaşan Japon baskıları, hızlı bir şekilde Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Bu hızlı yayılmanın temelindeki asıl sebep, eserlerde kullanılan özgür bırakılmış doğal çizgi formları, kısıtlayıcı olmayan sanat görüşü ve insanın kişisel özgürlüğü gerçekleştirme çabasıyla birleşen anlamdır. Japon baskı sanatı, yaşamsal formlarını doğadan alarak sanat eserleri aracılığıyla doğa ile yeniden bir bağ kurmuştur. Bu durumuyla Japon sanatı, Avrupa estetiğinde bir devrim niteliği taşımıştır (Kılınçarslan, 2010). Japon sanatının özgün öğeleri, Avrupalı sanatçılara yeni bir perspektif sunmuş ve geleneksel sanat anlayışlarını sorgulamalarına neden olmuştur. Doğadan esinlenen serbest çizgiler, sınırlayıcı olmayan sanat anlayışı ve kişisel özgürlüğü vurgulayan bu Japon estetiği, Avrupa'da sanat devrimine öncülük etmiştir. Bu etkileşim, özellikle Art Nouveau akımının doğuşunda belirgin bir rol oynamıştır, çünkü sanatçılar bu yeni perspektifi benimsemiş ve eserlerine yansıtılmışlardır.

Kısa sürede benimsenen bu sanat anlayışı, farklı alanlarda farklı malzemelerle yorumlanmış ve sanat eserleri oluşturulmuştur. Japonya'da bu akımın etkilerine dair görüşlerini dile getiren ve bu bilgileri ışığında yorumda bulunan Yıldırım, Japonya'da baskı sanatlarının oldukça eski tarihlerden itibaren var olduğunu belirtir. Bu durumun, iletişim araçlarının ve dini öğretilerin yayılmasında kullanışlı bir teknik olmasıyla ilişkilendirilir. Yıldırım'a göre, Art Nouveau'nun asıl esin kaynağı Avrupa dışı kültürlerdir ve bu kültürler arasında en etkili olanı Japon sanatıdır. Japon kültürüyle en etkili karşılaşma, 1873 Viyana Dünya Sergisi'nde gerçekleşmiştir. Özellikle Japon grafik sanatının çiçeksi bezemelerle birleşen çizgisel düzenlemeleri, gölgesizlik ve asimetrisi, sergiye katılan veya eserleri inceleyen sanatçılar üzerinde büyük etki bırakmış ve coşkuyla karşılanmıştır. Bu etkileşim, sanat dünyasında yeni bir kültür ve bakış açısı açmıştır. Ancak, Avrupa dışı kültürlerin etkileri sadece Japonya ile sınırlı değildir; Çin ve İslam kültürleri de zaten "Chinoiserie" ve "Orientalisme" (Çin ve Doğu eğilimleri) bağlamında bilinmektedir (Demirkol-Yıldırım, 2014).

Bu dönemde Ivan Bilibin'in gerçekleştirdiği tahta baskı çalışmaları, o zamanın sanatına önemli bir yön vermiştir. 1890 ile 1910 yılları arasında Avrupa ve Kuzey Amerika'da oldukça tanınan bir tasarım sanatı hareketi olan Art Nouveau, asma gibi dekoratif dallara sahip ikonik tasarımlarıyla bilinir. Bu hareket, Asya ve Avrupa arasındaki artan iletişim nedeniyle Japonya'daki ukiyo-e hareketinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Japon ukiyo-e, tahta baskılar yaratmanın ayrıntılı sürecini içermektedir. Art Nouveau'nun boşluk, renk ve dekoratif desenlerin kullanımı konusundaki yaklaşımı, Japon tahta baskılarından büyük ölçüde ilham alır. Özellikle Ivan Bilibin'in çalışmaları, Japon ahşap blok baskılarının ayrıntılı sürecine benzer bir yaklaşımı içermiştir. Bilibin'in eserlerinde, çizgi formlarının, dekoratif desenlerin ve renklerin etkileyici bir kullanımı gözlemlenir. Japon tahta baskılarının oluşturulma süreci oldukça karmaşıktır. Sanatçı, tasarımı kâğıt üzerinde oluşturur, ardından bu tasarımı ince, şeffaf bir kâğıda aktarır. Kâğıt daha sonra tahta bir bloğa yapıştırılır ve oymacı, kâğıt üzerindeki çizgileri takip ederek orijinal tasarımı negatif olarak keser. Renklendirilmesi gereken çizgiler ve alanlar kabartma olarak yükseltilir. Mürekkep uygulandıktan sonra, tahta bloğun yüzeyine bir kâğıt tabaka serilir ve yuvarlak bir baskı yapılır. Her renk için ayrı bir oymalı ahşap blok kullanılarak çok renkli baskılar oluşturulur. Bu sürecin detayları, Japon ahşap blok baskılarının özgünlüğünü ve karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Bu dönemdeki sanatçılar, Japon tahta baskılarının doğal görünümelerini soyutlama ve basitleştirme eğilimini benimsemişlerdir, bu da Japon estetiğinin ve Art Nouveau'nun etkileşimini daha da güçlendirmiştir.

Art Nouveau sanat akımı, “Yeni Sanat” anlamına gelen Fransızca bir terim olan “Art Nouveau” ismiyle anılmaktadır. Bu sanat akımının belirgin özellikleri arasında asimetrik ve kıvrımlı hatları temsil eden “kamçı uçları” veya “yılan balığı” motifleri bulunmaktadır. Sanatçılar, çıplak veya yarı çıplak kadın figürleri, dalgalanan saçlar ve erotik hareketler gibi sembollerle eserlerini zenginleştirmişlerdir. Ayrıca, doğadan ilham alınarak tavus kuşu, horoz, baykuş, kuğu, kelebek, kırlangıç, yusuçuk, ağustosböcekleri, örümcekler, yarasa gibi motifler kullanılmış ve mine tekniğiyle renklendirilerek eserlere canlılık katılmıştır.

Özellikle eserlerde tasvir edilen yılanlar, yaşam, sonsuzluk ve cinsellik gibi kavramlarla özdeşleşmiş ve sanatçılar tarafından sıkça kullanılmıştır. Saçında elmas fidanlı mine, krizantem çiçekleri ile çevrili kırbaç stili girdaplarla süslenmiş genç kız portreleri gibi masalsı eserler, Art Nouveau'nun estetik anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca krizantem, karahindiba, zambak, mimoza, orkide, gelincik ve ayçiçeği gibi egzotik çiçekler, bu sanat akımında öne çıkan diğer temalar arasında yer almıştır. Tomurcuklanan ve çürüyen çiçeklerin sembolik tasarımları ise hayatın tüm aşamalarını temsil eden önemli bir unsurdur, çünkü çiçek açanlar kadar çiçeklerin solması da popüler bir temadır.

Art Nouveau sanat akımında, insan, hayvan ve doğa unsurları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Sanatçılar, detaylı gözlemlerle elde ettikleri benzersiz formları tasarımlarında kullanarak özgün eserler ortaya koymuşlardır. Farklı kadraj görüntülerinin bir araya getirilmesiyle insan figürleri içeren temalar oluşturulmuştur. Canlı bitkilerin solgunluğu, özellikle ölümü ve yeniden doğumu simgeler, bu nedenle solmaya yüz tutmuş bitkiler tasarımlara aktarılmıştır. Doğa çalışmalarında mevsimler, mine tekniğiyle detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Mücevher konusunda da sanatçılar, özgür bir anlatım kullanarak farklı formları eserlerine yansıtmışlardır. Örneğin, orkide, pars zambağı, salkım çiçeği, Japon kiraz ve ayva çiçekleri gibi çiçekler, pastel mine renkleriyle boyanmış veya camdan yontularak doğanın muhteşem örnekleri haline getirilmiştir. Yusuçuk, kelebek gibi böcek türleri tercih edilmiş ve bu böceklerin metamorfozu, vitray etkisiyle tasvir edilmiştir. Sanatçılar, ölümsüzlüğü simgeleyen yılan motifini kullanmışlardır. Yılan, Kraliçe Victoria'nın yılan formulu evlilik yüzüğü takmasının ardından dinsel tabulardan sıyrılarak takı kompozisyonları içinde yer almıştır. Ayrıca, kertenkele, bukalemun, denizati, balıklar ve diğer deniz canlıları ile mitolojik yaratıklar, sanatçıların hayal gücünü yansıtan ve taşkın anlatımlarla süslenen takılarda önemli bir rol oynamıştır.

Art Nouveau sanat akımında, formların yanı sıra renkler de büyük önem taşımıştır. Özellikle yusuçuk eserinde kullanılan Plique à Jour tekniği, vitray

görünümünü sağlamıştır. Sanatçı, değerli ve yarı değerli taşları kullanarak yusuçuk böceğini kadın figürüyle birleştirmiş ve baş kısmını skarabe (bokböceği) böceği ile süslemiştir. Bu tercihin sebeplerinden biri, skarabe böceğinin hızlılık, cesaret ve yiğitlik gibi ifadeler içermesi olabilir. Ayrıca, böceklerin metamorfoza uğrama yetenekleri, sanatçının eserlerine çarpıcı fiziksel varlıklar ve özgün yaşam hikayeleri katmasına olanak tanımıştır. Bu eserlerde kullanılan nosyonlar, yeniden doğuş, diriliş, ölümsüzlük ve uzun ömürlülük gibi temaları içermektedir. Sanatçının elegant yaklaşımı, doğanın döngüsünü ve yaşamın farklı evrelerini estetik bir şekilde temsil etmeye olanak tanır. Yusuçuk eserindeki detaylı işçilik ve semboller, sanatçının eserlerinde derin anlamlar yaratmasına olanak tanımış ve Art Nouveau'nun özgün ve zarif estetiğini vurgulamıştır (Koch ve Fitzgibbon, 1998).

Art Nouveau'nun Özellikleri

Art Nouveau'yu diğer sanat akımlarından ayıran temel özellik, dekoratif unsurları belirgin bir şekilde kullanmasıdır. Geleneksel anlayışın hâkim olduğu sanat dallarında dekoratif öğeler genellikle ikinci planda kalırken, Art Nouveau'da bu öğeler ön planda ve ana odak noktası haline gelmiştir. Bu akımın benzersizliği, eserlerin anlamından ziyade görsel estetiğin ön planda olmasıyla ortaya çıkmıştır.

Art Nouveau, geleneksel sanat anlayışından ayrılarak doğadan ilham alan temaları, çiçekleri, bitki örtüsünü ve hayvan motiflerini bolca kullanmıştır. Masallardan ve mitolojik hikayelerden esinlenen tasarımlar, adeta bir hayal dünyasını canlandırmaya çalışmıştır. Bu sanat akımının yaratıcı dünyasını tasarıma dönüştürebilmek için yeni tekniklere olan ihtiyaç doğmuş ve bu doğrultuda yeni çizgi stilleri ve amorf desenler gelişmiştir. Art Nouveau eserleri, yuvarlak çizgiler ve doğadan ilham alan çiçek desenleri gibi özelliklerle bezenmiştir. Bu, sanatın estetik değerini vurgulayan bir yaklaşımın bir yansımasıdır.

Doğa, özellikle batılı sanatçılar tarafından uzun bir süredir kullanılan bir tema olmasına rağmen, 18. yüzyılda sanayinin etkisi ve fotoğraf makinesinin icadıyla geri planda kalmıştı. Bu dönemde, geleneksel üsluptan ve düz, sade tasarım anlayışından uzaklaşmak isteyen Art Nouveau tasarımcıları, daha çağdaş bir stil oluşturmak amacıyla doğayı ana ilham kaynağı olarak seçtiler. Art Nouveau tasarımcıları, doğayı farklı bir bakış açısıyla ele alarak, tasarımlarında yeni bir düşünce ve estetik anlayışı ortaya koydular. Bu sanat akımı, doğayı sadece bir tema olarak değil, tasarımın temel ilham kaynağı olarak gördü. Sanatçılar, özgün bir desen ve çizgi tekniği geliştirdiler ve doğanın formlarını kendilerine özgü bir tarzda yansıttılar. Art Nouveau'nun

etkisi altındaki sanatçılar, tasarımlarında yapraklar, taç yaprakları ve çiçek saplarını kullanarak esneklik, uzama ve kıvrılma gibi özellikleri ifade ettiler. Zambak, süsen, gündüz güzeli, gül, haşhaş ve karanfil gibi bitki motifleri öne çıktı. Ancak, bazen bu motifler o kadar soyutlanmıştı ki, orijinal ilham kaynağı tanınmaz hale gelmişti. Art Nouveau sanatçıları, hayvan ve kuş formlarını da sıklıkla kullanarak tasarımlarına dinamizm kattılar. Kaplan, yarasa, yılan, sülün gibi pek çok hayvanın yanı sıra kuğu ve tavus kuşu, geniş kıvrımlarıyla öne çıkan en popüler formlardan biri haline geldi.

İngiliz toplumu, 19. yüzyılda cinselliği bir tür veba olarak görmesine rağmen, aynı dönemde erotik konulara büyük bir ilgi duyuyordu. Bu toplumda, evlilik kadınların erkeğin iktidarını kabul ettiği ve erkeğin bu iktidarı sürdürebilmesini sağlayan bir anlaşma olarak algılanıyordu. Coventry Patmore'un "Angel in the House" (1854-62) adlı şiirinde ifade edildiği gibi, kadın, masum, saf, ahlaklı ve erdemli bir varlık olarak kabul edilmeliydi. Bu anlayışın etkisiyle, Art Nouveau akımında kadın figürü de kendine özgü bir yer buldu. Bu kadın figürleri genellikle idealize edilmiş, dalgalı saçlara sahip, güzel ve baştan çıkarıcı olarak tasvir edildi. Bu tasvirler, dönemin toplumsal normları ve beklentileriyle uyumlu bir şekilde, kadını masum, zarif, güzellik ve erdeme odaklanan bir ışık altında sunmayı amaçlıyordu.

Art Nouveau akımından etkilenen sanatçılar arasında, kullanılan tekniklere yönelik farklı görüşler bulunmaktaydı. Örneğin, İngiliz sanatçı William Morris, doğayı sadece kopyalamamanın, ancak benzersiz bir şekilde yeniden yaratmanın önemine inanıyordu. Ona göre, sanatçı, doğadan ilham alsa bile bu ilhamı kendi benliğiyle bütünleştirerek orijinal eserler meydana getirmelidir. Diğer bir görüşe sahip olan sanatçı Christopher Dresser ise "Modern Ornamentation" (1886) adlı eserinde, Art Nouveau'nun dinamik çizgilerine ve geometrik şekillere vurgu yapmaktaydı. Dresser, Art Nouveau'nun süsleme estetiği için geometrik ve psikolojik bir temel oluşturduğunu belirtiyordu. Çizgilerin çağrıştırmacı gücünü ve sembolik kalitesini vurgulayan Dresser, Art Nouveau tasarımcılarının ritmik enerjiyi ve organik büyümeyi iletme için hatları kullanmalarına odaklanmıştı. Çizgiler, onun perspektifine göre, hassas ya da agresif, akıcı, kıvrımlı, dalgalı, dinamik bir yapı kazanıyordu.

Art Nouveau sanat akımında, genellikle doğadan alınan biçimler incelenip uzatılarak stilize edilmiştir. Çiçek sapları, guncaları, asma filizleri, kanatlar gibi kıvrımlı ve zarif doğal formlar, sanatçıların esin kaynağı olmuştur. Çizgiler, bazen zarif ve ince bir etki yaratırken, bazen de ritmik ve hareketli bir güçle yüklü hale getirilmiştir. Bu, sanatçıların doğanın organik yapısını taklit etmek yerine, ondan esinlenerek kendi benzersiz ve stilize formlarını yaratma eğiliminde olduklarını gösterir(Escritt, 2000)

Oryantalizm, 19. yüzyılda Avrupa sanatını etkileyen önemli akımlardan biridir. Oryantalizm terimi, Avrupa sanatçılarının Türk, Arap, Afrika ve Hint kültürlerini, yani genel olarak Yakın Doğu kültürünü tasvir etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu dönemde, özellikle harem kültürüne olan ilgi dikkat çekici bir düzeydeydi. Sanatçılar için saray dünyası ve harem, keşfedilmemiş ve gizemli bir atmosfer sunan bir tema olarak öne çıktı. Oryantalizm akımının etkisi altında, Avrupa sanatçıları Doğu'nun egzotik atmosferini ve zengin kültürünü eserlerine yansıtmaya çalıştılar. Haremler, egzotik kıyafetler, renkli tekstiller ve gizemli atmosferler, ressamın, heykeltıraşların ve diğer sanatçıların eserlerinde sıkça karşımıza çıkan unsurlardı. Bu akım, özellikle Fransız ressamı Eugène Delacroix ve Jean-Léon Gérôme gibi sanatçıların arasında popülerdi. Oryantalizm, Avrupa toplumlarına Doğu kültürü hakkında farklı bir bakış açısı sunarken, aynı zamanda egzotik ve hayali bir atmosferin yaratılmasında önemli bir rol oynadı. Bu dönem sanatçıları, Doğu'nun gizemli dünyasını ve farklı yaşam tarzlarını eserlerinde canlandırarak, izleyicilerini hayal güçlerinin bir ürünü olan bu egzotik dünyaya çekmeye çalıştılar.

Doğuya olan ilgi, özellikle 19. yüzyılın başlarında, askeri zaferleri belgelemek ve topoğrafik resimler yapmak amacıyla doğuya seyahat eden ressamın arasında önemli bir etken haline gelmiştir. Bu ressamın, doğunun coğrafyası ve kültürü tarafından etkilenmiş olması ki, resimlerinde doğulu unsurlara büyük bir yer vermişlerdir. Bu dönemde, askeri zaferlerin yanı sıra elçi ve seyyahların doğuya olan seyahatleri ve ilişkilerin artması, batılı sanatçıların doğuya olan ilgisini daha da artırmıştır. Bu süreçte, elçi ve seyyahların yazdıkları kitaplar, Batılıların doğuya olan ilgisini körüklemiş ve oryantalist resimler bu dönemde büyük bir ilgi görmüştür. Özellikle İstanbul, 19. yüzyıl oryantalist sanatçıları için önemli bir merkez olmuş ve birçok yabancı sanatçı bu şehre gelerek oryantalist eserler üretmiştir. İstanbul'un zengin kültürel mirası, tarihi dokusu ve egzotik atmosferi, sanatçıların hayal güçlerini canlandırmak için mükemmel bir zemin sunmuştur. Bu nedenle, 19. yüzyılın oryantalist sanatında İstanbul, önemli bir ilham kaynağı ve resim konusu olmuştur.

Doğuya yönelik keşif hevesiyle motive olan 19. yüzyıl sanatçıları, keşfettikleri zenginlikler ve çeşitlilik karşısında büyük bir etki yaşadılar. Büyük ve görkemli saraylar, farklı mimari yapılar, bu sanatçıların için son derece çekici ve ilham vericiydi. Altın varaklı süslemeler, canlı renklere sahip çini motifleri, hat sanatı ve hatları çevreleyen bezemeler, yeni bir çizgi stili oluşturmak isteyen sanatçıların için önemli birer esin kaynağı haline geldi. Doğunun estetik unsurları, özellikle altın varaklı süslemeler ve renkli çini motifleri gibi detaylar, sanatçıların yeni ve çağdaş tasarımlar oluşturmasına ilham verdi.

Hat sanatının zarafeti ve çeşitli bezemeler, sanatçıların eserlerinde kendine özgü bir tarz yaratmalarına olanak tanıdı. Ayrıca, doğu kültürlerindeki farklı giyim tarzları da sanatçıları etkiledi. Bu dönemde kullanılan farklı desenler, çiçek motifleri ve benzeri unsurlar, sanatçıların resim, grafik, mimari ve mücevher tasarımında benzer motifleri kullanmalarına yol açtı. Sanatçılar, doğunun estetik zenginliklerinden ilham alarak, bu motifleri kendi eserlerinde kullanarak yeni bir sanatsal dil oluşturdu.

Art Nouveau Akımının Doğuşu ve Gelişimi

Sanat akımlarının doğuşu ve yayılımı genellikle tesadüfen meydana gelmez. Bu akımlar genellikle kültürlerden ve coğrafi bölgelerden etkilenir. Bir akımın ortaya çıkışı, önceki akımlardan etkilenerek ilham alınmasıyla genellikle gerçekleşir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, Art Nouveau akımı bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Sanayinin ve endüstrinin ilerlemesi, sanat çalışmalarındaki eksiklik ve yetersizliklere bir tepki olarak gelişen bu sanat akımı, kendine özgü tarzları ortaya koymuştur. Art Nouveau, endüstriyel sanat üretiminden rahatsızlık duymasına rağmen, ekonomik gelişmelerden büyük ölçüde faydalanmıştır. Ulaşım, basın ve yayım teknolojilerinin imkânlarından etkili bir şekilde yararlanmıştır. Akımın ortaya çıkmasında etkili olan kaynaklardan biri de Kelt sanatı olmuştur, ki bu sanat formu M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında görülmeye başlanmıştır.

Batı Avrupa'da Kelt kökenli toplumun geliştirdiği üslup genellikle eşyalar üzerinde belirgin bir etki yaratmıştır. Pre-Raphaelist ve Arts and Crafts sanatçıları, eserlerinde Kelt etkisini sıklıkla kullanmışlardır. Kelt sanatının karakteristik desenlerinin bulunduğu objeler, ticarete kendine yer bulmuştur. Orta Asya sanatındaki hayvan figürleri ile Kelt sanatındaki ejderha üslubu, Art Nouveau süslemeleri ile birleştirilerek görülmüştür. Sembolizm, Art Nouveau'nun etkilendiği akımlardan biridir. Her iki akım da doğayı birebir kopyalamaktan ziyade manevi değerleri vurgulayarak, mistik ve dini konuları tasvir etmişlerdir. Aynı zamanda, Art Nouveau'nun sembolik altyapısını da şekillendirmiştir (Özsezgin, 1982).

Art Nouveau'nun ilham aldığı kaynaklar arasında Kelt bezemeleri, Rokoko tarzı, Arts and Crafts hareketi ve Pre-Raphaelit resimleri bulunmaktadır. Ayrıca, Avrupa ve Uzakdoğu arasındaki ticaretin canlanmasıyla ortaya çıkan Japon süsleme tasarımları ve ağaç baskıları da bu akıma büyük bir etki yapmıştır. İlk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış gibi görünse de aslında tüm ülkelerde eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Art Nouveau'nun etkilendiği diğer bir sanat akımı ise Minos Girit sanatıdır. Tunç Çağ'ında Girit'te gelişen Minos sanatının mimari, fresk, fildişi ve seramik ürünleri, Art Nouveau desenlerine

ilham kaynağı olmuştur. Girit vazoları üzerinde bulunan su desenleri, özellikle Japon sanatıyla benzerlik göstererek en sevilen öğelerden biri haline gelmiştir. İslam ve Osmanlı sanatının soyut doğa formları ve sivri kemerleri de Art Nouveau sanatçıları etkilemiştir. Art Nouveau, kendisine yakın olan akımlardan da etkilenmiştir, örneğin rokoko ve barok üslupları bu etkilenme arasında sayılabilir (Adıgüzel, 2006, s. 1-228). Art Nouveau, pek çok kültürden etkilenmiş olmasına rağmen temel ilkeleri “çağdaş” ve “yeni” olma üzerine kuruludur. Akım, sanayi ve teknolojik gelişmelere tepki gösterirken aynı zamanda bu yeniliklerden de faydalanmıştır (Çiler, 1995). 1900 yılında Paris’te düzenlenen dünya sergisi, Art Nouveau’nun tanınmasında önemli bir dönemeci temsil etmiştir. Sergi, farklı kültürlerin bir araya gelmesiyle Art Nouveau’nun geniş kitlelere ulaşmasında etkili olmuştur. Akım, pek çok alanda etkisini göstermiş ve zirveye ulaşmıştır (Dora, 2006).

Art Nouveau Sanat Akımının Resim Alanına Etkileri

Japon baskı resimleri, sadece Empresyonistleri etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda Art Nouveau hareketini de derinden etkilemiştir. Art Nouveau, özellikle Doğu resim sanatından esinlenerek, Avrupa’da benzersiz bir form anlayışının gelişimine katkı sağlamıştır. Bu sanat akımı, Avrupa için tamamen yabancı olan bir grafik geleneğinden beslenerek, sanatçılara yeni ve özgün üsluplar yaratma konusunda önemli bir kaynak oluşturmuştur.

19. yüzyılın sonlarında, Japonya ve Çin, modern sanatın şekillenmesinde önemli bir rol oynayarak öne çıkmıştır. Art Nouveau akımında, Uzak Doğu resimlerinden alınan bitkisel motifler, akıcı formlar, kıvrık hatlar, çizgisel özellikler, ince ve zarif çizimler, ayrıca hareketlilik önemli bir vurgu kazanmıştır. Bu etkileşim, sanat dünyasında yeni ve özgün bir estetik anlayışının gelişimine katkıda bulunmuştur.

Gustav Klimt, Art Nouveau resim stiline önde gelen temsilcilerinden biridir. Sanatında Art Nouveau ve Sembolizm’i ustaca birleştirerek etkileyici eserler yaratmıştır. Tarihsel etkileri reddedip, çeşitli sanat akımlarını kapsayan, birbirleriyle bağlantılı bir stil önermiş ve bu avangard yaklaşımıyla Viyana’yı uluslararası sanat sahnesine taşıma amacını gütmüştür. Klimt, resim ve müziği birleştirerek organik süslemeler içinde, altın yaldızlı ve parlak yüzeylerde femme fatalelerin (çekici ve tehlikeli kadınlar) bedenlerini ve etkileyici betimlemeleri sanat dünyasına sunarak kendine özgü bir yer edinmiştir.

Resimde, özellikle Klimt’in eserlerindeki süsleme unsurları, ifadesel bir güçle yoğrulmuştur. Secession akımı, Viyana’da şekillenmiş olup, lideri ve ilk başkanı olarak Gustav Klimt, 1905 yılına kadar grupta yer alarak akımın

en önemli ressamlarından biri olmuştur. Secession, sanat ve zanaat ayrımını ortadan kaldırmayı hedeflemiş, sıkça kullanılan “stilkunst” (sanat tarzı) terimi, hayatın tamamen estetik bir yeniden doğuşa ve canlanmaya geçişini simgeler. Klimt, eserlerini oluştururken Japon etkilerinden açıkça etkilenmiş görünmektedir.

Gustav Klimt’in 1912 yılından sonraki portre çalışmaları ve altın varak kullanarak oluşturduğu tablolar, Japon sanatçılardan edindiği öğretileri eserlerine başarıyla yansıttığının bir kanıtıdır. Sanatçı, Japon sanatından öğrendiklerini zamanla kendi eserlerinde başarılı bir şekilde birleştirmiştir. Eserlerinde genellikle sanat tarihinden ilham alan Klimt, bu sanata o kadar yakın hissetmiştir ki kıyafet tercihleri genellikle kimonolardan yana olmuştur.

Klimt, bezeme ve iki boyutlu yapının düz kalitesini başarıyla birleştirerek resimlerine özgürce yansıtmıştır. Eserlerinde süslemenin ağırlıklı olduğu ve detaylandırmanın öne çıktığı, figürlerde işlediği özenli takıları ile beğeni kazanmıştır. Erotik yaklaşımlar, sanatçının en sevdiği konular arasında yer almıştır. Süslemeleri, Bizans mozaiklerini anımsatan bir estetik taşır. Desen ile gerçeklik, gerçek ile soyut arasındaki bu çapraz bağlam teknikleri, Klimt’in çalışmalarının önemli bir mirası olmanın yanı sıra, Art Nouveau resimlerinin önemli özelliklerini de yansıtmaktadır.

SONUÇ

Art Nouveau akımının gelişimi, 19. yüzyıl sonlarında sanayileşmenin etkisi ve endüstriyel devrimin yarattığı değişikliklere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sanatçılar, sade tasarım anlayışına karşı bir tepki olarak doğadan ilham alarak, organik formlar, zarif çizgiler ve detaylı süslemelerle dolu yeni bir estetik oluşturmuşlardır. Bu akım, özellikle doğadan alınan formların stilize edilmesi, bitki motiflerinin kullanılması ve soyutlanarak özgün tasarımların oluşturulması gibi özellikleriyle dikkat çekmiştir. Art Nouveau sanatçıları, önceki akımlardan farklılaşmak için doğanın çeşitliliğine ve doğal formların yaratıcılığına vurgu yapmışlardır. Art Nouveau’nun resim alanına etkileri, özellikle desen ve çizgi tekniklerinde görülmüştür. Sanatçılar, çizgileri ince, zarif ve ritmik bir enerjiyle kullanarak organik büyüme ve doğal formları ifade etmişlerdir. Japon baskı resimlerinden etkilenen sanatçılar, akışkan formlar, kıvrık hatlar ve bitkisel motiflerle dolu eserler ortaya koymuşlardır. Art Nouveau’nun resim alanındaki etkilerinden biri de sembolizmle birleşmesidir. Sanatçılar, doğayı kopyalamaktan ziyade mistik ve dinsel konuları betimleyerek, eserlerine sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Sonuç olarak, Art Nouveau akımı, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmış, doğadan ilham alarak yeni bir estetik oluşturmuş ve resim alanında çeşitli teknik ve temaların gelişimine katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Ayaydın, A. (2015). Art Nouveau Akımına 21. Yüzyıl Perspektifinden Bir Bakış. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 58-73.
- Çiler, İ. (1995). Art Nouveau Akımı. *Art Dekor*, 94.
- Demirkol, Y. S. (2014). *Çağdaş Tasarımın Gelişim Sürecinde Art Nouveau Sanat Akımının Tekstil ve Modaya Yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalı, İstanbul.
- Dora, E. (2006). Duygusal Zekâ Art Nouveau ve Dayanılmaz Kıvrımları. *Tasarım Dergisi*, 70
- Dresser, C. (1886), *Modern Ornamentation: Being A Series Of Original Designs*, Batsford .
- Escritt, S. (2000). *Art Nouveau*. Singapore: Phaidon Press.
- Fırat, Z. D. (2019). *Art Nouveau Bağlamında Exlibris Sanatı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Grafik Tasarım Anasanat Dalı, İstanbul.
- Gürsoy, G. (2011). *Art Nouveau Sanat Akımının Öncü Sanatçılarından Rene Lalique*. Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Moda ve Aksesuar Tasarımı Ana Sanat Dalı, İzmir.
- İşçiler, S. (2022). *19.Yy Art Nouveau Sanatında Mineleme Tekniğinin Mücevherde Etkileşimi, Rene Lalique*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Sanat Tasarımı Anasanat Dalı, İzmir.
- Kılınçarslan, Y. (2010). Reklamda sanatsal boyut: art nouveau (yeni sanat): Reklam posterleri. *Yeni Düşünceler*, 5, 25-39.
- Koch, M. VE FitzGibbon, R. (1988). The Rediscovery of Lalique's Jewelry. *The Journal of Decorative and Propaganda Arts*, 10, 28-41
- Özsezgin, K. (1982). Art Nouveau ya da Modern Stil. *Milliyet Sanat Dergisi*, 2.
- Şaman, N. ve Duru, M. N. (2015). Yirminci Yüzyıldan Günümüze Takı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu*, 10(37).
- Türe, A. (2006). *Dünya Kuyumculuk Tarihi (Takımın Öyküsü)*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları-5.

Sağlık İletişimine Yönelik Farkındalık Sağlamada Bir Araç Olarak Sinemanın Kullanımı: Patch Adams Örneği

Kenan Gözlü¹

Özet

İletişimin en önemli olduğu alanlardan birisi sağlık hizmetleridir. Gelişen tıp teknolojisine rağmen sağlık sorunları gündemdeki yerini korumaktadır. Bu durumun nedenlerinden birisi sağlıklı bir şekilde kurulamayan iletişimdir. İnsanın biyolojik olduğu kadar toplumsal bir varlık olduğu da göz önüne alındığında iletişimin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sağlık hizmeti sunan profesyoneller ile hastalar arasında yaşanan iletişim sorunları şiddet, güvenin oluşmaması, tedaviye uyum göstermeme, tanı koyma sürecinin uzaması, kurumsal imajın zedelenmesi gibi olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Bu nedenle sağlık iletişiminin bireylerin / hastaların sağlık kurumuna başvurduğu andan itibaren iyi bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Kitle iletişim araçları geçmişe oranla sağlık iletişiminin her seviyesinde daha fazla kullanılmaktadır. Bu araçlardan birisi olan sinema ile farkındalık oluşturma, istendik yönde davranış değişikliği sağlamaya aracı olma, bilgi aktarma ve toplumsal mesaj verme gibi kazanımlar sağlanabilmektedir. Bu çalışmada söz konusu kazanımları sağlamaya yönelik olarak Patch Adams filmi incelenmiştir. Gerçek bir hayat hikayesine dayanan film sağlık iletişimi açısından farklı bir çerçeve sunmaktadır. İnsanlara yardımcı olmak isteyen Adams'ın biraz geç yaşta tıp fakültesi öğrenciliği ile başlayan ve mezuniyetine kadar geçen sürede hastalarla iletişimde diğer doktorların ve doktor adaylarının alışık olmadığı yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1998 yapımı "Patch Adams" filmi sağlık iletişimine yönelik farkındalık sağlamada bir araç olarak sinemanın kullanımına iyi bir örnek teşkil etmektedir.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sağlık Yönetimi Bölümü, kenangozlu@mersin.edu.tr ORCID: 0000-0002-1777-7495

1. Giriş

Tüm insan etkileşimleri bir iletişim şeklidir. Hem bireysel hem de toplumsal bir ihtiyaç olan iletişim yeme-içme, sevmeye, uyuma kadar güçlü ve temel bir ihtiyaçtır. İletişim kişisel, profesyonel veya sosyal her ilişkinin yaşam çizgisidir, dikkate değer bir süreçtir. Bu, her birimizin bireysel inanç, tutum ve değer kalıplarını -bize benzeyen veya benzemeyen başkalarını anlamamızı, kabul etmemizi veya reddetmemizi sağlayan kişisel tutumlar-geliştirmenin yoludur. İyi iletişim kişisel ilişkiler, mesleki yaşam ve sosyal refah için gereklidir (Sharma, 2017).

Bireysel ve toplumsal refahın en önemli bileşenlerinden biri sağlıktır. Sağlık, Dünya Sağlık Örgütü tarafından “fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak tam bir iyilik durumu” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere sağlık sadece hastalık ve sakatlık halinin olmaması değildir. Herkesin sağlıklı olma hakkı vardır. Bunun için bireylere, devletlere ve sağlık kurumlarına önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda bireylere ve topluma istendik yönde davranış değişikliği kazandırmak, onların zararlı alışkanlıkları bırakmalarını, sağlık bir yaşam tarzını benimsemelerini sağlamak iyi bir sağlık iletişiminden geçmektedir.

İnsanları sağlıklı davranışları benimsemeye veya politika yapıcıları ve profesyonelleri daha iyi sağlığı destekleyecek uygulamaları gerçekleştirmeye ikna etmek hiçbir zaman kolay bir iş olmamıştır. İlk çocukluk aşısının uygulamaya konmasından bu yana sağlık iletişimi bu çabada temel bir rol oynamıştır (Schiavo, 2007). Sağlık iletişimi, kitle iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak daha yaygın bir şekilde tanınmaya başlamıştır. Bu araçların en önemlilerinden birisi de sinemadır.

Diğer teknolojilerden daha önce kitlesele popüleriteye ulaşan sinema bağımsız gösterim ilkesini ilk kez uygulayan bir sanattır. Sinema başlangıçta bir eğlence aracı olarak görülmüş, daha sonra çağımızın kültürleriyle özdeşleşmiş ve tüm sanatların mirasçısı konumuna erişmiştir. Sinema akımları, dönemleri ve klasikleşmiş yapıtlarıyla insanların hayata bakışını ve hayatı yorumlama biçimini etkilemektedir. Sinemanın kuramlarını hayatına katan bireyler karşılaştıkları sorunları derinlemesine algılamakta ve bu sorunlara daha bilinçli yaklaşmaktadır (Kurt, 2018). Sinema veya film ortamı, bugünkü haline gelene kadar yaklaşık bir asırdan fazla bir süre içinde gelişmiştir. Bu durum hem teknik hem de teorik alanlardaki “sıradan insanlardan oluşan bir birliğin” çabalarının bir sonucudur. Sinemanın pek çok farklı alanın gereksinimlerine cevap verecek şekilde uyarlanması, insanlığın mevcut tüm durumları daha da ileriye taşıma yönündeki aralıksız arayışını da yansıtmaktadır (Bora, 2020).

Film / video film endüstrisinin, bu filmlerden elde edilen gelir ve elde edilen tanıtım nedeniyle dünyadaki en büyük medya endüstrilerinden biri olduğu varsayılmaktadır. Filmler başından beri büyümüş seyirciler tarafından bir sihir olarak görülmüştür. Filmler, toplumda olumlu değişiklikler yaratmak amacıyla hayati bilgilerin yayılmasına yönelik bir iletişim kanalıdır (Umar ve Mathew, 2014).

Sağlık iletişimi yoluyla bireylerin veya toplumların sağlıkla ilgili bilinç düzeyinin artırılmasında ve farkındalık sağlanmasında filmlerden de yararlanılmaktadır. Bu bölümde sağlık iletişimine yönelik farkındalık sağlamada bir araç olarak sinemanın kullanımı çerçevesinde Patch Adams filmi ele alınmıştır. İlk olarak sağlık iletişimi ve sinema kavramlarına yer verilmiş, daha sonra söz konusu film değerlendirilmiştir. En sonda ise sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. Sağlık İletişimi

Sağlık iletişimi hem halk sağlığı hem de ticari ve kâr amacı gütmeyen sektörlerde gelişen ve giderek öne çıkan bir kavramdır. Bu nedenle birçok yazar ve kuruluş sağlık iletişimini tanımlamaya veya yeniden ele almaya çalışmaktadır. Sağlık iletişiminin multidisipliner doğası nedeniyle birçok tanım birbirinden farklı görünebilmektedir (Schiavo, 2007). Sağlık iletişiminde tıp ve sosyal bilimler alanı birleştirilmeye çalışılmakta, ortaya çıkan kavramı çok yönlü bir şekilde tanımlamak da oldukça zor olmaktadır (Okay, 2014).

Sağlık iletişiminin kabul edilebilir tek bir tanımı yoktur. Sağlık iletişimi, test edilmiş ve denenmiş sağlık hizmetlerindeki yeniliklerin ve uygulamaların benimsenmesi yoluyla daha iyi sağlık durumuna ulaşmaya yönelik insanların tutum ve davranış kalıplarını değiştirmenin bir aracı olarak algılanmaktadır. Sağlık iletişimi, dünya çapında sağlık profesyonelleri ve iletişimciler tarafından yaygın olarak kullanılan ve atıfta bulunulan bir terimdir. Modern toplumda bireysel ve kolektif sağlığa ulaşmak için sağlık iletişimi vazgeçilmezdir. Sağlık iletişimi, insanların kapasitesini artıran sağlıklı uygulamaları ve yaşam tarzlarını sürdürmek, benimsetmek için insanları bilgilendiren, eğiten ve ikna eden bir süreçtir. Aynı zamanda çevresel değişiklikleri savunmakta, insanların sağlık ve sağlıklı yaşam adına değişen çevreye uymalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla sağlık iletişimi insanların daha iyi sağlık durumuna ulaşmasını amaçlayan tüm strateji ve faaliyetleri kapsamaktadır (Hans, 2021).

Sağlık iletişimi, sağlığı iyileştirmeye yönelik kararlar ve eylemler hakkında bilgi vermek ve insanları etkilemek için iletişim stratejilerinin kullanımınıdır. Sağlık iletişimi, dijital ve diğer aracılı iletişimin daha yerel, kişisel veya

geleneksel iletişim biçimleriyle entegrasyonunu içerebilmektedir. Etkili sağlık iletişimi hedef kitle için erişilebilir, anlaşılır, eyleme dönüştürülebilir ve güvenilir bilgiler sunmaktadır (World Health Organization [WHO], 2021).

İletişim ve sağlık alanlarını birbirine bağlayan sağlık iletişimi kişisel sağlığın ve kamu sağlığının iyileştirilmesine yönelik çabaların gerekli bir unsuru olarak kabul edilmektedir (McCormack vd., 2013). Sağlık iletişimi, halkı sağlık sorunları hakkında bilgilendirmek ve önemli sağlık konularını kamuoyunun gündeminde tutmak için önemli bir stratejidir. Faydalı sağlık bilgilerinin topluma yayılması için kitlesel medyanın, multimedyanın ve diğer teknolojik yeniliklerin kullanılması, bireysel ve kolektif sağlığın belirli yönlerine ve kalkınmada sağlığın önemine ilişkin farkındalığı artırmaktadır. Sağlık iletişimi bireylerin ve toplumların sağlık durumlarını iyileştirmeye yöneliktir. Modern kültürün çoğu sağlık açısından hem olumlu hem de olumsuz etkileri olan kitlesel medya ve multimedya yoluyla aktarılmaktadır. Araştırmalar teori odaklı, aracılı sağlığın teşviki ve geliştirilmesi programlarının sağlığı kamunun gündemine taşıyabileceğini, sağlık mesajlarını güçlendirebileceğini, insanları daha fazla bilgi aramaya teşvik edebileceğini ve bazı durumlarda sürdürülebilir sağlıklı yaşam tarzları sağlayabileceğini göstermektedir (WHO, 1998).

İletişim sağlık alanında farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Hekim-hasta arasındaki yüz yüze iletişimden, bir sağlık sorunu konusunda nüfusu aydınlatmaya çalışan bir broşüre veya internet üzerinden bir hastane tanıtımına kadar çok geniş bir yelpaze örnek olarak verilebilir. Ancak bu imkânlara rağmen hâlâ birçok kişi sağlık konusunda yeterli bilgi alamamaktadır. Bilgi akışı hem kişilerarası düzeyde hem de kitle iletişiminde insanların birtakım önyargılarından kurtulmasını ve pek çok konuda bilgilenmesini sağlayabilmektedir. Böylece insanlar birbirlerine karşı daha anlayışla yaklaşabilmektedir (Okay, 2014). Sağlık iletişiminin iyi bir şekilde gerçekleşmemesi halinde ise sağlık profesyonelleri ile hastalar arasında şiddet, tedaviye uyum göstermeme, tanı koyma sürecinin uzaması, güvenin oluşmaması, kurumsal imajın zedelenmesi ve hastaların başka hastanelere yönelmesi gibi olumsuz sonuçlar söz konusu olabilmektedir.

Hedef kitlenin güven düzeyi, önyargısı ve güçlendirilmesi, sağlık mesajlarının nasıl algılandığını etkilemektedir. Dolayısıyla bu durumun sağlık iletişimi profesyonelleri tarafından dikkate alınması gerekmektedir. Genel olarak sağlık iletişimi süreci bireylerin, savunmasız nüfusların, toplulukların ve diğer sağlık iletişimi paydaşlarının karşılıklı saygıyı geliştirme ve ortak anlayış bulmak için birlikte çalışmasını içermektedir (Allen vd., 2017).

3. Kitle İletişim Aracı Olarak Sinema

Bale, dans, müzik, opera, sinema, tiyatro ve diğer izleyici veya dinleyici önünde yapılan sanat dallarının tümü sahne ve gösteri sanatları olarak adlandırılmaktadır. Bu sanatlar arasında en yenisi olan ve “yedinci sanat” olarak değerlendirilen sinemanın Lumiere Kardeşler’in 1895 yılında Paris’te 25 kişiye yaptıkları on filmlik sinema gösterimleri ile başladığı, sinema yoluyla belirli bir öykü anlatma döneminin ise bir yıl sonra 1896’da Fransız yönetmen Georges Melies ile başladığı kabul edilmektedir. Sesi ve görüntüyü aynı anda kaydeden bir aygıt başlangıçta olmadığı için 1912’deki ilk sesli filmlere kadar sessiz sinema devri sürmüştür (Akın ve Yakıncı, 2013).

Sinema ait olduğu toplumun, kültürün bir ürünüdür ve ona bağlı olarak değişmektedir. Sinema sosyolojisi, sinema ile toplum arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bu ilişkideki temel öğeleri ortaya çıkarırken, sinemaya estetik ve sanatsal bir araç olmanın ötesinde kültürün yansıtıcısı ve bir kitle iletişim aracı olarak bakmaktadır. Sinema sosyolojisi, yansıtıcı ve şekil verici bir araç olarak sinemaya bakmayı, sinemayı bir kitle iletişim aracı olarak değerlendirmeyi, sinema ve toplum ilişkilerini çözümlenmede uygun yöntemleri sunmayı, seyirci ve sinema ilişkisini incelemeyi sağlamaktadır. Filmler ise kültürel yaşamın gözlemlenip çözümlenebileceği çok önemli toplumsal belgelerdir. Filmler de ait oldukları toplumlar hakkında pek çok şey ifade edebilmektedir (Çayırıcıoğlu, 2014).

Yirminci yüzyılda film kitlesel izleyiciyi eğitebilecek, eğlendirebilecek ve dönüştürebilecek devrim niteliğinde bir teknoloji olarak görülmeye başlanmıştır. Tıp ve halk sağlığı alanlarında doktorlar, eğitimciler, politikacılar ve sağlık savunucuları sinema filminin cinsel yolla bulaşan hastalıklar, kanser, sigara, alkolizm, doğum kontrolü, tüberküloz gibi sağlıkla ilgili konular hakkında iletişim kurma potansiyeli konusunda özellikle heyecan duymuşlardır. 1910’lardan 1960’lara kadar olan dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika’daki çeşitli ticari, resmi, tıbbi kuruluşlar sağlık davranışlarını iyileştirmek, halkı eğitmek, hastalıklar ve halk sağlığı hakkındaki endişelerini ve umutlarını yönetmek için filmlere başvurmuştur (Bonah vd., 2018). Lumière Kardeşlerin ilk film gösterimlerinden ve sinematograftan günümüze kadar geçen zamanda sinema her dönemde hikayeler üreterek ve anlatarak kitleleri etkileyebilmiştir (Biçermen, 2021).

Halk sağlığı, sağlığı ve hastalığı algılama / deneyimleme biçiminin inşasında ve yönetiminde önemli bir faktördür. Kitle iletişim araçları da toplumlarda temel bir öneme sahiptir; hastalıkları görünür kılarak bu süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum kitle iletişim araçlarının işlevi dâhilindedir. Dolayısıyla, tıp-sağlık söylemleri ve uygulamaları söz konusu olduğunda, bu

durumlara yönelik günlük deneyimlerin inşası ile ilgili olarak, kitle iletişim araçlarının rolü hastaneler ve sağlık merkezleri gibi diğer kurumsal kanalların rolünü tamamlayıcı niteliktedir. Salgın hastalıkların toplum üzerindeki etkilerinin tüm derinliğiyle keşfedilmesinde kitle iletişim araçları ve özellikle sinema önem arz etmektedir (Holgado ve Perdiguero-Gil, 2011).

Sinemanın sağlık eğitiminde kullanımının teorik bir temeli vardır. Sinema görüntü ve sesi kullanmaktadır. Görsel-işitsel medyayla etkileşim, izleme ve dinleme süreci, hastaların gözlemlendiği ve dinlendiği tıp uygulamalarının çoğuyla karşılaştırılabilmektedir. Ayrıca filmin öğrencileri tartışmaya dâhil etme yeteneği aktif öğrenme sürecinin bir parçasıdır. Bu süreç de öğrencilerin önceden var olan temeller üzerine aktif olarak kavram veya fikirler inşa ettiği yapılandırmacı öğrenme teorisinin bir parçasıdır. Diğer taraftan rol modelin önem kazandığı sosyal öğrenme teorisi öğrenciler hem olumlu hem de olumsuz rol modellerine maruz kaldıklarında da uygulanabilmektedir (Darbyshire ve Baker, 2012). Bu noktada Patch Adams filmi sağlık hizmeti sunacak olan adaylar için farklı bir portre çizmektedir.

4. Patch Adams Filmi

Filmler belirli sahnelerin önemli konulara işaret ettiği, duyguların kolayca tanımlanabileceği ve öğrencilerin bunları hemen anlayıp tanıyabildiği hızlı ve doğrudan bir öğretim senaryosu sağlamaktadır. Bu sinematik öğretim setinde yansımayı teşvik etmek ana hedefdir. Amaç, öğrencilere belirli bir tutumun nasıl dâhil edileceğini göstermek değil, öğrencilerin düşünmesini teşvik etmek ve tartışma için bir forum sağlamaktır (Blasco vd., 2010). Bir sanat formu, bir dil, bir eğitim aracı, bir bilgi aktarma yöntemi ve bir sosyal pazarlama aracı olan film günümüz toplumunda benzersiz bir rol oynamaktadır. Filmler hikayeleri iletme, duyguları harekete geçirme, ilham verme, eylemi teşvik etme ve sağlıktaki eşitsizlikleri düzeltme gücüne sahiptir (Fitchett vd., 2014; Bora, 2020).

Yıllar geçtikçe tıp eğitiminde iletişim becerileri gibi sosyal beceriler, profesyonellik ve etik genellikle ihmal edilmekte ve zor öğretilenmektedir. Ancak çeşitli öğretim tekniklerinin kullanıldığı yeni çağa girerken fikir temelli öğretim yerine kanıta dayalı öğrenme öne çıkmaktadır. Dolayısıyla filmlerin tıp eğitiminde kullanılmasının büyük etkisi vardır ve eğitim alanında olumlu bir tutumu desteklemektedir (Das, 2022).

Hollywood sineması başta olmak üzere sağlık iletişimine yönelik pek çok film üretilmiştir. Bu filmlerden birisi Tom Shadyac tarafından yönetilen, 1998 yapımı, gerçek bir hayat hikayesine dayanan Patch Adams filmidir. Sağlık iletişimine yönelik çoğu film hastalık veya salgın teması ekseninde

bulunurken Patch Adams filmi sağlık hizmetlerinin kişilerarası iletişim boyutunu öne çıkarmasıyla kendisine ayrı bir yer edinmektedir. Sağlık hizmetlerinde kalitenin en önemli unsurlarından birisi teknik kalitenin yanı sıra hastalar ve sağlık personeli arasındaki kişiler arası iletişimin iyi olmasıdır. Kişilerarası iletişimin iyi olması sağlık iletişimini kolaylaştırmaktadır. Bu film de bu tema ekseninde işlenmiştir.

Film, intihar eğilimi olan Patch Adams'ın (Robin Williams) kendi isteğiyle bir akıl hastanesine gitmesiyle başlamaktadır. Bu hastanede farklı sorunları olan hastalarla tanışan Adams, grup terapisi sonrası doktorun hastalarıyla göz temasının olmadığını, iyi bir iletişim kuramadığını fark etmektedir. Doktor hastaneden çıkamayacağını söylese de hastaneye kendi isteğiyle geldiğini hatırlatarak ve ona hastalarla iletişim konusunda hatalı olduğunu söyleyerek hastaneden ayrılmaktadır. Daha sonra insanlara yardım etmek ve doktor olmak istediğine karar veren Adams'ın biraz geç sayılabilecek yaşta Virginia Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitim hayatı başlamaktadır.

Tıp Fakültesinde ilk ders tıbbın ilk öğretisi olan “önce zarar verme”dir. İlk derste dekan “Sizlerden birer doktor yaratacağız!” diyerek katı bir eğitim hakkında sinyaller vermektedir. Doktor olmak için insanların derinine inilmesi gerektiğini savunan Adams, bir diyabet hastasının başında diğer öğrenciler hocaları ile tedavi hakkında konuşurken hastanın adını sormaktadır. Bu soru tedavi hakkında söylenenleri anlamayan hastada bir tebessüme neden olmaktadır. Aynı hastanede 305 numaralı odadaki hastanın hemşireye bağırdığı, hemşirenin de bu durumdan rahatsız olduğu görülmektedir. Tıp fakültesi 3. sınıf öğrencisi olan Adams'ı gören hemşireler onu bir “patron adayı” olarak görmektedir. Hemşireler doktorların birer patron gibi davrandığını söyleyerek onları eleştirmektedir.

Adams, çocuk servisinde oyun oynayarak onların gülümsemesini sağlamaktadır. Ancak dekan işlerin yürütme şeklinin asırlık tecrübeye dayandığını, kurallara uyması gerektiğini söyleyerek Adams'ı uyarmaktadır. Adams'ı kendini sistemin üzerinde görmekle, uyumsuz olmakla suçlamaktadır. Adams ise kuralları doktorların koyduğunu, tıbbın bilgileri ezberlemekten daha fazlası olduğunu söyleyerek kendini savunmaktadır. Hastalarla farklı bir iletişim inşa etmeye, göz teması kurmaya ve hastaların gülümsemesini sağlamaya gayret etmektedir. Bu bağlamda hastalara hayallerini sorup yardımcı olmaya çalışmaktadır. Son bir kez safari yapmak isteyen hasta için balon patlatma etkinliği düzenlemesi buna örnek olarak verilmektedir.

Sınavlarından yüksek not alması şüpheyle karşılanan ve kurallara uymayan Adams'ın hastaneden uzak durması istenmektedir. Hastaları iyileştirmenin ölümü geciktirerek değil yaşam kalitesinin artırılmasıyla mümkün olduğunu

savunan Adams, hemşirelere bağırarak 305 numaralı odadaki hastayı güldürmeyi başarmaktadır. İyi doktor olmak isteyen, bilgili bir arkadaşı da Adams'ın insanlardan anlama yeteneğinin olduğunu söyleyerek yemek yemeyen hastası için ondan yardım istemektedir. Adams'ın yoksul hastalar için serbest mimarili, öğrenmenin en büyük amaç olduğu, acıyı ve ağrıyı dindirmek için doktorlarla hastaların bir arada çalıştığı bir hastane açma hayali vardır. Ona bu konuda yardımcı olacak kişi akıl hastanesinde tanıştığı, çoğu ormanlık 105 dönüm arsası olan bir profesör olacaktır. Hayalindeki kliniği kuran Adams, ona destek veren arkadaşları ile gün geçtikçe daha fazla hastayı iyileştirmeye çalışmaktadır. Lisansı olmadan bu hizmeti sürdürmesi ise mümkün değildir.

Dekan hastalardan daha az şikayet gelmeye başladığını, hastaların daha az ilaç kullanmaya başladığını söylese de Adams'ı doktorları hastalarla aynı seviyeye indirmek, nesnelleği mahvetmek, ütöpik bir ahbaplık sistemi oluşturmak, kendi yetersizlik duygusuyla başa çıkmakla suçlamak ve onun tıp eğitiminin sonlandırılmasını istemektedir. Adams hakkında yetkili kurulun görüşme yaparak onun eğitim durumu hakkında karar vermesi gerekmektedir. Adams'ın yaptıklarını, iyileştirilen hastaları ve çocukları düşünen kurul onun tıp eğitiminin devam etmesine karar verir. Böylece Adams hayalini gerçekleştirerek tıp fakültesinden mezun olur. Sonuçta Adams'ın çalışmaları yıllar geçtikçe ün kazanır ve hayalini kurduğu hastanede birçok doktor onunla çalışmak istemektedir.

Birçok ülkede tıp sağlık hizmeti olmaktan çıkarak bir iş ve ticari sektör haline dönüşmüştür. Bu sektörün artık kendisini tükenmiş hisseden çalışanları doktor-hasta ilişkisinde sevgi potansiyeline izin vermemektedir. Bu durumun iki temel nedeni vardır: Birincisi tıp dünyasında çalışan insanlara daha eğitim aşamasındayken tıbbın bir bilim olduğu ve duygulara yer verilmemesi gerektiğinin öğretilmesidir. İkincisi ise doktor-hasta ilişkisinde profesyonel mesafenin öneminin vurgulanmasıdır. Doktorlar hastalarına kişilikleri ile ilgili yüzeysel bilgiler edinerek teşhisler koymaktadır. Onların yaşantılarını, aile, iş ve sosyal çevredeki pozisyonlarını irdelememektedir. Tıp, bilimin efendisi olmaya başladıkça kahkaha, inanç, sevgi gibi unsurlar hep geri planda kalmıştır. Halbuki Hipokrat'tan bu yana espri ve kahkahanın sağlığın temel kaynağı olduğu kabul edilmiştir. Patch Adams filmi mizah ile duygusallığı ustaca biraraya getirmesi, yaşanmış bir hayat hikayesinden alınması, didaktik ve duygusal öğeler barındırması, anlamsız ve dominant ilkeleri darmadağın eden ve insanı merkeze alan yaklaşımın somut hali olması nedeniyle görkemli bir filmidir. Adams'a göre mizah en iyi ilaçtır ve hastaları için öncelikle yapmak istediği tek şey onları gülümsetebilmektir. Patch Adams hastaların "hasta" olarak değil, "insan" olarak görülmesini

istemektedir (Dirim Tıp Gazetesi, 2008). Bu yönüyle Patch Adams filmi sağlık iletişimi açısından sağlık profesyonellerine ve sağlıkla ilgili bölümler okuyan öğrencilere farklı bir perspektif sunmakta, Robin Williams'ın eşsiz oyunculuğu ile de izlemeleri için önerilen filmler arasında en üst sıralarda yer almaktadır.

5. Sonuç

Sinemanın sağlık eğitiminde kullanılması konusunda önemli deneyim literatürde belgelenmiştir ve sinemanın gerçek kullanımının yalnızca bir kısmını temsil etmektedir. Bu yaklaşım için sağlam bir kanıt temeli geliştirilecekse, eğitimcilerin deneyimlerini paylaşmaya devam etmeleri gerekmektedir. Hastalıkların ve sağlık profesyonellerinin sinematik tasvirlerinden oluşan sürekli büyüyen kütüphane hemşirelerin, doktorların ve yardımcı sağlık profesyonellerinin eğitimine katılanlar için değerli bir kaynak olmaktadır (Darbyshire ve Baker, 2012).

Sinema eğitimi, özellikle profesyonellik ve etik gibi disiplinler arası konuların öğretilmesinde, empati ve ilişkisel becerilerin kazandırılmasında etkili bir yöntemdir. Tüm sağlık meslek kuruluşları ve tüm sağlık disiplinleri öğrenme deneyimlerini geliştirmek için sinema eğitimi uygulayabilir (Kadeangadi ve Mudigunda, 2019). Sinema filmleri aracılığıyla hastaların yaşadığı acı ve hissettiği korku sağlık personeli tarafından daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte film kahramanları rol model olarak da benimsenebilir.

Patch Adams filmi bunun en güzel örneklerinden birisidir. Patch Adams hayata renk katarak, kişilerarası süreçleri (iletişimi) öne çıkararak ve mizahı da kullanarak hastaları tedavi etmenin pozitif sonuçlar getireceğini ifade etmektedir. Bu yönüyle film sağlık iletişimine yönelik farkındalık sağlamada sinemanın kullanımına iyi bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca filmin gerçek bir hayat hikayesine dayanması da sağlık personelinin karşılaşılan zorluklar karşısında ideallerinden vazgeçmemesine yönelik somut kanıtların varlığını desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Akın BA, Yakıncı MC. (2013). Hastalık Konulu Anlatı Filmleriyle Tıp Eğitimi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 56: 208-217.
- Allen MP, Auld E, Logan R, Montes JH, Rosen S. (2017). Improving Collaboration among Health Communication, Health Education and Health Literacy. NAM Perspectives. Discussion Paper, National Academy of Medicine, Washington, DC.
- Biçermen, BD. (2021). Sağlık İletişimi Açısından Sinemanın Önemi ve HIV Pozitif Bireyler ile AIDS Evresinin Konu Edildiği Filmler Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurumsal İletişim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Blasco PG, Garcia DSO, Benedetto MAC, Moreto G, Roncoletta AFT, Troll T. (2010). Cinema for Educating Global Doctors: From Emotions to Reflection, Approaching the Complexity of the Human Being. *Primary Care*, 10(3): 45-47.
- Bonah C, Cantor D, Laukötter A. (2018). Health Education Films in the Twentieth Century (1st ed.), Boydell & Brewer.
- Bora, A. (2020). Cinema as a tool for Health and Risk Communication: Issues and Challenges. *Global Media Journal-Indian Edition*, 12(2).
- Çayırıcıoğlu, D. (2014). Sosyolojide Sinema Filmlerinin Eğitsel Araç Olarak Kullanılması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Darbyshire D, Baker P. (2012). A Systematic Review and Thematic Analysis of Cinema in Medical Education. *Medical Humanities*, 38 (1): 28-33.
- Das, A. (2022). Role of Cinema in Facilitating the Delivery of Medical Education. *SBV Journal of Basic Clinical and Applied Health Science*, 6(1): 25-27.
- Dirim Tıp Gazetesi, (2008). Patch Adams. Erişim Tarihi: 12/10/2023, Erişim Adresi: https://www.dirim.com/Dirim_2008-2_files/Sinema%3APatch%20Adams.pdf
- Fitchett RJ, Bhagavatheeswaran L, Dahab M, Haines AP, Edmunds WJ, on behalf of the Global Health Film initiative (2014). Founding of the Global Health Film Initiative. *The Lancet*, 383: 1296.
- Hans, SM. (2021). Contemporary Relevance of Health Communication: A Perspective. *International Journal of Creative Research Thoughts*, 9(6): 488-495.
- Holgado TC, Perdiguero-Gil E. (2011). Cinema and the Collective Dimensions of Disease. *Journal of Medicine and Movies*, 7(2): 44-53.
- Kadeangadi DM, Mudigunda SS. (2019). Cinemeducation: Using Films to Teach Medical Students. *Journal of the Scientific Society*, 46(3): 73-74.

- Kurt, Ş. (2018). Sinema İzleme Kültürü ve Toplumsal Gelişimi. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4: 23-38.
- McCormack L, Sheridan S, Lewis M, Boudewyns V, Melvin CL, Kistler C, Lux LJ, Cullen K, Lohr KN. (2013). Communication and Dissemination Strategies To Facilitate the Use of Health-Related Evidence. Evidence Report/Technology Assessment No. 213. AHRQ Publication No. 13(14)-E003-EF. Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality, USA.
- Okay, A. (2014). Sağlık İletişimi. 2. Basım, İstanbul: Derin Yayınları.
- Schiavo, R. (2007). Health Communication From Theory to Practice. First Edition: Jossey-Bass A Wiley Imprint, USA.
- Sharma, R. (2017). Communication: The Lifeline. *World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 3(9): 259-262.
- Umar BN, Mathew J. (2014). Film/Video Industries As Channels Of Communication And Development. *New Media and Mass Communication*, 21: 16-22.
- World Health Organization, (1998). Health Promotion Glossary. Geneva, Switzerland.
- World Health Organization, (2021). Health Promotion Glossary of terms 2021. Geneva, Switzerland.

Evlad-ı Fatihan'ın Romanı: Taş Yerinde Ağırdır 8

Salih Okumuş¹

Özet

Reşit Hanadan, Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı'nın yetiştirdiği önemli yazarlardandır. Hikâye ve romanlarıyla bilinir. Eserlerinde daha çok savaş, köy hayatı, sosyal problemler, geçim sıkıntısı, gurbet, cehalet, taassup ve eğitim gibi konuları ele alır. Sosyal gerçekçi bir bakış açısına sahiptir. Romanda kullandığı kişi ve mekânları yakın çevresinden seçer. Özellikle romanlarında tarihî olaylardan hareket ederek, son yüzyılda Türk'ün Rumeli'de yaşadıklarına ışık tutar. 2002-2013 tarihleri arasında üç cilt hâlinde yayımlanan "*Taş Yerinde Ağırdır*" roman üçlemesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlar'da yaşanan baskı ve şiddet olayları ile kitlesel göç hareketlerini konu alır. Romanda mekân çok geniş gibi görünse de olaylar, genelde Türklerin yaşadığı Prizren'e bağlı Mamuşa köyünde geçer. İlk iki ciltte sosyal yapının bozulmasına yer verilir. Son ciltte ise, büsbütün ümidi kırılan ve çaresizlik içinde kıvranan halkın Türkiye'ye göç etmesi anlatılır.

Amacımız "*Taş Yerinde Ağırdır*" roman üçlemesini tarihî gerçekleri de göz ardı etmeden, özellikle yazarın kullandığı olay, gerçek kişi, mekân ve tarihler üzerinden incelemektir. Ayrıca sosyal yapıyı bozmak için uygulanan çeşitli planlar ile baskı ve şiddet unsurları gösterilerek göç olgusu üzerinde durulacaktır.

1. Giriş:

Taş Yerinde Ağırdır, üç ciltlik bir seri romandır. Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı yazarlarından olan Reşit Handan'a aittir. Hanadan, uzun bir süre Tan gazetesinde edebiyat ve kültür sayfaları sorumlusu olarak çalışır. Gazete kapandıktan sonra öğretmenlik yapar. Yazdığı hikâye ve romanlarla Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı'nda önemli bir yere sahip olan Hanadan, gazetecilik yıllarında tanıdığı ve kendileriyle röportajlar yaptığı Fazıl Hüsnü Dağlarca,

1 Dr.Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Ordu. salihokumus@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7990-2469

Aziz Nesin, Ümit Yaşar Oğuzcan ve Tarık Dursun gibi Türkiye'den gelen şair, yazar ve sanatçılardan etkilenir.

Hanadan'ın edebiyata ilgisi çocuk yaşta başlar. Salihli'de kaldığı yıllarda okul sonrası sık sık şehir kütüphanesini ziyaret eder. Bilhassa roman ve hikâyelerden büyük bir zevk alır. İlk hikâyesi Tan gazetesinde yayımlanır. Diğer hikâyeleri Tan, Çevren, Çığ, Sofra ve Kuş gibi dergilerde okuyucusuyla buluşur. Yazar eserlerinde, toplumsal sıkıntıları, yeni neslin cehaletle mücadelesini, geçim sıkıntısını, gurbeti, kent hayatına özenen insanların çelişki ve hüsrانlarını, taassubu ve göç olgusunu işler. Hatta göç olgusu romanlarının ana konusudur da denilebilir.

Hanadan'ın ilk eseri olan *Yazgı*, 1982 yılında basılır. Yazar, bu eserde köy yaşamının gerçeklerini kendine özgü bir üslupla ele alarak dikkatleri üzerine çeker. 1985 yılında yayınlanan *Duygu Tutsağı* adlı ikinci öykü kitabı da köy-şehir arasında kalan insanları anlatır. Geçim sıkıntısı, cehalet ve taassup öne çıkar. 1989 yılında yayımladığı üçüncü hikâye kitabı Yıldızlı Ev ise, çocuk öykülerinin bulunduğu bir eserdir. (Okumus, 2021:501-508) 1987 yılında çıkardığı *Sel* romanı, Yugoslavya'da Türkçe yayımlanan ilk romandır. Yazar *Sel*'de, daha evvel hikâyelerinde ele aldığı köy hayatını daha geniş şekliyle yeniden ele alır. Bilhassa traktör imgesi üzerinden köylerde bir tepki olarak ortaya çıkan yeniliğe karşı olan mukavemeti işler. Hanadan'ın "*Sel*" romanı dışında, yine roman türünde kaleme aldığı ve birbirinin devamı niteliğinde olan bir de üçlemesi vardır. Bunlar, "*Taş Yerinde Ağır*" (2002), "*Başka Olur Rumeli'nin Harmanı*" (2003) ve "*Elveda Hüdavendigar Diyarı*" (2013) dır. Bu üçlemenin ana konusu göçtür. Balkanlar'da yaşayan Türkler ve Müslümanlar, Osmanlı buralardan çekildikten sonra çok büyük zulüm ve baskılara maruz kalır. Bu dönemde başlayan göçler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam eder. Romanda işlenen olaylar İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yaşanır. Ana mekân Mamuşa'dır. Yazar bölgede gerçekten yaşanmış olay, konu ve kişiler üzerinden tarihî gerçeklikleri de göz ardı etmeden, kendi hayal gücüyle birleştirip romana dönüştürür ve komünist rejimin Müslüman halk üzerindeki baskılarını anlatır. Amacımız adı geçen bu roman üçlemesini olay, kişi, zaman ve mekân unsurları bakımından incelemektir.

Taş Yerinde Ağır, üç cilt halinde yayımlanmış bir romandır ve Balkanlar'da yaşayan halkın çektiği sıkıntıları anlatır. Roman II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlar ve 1956 yılında biter. Geriye kırılmalarla da zaman zaman tarihî ve siyasi sürece yer verilir. Bütün Balkanlar'ı etkisi altına alan savaş, geride büyük bir tahribat bırakarak sonuçlanır. Cephe gerisinde yaşananlar, özellikle Türk toplumunun çektiği ağır sıkıntılar, acılar, askere alınan Türk gençleri üzerinden verilir. Savaştan sonra bölgede kurulan

Yugoslavya Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş sancıları, Müslüman vatandaşları da derinden etkiler. Romanda öne çıkan köy hayatı, baskı ve şiddetin yol açtığı göç, yeşil yol ve toprak reformu gibi gerçek hayatta uygulanan devlet planları üzerinde anlatılır.

Bilge Ercilasun *Bir Vatan Kaybettiler* adlı kitabında Reşit Hanadan'ın eserlerine de yer verir. Burada serinin üçüncü cildi olan *Elveda Hüdavendigâr Diyarı* adlı eserin özetini verdikten sonra göçe maruz kalan Türklerin yaşadıkları sorunlara ve verdikleri mücadeleye dikkati çeker (Ercilasun, 2020:331-332). Ercilasun, *Türk Romanında Kosova'dan Bir Ses: Reşit Hanadan* adlı makalesinde de, Türklerin yaşadığı sorunları şöyle sıralar:

“Romanlarda Balkanlarda yaşayan Türklerin durumu ve problemleri ele alınmaktadır. Bunlar nüfus, Türkçe eğitim, göç, kimlik bilinci, çağdaşlık konusu diye sıralanabilir. Türkiye'ye bakışlarından ve Türkiye'nin durumundan da söz edilmektedir. Siyasi olaylar, Türk düşmanlığı, Sırpaların ve diğer etnik grupların Türklere yaptığı eziyetler ve zulümler anlatılır (Ercilasun, 2022:31)

1941 yılının Nisan ayında Balkanlar Alman, İtalyan, Macar ve Bulgar orduları tarafından işgal edilir. Savaş birçok Balkan ülkesini etkiler. Yugoslavya Hitler tarafından işgal edildiği günlerde büyük toprak ağaları, fabrika sahipleri ve zenginler var olan düzenin muhafazası için Kral'ın yanında mücadele ederken, işgalcilere ve aynı zamanda kapitalist düzene isyan bayrağını açan Tito'nun etrafında da yoksul sınıfı oluşturan köylüler ve işçiler birleşir. Eski düzene karşı adil bir düzen olarak gördükleri sosyalizmin rüyasıyla silaha sarılırlar. Faşizme karşı canlarını ortaya koyup büyük bir mücadeleye tutuşurken kendilerine, halklarına ve ülkelerine vaat edilen özgürlük, barış, kardeşlik ve birlik içerisinde yaşayabilecekleri günleri hayal ederler. İki taraf arasında acımasız bir savaş yaşanır. Bu savaş ölüm kalım savaşıdır. Savaşın ardından Tito'nun önderliğinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulur, ancak iç karışıklıklar 1946 yılının sonuna kadar devam eder.

1941 yılının Nisan ayında Sırbistan işgal edilince Kosova'nın çok büyük bir bölümü İtalyanların eline geçer. İtalya, Kosova'yı Arnavutluk'a katar ve sivil idareyi Arnavutların eline bırakarak Büyük Arnavutluk'un oluşmasına imkân verir. Ancak 1943 yılının Eylül ayında İtalya bölgeden çekilir ve bu boşluğu Almanlar doldurur. Bu durum da pek uzun sürmez. Almanlar da peş peşe aldıkları yenilgiler nedeniyle bölgeden ayrılırlar. Kosova 1944 yılının sonunda komünist partizanların eline geçer. Sağcı Arnavut Balistler, komünist Partizanlar'a karşı savaş açsalar da partizanlar karşısında tutunamaz, 1945 yılının sonlarına doğru teslim olmak zorunda kalırlar. Büyük Arnavutluk düşüncesi de böylece son bulur.

Savaş biter ve iç karışıklıklar sonuçlanır. Kosova, Yugoslavya içerisinde kalırken bağımsızlık ümidi tamamen son bulur. Kosova'nın özgürlük talebi karşılanmaz ve muhtariyetle iş geçirilir. Yıllardır bu topraklar için savaşmalarına rağmen, Müslümanlar maalesef kendi kaderlerini tayin etme hakkına yine sahip olamaz. Sosyalist düzende umdukları hiçbir şeyi bulamamak onlarda büyük bir hayal kırıklığı meydana getirir. Vaat edilenlerin hiçbiri gerçekleşmezken maddi, manevi büyük kayıplar yaşanır. Savaş sırasında eşini, evladını, kardeşini kaybedenler, geçim kaynaklarını da sosyalist düzene teslim etmek zorunda kalır. Yeni düzen onlara bekledikleri huzuru getirmez. Roman boyunca bu hayal kırıkları çeşitli şekillerde ortaya konur.

Yazar romanda bilinen gerçeklerden kendisine göre bir kurmaca âlem yaratır. Roman dünyasını olay, şahıs kadrosu, zaman, mekân bütünlüğü içerisinde ve bir plan dâhilinde oluşturur. Romandaki mekânlara bakıldığında bu mekânların Balkan coğrafyasından seçilmiş gerçek mekânlar olduğu görülür: Priştine, Mamuşa, Bosna Hersek, Belgrad, Hırvatistan, Slovenya, Drina Köprüsü, Yakova, Sarayova, Kruşa, Zeniça. Zaman unsuru açısından ise romanda verilen tarihlerle anlatılan olayların gerçek, yaşanmış tarihî olaylardan esinlendiği anlaşılır. Yazar zamanda yer yer geriye dönüşler yaparak da olay örgüsünü kurgular.

Roman kurgu açısından tarihî bir gerçeklik üzerine kuruludur. II. Dünya Savaşı ve sonrasında Balkanlarda yaşanan olaylar romana konu edilir, bu olaylar belli bir sıra içerisinde anlatılır. Hanadan "II. Dünya Savaşı", "1941 Nisan ayı", "II. Dünya Savaşı'ndan bir yıl sonra", "1950 yılı", "15 Mayıs 1951" gibi ifadelerle hem olayların gerçek tarihlerine işaret eder hem de geçmişle/tarihle kurduğu ilişki üzerinden eserini inşa eder ve zaman unsurunu buna göre şekillendirir. Bazen de çeşitli zaman kırılmalarıyla olayların geçmişle bağlantılarını göstermeye çalışır. Yazar böylece zaman, mekân, olay ve şahıs kadrosu açısından bilinen tarihî gerçeklikten faydalanarak kendisine itibari bir âlem oluşturur. Bu âlemden gerçek dünyanın yansımalarını bulmak da mümkündür. Özellikle romanda geçen bazı kişilerin gerçek hayattaki karşılıkları asla tesadüf değildir.

Romanın üç cildine de bakıldığında hâkim bakış açısı ve III. tekil kişi anlatıcının kullanıldığı görülür. Anlatıcı her şeye hâkimdir. Şahısların iç dünyalarında yaşananların tamamını bilir. Geçmiş ve geleceklerine hâkimdir. Ayrıca romanda tek bir vak'a zinciri vardır. Vak'a türü I. tip vakalara örnektir.

Yazarın romanda oldukça sade bir dil kullandığı söylenilebilir. Tasvirler az yer verilirken genellikle kısa cümleler tercih edilir. Daha çok olaya bağlı bir anlatım bulunduğundan fiiller sıklıkla kullanılır. Bu da romana bir hareketlilik

kazandırır. Yoğun olarak Mamuşa çevresinde geçen romanda yazar, çok sayıda kişiyi küçük bir yere toplayarak bu insanların arasındaki yoğun ilişkiye dikkati çeker. Zaman zaman da geriye dönüşler yaparak anlattığı zamanla geçmiş arasında bağlantı kurmaya çalışır.

Taş Yerinde Ağırdır roman serisini daha iyi anlamak/anlatmak ve analiz edebilmek için öncelikle romanın kısa bir özetini vermek yerinde olacaktır:

II. Dünya savaşı Balkanlar'da sınırları yeniden değiştirir. Savaşın ardından Yugoslavya Krallığı yıkılarak yerine Tito'nun önderliğinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulur; ancak iç karışıklıklar 1946 yılının sonuna kadar devam eder.

Romanın ana kahramanı Murat terhis olarak memleketine geri döner. Yolda savaşın arkada bıraktığı tahribata şahit olur.

Yugoslavya'da kurulmaya çalışılan yeni sosyalist sistem kısa zamanda köylere kadar teşkilatlanır. Mamuşa'da; savaşta yaralanıp köye geri dönen ve bir zamanlar Bakkal Hamdi gibi zenginlerin yanında yanaşmalık yapan Çavuşoğlu, İl Yönetimi tarafından Köy Kurulu Başkanlığına atanır. Çavuşoğlu'nun ilk işi, Mamuşa köyünün zenginlerinden Bakkal Hamdi'yi, yabancılarla iş birliği yaptığı gerekçesiyle tutuklayıp cezalandırmak olur. Konaşım zorla alarak kurul binası hâline getirir. Savaş sırasında büyük yararlılık gösteren Murat da Köy Kuruluna seçilir. Murat Çavuşoğlu'nun kanunsuz, adaletsiz hareketlerine engel olmaya çalışan biri olarak karşımıza çıkar.

Savaş geride derin izler bırakırken halkı fakirlik ve yoksulluğa mahkûm eder. Rejimin baskı ve şiddetle insanları sindirme isteği büyük bir korkuya dönüşerek topluluklar arasında yayılır. Molla İdris hapisbanede ölüyor. Tutuklanan diğer Arnavutlar'ın mahkemeleri başlar.

Zorlu kış hızlı geçer, köyde tarla bahçe işleri başlar. Murat da ailesine yardım etmek için işlerin ucundan tutar. Savaşa gidenlerden birkaçı daha geri döner. Hoca Efendi'nin İslamî fikirleri yeni yönetimin uygulamalarıyla çeliştiği için dikkatleri üzerine çeker. Hasat mevsimi gelip çatar. Mahsulün bol olması ve fiyatların giderek yükselmesi köylünün yüzünü güldürür. Ancak hükümetin emriyle köylünün buğdayına el konur. Vermeyenler cezalandırılır.

Bu duruma çok üzülen Murat, kendisini sorumlu tutmaya ve vicdan azabı çekmeye başlar. Artık kendisi de bu zulüm makinesinin bir parçası olmuştur. Başta Hoca Efendi olmak üzere halkın çoğu durumdan rahatsız olur. Murat sözcü olarak şehre gider. Ancak bir sonuç alamaz. Hatta istenen miktardaki vergiye henüz ulaşamadığı için köyde yeni vergiler toplanacağı ve yeni bir liste hazırlandığından habes edilir. Bu haber köyü karıştırır. Murat partiye girdiğine

pişman olur. Pişmanlığımı “İki buçuk yıl boşuna savaşmışım” cümlesi ile dile getirilir.

Köylü rahatsızlığını dile getirmek ve yetkililerle görüşmek için şebre gider. Hoca Efendi'nin başkanlığındaki heyet, İl Komite Başkan Yardımcısı Yelena ile görüşür. Yelena, Çavuşoğlu'nun yaptıklarının az bile olduğunu söyleyerek onları kovar. Oradan müftülüğe ve savcılığa geçerler. Ülkede genel durumun pek parlak olmadığı, daha kötü durumda olan yerlerin bulunduğu anlaşılır. Şehirden eli boş dönerler.

İkinci cilt, 1948 yılının ilkyazı ile başlar. Mart ayının sonunda yağın kar, yaz hazırlıklarını engeller. Zorlu kış, kurak havayla devam eder. Halkı umutsuzluğa düşüren iklim değişikliği insanları korkutur. Ramazan ayı bereketiyle gelir. Ancak komünist rejim hasadın zamanında yapılmasını engellediği gerekçesiyle ramazan etkinliklerini yasaklar, camiyi basar. Ayrıca kamu ve özel alanlarda kadınların başörtüsü takmasını yasaklar. Çavuşoğlu'nun dağıttığı öşür listesi ve istenen ürün miktarı halkın bayramını zehreder. Çünkü istenen miktar üretimden fazladır. Yeni öşür listesi halkı isyana sevk eder. Bakkal Hamdi, bu isyanın Çavuşoğlu'nun aleyhine dönüşmesi için ürün miktarı tespit komisyonunun kurulmasında ısrar eder. Tespit komisyonunu kararı kavgayı daha da büyütür. Yelena ile görüşmeye giden Murat, beklemediği gelişmelerle karşılaşır. Yelena, öşür miktarında indirim yapmaz, hatta cinsel arzularını tatmin etmek üzere Murat'ı sıkıştırır. Karşılık bulamayınca da kılıçlar çekilmiş olur.

Bu arada Tito-Stalin arasındaki kriz ve nüfus sayımlarında Kosovalı Türklere yapılan oyunlar etrafta konuşulmaya başlar. O sıralarda devletin uygulamaya koyduğu kolektivizasyon politikaları da köye kadar ulaşır. Köylü kolektivizasyona sıcak bakmaz.

Eylül ayı gelince herkes vergisini devlete teslim eder. Buğdayı az olan vergiyi denkleştirebilmek için başkasından borç alır. Bu borç teslimatı sırasında Çavuşoğlu ve adamlarının, köylünün arta kalan buğdayını tekrar köylüye sattıkları ortaya çıkar. Çavuşoğlu ve adamları ile köyün ileri gelenleri arasında başlayan çatışma kavgaya döner. Hoca Efendi ve Murat'ın babası Arif Ağa tutuklanır. Köyde olaylar kontrolden çıkar. Halk meydanı doldurur. Çavuşoğlu da İl Komitesine haber yollar. Yelena adamlarıyla köye gelir. Halkı dağıtıp onları kıskırttığı gerekçesiyle Murat'ın tutuklanmasını emreder. Öteden beri Murat'ta gözü olan Yelena, Murat'ın elini kolunu bağlatıp zorla ona sahip olur. Arif Ağa'ya da oğlunu ve kendisini kurtarmak istiyorsa kolektivizasyonu kabul ettiğini beyan eden dilekçeyi imzalamasını söyler. Murat'a da babası ve Hocaefendi'nin hayatının kendisinin ellerinde olduğunu söyleyerek onu zor durumda bırakır. Arif Ağa kolektivizasyona katılım dilekçesini imzalamak zorunda kalır. Bu olaydan sonra Murat, Köy Halk Kurulu'ndan ayrılır.

Kısa zamanda Arif Ağa'nın kolektivizasyon dilekçesini imzaladığı haberi köyde yayılır. Yaşananlardan korkan köylüler, birer birer kolektivizasyonu imzalayıp bütün mülklerini devlete ve halkın ortak sermayesine devreder. Bazı köylüler ise, bütün ceza ve işkencelere rağmen direnerek bu anlaşmaya yanaşmaz. Köy, kışa açlık ve üzüntü içerisinde girer.

Üçüncü cilt, 1950 yılı ile başlar. Bölgede durum oldukça kötüleşir. Bazı yöneticiler duruma müdahale etseler de bir faydası olmaz. Kolektif çalışma düşüncesi amacına ulaşmaz. Herkes eski günleri arar. Çavuşoğlu'nun zulmü devam eder. Öşür miktarını karşılayamayanlar dövülür, korkunç işkencelere maruz kalır. Köyde açlıktan can verenler olur. Çaresiz geride kalanlar da kolektivizasyona katılır. Murat köyedeki olumsuzlukların son bulması ve Hoca Efendi'nin cezaevinden çıkarılması için Yelena'nın yanına gider. Yelena kendisiyle birlikte olması karşılığında Murat'ın teklifini kabul eder. Hoca Efendi'nin serbest bırakılması köyde büyük bir sevinç yaratır.

1951 yılında Kosovalı Türkler, Kosova Sosyalist Özerk Bölge Meclisi Ulusal Konseyi'nin kararıyla azınlık statüsü kazanırlar. Bu durum Sırp tarafından desteklenirken Arnavut milliyetçilerinin hoşuna gitmez. Artık radyolarda Türkçe yayınlar da başlar. Türk çocukları kendi dillerinde eğitim alır. 1951 yılının 1 Nisan tarihinde Mamuşa'daki yeni okul binasının avlusu süslenerek törene hazır hâle getirilir. Her tarafa Tito'nun fotoğrafları ve sloganlar asılır. Halk coşku içinde horonlar teper, türküler söyler.

Bir tarafta olumlu bazı gelişmeler olsa da köyde değişen bir şey yoktur. Halk zorla kolektivizasyona katılmış, ürettiği bütün ürünler elinden alınmış ve Çavuşoğlu'nun dağıtacağı erzağa muhtaç bırakılmıştır. Ancak Çavuşoğlu çeşitli bahaneler ve keyfi kararlarla erzak dağıtmaktan vazgeçip köylüyü açlıkla terbiye etmek istemesi, kavgayı daha da derinleştirir. Murat bu durumu Yelena ile görüşmek üzere şehre gider. Ancak Yelena'yı bulamaz. Kendisini ziyarete geldiğini öğrenen Yelena, bunu fırsat bilir, derhal Murat'ı görmek için köye gelir. Murat köyde olup bitenleri ona anlatır. Hep birlikte köyü dolaşırlar, köylünün ve ovanın içler acısı hâli Yelena'yı düşündürür. Çavuşoğlu'nu defetme zamanının geldiğini anlar.

Yelena Murat'la daha yakın görüşmeye başladıktan sonra çok değişir. Sosyalist değerleri benimsemeyen herkesi, yok edilmesi gereken bir düşman gözüyle görmekten vazgeçer. Hatta bunun çok büyük bir hata olduğunu farkına varır. Yelena'ya olan ilgisinden dolayı onu gizlice takip ettiren Nikola köyde olan biteni ve Murat'la arasında geçenleri de öğrenir. Yelena ile arası açılan Çavuşoğlu artık Nikola'nın yanında yer alır. Bu arada Murat'ı da takip ettiren Nikola, Murat'ı da intikam alınacaklar listesine alır.

Gelişmeleri takip etmek için zaman zaman rejim tarafından bölge toplantıları gerçekleştirilir. Toplantıda Prizren genelindeki durum da değerlendirilir. Siyasi ve ekonomik gidişatın hiç de iyi olmadığı, üretimde ciddi düşüşler yaşandığı belirtilir. Vatandaşlar arasındaki huzursuzluğa ve adaletsiz uygulamalara dikkat çekilir. Daha büyük olayların çıkmaması için önlemler alınması tavsiye edilir. Nikola tüm bu sıkıntıların sorumlusu olarak Yelena'yi gösterir. Ancak Komite Başkanı Pavle böyle şeyleri her yerde duydukları için üzerinde durmaz. Nikola hayal kırıklığına uğrar ve Yelena'dan intikam almayı planlar. Yelena'nın odasına Stalin taraftarı olduğuna dair bir dosya bıraktırır. Arama sonucunda dosya odada bulunur; Yelena tutuklanarak cezaevine gönderilir. Yerine Demuş atanır. Nikola karşılıksız aşkının intikamını alır. Bu Nikola'nın Yelena'ya yaptığı ilk kötülük değildir. Daha evvel eski sevgilisi Marko'yu Gestapo denilen Alman gizli servisine yakalatarak Marko'nun işkenceyle öldürülmesine neden olmuştur.

Bütün bu yaşananlar karşısında artık çileden çıkan Murat, Belgrad'a gitmeye karar verir. Savaştaki komutanlarını bulup onlardan yardım almak niyetindedir. Burada bazı tanıdıklardan yardım alarak Tito'yla görüşmek için çabalar. Bu sırada Yugoslavya'dan bir heyetin Türkiye'ye resmî ziyarette bulunacağı haberi köyde dolaşmaya başlar. Bu haber Türkiye'ye göç etmek isteyenleri umutlandırır. Köyde Çavuşoğlu'nun eziyetleri devam eder.

Ülke genelinde yaşanan baskı ve şiddet olayları, adaletsiz uygulamalar protestolara neden olur. Köylü temsilcilerin Belgrad'a giderek mevcut politikaya karşı büyük bir protesto hazırlığında olduğu duyulur. Murat da protestocuların arasına karışıp Tito ile yapılan görüşmelere katılır. Konuşmacılar savaştan önce kendilerine çeşitli hak ve özgürlükler vaat edildiğini, ancak şimdi adaletsiz uygulamalarla malları ellerinden alındığı, baskı ve şiddet gördüklerini anlatırlar. Taşrada yaşanan bu durumdan yetkililerin pek haberdar olmadığı anlaşılır.

Tito bir ara ön sıralarda oturan Murat'la konuşur, ona nereden geldiğini sorar. Murat Kosova'dan gelen bir Türk olduğunu söyler. Tito, Türkler için şerefli, özgürlüğün kıymetini bilen, hak ve adalete değer veren bir millet olarak bahseder ve Atatürk'ü de över. Görüşmeden sonra protestocular da otobüslerine binip geri evlerine geri dönerler.

Murat Kosova'ya dönmeyen Türkiye Büyükelçiliği'ne gider. Büyükelçi kendisine yakınlık gösterir. Murat, Büyükelçi'ye her bakımdan köylünün zor durumda olduğunu ve bu gidişata daha fazla dayanamayacağını anlatır. Büyükelçi kendisini gizli görevli olabileceği şüphesiyle takip ettirir. Murat ertesi gün trenle evine döner. Herkes onu sevinçle karşılar. Tito'nun kolektivizasyon ile ilgili Murat'a söyledikleri âdeta bir ümit ışığı olarak köye yayılır.

Çavuşoğlu da olanlardan haberdardır. Gazetede Murat'la Tito'nun fotoğraflarını görür. Kolektivizasyonun kalkacağı haberi onu çok sinirlendirir. Görüşmek için Nikola'nın yanına gider. Nikola da olanları doğrular. Hatta Murat'ın Tito'yla görüştüğünü ve Türkiye Büyükelçiliğine gittiğini ekler. Birkaç gün sonra Murat'ı görüşme bahanesiyle yanına çağırıp sorgular.

1953 yılının başlarında Türkiye-Yugoslavya-Yunanistan arasında dostluk antlaşması imzalanır. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de resmî ziyaret için Yugoslavya'ya gelir. 5 Mart 1953 tarihinde Stalin ölür. Bu haber bütün dünyada bomba etkisi yapar. Stalin'in baskıcı politikasından bunalan insanlar sokaklara dökülür, şenlikler düzenlenir. Bu beklenmedik olaydan sonra Tito kafasındaki plâni uygulamaya koyar ve toprakları sahiplerine iade eder. Öşür vergisi de kaldırılır. Halk artık büyük bir istekle çalışmaya başlar. Ekin tarlaları sarı, başaklar tamamıyla dolgundur.

Türkiye ile Yugoslavya arasında serbest göç anlaşması imzalanır. İsteyen malını mülkünü satıp Türkiye'ye gidebilecektir. 1954 yılının başlarında ilk göç hareketi başlar. Kendisi de Türkiye'ye göç etmiş olan ve eskiden bu köyde fırın işleten Yakovalı İbrahim, göç için neler gerektiğini ve sürecin nasıl işleyeceğini halka anlatır. 1955 yılının Nisan ayı sonlarına doğru göç hazırlıkları başlar. Belgrad'taki Türk Büyükelçiliğinden göç belgesini alan köyde neyi var, neyi yoksa satışı çıkarır. Mamuşa dışından bu arazilere talip olanlar, burada Türkçeyi öğrenip göç etmenin yolunu arar. Bu sırada Çavuşoğlu da Nikola'nın talimatları doğrultusunda zulmünü artırır. Nikola'nın amacı bu toprakları Türklere temizlemektir. O yüzden herkesin göç etmesini ister. Göç edeceklerin mallarını devretmek için ödedikleri paranın yarısı vergi olarak ellerinden alınır. Halktan vergi borcu olmadığına ve üzerlerinde mal mülk kalmadığına dair belge istenir. 1956 yılının sonbaharında aylık vakti gelip çatar. Köy meydanı ana baba gününe döner. Kafile, çiseleyen yağmur altında yola koyulur.

2. Hüdevendigar Diyarında Türk'ün Dramı: “Taş Yerinde Ağırdu”:

Taş Yerinde Ağırdu, üç ciltten oluşur, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya'da kurulan Sosyalist düzeni ve bu düzenin ortaya çıkardığı olumsuz durumları ele alır. Bölge halkları kendilerine özgürlük verileceği, refah ve adalet içinde birlikte yaşayacakları düşüncesiyle savaşa iştirak eder. Ancak savaştan sonra kurulan sosyalist düzen maalesef halkın beklentisinden çok uzak kalır hatta halka ulaşamaz. Halk komünist idare ile hiçbir zaman anlaşamaz. Bu düzen; vermekten ziyade hep alan, halkı yok sayan, onları canından bezdiren bir uygulamadan ileri gitmez. Bu düzende âdeta başlar ayak, ayaklar da baş olur.

Romanın son cildine bakıldığında gerçekte öne çıkarılan konu “göç” olgusudur. Yazar bu kavrama son ciltte değinse de önceki ciltlerde okuyucuyu duruma hazırlamıştır. Komünist düzenle birlikte halkın başına o kadar iş getirilir ki, halka göç etmekten başka bir tercih bırakılmaz. Maddi manevi büyük kayıplar yaşayan halk, zaman zaman bu zorbalıklara dirense de yapılanlar artık dayanılmaz bir noktaya ulaşır. Zulüm sadece erkeklerle kalmaz, kadınlara ve çocuklara da aynı eziyetler yapılır. Komünist yöneticiler halkın kutsalına da saygı göstermez, kadınların başörtülerini yasaklayarak halkın inançlarına da savaş açar. Sosyal barışı yıkmayı hedef alan zihniyet, aslında Türklerin bu topraklardan ebediyen gitmelerini arzulamaktadır. O yüzden göç konusu Balkanlar’daki Türk varlığının yok edilmesi yönündeki planlı bir çaba olarak dikkatimizi çeker.

Komünist idareciler kendilerinden başka hiç kimseyi tanımaz. Karşı çıkanlara da en ağır cezalar verilir. Kendileri bolluk, zevk içinde yaşarken halk fakirlik, sefalet içinde yaşar. Her ne kadar sosyalist düzende sınıfsal farklılıklar yok gibi gözükse de yazar romanda bize bu düzenin insanları nasıl ayırdığını, çeşitli sınıflar yaratarak aralarındaki farkı özellikle göstermeye çalışır. Köyde yaşayan halkın görevi âdeta şehirde yaşayan insanları doyurmaktır. Köylünün kendi ihtiyacı olmasına rağmen ellerinde ne varsa alınıp şehirdeki insanlara gönderilmesi büyük bir eziyet ve adaletsizliktir.

Üç cilt boyunca yazar Kosova’nın Prizren şehrinin Mamuşa köyünden yola çıkarak Balkanlar’ın hemen hemen bütün bölgelerinde halkın çektiği sıkıntıları, sefaleti, sosyalist düzenin eziyetlerini, komünist idarecilerin hiçbir kutsala saygı duymadan halka uyguladığı en ağır uygulamaları anlatır. Özellikle Müslüman ve Türklere karşı sürekli artan baskı ve şiddet olayları, mallarının ellerinden alınması, sosyal yapının bozulmasına ve göçlere neden olur. Son ciltte bu en zalim uygulamalar karşısında elinden bir şey gelmeyen “evladıfatihan” artık çok sevdikleri Hüdavendigâr diyarını terk ederek Türkiye’ye sığınmak zorunda kalır.

Roman tematik açıdan incelendiğinde, savaş, köy hayatı, din, imam-öğretmen çatışması, dil, cinsellik ve göç konularına da değinmektedir.

Eser II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından başlar. Savaşın geride bıraktığı yıkım, arka plandaki devletin kalkınma hamleleri bir fon olarak verilir. Roman boyunca devletin bütün kurumlarıyla toplum üzerindeki baskıları işlenir. Öşür vergisi adı altında köylünün elindeki mahsulün yarısı alınır, vermeyenler cezalandırılır. Bu çerçevede yeşil plan ve toprak reformu gibi bazı programlarla Türk ve Müslüman halkın elindeki verimli topraklar alınarak halk göçe zorlanır. Romanın üç cildinde savaş, savaş sonrası halkın

durumu, komünist rejimin getirdikleri ve en sonunda da göç olgusuna yer verilir.

Savaştan sonra yaşananlar, sosyalist rejimin halkı kandırıldığına açık bir delil niteliğindedir. Başta bizzat savaşa katılanlar ile ilk dönemde rejime destek olanlar büyük pişmanlık içerisinde. Romanın kahramanı Murat da gördükleri karşısında çok üzgündür, büyük bir şaşkınlık yaşar. Hatta boşuna savaştığını düşünmeye başlamıştır. Hiçbir şey kendilerine söylenen gibi olmaz. Ölenler, en azından güzel günlerin geleceği umuduyla ölmüştür. Kendilerine ise koskocaman hayal kırıklıkları kalmıştır. Murat'a göre savaş insanları perişan etmiş, oğullarını elinden almakla kalmayıp herkesin arasına fitne fesat sokmuştur (Hanadan, 2003:110). Romanın kişilerinden Fahrettin de aynı düşüncelyi şu şekilde ortaya koyar:

“-Oyun işte Murat. Hem de ne oyun. Sayında bizim de milliyetimizi ortaya atıp söylemek bizim de hakkımız olmalıydı. Öyle değil mi? Ne için savaştık biz kellelerimizi koltuğumuzun altına alarak. Hakkımız hukukumuz için. Eşitlik, birlik ve beraberlik için... Ama şimdi, bizimle, Kosova'daki Türklerle kalleşe sine bir oyun oynadılar. Birileri her nedense buralardaki Türk varlığından hoşlanmıyorlar Murat. Bütün mesele bu.” (Hanadan, 2003:177).

Romanda II. Dünya Savaşı sonrasında Mamuşa'da yaşanan olaylar anlatılır. Köylüler arasındaki ilişkiler, gelenekler, ekin-biçin işleri ele alınır. Mamuşa, Türklerin yaşadığı bir köydür. Köy halkı genellikle çiftçilikle uğraşır.

Romanda köy hayatını olumsuz etkileyen en önemli gelişmenin kolektivizasyon olduğu vurgulanır. Halk eski günlerini arar. Kolektivizasyon ellerinde olan her şeyi alır. En ağır uygulamalarla halk aç bırakılırken çeşitli baskı zulümlerle de canından bezdirilir. Romanda yer alan şu satırlar halkın durumunu tüm çıplaklığı ile gözler önüne serer:

“Mandıranın avlusu kadınlı erkekli insan kalabalığından ana baba gününe dönmüştü. Kadınlardan kimisinin elinde, kimisinin kucağında küçük çocukları vardı. Çocuklar bir deri bir kemik kalmışlardı. Üstleri çıplak olanların kaburga kemikleri sayılabiliyordu. Aç oldukları her hallerinden belli olan çocuklar ağlayıp sızlıyorlardı.” (Hanadan, 2013:91)

Kolektivizasyondan sonra şartlar giderek ağırlaşır, üretim oldukça azalır. Halk öşür vergileri yüzünden açlık ve sefalet çekmeye başlar. Her zaman olduğu gibi olan yine köylüye olur. Çavuşoğlu gibi yöneticiler bu yokluktan zerre kadar etkilenmez. Onların evleri dolu, sofraları zengindir. Zevk sefa içinde yaşarlar. Çavuşoğlu ve arkadaşları sürekli içki sofraları kurarken,

halktan topladıkları öşürün bir kısmını da kendilerine ayırır. İl yöneticilerinin payı da ayrıca teslim edilir.

Köylünün hâli içler acısıdır, her gün biraz daha kötüye gider. Kolektivizasyondan sonra ise büsbütün bozulur. Aslında ülkede yaşanan, daha doğrusu Türk ve Müslüman bölgelerindeki bu zorlukların komünist idareciler de farkındadır, hatta bunların bir kısmı öz eleştiri de bile bulunur. Bu eleştiriler bölge raporların bile yansır. Ancak yine de olumlu bir gelişme olmaz. Üretim düşer, sorunlar her gün biraz daha artar. Üst düzey bir yönetici olan Pavle'nin bu konuyla ilgili tespitleri şöyledir:

“Bu kolektivizasyon süreci yanlış bir uygulama yoldaşlar... Bu sorunlar, yöneticilerin zayıflığından çok, bu sürecin sakatlığı ve çarpıklığından kaynaklanıyor. Bu görüş, YKP Merkez Komitesi'nin de görüşüdür aynı zamanda yoldaşlar. Hani söylemek zor geliyor ama, bu kolektivizasyon belimizi büktü, bitirip tüketti ülkemizi, insanlarımızı. Üretim sürecini mahvetti. İnsanlardaki çalışma motivasyonunu öldürüp yok etti. Bildiğiniz gibi üretimde üç yıldır büyük bir düşüş yaşıyoruz. Beğenmediğimiz o öşür dönemini mumla arar olduk. Utanmasak hem lağvedeceğiz bu saçma kolektivizasyonu ya, hatamızı hemen kabullenmek de zor geliyor nedense. Bir süre daha sineye çekeceğimiz belli. Ama yoldaşlar sizden ricam, bu söylediklerimin şimdilik burada bir sır olarak kalması...” (Hanadan, 2013:181)

Tito da protestocularla yaptığı görüşme sırasında aynı öz eleştiri yapılarak ülke koşullarına aykırı ve ters olan kolektivizasyon sürecinin kaldırılacağını müjdeler. Ancak kolektivizasyonun kaldırılması köylüye bir fayda sağlamaz. Köylü kendi topraklarına sahip olmayı arzu eder. Az da olsa kendi başına ekip biçme bileceği, ürününü satabileceği bir toprağa sahip olmayı eski düzenden iyi görür:

“(...) Bu yasaya göre, köylüye iade edilen topraklar aslında sahip oldukları toprakların belki de sadece dörtte biri büyüklüğündeydi. Devlet, toprakları iade ediyorum derken aslında kendilerini bir kez daha kandırmış oluyordu. Ancak yapabilecekleri bir şey yoktu. Yine de öncesine göre şimdiki durumları çok daha iyi ve elverişli sayılırdı. Ellerinde az da olsa, ekip biçebilecekleri, dolayısıyla da geçimlerini sağlayabilecekleri kendi toprakları, topraklarını işlerken sabana koşabilecekleri öküzlerle atları, sağabilecekleri, gerektiğinde etlerinden yararlanmak için kesebilecekleri küçük ve büyük baş hayvanları vardı. Bütün bunlardan anlaşılıyordu ki, aslında devlet onları, ölümünü gösterip sıtmaya razı etmiştir” (Hanadan, 2013:380)

Murat'a göre amaç köylüyü köle durumuna düşürmektir. Kolektivizasyonun kalkması da köylünün lehine olmaz. Halkın üzerindeki

ağır uygulamalar devam eder. Halkın artık dayanacak gücü kalmaz. Ağır yükümlülükler altında ezilen halk çareyi göçte bulur.

“Halkın artık bu zulme ve teröre dayanacak mecali kalmamıştı. Gecenin geç vakitlerinde kapılarına dayanan yerel yöneticilerle milislerin yüreklerine saldıkları korku, karıları ve çocuklarının önünde maruz kaldıkları her türlü hakaret, dayak ve işkence, yapılan tutuklamalar esnasında düzenlenen uyduruk suçlamalar gereğince çıkarıldıkları mahkemelerde çarpıtıldıkları cezalar korkunç boyutlara ulaşmıştı. Tutuklanıp mahkemeye çıkarılanların sayısı o kadar çoktu ki, mahkemeler artık gece de çalışıyor, tutuklananlar aşağı yukarı hepsi hapis cezasına çarpıtıldıklarından hapishanelerde mahkumlara yer bulunamıyordu.” (Hanadan, 2013:412)

Romanda işlenen konulardan biri de dindir. Müslüman Türk olan Mamuşa halkı komünist rejim tarafından sürekli baskı altında tutulur. İnançlarına saldırılır. Kadınların başörtüleri yasaklanır. Çeşitli uygulamalarla dinî inançların yerine getirilmesi engellenir. Özellikle Çavuşoğlu gibi yöneticiler ezan sesinden bile rahatsız olur. Ramazan’da top atılmasına izin verilmez. Köyün önderi ve dinî lideri konumunda olan Hoca Efendi halkın gözünü korkutmak için şiddetle cezalandırılır. Yönetim Çavuşoğlu gibi maşalar vasıtasıyla halkın üzerinde baskı kurup onları sindirmeye çalışır. Özellikle dinin emrettiği barış, adalet, hoşgörü gibi kavramları göz ardı eden zihniyet, aslında bir nevi İslam dinine savaş açar. Müslüman Türk halkını kendi topraklarından göçe zorlamak için her gün yeni bir oyun oynanır, baskı ve şiddet giderek artar. Zarife Hala’nın şu sözleri aslında her şeyi açıkça ortaya koymaktadır:

“Belliydi zaten böyle olacağı. Bu kızal komünistlerden başka ne beklenirdi ki... Allah’ı, Peygamber’i, Kur’an-ı tanımayanlardan merhamet, doğruluk, hak, adalet mi beklenirmiş!?” (Hanadan, 2002:278)

Yazar, Alaman Maksut vasıtasıyla dinî bakış açısındaki farklılığı da özellikle ortaya koymak ister:

“Almanya’da tesettür, mahrem diye bir şey yok kardaşlar. Bizim buralarda olduğu gibi, kadın kız yabancı erkeği görünce kaçıp gitmez. Öyle örtündükleri, yüzlerini kapadıkları fulan da yok. Kızı anasıyla babasının yanında tutup öpsen dahi, kimse başını çevirip bakmaz...” (Hanadan, 2002:215)

Çavuşoğlu tam da bunu istemektedir. Ona göre mücadelelerinin bir parçası da kadınların bu siyah giysilerinden ve başörtülerinden kurtarmaktır. Zaten yaptığı uygulamalar da buna yöneliktir.

Hanadan’ın Yugoslavya’da komünist rejiminin hâkim olduğu, özellikle Müslümanlara karşı baskıların arttığı bir dönemi ele aldığı *Taş yerinde Ajırdır*

roman üçlemesinde, öğretmen yerine imam tipini öne çıkarması ve onu sosyal sıkıntıların içerisinde mücadeleye sokması dikkat çekicidir. Aslında bu, yazarın var olan şablonun dışına çıktığını gösterir. Köy ve kasaba gibi küçük yerlerde devleti muhtar temsil eder. Ayrıca komünist partinin çeşitli birimleri de bulunur. Öğretmen de devlet memurudur. Maaşını devletten alır. Bu sebeple devletle bağlantılı olan hiçbir figür Hanadan'ın gönlüne giremez. Hatta hiçbir eserinde olumlu bir karakter olarak dahi görülmez. Hanadan o dönemde Çavuşoğlu gibi köyde devleti temsil edenlerin ancak köylüye zulmettiklerini ve halkın imkânlarının üstünde zorunlu öşür aldıklarını dile getirir. Öğretmen ise sadece dersini anlatan, halka maddi manevi destek vermeyen sessiz bir figürdür. Fakat imam öğretmene nazaran daha aktiftir. Kendisine danışılan, sözü dinlenen bir kişi olarak karşımıza çıkar. Buna rağmen imam da çoğu zaman özgür bir şekilde konuşamaz.

Yazarın hikâye ve romanlarına öğretmen karakterini çatışma içinde ele almayışının asıl sebebi, onu yozlaşmış ve halktan kopuk biri olarak görmesidir. Çünkü, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Dönemi'nde genellikle büyük şehirlerde eğitim gören herkes, toplumun gözünde komünist olarak bilinir. Ayrıca bu kesim çalışma hayatı boyunca ayakta kalabilmek için resmî idarenin isteklerine boyun eğmek zorundadır. Gazeteciler yazılarında, yazarlar hikâye ve romanlarında, şairler şiirlerinde komünist ideolojiyi halka anlatmak ve övmekle yükümlüdür. Ayrıca, Hanadan'ın diğer eserlerinden de anlaşılacağı üzere şehir hayatı insanı olumsuz manada değiştiren bir etkiye sahiptir. Üniversite tahsili için şehirde yeni bir hayatla tanışan gençler, aldıkları eğitim nedeniyle de hem fiziki hem de fikrî manada halktan uzaklaşır. Dinî bakımdan daha materyalist ya da ateist bir yaklaşım sergilerler. Bütün bunlar yazarın öğretmen karakterine bakışını da etkiler. Sanırız bu sebeple Hanadan'ın eserlerinde öğretmen figürü bulunmaz. Bu karakterin yerine imam konuşur. İmam sadece dinî hayatla değil, dünyevi işlerle de ilgilenir. Maddi ilimler ve teknolojiden haberdardır. İlk eğitimini gerçek hayatta bir imam olan babasından alan Hanadan, biraz da babasına olan sevgi ve saygısından bu figürü öne çıkardığı söylenebilir.

Yazar romanın belli bölümlerinde Türkçe eğitimine eğilerek özellikle dil konusuna vurgu yapar. Anavatandan uzak olmanın garipliği ve kimsesizlik ancak millî ve manevi güçlerle aşılar. Bunlar da toplumun birlik ve beraberliğini sağlayacak unsurlardır. Bu unsurlardan biri de dildir. 1950'lerin sonlarında romanda sözü edilen göç baskısına bizzat maruz kalan ve yedi sekiz yıl Salihli'de yaşamak zorunda kalan yazar, Türkçe eğitimim kıymetini çok iyi bilir. Bu konuya özellikle değindiği kanaatindeyiz. Yazar roman kişilerinden Fahrettin vasıtasıyla Türkçe ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

“Ama en önemlisi Türkçe eğitim, Türkçe okul Murat. Çocuklarımızın ulusal bilince ulaşabilmeleri için mutlaka Türkçe okumaları, tarihimizi, edebiyatımızı, dilimizi, kültürümüzü, gereğince öğrenmeleri gerekir. Sırp, Arnavut nasıl kendi dillerinde okuyabiliyorlarsa, bizim çocuklarımız da kendi dillerinde, Türkçe olarak eğitim görebilmelidirler. Partinin önde gelen sloganı olan kardeşlik-birlik, eşitlik anlayışına göre bu en doğal hakkımız. Çünkü bu günler için mücadele edenler arasında biz de vardık.” (Hanadan, 2002: 180)

Romanda 1950/51 öğretim yılının ikinci yarısında Kosova’da Türklerin yaşadıkları kent ve köylerde bulunan ilk ve orta dereceli okullarda 1 Nisan tarihinden başlamak üzere Türkçe öğretime geçildiği belirtilir. Yöneticiler tarafından Priştine Radyosu’nda Sırpça ve Arnavutça yayınların yanı sıra Türkçe yayınların da yapılması, Türklerin yaşadıkları köy ve kentlerde Türk kültürüyle sanatının muhafaza edilip geliştirilmesi ve kültür sanat derneklerinin kurulması kararlaştırılır. Bu karar sonucunda Priştine’de “Yeni Hayat”, Prizren’de ise “Doğru Yol” adlarında kültür-sanat dernekleri kurulur. Böylece bu bölgede yaşayan halk ana dillerinde öğrenim görebilecek, devlet tarafından finanse edilen Priştine Radyosu’nda Türkçe haberlerin yanı sıra kendi şarkı ve türkülerini de dinleyebileceklerdir.

Kültürel haklar ve dil meselesi Türkler için son derece önemli bir konudur. Aslında Tito’nun başa geçmesiyle birlikte bütün Yugoslavya’da bir rahatlama sağlandığı söylenebilir. Ancak Müslüman bölgelerine bu durum biraz daha geç ulaşır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ile ülkede yaşayan azınlıklar birçok haklara sahip olur. Çeşitli kültür, sanat dernekleri kurulur. Priştine’de “Yeni Hayat”, Prizren’de “Doğru Yol”, Gilan’da “Zafer”, İpek’te “Yeni Gün” ve Mitroviça’da “Birlik” dernekleri faaliyetlerine başlar. Türkçe gazete ve dergiler yayınlanır, kitaplar basılır. Buna Prishtine Devlet Radyosu, Türkçe haberler ile destek olur.

II. Dünya Savaşının hemen ardından Üsküp’te kurulan *Birlik* gazetesiyle başlayan bu süreç, yine aynı şehirde açılan Tefeyüz mektebiyle devam eder. Bu durum Kosova’da daha geç ve daha yavaş ilerler. Kosova’da Türkçe ile ilgili ilk gelişmeler 5 Eylül 1951 tarihinde başlar. Türkçe eğitimine yönelik talepler dile getirilir. Bir sonuç alınmayınca da çeşitli protestolar düzenlenir. Bu protestolar Belgrat’a taşınınca hükümet duruma el koyar ve bir çözüm yolu aranır. Partinin devreye girmesiyle 20 Mart 1951 tarihinde devlet mekanizmaları tarafından Türkçenin resmîyeti iade edilir (Okumus, 2019:363). Bu kararla birlikte Türk dili ile eğitim yapmak için ilk adımlar atılır:

“1951 yılında Kosovalı Türklerin Yugoslavya yönetimi tarafından millî azınlık olarak tanınması, çoğunlukta oldukları bölgelerde kendi okullarını kurma

ve anadillerinde eğitim-öğretim yapma hakkını kazandırır. Böylece ilk ve orta dereceli okullarda Türkçe eğitim-öğretim başlamış olur. 1974 Anayasasında Türk azınlığın kendi dilini kullanması için yeni haklar verilir. Anayasanın 1. Maddesi Türkleri kurucu unsur olarak belirler. 5 ve 221 numaralı Maddede ise, Kosova da Arnavutça, Sırpça ve Türkçenin eşit olduğu belirtilerek Türklerin çoğunlukta oldukları yerlerde Türkçe resmi dil olarak kabul edilir. Ancak 1974 Yugoslav Anayasası tarafından verilen bu ayrıcalık maalesef 1989'da Miloseviç tarafından çeşitli bahanelerle engellenir.” (Okumuş, 2017:15)

Başta Üsküp'te kurulan edebiyat iklimi, yukarıda adı geçen derneklerin yaptıkları etkinlikler ve çıkardıkları dergiler Kosova'da da etkili olur. Ancak, Türkçe eğitimle ilgili herhangi bir hazırlığın olmaması çeşitli sorunlara neden olur. Öğretmen ve ders kitabı eksikliği Üsküp'te açılan kısa dönem kurslar ve yine Üsküp'te yayınlanan Türkçe gazete ve dergiler kullanılarak giderilir. 1962-1963 eğitim-öğretim yılında Prizren'de Yüksek Pedagoji Okulu açılır, 1969 yılında da Priştine'de kurulan *Tan Yayınları*² bu boşluğu hızla doldurmaya başlar. Tan Yayınları çıkardığı Tan gazetesi, Çevren ve Kuş gibi dergilerle Türklerin özlediği kültür ve sanat ortamını hazırlar.

Bu hakların en çok tezahür ettiği alan basın-yayındır. Salih Okumuş, “*Yüz Yıllık Yalnızlık: İmparatorluktan Azınlığa Kosova'da Türkler*” adlı makalesinde bu süreçten şöyle bahseder:

“Bu çerçevede, 1944 yılında Makedonya'da kurulan Birlik gazetesinin neşri ile başlayan bu süreç, Türkçe radyo, gazete, dergi yayını ve kitap baskularıyla devam eder. Bölgede yeni bir edebi çevre oluşturulur. Modern Balkan Türk edebiyatının kurulmasına zemin hazırlayan bu çevre, Yugoslav coğrafyasında büyük etki bırakır. Fakat Kosova Özerk Bölgesi'nde yaşayan Türkler, ancak 1969 yılından itibaren Kosova'da yayımlanmaya başlayan gazete ve dergiler vasıtasıyla bu imkânlarla kavuşabilirler:

1 Mayıs 1969 tarihinde Priştine'de Tan gazetesi çıkar. Gazetenin devreye girmesiyle Üsküp'ün Kosova üzerindeki etkisi azalmaya başlar. 1960'lı yılların sonlarına doğru Kosova Özerk Bölgesi'nde de edebiyat ve sanat hareketi yoğunluk

2 Tan Yayınları 1969 yılında Priştine'de devlet tarafından kurulur. Gerek yayın politikaları gerek çıkardığı çeşitli gazete verdiler ile 1944 yılında Üsküp'te kurulan Birlik gazetesinin yaptığı işlevi üstlenir. İlk yayın organı haftalık olarak yayınlanan Tan Gazetesidir. Ayrıca Çevren ve Kuş gibi dergiler de yayımlar. Tan gazetesi 1969–1999 yılları arasında tam 30 yıl aralıksız yayınlanan bir gazetedir. Gazete, haber, yorum, ekonomi, spor, kültür-sanat, magazin gibi alanlarda halkı aydınlatmaya çalışır. Sık sık Türkiye ve Türk dünyasına yönelik yazı ve haberlerle anavatan düşüncesini canlı tutar. Türk ve yabancı yazarlardan oluşan bir yazar kadrosu bulunur. Türkiye edebiyatından örnekler yer verilir. Dünya edebiyatından çeviriler yapılır. Tan klasik bir gazete olmanın dışında, kültür, edebiyat ve sanat alanlarında da önemli katkılarda bulunur. Çeşitli kültür, sanat ve edebiyat faaliyetlerine imza atar. Dergiler çıkarır, kitaplar basar. Tan bir nevi, eski Yugoslavya'da yaşayan Türklerin ve Türklüğün okulu olur. (Okumuş, 2015:85-107)

kazanır. Burada oluşan yeni edebi çevre, Kosova Çağdaş Türk Edebiyatının oluşmasına zemin hazırlar. Yeni yazar ve şairler yetişir. Kosova Türk Edebiyatı'nın bu yıllarda yetiştirdiği ilk temsilcileri de Tan Gazetesi ve yayınları sayesinde olgunlaşarak en parlak günlerini yaşar. Tan Yayınları denilebilir ki, Birlik Yayınlarının Üsküp'te yaptığı işin aynısını burada yapar. Kısa bir süre sonra da sanat ve edebiyat dergileri çıkmaya başlar. Bunlar, üç ayda bir -sonra iki ayda bir- çıkan Çevren (1973), Prizren'de Doğru Yol KGS, Dergisinin çıkardığı Esin (1976) ve Tan Gazetesi'nin bünyesinde çıkan Kuş dergisidir (1979). Bu dergiler, Kosova'da yaşayan Türk halkının kültür ve sanat hareketlerini canlandırıp geliştirir. Şehir merkezlerinden köylere kadar Türkçe eğitim yapan okulların açılması, ders kitaplarının Türkçe basılması ve Türk dilinde eğitim yapan Fakülte ve Yüksekokulların açılması, Türk kültür hayatının Yugoslavya sınırları içinde büyüyüp gelişmesine zemin hazırlar. Bu bakımdan Çağdaş Yugoslavya Türk Edebiyatı, Birlik ve Tan gazetelerinin çatısı altında başlayıp gelişmiştir denilebilir.” (Okumuş, 2017:12-13)

Yazar ayrıca romanda Türkçe eğitimi bahsinde bölgede yapılan nüfus sayımına ve Türklere karşı oynanan oyunlara da dikkati çeker. Burada gerçek bir tarihî olayı romana alarak o günlerde yapılan bir nüfus sayımı üzerinden Türklük ve Türkçe eğitimi konularındaki zorlukları okuyucusuyla paylaşır. Nüfus sayımında Türklere milliyetleri sorulmaz, Türkler Arnavut veya başka bir milliyetten kabul edilerek Kosovalı Türklerin sayısı da ancak 1315 olarak gösterilir.³ Bu duruma karşı çıkanlar da Türk milliyetçisi ilan edilerek mahkemece cezalandırılırlar.

Romanda dikkati çeken konulardan biri de sevişme sahnelerinin çokluğudur. Roman uzunca bir sevişme sahnesi ile başlar, yine aynı şekilde uzunca iki ayrı sevişme sahnesi ile de son bulur. Murat-Şerife, Çavuşoğlu-Gülbahar, Bilal-Zeynep, Çingene Sülo-Gülbahar, Bilal-Gülbahar ve Murat-Yelena arasındaki ateşli sevişme sahneleri bu bakımdan dikkat çekicidir. Ayrıca bilhassa Gülbahar ve Yelena'nın bedenleri ile giyim kuşamları üzerinden verilen cinsel duygu ve arzuların ifade edildiği sahneler de az değildir. Yelena'nın Murat'ın elleri ve kollarını bağlatarak onun bedeni üzerindeki yaptıklarının ayrıntılı bir şekilde anlatması da dikkatlerden kaçmaz. Romanın sonunda Zeynep'in evli olmadıkları hâlde Bilal'le evlenebilmek için onunla birlikte olması da cinselliğe ait bir başka örnek olarak verilebilir. Yazarın

3 Yugoslav Federasyonu'nun Kosova'da yaptığı ilk gerçek nüfus sayımı, 1961 yılındadır. Bu sayımda Kosova nüfusunun tamamı 1 milyon 82 bin, Türklerin sayısı ise 53 bin civarında gösterilir. 1971 yılında yapılan nüfus sayımında ise, Türk nüfusu 12.513 olarak belirtilir. 1981 yılındaki diğer bir sayımda da Türk nüfusu yine 12.513 olarak gösterilir (Jable, 2015:5009-5010). Görüldüğü gibi son 10 yılda Türk nüfusunda herhangi bir artış ya da eksilme yoktur. Kimse doğmamış, kimse ölmemiştir. Bu açıkça her şeyin Türklere karşı gizli bir oyundan ibaret olduğunu göstermektedir

aslında romanda cinselliğe bu kadar yermesi, onun hayata bakış açısıyla da ilgilidir. Ona göre cinsellik yaşamın bir parçasıdır, hayatımızın bir yerinde hep vardır. Bu yüzden romanda konu edilmesinde de bir sakınca görülmez. Hatta yazar, yaptığımız bir sohbette romanda yer alan sevişme sahnelerinin toplamda 15-20 sayfayı geçmeyeceğini, yaklaşık 1350 sayfalık *Taş Yerinde Ağırdr* serisi için bunun ciddi bir miktar olmayacağını belirtirken bugün olsa toplumsal hassasiyetleri ve okuyucu eleştirilerini göz önüne alarak daha dikkatli davranabileceğini ifade etmiştir.

Romanın ana konusu göçtür. Birinci ve ikinci ciltte göçün alt yapısı hazırlanırken son ciltte artık göç konusuna geçilir. Başta devlet yönetimi olmak üzere kurumsal yapıların sosyal yapıyı nasıl bozduğu aşama aşama gösterilir. Ellerinden malları, mülkleri ve bütün gelirleri hatta aile bireyleri ve canları alınan insanlar, hiç istemeseler de üçüncü ciltte çareyi göçte bulur. Çünkü artık yapılacak bir şey kalmamıştır.

Osmanlının bölgeden çekilmesinden sonra göç adeta Türkün kaderi olur. Balkan Savaşları'ndan sonra başlayan kitlesel göçler, II. Dünya Savaşı ile doruk noktaya ulaşır.

“XX. Yüzyılın başında yaşanan Balkan Savaşları, bölgedeki Türk varlığını da etkiler. Yaşanan sıkıntılar yüzünden göçler başlar. 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra bölge Varşova Paketi'yle kurulan demir perdenin karanlığına gömülür. Türk varlığı azınlık durumuna düşer. Giderek artan baskı ve şiddet eğilimleri Türkçe'yi de derinden etkiler. Yeni bir göç dalgası başlar. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, bölgedeki Türk varlığı resmen tanınmaz ve bütün ulusal haklarından yoksun bırakılır. 1912-1951 yılları, Türkçe için kapalı ve karanlık bir dönemdir. Bölgede Osmanlıdan sonra yaşanan önemli tarihi gelişmeler, buradaki Türk varlığını olumsuz yönde etkilese de tamamen yok edemez ve Türkçenin bölgedeki etkinliğinin önüne geçemez.” (Okumuş, 2017:2)

Balkan savaşlarından sonra Müslümanların yaşadığı bölgelerdeki karanlık dönem hem Türk varlığını hem de Türkçe eğitimi derinden etkiler. Türkçe eğitim yasaklanır, dinî ve vicdani baskılar artar. Toprakları elinden alınır. Özellikle Müslümanların yaşadığı bölgelerde çeşitli toprak reformları yapılarak verimli topraklara devlet tarafından el konulur, buralara Sırp yerleştirilir. Bu suretle yıldırılan Müslüman halk, bölgeden kovularak etnik bir temizlik yapılır. Her iki Dünya Savaşı'ndan sonra da sayıları yüz binlerle ifade edilen göçler yaşanır:

“1919 yılında ülkede yapılan toprak reformu çerçevesinde, bölgeye yerleştirilen Sırp nüfus vasıtasıyla toprakları elinden alınan Kosovalı Türkler; bir taraftan da baskın nüfus olan Arnavutlar tarafından Arnavutlaştırma politikasına maruz kalır. Sırpların giderek artan baskı ve Slavlaştırma politikaları Türkleri tekrar göçe

zorlar. Balkan Savaşları sırasında yaşanan kitlesel göçler yeniden başlar. Balkan Savaşlarından sonra 1 milyon 682 bin kişinin İstanbul'a sığındığı belirtilir. Göçten en çok acı çeken bölgelerin başında Kosova gelir. 1930'larda toprakların millileştirilmesi projesi kapsamında Türklerin topraklarına yeniden el konur. Bu tarihten II. Dünya Savaşı'na kadar Kosova'dan Türkiye'ye 120.000 Türk'ün göç ettiği belirtilir. 1956-1960 tarihleri arasında başlatılan silahlı toplama kampanyası sırasında da Türkler ağır baskılara maruz kalır. Bu tarihlerde yaklaşık 175.000 kişi Türkiye'ye göç eder. (Okumuş, 2017:3)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulması bir nebze de olsa bu baskıların önüne geçer. Bu bakımdan 1951 yılı bir dönüm noktası olarak sayılabilir. Ancak Tito'nun yumuşama eğilimleri, sağ kolu Rankoviç'in sert tedbirleri yüzünden büyük bir acıya dönüşür.⁴ II. Dünya Savaşı'na büyük bir ümitle katılan Müslümanlar, savaştan sonra yanıldıklarını hemen anlar. Halkın ümit bağladığı Sosyalist düzen onların ümitsizliği olur. Neleri var, neleri yoksa kaybederler. Canlarından da olmamak için çareyi ata topraklarından göç etmekte bulurlar. Alaman Maksut'un babasının deyimiyle canlarını verip de toprağını vermeyen insanlar göçe zorlanır. Bilhassa milliyetçi Sırp durumdur yaralanarak Türkleri ve Müslümanları Türkiye'ye sürmek için olmadık yollara başvururlar. Ağır baskılar, şiddet olayları, dini ve vicdanı yasaklar, yeşil yol ve toprak reformu gibi planlar bizzat rejim tarafından uygulanır. Amaç halkı canından bezdirip kaçmaya, göç etmeye zorlamaktır. Tito'nun bir Sırp'la evlenmesi de onların bu emellerini gerçekleştirmelerine yardım edeceğine inanılır. Miloş'un Müslüman köylerine domuz besleyen bir iki Hristiyan ailesi yerleştirme plânı da bu düşüncenin bir göstergesi olarak düşünülebilir:

“Eğer amacımız Müslümanları buralardan sürüp kaçtırmaksa, bunun en güzel yolu her Müslüman köyüne çok domuz besleyen bir iki Hristiyan ailesi yerleştirmektir bre şefim. Domuzlardan nefret eden Müslümanlar da zaten birkaç ay içerisinde köylerini terk edip kaçacaklardır. Çok eski zamanlarda uygulanmış bir yöntemdir bu.” (Hanadan, 2013,394)

Yazar göç olgusunu ele alırken romanın son cildinde Türkiye'nin tavrına da değinir. Bu konuda yer yer Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgisizliğinden yakınır. Bunu da Büyükelçi'nin yaptığı öz eleştiri ile bizzat onun ağzından söyler:

4 Rankoviç, bir zamanlar Tito'nun sağ koludur. İçişleri Bakanlığı yapar. Sırp asıllıdır. Onun devrinde bilhassa Müslümanlar çok acı çeker. Halklar arasındaki sosl barşın bozulmasında önemli etkileri vardır. Zaten Tito, 1961 yılında Rankoviç'in ülkeye verdiği zararları fark edince, kendisini partiden ihraç edip bütün görevlerini elinden alır. Ondan sonra Müslümanlar rahatlar, kitlesel göç hareketleri azalır.

“Cumhurbaşkanı, başbakan nezdinde yardım talebinde bulunmalarına karşın koskoca Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak zerre kadar yardımımız dokunamadı kendilerine. Devleti yöneten büyüklerimiz, ‘ülke dışındaki Türklerle ilgilenemeyiz...’ deyip yardım taleplerini reddedince boyunları bükük bir şekilde can verdiler zavallılar. Müdahale edilmiş olsaydı belki de idam edilmekten kurtulabileceklerdi. Oysa tek kabahatleri Türklere yapılan haksızlıklara karşı gelmek, millî ve dinî kimliklerine sımsıkı sarılıp bunlara sahip çıkmaktı. Durum böyleyken, bizi sokakta rastgele görüp de yollarına değiştirerek kaçtıklarında kendilerine öfkelenir, Murat gibi hiçbir şeye aldurmadan büyükelçiğe gelenlerden de kuşkulanıp dururuz.” (Hanadan, 2013:343 3)

Hanadan, Türkiye’nin “ülke dışındaki Türklerle ilgilenemeyiz” tarzındaki politikasının yanlışlığını da devletin başında bulunanların gafletine bağlar.

Ercilasun Hanadan’ın eleştirisini haklı bulur, özellikle Rumeli’nin boşalmasına dikkati çeker. Romanda Türklerin kendi kaderlerine terk edilmesi, yöneticilerin gafletiyle açıklanırken bu endişe Büyükelçi’nin ağzından büyük bir üzüntü ile verilir. Özellikle Türkiye’nin buradaki sahiplik haklarında vaz geçmesi şiddetli bir şekilde eleştirilir:

Türk yöneticilerinin “Bir başka problem Türkiye’deki yönetenlerin gaflet içinde bulunması ve olanları fark edememesidir. Türkiye gaflet içindedir ve olanlara karşı ilgisizdir. Buraları terk ettikten sonra sınır dışındaki Türkleri unutmuş, onları yalnız bırakmış ve kaderlerine terk etmiştir. Büyükelçi herkesin Türkiye’ye göç etmesini, Rumeli’nin boşalmasını, neticede buradaki sahiplik haklarından Türkiye’nin vaz geçmesini bir türlü kendine yediremez. Üzüntüsünü belirtir. Bunda baştaki yöneticilerin suçlu olduklarını söyler” (Ercilasun, 2022:31)

Romanın son cildinde ayrıca Celal Bayar’ın Bosna ziyareti ile Adnan Menderes’in Yugoslavya’ya yaptığı resmi ziyarete yer verilir. Bu iki devlet adamının Makedonya veya Kosova’ya uğramaması eleştirilir. Hâlbuki Rumeli’de vatansever, Türklük uğruna canını feda etmeye hazır, bu ülküyle yanıp tutuşan milyonlarca soydaşımız vardır. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk bu topraklarda yetişmiştir. İstiklâl şairi Mehmet Akif Ersoy’un soyu buradandır. Ünlü şairimiz Yahya Kemal Beyatlı da Üsküp doğumludur.

Burada konunun daha iyi anlaşılması için romanın şahıs kadrosu ve mekânlar üzerinden de bir değerlendirmesinin yapılması gerektiğine inanıyorum. Anlatıma dayalı eserlerde vak’anın yürüyebilmesi için insan veya insan karakteri verilmiş varlıklara ihtiyaç duyulur. Vakanın zuhurunda rol alan şahıslar metin içerisinde yüklendikleri fonksiyon bakımından da büyük önem taşırlar. Bunlar farklı boyutlara sahip karakterlerdir, çoğu zaman sanatkâr, düşüncelerini bunlara emanet ederek söylerler.

Yazar her ne kadar şahıs kadrosunu itibari âlemde yaratsa da gerçek dünyadan izler taşımasına engel olamaz. Hatta bazen etrafında gördüğü insanlardan hareket eder, gözlemlerini romana yansıtır. Bazen de birkaç karakteri birleştirerek onlardan yeni bir kahraman yaratır. Bu romanda yer alan kahramanların neredeyse tamamı gerçek hayattan alınmıştır. Bazıları ise romanın kurgusu gereği ilave edilmiştir. Özellikle romanın zuhurunda rol alan şahıslar, Mamuşa'da yaşayan ve yazarın bildiği, tanıdığı, ya da daha önce burada yaşamış, hikâyelerini büyüklerinden duyduğu kişilerden oluşur. Bazen Bakkal Hamdi ve Hoca Efendi gibi tek bir kişi iken, bazen de iki üç kişiden oluşabilir. Yani bu kişilerin başlarından geçen olaylar bir kahramanın başından geçmiş gibi anlatılır.

Bilge Ercilasun Bir Vatan Kaybettiler aldı eserinde romandaki olayların bir köy ortamında, orada yaşayan şahıslar vasıtasıyla anlatıldığını belittikten sonra romandaki karakterlerin de daha çok olayları anlatmak için kullanıldığını belirtir:

“Romanlarda bir köy ahali (Mamuşa köyü) ele alınmış, yaşanan olaylar ve çekilen sıkıntılar bu köydeki şahıslar vasıtasıyla aktarılmıştır. Karakterlerden çok olayların önemi olduğunu, karakterlerin olayları anlatmak için ele alındığını söyleyebiliriz. Romanların hacimli, şahıs kadrosunun da kalabalık olduğu açıkça görülmektedir. Romanlarda anlatılmak istenen Kosova'daki Türklerin düşman işgali ve idaresi altında çektiği sıkıntılardır” (Ercilasun, 2022:28)

Roman şahıs kadrosu açısından oldukça zengindir. Sadece vak'anın zuhurunda rol alan şahıslar bile on kişiden fazladır. Dekoratif unsur olarak romanın akışında yer yer karşımıza çıkan irili ufaklı çok sayıda kahraman bulunur. Kullanılan mekânların azlığına rağmen şahıs kadrosu oldukça zengindir. Yazar şahıs kadrosunu seçerken çevresindeki tiplerden yola çıkmış, oluşturduğu karakterlere olması gereken özellikleri yüklemeye çalışmıştır. Kullandığı şahısların olaylarla ve konularla ilişkilerini dikkatli bir şekilde yürütmeye çalışır ancak onların olaylar karşısındaki tutum ve davranışları kadar psikolojik derinliklerini aktarabilmiş değildir. Olay genel olarak Murat, Çavuşoğlu ve bu ikisinin arkasında adeta yıkılmaz bir güç gibi duran Hoca Efendi ile Yelena arasında geçer. Murat'la Hoca Efendi bir cenahı, Çavuşoğlu ile Yelena da diğer cenahı temsil eder. Bütün olaylar bu iki grup arasında geçer. Çavuşoğlu'nun etrafında Kel Ali, Kambur Veli, Alaman Maksut ile Çingene Sülo yer alır. Murat'ın etrafında başta Hoca Efendi olmak üzere neredeyse bütün köylü yer alır. Mekân olarak Mamuşa seçilmiştir. Bu dar alanda kalabalık bir şahıs kadrosunun hareket ettirilmesi çeşitli zorlukları da beraberinde getirir. Çoğu zaman kişilerin tasvirleri, ruh halleri, psikolojik derinlikleri üzerinde durulmaz.

Vak'a zuhurunda rol alan şahıslar dikkatle incelendiğinde, Murat, Çavuşoğlu, Hoca Efendi, Yelena, Arif Ağa, Bakkal Hamdi, Kel Ali, Kambur Veli, Alaman Maksut, Çingene Sülo, Gülbahar, Bilal ve Zeynep isimlerini sayabiliriz. Ancak bunların içerisinde önemli olan, asıl çatışmanın merkezinde bulunan isimler ise, Murat, Hoca Efendi; Çavuşoğlu, Yelena biçiminde sıralanabilir. Arif Ağa klasik bir köy ağasını, Bakkal Hamdi ise, köyün zenginini temsil eder. O, düşmanla iş birliği yapan ve yeni sistemde aşağıya edilecek yegâne kişidir. Kel Ali, Kambur Veli, Alaman Maksut, Çingene Sülo, Çavuşoğlu'nun yardımcıları ve emir eri konumundadırlar. Gülbahar ise, zevk ve eğlenceyi temsil eder.

Yazarın sözünü emanet ettiği şahıslar yani yansıma kahramanlar arasında Murat ve Hoca Efendi'yi görürüz. Bazen da özellikle Türkçe ve Türkçe eğitimi gibi konularda olduğu gibi Fahrettin'e söyler. Ancak yazar genellikle sözünü özetleme tekniğiyle kendisi söyler. Bunu daha çok tarihî konulardaki bilgi ve açıklamalarında kullanır. Bu aslında Tanzimatçıların yaptığı yazarın metne müdahalesini akla getirir. Bu durum bazen açıklama ve bilgi vermek biçiminde cereyan ederken, bazen de okuyucuyu yönlendirme kendince mağdur olan ya da ahlaklı olanın yanında yer alma biçiminde sonuçlanır. Bazı durumlarda ise, söyleyeceklerini Murat, Hoca Efendi ve Fahrettin'in ağzından ifade eder. Bilhassa Hoca Efendi'nin saygınlığından faydalanarak toplumda daha etkili olmak arzusunu taşır.

Romanlar toplumun aynasıdır. Bu bakımdan *Taş Yerinde Ağırdu* serisi de tarihî gerçeklik açısından son derece önemlidir. Bilhassa olay, mekân ve şahıs kadrosu bakımından kendi dönemine ışık tutacak malzemeler barındırır. Böylece yazar, yaşadığı dönemi tarihî bir fonla yansıtmaya çalışırken oluşturduğu kahramanlarıyla da okuyucusuna istediği mesajları ulaştırmak ister. Bunu yaparken de kullandığı mekânlara gerçeklik katar ya da gerçek mekânları kullanır. Fiziki gerçeklik ile şahıslar arasındaki bağlantı ve paralellik biraz da yazarın kurgusuna ve gözlem gücüne bağlıdır. Tarihî ve gerçek olayların ele alındığı anlatılarda mekân unsurunun kendi gerçekliği ile romana yansması, en azından romanın dünyasına bir fon ve çerçeve teşkil etmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Taş Yerinde Ağırdu, *Başka Olur Rumeli'nin Harmanı* ve *Elveda Hüdavendigâr Diyarı* roman üçlemesi böyle bir tarihsel gerçeklik üzerine oturur. Yazar, romanına II. Dünya Savaşı'nın gerçekliğinde ve Balkan topraklarında yer alan bir mekân seçer. Romanın ana mekânı Mamuşa'dır. Olaylar, Mamuşa-Prizren arasındaki dar bir alanda geçer. Mamuşa savaştan sonra kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin Kosova Özerk Bölgesi'ne bağlı ve tamamı Türklere ait bir köydür.

Ancak romanın başında ve yer yer geri dönüşlerle II. Dünya Savaşı'nın gerçekliğini romana yansıtabilmek için savaşa giren tarafların ülkeleri, onların şehirleri, cepheler, dağlar, nehirler de verilir. Bunlar daha çok arka planda bir fon gibi ana olayın çerçevesini oluşturmak, olayların gelişmesine ve yürümesine zemin hazırlamak düşüncesiyle seçilir. Aslında bu durum hem romana bir çerçeve oluşturmak hem de anlatının arka planına bir fon çekmek niyetiyle verilmiş olmalıdır.

Özellikle *Taş Yerinde Ağrıdır* Pde Almanya ve İtalya en sık kullanılan ülkeler arasındadır. Almanya savaşın başında esirlerle, savaşın sonunda ise mahkemelerle gündeme gelir. İtalya ise, Kosova bölgesine ilk giren ve ilk ayrılan ülke olarak verilir. Diğer ülkeler ise daha çok savaşa katılan ülkelerin ve orduların adları ile birlikte zikredilir. Ayrıca savaşın başında İtalya ve Almanya tarafından işgal edilen Balkan coğrafyası da ülke, özerk bölge ve şehir adlarıyla tekrar gündeme gelir. Özerk bölge ve şehir adları incelendiğinde ise, Almanya ve İtalya'nın işgal ettiği yerler ve bu bölgelerdeki cepheleri belirtmek için kullanılır. İtalya savaşın başında Arnavutluk'u işgal ederek Kosova'ya yerleşir. Böylece Arnavutluk (İşkodra), Kosova (Priştine, Prizren, İpek, Yakova) gibi isimler ortaya çıkmış olur. İtalya'nın bölgeden ayrılmasıyla yerini Almanlar alır. Bu defa da adı geçen isimlere yenileri eklenir, hatta Yunanistan, Selanik, Üsküp gibi çevre ülkeler ve şehirlerinin adları da konu olur. Serinin üçüncü cildinde romanın tarihsel alanına Sırbistan ve Türkiye gibi ülkeler dâhil olur.

Bu mekânların bazıları romanda anlatılan konuyla doğrudan ilişkili değildir. Ancak romana tarihsel bir fon oluşturmak için savaş ve yayıldığı geniş alan kullanılır, bir yandan da savaşın arka planı ve geride bıraktığı yıkım gösterilmek istenir. Bu tarihsel fon çoğu zaman geriye dönüş ve özetleme teknikleri kullanılarak verilmeye çalışılır. Türkiye savaşa girmese de bölgede askerî ile bulunmasa da bu coğrafyada yaşayan soydaşları münasebetiyle romana dâhil olur. Bölge ülkeleri ile yaptığı antlaşmalar, ziyaretler ve göçün yapılacağı ülke olarak zikredilir.

Romanda anlatılan olaylar Mamuşa köyünde geçer. Ancak zaman zaman mekân Prizren'e kadar genişler. Yazar şahıs kadrosu ve zaman unsurlarında yaptığı gibi mekânda da gerçekle bağlantı kurarak neredeyse birebir aynı mekâmı romana taşır. Bu yüzden bölge ait daha detaylı bilgiler verir. Sokak, mahalle, özel mekânlar, dinî ve kurumsal mekânlar, yol boyunca geçilen köy, dere, tarla, dağ, dere, ova gibi yerlerin isimleri verilerek adeta bize bir kameranın merceğinden çevreyi izletir. Ayrıca romanda verilen sokak, tarla, bahçe, dağ, dere ve başka verilen bazı mekân isimleriyle ana mekânın Mamuşa olduğu teyit edilir. Priştine, Prizren, Mamuşa yolu ve bu yol üzerinde geçen yer adları gerçek zamanla uyumludur, saatle ölçülebilir.

Mamuşa'da geçen mekânlar bir köye göre hem çok geniş hem de sayıca fazla ve yoğun bir biçimde kullanılır. Bu mekânlar zaman zaman başka amaçlar için de kullanılır. Mamuşa'da dikkatimizi çeken ilk mekân Mamuşa Prizren yoludur. Köyün merkezindeki meydandan başlar. Sırasıyla Sokak, Mezarlık, Plandişte Yolu, Değirmen, Trinya Deresi, Sığırboğazı, Sırbiça Köyü, Novaka Köyü, Baruthane, Velişah Camii'nin önünden geçerek ana caddeye, oradan da şehrin merkezine yani Şadırvana ulaşılır. Buradan taş döşeli cadde takip edilerek Sinan Paşa Camii, Bistriça Deresi'nin üzerindeki Taş Köprü geçilerek belediyeye ulaşılır. Şehre gidecekler bu yolu kullanmak zorundadır. Meydan ve evlere giden sokaklar, avlular, cami ve saat kulesinin bulunduğu bölge en çok adı geçen yerlerdir. Romanda kullanılan Meydanlık, Dereboyu, Dörtüol, Potok Mahallesi, Paşa Mahallesi, Dere Yatağı, Taşlı Yol, Çıkmaz Sokak, Karıncalık, Tumba Tepesi Mamuşa'nın halen kullandığı mahalle ve sokak isimleridir.

Aslında Mamuşa merkezi ele aldığımızda üç ana mekân dikkati çeker. Bunlar köy kurul binası, cami ve Murat'ın evidir. Murat'ın evi genelde bir alelade evdir ve romanın kahramanı olmasından ileri gelmektedir. Ancak zaman zaman kapalı mekânların temsil ettiği dünyayı da bu ev üzerinden anlamamıza yardımcı olur. Geleneksel hayatın gündelik yansımaları, ev halleri, misafirlik, ölüm, bayram, nişan gibi ve toplumsal olaylar ile geleceğe bağlı âdetlerimizi de bu evin avlusundan izleriz. Bu avlu aynı zaman da baskı ve zulmün de tanıkları arasındadır. Buğdaylar zorla bu avludan çıkarılır.

Romanda olaylar genelde açık alanlarda geçer. İnsanların evlerden çok tarla, bahçe, sokak, meydan gibi geniş çevrelerde dolaşması dikkati çeker. Roman Murat'ın terhis olup evine dönerken yaptığı bir yolculukla başlamıştı. Yol boyunca geçilen yerler, kasabalar, köyler ve karşılaşılan olaylar bize mekânın izlerini sunar. Ancak bunlarda bile ciddi bir tasvir görülmez. İlk ciddi tasvir romanın ikinci bölümünde baharla birlikte Mamuşa Ovası'nın güzelliğini anlatmak üzere yapılır. Yazar âdeta bir tablo gibi Mamuşa'yı okurlarının gözünde canlandırmaya çalışır. Bu anlatım daha çok kuş bakışı uzaktan geniş bir çevrenin anlatımı biçimindedir. Tasvirlerde gerçek mekânın ifadesini bulmak zor değildir. Romanında kullanılan mekânların tamamında bu gerçeklik dikkati çeker.

Romanda kullanılan mekânlar bilhassa olaylarla ve şahıslarla doğrudan doğruya ve yakından alakalıdır. Ana mekân dar bir çevreden ibaret olmasına rağmen olayların merkezinde yer alır ve şahıs kadrosuyla birebir ilişki içerisinde cereyan eder. Zaten sırf bu yüzden yazar, bir köy gerçekliğini ortaya koyabilmek adına bu dar çevreye kendisinin bile takip etmekte zorlandığı büyük bir kalabalığı sokar. Burada amaç okuyucunun gözünde

tam bir köy hayatını canlandırmak, sosyal yapının zamanla nasıl çöktüğünü ve insanların yerlerinden-yurtlarından edildiğini göstermek amaçlanmış olmalıdır. Romanda açık mekânların fazlalığı konunun mekânla ilgisine bağlanabilir. Bakkal Hamdi ve SS'lerle ilişkileri bulunanlar dışında genellikle halkın tarlasında yetişen ürünlere vergi olarak el konur. Evlerin avlusunda bulunan buğday ambarları boşaltılır.

Romanda kullanılan kapalı mekânların belirgin tasvirleri yapılmamıştır. Roman iki cephede dört şahıs ve onların yardımcıları arasında geçer. Bu şahıslar arasındaki çatışma yine bunların çevresindeki mekânlar üzerinden verilir. Bu sebeple kurum binaları daha soğuk ve itici olarak gösterilir. Halkın birlikte hareket edebildiği geniş alanlar, sokaklar, cami çevresi ve gündelik yaşamlarını geçirdikleri evler sıcak ve koruyucudur. Bu çerçevede Murat'ın evi, cami ve çevresi ile köy kurulu binası ve il komitesi binası bu çatışmayı en iyi karşılayan mekânlardır. Çatışmaya katılabilecek mekânlardan biri de Goli Otok Hapishanesi'dir. Bu hapishane komünist rejimin en önemli mekânlarından biridir. Çünkü rejime karşı olarak gördükleri kişileri buraya göndermektedirler. Buraya gelen insanlara da insanlık dışı en ağır işkenceleri yapmaktadırlar. Halkta oraya gidenin bir daha dönmeyeceği düşüncesi vardır. En azılı milisler burada görev yapmaktadırlar. Aslında olaylar yukarıda ismi geçen Köy Kurulu Binası ve İl Komitesi Binası'nda planlanır ve yönlendirilir. Toplumsal meseleler ise, cami avlusu ve Murat'ın evinde konuşulur. Yani bu mekânların olaylarla bağlantısı açık bir biçimde görülmesine rağmen yeterince hatta yaşamsal ihtiyaçlar dışında neredeyse hiç tasvirlerinin yapılmaması da dikkat çekicidir. Ayrıca diğer evlerde geçen olaylara ve tasvirlerle de pek yer verilmez. Burada dikkati çeken önemli bir husus da Prizren-Mamuşa bölgesinin dışına çıkılmamış olmasıdır. Olaylar ve konular genelde Mamuşa'nın sokaklarında, verimli tarla ve bahçelerde, cami avlusunda ve şahısların evleri ile Prizren şehrinde geçmektedir.

Yazar doğup büyüdüğü bu yerleri romanda öne çıkarırken belki de rejimin bu topraklar üzerindeki tasarrufuna dikkat çekmek ister. Bu verimli toprakların çeşitli bahanelerle köylülerin ellerinden nasıl alındığı anlatmak için sanki böyle fon hazırlanmış gibidir. Ayrıca Mamuşa'nın tarihî ve coğrafi durumu dikkatle incelendiğinde yazarı harekete geçirebilecek başka düşüncelerle de karşılaşmak mümkündür.

Mamuşa bölgede Türklerin toplu halde yaşadığı tek köydür. Etrafı dağlarla çevrili bu ova, sanki onların Ergenekon'dan çıkış vaktini bekleyen ataları gibi içe kapanıp varlıklarını sürdürmek için verdikleri mücadeleyi simgeler. Bu yüzden Mamuşa yüceltilerek Türk'ün Osmanlı'dan kalan yegâne vatani olarak da bilhassa anlatılmış olabilir.

Romanda ana zaman II. Dünya Savaşı yıllarıdır. Ancak savaş sonrası yıllara ağırlık verilir. Arnavutların Rüyası bölümünde ise, daha da geriye dönülerek zaman 1878, 1881 yıllarından başlatılır. 1908, 1910, 1911, 1912, 1914, 1918, 1943 tarihine kadar gelir. O tarihi süreç yavaş yavaş anlatılır.

İlk ciltte askerlerin teşhis edilip evlerine dönmeye başladıkları ve savaşın sesinin giderek uzaklaşmaya başladığı sahneler, son ciltte göç hareketleriyle sonuçlanır. İlk ciltte 1941 yılından itibaren başlatılan roman geriye kırılmalarla 1878'e kadar geriye döner. Gerçek tarihî zaman açısından bakıldığında romanın 1941-1965 yılları arasında cereyan ettiği söylenebilir. Ancak romanda verilen tarihler dikkate alındığında 1941-1956 yılları arasındaki yaklaşık 15 yıllık bir süreci kapsadığı anlaşılır. Fakat tarihî olayların anlatıldığı ve geriye kırılmalarla verilen bölümlerde ise zaman 1878'den başlatılır. Bu açıdan değerlendirilirse romanın tarih aralığı 1878-1956 olarak değerlendirilebilir.

Romanda sık sık bazı tarihlere yer verilir. Özellikle yaşanan savaş ve göçün seyri sanki bir takvim vaktiyle takip edilir. Savaşın başlaması 1941 Nisan ayı ile verilirken Hitler'in uçaklarıyla Belgrat'ı bombalaması 6 Nisan 1941 yılına rastlar. Savaşın bitişi ve İtalyanların teslim olduğu tarih, 1943 Eylül ayı ile gösterilir. Bunlardan başka çeşitli sebeplerle sık sık bazı tarihler anılır. 1943 yılının Eylül ayı, 1944 yılının sonları, 1944 yılının başında, 1945'in ilkyazından beri, 16 Ekim 1946 gazete haberleri, 1946, Kasım ayı, 1948 yılı, 1950 yılı, 1951 yılı 1 Nisan, 15 Mayıs 1951, 1950/51 öğretim yılı, 1953 yılı, 1955 yılı ve 1956 gibi bazı tarihler aslında romana gerçeklik katan unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Yazar ayrıca romanda zamanın ilerleyişini II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir yıl, 4 yıl önce, iki yıl önce, iki yıldan bu yana, üç yıl geçti, ilkyaz gecesi, iki seneden önce, bu iki yıl içerisinde, bu yıl gibi daha çok sene belirterek geniş/uzun vakitleri ifade etmeye çalışır. Ayrıca yazarın ay ve mevsimler üzerinden de zamanı belirmeye çalıştığı anlaşılır. Nisan ayı, Eylül ayı, birkaç ay içerisinde, üç gün, bir ay, çapa vaki, hasat zamanı, askerler terhis olmuş evlerine gidiyorlar, kış, ilkyaz, yaz, bahar gibi yılın bölümleriyle orta/uzun dönemler, belli bir süreyi kapsayan vakitler dile getirilir.

Romanda dar/kısa vakitler daha çok, gün, saat ilişkisi üzerinde verilir. Sabah, sabaha dek, sabah erkenden, akşam, akşamüzeri, akşam ezanı, yatsı namazı öncesi, gece, kuşluk, ikindi suları, ikindi vakti, yarın, ertesi gün, namaz vakitleri, savaş süresince, birkaç gün, birkaç gün süreyle, günün ilk ışıkları, hafta sonu, bir pazar sabahı, kuşluk vakti, pazar kuşluk vakti, mayıs sonlarına doğru, haftanın bazı günleri, çarşamba, perşembe, cuma biçiminde verilir. Romanda zamanını gösteren belirteçler arasında dinî

ve millî bayramları da saymak mümkündür. Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Hıdrellez (6 Mayıs), 8 Mayıs, 9 Mayıs Zafer Günü ve 1 Mayıs gibi toplum açısından önemli günlere işaret edildiği görülür. Hatta Hıdrellez ve Zafer Bayramları'ndan özellikle söz açılır, kutlamalardan bahsedilir. Yazarın romanda bu tarz kültürel öğelere de yer vermesi dikkate değerdir.

Romanda zaman yıl, ay, gün, mevsim gibi belirli zamanlar üzerinden verilirken kimi zaman bazı olaylar, hasat zamanı, namaz vakitleri, günün bölümleri gibi geniş ve dar zamanı belirleyen ifadeler de kullanılır. Yazar hem kendisi açısından romanın akışını sağlamak ve okuyucunun zamanı takip etmesine olanak sağlamak için zamanla ilgili sayısal değerler, olaylar ve bazı tasnifler kullanır. Bunları yaparken de sözlü kültürden faydalanır, halk ağzında yer alan gündelik dile ait kullanımlara yer verir.

Sonuç:

Reşit Hanadan'ın seri roman biçiminde kaleme aldığı *“Taş Yerinde Ağırdır”* romanı üç ciltten oluşur. Bu ciltler *“Taş Yerinde Ağırdır”*, *“Başka Olur Rumeli'nin Harmanı”* ve *“Elveda Hüdâvendigâr Diyarı”* adlarını taşır. Yazar bu romanda Kosova'da yaşayan Müslüman Türklerin çektiği sıkıntıları dile getirirken II. Dünya Savaşı'ndan sonra ümitle beledikleri sosyalist düzenin kendilerini düşürdüğü çaresizliğe vurgu yapar. Romanda sosyalist düzenin halk üzerindeki baskısı, hak hukuk tanımayan uygulamaları, yöneticilerin keyfi davranışları tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilir. “Göç” olgusu etrafında şekillenen olayları anlatan yazar, ilk ciltten itibaren göçe hazırlık yaparak göçün alt yapısını oluşturur. Son ciltte de göç hareketliliğini gerçekleştirir.

Balkanlar'da yaşayan Türklerin sırf Türk ve Müslüman oldukları için çektikleri sıkıntılar, gördükleri zulüm ve işkencelerin anlatıldığı bu roman bize biraz da kendi kendimizi sorgulamaya götürmekte, aynı acıların bir daha yaşanmaması için her an uyanık olmamızı öğütlemektedir. Rumeli'yi terk etmek zorunda kalan Türkler için Hüdâvendigâr diyarının önemi *“can verilir vatan verilmez”* ifadesiyle somutlaştırılır.

Romanda bizzat yaşanmış gerçek olaylara yer veren ve zaman zaman bunlardan esinlenen yazar, bazı bölümlerde gerçek yaşamdan kişilere de yer verir. Komünist rejimin eleştirisinin yapıldığı romanda farklı taraflardan kişiler bir araya getirilerek bunların arasındaki değerler çatışması ortaya konulur. Romanda yer yer bazı hatalar bulunsa da, işlenen konu, ele alınan coğrafya ve yakın tarihe ışık tutabilecek zengin malzemeler barındırması açısından çok önemli bir eser olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça:

- Ercilasun, Bilge. (2020), Bir Vatan Kaybettiler, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Ercilasun, Bilge. (2022), Evlad-ı Fatihan Diyarı Mamuşa Dergisi, Yı:2, Sayı:4, Mamuşa.
- Hanadan, Reşit (2002), Taş Yerinde Ağır I, “BAF” Grafik-Kırtasiye Şirketi, Prizren,
- Hanadan, Reşit (2003), Başka Olur Rumeli'nin Harmanı (Taş Yerinde Ağır II), “BAF” Grafik-Kırtasiye Şirketi, Prizren,
- Hanadan, Reşit (2013), Elveda Hüdavendigâr Diyarı (Taş Yerinde Ağır III), Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1.b., Prizren,
- Jable, Ergin (2015), “Kosova Türklerinin Dil(sızlığı) ve Hak(sızlık)ları”, Yeni Türkiye (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı -IV), Yıl:21, S:69, Ankara.
- Okumuş, Salih, (2017), Yüz Yıllık Yalnızlık: İmparatorluktan Azınlığa Kosova'da Türkler, Karadeniz Araştırmaları XIV/54 – Yaz, Ankara.
- Okumuş, Salih. (2019), Kosova'da Türke Eğitimi ve Karşılaşılan Problemler, Uluslararası Artvin Sosyal Bilimler Sempozyumu, Hopa.
- Okumuş, Salih. (2021), Kosova Çağdaş Türk Hikâyeciliğinde Bir Zirve: Reşit Hanadan ve Hikâyeciliği, I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu, İzmir.

Filigree and Niello Techniques in Jewelry That are Integral Parts of Traditional Anatolian Clothing

İlknur Demirbağ¹

Abstract

Anatolia is a rich cultural region with a long tradition of jewelry making. Rather than being an attempt to stand out in society by being adorned, the first jewelry used had implications connected to fertility spells and protection. Having many distinguished connotations today, jewelry may be defined as “special items in which traditions and beliefs play an important role in their creation and use, typically made of metal and decorated with stones, and mostly used by women for adornment.” Gold is one of the most valuable and commonly used material in jewelry manufacturing, despite the use of many other ones. There are numerous construction techniques when we examine the processing methods that are employed. The earliest and most exquisite forms of Turkish jewelry art are the ones employing filigree and niello techniques. Data obtained from archaeological excavations show that filigree technique has existed since 3000 BC. In Mesopotamia, it dates back to 2500 BC. This technique continues to be used in Anatolia to this day. The craft of filigree, as demonstrated by the surviving examples, originated primarily in Southeast Anatolia and disseminated throughout the Turkish people starting in the 15th century. Filigree engraving has survived to this day thanks to jewelers, whose trade circle shrank as the jewelry craft transformed as a result of industrialization. The main locations where filigree craft is still practiced are Mardin, Midyat, Ankara, Beypazarı, and Trabzon. Niello, a jewelry-processing technique that originated in the Caucasus and Dagestan about 200 years ago, was one of the most well-liked handicrafts of the Ottoman Empire. This technique is among the silver-smiting techniques used in 120 workshops in the province of Van, particularly during the 1800s. It is one of the handicrafts that has persisted and is still being practiced today.

1 Istanbul Technical University, Türkiye, demirbagi@itu.edu.tr,
orcid.org/0000-0001-5537-979X

Introduction

A unique place among the artifacts from antiquity to the present is jewelry, which functions as a kind of mirror reflecting the cultural traits of the time. Every single one of them is a tangible cultural component that connects the past to the present by bearing witness to history. Additionally, jewelry reflects the exquisite taste and craftsmanship of human kind.

It is therefore crucial to emphasize that filigree and niello in jewelry, which hold a significant place among the complimentary components of Anatolian clothing taste, are still in favor and help maintain cultural heritage.

Although samples from both men's and women's jewelry are used to explain the topic, a framework has been developed to discuss the images and the approaches that are preferred for them, without holding down the text. Naturally, there are several angles on which to analyze the topic, including how certain techniques have evolved historically. However, this was not preferred because it is a pretty vast subject in and of itself.

Alongside to referencing existing literature on specific topics, the author's extensive experience working on the subject over many years and having seen and touched several works, provided a substantial contribution to the text. Experiences with this topic are based on research that was submitted in 2006 to the ITU Institute of Social Sciences as a thesis for proficiency in art. This part contains a brief excerpt from the thesis, which is based on the works carried out with prominent names, like Sabiha Tansuğ and Gökseven Ileri, who have sizable collections. The thesis also involved taking pictures of the majority of the pieces in the artists' possession and generating catalog information.

Having many distinguished connotations today, when it comes to traditional jewelry, this term may be defined as “special items in which traditions and beliefs play an important role in their creation and use, typically made of metal and decorated with stones, and mostly used by women for adornment.”

Rather than seeking to stand out in society by being adorned, the earliest jewelry used throughout the human history was interpreted with spells such as fertility and protection. Jewelry art and jewelry, which are parts of our historical richness, which all nations and civilizations from the Hittites to the Sumerians, from the Seljuks to the Ottomans left their traces on while creating and developing them, and to which we are the inheritors, began to be used as adornments over time with the development of societies.

An example of the meaning of these first jewelry used by humans regarding protection and fertility spells is as follows: “For example, a necklace made from the teeth and nails of predatory animals used to show the mastery and courage of the hunter, and on the other hand, it was also an amulet showing that the power of this animal had passed to the hunter” (Türe and Savaşçın, 2002:12).

Jewelry also serves as a symbol of the civilizations to which it belongs in the Anatolian culture, where various societies and cultures follow each other and blend together to form a harmonious social fabric while maintaining historical integrity.

Jewelers’ creations, with their multitude of items, represent not only the technological and economic development levels of the cultures in which they live, but also the beliefs and aesthetic preferences of those societies. They do this by combining creativity, mastery, and patience with the knowledge and experience transferred from generation to generation.

The symbolism found in jewelry has always held significance, despite the fact that new techniques and materials have been utilized to create this form of craftsmanship in response to changing eras, beliefs, and cultures.

For example; one such symbol of abundance is the shell stone, or *kespikh*, used in jewelry. Its triangle design can be seen as a blessing or as a shield against evil eye.

Particularly found on women’s headpieces and belt buckles, the Seal of Solomon design is said to provide twice the protection against the evil eye. It is formed by overlapping two equilateral triangles upside down to make a six-pointed star.

Green is the color of prosperity and abundance, whereas red is the color of happiness and gladness. Blue, on the other hand, is enhanced when it is used particularly on amulets that offer protection from the evil eye.

The crescent represents the young girl. Furthermore, the crescent is seen to be proof of the matriarchal nature of families.

Half-moon earrings are a traditional sign of the transition from girlhood to womanhood when it comes to women’s representation, especially for brides.

The full moon, on the other hand represents the mother woman.

However, upon examining the materials used to make jewelry, we find that while a variety of metals have been utilized throughout history, the majority of materials seen in traditional jewelry today are gold and silver.

The softest and easiest metal to shape is gold, which is also a good conductor of heat and electricity. Its color lasts for many years, because it doesn't go through chemical reactions. There are variations based on the level of purity. The proportion of copper and silver that is blended into it in jewelry affects its grade. The most common gold grades are 22, 18, 14, and 8 carats.

Due to its lower price, silver is more readily accessible than gold, but processing it is also more difficult. Nonetheless, during the processing step, it is still utilized by hardening it with copper. Silver naturally oxidizes, which is why it changes color with time. In jewelry, it is typically used as 925 carats.

“The Chalcolithic period, which spanned from 5,500 to 3,200 BC, is when silver and gold were first used. Gold jewelry was rarely used as a burial offering in ancient and classical periods; instead, it was typically made as a gift to temples. Gold jewelry became widely used in daily life during the Hellenistic period when the Thracian gold mines were opened and the vast amounts of gold and silver that were kept in Persian treasury were put into circulation.” (Higgins, 1980, Türe and Savaşçın, 2002:106)

“Emulating the ostentatious Persians, the nobles and wealthy merchant class supported the artists, and their excessive demand for artistic jewelry enabled the production of finely crafted jewelry.” (2002:106)

Recent history reveals that Mehmet the Conqueror's settlement of Armenian masters in various cities following the conquest of Istanbul in 1453 marked the beginning of the Ottoman Empire's increase in the manufacturing of gold jewelry.

Numerous manufacturing techniques are visible when we examine the jewelry processing methods, which is the primary focus of this text. The earliest and most exquisite forms of Turkish jewelry art are those utilizing the filigree and niello techniques.

1. Filigree Technique

“The Persian word “Filigree” describes the technique of reducing silver to a thin wire, braiding it into a design, and soldering it.” (Meriç, 1993:47)

In more detail, filigree is defined as “an elegant lace-like latticework made by arranging thin gold or silver wires to form various patterns by bending,

wrapping, or braiding them, then soldering them to a metal background or each other.” (Encyclopædia Britannica, C. 20: 509)

Given that the Ottoman letter “waw” is a pattern on filigree objects, it is also referred to as “waw work.” It goes by the name Filigree in international sources.

It is also referred to as “tweezer work” because a tool known as a “tweezer” is used in its manufacturing.

Data obtained from archaeological excavations show that filigree technique has existed since 3000 BC. In Mesopotamia, it dates back to 2500 BC. This technique continues to be used in Anatolia to this day. The art of filigree is believed to have originated primarily in Mosul during the 12th century, and then spread to Syria and Anatolia.

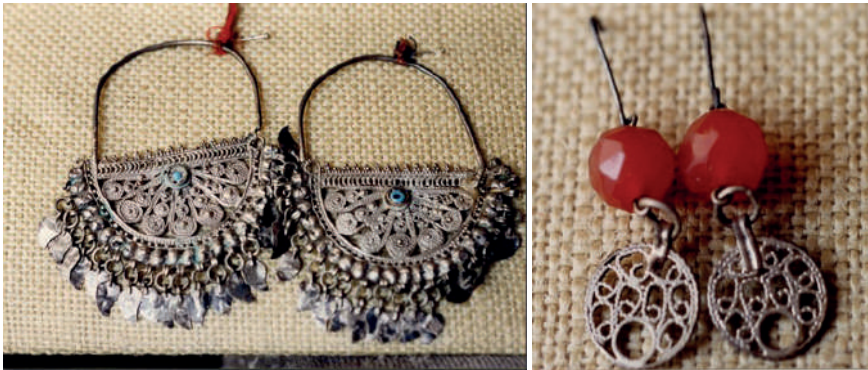
It is well known that Turkish filigree art spread widely during the fifteenth century and evolved significantly, particularly in Southeast Anatolia, where examples of the craft have persisted to this day. Among the locations where the craft of filigree is preserved are the provinces of Mardin, Midyat, Ankara Beypazarı, and Trabzon.” Currently, this art form is flourishing in the most exquisite ways in Erzurum, Kayseri, Bartın, Eskişehir, Trabzon-Sürmene, Kars-Hanak, Central Urfa and especially Ankara-Beypazarı.” (Meriç, 1993:47-48)

The range of traditional Turkish jewelry worn by women is far greater than that of men. Particularly, a lot of head jewelry is seen. The jewelry used in head adornments includes headpieces, forehead ornaments, ear ornaments, chin ornaments, nose rings, earrings, neck ornaments, several types of headscarf pins, and hair ornament combs. In addition to these, women wear a variety of additional jewelry, including necklaces, jowl ornaments and amulets around their necks, and belt buckles, belts and aprons around their waists. In several of these pieces of jewelry, the filigree technique is commonly used.

Particularly in jewelry for women, the filigree technique is widely used due to the elegant appearance of wire-made lace.

Göksenin Ileri collection, silver filigree belt buckle

Sabiha Tansuğ collection, two pairs of silver filigree earrings

Its creation calls for patience and skillful labor. The material that the filigree master will utilize is created by himself. First, a mold is filled with the melted metal (usually silver) in the crucible, and the metal is formed into a rod. This rod is then processed into a wire by way of a steel mill. This process is quite time consuming and difficult. The rod is drawn out of the mill's other end after entering through its wide end. During this process, it becomes longer and thinner. This process continues until the desired fineness is reached. Stated differently, it takes until the metal rod, which measures around 0.5 cm, becomes 1 mm. In the meantime, the metal hardens. It is heated on an asbestos layer to anneal it, making it easier for it to go through the rolling mill again. The master, meantime, is wearing a broad belt made of heavy leather and decorated with hoops. He uses his physical strength

to finish this task by attaching the end of the wire to these hoops when he requires extra arm strength to create an extremely long wire.

Once the material is ready, the next stage consists of two parts. Preparing the “muntach” - the primary blueprint for the work at hand - that will act as a guide for the master, is the first step. The thickness of the that will be utilized in this particular instance is double that of the wire that will be used to insert the motifs. The method used to join the wires is welding. By the way, while welding such small wires, temperature is crucial. Because the wire will melt if the heat is applied even slightly too much. Therefore, it is a process that requires meticulousness and patience.

Once the skeleton (muntach) is finished, motifs with names like waw, rope (güverse), mesh (tırtıl), kake, dudey, rose, etc. are produced with thinner wires and inserted inside. Welding is also used in this process.²

Following the assembly of all the components, the work that has become discolored, rusted, or unclean during these stages is bleached to restore its original brightness. For this reason, it is placed into a copper container filled with water containing nitric acid. The required color will be achieved by boiling it for a few minutes. It is then thoroughly cleaned with water and allowed to dry. Then, it is thoroughly brushed once more - today with soapy water and a fine-wire brush, but in the past with soapwort³. This also cleans the surface of burrs and extra residue left behind from welding. Finally, the process is completed by polishing the surface with the help of a flat piece of steel.

Göksenin İleri collection, silver filigree belt.

2 <http://www.suryaniler.com/kultur-sanat.asp?id=369>

3 Soapwort: It is a plant and its seeds are very effective at cleaning. It is applied as an all-natural soap.

Göksenin Ileri collection, silver filigree headscarf pin

Göksenin Ileri collection, silver filigree headpieces.

2. Niello Technique

The word Savat (Niello) comes from the Arabic word “esvad”, which means “black”.⁴

One of the silver processing methods used at 120 workshops in the province Van, particularly during the 1800s, is Savat (Niello), a jewelry processing technique that originated in the Caucasus and Dagestan approximately 200 years ago and was one of the most well-liked handicrafts of the Ottoman Empire era. Even though these workshops in Van were gradually closed during the years following World War I, Savat is nevertheless considered to

---

4 <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/b61585f5-0145-42e2-aafe-418b5dceb570.pdf>

be among the handicrafts that have endured and are being preserved today. It is also known as Niello.

The first step in using the niello technique is for the artisan to engrave the required shape onto the object that needs to be manufactured. Then, the preparation of the niello mixture starts. The name Savat (Niello) refers to an alloy of sulfurous, black metal. Sulfur, copper, lead, and silver are combined in specific amounts to create this alloy. “These mixtures are made independently. Then firstly, copper and silver are melted together in a crucible. Four scales of lead are then added to this solution. Afterwards, the transfer of sulfur starts. The adding process is kept up until a dark gray color is achieved.” (Şekerci, 2014:105) This process is called sulfur feeding.

There are two types of niello techniques: pouring and sliding. With the pouring technique, after the alloy is melted and combined with baking soda in a crucible, it is let to dry. Subsequently it is pounded into a powder using a mortar. The powdered niello mixture, which has been sieved, is poured onto the carved patterns on the metal to be processed. It is baked at low temperature to ensure that the alloy spreads into the slots. The piece is then allowed to cool before being polished and carried to its final form once it has been filed and leveled.

With the sliding technique, borax is mixed into the powdered sulfurous alloy. In this way, a mud is obtained. After applying the niello in the form of mud to the design that is going to be filled, each step of the pouring technique is applied one after the other. All that separates them, is that the niello used in sliding technique is placed in the slots in the form of mud, and the niello used in pouring technique is placed in the slots in the form of powder.

Göksenin Ileri collection, niello belt buckle.

Traditional men's jewelry is less diverse than women's jewelry. These jewelries were usually made of silver. The main men's jewelry are amulets⁵, rings and chains⁶. One of the metalworking techniques used on these jewelry is niello.

Göksenin Ileri collection, silver niello amulet, flat

Göksenin Ileri collection silver niello amulet, cylinder

However, items that are regarded as accessories as well as jewelry for men can both use the niello technique. Among them are tobacco cases in particular.

---

5 Amulet: Cases in which people place papers on which they write prayers to ward off evil.

6 Chain: This is the decorative piece seen on men's pocket watches and the chain that fastens the watch to their clothing.

Göksenin Ileri collection, silver niello tobacco case.

In addition, it is a metal processing technique used in women's headpieces, belts, belt buckles and bracelets.

Göksenin Ileri collection, niello headpiece.

The combination of the two techniques is quite common, particularly in jewelry designed for women. The buckle of the belt, in particular, is often adorned with filigree, while the belt itself is ornamented with niello technique.

A belt for women that combines the usage of filigree and niello, from the collection of Göksenin Ileri.

Conclusion

Since the end of the ice age, when humans finished their biological and cultural evolution, jewelry making has been one of the earliest examples of primitive art. As a result, the human impulse to interact with others and project status has been linked with jewelry, which for thousands of years has been the best way to express symbols.

The purpose of traditional men's and women's jewelry has been to shield against the evil eye since the moment of birth, even if it has become increasingly common in women's lives, particularly after marriage.

It shouldn't be assumed from this article, which aims to provide specific examples of niello and filigree techniques, that traditional jewelry exclusively utilizes metals, or that there are only two types of metal processing techniques. It is important to emphasize that a broad range of materials and processing methods are used to create jewelry.

Regarding the usage of these two techniques in women's and men's jewelry, it is especially evident that nearly all men's jewelry is ornamented with niello technique, whereas both niello and filigree techniques are used together as well as individually in women's jewelry.

Over time, jewelry has evolved from its original goal of making life easier to become a popular choice for gifts, votive and ornaments. Throughout entire time, jewelry created using a variety of materials and techniques, particularly niello and filigree techniques, continues to exist and inspire contemporary jewelry with its examples in traditional jewelry worn today.

SOURCES

Printed Sources

- Altan, T.- Savaşçın, M. Y. (2002). *Anadolu antik takıları*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları
- (Encyclopædia Britannica (1990) Telkâri. C. 20, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş.
- Atanur, M. (1993). Telkâri. *Kültür ve Sanat*, 19, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Higgins, R. (1980). *A Grek and Roman jewellery*. London.
- Şekerci, H. (2014). Kuyumculukta savat tekniği ve savatlı takı uygulamaları. *Vocational Education*, 9(4), 100-109.
- Türe, A. (2005). *Takımın öyküsü*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türe, A. (2006). *Takımın öyküsü*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.

Internet Sources

- <https://www.iko.org.tr>
- <https://www.midyat.net>
- <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/coven-otu-nedir-nerede-yetisir-faydalari-nelerdir/>
- https://www.unutulmussanatlar.com/2012/07/savat-isciligi_77.html
- https://www.unutulmussanatlar.com/2012/10/telkari-sanat_36.html

Photos

- Demirbağ, İ. (2006). *Jewelry and accessories in Turkish traditional clothing*. İstanbul: İstanbul Technical University, Institute of Social Sciences Thesis of Proficiency in Art. Photographs taken by Ahmet Turan Demirbağ.

Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-VI

Editör:

Prof. Dr. Ali şahin

 ÖZGÜR
YAYINLARI

